

INTERNATIONAL BANKING CONGRESS

HİTİT
ÜNİVERSİTESİ

“AKADEMİSYENLER ve BANKACILAR ZİRVESİ”

2. ULUSLARARASI BANKACILIK KONGRESİ

19-20 Nisan 2019

BİLDİRİLER KİTABI

DERLEYEN

DOÇ.DR.İSMAİL YILDIRIM

ISBN:

ISBN 978-605-5244-15-6

www.bankacilikkongresi.hitit.edu.tr

Bu bildiri kitabının her hakkı saklıdır. Bu yayının tümü veya hiçbir bölümü önceden izin alınmaksızın çoğaltılamaz, basılıp yayınlanamaz, kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Bu yayında yer alan yazılarda öne sürülen görüşler yazarların kişisel görüşleridir; yazılar ile ilgili her türlü sorumluluk yazarlara aittir.

Kapak Tasarım

Bir Medya
Yeniyol Mh.Gazi Sk.No:9/13
www.birmedya.net
Tel: (+90-364)-225 66 64 Çorum

ISBN 978-605-5244-15-6

İsteme Adresi
Hitit Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çorum-TÜRKİYE
Tel: +90 (364) 223 08 00

İletişim
Doç.Dr.İsmail YILDIRIM
ismailyildirim@hitit.edu.tr

Haziran-2019

KURULLAR

Kongre Onursal Başkanı

Prof.Dr. Reha Metin ALKAN (Hitit Üniversitesi Rektörü)

Kongre Dönem Başkanı

Prof.Dr. Selçuk KENDİRLİ (İİBF, Bankacılık ve Finans Bölüm Başkanı)

Kongre Düzenleme Kurulu Üyeleri

(Unvan bazında Soyadına Göre Alfabetik Sıralanmıştır)

Prof.Dr. Selçuk KENDİRLİ

Doç.Dr. E. Savaş BAŞCI

Doç.Dr. Fatih KONAK

Doç.Dr. İlker SAKINÇ

Doç.Dr. İsmail YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi Ali BAYRAM

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİLGİN

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem KURT CİHANGİR

Dr. Öğr. Üyesi S. Öznur SAKINÇ

Dr. Öğr. Üyesi Cihat SAVSAR

Dr. Öğr. Üyesi E. Ensari ŞAHİN

Arş.Gör. Dr. Ferhat ÇITAK

Öğr.Gör. Emrah ŞAHİN

Arş.Gör. Fatih CİNGÖZ

Arş.Gör. M. Selçuk KAYA

Arş.Gör. Nadide ŞAHİN

Arş.Gör. Yasin ŞEKER

Danışma Kurulu

Prof.Dr.Selçuk KENDİRLİ, Hitit Üniversitesi

Doç.Dr.Adalet HAZAR, Başkent Üniversitesi

Doç.Dr.Şenol BABUŞCU, Başkent Üniversitesi

2. ULUSLARARASI BANKACILIK KONGRESİ BİLİM KURULU

Unvan ve Ada Göre Sıralı Liste

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU, Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Adem ÇABUK, Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKSOY, Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ali CEYLAN, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Berna TANER, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Burak ARZOVA, Nişantaşı Üniversitesi
Prof. Dr. C. Coşkun KÜÇÜKÖZMEN, İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Cihan ÇOBANER, South Florida University
Prof. Dr. Cihan TANRIÖVEN, Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Emin AKÇAOĞLU, Hochschule für angewandte Wissenschaften Würzburg, Germany
Prof. Dr. Erişah ARICAN, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ganite KURT, Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Güler ARAS, Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Gültekin RODOPLU, İstanbul Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. Güven SAYILGAN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SARITAŞ, Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Halit Targan ÜNAL, Okan Üniversitesi Fakültesi
Prof. Dr. Jim HASLAM, University of Sheffield, UK
Prof. Dr. Kemalettin ÇONKAR, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. M. Başaran ÖZTÜRK, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. M. Şükrü TEKBAŞ, Türk – Alman Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN, Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Baha KARAN, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mete DOĞANAY, Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Metin COŞKUN, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN, Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa EMİR, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. N. Hülya TALU, İstanbul Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. Nermin ÖZGÜLBAŞ, Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Nihel CHABRAK, United Arab Emirates University, UAE
Prof. Dr. Patricia A. Duffy, Auburn University, USA
Prof. Dr. Paul WILLIAMS, North Carolina State University, USA
Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ, TOBB ETÜ
Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU, Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin DİBOĞLU, University of Missouri, USA
Prof. Dr. Selçuk KENDİRLİ, Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Şakir SAKARYA, Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan KORKMAZ, Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf UĞRAŞ, La Salle University, USA
Doç. Dr. Adalet HAZAR, Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Aijaz A. SHAIKH, University of Jyväskylä · Marketing Department, Finland
Doç. Dr. Ali Aslan ŞENDOĞDU, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Ayben KOY, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Başak TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. E. Savaş BAŞCI, Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru GÜVEN SOLAKOĞLU, Bilkent Üniversitesi
Doç. Dr. Ersan ERSOY, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Doç. Dr.Fatih KONAK, Hitit Üniversitesi
Doç. Dr.Ferhat TOPBAŞ, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr.Feride HAYIRSEVER BAŞTÜRK, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr.Feridun KAYA, Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr.Gökhan SÖNMEZLER, Trakya Üniversitesi
Doç. Dr.Gunnar RIMMEL, University of Gothenburg, Sweden
Doç. Dr.Hetti A. Gamini PREMARATNE, University Brunei Darussalam School of Business and Economics, Brunei
Doç. Dr.İlhan KÜÇÜKKAPLAN, Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr.İlker SAKINÇ, Hitit Üniversitesi
Doç. Dr.İsmail YILDIRIM, Hitit Üniversitesi
Doç. Dr.Magdalena Radulescu, University od Preşti Department of Economics and Finance, Romania
Doç. Dr.Nihat SOLAKOĞLU, Bilkent Üniversitesi
Doç. Dr.Niyazi ERDOĞAN, Ufuk Üniversitesi
Doç. Dr.Nuri ÖMÜRBEK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr.Olgun Fuat ŞAHİN, Saint Louis University, USA
Doç. Dr.S. Serdar KARACA, Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr.Satyanarayana Murthy DOGGA, The Central University of Rajasthan, India
Doç. Dr.Sedat YENİCE, Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr.Syed Aun R. RİZVİ, Lahore University of Management Sciences, Pakistan
Doç. Dr.Şenol BABUŞCU, Başkent Üniversitesi
Doç. Dr.Tolga ULUSOY, Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr.Vesile ÖMÜRBEK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr.Yuri BIONDI, The National Center for Scientific Research, France
Dr. Öğr. Üyesi Ali ACARAY, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali BAYRAM, Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Atamer YAROL, İstanbul Arel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aysel GÜNDOĞDU, İstanbul Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Birgül ŞAKAR, Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bora SELÇUK, Kadir Has Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burcu GEDİZ ORAL, Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent GÜNCELER, Okan ÜniversitesiFakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihat SAVSAR, Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem KURT CİHANGİR, Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi E. Ensari ŞAHİN, Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÖZKUL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Vedat AKMAN, Beykent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hayati ERİŞ, Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SELİMLER, İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail ÇELİK, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail TUNA, Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali AKTAŞ, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Merve TUNCAY, Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat DİLMAÇ, Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİLGİN, Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özcan IŞIK, Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÖZARSLAN SAYDAR, Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi S. Öznur SAKINÇ, Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin ARSLAN, Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sedat AYYILDIZ, Aksaray Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selma AYTÜRE, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman KALE, Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tülay DEMİRALAY, Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ufuk BAŞOĞLU, Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Volkan DAYAN, Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf GÖR, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Jones Odei MENSAH, University of the Witwatersrand Wits Business School, Johannesburg, South Africa
Dr. Wajahat Azmi, International Centre for Education in Islamic Finance, Malaysia

KURUMSAL İŞTİRAKÇİLER VE SPONSORLAR

Kurum ve Kuruluşlarına 2.Uluslararası Bankacılık Kongresine vermiş oldukları desteklerden dolayı teşekkür ederiz.

Prof.Dr.Selçuk KENDİRLİ
Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

İÇİNDEKİLER

İmalat İşletmelerinde Makine Öğrenmesi Yöntemleri Kullanılarak Finansal Başarısızlık Tahmini ve Sınıflandırma Performansının Karşılaştırılması: Borsa İstanbul Örneği.....	11
Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) ve Türk Bankacılık Sistemi Üzerine Muhtemel Etkileri.....	19
Hazine Destekli Kredi Garanti Fonu Sisteminin Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri	23
Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Aksaray Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama.....	34
Türkiye’de Yaşanan Genel Seçimlerin Bist 100 Endeks Volatilitesi Üzerindeki Etkileri.....	45
Türk Bankacılık Sektöründe Aktif Çeşitlendirmesinin Banka Karlılığı Üzerine Etkisi	53
Sendikasyon Kredisi Kullanımının Bist’te İşlem Gören Bankaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisinin Olay Yöntemi (Event Study) İle Analizi	63
Kurumsal Yönetim Endeksinin	73
Makro Ekonomik Göstergelerin Bankacılık Sektörü’ne Ait Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi ...	85
Banka Sigortacılığı ve 10 Yıllık Prim Üretimleri Üzerine	93
Türkiye’deki Yerli ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Camels Analizi	100
Temettü (Kâr Payı) Dağıtım İlânının Hisse Senedi Fiyatına Etkisinin Bist Temettü 25 Endeks Hisseleri Üzerinde İncelenmesi	118
Algılanan Aşırı Nitelikliliğin İş Tutumlarına Etkisinde Örgüt Temelli Özsaygının Moderator Rolü: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma	127
Banka Getirileri İle Döviz Kuru Arasındaki İlişki	134
Öz Kontrol ve Rol Çatışmasının Duygusal İş Güvencesizliğine Etkisi	144
ABD Doları / Türk Lirası Döviz Kuru Volatilitesinin Modellenmesi: 2001-2018 Dönemi	152
Takipteki Krediler Hesabının Banka Grupları Açısından Karşılaştırmalı Analizi.....	161
Finansal Hizmetlerde, Bankacılıkta ve Finansta T-Şekillendirilmiş İnsan	167
Bitcoin Fiyat Balonu İncelemesi.....	173
Katılım Bankaları Tarafından Katılım Hesaplarına Uygulanan Kar Payı Ödemeleri İle Geleneksel Bankalar Tarafından Mevduatlara Uygulanan Faiz Oranları Arasındaki İlişkinin Analizi	180
Türk Bankacılık Sektöründeki Müşteri İtiraz, Şikayet, Talep ve Önerilerinin İçerik Analizi İle İncelenmesi	188

Topsis Yöntemi İle Finansal Performans Değerlendirmesi: Türk Bankacılık Sektöründeki Aktif Büyüklüğe Göre En Büyük Yedi Banka Üzerinde Bir Uygulama.....	207
Chatbot Uygulamalarının Bankacılık Sektöründe Kullanımı ve Güvenliği	216
Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Bölgeler İtibariyle Finansal Büyüklüklerinin Analizi	221
Katılım Bankalarının Risk Düzeylerinin Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Karşılaştırılmalı Analizi.....	227
Çorum'da 1934 ve 1951 Yıllarında Bankacılık Sektörünün Yapısını Ortaya Koyan İki Rapor: Osmanlı Bankası Çorum Şubesi'nin Kapatılması ve İş Bankası Raporu.....	233
Shariah Background for Islamic Financial Institutions (IFIs)' Corporate Social Responsibility (CSR) Practices	238
OIC Ülke Borsalarında Fiyat ve İşlem Hacmi İlişkisi: Asimetrik Nedensellik Analizi.....	242
Türkiye'de Savunma Sanayinin Ekonomik Gelişmişlik ve Nedensellik İlişkisi	247
Sigorta Sektöründe Suistimaller: Mevcut Durum Sorunlar ve Çözüm Önerileri	255
Yapısal Kırımlar Altında Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) İle BİST Sınai Endeksi Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi.....	261
Türk Bankacılık Sektöründe Ticaret Bankaların Finansal Performanslarının Entropi Yöntemi ile Ağırlıklandırılmış Oran ve Referans Moora Yöntemleriyle Değerlendirilmesi	266
Kalkınma ve Yatırım Bankalarında Mali Etkinliğin Değerlendirilmesi (2015 – 2018)	270
Çorum'da Nohut Fiyatlarının Döviz ve Enflasyon İle İlişkisi.....	273
Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Finansal Yapısı ve Bu Yapının Müşteri Tercihine Etkisi	280
Bankacılık Sektöründe Kişisel Verilerin Korunması Üzerine Bir Çalışma	286
Bankaların Kar-Zarar Tablolarındaki Gelirlerden Döviz Pozisyon Etkisinin Arındırılarak Gerçek Performansının Değerlendirilmesi Hakkında Öneriler	290
Türkiye Bankacılık Sektörüne Yapısal Bakış (2002-2017)	294
Derecelendirmenin Önemi Ve Türkiye'de Kredi Derecelendirme Faaliyeti	301
Türev Finansal Araçların Katılım Bankalarında Kullanımı	305
Türkiye'nin Uluslar Arası Yatırım Pozisyonu Tablosundaki Gelişmelerin Analizi.....	310
Davranışsal Ekonominin Risk Üzerine Etkisi	316
Ocak Ayı Anomalisinin Davranışsal Finans Üzerindeki Yeri: BİST'te Bir Uygulama	326
Küresel Finansal Sistemin Değişim Potansiyeli.....	340
Finansal Sistemin Sürdürülebilirliğinde Doğal Sermaye Riski Gölgesi.....	341
The Impact of the News on Banking Sector	347

Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının Merkez İlçe Ekonomisine Katkısı: Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Analiz	355
Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Boyutları	356
Banka Endeksleri İle Jeopolitik Riskler Arasındaki İlişki: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Bootstrap Nedensellik Analizi.....	366

İmalat İşletmelerinde Makine Öğrenmesi Yöntemleri Kullanılarak Finansal Başarısızlık Tahmini ve Sınıflandırma Performansının Karşılaştırılması: Borsa İstanbul Örneği

Barış AKSOY

Bankacılık ve Finans Bölümü,
Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sivas, 58140, Türkiye

Derviş BOZTOSUN

Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü,
Kayseri Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Kayseri, 38039, Türkiye

Özet

Bu çalışmada Borsa İstanbul imalat sanayi sektörüne kayıtlı 86 firmaya ait 2010-2012 dönemi verileri elde edilerek finansal başarısızlıktan 1 ve 2 yıl öncesi için sınıflandırma tahmini yapılmıştır. Çalışmada Yapay Sinir Ağları, CART Sınıflandırma ve Regresyon Ağaçları, Destek Vektör Makinesi ve K En Yakın Komşular Algoritması olmak üzere 4 yöntemin sınıflandırma performansı karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda; finansal başarısızlıktan 2 yıl öncesinde sırasıyla en yüksek genel sınıflandırma doğruluğu YSA (%98,84), CART (%82,78), SVM (%80,42) ve KNN (%78,00) sonucuna ulaşılmıştır. Finansal başarısızlıktan 1 yıl öncesinde sırasıyla en yüksek genel sınıflandırma doğruluğu YSA (%100), CART (%89,72), KNN (%81,22) ve SVM (%74,17) sınıflandırma doğruluğu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Başarısızlık Tahmini, Borsa İstanbul, Yapay Sinir Ağları, Sınıflandırma ve Regresyon Ağaçları, Destek Vektör Makinesi, K En Yakın Komşu Algoritması

1.GİRİŞ

Finansal başarısızlık her ülkenin ekonomisini etkileyen önemli bir sorundur. Başarısız olan firmaların sayısı ekonominin gelişmişliği ve sağlamlığının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Etemadi vd, 2009). Günümüzde çok sayıda banka, alacaklı ve yatırımcı, kredi veya alacaklarından kaynaklanan riski değerlendirmek için model geliştirmişlerdir (Jardin ve Séverin, 2011). Finansal başarısızlık dinamik süregelen bir süreçtir ve bu süre aylardan yıllara hatta daha uzun bir süre işletmenin iyi gitmeyen faaliyetinin sürekliliğinin bir sonucudur (Sun vd., 2014).

Bu çalışmada finansal başarısızlık tahmininde değişken seçiminin önemi, farklı değişkenlerle kurulan modellerin sınıflandırma gücü üzerindeki etkileri belirlenmiştir. Borsa İstanbul imalat sanayi sektörüne kayıtlı 43 başarılı ve 43 başarısız işletme finansal oran ve finansal olmayan kriterlere göre tespit edilmiştir. Örneklem kapsamındaki işletmelerin 2010-2012 dönemine ait veriler kullanılarak en iyi 10 veri madenciliği algoritmasına ait yöntemlerden CART-Sınıflandırma ve Regresyon Ağaçları, Destek Vektör Makinesi (SVM, Support Vector Machine), k-en yakın komşular analizi (KNN, k nearest neighbors) ve diğer alanlarda olduğu gibi finansal başarısızlık tahmin alanında da yüksek tahmin performansı ile başarılı şekilde kullanılan Yapay Sinir Ağları (NN, Neural Network) analizi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler içerisinde bilanço ve gelir tablosundan elde edilen 8 nicel değişken ve 6 nitel değişken kullanılmıştır. Birinci bölümde giriş, ikinci bölümde literatür

özeti, 3. bölümde araştırma yöntemi, 4. bölümde makine öğrenmesi yöntemleri analizi ve bulguları ile uygulamada elde edilen sonuçların karşılaştırılması, değerlendirilmesi 5. bölümde sonuç yer almaktadır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

İşletme başarısızlığı için genel bir teori olmadığından, tüm modeller ampiriktir ve modellerin 1 yıldan fazla sürelerde, doğrulukları önemli derecede düşmektedir (Jardin ve Séverin, 2011). Aşağıda literatür incelemesinden elde edilen çalışmalara ait sonuçların özet bilgileri yer almaktadır.

Huang vd. (2004) çalışmalarında SVM ve NN teknikleri kullanılarak ABD'deki ticari bankalar ve Tayvan'daki finans kurumlarını kapsayan iki farklı veri seti kullanmışlardır. Tahmin doğrulukları sırasıyla Tayvan I setinde SVM (%79,73)>NN (%75,68), Tayvan II veri setinde SVM (%77,03)> NN (%75,68) sınıflandırma doğruluğu elde edilmiştir. ABD I veri setinde NN (%80,00)>SVM (%78,87) ve ABD II veri setinde SVM (%80,00)>NN (%79,25) sınıflandırma doğruluğu elde etmişlerdir (Huang vd. 2004).

Min ve Lee (2005) çalışmalarında finansal başarısızlık tahmini amacıyla SVM ve NN tekniklerini kullanmışlardır. Ampirik analiz sonucuna göre SVM'nin diğer yöntemlerden daha iyi performans gösterdiği belirtilmiştir. 38 finansal oranın kullanıldığı analize göre sınıflandırma doğrulukları test verisi için sırasıyla SVM (%83,06)>NN (%82,54) olarak bulunmuştur (Min ve Lee, 2005).

Chandra vd. (2009) çalışmalarında dotcom şirketlerinin başarısızlığını tahmin etmek için NN, SVM, CART yöntemlerini kullanmışlardır. Wharton Research Data Services'den (WRDS) elde edilen veri seti, 120 başarısız ve 120 başarılı olarak belirlenmiş 240 dotcom şirketinden oluşmaktadır. Analiz sonuçlarına göre sınıflandırma doğruluğu yönünden yöntemlerin performansı sırasıyla CART>SVM>NN olarak bulunmuştur (Chandra vd. 2009).

Li vd. (2010) çalışmalarında şirket başarısızlık tahmini alanında en iyi 10 algoritma içerisinde yer alan CART, KNN, SVM'nin klasik istatistiksel yöntemler olan Çok Değişkenli Diskriminant Analizi (MDA, Multiply Discriminant Analysis) ve Lojistik Regresyon Analizi (Logit) ile karşılaştırıldığında tahminleme ve sınıflandırma yönünden önemli bir farklılık olup olmadığını incelemişlerdir. Yapılan analizlerde sınıflandırma doğruluğu sırasıyla CART>SVM>kNN>MDAFS-CART>MDA olarak bulunduğu belirtilmiştir (Li vd., 2010).

Liang vd. (2015) çalışmalarında kullandığı SVM, k-NN ve CART yöntemleri ile yaptığı sınıflandırma analizlerinde değişken seçiminin, özellikle CART ve SVM için, modellerin performanslarını her zaman iyileştirmediği sonucuna ulaşmışlardır. Çin ve Tayvan'a ait veri setiyle yapılan analizde sınıflandırma doğruluğu sırasıyla SVM>CART>KNN olarak bulunmuştur (Liang vd. 2015).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada başarılı-başarısız şirketlerin belirlenmesinde finansal tablolara dayalı olan ve finansal tablolara dayanmayan kriterler kullanılmıştır. Tablo 1'de çalışmada kullanılan finansal tablolara dayalı olan ve finansal tablolara dayanmayan finansal başarısızlık göstergeleri verilmektedir.

TABLO 1. Çalışmada Kullanılan Finansal Tablolara Dayalı Olan ve Finansal Tablolara Dayanmayan Finansal Başarısızlık Göstergeleri

Finansal Tablolara Dayalı Olan Finansal Başarısızlık Göstergeleri	Öz kaynakların negatif değerde olması
	Özsermayenin en az 2/3'ünün azalması
	Toplam aktiflerin %10 ve daha fazla oranda azalması
	Son iki veya daha fazla yılda şirketin üst üste zarar etmesi
Finansal Tablolara Dayanmayan Özel Durum Açıklaması İle Belirtilen Finansal Başarısızlık Göstergeleri	BIST'te işlem sırasının kalıcı olarak kapatılması

Kaynak: Literatür incelemesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmamızda finansal tablolara dayalı olan ve finansal tablolara dayanmayan finansal başarısızlık göstergelerine göre yıllar itibari ile başarısız şirketler belirlenmiştir. Çalışma dönemi içerisinde başarısızlığın en yüksek bulunduğu yıl 2012 olduğundan 2012 yılı başarısızlık yılı olarak ele alınmış ve farklı yıllara ait verilerin değerlendirilmesindeki sakıncayı ortadan kaldırmak amacıyla başarılı örneklerde başarı yılı olarak 2012 yılı alınmıştır. Başarısızlıktan bir ve iki yıl öncesi verilere ihtiyaç duyulduğundan düzenli olarak 2010, 2011 ve 2012 yıllarına ait verilere ulaşılabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle düzenli verilerine ulaşılabilen 43 başarısız işletme ve 2012 yılında başarılı olan şirketler içerisinde aynı sayıda rastgele seçilen 43 başarılı şirket verileri BIST internet sayfasından elde edilmiştir. Tablo 2'de başarısız şirketlerin yıllara göre dağılımı verilmektedir.

TABLO 2. Başarısız Şirketlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Başarısız Şirket Sayısı
2010	42
2011	44
2012	57
2013	55
2014	53
2015	50

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu çalışmada değişkenler arasında diğer değişkenlerle korelasyona sahip üç değişkene ait değerler veri setinden çıkarılmış ve nihai olarak 14 değişken analizlerde kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 3'de verilmektedir.

TABLO 3. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

No	Nicel Değişkenler	No	Nitel Değişkenler
X1	Stokların Toplam Varlıklara Oranı	X9	Dört Büyük Denetim Şirketi Tarafından Denetlenip Denetlenmediği (2017 yılı itibariyle), Pricewaterhousecoopers-Deloitte Touche Tohmatsu-Kpmg- Ernst And Young
X2	Finansal Kaldıraç Oranı	X10	Yönetim Kurulunda Bağımsız Üye Sayısı (2017 yılı itibariyle)
X3	Alacak Devir Hızı	X11	Halka Açıklık Oranı % (2017 yılı itibariyle)
X4	Maddi Duran Varlık Devir Hızı	X12	Sermayede Doğrudan %5 veya Daha Fazla Paya veya Oy Hakkına Sahip Gerçek ve Tüzel Kişiler- Halka Açık Olmayan Paylarda Yabancı Sermaye Payı (2017 yılı itibariyle)
X5	Faaliyet Kâr Marjı	X13	Şirketin Kısa Vadeli Döviz Borcu USD (1000)
X6	Ekonomik Karlılık Oranı (ROA)	X14	BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde Olup Olmadığı
X7	Aktif Karlılık Oranı		
X8	Öz sermaye Karlılığı (ROE)		

Kaynak: Literatür incelemesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur.

4. MAKİNE ÖĞRENMESİ YÖNTEMLERİ ANALİZ VE BULGULARI

Bu çalışmada en iyi 10 veri madenciliği algoritmalarından yöntemlerinin yanında diğer alanlarda olduğu gibi finansal başarısızlık tahmini alanında da önemli başarılar elde eden analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan CART, SVM, KNN ve NN dört yöntemin sınıflandırma performansı, modellerin ayırt edici özellikleri belirtilerek karşılaştırılmıştır.

4.1. YSA Analizi

Biyolojik sinir ağlarından esinlenerek geliştirilmiş bir bilgi işleme sistemi olan yapay sinir ağı (NN, Artificial Neural Network) yapay sinir hücrelerinin birbiriyle çeşitli şekilde bağlanmasından oluşmaktadır. (Silahtaroglu, 2016). Çalışmamızda değişken sayısı azaltıldığında örneğin diskriminant ileri adımlı analizde belirlenen 6 değişkenle yapılan analizlerde doğru sınıflandırma oranları önemli düzeyde düştüğünden tüm değişkenlerin olduğu veri seti NN analizinde kullanılmıştır. Tablo 5’de NN analiz parametreleri verilmektedir.

TABLO 5. NN Parametreleri

Ağ Türü	Çok katmanlı perseptron				
Öğrenme Algoritması	Geri yayılım				
Öğrenme Kuralı	Momentum				
Girdi Katmanındaki Düğüm Sayısı	14				
Gizli Katman Sayısı	1				
Gizli Katmandaki Düğüm Sayısı	9				
Çıktı Katman Düğüm Sayısı	2 (Başarılı-Başarısız)				
Değişken Seçimi	14 Bağımsız değişken				
Doğrulama Türü	10 Katlı çapraz doğrulama				
Örneklem Seçim Türü	Tabakalı Örneklem Seçimi (Stratified sampling)				
Aktivasyon Fonksiyonu	Sigmoid				
Öğrenme Oranı	En Düşük: 0,00	En Yüksek: 0,30	Adımlar: 10	Ölçek: Doğrusal	
Momentum	En Düşük : 0,00	En Yüksek: 0,20	Adımlar: 10	Ölçek: Doğrusal	
Eğitim Devir Sayısı	En Düşük : 1,00	En Yüksek: 500	Adımlar: 10	Ölçek: Doğrusal	

4.2. CART Sınıflandırma ve Regresyon Ağaçları Analizi

Sınıflandırma ağacı oluşturma süreci; ağacın kökünü oluşturan ve ağaçta kırılımlın ilk yaşanacağı, en yüksek sınıflandırma gücüne sahip değişkenin hangisi olacağını belirlemekle başlar, daha sonra ilgili değişkene ait değerlerde bölme noktasının seçimi ve nihai olarak eğitim verisinin bölünmesi gibi üç adımda gerçekleştirilmektedir (Alfaro vd. 2008). CART analizinde Diskriminant ileri adımli analiz ile başarısızlıktan 1 ve 2 yıl öncesi için belirlenen değişkenlerin tamamı olan 6 değişkenden oluşan veri seti kullanılmıştır. Tablo 7’de CART sınıflandırma algoritması analiz parametreleri verilmiştir.

TABLO 7. CART Analiz Parametreleri

Analiz İçin Belirlenen Parametreler	Açıklama			
Veri Seti Ayrımı	Diskriminant ileri adımli analiz ile başarısızlıktan 1 ve 2 yıl öncesi için belirlenen değişkenlerin tamamı olan 6 değişkenden oluşan veri seti			
Doğrulama Türü	10 Katlı çapraz doğrulama			
Değişken Sayısı	6			
Örneklem Seçimi	Tabakalı örneklem seçimi (Stratified sampling)			
Bölünme Kriteri	Gini indexi			
Analiz İçin Belirlenen Parametreler	En Düşük	En Yüksek	Adımlar	Ölçek
Bölünme İçin Minimum Boyut (Minimal Size For Split)	1.0	4.0	10	Doğrusal
En Düşük Dal Boyutu (Minimal Leaf Size)	1.0	2.0	10	Doğrusal
Minimum Kazanım (Minimal Gain)	1	4	10	Doğrusal
Maksimum Derinlik (Maximal Depth)	1	4	10	Doğrusal
Güven Düzeyi (confidence)	0	0.25		
Ön Budama Sayısı	0	3	-	-

4.3. Destek Vektör Makinesi Analizi

Destek Vektör Makinesi (SVM, Support Vector Machine) eğitim örneği sayısının az olduğu koşullarda bile başarılı bir şekilde sınıflandırma yapabildiğinden değişken alanı boyutuna bağlı olmayan bir öğrenme yeteneğine sahiptir (Lin vd., 2014). SVM'nin amacı optimum bir ayırma düzlemini bulmaktır. Ayırıcı hiper düzleme en yakın olan bu veri örneklerine destek vektörleri adı verilir (Li ve Sun, 2009). Tablo 9'da SVM Analiz Parametreleri verilmiştir.

TABLO 9. SVM Analiz Parametreleri

Analiz İçin Belirlenen Parametreler	Açıklama
Veri Seti Ayırımı	14 değişkenli veri seti
Doğrulama Türü	10 Katlı çapraz doğrulama
Örnekleme Seçimi	Tabakalı örnekleme seçimi (Stratified sampling)
Aralık Dönüşümü (Range Transformation)	En Düşük: 0,0 En Yüksek: 1,0
SVM.C	0,5-2-8-32-128-512-2048-8192-32678
SVM.gamma	0.00003052-0.00012207-0.000488-0.00195-0.0078125-0.03125-0.125-0.5-2-8
Önbellek Boyutu (Cache Size)	80
Çekirdek Tipi (Kernel Type)	rbf

4.4. KNN Analizi

K-en yakın komşu algoritması (KNN, k-nearest neighbor) bellek tabanlı yöntemler arasında yer almakta ve sınıflandırma işlemi için gözlem değerlerinin arasındaki uzaklıklardan yararlanmaktadır. K- en yakın komşu algoritmasında k sayısının belirlenmesiyle değer verilen bir noktaya en yakın komşu sayısına karar verilmiş olur (Özkan, 2016). Tablo 12'de KNN Analizi parametreleri verilmektedir.

TABLO 12. KNN Analizi Parametreleri

Değişken Seçimi	Diskriminant ileri adımlı analiz ile başarısızlıktan 1 ve 2 yıl öncesi için belirlenen değişkenlerin tamamı olan 6 değişkenden oluşan veri seti	
Doğrulama Türü	10 Katlı çapraz doğrulama	
Örnekleme Seçimi	Tabakalı örnekleme seçimi (Stratified sampling)	
Aralık Dönüşümü (Range Transformation)	En Düşük: 0,0	En Yüksek : 1,0
k sayısı	En Düşük: 1	En Yüksek : 100
Çapraz Doğrulama Sayısı	En Düşük: 2	En Yüksek : 10
Ölçüm Tipi (Measure types)	Karışık ölçü (Mixed Measures)	
Karışık Ölçü (Mixed Measure)	Karışık Öklid mesafesi (Mixed Euclidean Distance)	

4.5. Çalışmada Kullanılan Tüm Yöntemlere Ait Bulgular ve Performans Sonuçları

Analiz sonucunda; finansal başarısızlıktan 2 yıl öncesinde sınıflandırma doğruluğu sırasıyla NN (%98,84), CART (%82,78), SVM (%80,42) ve KNN (%78,00) sonucuna ulaşılmıştır. Finansal başarısızlıktan 1 yıl öncesinde sırasıyla en yüksek genel sınıflandırma doğruluğu NN (%100), CART (%89,72), KNN (%81,22) ve SVM (%74,17) sınıflandırma doğruluğu elde edilmiştir. Tablo 14'de Çalışmada kullanılan sınıflandırma yöntemlerinin 1 ve 2 yıl öncesi performans sonuçları verilmektedir.

TABLO 14. Çalışmada Kullanılan Sınıflandırma Yöntemlerinin 1 ve 2 Yıl Öncesi Performans Sonuçları

Yöntemler	Finansal Başarısızlıktan 2 Yıl Önce (2010 Yılı) Sınıflandırma Performansı			Finansal Başarısızlıktan 1 Yıl Önce (2011 Yılı) Sınıflandırma Performansı		
	Başarısız	Başarılı	Toplam	Başarısız	Başarılı	Toplam
NN	97,67%	100,00%	98,84%	100%	100%	100%
CART	79,07%	86,05%	82,78%	83,72%	95,35%	89,72%
SVM	79,07%	81,40%	80,42%	65,12%	83,72%	74,17%
kNN	67,44%	88,37%	78,00%	69,77%	93,02%	81,22%

SONUÇ

Bu çalışmada Borsa İstanbul imalat sanayi sektörüne kayıtlı 86 firmaya ait 2010-2012 dönemi mali tablo ve bilanço dipnot verileri elde edilerek finansal başarı-başarısızlıktan 1 ve 2 yıl öncesi için sınıflandırma tahmini yapılmıştır. Çalışmada en iyi 10 veri madenciliği yöntemi arasında yer alan Yapay Sinir Ağları, CART Sınıflandırma ve Regresyon Ağaçları, Destek Vektör Makinesi ve K En Yakın Komşular Algoritması olmak üzere 4 makine öğrenmesi yöntemi kullanılarak ilgili yöntemlerin sınıflandırma performansı karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda; finansal başarısızlıktan 2 yıl öncesinde sınıflandırma doğruluğu sırasıyla NN (%98,84), CART (%82,78), SVM (%80,42) ve KNN (%78,00) sonucuna ulaşılmıştır. Finansal başarısızlıktan 1 yıl öncesinde sırasıyla en yüksek genel sınıflandırma doğruluğu NN (%100), CART (%89,72), KNN (%81,22) ve SVM (%74,17) sınıflandırma doğruluğu elde edilmiştir.

Muhasebe standartlarının ülkeler arasında farklılığından dolayı, bu çalışmanın sonuçları diğer ülkelere ait işletmelerde uygulama yönünden genellenebilirliği sınırlayabilir. Ancak diğer ülkelerde yapılacak çalışmalarda tahmin performansını iyileştirmesine yardımcı olup olamayacağı konusu yapılacak olan araştırmalarla netlik kazanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Alfaro, E., García, N., Gámez, M., & Elizondo, D. (2008). Bankruptcy Forecasting: An Empirical Comparison of Adaboost and Neural Networks. *Decision Support Systems*, 110-122.
- Chandra, D. K., Ravi, V., & Bose, I. (2009). Failure prediction of dotcom companies using hybrid intelligent techniques. *Expert Systems with Applications*, 4830-4837.
- Etemadi, H., Rostamy, A. A., & Dehkordi, H. F. (2009). A Genetic Programming Model For Bankruptcy Prediction: Empirical Evidence From Iran . *Expert Systems with Applications*, 3199-3207.
- Huang, Z., Chen, H., Hsu, C.-J., Chen, W.-H., & Wu, S. (2004). Credit rating analysis with support vector machines and neural networks: a market comparative study. *Decision Support Systems*, 543-558.
- Jardin, P. d., & Séverin, E. (2011). Predicting Corporate Bankruptcy using A Self-Organizing Map: An Empirical Study to Improve The Forecasting Horizon of A Financial Failure Model. *Decision Support Systems*, 701-711.
- Li, H., & Sun, J. (2009). Predicting Business Failure Using Multiple Case-Based Reasoning Combined With Support Vector Machine. *Expert Systems with Applications*, 10085-10096.

- Li, H., Sun, J., & Wu, J. (2010). Predicting business failure using classification and regression tree: Anempirical comparison with popular classical statistical methods and top classification mining methods . *Expert Systems with Applications*, 5895-5904.
- Liang, D., Tsai, C.-F., & Wu, H.-T. (2015). The Effect Of Feature Selection On Financial Distress Prediction . *Knowledge-Based Systems*, 289-297.
- Lin, F., Liang, D., Yeh, C.-C., & Huang, J.-C. (2014). Novel Feature Selection Methods to Financial Distress Prediction. *Expert Systems with Applications*, 2472–2483.
- Min, J. H., & Lee, Y.-C. (2005). Bankruptcy prediction using support vector machine with optimal choice of kernel function parameters. *Expert Systems with Applications*, 603–614.
- Özkan, Y. (2016). *Veri Madenciliği Yöntemleri*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Silahtaroglu, G. (2016). *Veri Madenciliği Kavram ve Algoritmaları* . İstanbul: Papatya Yayınları.
- Sun, J., Li, H., Huang, Q.-H., & He, K.-Y. (2014). Predicting financial distress and corporate failure: A review from the state-of-the-art definitions, modeling, sampling, and featuring approaches. *Knowledge-Based Systems*, 41-56.

Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) ve Türk Bankacılık Sistemi Üzerine Muhtemel Etkileri

Doç. Dr. Ali Polat

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü,
Ankara, Esenboğa, 06760, Türkiye

ÖZET

Teknolojik gelişmeler, geleneksel olarak sağlanan hizmetlerin elektronik ortama aktarılmasını sağlayarak birçok işlemi kolaylaştırırken iletişim kanallarının da artmasına neden olmuştur. Kişiler, kendilerine ait neredeyse her türlü veriyi paylaşma durumunda kalmaktadır. Veri paylaşımına ilişkin teknoloji ve hem kamu hem özel sektörün kişilerin verilerine olan talebi giderek artarken, bu verilerin korunmasına ilişkin mevzuat aynı hızda ve kapsamda büyümemiştir. Türkiye’de 24.3.2016 tarihinde Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kabul edilmiştir. Avrupa Birliği’nde ise 4.6.2016 tarihinde kabul Genel Veri Koruma Regülasyon’u (General Data Protection Regulation (GDPR)) tüm AB’yi kapsayacak bir düzenleme olarak kabul edilmiştir. Bu yeni düzenlemeler bir yandan kişilere ait verileri koruma altına alırken öte yandan bu verileri işleyen her türlü kişi ve kurum için de standartlar ve belirli yaptırımlar getirmektedir. Finansal hizmetler sektörü mevzuat ve pazarlama ihtiyaçları bağlamında kişisel verilerin çokça talep edildiği ve kullanıldığı bir alan olarak bu yeni düzenlemelerden etkilenecek olup, bu etkilerin tartışılması ve konunun tüm yönleri ile anlaşılması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: GDPR, Veri Koruma, KVKK, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, Avrupa Birliği.

1. GİRİŞ

Küresel Finansal Sistem çok yönlü bir değişimin içine girmiş bulunmaktadır. Daha çok teknolojik gelişmeler, bulut teknolojisi, blok zincir, yapay zekâ, büyük veri ve bu verinin analizi gibi kavramlar geleneksel hizmetlerde radikal bir değişim yaşanmasının altyapısını oluştururken finansa erişim ve finansal hizmetlerin sunuluş şekli de değişmektedir. Öte yandan finansal okur-yazarlık, tüketicinin korunması ve finansal etik gibi yeni alt disiplinler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Finansal hizmetler sadece yasal ihtiyaçlarını gidermek durumunda olan kurumlar ve kişiler için değil, suçlular, kara para aklayanlar ve terör finansmanı için çıkış yolları arayanlar için de bir imkân ve bir alternatif olarak yer almaktadır.

Bu saymış olduğumuz teknolojilerin hepsi kullanıcılardan veri toplamakta ve bu veriler sıradan kullanıcıların anlayamayacağı, belki de tahmin bile edemeyeceği amaçlar için kullanılabilir. Veri paylaşımı, kişisel verilerin korunması ve veri güvenliği konularını bu çalışma kapsamında finansal hizmetler ve bankacılık sektöründeki müşteri verileri bağlamında ele alınmakla birlikte, konunun aslında medikal ve sağlık sektörü, turizm, sosyal medya, çevrimiçi satış siteleri ve perakende satış başta olmak üzere birçok sektörü etkileyeceği bilinmektedir.

25 Mayıs 2018 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 2016/679 sayılı Genel Veri Koruma Regülasyonu (GDPR¹) bu değişime ayak uydurmaya çalışan ve tüketici gizliliği anlamında reform sayılabilecek,

¹ Tam metin için bnz. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2016.119.01.0001.01.ENG&toc=OJ.L:2016:119:TOC (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2019)

uygulanması zorunlu olan yeni bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni yasa ile bireylere kendilerine ait olan “veri”ye sahip çıkma, kontrol etme ve şeffaf bir şekilde bilgi sahibi olma imkânını sağlamaktadır. Albrecht (2016) tarafından da ifade edildiği üzere, GDPR, Avrupa Birliği bölgesi veya piyasası ile bağlantılı olan tüm kişisel verilerin işlenmesi faaliyetlerini kapsayacak olup, bu düzenlemeye uyulmaması halinde, uymayan şirketlerin küresel cirolarının yüzde 4’üne kadar veya her durumda 100 milyon Euro’ya kadar olmak üzere bir ceza verilmesi söz konusu olabilecektir.

AB ile çok yoğun bir mal ve hizmet ilişkisinde olduğumuz gerçeğinden hareketle, ülkemizdeki işletmelerin de bu yasal düzenleme kapsamında yükümlülükleri olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Öte yandan, AB gibi dünyanın en büyük tek piyasasının veri korumaya ilişkin bu şekilde belirlemiş olduğu yüksek standartların bir başka ülke tarafından gözardı edilmesi de mümkün olmayacaktır. Tam aksine bazı ülkeler bu hususta oldukça hızlı adım atmaya başlamışlardır*. Bu çerçevede yasal düzenlemeleri yeterli olan ülkeler de yine GDPR 45. Maddesi çerçevesinde belirlenmiştir(European Union, 2019).

2.GDPR ve AMACI

Teknolojik gelişmelerin hızlanması ve dijitalleşme kişisel verilerin otomatik olarak toplanması ve dağıtımını hızlandırmış, buna rağmen kişilerin haklarının korunması anlamında yeterli bir gelişme olmamıştır(Bieker, Friedewald, Hansen, Obersteller, & Rost, 2016). Bu nedenle 2012 yılında dijital teknoloji ve gelişmelere ayak uydurmak amacı ile Avrupa Komisyonu’na Genel Veri Koruma Regülasyonu taslağı sunulmuş ve 2016 yılında kabul edilmiştir. GDPR öncesinde, AB ülkelerinde her üye ülkenin kendisine ait bir veri koruma mevzuatı ve bunu uygulamakla yükümlü bir Veri Koruma Otoritesi / Kurulu (Data Protection Authority=DPA) bulunmakta idi. Ülke mevzuatları da, örneğin İngiltere’deki UK Data Protection Act 1998 gibi uygulamalar, aslında 1995 yılında yürürlüğe giren ve GDPR ile yürürlükten kaldırılmış olan AB Veri Koruma yönergesi 95/46/EC (directive) çerçevesinde şekillenmiştir². Laybats ve Davies’in de belirttiği üzere (2018) yeni düzenlemenin yönerge yerine tüzük olarak yapılması başlı başına bir devrim sayılmalıdır. Kişilerin, şahsi verilerinin kendileri için önemini başkaları için de ticari değerini daha iyi anladığı günümüz şartlarında bu düzenlemenin yapılması ayrıca önem arz etmektedir.

GDPR ile birlikte oluşan yeni Avrupa Veri Koruma Kurulu, üye ülkelerin DPA’larını belirli önlemleri almaya, uygulamaya, değiştirmeye veya uygulamaları kaldırmaya zorlayabilecektir. Bu ise tüm AB için yeknesak bir veri koruma kanunu oluşmasına neden olacaktır(Albrecht, 2016).

GDPR’a uyum noktasında sigortacılık sektörüne ilişkin yapılan bir çalışmada, toplamda GDPR ile ilgili oluşabilecek 13 uyum sorunu; Prosedür, Korunma, Gizlilik ve Çoğalma olarak ifade edilebilecek dört kategori olarak belirlenmiştir(Grundstrom, Vayrynen, Livari, & Isomursu, 2019). Buna benzer çalışmaların Türkiye için de yapılması gerekmektedir.

Bir yandan GDPR diğer yandan Türkiye’de uygulamaya konulan 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) çerçevesinde konu düşünüldüğünde önümüzdeki süreçte bu alanda kişilerin ve şirketlerin ciddi anlamda yapmaları gereken yükümlülükler ortaya çıkmaktadır. Kartal (2018) tarafından da belirtildiği üzere, bankaların KVKK’ya uyum sağlaması için müşteri kabulü,

* 17 Temmuz 2018’de Japonya ve AB birbirlerinin veri koruma rejimlerini tanıyacaklarını kabul ederek ilk defa AB ile üçüncü bir ülkenin yeterli seviyede veri korumanın tanınmasına ilişkin karşılıklı bir anlaşması sağlanmış oldu. Detay için bnz. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=9579f338-9fc3-4870-9520-f086d1a82584> (Erişim tarihi: 25 Ocak 2019)

² Daha önceki uygulamalar nasıl sorunlara sebep oluyordu ya bir örnek:

<https://ico.org.uk/your-data-matters/charity-fundraising-practices/>

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

mevcut müşterilerin durumu ve raporlama süreçleri başta olmak üzere iç kontrol ve iç denetim ve uyum süreçlerini gözden geçirmeleri gerekmektedir.

Başalp (2015) tarafından da özetlendiği üzere, daha önce kişisel veri işleyen şirketler her bir AB üyesi ülkenin ulusal otoritesine karşı sorumlu iken bunun yerini tek bir AB Veri Koruma Kurulu alacaktır. Buna ek olarak unutulma hakkı, varsayılan ayarlarla veri koruma ilkesi (privacy by default), tasarımla veri koruma ilkesi(privacy by design), açık rıza koşulunun aranması (hem genel nitelikteki hem de özel nitelikteki hassas kişisel verilerin işlenmesinde) gibi oldukça önemli değişikliklere gidilmiştir.

3.BANKACILIK SİSTEMİ VE GDPR

Bankacılık sektörü, oldukça yoğun ve tüm dünya ülkelerinin mevzuatı tarafından düzenlemelere maruz kalan bir endüstri olmakla birlikte GDPR daha fazla idari gereklilikler getirmekte olup bu da daha çok denetim ve hesap vermeyi sağlayacaktır. Bankalara yönelik en büyük etkinin müşterilerinin hakları ve onlarla ilgili şeffaflığın sağlanması olacaktır. Öte yandan, GDPR bir yandan gizliliği ve mahremiyeti korurken yine uluslar üstü ve ulusal mevzuat çerçevesinde şekillenen finansal suçlar ve terörizmi engelleme mevzuatı çerçevesinde bankaların veri paylaşımına ilişkin yükümlülükleri de bulunmaktadır(Baker, 2017).

Örneğin GDPR’da bankaların müşteri bilgilerini sadece ihtiyaç duyduğu alanlarda kullanacağına ilişkin onayını alması gerekmektedir. Bu onay olmadığında ya o müşteriyi unutmak ya da ağır cezalara katlanmak durumunda kalacaktır(Spearman QC, 2016).

Unutulma hakkı bağlamında ise bankaların daha çok müşterinin bu hakkı kullanmayı talep etmesi durumunda bunu yapabilecek mekanizmalara sahip olup olmadığı noktasında oluşmaktadır.

Verinin uluslararası transferi noktasında da bankaların zorlukla karşılaşacağı anlaşılmaktadır(Spearman QC, 2016). Kara para aklama ve terörizmin finansmanı bağlamında örneğin ABD’nin Patriot ACT düzenlemesi çerçevesinde bankaların müşterilerine ait bilgileri paylaşmaması ciddi bir sorun olarak ortaya çıkacaktır.

GDPR’ın finans ve sermaye piyasalara yönelik etkilerinin hükümet müdahalelerine benzeyen ve maksadını aşan farklı sonuçlar doğuracağına ilişkin değerlendirmeler de bulunmaktadır(Allen, Berg, Berg, Markey-Towler, & Potts, 2018).

SONUÇ

GDPR ile birlikte AB gizlilik, güvenlik ve veri koruma için bir anlamda “marka” haline gelmiş ve küresel bir dönüşüme öncülük etmiştir. Küresel bir standart olarak her türlü inovasyon, müşteri güveni ve gelişmekte olan dijital piyasalara girmek isteyen oyuncular için bir başlangıç noktası oluşturmuştur. 28 AB ülkesinin her birisi için ayrı bir yargı ve yasal sistem yerine GDPR ile tek yasal bir çerçeve oluşturulacak ve bu da bölge çapındaki bürokrasiyi, yanlış anlamaları azaltacaktır.

Banka ve finansal teknoloji şirketleri, dijital okuryazarlığı olan y kuşağına hitap eden çevrimiçi hizmetler sunmaktadır (Sydekum, 2018). Bu kuşak daha çok veri paylaşan, daha fazla çevrimiçi olan bir kuşak olarak veri paylaşımına bağlı risklere karşı daha açık olacaktır. Bir yandan finansal kurumlar başta olmak üzere kamu kurumları ve diğer veri talep eden kurumlar bu yasal düzenlemelere uyma noktasında gereken altyapısı sağlarken öte yandan kişilerin de finansal okuryazarlığının geliştirilmesi gerektiği gibi kişisel verilerin paylaşımına ilişkin okur-yazarlıklarının da artırılması gerekmektedir. Yerel anlamda KVKK ve küresel anlamda GDPR’ın getireceği yükümlülükler başta finansal hizmetler olmak üzere birçok sektör için risk ve fırsatlar içeren bir özellik taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Albrecht, J. P. (2016). How the GDPR will change the world. *Eur. Data Prot. L. Rev.*, 2, 287.
- Allen, D., Berg, A., Berg, C., Markey-Towler, B., & Potts, J. (2018). *Some Economic Consequences of the GDPR*. SSRN.
- Baker, L. (2017). The impact of the General Data Protection Regulation on the banking sector: Data subjects' rights, conflicts of laws and Brexit. *Journal of Data Protection & Privacy*, 1(2), 137–145.
- Başalp, N. (2015). Avrupa Birliği Veri Koruması Genel Regülasyonu'nun Temel Yenilikleri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 77–106. Retrieved from <http://hdl.handle.net/11424/5926%09>
- Bieker, F., Friedewald, M., Hansen, M., Obersteller, H., & Rost, M. (2016). A process for data protection impact assessment under the European General Data Protection Regulation. In *Lecture Notes in Computer Science (including subseries Lecture Notes in Artificial Intelligence and Lecture Notes in Bioinformatics)*. http://doi.org/10.1007/978-3-319-44760-5_2
- European Union. (2019). Adequacy decisions. Retrieved January 24, 2019, from https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/data-transfers-outside-eu/adequacy-protection-personal-data-non-eu-countries_en
- Grundstrom, C., Vayrynen, K., Livari, N., & Isomursu, M. (2019). Making Sense of the General Data Protection Regulation -Four Categories of Personal Data Access Challenges. In *52nd Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 5039–5048). Hawaii: HICSS.
- Laybats, C., & Davies, J. (2018). GDPR: Implementing the regulations. *Business Information Review*. <http://doi.org/10.1177/0266382118777808>
- Spearman QC, R. (2016). The new EU data protection framework: do banks have grounds for concern? *Butterworths Journal of International Banking and Financial Law*, (April), 216–218. Retrieved from https://www.39essex.com/wp-content/uploads/2016/04/JIBFL_Article-6.Spearman.pdf
- Sydekum, R. (2018). Can consumers bank on financial services being secure with GDPR? *Computer Fraud & Security*, 2018(6), 11–13.
- Tevfik KARTAL, M. (2018). Kişisel Verilerin Korunması: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 4(1), 1–18.

Hazine Destekli Kredi Garanti Fonu Sisteminin Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Levent Yılmaz
Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi ABD,
Güvenlik Bilimleri Enstitüsü / Polis Akademisi
Ankara, 06200, Türkiye

ÖZET

Türkiye’de bankacılık sektörünün uygulamaları ve bankaların kredi politikaları dönem dönem işletmelerin krediye erişimlerinde sorunlar çıkmasına ve krediye erişim sağlansa bile kredi maliyetlerinin yukarı yönlü olmasına neden olmaktadır. Özellikle alınan teminatların yapılan değerlemelerinin çok altında miktarda kullanılan krediler de göz önüne alındığında; Hazine Destekli Kredi Garanti Fonu Sistemi Türkiye Ekonomisi üzerinde önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmada 2017 yılı Mart ayından itibaren uygulanmaya başlanan Hazine Destekli Kredi Garanti Fonu sisteminin bankacılık kredileri üzerindeki etkileri ele gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kredi, Kredi Garanti Fonu, Bankacılık, Ekonomik Büyüme, Hazine

GİRİŞ

Kredi garanti sistemleri, krediye ihtiyaç duyan işletmelerin bankalardan kullanacağı kredilerin bir kısmına veya tamamına daha önceden oluşturulan bir fonun kefalet vermesi üzerine kurgulanmıştır. Uesugi vd.’ne göre (2010;457), hükümetler küçük işletmelere fon akışı sağlamak için kredi garantilerine sıkça başvururlar. Beck vd.’ri de (2010;10) hükümetlerin kredi garanti uygulamasına ilişkin olarak fonlamada ve yönetimde oldukça önemli bir rolü olduğunu belirtmişlerdir. Ancak hükümetler işletmeleri fonlarken doğrudan kredi kullanırlamazlar ve bu işi genellikle bankalara bırakırlar. Hal böyle olunca da risk genellikle bankaların üzerine kalır ve bankalar da bazı dönemlerde kredi kullandırma konusunda yeterince istahlı olmayabilirler. Liang vd.’ne göre (2017; 135), her ne kadar KOBİ’ler bankaların bilançosunda önemli yer tutsa da bir KOBİ’ye borç vermek bankalar için halen belirgin bir kredi riski ifade eder. Bu durum hükümetlerin neden hazine destekli bir kefalet mekanizması kurması gerektiğinin en önemli göstergelerinden birisidir. Kang ve Heshmati’ye göre (2008; 445), pek çok ülkedeki hükümetlerin bankalar ile işbirliği yaparak işletmelere yönelik kredi garanti sistemi kurmalarının nedeni de budur.

Türkiye’de Kredi Garanti Fonu (KGF) her ne kadar 1991 yılında kurulmuş olsa da ilk kefaletini 1994 yılında verebilmiş ve uzunca süre oldukça düşük hacimle faaliyet göstermiş bir kurumdur. 2016 yılına gelindiğinde çıkarılan 2016/9538 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Kredi Garanti Fonu tarafından verilebilecek toplam kefalet tutarı 20 milyar TL’ye çıkarılmıştır. 2017/9969 sayılı “Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanan Hazine Desteğine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar” ile T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından taahhüt edilen destek tutarı 25 milyar TL’ye yükseltilerek Kredi Garanti Fonu tarafından verilebilecek kefalet tutarı 250 milyar TL’ye çıkarılmıştır. Bu bakımdan geçmişte kullanım alanının azlığı nedeni ile Türkçe literatürde KGF ile ilgili literatürde fazla çalışmaya rastlamak mümkün olmadığı gibi yapılan çalışmalarda da fonun kullanılmasının etkisini ölçmek mümkün olmamıştır.

Öte yandan son yapılan düzenleme ile KGF’nin kefalet tutarına 250 Milyar TL’ye daha ilave edilmesinin ardından bir farkındalık oluşmuş ve KGF kefaleti ile artan kredi kullanımının ekonomiye katkısı giderek belirginleşmiştir. Her ne kadar KGF’nin yaygın kullanımı yeni olduğu için elimizde sağlıklı

ekonometrik analiz yapacak veri seti oluşmasa da pek çok makro ekonomik gösterge üzerinden KGF'nin ekonomiye ve bankacılık sektörüne katkılarını görmek mümkündür.

LİTERATÜR

Kredi Garanti Fonu'na ilişkin literatürdeki çalışmalar aşağıda gösterilmektedir. Öndeş (2001), KGF'nin sistemini ele aldığı çalışmasında 1998 yılı sonuna kadar KGF'ye yapılan toplam başvuru sayısını sadece 1187 olduğunu ve bu başvuruların da sadece 549'una kefalet kullandırıldığını tespit etmiştir. Söz konusu çalışmada KOBİ'lerin finansman ihtiyacı açısından KGF'nin kritik öneme sahip olduğu ve bu bakımdan da yaygınlaşması önerisi ön plana çıkmaktadır.

Yılmaz (2007), incelediği turizm işletmelerinin finansman sorunlarına ilişkin çalışmasında KGF kefaletinden faydalanan işletme sayısını sadece 1 olarak tespit etmiş ve işletmelerinin en önemli sorunu olan krediye ulaşma ile ilgili teminat sorunlarının ortadan kalkması için KGF uygulamasının daha fazla tanıtılması ve sistemin genişletilmesi gerektiğini önermiştir.

Yılmaz ve Selimoğlu (2008), sanayi oldukça gelişmiş olan Bursa ilinde 150 işletmeyi içeren saha çalışmasında KGF'nin sadece bir firma tarafından kullanıldığını ve işletmelerin finansmana erişimi konusunda önemli bir enstrüman olan KGF'nin yaygınlaştırılması gerektiğini ifade etmiştir.

Emir (2011), çalışmasına konu olan 100 işletmeden sadece 3 tanesinin KGF teminatlarından yararlandığını ve bu konuda farkındalığın daha fazla olmasının gerektiğini belirtmiştir.

Gök ve Uçar (2013), çalışmasında KGF uygulamasına ilişkin farkındalığın oldukça düşük seviyede olduğunu ve uygulamanın yaygınlaştırılması ile tanıtımının büyük önem arz ettiğini ifade etmiştir.

Hazine garantili KGF uygulamasına yönelik yaptığı çalışmada Yazıcı (2015), bankacılar arasında bu uygulamanın başarılı olacağına olan inancın düşük olduğunu ancak buna rağmen küresel krizin ardından finansmana erişimde sorun yaşayan KOBİ'lerin hem finansmana erişiminde hem de bankalar açısından riskin transferi konusunda faydalı olacağı belirtilmiştir.

KGF'nin kefalet hacminin ve işlerliğinin artırılması konusunda yaptıkları çalışmada Önkol ve Küçükkocaoğlu (2016), KGF kefaleti kullanan firmaların denetiminin önem arz ettiği, kullanılan kefaletle yönelik olarak bir sigorta mekanizmasının geliştirilmesinin gerektiği ve bankacılık sistemine entegre bir yapının sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Çelikdemir ve Kartal (2018), KOBİ'ler başta olmak üzere şirketlerin karşılaştığı teminat sorununun çözümü için önemli araçlardan birisi olarak KGF'yi ifade etmiş ve makro ekonomik göstergelerin bozulduğu dönemlerde KGF uygulamasının en önemli tedbir ve teşviklerden birisi olduğunu ifade etmiştir.

Görüleceği üzere KGF uygulamasına ilişkin olarak geçmişte kullanım oranının az olması, son dönemde ise yeni yapılan düzenlemeler ile yeni yeni farkındalığın oluşması sebebi ile literatürde çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkün olmamıştır.

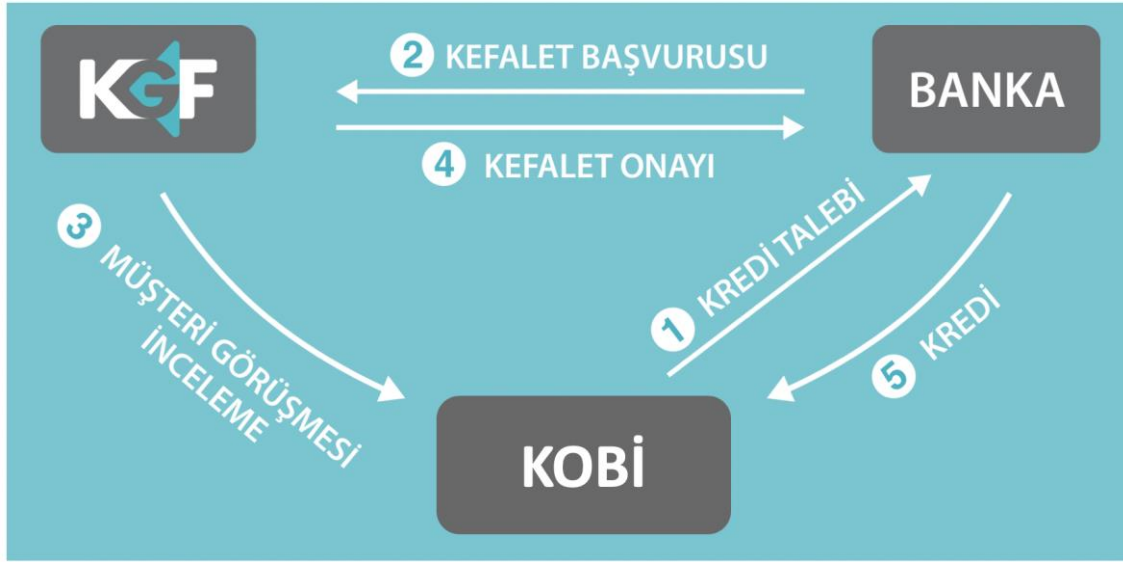
HAZİNE DESTEKLİ KREDİ GARANTİ FONU (KGF) SİSTEMİ

KGF, teminat yetersizliği olan KOBİ'lerin finansmana erişimini kolaylaştırmak amacıyla, "Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmeler İçin Bir Kredi Garanti Fonu kurulmasına yardım" başlıklı 93/4496 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 1991 yılında faaliyete geçmiştir (KGF, 2019). KGF tarafından kullanılan kefaletler iki farklı şekildedir. Bunlardan bir tanesinde KGF'nin işletmelere kendi özkaynakları

kapsamında kefalet verirken diğerinde Hazine'nin sağladığı fondan destek olarak kefalet kullanılmaktadır.

Bankaların talep ettiği tür ve nitelikte teminatı olmadığı için finansmana erişemeyen, KOBİ ve KOBİ dışı işletmelerin kullanacakları kredilere kefalet sağlamak amacıyla Hazine Fonu'nu kaynak olarak kullanarak KGF A.Ş.'ye ortak olan Bankalar ile KGF'ye ortak olan bankaların hakim ortak olduğu finansal kiralama şirketleri veya KGF'ye ortak olan 6361 sayılı Kanun kapsamında yetkilendirilen finansal kiralama şirketleri ve finansman şirketlerinin kredi kullandırması Hazine Destekli Kredi Garanti Fonu uygulamasının esasını teşkil etmektedir. Sistemin genel işleyişi aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

ŞEKİL 1.
Kgf Kefalet Sürecinin İşleyişi

Hazine destekli KGF sistemi, KGF sisteminde Portföy Garanti Sistemi (PGS) olarak adlandırılmaktadır. PGS; Kredi Garanti Fonlarının kefalet talebinde bulunan KOBİ'leri tek tek incelemek yerine, banka ile mutabık kalınan kredilendirme kriterlerine göre bankanın risk paylaşımı esasına göre oluşturacağı portföy limitine, belli bir tazmin oranı kısıtı ile kefalet vermesidir. Bu şekilde KOBİ'lerin subjektif değerlendirmeden arı olarak objektif kriterlere göre değerlendirilerek Hazine desteklerinden daha etkin şekilde yararlanmalarının sağlanması amaçlanmıştır. Böylelikle KOBİ'lerin daha fazla kaynağa daha hızlı ve objektif koşullarda ulaşması sağlanmıştır. ŞEKİL 1'de görülen sistem ile daha önceden 40 günü bulan onay süresi 24 saate kadar düşürülmüştür (NTV, 2018).

2017 yılı Mart ayında ŞEKİL 1'de gösterilen sistemle kullanılmak üzere 2017/9969 sayılı "Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanan Hazine Desteğine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar" ile Kredi Garanti Fonu tarafından verilebilecek kefalet tutarı 250 milyar TL'ye çıkarılmıştır ve ekonomide KGF kefaletli kredilerin etkin olduğu bir dönem başlamıştır.

HAZİNE DESTEKLİ KREDİ GARANTİ FONU SİSTEMİNİN TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

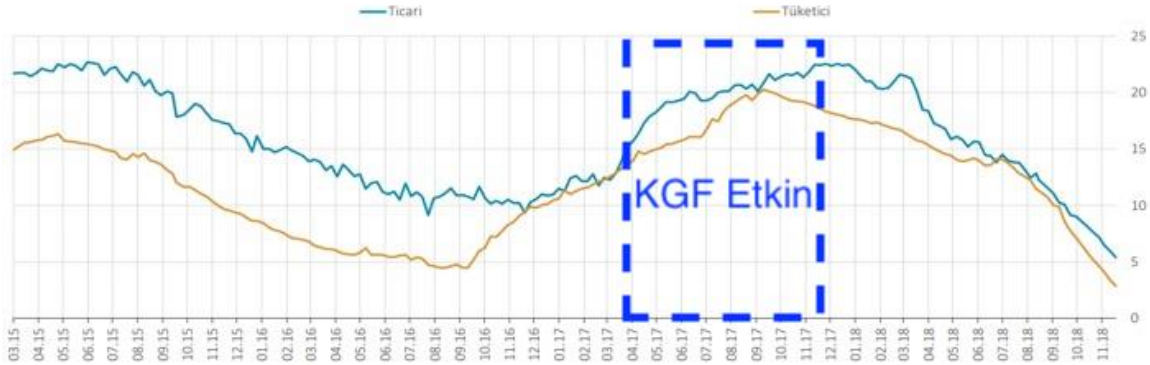
2008 yılında Lehman Brother'ın batmasının ardından ortaya çıkan finansal krizin ardından, dünya genelindeki hükümetler, zorluk yaşayan işletmelere yardımcı olmak amacıyla; ihracat yapmayı

kolaylaştırıcı, işletmelerin krediye ulaşmasını hızlandırıcı ve vergi indirimleri gibi çeşitli politikalar uygulamaya başladılar (Ono, vd., 2013, 151). Bu uygulamalardan en önemlilerinden bir tanesi de bankaların kredi vermektan imtina ettiği özellikle KOBİ'lere yönelik kredi garanti paketleriydi.

Bankalar KOBİ'lere kredi tesis ederken; kendilerini asimetrik bilgilerin doğuracağı risklerden korumak için genellikle çok katı bir karar alma çerçevesi kullanırlar (Boot & Thakor, 1994; Stiglitz & Weiss, 1981; Thakor, 1995). Bu bakımdan bankaların söz konusu işletmelere kaynaklarını kredi olarak kullandırması için ihtiyaç duyduğu minimize edilmiş riskler için hükümetlerin kredi garanti taahhütleri önem arz ediyor. bu bağlamda Li ve Lin (2017; 99)'a göre; küçük ve orta ölçekli işletmeler, yeni kurulan işletmeler veya bankanın daha önceden tanımadığı işletmeler kredi talep ettiğinde, kredi garanti sistemlerinin ticari bankalara bir güvence veriyor. Özetle hükümetlerin kredi garanti uygulamaları bankaların kredi kullandırırken daha fazla risk almasını sağlıyor (Wilcox ve Yasuda, 2019; 45),

Türkiye'de 2013 yılı sonundan itibaren ekonomi dışı yaşanan gelişmelerin ekonomiye etkilerinin artması, kurdaki yukarı yönlü hareket ve ülke risk primlerinin yükselmesi gibi değişkenler kademeli olarak bankaların risk iştahının azalmasına ve kredi kullandırma konusunda daha çekimser olmasına neden oldu. Gezi Olayları, 17/25 Aralık, 15 Temmuz Darbe girişimi gibi içerideki olaylara ek olarak FED'in para politikalarındaki değişiklik ve küresel risklerin artması da kredi kanalında belirgin bir yavaşlamaya işaret edince, hükümet KGF kefaletlerinin hacmi 250 milyar TL'ye yükselterek, kefalet kullanımını hızlandıran ve kolaylaştıran Hazine Destekli Kredi Garanti uygulamasını devreye aldı. Aşağıda KGF kredilerinin etkin dönemde seçilmiş bazı ekonomik göstergeler üzerindeki değişiklikler incelenmiştir. GRAFİK 1'de Türkiye'nin kredi büyümesi oranları görülmektedir.

GRAFİK 1.
Kredi Büyümesi (%)*

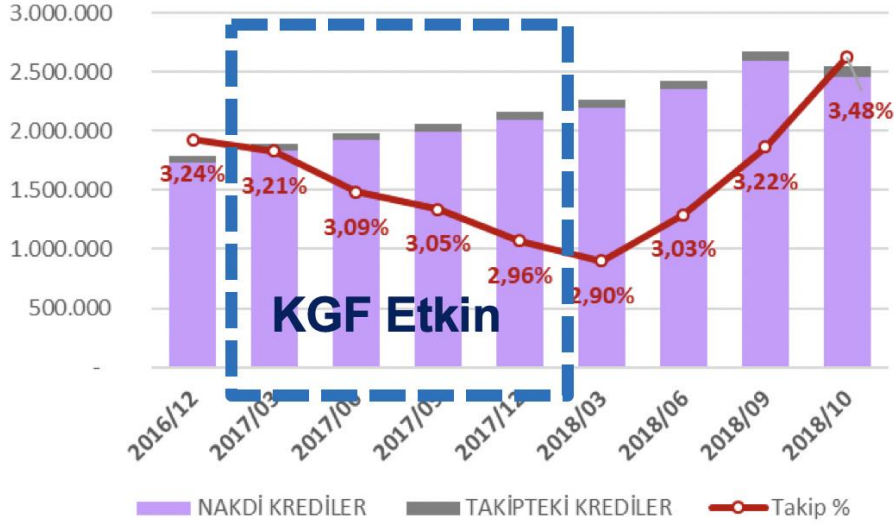

GRAFİK 1'de görüleceği üzere Hazine Garantili KGF etkin dönemde bankaların kullandığı ticari ve tüketici kredileri büyüme oranları %13 seviyelerinden belirgin bir şekilde yukarı yönlü artış göstermiş, ticari kredilerde %23, tüketici kredilerinde ise %20 seviyelerine ulaşılmıştır. Toplam kredi gelişimi ve takipteki kredilerin toplam kredilere oranı GRAFİK 2'de görülmektedir.

* TCMB, EVDS verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

GRAFİK 2.

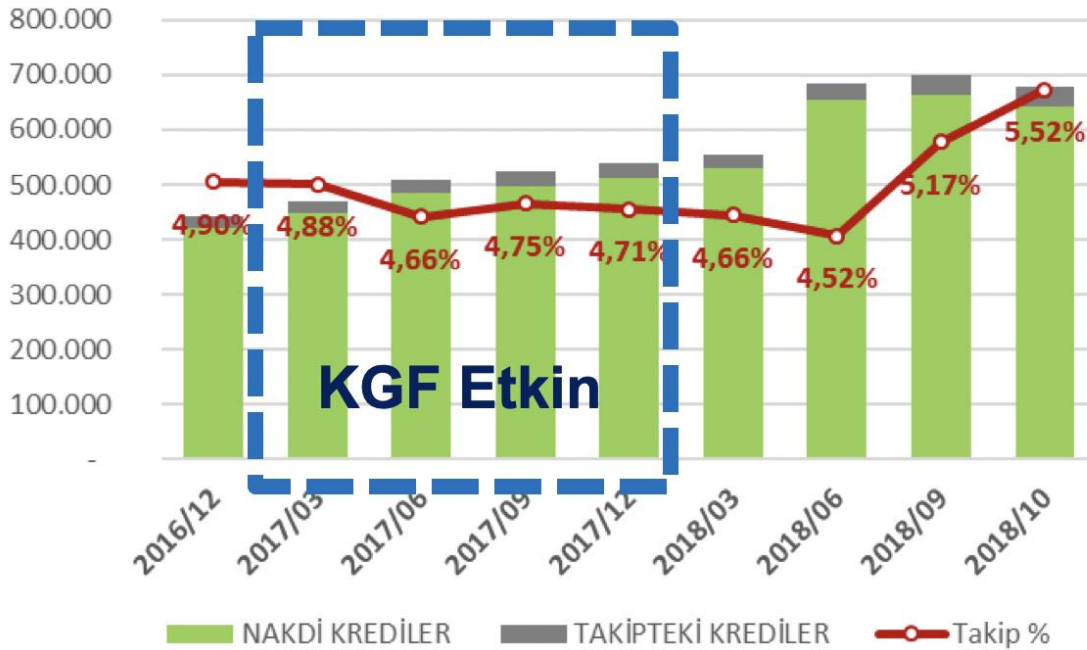
Toplam Kredi Gelişimi ve Takipteki Krediler (Milyon TL)¹

Hazine Garantili KGF etkin dönemde kullanılan nakdi krediler belirgin oranda artarken, takipteki kredilerin oranı %3,24 seviyesinde %2,90'a kadar gerilemiştir. Öte yandan ticari krediler içerisinde KOBİ'ler önemli bir büyüklüğe sahiptir. KGF verilerine göre KGF kefaletli ticari krediler içerisinde %73,9 gibi önemli bir orana sahip KOBİ kredilerindeki gelişim GRAFİK 3'te görülmektedir.

GRAFİK 3.

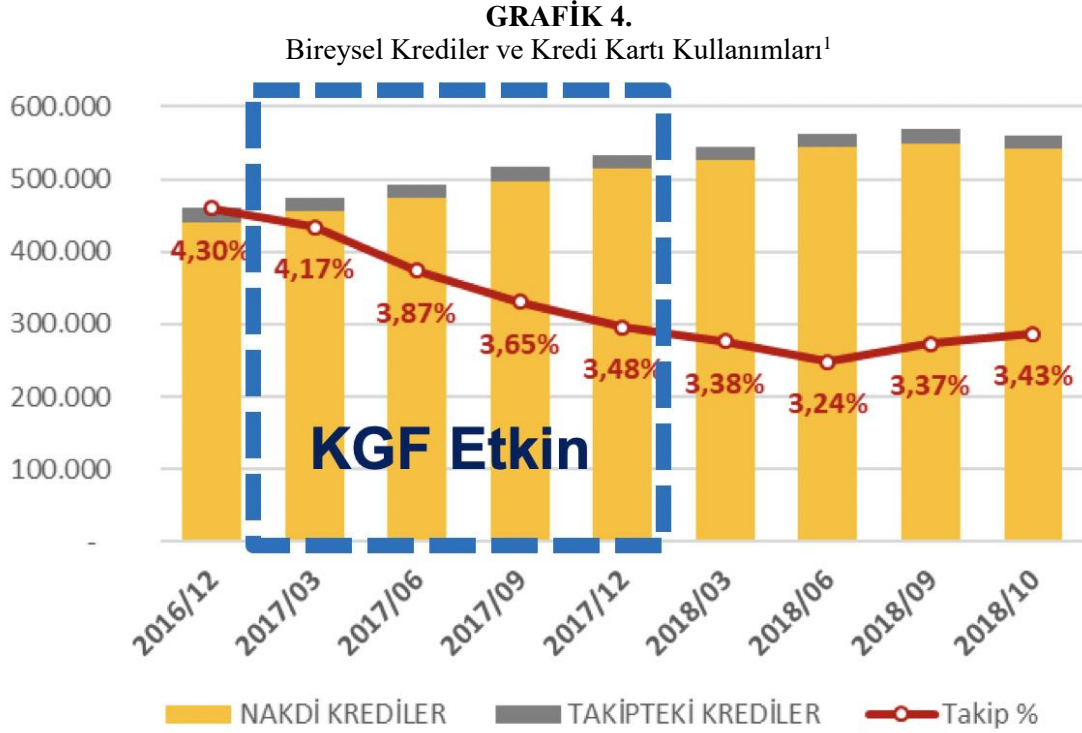
KOBİ Kredilerinin Gelişimi²

¹ TCMB, EVDS, KGF ve BDDK verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

² TCMB, EVDS, KGF ve BDDK verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

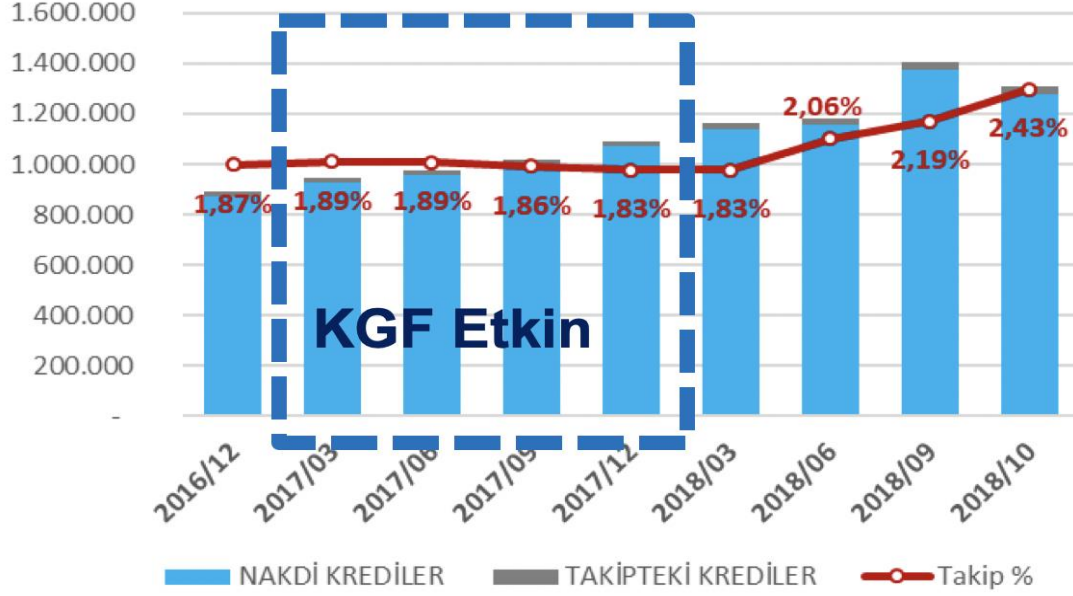
GRAFİK 3'ten görüleceği üzere; KOBİ'lerin kullandığı kredilerde de belirgin bir artış yaşanırken takip oranlarında da aşağı yönlü gelişim Hazine destekli KGF etkin dönemde görülmüştür. Bireysel krediler ve kredi kartlarındaki gelişim de önemli göstergelerden bir tanesidir. GRAFİK 4, bankalar tarafından kullanılan bireysel kredileri ve kredi kartı kullanımlarını göstermektedir.

Hazine destekli KGF etkin dönemde bireysel kredilerin ve kredi kartlarının takip oranlarındaki gelişim dikkate değerdir. Bir yandan kredi hacmi artarken diğer yandan artan kredi hacmine rağmen takip oranı belirgin bir şekilde azalmıştır. Ticari kredilerde ise daha farklı bir durum gelişmiş kullanılan kredi miktarında ve takip oranında belirgin bir değişiklik yaşanmamıştır. Ticari kredilere ilişkin gelişmeler GRAFİK 5'te görülmektedir.

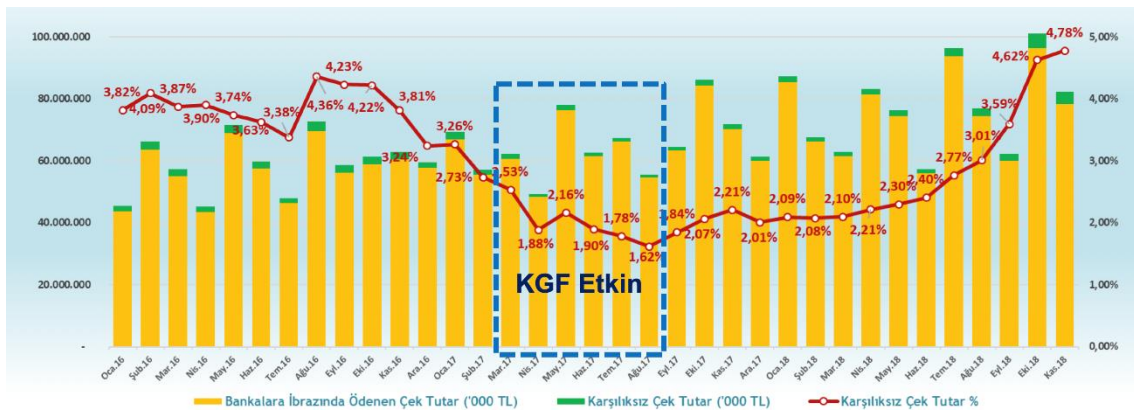
¹ TCMB, EVDS, KGF ve BDDK verileri kullanılarak hazırlanmıştır.
2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

GRAFİK 5.
Bireysel Krediler ve Kredi Kartı Kullanımları¹

Öte yandan Hazine destekli KGF etkin dönemde kullanılan kredilerle beraber karşılıksız çek tutar ve adetlerinde de bankacılık sektörünün lehine bir durumun geliştiği görülmektedir. GRAFİK 6, karşılıksız çek tutar gelişimine, GRAFİK 7 ise karşılıksız çek adetlerine ilişkin gelişmeleri göstermektedir.

GRAFİK 6.
Karşılıksız Çek Tutar Gelişimi²

¹ TCMB, EVDS, KGF ve BDDK verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

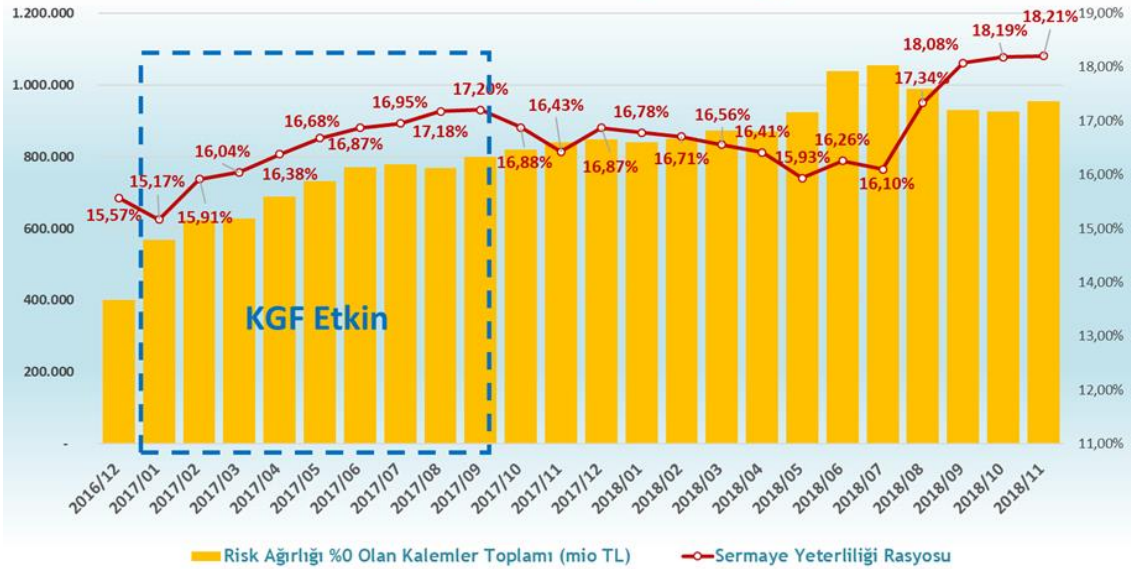
² TBB verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

GRAFİK 6.
Karşılıksız Çek Adet Gelişimi¹

Hazine destekli KGF etkin dönemde karşılıksız çeklerin toplam verilen çek adedine oranı %2,48'den %1,69'a gerilerken, karşılıksız çek tutarının toplam karşılıksız çek büyüklüğüne oranı da %2,53'ten %1,62'ye gerilediği gözlemlenmiştir. Benzer şekilde bankaların sermaye yeterlilik rasyoları da Hazine destekli KGF uygulamasından olumlu şekilde etkilenmiştir. GRAFİK 7, bankalar konsolide sermaye yeterliliğini göstermektedir.

GRAFİK 7.
Bankalar Konsolide Sermaye Yeterliliği²

GRAFİK 7'den de gözlemleneceği üzere KGF etkin dönemde bankaların konsolide sermaye yeterlilik rasyosu %15,17'den %17,20 seviyesine yükselmiştir.

¹ TBB verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

² BDDK verileri kullanılarak hazırlanmıştır. 2018 Ağustos ayından itibaren bankaların konsolide sermaye yeterlilik rasyosundaki sert yükselişin nedeni, BDDK'nın sermaye yeterlilik rasyosu hesaplamasında değişikliğe gitmesidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2016 yıl sonu itibariyle bankacılık sektörü içerisinde KGF kefaletli kredilerin toplam payı sadece %0,4 seviyelerinde iken, 2017 yıl sonunda bu oran %11,9 ve 2018 yıl sonunda da %11,5 olarak gerçekleşmiştir (BDDK verileri). Türkiye ekonomisinde 2013 yılından itibaren yaşanan hem iç hem de dış kaynaklı gelişmelerle beraber belirgin bir yavaşlama sinyallerinin gelmesi bankacılık sektörünün risk algısını artırmış ve kredi kullandırma iştahında azalmaya neden olmuştur. Özellikle ülke risk priminin artması ve kurdaki yukarı yönlü hareketler ile maliyetlerin artması kredi maliyetlerini de artırıcı yönde etki oluşturmuştur. Böyle bir dönemde etkin bir mekanizma olarak devreye alınan Hazine Destekli KGF uygulaması ile beraber bankaların belirgin bir kredi genişlemesine gittiği ve takipteki kredi oranlarının da azaldığı görülmektedir.

KGF kefaletinin bankalara bir diğer olumlu etkisi sermaye yeterlilik rasyolarında olmuştur. Piyasalarda yaşanan olumsuz gelişmeler ve artan risklerin neticesinde sermaye yeterlilik rasyoları olumsuz etkilenmişken KGF kefaletlerinin birinci grup olarak değerlendirilmeye alınması bankaları rahatlatmıştır. Öte yandan tıpkı diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi, bankaların kendi risklerini minimize etmek amacıyla kredi kullandırırken daha çekingen davrandığı KOBİ'ler, KGF kefaleti ile daha rahat finansmana erişim imkanı bulmuştur.

Öte yandan bir diğer önemli katkı da KGF kefaletinin vade uzatımı ve kredi maliyeti açısından önemli yansımaları imkan vermesidir. Sümer ve Güngör'ün (2018), hesaplamalarına göre, KGF kefaletli kredi kullanan firmaların Şubat-Mayıs 2017 döneminde açılan kefaletli kredi faizi, bu dönemde açılan kefaletsiz kredi faizine göre 90-150 bp arasında daha düşük gerçekleşirken; TL cinsi kullanılan kefaletsiz kredilerinin ortalama vadesi 2,4 yıl iken kefaletli kredilerin ortalama vadesi 3,4 yıl olmuştur.

Her ne kadar bankalar ve ekonominin geneli üzerinde ciddi katkıları olduğu inkar edilemese de Hazine destekli KGF uygulamasına yönelik bazı eleştiriler de mevcuttur. Bunlardan en önemli iki tanesi KGF kefaleti ile alınan kredilerin amacının dışında harcanması bir diğeri de enflasyon üzerindeki olumsuz etkisidir. Her ne kadar suiistimal imkan dahilinde olsa da, KGF kefaleti ile alınan kredilerinin amaç dışı kullanımın ihmal edilebilir seviyelerde olduğu KGF etkin dönemdeki büyüme ve işsizlik rakamları gözlemlendiğinde anlaşılmaktadır. KGF'nin enflasyonu tetikleyip tetiklemediği konusunda ise enflasyon dinamiklerine bakmak gerekir. Türkiye'de enflasyon genel itibari ile üretici fiyatları baskın bir seyir izlemiştir. 2013'ten bu yana Dolar kurundaki yukarı yönlü hareket bir yandan girdi maliyetlerini artırmış diğer yandan da Merkez Bankası'nın faiz artırımına neden olmuştur. Finansman maliyetlerine doğrudan etki eden bu durum neticesinde Üretici Fiyat Endeksi'nin Tüketici Fiyat Endeksi'ne oranla daha hızlı artış gösterdiği bir dönem yaşanmaktadır.

KAYNAKÇA

Beck, T., Klapper, L.F, & Mendoza, J.C, (2010). The typology of partial credit guarantee funds around the World. *Journal of Financial Stability*, Volume 6, Issue 1,10-25.

BKK, (2016), 2016/9538 sayılı BKK, 22.11.2016 tarih ve 29896 sayılı Resmi Gazete.

BKK, (2016), 2016/9538 sayılı BKK, 22.11.2016 tarih ve 29896 sayılı Resmi Gazete.

Boot, A. W., & Thakor, A. V. (1994). Moral Hazard And Secured Lending In An Infinitely Repeated Credit Market Game. *International Economic Review*, 35, 899–920.

- Çoban Çelikdemir, N., & Kartal, M . (2018). Kredi Garanti Fonu Teminatlı Kredilerin Muhasebeleştirilmesi ve KGF Teminatlarının Bankalara Faydaları. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (17), 13-38. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/bartiniibf/issue/38805/373102>
- Emir, M., (2011) Finans Kaynakları ve Samsun'daki KOBİ'lerin Durumu. Samsun Sempozyumu, https://www.researchgate.net/publication/274194691_Finans_Kaynaklari_ve_Samsun%27daki_KOBI%27lerin_Durumu, Erişim Tarihi: 22.08.2017
- Kang, J.W., & Heshmati, A., (2008). Effect of credit guarantee policy on survival and performance of SMEs in Republic of Korea. Small Business Economics, Vol. 31, No. 4, 445-462.
- KGF, (2019). Hazine Fonu. <http://www.kgf.com.tr/index.php/tr/desteklerimiz/kaynaklarimiz/hazine-mustesarligi-fonu>, erişim tarihi; 22.01.2019
- Liang, L.W., Huang, B.Y., Liao, C.F., & Gao, Y.T., (2017). The impact of SMEs' lending and credit guarantee on bank efficiency in South Korea. Review of Development Finance, Volume 7, Issue 2, 134-141.
- NTV, (2018). KGF'den Yarım Milyona Yakın İşletmeye Destek. <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/kgfden-yarim-milyona-yakin-isletmeye-destek.w36K4HbyLEy1xwz3bI1a4A>, Erişim tarihi: 22.01.2019.
- Ono, A., Uesugi, I., & Yasuda, Y., (2013). Are lending relationships beneficial or harmful for public credit guarantees? Evidence from Japan's Emergency Credit Guarantee Program. Journal of Financial Stability, Volume 9, Issue 2, 151-167.
- Öndeş, T . (2010). Kredi Garanti Fonu, İşleyişi Ve Erzurum'daki Kimi Kobi'lerle Bu Konunun Bir Değerlendirmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15 (1-2), . Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/atauniiibd/issue/2682/35194>
- ÖNKOL, G., & Küçükkocaoğlu, Gu., (2016). Türkiye'deki Kredi Garanti Fonu A.Ş.'nin Kefalet Hacminin ve İşlerliğinin Arttırılabilmesi İçin Yapılabilecekler. 13. Uluslararası Muhasebe Konferansı, https://www.researchgate.net/profile/Gueray_Kuecuekkocaoğlu/publication/313900513_TURKIYE%27DEKI_KREDI_GARANTI_FONU_AS%27NIN_KEFALET_HACMININ_VE_ISLERLIGININ_ARTTIRILABILMESI_ICIN_YAPILABILECEKLER/links/58af020eaca2725b54111b49/TUeRKIYEDEKI-KREDI-GARANTI-FONU-ASNIN-KEFALET-HACMININ-VE-ISLERLIGININ-ARTTIRILABILMESI-ICIN-YAPILABILECEKLER.pdf , Erişim Tarihi: 22.08.2017.
- Stiglitz, J. E., & Weiss, A. (1981). Credit Rationing In Markets With Imperfect Information. American Economic Review, 71(3), 393–410.
- Sümer, T.P., & Güngör, G.Y., (2018). KGF Kefaletli Kredilerin Krediyeye Erişim, Maliyet ve Vade Açısından Rolü. Merkezın Güncesi. <http://www.tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/kgf> Erişim: 24.01.2019.
- Thakor, A. V. (1995). Financial intermediation and the market for credit. In R. A. Jarrow, V. Maksimovic, & W. T. Ziemba (Eds.), Handbooks in OR and MS. 9. (pp. 1073–1103). Amsterdam: Elsevier.

- Uesugi, I., Sakai, K. & Yamashiro, G.M., (2010). The Effectiveness of Public Credit Guarantees in the Japanese Loan Market. *Journal of the Japanese and International Economies*, Volume 24, Issue 4, 457-480.
- Wilcox, J.A., & Yasuda, Y., (2019). Government Guarantees Of Loans To Small Businesses: Effects On Banks' Risk-Taking And Non-Guaranteed Lending, *Journal of Financial Intermediation*, Volume 37, 45-57.
- YAZICI, M . (2015). Kobi Finansmanına Alternatif Destek : Hazine Garantili Kredi Garanti Fonu Kefaleti. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1 (88), 79-95. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/mfy/issue/16292/170821>
- Yılmaz, H. B., & Selimoğlu, E. (2008). Bursa İlinde Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin Basel II'ye Geçiş Sürecinde Yaşayabilecekleri Zorluklar ve Çözüm Önerileri. *1.Uluslararası Sempozyum (Basel II'ye Geçiş Öncesi KOBİ'lerde Genel Durum Değerlendirmesi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, s.125-134.
- Yılmaz, H., (2007). Turizm Sektörü Kobilerinin Finansman Sorunlarının Diğer Sektörlerle Karşılaştırmalı Analizi: Bodrum Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (33), 162-170. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/mufad/issue/35602/395500>

Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Aksaray Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama

Dr. Öğretim Üyesi Haşim BAĞCI

Aksaray Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü Aksaray,
hasimbagci1907@hotmail.com, Türkiye

Sefa Mert ARABACI

Aksaray Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Aksaray,
sefarabaci@gmail.com, Türkiye

ÖZET

Finansal okuryazarlık, insanların günlük hayattaki temel bütçelerini oluşturmalarında ve yatırım kararlarında etkin kararlar verilmesini sağlamaktadır. Etkin kararlar verilmesiyle hem bireyin hem toplumun hem de ülkenin kalkınmasına destek olunmaktadır. Bu sebeplerden dolayı finansal okuryazarlık dünyadaki tüm toplumlara hitap etmektedir. Ayrıca finansal okuryazarlıkla birlikte bilinen finansal araç çeşitliliği artmaktadır. Bu araştırmada Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ndeki öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda; öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin oldukça düşük olduğu hatta bunun altında matematiksel sorunların yattığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyesinin genellikle internet kaynaklarından ulaştığı bilgilerden ibaret olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Finansal Bilgi, İİBF Öğrencileri.

GİRİŞ

İnsanoğlu, hayatını kolaylaştırmak için birçok ödeme mekanizması geliştirmiştir. Günümüzde kullanılan ödeme araçlarından biri de kredi kartlarıdır. Aslında bir ödeme aracı olarak doğru ve yerinde kullanıldığında faydalı işlere yarayabilecek olan kredi kartları; artık insanın doğası gereği isteklerin hemen elde edilmesinden kaynaklı olarak gelecekteki kazancımızı bugünden harcama güdüsü nedeniyle borçlanarak harcama yapmaktadır. Bu durumun kontrolü kaybedildiğinde; kişi, altından kalkamayacağı bir borç yüküyle karşı karşıya kalacaktır. Ancak yine de bireyler, özellikle ekonomik ve finansal kriz zamanlarında harcamalarını azaltmak yerine alışkanlıklarından vazgeçmeyerek, gelirin yetmediği yerde borçlanarak harcama yapmaya devam etmektedir. Ekonomik ve finansal krizler; bireylerin hayat kalitelerinde, çalışma ortamlarında, refah seviyelerinde, çalışanların verimliliğini azaltma gibi psikolojik ve fiziksel sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında; konunun sadece ekonomik-finansal problem olmadığı ve ardında yatan sosyolojik sorunları da barındırdığı görülmektedir (Godfrey, 2006: 21-23; Kaya, 2009: 120-130; Taft vd., 2013: 63).

İnsanların mevcut yaşamında belirli bir düzeyde refah düzeyine ulaşmak, gelecekte iyi bir hayat standardına sahip olmak, ekstrem durumlar ile karşılaştığında kullanmak veya yatırım yapmak için tasarruf etmesi gerekmektedir. Çünkü gelirden ayırdığı tasarruf miktarı ile ailesini hastalık, kaza, işsizlik gibi beklenmedik durumlarda finansal anlamda koruyabilmektedir. Ayrıca bir ailenin gelirini, kredi kartını ve diğer finansal araçları rasyonel biçimde kullanması, harcamalarını planlı ve sistemli biçimde yapması finansal krizler ile mücadele etme konusunda hane halklarını avantajlı konuma getirmektedir (Gutter vd. 2012: 86-88; Başaran vd., 2012: 68).

Dünyadaki ekonomik ve finansal krizler, finansal okuryazarlık kavramını doğurmuştur. Finansal okuryazarlık; toplumdaki finansal bilgi ve bilincin, tasarruf alışkanları üzerinde önemli rolü olan ve dünyanın da gündeminde artarak yer edinen bir kavramdır. Finansal bilgiye sahip ülkelerde tasarruf oranının arttığı görülmektedir. Krizlerden ders çıkaran ülkeler finansal okuryazarlığı bir kamu politikası haline getirerek bu konuda eğitimler vermektedir (Taylor ve Wagland, 2013: 70; Alkaya ve Yağlı, 2015: 586).

Finansal okuryazarlık; ailelerin refah düzeylerini iyileştirmede yardımcı olacak bilgiye sahip olma, öğrenilen bu bilgi ile gelir ve giderlerini nasıl yönetecekleri biçiminde ifade edilmektedir (Şahin ve Barış, 2017: 78). Finansal okuryazarlık kavramıyla ilgili literatürde birçok tanımlama mevcuttur:

- OECD'ye göre; birey ve toplumun finansal refahının iyileştirilmesi amacıyla iktisadi hayata katılımın sağlanması ve bir takım durumlarda etkin karar verebilmek için gereken uygulama becerisi ve motivasyonu olarak ifade edilmiştir.
- Lusardi ve Mitchell (2014) finansal okuryazarlığı; finansal anlamda plan yapma, servet birikimi, tasarruf, borçlanma ve emeklilik gibi konularda kararlar alabilen ve bu bilgiye sahip kişilerde bulunan finansal karar alma süreci olarak tanımlamıştır.
- Mahdzan ve Tabiani (2013)'e göre; finansal okuryazarlık bilgisi edinmiş kişilerin, paralarını nasıl yönetecekleri ve finans kurumlarının nasıl işlediği hakkında bilgi sahibi olan bireylerdir.
- Remund (2010)'a göre; bireyin harcama, tasarruf, bütçe, borç alma, yatırım gibi temel finansal kavramları anlama derecesi ve kısa-uzun vadeli planları kontrol etme yeteneğidir.
- Huston (2010)'a göre; bireyin finansal okuryazarlık bilgisini ne kadar anladığı ve bu bilgiyi ne kadar iyi uygulayabildiğidir.
- Klinsky (2009) finansal okuryazarlığın; 3 değişkenden oluştuğunu ve bu değişkenlerin: nakit ve para iadesi, fiyat mekanizması ve enflasyon ile kişisel veya aile bütçesinin idaresi olduğunu vurgulamıştır.
- Mandell (2006)'da; finansal okuryazarlık bilgisinin eksikliğinin finansal piyasaların düzenini bozabileceğini; bu nedenle finansal okuryazarlığın, bireylerin önemli kararları için en doğru sonucu verebilecek düzeyde bilgiye sahip olması olduğunu ifade etmiştir.
- Mason ve Wilson (2000) finansal okuryazarlığı; bireyin ani finansal kararların ardından sahip olduğu gerekli bilgi ve değerlendirme potansiyeliyle birlikte doğru karar alabilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Finansal okuryazarlık ile ilgili tanımlamaların hemen hemen hepsinde: finansal terimler ile ilgili bilgi, finansal terimler ile ilgili iletişim kurabilme yeteneği, kişisel finans yönetimi becerisi, uygun finansal karar verme becerisi ve gelecekteki finansal ihtiyaçlar için planlama yapma davranışı yer almaktadır (Remund, 2010: 279).

Bu araştırmada; finans eğitimi alan öğrencilerin, finansal karar alma konusunda ne derece başarılı oldukları, finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi, finans eğitiminin finansal okuryazarlık düzeyini arttırıp arttırmadığı ve finansal okuryazarlığı etkileyen faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca öğrencilerin finansal bilgi seviyelerinin başarılı finansal kararlar almada yeterli olup olmadığı incelenmiştir.

FİNANSAL OKURYAZARLIĞIN ÖNEMİ

Dünya ekonomisi ile birlikte finansal piyasalar da büyümekte dolayısıyla finans piyasalarının katılımcıları artmaktadır. Finansal piyasalar, son yaşanan küresel ekonomik krizin ardından sıkıntılar baş gösterse de hala önemini korumaktadır. Çünkü finansal piyasalar hem ulusal hem uluslararası bazda ülke ekonomilerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle finansal kararlar alırken oldukça dikkatli hareket etmek gerekir, finansal kararların olumlu ya da olumsuz sonuçları olabilir. Bu sonuçlar hem toplumun hem bireylerin hem de hane halklarının bütçelerine yansımaktadır. Finansal sistemde birey ve ailelerin önemi inkar edilemez. Bir bütün olarak ele alındığında; aileler yapmış oldukları tüketim, harcama, tasarruf ve yatırım kararları ile piyasaları etkileyebilirler. Ekonomi kötüye gittiğinde bireyler tasarruf yaparlar, bu davranış kendilerini maddi açıdan garantiye almak olsa da toplum ve ekonomi

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

açısından olumsuzdur. Ekonomi iyiye gittiğinde ise tüketim artarak balonlar oluşur. Bunun en temel nedeni ise toplumda kendine aşırı özgüvenli olan bireyler ve bu bireylerin finansal açıdan her konuda bilgi sahibi olduğunu düşünmeleridir. Ancak ortaya çıkan gerçekler ise toplumda finansal okuryazarlık eksikliği olduğunu kanıtlar niteliktedir. Tüketici bir birey, ihtiyaçlarını ve isteklerini finansal ürün ve hizmetler ile karşılayabilmektedir. Ayrıca insanlar yaşamlarındaki maddi istek, arzu ve hedeflerine tasarruf yapmaksızın finansal araçları doğru kullanarak daha erken ve kolay bir biçimde ulaşabilirler. Bu konuya ilişkin; bir öğrencinin eğitim hayatını başarıyla sürdürebilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için öğrenim kredisi alması, bir kişinin ulaşım ihtiyacını karşılamak için taşıt kredisiyle araba satın alması, altın, euro, döviz vb. yatırım araçları ile sahip olunan paranın değerinin artırılması veya konut kredisi kullanarak ev alınması gibi örnekler verilebilmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı; tüketiciler, eğer finansal araçları ve hizmetleri doğru bir şekilde kullanırlarsa hem topluma hem de kendilerine fayda sağlarlar (Gökmen, 2012: 35-36).

FİNANSAL OKURYAZARLIK EĞİTİMİ

Finansal okuryazarlık eğitimi, bireyi finansal okuryazar yapmakta ve bireyin finansal okuryazarlık düzeyini arttırmaktadır. Finansal okuryazar olmak, finansa alanında uzman ya da profesyonel olmak anlamına gelmemektedir. Finansal okuryazar bir kişi, kendisine ve ailesine yetecek kadar finansal bilgiye sahip ve gelir-gider hesabını doğru şekilde yapabilir düzeydedir. Finans uzmanları ise finansal okuryazarlık konusunda daha çok bilgi ve tecrübeye sahip kişilerdir. Finansal okuryazarlık, bilinenleri pratiğe dökerek bir takım finansal davranışlar sergilenmesidir. Örneğin; kişinin aylık bütçesini yapabilmesi ve aylık maaşının gelir-gider hesabını yaparak ne kadar parasının kaldığını tespit edebilmesidir. Üst düzey bir finansal bilgi ihtiyacı doğduğunda ise kime ve nereye danışabileceğini bilen bireyler finansal okuryazar bireylerdir. Finansal okuryazarlık bilgisi olan kişi, finans araçları hakkında bilgi sahibi olmalı ve yatırım yaptıktan sonra kendini rahat hissetmelidir. Finansal okuryazar bir bireyde: parasını iyi yönetme, kişisel gelirin ya da aile gelirinin bir kısmı ile tasarruf yapma, finansal sistemin işleyişini anlama, finansal planlar yapma ve iyi iletişim kurabilme gibi özellikler bulunmaktadır. Ancak yine de bazı yatırım kararlarında oldukça riskli finansal işlemler söz konusu olduğu için broker, dealer gibi yatırım danışmanlarından tavsiye alınması önerilmektedir (Gökmen, 2012: 23-24).

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Finansal okuryazarlıkla ilgili yerli ve yabancı literatürde yapılan çalışmalar incelenmiş ve çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Biçer ve Altan (2016) Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencileri üzerine yapmış oldukları araştırmada; öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini harcama, tutum, algı ve ilgi gibi toplam dört boyutta incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlarda bu dört boyut için cinsiyete göre bir farklılık tespit edilmemiştir. Algı konusunda, finansal eğitim alan öğrencilerin finansal okuryazarlık algıları; eğitim almayanlara göre daha yüksek bulunmuştur.

Bayram (2015) tarafından Anadolu Üniversitesi öğrencilerine yönelik gerçekleştirilen çalışmada; finansal okuryazarlık kavramının algılanmasıyla ilgili: düzenli olarak para biriktirme, faturaları ödemelerini geciktirmeme ve finansal kayıtları muhafaza etmeyi kapsayan sınırlı bir algı mevcuttur. Çam ve Barut (2015) Gümüşhane Üniversitesi ön lisans öğrencileri üzerinde finansal okuryazarlık düzeyi ve davranışının incelendikleri yayımlarında; öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğunu saptamışlardır.

Kılıç, Ata ve Seyrek (2015) Gaziantep Üniversitesi'ndeki 12 fakültenin öğrencileri arasında yapılan finansal okuryazarlık düzeyi araştırmasında; kredi kartı ve internet bankacılığı kullanımının okuryazarlık düzeylerini etkilediği ve öğrencilerin düşük düzeyde finansal okuryazar olduğu

belirlenmiştir. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre finansal okuryazarlık düzeyinin farklılaştığı ve öğrencilerin güncel finans ve bireysel bankacılık konularında yeterli bilgiye sahipken yatırım konusunda yetersiz oldukları tespit edilmiştir.

Sarıgül (2015) 407 üniversite öğrencisine uyguladığı 14 maddeden oluşan bir anket formu ile dört faktör elde ederek finansal okuryazarlık ve tutum ölçeği geliştirmiştir. Bu sayede toplumun farklı kesimlerinde bulunan grupların finansal davranış ve tutumlarının ölçülmesini sağlayan geliştirilmeye müsait bir ölçek ile alan yazınına katkıda bulunmuştur.

Lusardi ve Mitchell (2014)'e göre; finansal okuryazarlık sorularının tümüne doğru yanıt verenlerin büyük bir kısmının; Almanya ve İsviçre'de 36-50 yaş arası ve erkek, ABD ve Hollanda'da 51-65 yaş arası ve erkek olduğu saptanmıştır. Finansal okuryazarlık ve ebeveynler arasında bir bağlantı olduğu çıkarımında bulunulmuştur.

Sarıgül (2014) Konya'da bulunan üç üniversitede 1099 öğrenci ile ankete dayalı çalışma yapmıştır. Çalışmanın bulguları şu şekilde sıralanabilir: genel olarak bakıldığında öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyi yetersizdir, kadınların verdiği doğru yanıt oranı erkeklere göre daha düşük seviyededir, eğitim dönemi içinde veya tatillerde bir işyerinde çalışan öğrenciler çalışmayanlara göre, İİBF gibi finansla bağlantılı derslerin yer aldığı fakülte öğrencileri diğer fakülte öğrencilerine göre daha bilgilidir.

Bacova, Conkova ve Bricova (2013) Slovakya'da 695 üniversite öğrencisi üzerinde finansal okuryazarlık ve öğrencilerin kişisel finans bilgisi hakkında yapılan anket çalışmasında; ankete katılan öğrencilerin doğru cevap verme oranı % 54 olarak tespit edilmiştir. Erkeklerin finansal okuryazarlık indeksinin kadınlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ekonomi bölümünde okuyan öğrencilerin, bu bölümün dışında okuyan öğrencilere oranla bireysel finans konusunda daha fazla bilgiye sahip oldukları görülmüştür.

Lusardi, Mitchell ve Curto (2011) genel olarak tüm dünyada erkeklerin bayanlara göre, yüksek eğitimlilerin düşük eğitimlilere göre ve orta yaşlıların genç ve yaşlılara göre finansal okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Finansal okuryazarlık düzeyini ölçmeye yönelik yapılan çalışmalarda bireylerin finans alanındaki genel bilgi düzeylerinin ölçülmesinin yanı sıra belirli demografik özelliklere göre (cinsiyet, eğitim durumu, yaş vb.) okuryazarlık düzeylerinde farklılık olup olmadığı da incelenmiştir.

Lusardi ve Mitchell (2009) bireylerin finansal okuryazarlıkları ve emeklilik planları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında daha iyi derecede finansal bilgiye sahip bireylerin emeklilik planlaması yapmaya daha yatkın olduklarını gözlemlemişlerdir.

Danes ve Haberman (2007) ABD'de yürütülen bir çalışmada cinsiyetler arası bilgi düzeyini incelemişlerdir. Lise ve üniversite öğrencileri arasında mali konularda erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla bilgiye sahip oldukları saptanmıştır.

Chen ve Volpe (2002)'ye göre; ABD'de üniversite öğrencileri arasında yapılan araştırmada, finansal okuryazarlık konusunda kadınların erkeklere oranla genellikle daha az bilgiye sahip olduğu saptanmıştır. Kadınlar aynı araştırmaya göre erkeklerden daha az öğrenme isteğine sahiptir, ayrıca kadınların kendilerine güvenleri yetersiz olarak belirlenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Yapılan çalışmada bireylerin finansal okuryazarlık düzeyi incelenmiştir. Araştırmanın amacı; çalışmaya katılan örneklem grubunun finansal okuryazarlık seviyesini ve finansal okuryazarlığı etkileyen

faktörleri belirlemektir. Ayrıca finansal okuryazarlık düzeyi tespit edilen gruba çözüm önerileri sunmak ve finansal okuryazarlık eğitiminin önemi anlatılmak istenmiştir.

ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Araştırmada Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde (İİBF) okuyan 250 öğrenciden yararlanılmıştır. Tesadüfi örnekleme yöntemine göre belirlenen öğrencilere online anket hazırlanarak anket linkleri gönderilmiştir. Örneklem; Aksaray Üniversitesi İİBF okuyan 250 öğrenciyi kapsamaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyini ölçmek için parametrik testlerden yararlanılmıştır. Örneklem grubunun demografik olarak dağılımını görebilmek için betimleyici istatistikler ve frekans analizi kullanılmıştır. Çalışmanın ölçeği ise daha önceden geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış 3 ölçekten oluşmaktadır. Bu ölçekler: Ergün, Şahin ve Ergün (2014), Gutnu ve Cihangir (2015) ile Danışman, Sezer ve Gümüş (2016) çalışmalarının ölçeklerinden birleştirilerek oluşturulmuştur. Ölçek yardımıyla çalışma amacına uygun bir biçimde analize tabi tutulmuştur.

BULGULAR

Analize katılan örneklem grubunun demografik olarak dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Frekans Analizi

Demografik Faktörler	Alt Faktörleri	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	105	42,7
	Kadın	141	57,3
Yaş	18-21	104	42,1
	22-25	128	51,8
	26-29	9	3,6
	30+	6	2,4
Medeni Durum	Bekar	229	93,1
	Evli	17	6,9
Gelir Düzeyiniz	1000-	162	67,5
	1001-2000	45	18,8
	2001+	33	13,8
Ailenizin Gelir Düzeyi	1000-	13	5,3
	1001-2000	64	26
	2001-3000	57	23,2
	3001-4000	47	19,1
	4001-5000	29	11,8
	5000+	36	14,6
Sınıf	1. sınıf	25	11,1
	2. sınıf	41	18,2
	3. sınıf	30	13,3
	4. sınıf	129	57,3
Anne/Baba Eğitim Durumu	İlköğretim	293	59,67
	Lise	114	23,22
	Ön lisans	22	4,48
	Lisans	55	11,20

	Lisansüstü	7	1,43
Anne/Baba Mesleği	Ev Hanımı	205	42,01
	Kamu Personeli	45	9,22
	Özel Sektör Çalışanı	144	29,51
	Emekli	94	19,26

Tablo 1 incelendiğinde;

- Örnekleme oluşturan öğrenci grubunun % 57.3'ünün kadın, % 42.7'sinin erkek olduğu görülmektedir. Öğrenci grubu kadın ağırlıklıdır.
- Öğrenci grubunun yaş dağılımı en çok 22-25 ve 18-21 yaşları arasındadır. 18-21 yaş aralığında % 42.1, 22-25 yaş aralığında % 51.8, 26-29 yaş aralığında % 3.6, 30 ve üzerinde ise % 2.4 oranında öğrenci bulunmaktadır. Öğrenciler ağırlıklı olarak 22-25 yaş aralığında bulunmaktadır.
- Medeni durum açısından çoğunluklu olarak öğrenciler bekar. % 93.1 öğrenci bekar iken % 6.9 öğrenci evlidir. Bekar öğrenciler ağırlıklıdır.
- Öğrencilerin kendi gelir durumuna bakıldığında 1000 liranın altında gelir düzeyi çoktur. 1000 lira altı % 67.5, 1001-2000 lira arası % 18.8 ve 2000 lira üzeri ise % 13.8'dir. Öğrencilerin aileleri dışında gelirlerinin çok az olduğu görülmektedir.
- Ailelerin gelir durumu incelendiğinde 1001-2000 lira aralığı en çok karşılaşılan gruptur. 1000 lira altı % 5.3, 1001-2000 lira arası % 26, 2001-3000 lira arası % 23.2, 3001-4000 lira arası % 19.1, 4001-5000 lira arası % 11.8 ve 5000 lira üzeri ise % 14.6'dır. Bu tercihler, öğrencilerin ailelerin durumlarının çok iyi olmadığını ve genellikle asgari ücretle geçindiklerini göstermektedir.
- Öğrencilerin okudukları sınıflar ise ağırlıklı olarak 4. sınıftır. 1. sınıf % 11.1, 2. sınıf % 18.2, 3. sınıf % 13.3 ve 4. sınıf % 57.3'tür. Bu çalışmanın 4. sınıf ağırlıklı yapılmasının nedeni finansal anlamda temel dersleri almış olmalarıdır.
- Anne / Baba eğitim durumuna göre; genellikle ilköğretim mezunu ebeveynlerden oluşmaktadır. İlköğretim % 59.67, lise % 23.22, ön lisans % 4.48, lisans % 11.20 ve lisansüstü % 1.43'tür. Öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim seviyeleri düşüktür.
- Anne / Baba mesleğine göre; ev hanımı anneler ve özel sektör çalışanı babalar çoğunlukta. Ev hanımı % 42.01, kamu personeli % 9.22, özel sektör çalışanı % 29.51 ve emekli % 19.26'dır. Aile ebeveynlerinden genellikle babaların çalıştığı, annelerin ev hanımı olduğu ve tek maaş alan öğrenci aileleri bulunmaktadır.

Öğrencilerin finans alanında eğitim alıp almaması özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Örnekleme grubunun ekonomi/finans eğitimi alıp almamasının demografik faktörlere göre değişimi çapraz tablolarla incelenmiş ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Çapraz Tablolar

Ekonomi / Finans Eğitimi			
Demografik Faktörler	Alt Faktörleri	Evet	Hayır
Cinsiyet	Erkek	52	52
	Kadın	69	71
Gelir Düzeyiniz	1000-	78	82
	1001-2000	25	20
	2001+	16	17
Ailenizin Gelir Düzeyi	1000-	2	11
	1001-2000	29	34
	2001-3000	33	23
	3001-4000	22	25

	4001-5000	10	19
	5000+	25	11
Sınıf	1. sınıf	8	17
	2. sınıf	8	31
	3. sınıf	21	9
	4. sınıf	79	50

Ekonomi / finans eğitimi alan öğrencilerin demografik özelliklerine bakıldığında; örneklem grubu için daha çok kadın eğitim almıştır; ancak cinsiyet olarak bakıldığında erkeklerin yarısı kadınların ise yarısından biraz daha az kısmı finans eğitimi almıştır. Toplam bazda örneklem grubunda kadınlar finans alanında daha eğitimlidir. Öğrencilerin gelir düzeyine bakıldığında; finans eğitimi alan öğrencilerin gelir düzeyi çoğunlukla 1000 liranın altındadır. Ailelerinin gelir düzeyine göre ise 2001-3000 lira arası gelire sahip ailelerin öğrencileri finans eğitimi almıştır, finans eğitimi alan öğrencilerin aileleri genellikle asgari ücret ve biraz üstü gelire sahiptir. Sınıf açısından bakıldığında genellikle 4. sınıf öğrencileri ekonomi ve finans eğitimini almıştır.

Finans eğitimi alan öğrencilerin finansal konularda bilgi düzeyini öğrenmek için temel finansal bilgileri araştırılmış ve öğrencilerin temel finansal araçlardan hangileri hakkında bilgi sahibi oldukları ise Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Temel Finansal Araçlar Bilgisi

Finansal Araçlar	Gözlem Değeri	Yüzde
Havale	217	9,1
EFT	191	8
Kredi Kartı	229	9,6
Nakit Avans	203	8,6
Ek Hesap	159	6,7
Online İşlemler	212	8,9
Mobil Bankacılık Uygulamaları	207	8,7
Döviz (Euro-Dolar)	170	7,2
Hisse Senedi	120	5,1
Tahvil	91	3,8
Altın	177	7,5
Vadeli / Vadesiz Mevduat	161	6,8
Repo / Ters Repo	64	2,7
Mortgage	56	2,4
BES (Bireysel Emeklilik Sistemi)	117	4,9

Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin finansal araçlardan hangilerini bildikleri incelendiğinde; en çok kredi kartını bildikleri ardından ise sırasıyla havale, online işlemler, mobil bankacılık uygulamaları, nakit avans ve EFT işlemlerini bildikleri görülmektedir. Diğer finansal araçlar konusunda da öğrenciler az veya çok bilgi sahibidir. Ancak genel bazlı bakıldığında öğrenciler teknolojinin gelişimiyle birlikte temel bankacılık işlemleri konusunda yeterli bilgiye sahiptir. Diğer finansal araçlar konusunda ise az ya da çok bilgileri vardır. Sahip oldukları bilgileri elde ettikleri kaynaklar Tablo 4'de görülmektedir.

Tablo 4: Bilgi Kaynakları

Bilgi Kaynakları	Gözlem Değeri	Yüzde
Gazete ve dergiler	29	6,3
Ekonomi programları (TV)	83	18
Borsa verileri	80	17,3
Arkadaşların önerileri	25	5,4
Kendi bilgi, beceri ve değerlendirmelerim	82	17,7
İnternet kaynakları	90	19,5
Uzman tavsiyeleri	73	15,8

Örneklem grubundaki öğrencilerin finansal araçlar konusunda internetten bilgi aldıkları görülmektedir. Çağımız gereği gelişen teknoloji okuma alışkanlığını azaltmış ve bu nedenle insanlar mevcut bilgilere ulaşmakta herhangi bir emek sarf etmeden sadece tek bir tıklama erişim sağlayabilmektedir. Dolayısıyla online kaynaklar genellikle bilgi kaynağı olarak tercih edilmektedir. Sonucunda; gazete ve dergiler ile arkadaş önerileri oldukça düşük seviyede tercih edilmiştir. Elde ettikleri bilgilerle hangi finansal araçlara yatırım yaptıkları ise Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5: Yatırım Araçları

Finansal Araçlar	Gözlem Değeri	Yüzde
Döviz	66	23,5
Hisse Senedi	19	6,8
Tahvil	3	1,1
Altın	96	34,2
Vadeli / Vadesiz Mevduat	61	21,7
Kripto Paralar (Bitcoin vb.)	15	5,3
Borsa	18	6,4
Türev Araçlar (Forward, futures, opsiyon ve swap)	3	1,1

Tablo 5’e göre; örneklem grubundaki öğrencilerin en çok yatırım yaptığı finansal araç altındır. Tüm finansal araçlar yatırım amaçlı kullanılmıştır; ancak yatırım yapılan araçların oranı farklıdır. Altın dışında en çok tercih edilen yatırım aracı döviz ve vadeli / vadesiz mevduattır. Bu sonuç, öğrencilerin finansal araçları yatırım amaçlı kullandıklarını göstermektedir. Öğrencilerin elindeki birikimi yatırım dışında nerelerde kullandıkları ise Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Gider Kalemleri

Harcama Türü	Gözlem Değeri	Yüzde
Ulaşım	81	12,4
Giyim (Tekstil)	150	23
Gıda	149	22,9
Eğlence	88	13,5
Eğitim	80	12,3
Barınma	68	10,4
Sağlık	36	5,5

Tablo 6’ya göre; öğrenciler harcamalarını farklı alanlara yapmaktadır. Bu alanlar içerisinde en çok kullanılanı ise giyim ve gıdadır. Diğer alanların oranı ise düşüktür. Hatta en az harcama yaptıkları gider kalemi ise sağlık alanındadır. Örnekleme oluşturan öğrencilerin ya sosyal güvencelerinden dolayı sağlık alanında az harcama yaptıkları ya da öğrencilerin sağlıklarına yeterince önem vermedikleri ve sağlıklarını düşünmedikleri ortaya çıkmaktadır.

Örneklem grubu hakkında verilen bilgilerle örneklemin özelliği belirlendikten sonra öğrencilerin finansal okuryazarlık bilgisinin düzeyini tespit etmek amacıyla oldukça kolay ve temel finans problemleriyle ilgili 3 soru sorulmuştur. İlk soru: “Bir yatırımcı basit faiz hesabıyla bir bankadaki vadeli 2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

mevduat hesabına 1 yıllık dönem için 100.000 TL yatırmıştır. Faiz oranı yıllık %20 olduğuna göre dönem sonunda yatırımcının elde edeceği faiz getirisi kaçtır?” biçimindedir. Bu sorunun yanıtları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Temel Finans Problemi-1

Yanıtlar	Frekans	Yüzde
10.000	19	8,1
20.000	193	82,1
30.000	6	2,6
40.000	6	2,6
50.000	11	4,7

Tablo 7’de ilk finans probleminin yanıtları görülmektedir. Bu sorunun doğru yanıtı 20000 iken öğrencilerin cevapları farklılık göstermektedir. Doğru cevabı veren öğrenci sayısı 193 kişi ile % 82.1’dir. Bu sonuç öğrencilerin çoğunun temel anlamda finansal hesap yapabildiğini gösterse de yaklaşık % 18’lik diğer kısmın ise hem matematiksel anlamda hem de finansal anlamda bilgisinin hiç olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü ilk soru, çok temel basit faiz hesabından oluşmaktadır. Öğrencilerin düzeyini görebilmek adına sorunun düzeyi biraz daha artırılmış ve ikinci soru: “Yatırım hesabınızda 1000 liranız var. Bankanın size vermiş olduğu faiz oranı aylık %2 ise 1 yıl sonunda yatırım hesabınızda ne kadar paranız olur?” biçimindedir. Bu sorunun yanıtları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Temel Finans Problemi-2

Yanıtlar	Frekans	Yüzde
20	44	18,8
1000	18	7,7
1240	102	43,6
240	70	29,9

İkinci finans probleminin doğru cevabı ise 1240 liradır. Bu soruda zorluk düzeyi biraz artırılmasına rağmen öğrencinin doğru cevap verme oranı % 43.6’ya inmiştir. Yaklaşık % 60 oranında öğrenci grubu soruya yanlış cevap vermiştir. Bu soru bize öğrencilerin finans bilgisinin hatta matematik bilgisinin oldukça düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Sorunun düzeyi arttıkça finansal yetersizlikler ortaya çıkmaya başlamaktadır.

Öğrencilerin hem analitik zekasını hem realiteyi hem de hayal gücünü görebilmek adına subjektif bir soru sorulmuştur. Üçüncü soru: “Yakın bir arkadaşınızın eline bugün 10.000 lira, oğlunun ise 3 yıl sonra 100.000 liralık miras geçeceğini kabul edelim. Miras nedeniyle hangisi daha zengindir?” biçimindedir. Bu sorunun yanıtları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Temel Finans Problemi-3

Yanıtlar	Frekans	Yüzde
10.000 lirası olan daha zengindir.	29	12,2
100.000 lirası olan daha zengindir.	21	8,9
Karar verebilmek için 3 yıl boyunca paranın nasıl değerlendirileceği önemlidir.	187	78,9

Tablo 9’daki sorunun doğru cevabı: “karar verebilmek için 3 yıl boyunca paranın nasıl değerlendirileceği önemlidir” seçeneğidir. Bu seçeneği işaretleyen öğrencilerin oranı % 78.9’dur. Üçüncü soru, ikinci soruya göre öğrencinin düzeyini yeniden arttırmıştır. Temel neden ise baskın görünen seçeneğin doğru cevap olmasıdır. Ancak ilk soruda olduğu yine yaklaşık % 20’lik bir öğrenci

grubu hemen hemen hiç bilgi sahibi değildir. Bu grubun finansal okuryazarlık kavramıyla ilgili hiçbir bilgisi yoktur.

SONUÇ

Finansal okuryazarlık kavramı son yıllarda ortaya çıkan bir kavram olsa da insanoğlu yüzyıllardır bu kavramı temel düzeyde uygulamaktadır. Her insanın sahip olduğu bir miktar para ve bu paranın belli dönemlerde harcanacağı veya kullanılacağı yerler bulunmaktadır. Kısacası her bireyin kendine özel bir bütçesi vardır. Önemli olan bu bütçeyi ne denli doğru yapabilmesidir. İşte o an finansal okuryazarlık kavramı oldukça önem arz etmektedir. Temel anlamda bir birey bütçesini doğru yapabilir; ancak elinde kalan mevduatı nereye, ne zaman ve hangi alanda değerlendireceği profesyonellik isteyen bir konudur. Bazı işadamları örnek olmak üzere bu konuda riskten kaçınırlar ve yatırım danışmanlarından destek alırlar. Ama herkes başkasından yardım istemek zorunda değildir, onun yerine kendini finansal okuryazarlık alanında geliştirebilmesi ve kendi yatırımlarını kendi yapabilmesi bireylerin eğitim düzeyini de arttırmaktadır. Çünkü finansal okuryazarlığı arttırmanın yolu o alanla ilgili eğitim almaktan geçmektedir. Ancak eğitimin düzeyi çok önemlidir ve profesyoneller tarafından eğitim verilmesi gerekmektedir. Yanlış bir eğitim, riskli ve olumsuz sonuçlar doğuran hatalı kararlara sebep olmaktadır. Bu çalışmada Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören 250 öğrencinin finansal okuryazarlık düzeyi incelenmiştir. Öğrencilerin finansal araçları tanıdıkları, bu araçları farklı alanlarda kullandıkları ve online kaynaklardan bu araçlarla ilgili bilgi topladıkları görülmektedir. Ancak finans sorularına verilen cevaplar kullanılabilirliği desteklememektedir. Çünkü internette bilgi alarak yatırım yapan her kişi doğru yatırım yapmamaktadır. Temel finans sorularına verilen cevaplar incelendiğinde ise öğrencilerin oldukça basit olan soruları cevaplayabildikleri; ancak zorluk düzeyi arttıkça seviyelerinin düştükleri görülmektedir. Sonuç olarak; örnekleme temsil eden öğrenci grubunun finansal okuryazarlık düzeyi düşüktür hatta bunun temel nedeninin, matematiksel yetersizlik ile tembelliğe yol açan ve hazır bilgi kullandıran online kaynaklar olduğu ileri sürülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alkaya, A. ve Yağlı, İ. (2015). Finansal Okuryazarlık – Finansal Bilgi, Davranış ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (40): 585-599.
- Báčová, M., Čonková, M. & Bričova, Z. (2013). Financial Literacy Of Students In Slovak Republic. *19-21 September The 7th International Days of Statistics and Economics*. 51-60.
- Başaran, B., Budak, G. S. ve Yılmaz, H. (2012). Kredi Kartlarının Rasyonel Kullanımını Etkileyen Bireysel Faktörler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7 (2): 67-93.
- Bayram, S. S. (2015). Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimi Davranışları: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Uygulama. *Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi*, 2 (2): 105-135.
- Biçer, E. B. ve Altan, F. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık ile İlgili Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (4): 1501-1517.
- Chen, H. & Volpe, R. P. (2002). Gender Differences in Personal Financial Literacy Among College Students, *Financial Services Review*, 11: 289-307.
- Çam, A. V. ve Barut, A. (2015). Finansal Okuryazarlık Düzeyi ve Davranışları: Gümüşhane Üniversitesi Ön lisans Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 4 (7): 63-72.
- Danes, S. M. & Haberman, H. R. (2007). Teen Financial Knowledge, Self- Efficiency, and Behavior: A Gendered View. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 18 (2): 48-60.
- Godfrey, N. (2006). Making Our Students Smart about Money. *Education Digest*, 71 (7): 21- 26.
- Gökmen, H. (2012). *Finansal Okuryazarlık*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

- Gutter, M. S., Hayhoe, C. R., De Vaney, S. A., Kim, J., Bowen, C. F., Cheang, M. vd. (2012). Exploring the Relationship of Economic, Sociological, and Psychological Factors to the Savings Behavior of Low-Moderate-Income Households. *Family and Consumer Science Research Journal*, 41(1): 86-101.
- Huston, S. J. (2010). Measuring Financial Literacy. *Journal of Consumer Affairs*, 44 (2): 296-316.
- Kaya, F. (2009). *Kredi Kartları 5464 Sayılı Banka ve Kredi Kartları Kanunu İlaveli*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kılıç, Y., Ata, H. A. ve Seyrek, İ. H. (2015). Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 66 (Nisan): 129-150.
- Klinsky, P. & Chroma, D. (2009). *Financni gramotnost-ulohy a metodika*. Prag, Czech: Narodni. Aktaran: Tomaskova, H. Mohelska, H. & Nemcova, Z. (2011). Issues of Financial Literacy Education. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 28.
- Lusardi, A. & Mitchell, O. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 52 (1): 5-44.
- Lusardi, A., Mitchell, O. S. & Curto, V. (2011). Financial Literacy Around The World: An Overview. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10 (4): 497-508.
- Lusardi, A. & Mitchell, S. O. (2009). *How Ordinary Consumers Make Complex Economic Decisions: Financial Literacy and Retirement Readiness*. NBER Working Paper Series, Working Paper 15350.
- Mahdzan, N. S. & Tabiani, S. (2013). The Impact of Financial Literacy on Individual Saving: An Exploratory Study In The Mlaysia Context. *Transformations in Business and Economics*, 12 (1): 41-55.
- Mandell, L. (2006). *Financial Literacy: If It's so important, Why isn't it improving*. Indiana State University: Networks Financial Institute.
- Mason, C. L. J. & Wilson, R. M. S. (2000). *Conceptualising Financial Literacy*. Loughborough University Business School.
- OECD, (2005). *Improving Financial Literacy Analysis of Issues and Policies*. OECD Publishing.
- Remund, D. L. (2010). Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy. *The Journal of Consumer Affairs*, 44 (2): 276-295.
- Sarıgül, H. (2015). Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13 (1): 200-218.
- Sarıgül, H. (2014). A Survey of Financial Literacy Among University Students, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 64 (Ekim): 207-224.
- Şahin, M. ve Barış, S. (2017). Finansal Okuryazarlık ve Tasarruf Davranışları: Kamu Çalışanları Üzerine Bir İnceleme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2): 77-103.
- Taft, M. K., Hosein, Z., Mehrizi, S. M. T. & Roshan, A. (2013). The Relation between Financial Literacy, Financial Wellbeing and Financial Concerns. *International Journal of Business and Management*, 8 (11): 63-75.
- Taylor, S. M. & Wagland, S. (2013). The Solution to the Financial Literacy Problem: What is the Answer? *Australasian Accounting Business and Finance Journal*, 7 (3): 69-90.

Türkiye’de Yaşanan Genel Seçimlerin Bist 100 Endeks Volatilitesi Üzerindeki Etkileri

Oğulcan ARASAN

Bankacılık ve Finans Bölümü, Başkent Üniversitesi
Ankara, 06790, Türkiye

Doç.Dr.Şenol BABUŞCU

Bankacılık ve Finans Bölümü, Başkent Üniversitesi
Ankara, 06790, Türkiye

Doç.Dr. Adalet HAZAR

Bankacılık ve Finans Bölümü, Başkent Üniversitesi
Ankara, 06790, Türkiye

ÖZET

Çalışma kapsamında; Türkiye’de yapılan genel seçim sonuçlarının (2002 – 2015 arası) BIST 100 endeksi üzerindeki etkisi finansal oynaklık yani volatilité açısından ele alınacaktır. Elde edilen sonuçlar belirli matematiksel modeller ile test edilerek, varsayılan etkinin nedeni açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: BIST 100, Volatilité, ARCH, GARCH, TGARCH,

ABSTRACT

Scope of work; The results of the general election held in Turkey (2002 – 2015 inter) BIST 100 index, the impact on the financial volatility that will be discussed in terms of volatility. The results will be tested with specific econometric models and the reason for the default effect will be explained.

Key Words: BIST 100, Volatility, ARCH, GARCH, TGARCH,

GİRİŞ

Türkiye siyasi tarihi boyunca, 19 genel seçim yaşanmıştır. BİST, 2000’li yıllara kadar oldukça düşük işlem hacmine sahip, likiditesi düşük bir piyasadır. 2000’li yıllara gelindiğinde ise teknolojik gelişmeler, yabancı fonların piyasaya girişi ve yasal düzenlemelerin gelişimi ile birlikte endekste gerçekleşen işlem hacimleri yükselmeye başlamıştır. Çalışmada elde edilecek veriler ile Türkiye’de yapılan genel seçimlerin endeks volatilitesi üzerindeki etkisinin olup, olmadığını ölçülmesi amaçlanmaktadır. Buna göre çalışmanın hipotezleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

H0 Hipotezi: Genel seçimlerin endeks volatilitesi üzerinde etkisi yoktur.

H1 Hipotezi: Genel seçimlerin endeks volatilitesi üzerinde etkisi vardır.

LİTERATÜR TARAMASI

Morales ve Gassie (2011) BRIC ülkelerinde -Güney Afrika dahil edilmemiştir- yaşanan yapısal kırılmaların endeks volatilitesi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmanın amacı, enerji piyasasının (petrol, doğal gaz ve elektrik) BRIC ülke borsa endeks volatiliteleri üzerindeki etkisini ölçebilmektedir. Çalışmada bu etkinin ABD hisse senedi getirileri üzerine olan etkileri de ölçülmeyi amaçlanmıştır.

Çalışmada, GARCH, TGARCH ve EGARCH modelleri kullanılmıştır. Enerji fiyatlarındaki değişimin ilgili ülke endekslerinin volatilitesine asimetric olarak etkilediği gözlemlenmiştir.

Bhar ve Nikolova (2007) tarafından benzer şekilde BRIC ülke endeksleri üzerine çalışma yapılmış ve iki aşamalı GARCH ortalama yaklaşımı kullanılmıştır. Modelin ilk aşamasında, haftalık periyot bazında bölgesel ve küresel hisse getirileri ARMA (1,1) ve GARCH (1,1) ele alınmıştır.

Gelişen piyasalardaki volatilitenin ölçülmesi ve yorumlanması amacıyla Worthington ve Higgs (2004) tarafından yapılan çalışma, Hong Kong, Japonya, Singapur, Endonezya, Kore, Malezya, Filipinler, Tayvan ve Tayland Endeksleri üzerinedir. Çalışmada, 1988 – 2000 yılları arasında gerçekleşen endeks volatilitelerinin ortalama seviyeleri ölçülmüş ve birbirleri ile kıyaslanmıştır. Çalışmada model olarak GARCH ve MGARCH kullanılmıştır. Çalışmada, gelişmekte olan piyasa endekslerinin çarpıklığının (skewness) negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Endeksler arasında yer alan gelişmiş ülke kategorisinde olan Japonya endeksi ise pozitif olarak yorumlanmıştır.

Engle ve Victor 1993, çalışmalarında yeni haberlerin volatiliteye etkisini test etmişlerdir ve bu etkinin büyüklüğünü ölçmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada, yeni haberlerin Japonya borsasına kote şirketler üzerindeki etkisi ARCH, GARCH ve TGARCH modelleri ile tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Altuntaş ve Çolak (2015), BİST 100 endeksinde yaşanan volatilitenin modellenmesi ve tahmin edilebilmesine ilişkin bir çalışma yapmıştır. Çalışmada 2002 – 2009 yılları arasındaki BİST 100 Getiri Endeksi verileri analiz edilmiştir.

Özden (2008), İMKB Bileşik 100 Endeksi getiri volatilitelerinin analizini yapmıştır. Çalışmada, Arch, Garch, EGarch ve TGarch modelleri ile İMKB Bileşik 100 Endeksi getiri volatilitelerinin modellenmesi ve alternatif modeller arasından en iyi performansı gösteren modelin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada 2002 – 2008 yılları arasındaki İMKB 100 Endeksi'nin günlük logaritmik getirileri kullanılmıştır.

Demireli vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada, ABD'de hesaplanan S&P500 endeksinde ait haftalık getiri serileri üzerinden etkinlik testleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmada birim kök testi ölçümünde Dickey Fuller Testi ve Phillips Perron Testi uygulanmıştır.

YÖNTEM VE ANALİZ

Türkiye'de yaşanan genel seçimlerden 2002 – 2015 arasında gerçekleşen beş genel seçim ve sonuçları çalışma kapsamına dahil edilmiştir. BİST 100 endeks verileri günlük periyotta bahsedilen tarihler arasında ele alınmıştır. Kullanılan veriler Matriks Bilgi Dağıtım Veri programından elde edilmiştir. Seçim verileri ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi internet sayfasından alınmıştır.

Model tarafında ARCH (p) ve GARCH (p, q) test edilmiştir. Her iki modelin de varyasyonları ele alınmıştır. Örneğin: GARCH (1, 1) veya GARCH (1, 2) modelleri gibi. ARCH (p) modeli, ARMA ya da en küçük kareler yöntemlerine ait tahmin hatalarının karelerini kullanarak test edilecektir. Formül şu şekildedir:

$$\sigma_t^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \varepsilon_{t-i}^2$$

ARCH (p) modelinin parametrelerinin tahmin edilmesinde, en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. ARCH modeli zaman serisi verilerinde karşılaşılan değişen varyans ve bağımlılığı modellenmesine

karşın, bazı zayıflıklara sahiptir (Tsay, 2002), (oynaklığın geç tahmin edilmesi, volatilitenin pozitif ve negatif şoklarda aynı etkiye sahip olması vb.). Bu nedenle, GARCH modeli de çalışma kapsamında kullanılacaktır. GARCH modelinin formülü ise şu şekildedir:

$$\sigma_t^2 = \omega + \sum_{i=1}^p \alpha_i \varepsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^q \beta_j \sigma_{t-j}^2$$

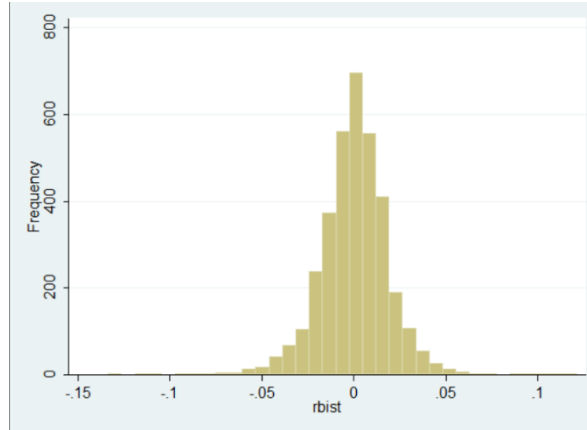
BİST 100 endeksi gelişen piyasalar kategorisinde olduğu için gelişen ülke piyasalarına göre işlem hacmi daha düşük bir piyasadır. Bu nedenle, piyasada yaşanan aşağı yönlü hareketlerde volatilitenin, yukarı yönlü hareketlere göre daha fazla olabilmektedir (Engle ve Victor, 1993). Bu etkinin ölçülebilmesi amacıyla, TGARCH modeli de çalışma kapsamında incelenecektir. Verilerin anlamlılığını ölçmek amacıyla betimleyici istatistikler incelenmiştir.

TABLO 1.
Betimleyici Değerler (BİST 100 ve rbist)

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
BİST 100	3516	46748,63	23463.16	8627.42	93178.87
rbist	3515	.0004632	.0189784	-.1334085	.1212721

Tablo 1.'e göre, BİST 100'ün 2002 – 2015 yılları arasında gördüğü en yüksek endeks değeri 93.178 olarak gerçekleşmiştir. En düşük endeks değeri ise 8627'dir. Endeksin getiri tarafında ise, en yüksek getiri değeri 0,1212721, en düşük getiri değeri ise, -0,1334085 olarak gerçekleşmiştir.

ŞEKİL 1.
Rbist 100 Getiri Histogram Değerleri

Şekil 1.'de yukarı doğru görülen eğim ortalamasının sabit olmadığını göstermektedir. Ortalama yukarı doğru eğim hareketi gösterirken yukarı tırmanmamakta ve dalgalanmalar yapmaktadır. Bu da varyansın sabit olmadığını gösterir.

Dolayısıyla, endekste değişen varyans mevcuttur. Bu gözleme göre, BİST 100 Fiyat Endeksi durağan (non-stationary) değildir.

TABLO 2.
02.01.2002 – 30.12.2015 Dönemi, BİST 100 Endeksi, ADF Birim Kök Testi

Gözlem	DFULLER			
	Test Stats	1%	5%	10%
Z(t)	-58,705	-3,43	-2,86	-2,57

Dickey-Fuller Birim Kök Testi sonucuna göre rbist'in test istatistiği -58,705'dir. Ulaşılan sonuç %5 anlamlılık düzeyinin sol tarafında yer aldığı için birim kök yoktur ve reddedilir. Durağanlığın sağlanabilmesi için BİST 100 Endeksinin birinci logaritmik farkları alınarak günlük fiyat endeksi değerleri yerine günlük getiri oranları (rbist) hesaplanarak yeni bir zaman serisi elde edilmiştir. Günlük getiri hesaplaması formülü:

$$r_t = \ln(P_t/P_{t-1})$$

$$r_t = \ln P_t - \ln P_{t-1}$$

Dickey-Fuller Birim Kök Test sonuçlarını daha da güçlendirmek amacıyla Phillips-Perron birim kök testi de uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar, Dickey-Fuller Birim Kök Testinden elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

TABLO 3.

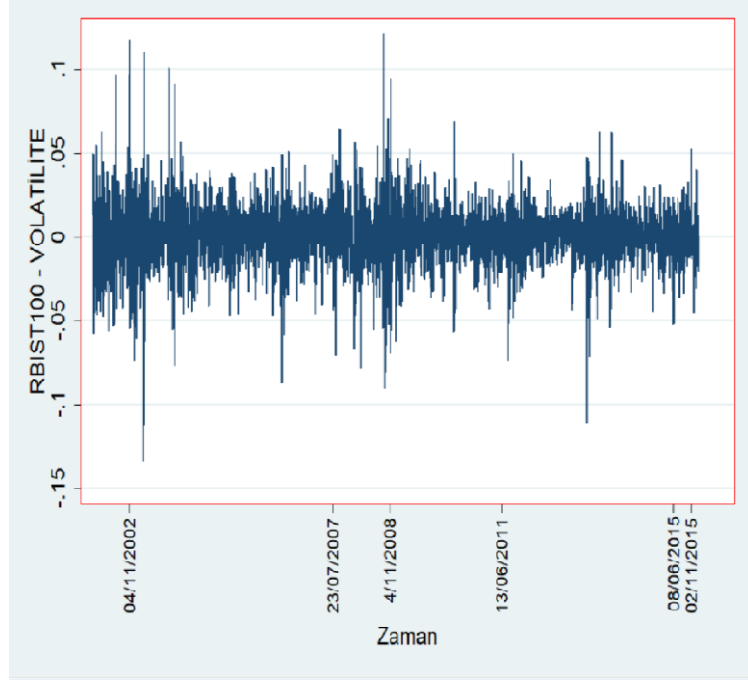
02.01.2002 – 30.12.2015 Dönemi, BİST 100 Endeksi, Phillips - Perron Birim Kök Testi

Gözlem	Phillips-Perron			
	Test Stats	1%	5%	10%
Z(rho)	-3415,15	-20,7	-14,1	-11,3
Z(t)	-58,705	-3,43	-2,86	-2,57

“Phillips Perron testi, zaman serilerinin birim kök içerip içermediğinin belirlenmesinde kullanılan bir testtir” (Demireli, vd. 2010). Test sonucunda elde edilen değerler, diğer test ya da testlerin kritik değerine göre daha negatif bir değerde ise, birim kök varlığını öne süren H0 hipotezi reddedilir. Tablo 3.'de yer alan verilerde, Z(rho) değerleri, Z(t) değerlerine göre daha negatiftir. Bu nedenle H0 hipotezi reddedilir.

BİST 100 Fiyat endeksi serisi durağanlaştırıldıktan sonra grafiksel gösterimi Şekil 2'de görülmektedir. Ayrıca Şekil 2'de kriz ve çalışmanın konusu olan seçim dönemlerinde volatilitenin arttığı gözlemlenmektedir.

ŞEKİL 2.
Günlük Periyotta BİST 100 Getiri Endeks Volatilitesi

Çalışmada seçim günleri dikkate alındığından dolayı ilgili güne denk gelen tarihler belirtilmiştir. Seçim günlerinde Borsa İstanbul kapalıdır. Yani işlem günü değildir. Bu nedenle bir sonraki işlem günleri dikkate alınmıştır.

Çalışmadaki tarihler; 4 Kasım 2002, 22 Temmuz 2007, 12 Haziran 2011, 7 Haziran 2015 ve son olarak 1 Kasım 2015 olarak dikkate alınmıştır.

Şekil 2.'de 4/11/2018 olarak belirtilen tarih 2008 Küresel Kriz yılını temsil etmektedir. O senenin haricinde seçim sonuçları nedeniyle volatilitede artışlar görülmektedir. İlk seçim yılı olan 2002 yılında görülen volatilitedeki artış dikkat çekicidir. Aynı şekilde, 22 Temmuz 2007 tarihinde de benzer bir volatilitate artışı görülmektedir. Bir diğer dikkat çekici artış ise, 12 Haziran 2011'de gözlenmektedir. 2015 yılı genel seçimlerinde ise (genel + erken seçim) volatilitate -0,5 – 0,5 getiri düzeyi bant aralığında seyretmiştir.

ARCH Modeli

ARCH (p) modeli, $\sigma^2_t = \omega + \sum \alpha_i \xi^2_{t-i}$ şeklinde formüle edilmektedir. Burada, σ^2 : t zamanındaki volatilitenin tahmini amacıyla kullanılır.

ω : sabit terimi ifade etmektedir.

ξ^2_{t-i} : ise geçmiş dönem hata terimlerinin karelerini ifade etmektedir.

α_i : ise geçmiş dönem hata terimlerinin karelerinin katsayısını göstermektedir.

TABLO 4.
ARCH (1) Modeli Sonuçları

ARCH(1)	Katsayılar	Standart Hata	Z değeri	P> Z	95%	Kesişim
rbist	.0005794	.0003075	1,88	0,06	-.0000233	.0011821
ARCH(L1)	.1696381	.0172542	9,83	0	.1358204	.2034558
_cons	.0002987	5.07e-06	58,95	0	.0002888	.0003087

$$\sigma^2 t = 0,1696381 + 0,0172542\xi t - 1$$

ARCH (1) modeline göre elde edilen ω değeri 0,1696381'dir. Değerin sıfırdan farklı olması modelin şansla açıklanamayacağını göstermektedir. ARCH (1) modeline göre elde edilen Z değeri 9,83'tür.

Değer, +1,96 değerinden büyük olduğu için H0 Hipotezi reddedilir. Ayrıca, ARCH (1) modeli ile, ω değişkeni için negatif olmama koşulu sağlanmıştır.

GARCH Modeli

GARCH (1, 1) modeline göre elde edilen ω değeri 0,8826446'dır. Değerin sıfırdan farklı olması modelin şansla açıklanamayacağını göstermektedir. Elde edilen Z değeri ise, 122,26 olarak gerçekleşmiştir. Değer, +1,96 değerinden büyük olduğu için H0 Hipotezi reddedilir. GARCH (1, 1) modeli için de negatif olmama koşulu sağlanmıştır.

Modelin uygunluğunu test etmek amacıyla GARCH (1, 4) testi de kontrol amaçlı uygulanacaktır. GARCH (1,2), GARCH (1,3) ve GARCH (1,5) modellerine göre daha anlamlı sonuçlar elde edilmesi nedeniyle GARCH (1,4) modeline yer verilmiştir.

TABLO 5.
GARCH (1,1) Modeli

Test	Katsayılar	Standart Hata	Z değeri	P> Z	95%	Kesişim
rbist	.0010779	.0002705	3,98	0	.0005477	.0016081
ARCH(L1)	.0954576	.0067471	14,15	0	.0822334	.1086817
GARCH (L1)	.8826446	.0072197	122,26	0	.8684943	.8967949
_cons	8.64e-06	1.13e-06	7,63	0	6.42e-06	.0000109

TGARCH Modeli

Çalışmanın başında bahsedildiği üzere, BİST 100 endeksinin gelişmiş ülke piyasa endekslerine göre işlem hacmi ve likidite açısından daha düşük likiditeye sahip olması nedeniyle T-Garch testi uygulanmıştır. BİST 100'de yaşanan aşağı yönlü hareketlerde volatilité, yukarı yönlü hareketlere göre daha fazla olabilmektedir.

TABLO 6.
TGARCH (1,3) Modeli

Test	Katsayılar	Standart Hata	Z değeri	P> Z	95%	Kesişim
rbist	.0005223	.0002953	1,77	0,077	-.0000564	.001101
abarch (L1)	.2315292	.0182747	12,67	0	.1957114	.267347
atarch (L3)	.0604678	.0118714	5,09	0	.0372003	.0837353
_cons	.0153895	.0002245	68,55	0	.0149494	.0158295

T-Garch (1,3) modeline göre, ω değeri, 0,0604678'dir. Değerin sıfırdan farklı olması modelin şansla açıklanamayacağını göstermektedir. Elde edilen Z değeri ise, 5,09 olarak gerçekleşmiştir. Değer, +1,96 değerinden büyük olduğu için H_0 Hipotezi reddedilir. T-Garch (1, 3) modeli için negatif olmama koşulu sağlanmıştır.

T-Garch (1,1), T-Garch (1,2) ve T-Garch (1,4) modellerine göre daha anlamlı sonuçlar elde edilmesi nedeniyle, T-Garch (1,3) modeli uygun model olarak seçilmiştir.

BULGULAR VE SONUÇ

Çalışmada, 2002 ile 2015 yılları arasında, Türkiye'de yapılan genel seçimlerin, BİST 100 endeks volatilitesine olan etkilerinin incelenmesi ve matematiksel modeller aracılığı ile bu etkinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

Şekil 2.de görüleceği üzere, 2015 seçimleri haricindeki diğer tüm seçim sonuçlarının BİST 100 endeksinin oynaklığını arttırdığı tespit edilmiştir. Piyasanın seçim sonuçlarına göre pozisyon alması ve sonuçların olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilmesi siyasi görüş barındırabileceği düşüncesiyle, çalışma bu yönden ele alınmamıştır.

Modeller açısından değerlendirdiğimizde, tahminlerin doğruluğu açısından ARCH (1), GARCH (1,4) ve T-Garch (1,3) modellerinin en uygun modeller oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Piyasa hacminin gelişen ülke piyasalarına göre daha sığ olmasından dolayı, T-Garch modelinin yukarı ve aşağı yönlü hareketler nedeniyle daha doğru ve öngörüsü yüksek bir model olduğu düşünülmektedir. Çalışmada uygulanan Dickey-Fuller ve Phillips Perron test sonuçlarından elde edilen veriler, H_1 hipotezini destekler niteliktedir.

Çalışmanın geliştirilmesi açısından, tek bir piyasa ile sınırlı kalmak yerine, diğer gelişen ülke borsa endekslerinin de değerlendirilerek, karşılaştırma yapılmasının daha anlamlı ve geniş kapsamlı bir çalışma olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Altuntaş, S. & Çolak, D. (2015) BİST-100 Endeksinde Volatilitenin Modellenmesi ve Öngörülmesinde ARCH Modelleri, İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi, Issue 79, p208-223. 16p.

Bhar, R. & Nikolova, B. (2007) 'Analysis of Mean and Volatility Spillovers Using Bric Countries, Regional and World Equity Index Returns' Journal of Economic Integration 22: 369-381.

Demireli, E., Akkaya, GC, ve İbaş, E. (2010). "Finansal Piyasa Etkinliği: S&P 500 Üzerine Bir Uygulama" C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 2.

ENGLE, Robert F., NG, Victor K., 1993, "Measuring and Testing the Impact of News on Volatility", The Journal of Finance, 48(5), pp. 1749-1778.

Eryılmaz, F. (2015). Modelling Stock Market Volatility: The Case of BIST-100. University of Targu Jiu, Economy Series, Issue 5/2015.

Falzone, E. G. and Morales, L. (2014). Structural Breaks and Financial Volatility: Lessons From The BRIC Countries. Addleton Academic Publishers Iss. 4, p. 67 -91.

Kim, K., & Schmidt, P. (1990). Some evidence on the accuracy of Phillips-Perron tests using alternative estimates of nuisance parameters. *Economics Letters*, 34(4), 345-350.

Kwon, C. S., & Shin, T. S. (1999). Cointegration and causality between macroeconomic variables and stock market returns. *Global Finance Journal*, 10(1), 71-81.

Leybourne, S. J., & Newbold, P. (1999). The behaviour of Dickey–Fuller and Phillips–Perron tests under the alternative hypothesis. *The Econometrics Journal*, 2(1), 92-100.

Özden, H. Ü. (2008). İMKB Bileşik Endeksi Getiri Volatilitesinin Analizi. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:7, Sayı: 13, s. 339-350.

Perron Pierre, “Testing for a Unit Root in a Time Series With a Changing Mean”, *Journal of Business & Economic Statistics*, April 1990, Vol.8, No.2

TSAY, Ruey S., 2002, *Analysis of Financial Time Series*, Wiley Series in Probability and Statistics, ABD, John Wiley & Sons Inc.

Wong, Tak-Chuen, Wong, J. and Leung, P. (2009). The Foreign Exchange Exposure of Chinese Banks. *China Economic Review*. 20, p. 174-182.

Worthington, A. & Higgs, H. (2004) 'Transmission of Equity Returns and Volatility in Asian Developed and Emerging Markets: A Multivariate Garch Analysis' *International Journal of Finance & Economics* 9: 71-80.

Türk Bankacılık Sektöründe Aktif Çeşitlendirmesinin Banka Karlılığı Üzerine Etkisi

Arş. Gör. Bade EKİM KOCAMAN

Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi
Bankacılık ve Finans Bölümü
Ankara, Türkiye

Doç. Dr. Şenol BABUŞCU

Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi,
Bankacılık ve Finans Bölümü
Ankara, Türkiye

Doç. Dr. Adalet HAZAR

Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi,
Bankacılık ve Finans Bölümü
Ankara, Türkiye

ÖZET

Bankacılık sektörünün karlılığı gerek finans sektörü gerekse ekonomi açısından büyük önem taşımaktadır. Literatürden farklı olarak bu çalışmada aktif çeşitlendirmesinin aktif karlılığı ve özkaynak karlılığına etkisi olup olmadığı konusunda analizler yapılmıştır. Bu kapsamda, 2010-2017 yılları arasında bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 10 adet bankanın üçer aylık dönemsel verilerine “Panel Veri Analizi” uygulanarak bazı sonuçlar elde edilmiştir. Bu analizler ile aktif çeşitlendirmesinin aktif ve özkaynak karlılığı üzerine etkisi olmadığı anlaşılmıştır. Ancak, özkaynak karlılığı üzerinde makroekonomik değişkenlerin, aktif karlılığı üzerinde ise Özkaynak /Toplam Aktif rasyosunun yanı sıra makroekonomik değişkenlerin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aktif Çeşitlendirmesi, Türk Bankacılık Sektörü, Karlılık, Panel Veri Analizi

GİRİŞ

Geleneksel bazda bankacılık fon fazlası olanlardan fon toplama ve fon açığı olanlara fon kullandırma fonksiyonlarını içermektedir. Bu anlamda bankalar tasarruf açığı olan birimler ile tasarruf fazlası olan birimler arasında aracılık rolü üstlenirler. Bankaların mevduat ve kredi dengesini karlı bir şekilde yönetmeleri, faiz gelirleri ve faiz giderleri bakımından bankacılığın performansını belirleyen unsurlardır.

Günümüzde bankalar temel fonksiyonlarına ek olarak geniş bir yelpazede ürün ve hizmeti de müşterilerine sunmaktadır. Ürün ve hizmet çeşitliliğinin artması ile birlikte banka bilançolarında faiz dışı gelir kalemleri de önem kazanmıştır. Bunun sonucu olarak bankaların performans ve karlılıkları faiz gelir-gider dengesini yönetmekten daha karmaşık hale gelmiştir.

Bankacılık sektörünün son 10 yıllık dönemi incelendiğinde kar marjlarındaki daralmanın da etkisi ile banka performansını artırmaya yönelik stratejiler önem kazanmıştır. Bu kapsamda bankaların odaklanma ve çeşitlenme gibi stratejileri kullandıkları görülmektedir.

Bankacılıkta Çeşitlendirme ve Performans

Çeşitlendirme temelde, portföy riski ve getirisi arasındaki dengeyi yönetmek için bankaların kullandığı en kolay ve eski yaklaşımdır (Kimball,1997). Çeşitlendirme, finansal ürün ve hizmet bazında olabileceği gibi yerel, coğrafi veya uluslararası çeşitlendirme şeklinde de olabilir (Landskroner vd, 2005:27).

Literatürde bankacılıkta çeşitlendirme farklı açılardan ele alınmasına karşın yoğunlukla kabul gören ayırım, aktif ve gelir çeşitlendirmesi yönündedir.

Aktif çeşitlendirmesi, farklı türdeki varlıklar arasındaki çeşitlendirmeyi ifade etmektedir. Temel olarak faiz getirili aktifler arasındaki dağılımı baz alan çeşitlendirme türü aşağıda belirtilen eşitlik yardımı ile ölçümlenmektedir:

$$1 - \left| \frac{\text{Net Krediler} - \text{Diğer Getirili Aktifler}}{\text{Toplam Getirili Aktifler}} \right|$$

Gelir çeşitlendirmesi, bankanın faiz dışı gelir yaratan bankacılık aktivitelerine yönelmesidir (Ebrahim ve Hasan, 2008:7). Gelirler faiz geliri ve faiz dışı gelirler şeklinde bir ayrıldığında, faiz gelirleri temel bankacılık faaliyetlerinin bir sonucu olarak kabul edilmektedir.

$$1 - \left| \frac{\text{Net Faiz Gelirleri} - \text{Diğer Faaliyet Gelirleri}}{\text{Toplam Faaliyet Gelirleri}} \right|$$

Bu bilgiler ışığında, bu çalışmada aktif çeşitlenme stratejisinin Türkiye’deki bankaların karlılığına etki eden bir strateji olarak kullanılıp kullanılmayacağı belirlenmesi amaçlanmaktadır. Özellikle Türk bankacılık sektörünü bu açıdan inceleyen literatür yayını bulunmamasından yola çıkarak Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankaları özelinde aktif çeşitlendirmesi ve karlılık arasındaki ilişki incelenmektedir.

LİTERATÜR

Literatürde aktif çeşitlendirmesinin bankalara olan etkisine ilişkin farklı ölçütler baz alınarak çalışmalar yapılmıştır. Literatürde bu konu ile ilgili olarak yapılan çalışma sayısı kısıtlıdır. Bu yüzden yapılacak olan bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Genel itibariyle, çeşitlendirmenin banka performansına etkisi bakımından ortak bir görüş bulunmamakta, bu anlamda literatür olumlu katkı ve olumsuz katkı olarak ikiye ayrılmaktadır. Literatürde bu konu ile ilgili olarak yapılan çalışma sayısı kısıtlıdır. Bu yüzden yapılacak olan bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Body ve Graham (1986) tarafından 1971-1983 yılları arasında ABD Banka Holding şirketleri baz alınarak gerçekleştirilen çalışmada performans ölçüm kriteri olarak Z-score alınmış ve çeşitlenmenin risk ve kara etkisi saptanamamıştır.

Demsetz ve Strahan (1997) 1988-1993 arasında ABD Banka Holding şirketlerine ait gözlemleri incelemiş ve çeşitlenmenin büyük ölçekli bankalar için karlı olacağı, küçük çaplı bankaların birleşerek çeşitlenmeden fayda sağlayabileceklerini belirtmiştir.

Archarya ve diğ. (2006) İtalya bankacılık sektörü için 1993-1999 yıllarını kapsayan çalışmalarında kredi portföyünde ürün çeşitlendirmesinin performans rasyolarına olumsuz etkisi olduğunu gözlemlemiştir.

Laeven ve Levine (2007) 1998-2002 yılları arasında 43 ülkeyi kapsayan çalışmalarında finansal kurumların çeşitlenme stratejisi izlemelerinin piyasa değerlerine etkisinin olup olmadığını araştırmışlardır. Analiz sonucunda, farklı kollarında faaliyet gösterenlerin piyasa değerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda söz konusu çalışmada aktif çeşitlendirmesi ilk defa formülize edilmiş ve birçok araştırmacı formül üzerinden hesaplamalarını yapmışlardır.

Mercieca ve diğ. (2007) tarafından yapılan çalışmada ROA ve ROE cinsinden ölçümledikleri performansa çeşitlenmenin olumlu etkisi bulunduğunu vurgulamışlardır.

Ebrahim ve Hasan (2008)'a göre ürün çeşitlendirmesi ile bankalar kaynaklarını verimli alanlara kanalize ederek ölçek ekonomileri sayesinde rakiplerine nazaran avantajlı konuma geçebilirler. Özellikle bankacılık dışı ürün gruplarının ürün gamına eklenmesi, sadece banka ürünlerine odaklanmış bankalara kıyasla daha az etkilenmelerini sağlar.

Elsas vd. (2010) 1996-2008 yılları arasında 9 ülkeyi kapsayan çalışmalarında gelir çeşitlendirmesinin banka değerine olan etkisini incelemişlerdir. Analiz sonucunda, çeşitlendirmenin karlılığa olan olumlu etkisinin dolaylı olarak banka pazar değerini de yükselttiğini belirtmişlerdir.

Türkmen ve Yiğit (2012) Türkiye'de faaliyet gösteren 40 bankanın 2007 – 2011 dönemini ele aldıkları çalışmalarında, kredi portföyü çeşitlendirmesinin karlılık üzerine etkisini incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre bankalar bir iş kolunda veya bölgede bir kayba uğrasa bile bunu başka bir iş kolunda veya bölgede telafi edebilir. Çeşitlendirme seviyesi artarsa, üstlenilen maliyetlerin artabileceğine ve her durumda çeşitlendirmenin daha yüksek getiri sağlayamayacağı bulgusuna ulaşmışlardır.

Turgut (2013) Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 41 bankanın 2007 – 2012 dönemini kapsayan finansal verilerini kullanarak gerçekleştirdiği çalışmada, ürün çeşitlendirmesi ve banka kârlılığı arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile incelenmiştir. Yaptığı çalışma sonucunda kârlılığı en fazla etkileyen değişkenin şube sayısı ve toplam aktif olduğu ortaya çıkmıştır.

Gürbüz vd. (2013) çalışmalarında faiz dışı gelir yaratan faaliyetler (gelir çeşitlendirmesi) ve riske göre düzeltilmiş banka performansı arasındaki ilişki, 26 adet Türk mevduat bankasına ait 2005 – 2011 dönemi yıllık verileri kullanılarak incelenmiştir. GMM analizi sonucunda, gelir çeşitlendirmesinin Türk mevduat bankalarının riske göre düzeltilmiş finansal performansını arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Guerry ve Wallmeier (2017) çeşitlendirmenin banka değerine etkisini incelemişlerdir. Çalışmalarında çeşitlendirmenin banka türleri (yatırım/ticari) bazında etkisinin ayrıştırılması hedeflenmiştir. Analiz sonucunda, çeşitlendirme etkisinin coğrafi veya düzenleyici faktörlerden etkilenmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Dilmaç vd. (2018) çalışmalarında bankaların kârlılık ve gelir çeşitlendirmesinin bankaların büyüme performansları üzerindeki etkilerini araştırılmışlardır. 19 bankanın, 2015 yılına ait 2. ve 3. çeyrek finansal verilerine veri zarflama analizi uygulanmıştır. Bulgulara göre yabancı bankaların özel ve kamu bankalarına göre daha etkin olduğu görülmektedir.

VERİ VE YÖNTEM

Veri Seti

Çalışmada Türk bankacılık sektöründe 2010/1. çeyrek ve 2017/4. çeyrek arasında kapsayan dönemde faaliyet göstermiş 10 ticari (mevduat) bankanın verileri kullanılmıştır. Bankaların rasyolarına ilişkin veriler Türkiye Bankalar Birliği'nin web sayfasındaki istatistik veriler bölümünden banka bazlı

çekilerek tarafımızca derlenmiştir. Çalışmamızın odak noktasını oluşturan “aktif çeşitlendirmesi” değişkeni ise dönemler bazında banka bilanço verilerine dayanarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Makroekonomik verilerden enflasyon rakamları için Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) kullanılmıştır. GSYİH için çalışmamızda yıllık büyüme oranı dikkate alınmıştır. Enflasyon ve GSYİH verileri TÜİK resmi internet sitesinden temin edilmiştir. Faiz oranı olarak, bankaların dönemler bazında TL mevduata verdikleri ağırlıklı ortalama faiz oranı dikkate alınmış ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası web sayfasından temin edilmiştir.

Tablo 1: Analiz Kapsamına Dahil Edilen Bankalar

Banka Adı	Aktif Toplam (Mio TL)	Sektörden Aldığı Pay (%)
T.C. Ziraat Bankası A.Ş.	434.275	14,03
T. İş Bankası A.Ş.	362.353	11,71
T. Garanti Bankası A.Ş.	325.232	10,51
Akbank T.A.Ş.	316.031	10,21
T. Halk Bankası A.Ş.	305.351	9,87
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	297.810	9,62
T.Vakıflar Bankası T.A.O.	270.572	8,74
QNB Finansbank A.Ş.	125.857	4,07
Denizbank A.Ş.	121.048	3,91
TEB A.Ş.	85.758	2,77
Toplam	2.535.431	85,44

Çalışmamızda inceleme kapsamına alınan 10 bankanın aktif büyüklüğü Türk bankalarının toplam aktiflerinin 2017 yıl sonu itibarıyla %85,44’ünü oluşturmaktadır. Söz konusu oran Türk bankacılık sektörünün¹ önemli bir kısmını kapsamakta olup, çalışmamızda bahsi geçen 10 bankanın incelenmesinin sektörü temsil etmesi bakımından yeterli olacağı düşünülmüştür.

Metodoloji

Çalışmada, statik panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri analizinin önsel şartlarından olan durağanlık testleri için Harris-Tzvalis testi kullanılmış ve Stata 13.0 programı yardımıyla test edilmiştir.

Durağanlık analizlerinden sonra panel veri model tahmininde sabit etkili ve tesadüfi etkili modeller kullanılmıştır. Sabit etkili ve tesadüfi etkili modellerden hangisinin seçileceğinin belirlenmesinde ise Hausman testi kullanılmıştır.

¹Sektör olarak Mevduat Bankaları ve Kalkınma/Yatırım Bankaları verilerinin toplamı alınmıştır.

Değişkenlerin Tanımlanması

Bağımlı Değişkenler

Bu çalışmada bankaların finansal performans göstergesi olan karlılığı ölçebilmek için ROA ve ROE kullanılmıştır.

Bağımlı değişkenlerin formülleri aşağıdaki gibidir:

ROA = Net Kar / Aktif Toplamı

ROE = Net Kar / Özkaynaklar

Bağımsız Değişkenler

Literatürde karlılık performansı bazı içsel ve dışsal değişkenlerin fonksiyonu olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda çalışmamızda da söz konusu ayırım benimsenerek bağımsız değişkenler içsel ve dışsal değişkenler olmak üzere sınıflandırılmıştır. İçsel değişkenler;

Aktif Kalitesi: Takipteki Krediler (Brüt) /Toplam Krediler

Sektör Payı: İlgili Bankanın Aktif Toplamı / Bankacılık Sektörü Aktif Toplamı

Likidite Düzeyi: Likit Aktif / Toplam Aktif

Sermaye Yeterliliği: Özkaynak /Toplam Aktif

Aktif Çeşitlendirme Düzeyi: Çeşitlenme stratejisi, İngilizce literatürde “diversification” teriminin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Aktif çeşitlendirmesi Laeven ve Levine (2007) tarafından yapılan çalışmalar baz alınarak aşağıdaki formül ile şekilde ölçümlenmiştir (Laeven ve Levine, 2007:338).

$$1 - \left| \frac{\text{Net Krediler} - \text{Diğer Getirili Aktifler}}{\text{Toplam Getirili Aktifler}} \right|$$

Net Krediler: Krediler ve Alacaklar – Özel Karşılıklar

Diğer Getirili Aktifler: Merkez Bankası + Bankalar + Para Piyasası’ndan Alacaklar + Finansal Varlıklar (GUD Farkı K/Z’ye Yansıtılan & Satılmaya Hazır & Vadeye Kadar Elde Tutulacak)

Toplam Getirili Aktifler: Net Krediler + Diğer Getirili Aktifler

Yukarıda yer alan denklem sonucunda aktif çeşitlendirmesi değişkeni 0 ile 1 arasında değerler alabilmekte olup, sonucun 1’e yaklaşması bankanın yüksek düzeyde aktif çeşitlendirmesine gittiğini, 0’a yaklaşması ise aktif çeşitlendirmesinin azaldığına işaret etmektedir.

Tablo 2: Modelde Kullanılan Değişkenler

BAĞIMLI DEĞİŞKENLER	
Net Kar/ Aktif Toplamı (Aktif Karlılığı-ROA)	
Net Kar/ Özkaynak Toplamı (Özkaynak Karlılığı-ROE)	
BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	
<i>Bankalara Özgü Değişkenler</i>	<i>Makroekonomik Değişkenler</i>
Aktif Kalitesi	Enflasyon (TÜFE)
Banka Sektör Payı	Faiz Oranı (Ortalama Mevduat Faizi)
Likidite Düzeyi	GSYİH Büyüme Oranı
Sermaye Yeterliliği	
Aktif Çeşitlendirme Düzeyi	

Banka karlılığı ile ilgili yapılan benzer çalışmalarda “aktif çeşitlendirmesi” değişkeninin kullanıldığı analize rastlanılmamıştır. Aktif çeşitlendirmesi değişkeni tarafımızca modele dahil edilmiş olup, çalışmanın literatüre katkısı bakımından önem teşkil ettiği düşünülmektedir. Bu anlamda aktif çeşitlendirmesinin karlılık rasyoları ile anlamlı olup olmayacağı konusunda da farklı bakış açısı sunulması hedeflenmiştir.

Çalışmamızda hipotezlerimiz şöyledir:

H_0 : Bankanın aktif çeşitlenme düzeyi ile banka karlılığı arasında ilişki yoktur.

H_1 : Bankanın aktif çeşitlenme düzeyi ile banka karlılığı arasında ilişki vardır.

Çalışmamızda kullanılan model şöyledir:

$$ROA_t = f(makro_t, banka_{i,t}) + u_t$$

$$ROE_t = f(makro_t, banka_{i,t}) + u_t$$

Durağanlık için Birim Kök Testleri

Çalışmada serilerin durağanlığını araştırmak üzere Harris-Tzavalis birim kök testi yapılmıştır. Bu yüzden, seride durağanlığın olup olmadığının sınanması bakımından yapılan birim kök testlerinde kurulması gereken hipotezler şöyledir:

H_0 : $\delta \geq 0$ Birim kök vardır / Seri durağan değildir.

H_1 : $\delta < 0$ Birim kök yoktur / Seri durağandır.

İncelemeye tabi tutulan her bir değişken için birim kök testi uygulanmış ve durağan olmayan serilerin 1. derece farkları alınarak durağan hale getirilerek analize uygun hale getirilmiştir.

Tablo 3: Harris-Tzvalis (HT) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
ROA	-20,040	0,0000
ROE	-20,8244	0,0000
Aktif Kalitesi	-4,57	0,0000
Banka Büyüklüğü	0,3626	0,6415
Likidite Düzeyi	-1,2767	0,1009
Sermaye Yeterliliği	-2,7928	0,0026
Aktif Çeşitlendirmesi	-0,4280	0,3343
Enflasyon	-9,1004	0,0000
Faiz	0,9704	0,8341
GDP	-35,2782	0,0000

HT testi sonuçlarına göre olasılık değeri $< 0,05$ olan değişkenlerin seviyesinde durağan olduğu görülmüş ve analizde kullanılmalarına karar verilmiştir. Olasılık değeri $> 0,05$ olan değişkenlerin ise durağan olmadığı tespit edildiğinden, durağan hale getirebilmek için 1. derece farkları alınmıştır. Bu kapsamda, söz konusu değişkenlerin farkı alındıktan sonraki birim kök testi sonuçları Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Değişim Sonrası Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Banka Büyüklüğü	-31,7950	0,0000

Likidite Düzeyi	-31,0987	0,0000
Faiz	-50,9575	0,0000
Aktif Çeşitlendirmesi	-26,9485	0,0000

Tablo 4 incelendiğinde, serilerin 1. derece farkları alındığında durağan hale geldiği görülmektedir. Olasılık değerleri, 0,05'den küçük çıkmıştır. Panel veri analizinden önce gerekli olan şartlardan serilerin durağanlığı sağlanmıştır. Yapılan testler sonucunda, tüm serilerin durağan oldukları görüldükten sonra modellerin tahmin edilmesine geçilmiştir. Değişkenlere sırasıyla rassal ve sabit etkili panel veri analizi uygulanmış olup, Hausman testi sonucunda rassal etkili modelin kullanılmasına karar verildiğinden yalnızca Hausman testine ait sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Hausman testi hipotezleri şöyle kurulur:

H₀: Rassal etkili model uygundur.

H₁: Sabit etkili model uygundur.

Tablo 5: Hausman Testi Sonuçları

	Model 1 (ROA)	Model 2 (ROE)
Hausman Testi	3,15	2,31
p Değeri	0,9243	0,9700

Tablo 6: Rassal Etkili Model Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: ROA)

Değişkenler	Katsayılar	Z İstatistiği	Olasılık
Aktif Kalitesi	-0,0239	-0,79	0,429
Banka Sektör Payı	-0,0011	-0,17	0,863
Likidite Düzeyi	-0,0447	-2,02	0,043
Sermaye Yeterliliği	0,1014	3,90	0,000
Aktif Çeşitlendirmesi	0,0623	1,86	0,063
Enflasyon	0,1117	5,89	0,000
Faiz	-0,0682	-3,20	0,001
GDP	0,1577	4,77	0,000
Sabit	-1,1312	-3,41	0,001
Düzeltilmiş R² : 0,1974			
χ² İstatistiği : 74,99 (0,0000)			

Tablo 7: Rassal Etkili Model Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: ROE)

Değişkenler	Katsayılar	Z İstatistiği	Olasılık
Aktif Kalitesi	-0,2543	-0,93	0,355
Banka Sektör Payı	-0,0156	-0,28	0,780
Likidite Düzeyi	-0,3899	-1,95	0,052
Sermaye Yeterliliği	-0,0021	-0,01	0,993
Aktif Çeşitlendirmesi	0,4487	1,48	0,140
Enflasyon	1,0291	5,99	0,000
Faiz	-0,6548	-3,40	0,001
GDP	1,4810	4,95	0,000

Sabit	-0,1632	-0,05	0,957
-------	---------	-------	-------

Düzeltilmiş R² : 0,1593
χ² İstatistiği : 59,73 (0,0000)

BULGULAR

2010-2017 dönemi için bankaların aktif çeşitlendirmesinin kârlılığa etkisini ortaya koymak üzere yapılan regresyon tahmini sonucunda Hausman testine göre rassal etkili modellerin seçilmesi gerektiğine karar verilmiş ve elde edilen bulgular için yorumlar Tablo 6 ve Tablo 7’de yer alan sonuçlar üzerinden yapılmıştır.

Tablo 6 ve Tablo 7 birlikte değerlendirildiğinde, bankaların aktif karlılığı üzerinde sermaye yeterliliği ve makroekonomik değişkenlerden enflasyon, GSYİH, faiz değişkenleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Özkaynak karlılığı açısından ise makroekonomik değişkenlerin anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızın odak noktasını oluşturan aktif çeşitlendirme düzeyinin banka karlılık oranlarına etkisi ise anlamlı bulunmamıştır. Bu doğrultuda, çalışmamızın önceki bölümlerinde belirtmiş olduğumuz “Bankanın aktif çeşitlenme düzeyi ile banka karlılığı arasında ilişki yoktur” H₀ hipotezi reddedilememiştir. Çalışmamızda elde edilen bulgular, bankaları klasik bankacılık faaliyetlerini sürdürmeleri konusunda teşvik etmektedir. Dolayısıyla, çalışma sonucu göstermiştir ki; aktif çeşitlendirmesi bankaların karlılıklarına olumlu/olumsuz bir etki yaratmamaktadır.

Sermaye yeterliliğini işaret etmesi bakımından Özkaynak/Toplam Aktif oranı ile aktif karlılığı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bankaların sermaye yapısının güçlenmesi, diğer bir ifadeyle Toplam Özkaynak/Toplam Aktif oranının artması bankaların fon maliyetlerinin düşük olduğunu ve dış sermayeye olan ihtiyacın azalması sebebiyle daha kârlı olduklarını göstermektedir. Özellikle ekonominin kırılgan olduğu dönemlerde bankaların aktiflerini finanse etmede özkaynak payını artırması, borçların ödenememe riskini (temerrüt) azaltarak yabancı kaynak maliyetlerinin düşmesine neden olmakta ve karlılığı olumlu yönde etkilemektedir.

Enflasyon oranıyla karlılık (ROA/ROE) arasındaki ilişkide pozitif ve anlamlı katsayılar elde edilmiştir. Pozitif ilişki bankaların beklenen enflasyonu öngörebildiklerini ve karlılıklarını artırabilmek için faiz oranlarını ayarlayabildiklerini göstermektedir. Bankalar, gelecekte enflasyonun artacağını tahmin edebilirlerse faiz oranlarını artıracaklar ve dolayısı ile kârlılıkları da artacaktır.

Mevduat faiz oranıyla karlılık (ROA/ROE) arasındaki ilişkide negatif ve anlamlı katsayılar elde edilmiştir. Tasarruf miktarı, ekonomik ve konjonktürel şartlar, kredi talepleri, ekonomik istikrar ve beklentiler gibi mevduat faizlerini etkileyen çeşitli değişkenler vardır. Aktifin vadesine nazaran pasif vadesi daha uzun olan bankalarda mevduat faiz oranlarının yükselmesi maliyetleri artırdığı için bankacılık karlılığını azaltır. Bunun yanında; yüksek karlılık oranlarına sahip bankalar daha düşük faizle mevduat toplayabildiklerinden bu da yine bankaların karlılığına olumlu katkı sağlar.

GSYİH ile banka karlılığı (ROA/ROE) arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Gayri safi yurtiçi hasılda meydana gelen artışlar, bireyleri yatırıma yönelterek borçlanma talebini artırmaktadır. Ülke ekonomisinin istikrarlı seyretmesi halinde kredi talebinin artması yüksek ödeme kalitesi ile desteklendiğinde faiz gelirlerini artırarak bankaların karlılıklarına olumlu yönde etki yapmaktadır.

SONUÇ

Bankacılık sektörü üstlendiği finansal aracılık rolüyle ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle bankacılık sisteminin performansı ve istikrarı ekonomi için önem teşkil etmektedir. Bankacılık sektörünün performansı hem sektöre özgü unsurlardan, hem de içinde bulunduğu genel konjonktüre ait değişkenlerinden etkilenmektedir. Bu çalışmayla amaçlanan, Türkiye'deki bankaların performansını etkileyen unsurlar bakımından aktif çeşitlendirmesinin karlılık üzerinde etkisi olup olmadığına dikkat çekmektir.

Türk bankacılık sektöründe son 10 yılda sektördeki kar marjlarının daralmasının bir sonucu olarak, bankalar karlılıklarını koruyabilmek için yeni stratejiler arayışına girmişlerdir. Özellikle aktif karlılığı ve özkaynak karlılığında düşüşler sonucunda enflasyonun üstünde reel karlar elde edebilmek için bazı bankalar odaklanma stratejisi izlerken, bazıları ürünlerini çeşitlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu noktada, dünya bankacılık literatüründe de son yıllarda gündeme gelen bir konu olan aktif çeşitlendirme stratejisi ön plana çıkmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, çalışmada Türk bankacılık sektöründe özellikle son yıllarda azalan aktif ve özkaynak karlılıkları için aktif çeşitlendirmesinin bir çözüm olup olamayacağı değerlendirilmiştir. Çalışma 2010-2017 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren 10 bankanın 3 aylık dönemler itibarıyla bilanço ve gelir tablosu verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, aktif çeşitlendirmesinin nicel ölçümleri 2007 yılında Leaven ve Levine tarafından kullanılan formül yardımıyla yapılmıştır. Daha sonra çeşitlenme ölçümü, bazı banka özellikleri ve makroekonomik değişkenlerin karlılığa olan etkisi statik panel veri regresyon analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Analiz sonucunda, sermaye yeterliliğini gösteren Özkaynak/Toplam Aktif oranı, enflasyon, mevduat faiz oranı ve GDP ile aktif karlılığı arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Özkaynak karlılığı bakımından ise makro ekonomik değişkenlerin etkili olduğu görülmüştür.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, bankaların aktiflerine yönelik olarak yapmış oldukları çeşitlendirme faaliyetlerinin ROA ve ROE üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Bu çerçevede bankaların aktiflerinin kompozisyonuna karar verirken, çeşitlendirme sonuçlarının karlılık tarafında etkisinin olmayacağı bilgisini dikkate almalarının yararlı olacağı düşünülmektedir. Farklı değişkenler ve/veya analiz yöntemleri ile bu durumun araştırılması yönünde yapılacak yeni çalışmaların ise literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Acharya V.V, Hasan I. & Saunders A., (2006). Should Banks Be Diversified? Evidence From Individual Bank Loan Portfolios. *Journal of Business*, 79 (3), 1355-1442.

Boyd, J. H. & Graham, S.L. (1986). Risk Regulation, and Bank Holding Company Expansion Into Nonbanking. *Federal Reserve of Bank Minneapolis Quarterly Review* Spring, 2-17.

Demsetz, R. S. & Strahan, P. E. (1997). Diversification, Size, and Risk At Bank Holding Companies, *Journal of Money, Credit, and Banking*, 29 (3), 300-314.

Dilmaç, M., Gülcü, A. ve Sümer, S. (2018). Karlılık ve Çeşitlendirmenin Bankaların Büyümesi Üzerindeki Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle Değerlendirilmesi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 149-163.

Ebrahim, A. & Hasan, I. (2008). The Value Relevance of Product Diversification in Commercial Banks, *The Review of Accounting and Finance*, 7 (1), 24-37.

Elsas, R., Hackethal, A., & Holzhäuser, M. (2010). The Anatomy Of Bank Diversification. *Journal of Banking & Finance*, 34(6), 1274-1287.

Guerry, N., & Wallmeier, M. (2017). Valuation Of Diversified Banks: New Evidence. *Journal of Banking & Finance*, 80, 203-214.

Gürbüz, A. O., Yanık, S. ve Aytürk, Y. (2013). Income Diversification and Bank Performance: Evidence From Turkish Banking Sector. *Journal of BRSA Banking and Financial Markets*, 7(1), 9-29.

Kimball, R. C. (1997). Specialization, Risk, and Capital İn Banking. *New England Economic Review*, 51-74.

Laeven, L., & Levine, R. (2007). Is There A Diversification Discount İn Financial Conglomerates?. *Journal of Financial Economics*, 85(2), 331-367.

Landskroner, Y., Ruthenberg, D., & Zaken, D. (2005). Diversification and Performance in Banking: The Israeli Case, *Journal of Financial Services Research*, 27 (1), 27-49.

Mercieca, S., Schaeck, K. & Wolfe, S., (2007). Small European Banks: Benefits From Diversification, *Journal of Banking and Finance*, 31 (7), 1975-1998.

Tunay, K. B. (2005). Finansal Sistem: Yapısı, İşleyişi, Yönetimi ve Ekonomisi, İstanbul: Birsen Yayınevi.

Tunay, K. B. ve Silpar, A. M. (2006). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi, Türkiye Bankalar Birliği Araştırma Tebliğleri Serisi.

Turgut, B. (2013). Türk Bankacılık Sektöründe Ürün Çeşitlendirmesinin Karlılığa Olan Etkisi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Türkmen, S. Y., & Yigit, I. (2012). Diversification in banking and its effect on banks' performance: Evidence from Turkey. *American International Journal of Contemporary Research*, 2 (12), 111-119.

Yurdakul, F. (2003). Yapısal Kırımların Varlığı Durumunda Geliştirilen Birim-Kök Testleri Ekonometri Seçme Yazılar (Editörler Aydın Ünsal-Nezri Köse). Ankara: Gazi Üniversitesi İİBF Gel. Vakfı İşletmesi.

www.tbb.org.tr

www.tcmb.gov.tr

www.tuik.gov.tr

Sendikasyon Kredisi Kullanımının Bist'te İşlem Gören Bankaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisinin Olay Yöntemi (Event Study) İle Analizi

Abdülkadir SAĞLAM

Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı
Başkent Üniversitesi Ankara/ Türkiye

Doç. Dr. Şenol BABUŞÇU

Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı
Başkent Üniversitesi Ankara/ Türkiye

Doç. Dr. Adalet HAZAR

Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı
Başkent Üniversitesi Ankara/ Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada 01.01.2009-31.12.2018 tarihleri arasında sendikasyon kredisi imzalamış olan bankaların söz konusu durumu kamuoyu aydınlatma platformuna yapmış oldukları bildirimlerin hisse senetlerine etkileri analiz edilmiştir. Çalışma 13 bankaya ait toplam 160 sendikasyon kredisi sözleşmesi olay yöntemi metoduyla incelenmiştir. Sendikasyon kredilerine ait sözleşme açıklamalarının analizi sonucunda (-10, +10) olay penceresinde bankaların hisse senedi getirilerini etkilemediği, olay öncesi ve sonrasında BİST kapsamındaki banka hisse senetlerinden anormal getirilerin elde edilemeyeceği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Olay Yöntemi, Sendikasyon Kredisi, Banka

GİRİŞ

Bankalar ekonomik yapı içerisinde oynadıkları rol bakımından önemli bir yere sahiptir. Bankaların ekonomik yapı ile ilgili aldıkları aksiyonlar yatırımcılar tarafından önemli işaretler taşımaktadır. Sendikasyon kredileri değişik ülkelerden birden çok bankanın katılabildiği bir kredi anlaşmasıdır.

Sendikasyon kredilerine, Türkiye’de daha çok bankaların ilgi gösterdiği görülmektedir. Sendikasyon kredileri, Türk Bankacılığının pasif yapısında mevduattan sonra genellikle ikinci sırada bulunmaktadır.

Çalışmanın amacı; Borsa İstanbul’da (BİST) işlem gören bankaların yurtdışından sağladıkları sendikasyon kredilerinin bu kurumların hisse senedi fiyatları üzerine etkisinin analiz edilmesidir. 2009-2018 yıllarını kapsayan araştırmada olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. Bu dönem aralığında hem 2008 Küresel Krizin etkileri hem de Türkiye’de meydana gelen siyasi ve ekonomik sorunların Bankacılık Sektörünün Sendikasyon kredisi edinme sürecine etkisi değerlendirilmiştir.

Sendikasyon Kredileri

Sendikasyon kredisi, iki veya daha fazla kredi veren kuruluşun bir araya gelmesiyle benzer hüküm ve koşullarla, ortak dokümantasyon ve ortak bir ajan kullanılarak büyük miktarda fon ihtiyacında olan bir borçlanıcıya sağlanan kredidir.

Sendikasyon Kredilerinin Özellikleri

Sendikasyon kredilerinin özelliklerini incelediğimizde fiyatlandırma, vade, tutar, geri ödeme koşulları ve ilanı gibi hususların ön plana çıktığı görülmektedir.

Tutar; Sendikasyon Kredilerini diğer uluslararası borçlanma araçlarından farklı kılan önemli özelliklerden biri sağlanan kredi miktarının büyüklüğüdür. Kredilerde kabul edilen minimum tutar 10 milyon Amerikan Dolarıdır.

Vade; Sendikasyon kredileri vade olarak kısa, orta ve uzun vadeli kredilerdir. Kredinin vadesi genelde 1 yıl ile 10 yıl arasında değişmekle birlikte, krediyi alan devlet ve kuruluşların kredi değerliliğine bakılarak kredinin vadesi belirlenmektedir.

Sendikasyon Kredilerinde Fiyatlandırma; Sendikasyon kredileri beynelmilel piyasalardan değişken faiz oranları ile elde edilen kredilerdir. Krediyi kullanan tarafın ödediği faiz iki aşamadan oluşmaktadır. Baz faiz oranı ve ek faiz (spread) oranı. Baz faiz oranı olarak anlaşmanın içerdiği para birimi belirleyici olmaktadır. Döviz cinsi ABD Doları ise Libor faiz oranı, Euro ise Euribor faiz oranı, Japon Yeni olması durumunda ise Tibor faiz oranı kullanılmaktadır.

Kredinin Geri Ödenme Koşulları; Sendikasyon kredisini sendikasyona katılan tüm taraflarca ortak bir metin hazırlanmaktadır. Bu metinde detaylı olarak kredi ile ilgili tüm şartnameler belirlenmektedir. Sözleşmede yer alan maddeler, krediyi alanın ve garantörün edimlerini, hangi hallerde bu edimlerin yerine getirilmeyeceği, küresel gelişmeler sonucunda ortaya çıkan karşılıkların değişmesi sonucu artan maliyetlerin krediye yansıtılması, olumsuz ve hukuka uygun olmayan şartlarda da sendikasyonun hakları gibi hususları da içerebilmektedir.

Sendikasyon Kredilerinin İlan Edilmesi

Sendikasyon kredileri, miktarın büyüklüğü, çok sayıda ve değişik coğrafyalardan kredi verenleri içermesi ile kredi borçlanıcısı açısından ise faaliyetlerini yürütmeye önemli bir kaynak durumundadır. Sendikasyon kredileri bankacıların prestiji açısından önemli görülmesi nedeniyle hem borçlanıcı hem de krediyi sağlayanlar açısından yatırımcılara duyurulmak istenmektedir. Bu nedenle imzalanan sendikasyon kredisine ait tutar, vade, faiz oranı, katılımcı banka sayısı ve lider banka gibi bilgiler yazılı ve görsel medya aracılığıyla kitlelere ulaştırılmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Sendikasyon kredilerinin ilan edilmesinin hisse senedi fiyatları üzerinde etkileri olabileceğini yazın hayatında çok sayıda çalışmalar ortaya koymuştur. Yazın araştırması sonucu elde edilen sonuçlar ve çalışmalar aşağıda belirtilmiştir.

Byers, Fraser ve Shockley'in (1998) yaptıkları çalışmada yurtdışından kredi kullanan ABD firmalarının hisse senetlerinin değerleri anlamlı olarak yükselmekte ancak yurtiçinden kredi aldıklarında ise hisse senedi fiyatlarında anlamlı bir artış sağlanmadığını ortaya koymuşlardır.

Aintablian ve Roberts (2000) 122 bankanın sendikasyon kredisini inceledikleri çalışmada tüm ilanlar için % 1 anlamlılık düzeyinde %1.22 oranında anlamlı birikimli ortalama anormal getiri (CAAR-Cumulative Average Abnormal Return) saptamışlardır.

Zhang, Gan ve Li'nin (2012) "Effects of Borrower Quality on the Size of Market Response to Bank Loan Announcements in China" isimli çalışmalarında, küçük hacimli işletmelerin elde ettikleri banka

kredilerinin ilan edilmesinde hisse senedi değerleri üzerine anlamlı derecede negatif bir etkisinin olduğunu açıklamışlardır.

Godlewski (2014) 2008’de meydana gelen Mortgage Krizi’nin Fransa piyasasında kredilerin ilan edilmesinin hisse senetlerine yansımaları anlamında bir farklılığın olup olmadığını incelediği çalışmada; 253 kredi ilanını incelemiş, ekonomik gelişmeler çerçevesinde yatırımcıların kriz öncesi ve kriz sonrası periyotlarda benzer olaylara farklı tepkiler verildiğini, ortaya koymuştur.

Ülkemizde yapılan araştırmalar ise aşağıda belirtilmiştir.

Haşmet Sarıgül (2015) 2006-2013 dönemini kapsayan bankaların sendikasyon kredisi kullanım duyurularının bankaların hisse senedi getirilerine etkisi konulu çalışmada; incelenen dönemde Borsa İstanbul’da anlamlı anormal getiriye neden olmadığını belirtmiştir.

Ramazan Bürcü (2015) tarafından “Sendikasyon Kredisi ilanlarının Boçlanıcı Bankaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Ampirik Bir Çalışma” isimli araştırmada belirgin bir tepki saptanamamıştır.

YÖNTEM

Veri Seti

Çalışmada temel olarak, hisse senetleri BİST’te işlem gören ve sendikasyon kredisi anlaşması imzalamış bankaların yapmış oldukları sendikasyon kredisi duyurularının hisse senedi getirilerini ne yönde etkilediğinin “olay çalışması” yöntemiyle analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmanın kapsamını, hisse senetleri BİST’te işlem gören ve on yıllık periyotta 01.01.2009– 31.12.2018 tarihleri arasında Kamuyu Aydınlatma Platformuna (KAP) sendikasyon kredisi anlaşmalarına ilişkin bildiri yapmış olan bankalar oluşturmaktadır. Veriler Kamuoyu Aydınlatma Platformu (KAP) web sayfası, BİST resmi internet sitesinin Şirket Haberleri sayfasından ve Reuters Data Stream’den temin edilmiştir.

Tablo 1. 01.01.2009-31.12.2018 Tarihleri Arasında Ele Alınan Bankalar ve Sendikasyon Kredilerinin Yıl Bazında Kullanım Adeti

Bankalar	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Akbank	1	2	2	2	2	2	3	2	2	2
Garanti Bankası	1	2	2	2	2	2	3	2	2	1
QNB Finans B.	-	1	1	1	1	1	1	1	1	-
Halkbank	-	1	1	1	1	1	1	1	-	-
Vakıfbank	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2
İş Bankası	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2
TSKB	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Yapı Kredi	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2
TEB	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Albaraka Türk	-	1	1	1	1	1	2	-	2	2
Alternatif Bank	-	1	1	1	1	1	1	-	-	-
Deniz Bank	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Şeker Bank	-	1	1	1	1	1	2	1	1	-
Toplam	6	18	18	18	18	17	21	15	16	13

Metodoloji

Çalışmada, Olay Çalışması (Event Study) yöntemi kullanılmıştır. Olay çalışması, bir olay gerçekleştiğinde piyasanın buna verdiği olağandışı tepkiyi ölçmede kullanılan bir yaklaşımdır.

Olağandışı getiriler (Abnormal Return-AR) olay çalışmalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Olay çalışması, yayınlanan haberlere hisse senedi fiyatlarının hangi hızda tepki verdiğini ölçmek için kullanılabilir. Fiyatlar haberlere hızlı mı, yoksa yavaş mı tepki vermektedirler? Haberlerin duyurulmasından sonraki hisse senedi fiyatları anormal olarak yüksek mi, yoksa düşük müdür? Bu ve benzeri soruların cevapları olay çalışması analizleri ile verilebilmektedir.

Olay çalışması tek bir model olmamakla birlikte finansal olay çalışmasında birbirini izleyen dört adım bulunmaktadır. Bunlar;

- 1-) Olayın tanımlanması,
- 2-) Olay penceresinin tanımlanması,
- 3-) Olayın etkilerinin değerlendirilmesi,
- 4-) Modelin kurulup test edilerek sonuçların değerlendirilmesi,

Çalışmada Türk Bankacılık Sektöründe 2009-2018 yılları arasını kapsayan dönemde 13 ticari bankanın kullandığı sendikasyon kredilerinin hisse senetlerine etkisi, olayın gerçekleşme zamanı ise sendikasyon kredisinin Kap'ta ilan edildiği tarih olarak belirlenmiştir. Olay penceresi olarak da, sendikasyon kredisinin duyurulduğu tarihin 10 gün öncesi ile 10 gün sonrası olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede olay çalışmasının amacı, bir olayın piyasaya ilk bildirimini yapıldığı tarih etrafında fazla bir getirinin sağlanıp sağlanmadığının ortaya çıkarılmasıdır. Bu durum Anormal Getiriler (Abnormal Return – AR) olarak adlandırılır. Anormal getiriler matematiksel olarak aşağıdaki gibi formüle edilebilir.

$$\text{Anormal Getiri (ARit)} = \text{Fiili Getiri Oranı} - \text{Pazar Getiri Oranı} \\ \text{ARit} = \text{Rit} - \text{Rmt} \quad (1)$$

Eşitlikteki, ARit i hisse senedi için t günündeki anormal getiriyi, Rit i hisse senedinin t günündeki fiili getirisini, Rmt i hisse senedinin t günündeki pazar getirisini (Normal beklenen getiriyi) göstermektedir. Yukarıda ifade edilen Fiili Getiri (Rit Hisse Senedi Getirisi) ise aşağıdaki eşitlik (2) yardımıyla hesaplanabilir;

$$\text{Rit} = (\text{D} + \text{Pit} - \text{Pit}-1) / \text{Pit}-1 \quad (2)$$

Eşitlikteki, Rit i hisse senedinin t günündeki fiili getirisini, Pit i hisse senedinin t günü kapanış fiyatını, Pit-1 i hisse senedinin t - 1 günü kapanış fiyatını ve D ise i hisse senedinin t gününde ödenen kar payını göstermektedir. Pazar getiri oranı ise aşağıdaki gibi hesaplanabilir;

$$\text{Rmt} = (\text{It} - \text{It}-1) / \text{It}-1 \quad (3)$$

Eşitlikteki, Rmt pazara ilişkin günlük getiriyi, BIST 100 Endeksinin t günündeki kapanış değerini, It-1 BIST 100 Endeksinin t -1 günündeki kapanış değerini göstermektedir.

Bu çalışmada, daha önceki bazı çalışmalarda da yapıldığı gibi. Pazar Getiri Oranı'nın hesaplanmasında BİST 100 Endeksi günlük kapanış değerleri kullanılmış ve pazar getirileri yukarıdaki eşitlik 3 yardımı ile hesaplanmıştır.

Olay çalışmalarında amaç, olayın olduğu tarihten önceki ve sonraki günlerde, Ortalama Anormal Getiri (Average Abnormal Return - AAR) ve Kümülatif Anormal Getiri (Cumulative Abnormal Return - CAR)

hesaplanmasıdır. Bu noktada AAR ve CAR üç aşamalı bir çalışma ile hesaplanabilmektedir. Bunlar kısaca aşağıdaki gibi açıklanabilir:

1. Aşama: Uygulamaya konu olan her bir i şirketinin her bir t günü için, fiili getiri oranları ile pazar getiri oranı arasındaki fark alınmak suretiyle, anormal getiri hesaplanmaktadır. Bu durum yukarıdaki eşitlik (1) de gösterilmiştir.

2. Aşama: Elde edilen her bir anormal getiri, uygulamaya konu olan şirket sayısına bölünerek, Ortalama Anormal Getiri (AAR) hesaplanır.

$$AARit = \sum_{i=1}^N (1/N) ARit \quad (4)$$

3. Aşama: Hesaplanan ortalama anormal getiriler, sırasıyla birbirleriyle toplanarak, Kümülatif Anormal Getiri (CAR)ler elde edilir.

$$CARit = \sum_{i=1}^N (1/N) AARit \quad (5)$$

Eğer, istatistiki olarak gerçek ve tahmin edilen sonuçlar sıfırdan farklılık gösteriyorsa, olayın hisse senedi getirilerini etkilediği ve olayın yatırımcıların tepkisini yansıttığı sonucuna ulaşılabilir. Ancak, elde edilen kümülatif anormal getirilerin 0'a eşit, ya da 0'a çok yakın olması, ilgili olayın duyurulmasının firmanın hisse senetlerini etkilemediği sonucunu ortaya çıkaracaktır.

Buna göre çalışmadaki hipotezler aşağıdaki gibi belirlenebilir:

H0 Hipotezi: Kamuyu aydınlatma platformuna yapılan sendikasyon kredisi bildirimiminin ilgili bankaların hisse senedi getirisine hiçbir etkisi yoktur. Yani, $H0 = CAR = 0$ şeklinde ifade edilebilir.

H1 Hipotezi: Kamuyu aydınlatma platformuna yapılan sendikasyon kredisi bildirimiminin ilgili bankaların hisse senedi getirisine etkisi vardır şeklinde belirlenmektedir ve $H1 = CAR > 0$ şeklinde ifade edilebilir.

BULGULAR

Bankalarca alınmış olan sendikasyon kredilerinin kamuoyuna duyurulduğu tarihten (olay tarihi) itibaren 10 gün önce ve 10 gün sonraki zaman dilimi için günlük fiili getiri oranları hesaplanmış ve bu getiri oranları kullanılarak bankalara ilişkin ortalama anormal getiriler (ARit) ve kümülatif anormal getiriler (CARit) bulunmuştur.

Araştırma 2009-2018 döneminde sendikasyon kredisi almış ve aynı zamanda BİST'de işlem gören bankaları kapsamaktadır. Her bankanın sendikasyon duyurusundan önceki 90 günlük dönemde filtreleme işlemi sonucunda 13 bankaya ait toplam 160 sendikasyon kredisi bildirimiminin hisse senedi fiyatları üzerine etkisi analiz edilmiştir. Bu çerçevede ilk olarak sendikasyon kredisi alınımının duyurulduğu tarih olan olay günü esas alınmak suretiyle ($t \pm 10$) olay penceresinde her bir gün için olay bazında anormal getiriler hesaplanmış ve ortalamaları alınmak suretiyle Tablo 2'de sunulmuştur.

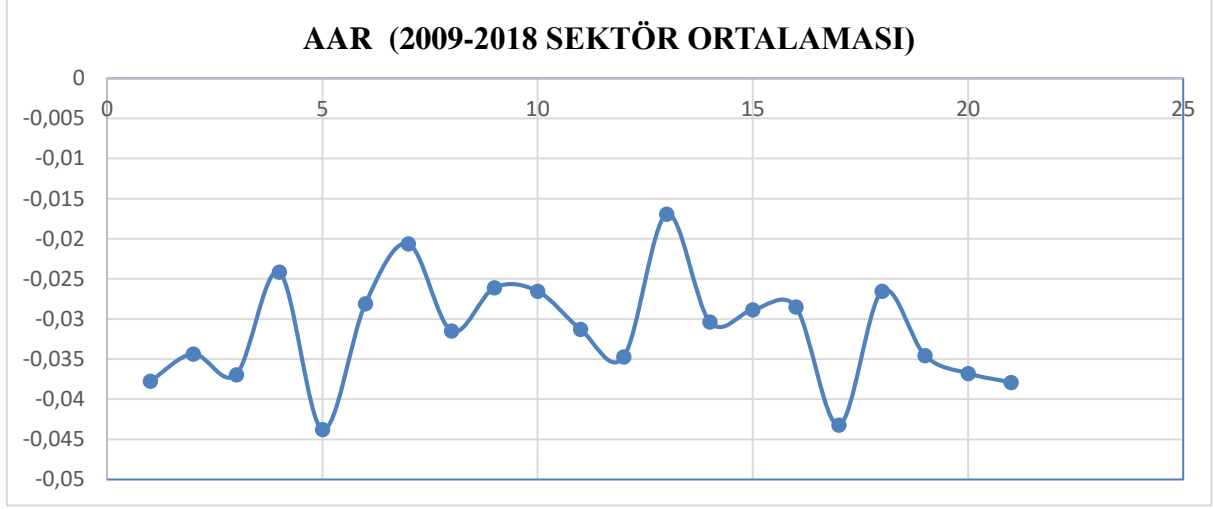
Tablo 2. BİST’te İşlem Gören Bankaların AR, AAR ve CAR Verileri

			AKBANK	GARAN	İŞBANK	YPKRD	VAKFB	HALKB
DATE	CAR	AAR	AR	AR	AR	AR	AR	AR
-10	0,65955	-0,03776	-0,00356	0,006125	-0,00024	-0,0135	0,018021	0,008707
-9	0,62178	-0,03437	0,013069	-0,01716	0,003339	-0,00223	-0,03909	-0,02552
-8	0,58742	-0,03694	-0,00539	-0,01098	-0,00061	-0,00095	-0,00384	0,018471
-7	0,55048	-0,02414	-0,00243	-0,00333	0,015789	-0,00645	-0,05648	-0,00521
-6	0,52634	-0,04377	0,005501	0,011089	0,003654	0,019565	-0,15025	-0,01685
-5	0,48256	-0,02811	0,005933	0,013191	0,00689	0,005728	-0,04151	-0,01423
-4	0,45446	-0,02063	0,006516	-0,00814	0,01045	0,014894	0,020714	0,010617
-3	0,43383	-0,0315	0,014897	0,011553	0,002015	0,00883	0,008401	0,009346
-2	0,40233	-0,0261	-0,00565	-0,00651	0,003882	0,008124	0,075337	0,020261
-1	0,37622	-0,02654	-0,00632	-0,00477	-0,00421	-0,00238	0,040928	-0,01222
0	0,34969	-0,03131	0,021905	-0,00799	0,00372	-0,01187	-0,02188	0,008723
1	0,31838	-0,03472	-0,01312	0,011084	0,003577	0,004907	-0,02277	-0,00115
2	0,28366	-0,01692	0,013144	-3,8E-05	0,002295	0,013093	0,120939	0,011779
3	0,26674	-0,03036	-0,0041	0,011057	0,012628	-0,00674	-0,01508	-0,00446
4	0,23638	-0,02886	-0,00325	0,002321	0,009382	-0,01023	0,043966	0,003203
5	0,20751	-0,02851	0,016326	0,002209	0,001154	-0,02068	0,034911	0,019378
6	-0,179	-0,04324	-0,00465	-0,00368	-0,00571	-0,01082	-0,12731	0,007159
7	0,13576	-0,02653	-0,00501	-0,00371	-0,01702	0,003386	0,089849	0,004312
8	0,10923	-0,03456	0,023511	0,002465	-0,00445	-0,00507	0,010191	0,03198
9	0,07467	-0,03678	-0,00869	0,005396	-0,012	-0,00087	-0,02403	0,008998
10	-0,0379	-0,0379	0,003286	-0,01898	0,014056	-0,01022	-0,0029	0,003775

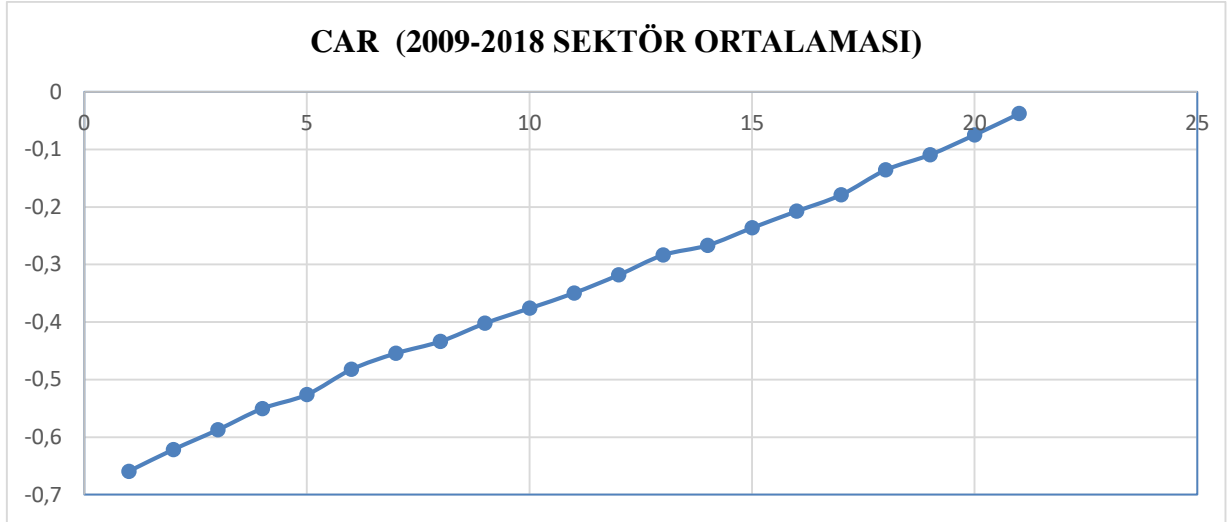
DATE	CAR	AAR	TEB AR	QNB AR	TSKB AR	ALBRK AR	DENİZ AR	ŞEKERB AR	ALTRB AR
-10	0,65955	-0,03776	-0,01938	0,005526	-0,00026	-0,14126	-0,26883	0,003335	-0,08557
-9	0,62178	-0,03437	-0,01443	-0,03337	-0,00941	-0,13256	-0,21695	0,013069	0,014459
-8	0,58742	-0,03694	-0,02312	0,0636	-0,01476	-0,1599	-0,27938	0,009529	-0,07283
-7	0,55048	-0,02414	0,017304	0,069341	0,004464	-0,15027	-0,28294	0,007821	0,078516
-6	0,52634	-0,04377	-0,01403	0,013483	0,016178	-0,15422	-0,28254	-0,01531	-0,00532
-5	0,48256	-0,02811	0,01325	-0,00494	-0,00176	-0,16979	-0,24835	-0,00435	0,074557
-4	0,45446	-0,02063	0,037142	-0,01261	-0,01064	-0,15764	-0,2459	-0,00184	0,068296
-3	0,43383	-0,0315	-0,02152	-0,01982	0,00633	-0,14019	-0,28201	0,022278	-0,02962
-2	0,40233	-0,0261	-0,01833	-0,01051	-0,00686	-0,14321	-0,23785	0,003083	-0,0211
-1	0,37622	-0,02654	0,013788	0,007873	0,00089	-0,12754	-0,25133	-0,00158	0,001908
0	0,34969	-0,03131	0,012553	-0,01789	0,008781	-0,14406	-0,2669	0,007207	0,000713
1	0,31838	-0,03472	0,011599	0,01964	-0,00472	-0,15057	-0,26111	-0,01417	-0,03457
2	0,28366	-0,01692	-2,4E-05	0,006841	0,025497	-0,14124	-0,26551	0,008134	-0,0149
3	0,26674	-0,03036	-0,00457	-0,00609	-0,00528	-0,12627	-0,23232	-0,01204	-0,00145
4	0,23638	-0,02886	-0,02625	-0,01563	0,006	-0,12445	-0,2666	0,011651	-0,00535
5	0,20751	-0,02851	-0,00863	-0,0206	0,000248	-0,12951	-0,28352	-0,00763	0,025699
6	-0,179	-0,04324	-0,01049	-0,02194	-0,01483	-0,15726	-0,26294	-0,00877	0,059168
7	0,13576	-0,02653	-0,01879	0,025958	-0,02212	-0,14485	-0,26193	0,003133	0,001894
8	0,10923	-0,03456	-0,02314	-0,00604	0,007356	-0,12505	-0,28842	0,001921	-0,07454
9	0,07467	-0,03678	-0,02752	-0,02905	-0,017	-0,1358	-0,24511	0,004905	0,002664
10	-0,0379	-0,0379	0,007167	-0,02882	-0,0044	-0,16996	-0,25491	0,02427	-0,05504

Hem tablolardan hem de grafiklerden de görüldüğü üzere sonuçlara sendikasyon kredisi kullanımına ilişkin açıklamaların ardından (olay günü t-0) kümülatif getirilerin negatif yönlü olduğu görülmektedir.

Grafik 3. AAR-Bankacılık Sektör Ortalaması

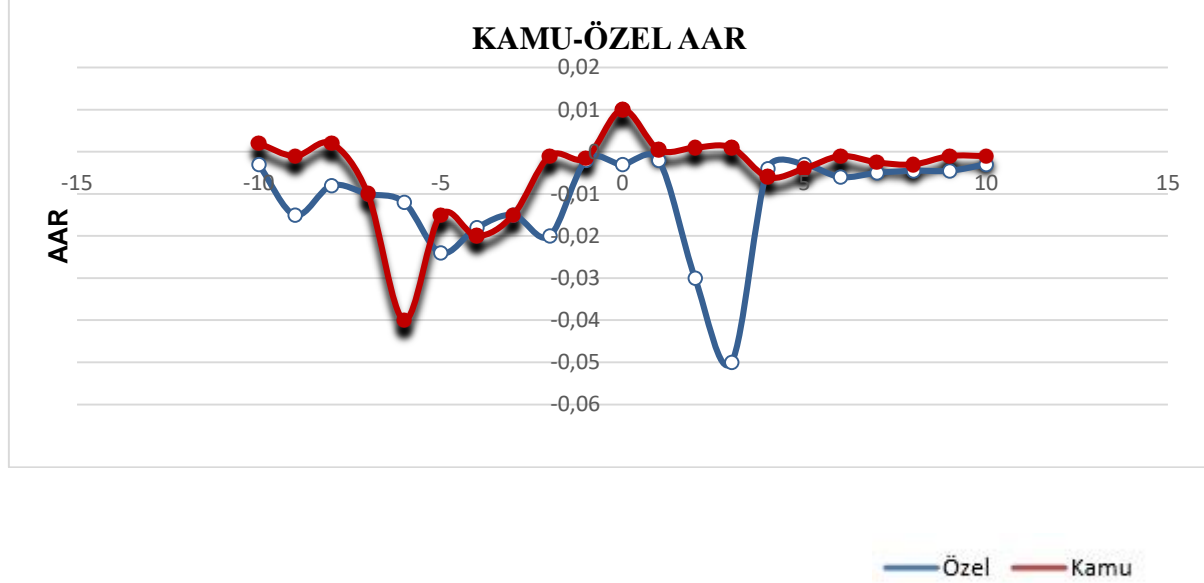

Grafik 4. CAR-Bankacılık Sektör Ortalaması

Kümülatif anormal getiriye bakıldığında 2009'dan 2018'e kadarki ortalama değerlerde olay günü ve sonrasında 0'a sürekli yaklaşan negatif bir getiri söz konusu olduğu görülmektedir.

Grafik 5. Kamu ve Özel Bankalar AAR Karşılaştırması

Kamu ve Özel Bankaların ele alınan olay penceresi olan (-10,+10) günlük süreçlerde farklı seyrettiği görülmektedir.

Elde edilen veriler piyasanın yarı güçlü formda etkin olduğunun bir göstergesidir. Etkin piyasalar hipotezine göre, bir piyasanın etkin, ya da yarı güçlü formda etkin olabilmesi için, şirketlerle ilgili kamuya açıklanan bilgilerin, o şirketlerin hisse senedi getirilerini etkilememesi, yani açıklanan bilgilerle, o şirketlerin hisse senetlerinden anormal bir getiri elde edilememesi gerekir.

Sonuç olarak; sendikasyon kredisi kullanımına ait duyurular vasıtasıyla bankalara ait hisse senetlerinden anormal getiriler elde edilemeyeceği görülmektedir.

SONUÇ

Türkiye’de borsaya kayıtlı tüm şirketler, kendileri ile ilgili her türlü bilgiyi Borsa İstanbul aracılığıyla kamuoyuna duyurmak zorundadır. Dolayısıyla hisse senetleri BIST’de işlem gören ve sendikasyon kredisi anlaşması imzalamış bankaların yapmış oldukları sendikasyon kredisi duyurularının hisse senedi getirilerini ne yönde etkilediğinin “olay çalışması” yöntemiyle analiz edildiği çalışmada, bankaların hisse senedi kapanış fiyatları ile BIST 100 Endeksi kapanış fiyatları kullanılarak anormal getiri elde edilip edilemeyeceği analiz edilmiştir.

Analiz sonucunda ele alınan yıllarda ve o yıllara ait sektör ortalamasında olay öncesinde başlayan ve olay gününde en yüksek düzeylere ulaşan pozitif veya negatif yönlü normalin üstünde getiri veya kayıpların elde edilemeyeceği görülmüştür. Bu sebeple kamuoyu aydınlatma formuna yapılan sendikasyon kredisi sözleşmelerinin ilgili banka hisse senedi getirilerine normalin üstünde etkisi vardır şeklinde oluşturulan H1 hipotezimizi reddetmekteyiz.

KAYNAKÇA

Aintablian, S., ve Roberts, G. S. (2000). A Note on Market Response to Corporate Loan Announcements in Canada. *Journal of Banking & Finance*, 24, 381-393.

Başar, M. (1996). Uluslararası Piyasalardan Fon Sağlamada Sendikasyon Kredilerinin Önemi ve Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bankalara İlişkin Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BDDK. (2017). Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü. Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu.

Billett, T.M., Flannery, M.J. & Garfinkel, Jon A. (1995). The Effect of Lender Identity on A Borrowing Firm's Equity Return. *The Journal of Finance*, 50 (2), 699-718.

Bürçü, R. (2015). Sendikasyon Kredisi İlanlarının Borçlancılı Bankaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Ampirik Bir Analiz, Bursa Orhangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Byers, S. S., Fraser, D. R., & Shockley, R. L. (1998). Lender Identity and Borrower Returns: The Evidence from Foreign Bank Loans to U.S. Corporations, *Global Finance Journal*, 9 (1), 81-94.

Çalışkan, P. (2010). Sendikasyon Kredileri: Türkiye Örneği 2000-2006. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Çukur, S., Eryiğit, M., & Duran, S. (2008). Sendikasyon ve Seküritizasyon Kredileri Anlaşmalarının Borçlanan Bankaların Hisse Fiyatlarına Etkileri, *İktisat İşletme ve Finans*, 23 (264), 58-78.

Gasbarro, D., Le, K.S., Schwebach, R. G., & Zumwalt, J. K. (2004). Syndicated Loan Announcements and Borrower Value. *The Journal of Financial Research*, XXVII (1), 133-141.

Godlewski, C. J. (2014). Bank Loans and Borrower Value During the Global Financial Crisis: Empirical Evidence from France. *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, (28), 100-130.

Meggison, W. L., Poulsen, A. B., & Sinkey, J. F. (1995). Syndicated Loan Announcement and the Market Value of the Banking Firm. *Journal of Money, Credit and Banking*, 27 (2), 457-475.

Mosebach, M. (1999). Market Response to Banks Granting Lines of Credit. *Journal of Banking & Finance*, 23, 1707-1723.

Preece, D., & Mullineaux, D. J. (1996). Monitoring, Loan Renegotiability and Firm Value: The Role of Lending Syndicates. *Journal of Banking & Finance*, (20), 577-593.

Sakarya, A., (2011). İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Olay Çalışması (Event Study) Yöntemi ile Analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), 147-162.

Sakarya, Ş., & Sezgin, H. (2015). Sendikasyon Kredisi Kullanımının Bankaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Olay Çalışması Yöntemiyle BİST'de Bir Uygulama. *Bankacılar Dergisi*, (92), 5-24.

Sarıgül, H. (2015). Sendikasyon Kredisi Kullanım Duyurularının Bankaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7 (12), 113-129.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2017). Finansal İstikrar Raporu. TCMB.

Yılmaz, E. (2003). Sendikasyon Kredileri. *Öneri*, 5(19), 145-154.

Zhang, Y., Gan, C., & Li, Z. (2012). Effects of Borrowers' Quality on the Size of Market Response to Bank Loan Announcements in China. *Management Research Review*, 35 (5), 379-404.

Kurumsal Yönetim Endeksinin Hisse Senedi Getirisi Üzerine Etkisi

Filiz YAĞCI

Bankacılık ve Finans Bölümü,
Başkent Üniversitesi
Ankara, 06790, Türkiye

Doç.Dr.Adalet HAZAR

Bankacılık ve Finans Bölümü,
Başkent Üniversitesi
Ankara, 06790, Türkiye

Doç.Dr.Şenol BABUŞCU

Bankacılık ve Finans Bölümü,
Başkent Üniversitesi
Ankara, 06790, Türkiye

ÖZET

Bu çalışma kapsamında BIST50, BIST Mali Endeks, BIST Hizmetler Endeksi, BIST Teknoloji Endeksi ve Kurumsal Yönetim Endekslerinin 31.08.2007-27.11.2018 dönemi itibari ile göstermiş olduğu performanslar incelenmekte ve karşılaştırılmaktadır. Performans ölçütü olarak ise Sharpe oranı, M² Ölçütü, Treynor Endeksi, T² Ölçütü, Jensen Alfa endeksi kullanılmıştır. Söz konusu dönemde neredeyse tüm ölçütlere göre Kurumsal Yönetim Endeksinin en kötü performansı sergileyen endeks olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Teknoloji endeksi ise tüm ölçütlere göre söz konusu dönemde en iyi performansı gösteren endekstir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim Endeksi, Portföy Performans Ölçütleri

ABSTRACT

In this study, performances of BIST50, BIST Financial Index, BIST Service Index, BIST Technology Index and Corporate Governance Index were analysed and compared between the period of 31.08.2007-27.11.2018. Performance criterias which was used are Sharpe Ratio, M² Criteria, Treynor Index, T² Criteria, Jensen Alfa Index. It was determined by almost all criterias that Corporate Governance Index has the worst performance in this period. In addition, according to all criterias Technology Index showed the best performance.

Key Words: Corporate Governance Index, Portfolio Performance Criterias

1. GİRİŞ

Uluslararası finansal krizler ve global ölçekteki firmalarda kötü denetim ve yönetim kaynaklı olarak yaşanan iflaslar, kurumsal yönetim kavramının ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Konu ile ilgili gerçekleştirilen birçok akademik çalışma neticesinde bu kavram ile ilgili temel ilkeler ortaya çıkmış ve zaman içinde ülkeler tarafından mevzuatları çerçevesinde hüküm altına alınarak uygulamaya sokulmuştur. Ülkemizde de idari otorite 2003 yılından bu yana kurumsal yönetim kavramını ve uygulamalarını sermaye piyasası mevzuatına yerleştirerek uluslararası standartları sağlamıştır.

BİST Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY), Kurumsal Yönetim İlkeleri'ni uygulayan 48 adet firmanın dahil olduğu bir endekstir. Bu endeks, SPK'nın yayınlamış olduğu dört ana başlık için notu 10 puan

üzerinden en az 6,5 ve kurumsal yönetim uyum notu ise 7 olan halka açık şirketlerin hisse senedi performanslarının ölçülmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu derecelendirme, SPK tarafından görevlendirilmiş derecelendirme kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Bu çalışma kapsamında BIST50, BIST Mali Endeks, BIST Hizmetler Endeksi, BIST Teknoloji Endeksi ve Kurumsal Yönetim Endekslerinin 31.08.2007-27.11.2018 dönemi itibari ile göstermiş olduğu performanslar incelenmekte ve karşılaştırılmaktadır. Bu bağlamda, BIST100 endeksi, pazar portföyü olarak; 2 yıllık tahvil faizi ise risksiz faiz oranı olarak ele alınmış ve hesaplamalar yapılmıştır.

Bu noktadan hareketle Kurumsal Yönetim Endeksi ile diğer endeksler arasında portföy performansı arasında farklılığının ölçülebilmesi için çeşitli performans göstergeleri kullanılmıştır. Bunlar sırası ile Sharpe oranı, M² Ölçütü, Treynor Endeksi, T² Ölçütü, Jensen Alfa endeksidir.

2. KURUMSAL YÖNETİM VE ENDEKSİ

Kurumsal Yönetim kavramının tanımında kesin bir görüş birliği bulunmamakla birlikte Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), şu şekilde ifade etmektedir;

“Kurumsal Yönetim, bir şirketin yönetimi, yönetim kurulu, hissedarları ve diğer menfaat sahipleri arasındaki bir dizi ilişkiyi kapsar. Kurumsal Yönetim, makroekonomik politikalardan, ürün ve faktör piyasalarındaki rekabet düzeyine kadar firmaların faaliyetlerini biçimlendiren bir dizi unsurdan oluşan daha geniş bir ekonomik çerçevenin içinde yer almaktadır. Kurumsal Yönetimin çerçevesi, aynı zamanda yasal, düzenleyici ve kurumsal faktörlere dayanır.” (OECD 2004; Aktaran: SPL Kurumsal Yönetim Çalışma Notları 2018: 41)

Kurumsal Yönetim, hissedarlar ve diğer menfaat sahiplerinin çıkarlarının korunmasına ilişkin firmaların etkin yönetim ve denetim sistemi olarak özetlenebilir. Menfaat sahipleri, şirket faaliyetleri ile doğrudan ve/veya dolaylı bir ilişki içerisinde olan ve şirket faaliyetlerinden pozitif ve/veya negatif dışsallık elde eden kişi ve/veya kurumlardır (SPL Kurumsal Yönetim Çalışma Notları 2018: 41).

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) 2003 yılında yayınladığı yönetim ilkeleri; kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri, pay sahipleri ve yönetim kurulu olarak dört ana başlıktan oluşmaktadır. Borsa İstanbul bünyesindeki hisse senedi endekslerinden biri olan BIST Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) nin başlangıç tarihi 31.08.2007’dir. Bu endeks, SPK’nın yayınlamış olduğu dört ana başlık için notu 10 puan üzerinden en az 6,5 ve kurumsal yönetim uyum notu ise 7 olan halka açık şirketlerin hisse senedi performanslarının ölçülmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu derecelendirme, SPK tarafından görevlendirilmiş derecelendirme kuruluşları eliyle yapılmaktadır. Kuruluşlar, derecelendirme işlemini gerçekleştirirken başlıklar için aşağıdaki ağırlıkları kullanmaktadırlar;

- Yönetim Kurulu= %35
- Pay Sahipleri= %25
- Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık=%25
- Menfaat Sahipleri= %15

Bu çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle, endekse dahil olan 48 adet halka açık şirket mevcuttur. Bu firmaların en son hangi tarihte değerlendirmeye alındığı ve Kurumsal Yönetim derecelendirme notları EK-1’de yer alan tabloda gösterilmektedir. Tabloda, firmaların derecelendirme notları en yüksekte en düşüğe doğru sıralanmıştır. 2018 yılı itibariyle, 9,70 derecelendirme notu ile endekste en iyi kurumsal yönetime sahip firma AKSA Akriik Kimya San. A.Ş. iken en düşük not 8,33 ile İhlas Holdinge aittir. Sektörel olarak bakıldığında ise, 48 firmanın yaklaşık %52’si (25 adet) Hizmetler, %48’i (23 adet) ise Sanayi sektöründe yer almaktadır. Hizmetler ana sektörünün alt kırılımında ise firmaların %36’sının (9 adet) bankacılık ve finans alt sektöründe yer aldığı görülmektedir.

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

3. LİTERATÜR TARAMASI

Çeşitli varlıkların performans göstergelerini ölçen çalışmalar aşağıda yer alan tabloda özetlenmektedir. Dikkat edileceği üzere, Kurumsal Yönetim Endeksinin performansını ölçen çalışmalar arasında Dağlı vd (2010), Saldanlı (2012), Sakarya vd. (2017)'nin çalışmaları yer almaktadır. Bu çalışmaya paralel olarak diğer çalışmalarda da Kurumsal Yönetim Endeksinin karşılaştırıldığı endekslere göre kötü bir performans gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

TABLO 1. Yurtiçinde Yapılan Çalışmalar

Yazarlar	Tarih	Performans Ölçüm Yöntemi	Varlık Cinsi
Turhan Korkmaz, Hasan Uygurtürk	2007	Regresyon Analizi	Emeklilik Fonu
Suat Teker, Emre Karakurum, Osman Tav	2008	Sharpe, M ² Ölçütü, Sortino, Treynor, T ² Ölçütü, Jensen Alfa, Değerleme Oranı, Fama Ölçütü	A Tipi Likit Fon, B Tipi Likit Fon
Hüseyin Dağlı, Hasan Ayaydın, Kemal Eyüboğlu	2010	Sharpe, Treynor, Jensen Alfa	IMKB Ulusal 100 Endeksi, IMKB Ulusal 50 Endeksi, IMKB Ulusal 30 Endeksi, IMKB Kurumsal Yönetim Endeksi, IMKB İkinci Ulusal Pazar Endeksi, IMKB Yeni Ekonomi Pazarı
Mehmet Arslan, Sıddık Arslan	2010	Sharpe, M ² Ölçütü, Treynor, T ² Ölçütü, Jensen Alfa, Değerleme Oranı, Sortino	A Tipi Değişken Fon, B Tipi Değişken Fon, A Tipi Hisse Senedi Fonu, A Tipi Borsa Yatırım Fonu
Arif Saldanlı	2012	Sharpe, Treynor, Jensen Alfa, Sortino	Kurumsal Yönetim Endeksi, BIST100, BIST50, BIST30
Oğuz Seçme, Mine Aksoy, Özgür Uysal	2016	Sharpe, M ² Ölçütü, Treynor, T ² Ölçütü, Jensen Alfa, Değerleme Oranı, GARCH, EGARCH	BIST100, Katılım Endeksi
Şakir Sakarya, Hasan Hüseyin Yıldırım, Mehmet Yavuz	2017	Sharpe, Treynor, Jensen Alfa	Kurumsal Yönetim Endeksi, Katılım 30 Endeksi, BIST50

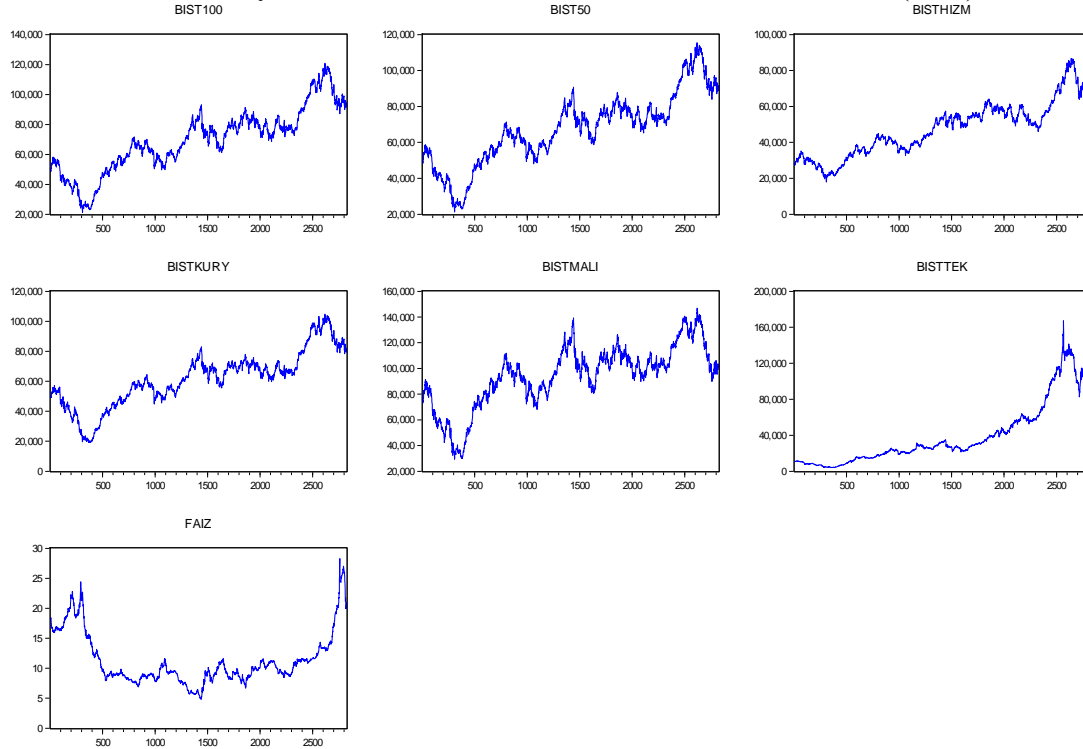
4. YÖNTEM VE VERİ SETİ

Bu bölümde analizde kullanılan veri setleri kısaca tanımlanacak ve serilerin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilecektir.

4.1. ANALİZDE KULLANILAN VERİ SETİ

Analizimizde 31.08.2007-27.11.2018 dönemi BIST100, BIST50, BIST Hizmetler, BIST Mali, BIST Teknoloji, BISTKURY'leri ve 2 yıllık gösterge tahvil faizi günlük verileri ile çalışılmıştır. Verilerin tümü, TCMB EVDS veri tabanından elde edilmiştir. Aşağıdaki şekil, tüm endekslerin ve 2 yıllık tahvil faizinin zaman serisi grafiklerini göstermektedir. İncelenen dönemde tüm serilerde deterministik ve stokastik trendin etkileri açıkça görülmektedir. Seriler, konjonktürel ve tesadüfi dalgalanmaları da bünyesinde barındırmaktadır.

ŞEKİL 1. Endeksler ve Faizin Zaman Serisi Grafikleri (Ham)

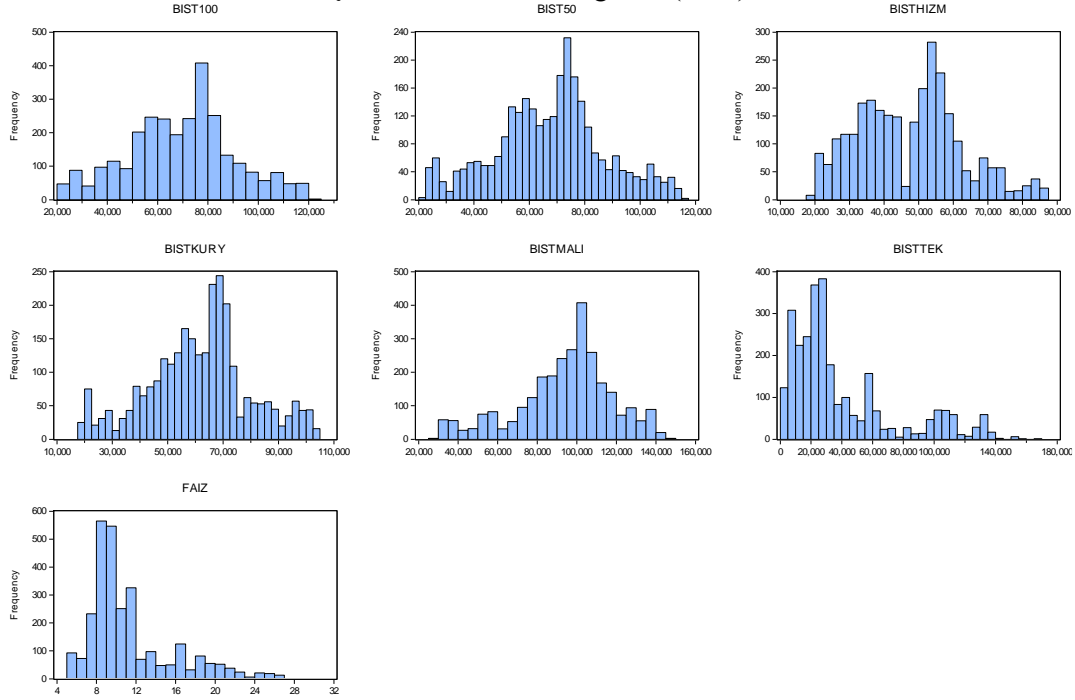
4.2. SERİLERİN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLERİ

Aşağıdaki tabloda tüm serilere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Jarque-Bera istatistikleri incelendiğinde BISTKURY hariç tüm değişkenlerin normal bir dağılıma sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu husus, dağılımların yer aldığı Şekil 2.'den de rahatlıkla anlaşılmaktadır.

TABLO 2. Serilerin Tanımlayıcı İstatistikleri (Ham)

Değ/İst	BIST100	BIST50	BISTHIZM	BISTKURY	BISTMALI	BISTTEK	FAIZ
Ortalama	69469,23	67334,95	47549,59	61504,56	94166,60	39585,00	11,30
Medyan	71346,41	69090,81	49400,29	62826,98	98125,51	26715,41	9,70
Maksimum	120845,30	115524,30	86687,02	104760,00	146898,70	167322,10	28,27
Minimum	21228,27	21303,74	17935,93	19131,96	29355,58	4045,84	4,79
St. Sapma	21207,23	19885,41	14943,08	18598,97	24182,28	34742,13	4,32
Çarpıklık	-0,016925	-0,030933	0,284412	-0,071791	-0,586693	1,361300	1,431074
Basıklık	2,730750	2,800658	2,566291	2,884684	3,187851	3,874094	4,570988
Jarque-Bera	8,6713	5,1297	60,2486	3,9933	166,2773	962,7934	1255,2020
Olasılık	0,013093	0,076930	0,000000	0,135787	0,000000	0,000000	0,000000

ŞEKİL 2. Serilerin Dağılımı (Ham)

4.3. SERİLERE İLİŞKİN GETİRİLER

Finansal varlıklar risk ve getiri özelliklerine göre değerlendirilir. Söz konusu iki özellik, analistlerin finansal varlıkları değerlendirmesinde yardımcı olmaktadır. Analizde kullanılan getiriler aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

$$R_t = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}}$$

R_t = varlığın t dönemindeki getirisi

P_t = varlığın t dönemindeki fiyatı

P_{t-1} = varlığın t-1 dönemindeki fiyatı

Bununla birlikte, 2 yıllık tahvilin yıllık bileşik faiz oranları aşağıdaki formül yardımıyla günlük oranlara dönüştürülmüştür.

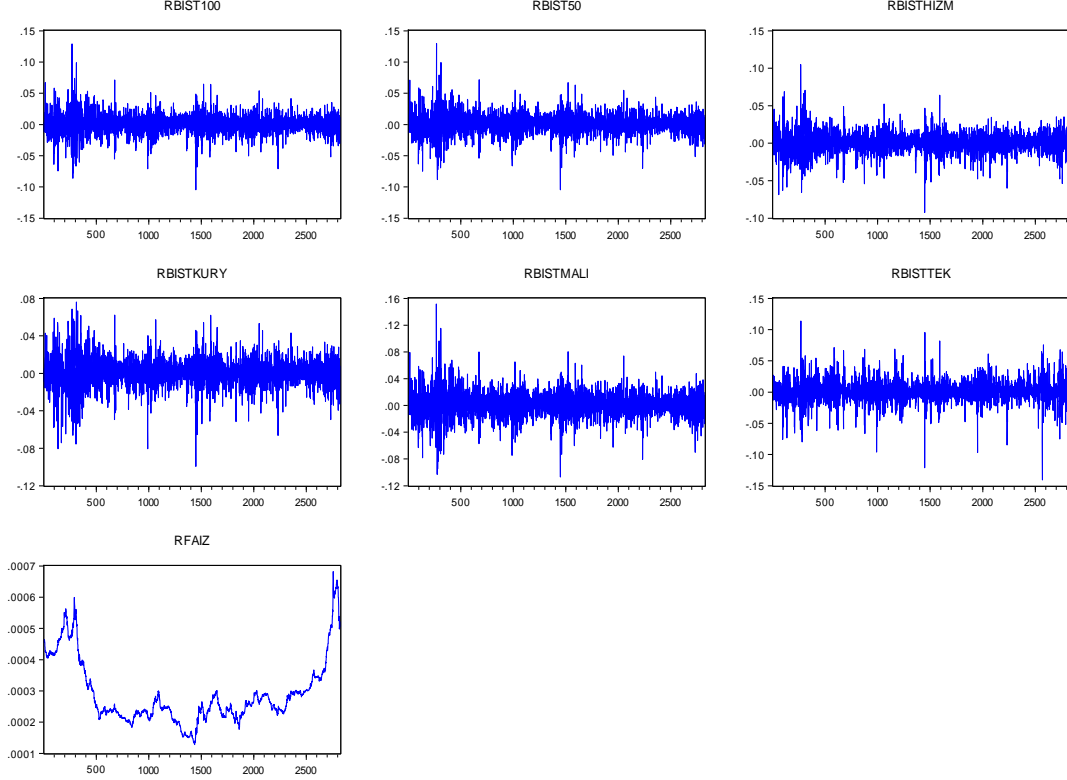
$$R_{\text{yıllık}} = (1 + R_{\text{dönem}})^{365} - 1$$

Yukarıdaki formüller baz alınarak tüm endekslere ilişkin getiriler ve günlük faiz oranları elde edilmiştir. Bu dönüşümlere ilişkin zaman serisi grafikleri, tanımlayıcı istatistikler ve dağılım grafikleri aşağıda gösterilmektedir. Tablo ve grafiklerden de anlaşılacağı üzere faiz verisi hariç tüm endeks getiri serileri normal dağılım özelliği sergilemektedirler.

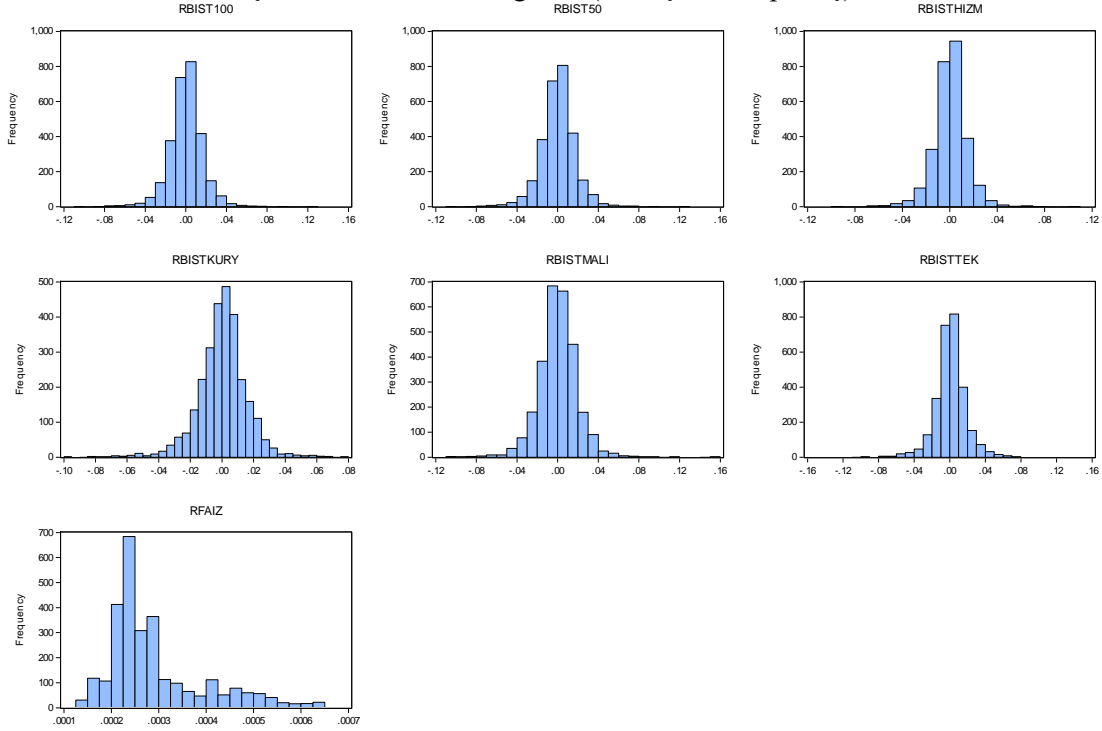
TABLO 3. Serilerin Tanımlayıcı İstatistikleri (Dönüşümü Yapılmış)

Değ/İst	BIST100	BIST50	BISTHIZM	BISTKURY	BISTMALI	BISTTEK	FAIZ
Ortalama	0,000352	0,000348	0,000434	0,000288	0,000289	0,000973	0,000291
Medyan	0,000700	0,000600	0,000900	0,000900	0,000400	0,001100	0,000254
Maksimum	0,128900	0,129500	0,105100	0,076000	0,151700	0,113600	0,000682
Minimum	-0,1047	-0,1045	-0,0924	-0,0994	-0,1068	-0,1406	0,000128
St. Sapma	0,016212	0,016654	0,013863	0,015601	0,019284	0,017939	0,000104
Çarpıklık	-0,09215	-0,04076	-0,16029	-0,4141	0,025764	-0,37022	1,346589
Basıklık	7,480151	7,147985	7,245485	6,475764	6,999593	8,460142	4,293340
Jarque-Bera	2367,448	2026,763	2134,444	1503,296	1883,930	3575,054	1051,029
Olasılık	0,000000	0,000000	0,000000	0,000000	0,000000	0,000000	0,000000

ŞEKİL 3. Endeksler ve Faizin Zaman Serisi Grafikleri (Dönüşümü Yapılmış)

ŞEKİL 4. Serilerin Dağılımı (Dönüşümü Yapılmış)

4.4. RİSK ÖLÇÜMÜ

Portföy performansları değerlendirilirken ilk yapılması gereken husus, söz konusu portföyün getirilerinin riske göre düzeltilmesidir. Bu çalışmada kullanılacak yöntemler olan standart sapma, pazar betası, sistematik ve sistematik olmayan risk bu bölümde özetlenecektir.

- **Varyans ve Standart Sapma:** Varyans ve standart sapma, bir anakütlenin yayılım (değişim) ölçütlerindedir. Bu iki ölçüt, aritmetik ortalamaya göre anakütlede bulunan birimlerin birbirlerinden ne kadar farklı değerler alabildiklerini göstermektedir. Aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$Var(R) = \sigma_R^2 = \frac{\sum_{t=1}^T (R_t - \bar{R})^2}{T}$$

$$Standart Sapma (R) = \sigma_R = \sqrt{\sigma_R^2}$$

R_t = t dönemindeki getiri

$\bar{R} = \mu$ = T dönemindeki aritmetik ortalama ile bulunan getiri

Bir finansal varlığın varyansının ve standart sapmasının yüksek olması getirilerin ortalama etrafında geniş bir aralıkta dağıldığını; düşük olması ise getirilerin ortalama etrafında dar bir aralıkta dağıldığını göstermektedir. Bu sebeple, düşük olmaları risksiz bir yatırımı, yüksek olmaları ise riskli bir yatırımı işaret etmektedir. Aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$Var(R) = S_R^2 = \frac{\sum_{t=1}^T (R_t - \bar{R})^2}{T-1}$$

$$Standart Sapma (R) = S_R = \frac{\sum_{t=1}^T (R_t - \bar{R})^2}{T-1}$$

- **Beta Katsayısı:** Varlığın pazar riskinin bir ölçüsü olan Beta Katsayısı, hisse senedinin endekse karşı duyarlılığını (volatilité) göstermektedir. Aşağıdaki gibi formüle edilmektedir;

$$\beta = \frac{Cov(R_m, R_p)}{Var(R_m)}$$

4.5. PERFORMANS ÖLÇÜTLERİ

Çalışmada endekslerin performansının ölçülmesi amacıyla aşağıda sunulan analiz yöntemleri kullanılmıştır.

- **Sharpe Oranı:** Portföyün getirisi ile risksiz faiz oranı arasındaki farkın portföy riskine bölünmesiyle elde edilmektedir.

$$S = \frac{R_p - R_f}{\sigma_p}$$

R_p = Portföyün getirisi

R_f = Risksiz faiz oranının getirisi

σ_p = Portföyün standart sapması

- **M² Ölçütü:** Sharpe oranının pazar riskiyle çarpılarak elde edilen değerden pazar getirisi ile risksiz faiz oranı arasındaki farkın çıkarılması yoluyla elde edilmektedir.

$$M^2 = \left[\frac{R_p - R_f}{\sigma_p} \right] \sigma_m - [R_m - R_f]$$

σ_m = Pazar portföyünün standart sapması

R_m = Pazar portföyünün getirisi

- **Treynor Oranı:** Portföyün getirisi ile risksiz faiz oranı arasındaki farkın portföyün betasına bölünmesiyle elde edilmektedir.

$$T = \frac{R_p - R_f}{\beta_p}$$

β_p = Portföyün betası

- **T² Ölçütü:** Treynor oranından pazar getirisi ile risksiz faiz oranı arasındaki farkın çıkarılması yoluyla elde edilmektedir.

$$T^2 = \left[\frac{R_p - R_f}{\beta_p} \right] - [R_m - R_f]$$

- **Jensen (Alfa) Ölçütü:** Doğrusal Fiyatlama Modelinden geliştirilen bu ölçüt, portföyün Pazar doğrusundan sapmasını ölçmektedir.

$$\alpha_p = R_p - [R_f + \beta_p(R_m - R_f)]$$

α_p = Jensen alfa değeri

5. BULGULAR

31.08.2007-27.11.2018 dönemi için gerçekleştirilen analiz sonuçlarının özeti aşağıdaki tabloda verilmektedir. Tüm performans ölçütlerine göre endekslerin sıra numaraları alt satırlarında verilmiştir. Skalada, 1 değeri en iyi; 5 değeri ise en kötü performansı işaret etmektedir.

TABLO 4. Performans Ölçütü Sonuçları

	BIST100	BIST50	BIST HİZM	BIST MALİ	BIST TEKN	BIST KUR
ORTALAMA	0,000352	0,000348	0,000434	0,000290	0,000974	0,000288
ST SAPMA	0,016213	0,016654	0,013863	0,019284	0,017938	0,015600
BETA	0,999646	1,025713	0,339673	0,520342	0,740819	0,874907
SHARPE	0,003719	0,003401	0,010267	-0,000102	0,038028	-0,000247
Sıra No	-	3	2	4	1	5
TREYNOR	0,000060	0,000055	0,000419	-0,000004	0,000921	-0,000004
Sıra No	-	3	2	4	1	5
M² ÖLÇÜTÜ	0,000000	-0,000236	0,000106	-0,000062	0,000556	-0,000064
Sıra No	-	5	2	3	1	4
T² ÖLÇÜTÜ	0,000000	-0,000005	0,000359	-0,000064	0,000861	-0,000065
Sıra No	-	3	2	4	1	5
JENSEN	0,000000	-0,000005	0,000122	-0,000033	0,000637	-0,000057
Sıra No	-	3	2	4	1	5

6. SONUÇ

Söz konusu dönemde en yüksek getiri, Teknoloji endeksine ait olmuştur. Kurumsal Yönetim Endeksi ortalama getiri açısından en son sırada yer almaktadır.

Bununla birlikte portföyün risk düzeylerini işaret eden standart sapmalarına bakıldığında en yüksek risk düzeyinin Teknoloji endeksine ait olduğu, Kurumsal Yönetim Endeksinin ise risklilik açısından beşinci sırada yer aldığı görülmektedir. Bilindiği üzere yüksek risk almadan yüksek getiri elde etmek mümkün

değildir. Bu açıdan bakıldığında, Kurumsal Yönetim Endeksi getiri ve risk açısından endeksler arasında beşinci sırada yer alarak bu teoriye uyumluluk göstermektedir. Çalışmada pazar portföyü olarak BIST100 endeksi, risksiz faiz oranı olarak ise 2 yıllık gösterge tahvilin faiz oranları alınmıştır. Portföylerin betaları incelendiğinde, BIST50 haricinde tüm betaların sıfırdan büyük ve birden küçük değerler aldığı görülmektedir. Kurumsal Yönetim Endeksi, en yüksek ikinci beta düzeyine sahip olmakla diğer endekslere kıyasla BIST100'deki değişimlere daha duyarlı olduğu göstermektedir.

Performans ölçütlerinin genelinde Kurumsal Endeksin negatif değer aldığı ve söz konusu dönemde en kötü performansı gösterdiği görülmektedir. Diğer bir deyişle risksiz faiz oranına göre daha yüksek bir getiri sağlayamamıştır. İncelenen dönemde en yüksek performans BIST Teknoloji endeksinde aittir. Endeksler arasındaki sıralama, tüm performans ölçütlerinde neredeyse aynı sonuçları vererek kendi içinde tutarlılık göstermektedir.

Sonuç olarak, Kurumsal Yönetim Endeksinin söz konusu dönem için en kötü performansı gösterdiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, Dağlı vd (2010), Saldanlı (2012), Sakarya vd. (2017) çalışmaları ile paralellik arz etmektedir. Literatürde kurumsal yönetim endeksi ile portföy performansı arasında pozitif bir ilişki olması beklenmektedir. Ancak, elde edilen sonuçlar bu beklentiyi karşılayamamaktadır. Bunun sebebi ülkemizde kurumsal yönetim kavramının yatırımcılar tarafından çok benimsenmemiş olmasıdır. Çünkü, kurumsal yönetim, genel olarak hissedarlar ve diğer menfaat sahiplerinin haklarının korunmasına ilişkin etkin yönetim ve denetim sistemidir. Dolayısıyla bu şirketlere ait hisse senetleri, yatırımcılar açısından daha güvenilir bir yatırım aracı olarak düşünülebilir. Diğer bir sebep ise, ülkemizde hisse senedi piyasasının sığ ve spekülatif olması dolayısıyla yatırımcıların daha yüksek risk-getiri algısıyla hareket etmesi olabilir.

KAYNAKÇA

- Aktan, Coşkun Can (2006), "Kurumsal Yönetim", Kurumsal Şirket Yönetimi, SPK Yayınları, Ankara
- Arslan, Mehmet - Arslan, Sıddık (2010), "Yatırım Fonu Performans Ölçütleri, Regresyon Analizleri ve Manova Yöntemine Göre A, B ve Borsa Yatırım Fonları Karşılaştırmalı Analizi", İşletme Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, ss. 3-20.
- Ataman, B., Gökçen, G., Cavlak, H., ve Cebeci, Y. (2017), "Kurumsal Yönetim Algısı İle Kurumsal Yönetim Notu Arasındaki İlişkinin Analizi", Maliye Finans Yazıları Dergisi, 107, 161-186.
- Borgia, Fiammetta (2005), "Corporate Governance&Transparency Role of Disclosure: How Prevent New Financial Scandals and Crimes?"; American University Transnational Crime and Corruption Center (TRACCC), Washington D.C.
- Coşkun, Mihriban, Sema Meziyet Erdem, Nevin Yörük (2005). "Aile İşletmelerinde Kurumsal Yönetim ve Finansal Performans İlişkisi", TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara.
- Dağlı, H., Ayaydın, H. ve Eyüboğlu, K. (2010). Kurumsal Yönetim Endeksi Performans Değerlendirmesi: Türkiye Örneği. Journal of Accounting & Finance, (48).
- Jensen, M. C. (1968) The Performance of Mutual Funds in the Period 1945-1964, The Journal of Finance , 23 (2), pp: 389-416.
- Korkmaz, Turhan - Uyguntürk, Hasan (2007), "Türk Emeklilik Fonlarının Performans Ölçümünde Regresyon Analizinin Kullanılması", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, ss. 37-52.
- Özek, Pelin (2014), "Yatırım Fonu Performansının Portföy Bilgileri İle İlişkili Olarak Analiz Edilmesi", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 2.
- Paslı, Ali. (2008) Anonim Ortaklık Kurumsal Yönetimi, İstanbul, Beta Yayınları.
- Sakarya, Ş., Yavuz M., Yıldırım H., Kurumsal Yönetim Endeksi ve Katılım 30 Endeksi İle Bist 50 Endeksi'nin Performanslarının Değerlendirilmesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi, s. 474-486.
- Sharpe, W.F. (1966), "Mutual Fund Performance", Journal of Business, Vol. 39, No: 1, pp. 119-138.
- Teker, Suat - Karakurum, Emre - TAV, Osman (2008), "Yatırım Fonlarının Risk Odaklı Performans Değerlemesi", Doğu Üniversitesi Dergisi Cilt 9, Sayı 1, ss. 89-105.
- SPK (2003), Sermaye Piyasası Kurulu Kurumsal Yönetim İlkeleri, Ankara.

- Şehirli, Kübra (2004), "Kurumsal Yönetim" SPK Yeterlilik Etüdüleri, Ankara.
- Treynor, J. L. (1965), "How to Rate Management of Investment Funds", Harvard Business Review, Vol. 43, No 1, pp.63-75.
- Uyar, Süleyman. (2004) Kurumsal Şeffaflığın Sağlanmasında Kurumsal Anlayışının Önemi, Mali Çözüm Dergisi Sayı 66, İSMMM Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, S. B. (2015) Katılım 30 Endeksi İle BİST 100 Endeksi'nin Performanslarının Değerlendirilmesi.

EK-1 XKURY Endeksine Dahil Olan Firmalar ve Notları

Sıra No	Firma İsmi	Son Derecelendirme Tarihi	Derecelendirme Notu	Derecelendirme Yapan Kurum
1	AKSA Akrilik Kimya Sanayi A.Ş.	20.07.2018	9,70	SAHA
2	Doğuş Otomotiv	17.12.2018	9,64	Kobirate
3	TAV Havalimanları Holding A.Ş.	17.08.2018	9,62	SAHA
4	Global Yatırım Holding A.Ş.	23.11.2018	9,60	Kobirate
5	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	11.12.2018	9,60	JCR Euroasia Rating
6	Anadolu Efes Birac. ve Malt San. A.Ş.	18.05.2018	9,58	SAHA
7	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	28.12.2018	9,58	SAHA
8	Migros	28.12.2018	9,58	SAHA
9	Turcas Petrol A.Ş.	2.03.2018	9,57	Kobirate
10	Vestel Elektronik	21.02.2018	9,55	SAHA
11	Türkiye Sınai Kalk. Bankası A.Ş.	19.10.2018	9,54	SAHA
12	Akiş Gayr. Yatırım Ortaklığı A.Ş.	21.11.2018	9,54	SAHA
13	Arçelik A.Ş.	20.07.2018	9,53	SAHA
14	Türkiye Şişe ve Cam Fab. A.Ş.	14.12.2018	9,53	SAHA
15	Anadolu Grubu Holding	9.07.2018	9,53	SAHA
16	Anadolu Sigorta	7.11.2018	9,51	SAHA
17	Pınar Su Sanayi ve Ticaret A.Ş.	21.11.2018	9,50	Kobirate
18	Tüpraş Türkiye Petrol Raf. A.Ş.	3.10.2018	9,48	SAHA
19	Coca Cola İçecek A.Ş.	2.07.2018	9,45	SAHA
20	Garanti Yatırım Ortaklığı A.Ş.	21.12.2018	9,45	Kobirate
21	Doğan Şirketler Grubu Holding A.Ş.	5.11.2018	9,42	SAHA
22	Aygaz A.Ş.	22.06.2018	9,40	SAHA
23	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	18.12.2018	9,40	SAHA

24	Garanti Faktoring Hizmetleri A.Ş.	16.08.2018	9,40	Kobirate
25	Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.	17.08.2018	9,40	Kobirate
26	Akmerkez	6.12.2018	9,38	SAHA
27	Pınar Entegre Et ve Un Sanayi A.Ş.	19.11.2018	9,31	SAHA
28	TAT Gıda	28.12.2018	9,31	SAHA
29	Türk Telekomünikasyon A.Ş.	12.12.2018	9,29	SAHA
30	Pınar Süt Mamulleri Sanayi A.Ş.	16.11.2018	9,28	SAHA
31	Doğuş Gayr. Yatırım Ortaklığı A.Ş.	31.05.2018	9,28	Kobirate
32	Halk Gayr. Yatırım Ortaklığı A.Ş.	30.11.2018	9,28	SAHA
33	Hürriyet	19.09.2018	9,27	SAHA
34	Şekerbank	25.01.2018	9,27	Kobirate
35	Ereğli Demir ve Çelik Fab. T.A.Ş.	27.07.2018	9,27	Kobirate
36	Türk Traktör ve Ziraat Mak. A.Ş.	10.08.2018	9,22	SAHA
37	Tofaş Türk Otomobil Fab. A.Ş.	2.11.2018	9,20	SAHA
38	ENKA İnşaat ve Sanayi A.Ş.	2.11.2018	9,20	SAHA
39	Aselsan Elektronik Ticaret A.Ş.	12.12.2018	9,20	SAHA
40	Türk Prysmian Kablo ve Sistemleri	5.12.2018	9,18	SAHA
41	Logo Yazılım Sanayi ve Ticaret A.Ş.	17.12.2018	9,11	SAHA
42	Otokor Otom. ve Savunma San. A.Ş.	21.03.2018	9,10	SAHA
43	Lider Faktoring	7.08.2018	9,10	SAHA
44	Park Elektrik A.Ş.	5.06.2018	9,00	SAHA
45	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	11.07.2018	8,92	JCR Euroasia Rating
46	Creditwest Faktoring A.Ş.	12.06.2018	8,60	JCR Euroasia Rating
47	İhlas Ev Aletleri İml. San. ve Tic. A.Ş.	27.07.2018	8,38	JCR Euroasia Rating
48	İhlas Holding	27.07.2018	8,33	JCR Euroasia Rating

Kaynak: Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği (TKYD) verilerinden derlenmiştir.

Makro Ekonomik Göstergelerin Bankacılık Sektörü'ne Ait Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi

Adnan YÜMLÜ

Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı
Başkent Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Doç.Dr. Şenol BABUŞCU

Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı
Başkent Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Doç.Dr. Adalet HAZAR

Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı
Başkent Üniversitesi, Ankara/Türkiye

ÖZET

Özellikle idari makamlar ve yatırımcılar açısından hisse senedi fiyatlarının ilişki içinde olduğu değişkenlerin bilinmesi, hisse senedi fiyatlarının bu değişkenlere vereceği tepkilerin yönünün ve derecesinin doğru tahmin edilmesi oldukça fazla önem arz etmektedir. Bu çalışmada, önemli makroekonomik değişkenlerin borsada işlem gören bankalara ait hisse senetleri fiyatları üzerindeki etkileri koentegrasyon yöntemiyle analiz edilmiştir. 2006 Ocak-2018 Ekim dönemi için aylık veriler ile gerçekleştirilen bu analizin sonucunda, mevduat faizinde meydana gelen değişimlerin banka hisse senedi getirileri üzerinde kuvvetli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etkisinin hisse senedi fiyatları üzerinde kuvvetli olduğu diğer değişkenler ise döviz kuru ve ABD gösterge faiz oranı olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Koentegrasyon Analizi, Hisse Senedi, Bankacılık Sektörü, Makroekonomik Değişkenler

GİRİŞ

Hisse senedi fiyatları ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalar, ekonometrik yöntemlerin gelişmesiyle paralel olarak son yıllarda literatürde geniş yer bulmaya ve tartışılmaya devam edilmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve analizlerde kullanılan makroekonomik değişkenlerin farklılığı, araştırma sonuçları üzerinde önemli etkileri olmuştur. Özellikle, yatırımcılar açısından hisse senedi fiyatlarının ilişki içinde olduğu değişkenlerin bilinmesi, hisse senedi fiyatlarının bu değişkenlere vereceği tepkilerin yönünün ve derecesinin doğru tahmin edilmesi oldukça fazla önem arz etmektedir.

Bununla birlikte hisse senedi ve sermaye piyasalarının gelişmiş olması bir ülke için can alıcı bir öneme sahiptir. Yurtiçi ve yurtdışı tasarrufların şirketlere kaynak olarak aktarılması, sermayenin tabana yayılmasını ve piyasanın derinleşmesini sağlayacaktır. Derin bir sermaye piyasasında şirketler tasarruflar vasıtası ile daha ucuz borçlanma imkanı sağlayacak ve ekonomik büyüme ivme kazanacaktır.

Çalışmamızın amacı, Borsa İstanbul'da işlem gören 10 adet banka hisse senedi fiyatlarının seçilen makroekonomik değişkenler ile (CDS primi, enflasyon, para arzı, döviz kuru, S&P 500 Endeksi, sanayi üretim endeksi, ABD gösterge faiz oranı, yurtiçi mevduat faiz oranı) arasında ilişkinin varlığını koentegrasyon analizi yöntemiyle tespit etmektir.

Bu çalışmanın literatüre katkısı, daha önceki çalışmalarda yer almayan CDS primlerinin hisse senedi fiyatlarının üzerindeki etkisinin analiz edilmesi olmuştur. Bununla birlikte, her banka detayında yapılan koentegrasyon analizleridir. gerçekleştirilerek literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

TABLO 1. Beklenen İlişkinin Yönü

Makro Ekonomik Değişkenler	Beklenen İlişkinin Yönü
Enflasyon	Negatif veya Pozitif
Döviz Kuru	
Para Arzı	
Mevduat Faizleri	Negatif
CDS Primleri	
ABD Gösterge Faiz Oranları	
Sanayi Üretim Endeksi	Pozitif
S&P500 Endeksi	

Açıklama: CDS, Kredi Risk Primi; S&P500, Standart & Poors 500 Endeksi

LİTERATÜR TARAMASI

Konu ile ilgi yapılmış önemli görülen yurtiçi ve yurtdışı çalışmalar, aşağıda kısaca özetlenmeye çalışılmıştır.

Özün ve Çifter (2006), bankacılık sektörünü ele aldıkları çalışmada hisse senedi getirileri ve gösterge faiz oranlarındaki değişimlerin etkisini Vektör Hata Düzeltme Modeli (VEC) ve nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçları, faiz oranının hisse senedi getirileri üzerinde önemli bir belirleyici olduğunu göstermiştir.

Karamustafa ve Küçükkale (2002), IMKB100'ün para arzı, dolar, sanayi üretim endeksi ve dış ticaret dengesi değişkenleri ile uzun dönem ilişki içinde olduğunu ispat etmişlerdir.

Boztosun (2010), bankacılık hisse senetleri ve makroekonomik değişkenler arasında gerçekleştirdiği Çoklu Regresyon Analizi'ne göre; mevduat faiz oranı ve portföy yatırımları arasında negatif ilişki, diğer bağımsız değişkenlerle pozitif ilişki mevcuttur.

Sayılğan ve Süslü (2011)'nün ülke verilerini ele alarak gerçekleştirdikleri panel veri analizi sonuçları ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre ele alınmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde hisse senedi getirilerinde döviz kuru, enflasyon oranı ve S&P500 endeksi ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gözlemlenirken; faiz oranı, GSYİH, para arzı ve petrol fiyatları ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Ratanapakorn ve Sharma (2007) kısa ve uzun vadede ABD hisse senedi fiyat endeksi ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. İnceleme dönemi 1975 – 1999 yılları arasını kapsamaktadır. Bu araştırmalarında Granger nedensellik (causality) testini uygulamışlardır. Testin sonucunda her makroekonomik değişkenin uzun vadede hisse senedi fiyatları ile nedensellik ilişkisi varken kısa vadede böyle bir nedensellik ilişkisinin söz konusu olmadığı bulgusunu elde etmişlerdir.

YÖNTEM

Aşağıdaki tabloda analizde kullanılan bağımlı değişkenlere ilişkin özet bilgilere yer verilmiştir. Bu değişkenler ilgili tüm veriler Bloomberg veri tabanından alınmış olup, fiyat değerleri aylık kapanış değerleridir.

TABLO 2. Analizde Kullanılan Bağımlı Değişkenler

Sıra No	Bağımlı Değişkenler (Hisse Senedi Fiyatları)	Dönem
1	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	2006 Ocak-2018 Ekim
2	Akbank T.A.Ş.	
3	Türkiye İş Bankası A.Ş.	
4	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	
5	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	
6	Şekerbank A.Ş.	
7	ICBC Turkey Bank A.Ş.	
8	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	
9	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	2007 Mayıs-2018 Ekim
10	AlbarakaTürk Katılım Bankası A.Ş.	2007 Haziran-2018 Ekim

Aşağıdaki tabloda analizde kullanılan bağımsız değişkenlere ilişkin özet bilgilere yer verilmiştir. Bağımsız değişkenler 2006 Ocak-2018 Ekim dönemine aittir.

TABLO 3. Analizde Kullanılan Bağımsız Değişkenler

Sıra No	Bağımsız Değişkenler	Zaman Aralığı	Veri Tabanı
1	Döviz Kuru	Aylık (Ortalama)	TCMB EVDS
2	Para Arzı (M2)		
5	Mevduat Faiz Oranları		
3	Sanayi Üretim Endeksi	Aylık (Mev-Tak Etk Ar*)	TÜİK
4	Enflasyon	Aylık (Yıllık Değişim)	
6	S&P500	Aylık (Kapanış)	Bloomberg
7	ABD Gösterge Faiz Oranı		
8	CDS		

Açıklama: CDS, Kredi Risk Primi; S&P500, Standart & Poors 500 Endeksi

ANALİZ

TABLO 4. Banka Hisse Senetleri İçin ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Sıra No	Değişkenler	Düzy		1. Sıra Fark	
		ADF Test İstatistiği	Kritik Değer	ADF Test İstatistiği	Kritik Değer
1	<i>akbnk</i>	-3,145786	-3,439658	-10,12338	-3,439658
2	<i>albrk</i>	-2,721835	-3,443450	-9,270015	-3,443450
3	<i>grn</i>	-2,920591	-3,439658	-9,824943	-3,439658
4	<i>hlk</i>	-1,319679	-3,442955	-9,94418	-3,443201
5	<i>isbnk</i>	-3,618412	-3,439658	-10,54741	-3,439658
6	<i>icbc</i>	-0,871494	-3,439461	-10,98610	-3,439857
7	<i>skbnk</i>	-2,223702	-3,439658	-10,63509	-3,439658

8	<i>tskb</i>	-2,467147	-3,439658	-9,801657	-3,439658
9	<i>vkfbnk</i>	-3,367301	-3,439658	-9,660348	-3,439658
10	<i>ykb</i>	-2,376134	-3,439658	-10,186350	-3,439658

Açıklama=Anlamlılık düzeyi %5 olarak alınmıştır.

Analizde kullanılan tüm makroekonomik değişkenler birim köke sahiptir, diğer bir deyişle durağan değildir. Döviz kuru değişkeninin birinci sıra fark, diğer değişkenlerin ise ikinci sıra fark durağan oldukları gözlemlenmiştir.

TABLO 5. Makro Ekonomik Değişkenler İçin ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Sıra No	Değişkenler	Düzye		1. Sıra Fark		2. Sıra Fark	
		ADF Test İstatistiği	Kritik Değer	ADF Test İstatistiği	Kritik Değer	ADF Test İstatistiği	Kritik Değer
1	<i>abdf</i>	-1,9729	-3,439658	-9,7095	-3,439658	-	-
2	<i>Cds</i>	-2,5674	-3,439461	-9,8686	-3,439857	-	-
3	<i>Dk</i>	2,61515	-3,439658	-2,0273	-3,440059	-13,987	-3,440059
4	<i>enf</i>	-0,4938	-3,439658	-9,6223	-3,439658	-	-
5	<i>m2</i>	3,09247	-3,439857	-4,8178	-3,440059	-	-
6	<i>mf</i>	0,90728	-3,439658	-3,9527	-3,439658	-	-
7	<i>sp500</i>	-1,2212	-3,439658	-10,000	-3,439658	-	-
8	<i>sue</i>	-1,8941	-3,439857	-16,402	-3,439857	-	-

Açıklama=Anlamlılık düzeyi %5 olarak alınmıştır.

ICBC Bank haricinde tüm bankacılık hisse senetlerinin trend ile birlikte ciddi ani dalgalanmalar sergiledikleri görülmektedir. Makro değişkenler üzerinde etkili olan unsurların ise trendin yanında genel olarak konjonktürel ve ani dalgalanmalar olduğu söylenebilir. Özet ile, bağımlı ve bağımsız tüm değişkenlerin düzeyde grafik gösterimleri serilerin 2006 Ocak-2018 Ekim döneminde durağan olmadığını görsel olarak ifade etmektedir.

Durağanlığı sınavan birim kök testlerinden de ispatlandığı üzere döviz kuru ikinci sıra fark durağan; diğer değişkenlerin tümü birinci sıra fark durağan olarak belirlenmiştir. Farkları alınmış serilerin grafiklerinden de anlaşılacağı üzere, serileri etkileyen trend, mevsimsel dalgalanma, konjonktürel dalgalanma ve tesadüfi dalgalanma unsurlarının zaman serilerinden tamamen arındırılmış oldukları rahatlıkla anlaşılabilir.

Çoklu Doğrusallık Analizi: Modelde açıklayıcı (bağımsız) değişkenler arasında kesin doğrusal bir ilişki olması durumudur.

CDS ile para arzı arasında 0,44; yandan S&P 500 Endeksi ile CDS arasında -0,53; enflasyon ile döviz kuru arasında 0,40 düzeyinde korelasyonlar hesaplanmış ve t istatistikleri de anlamlı sonuçlar vermiştir. Çoklu bağlantı sorunundan kurtulmanın bir yolu, bu soruna neden olan değişkenin modelden çıkarılmasıdır. Ancak, sözkonusu düzeylerdeki korelasyonların düşük derecede olduğu düşüncesiyle değişkenlerin tümünün modelde kalmasına karar verilmiştir.

Eşbütünleşme (Kointegrasyon) Analizi: Granger and Newbold (1974) belirttiği gibi kointegrasyon metodu zaman serilerinin durağan olmamaları durumunda regresyon sonuçlarının hatalı olabileceği düşüncesine bir çözüm getirmek amacıyla geliştirilmiştir.

BULGULAR

Eşbütünleşme testleri ve elde edilen eşbütünleşik vektörlerden elde edilen sonuçlar, herbir banka için tablolaştırılmıştır. Tüm bankalar için yapılan eşbütünleşme testlerinin sonucunda her bankaya ait en az bir adet eşbütünleşme vektörünün olduğu gerek Eigen gerekse de Trace Test sonuçlarından da görülebilmektedir.

Herbir banka hisse senedi ve makroekonomik değişkenler için ayrı ayrı bulunan uzun dönemli regresyon ilişkileri özetlenmiştir. Bu verilere göre;

Akbank T.A.Ş.: Akbank T.A.Ş.'ye ait hisse senedi fiyatı, ABD gösterge faiz haddi, ülke CDS primleri, para arzı, sanayi üretim endeksi ve döviz kuru ile uzun dönemli pozitif ilişki içinde, aylık mevduat faizleriyle negatif ilişki içindedir. Diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar vermektedir.

- ABD faiz oranı 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0019 br artması beklenmektedir.
- CDS 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0000026 br artması beklenmektedir.
- Sanayi üretim endeksi 1.000 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,00003 br artması beklenmektedir.
- Mevduat faizleri 1 pips arttığında hisse senedinin getirisinin fiyatının uzun dönemde 0,0472 br azalması beklenmektedir. Mevduat faizleri, uzun dönemde hisse senedi fiyatını en fazla etkileyen değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Albarakatürk Katılım Bankası A.Ş.: Albarakatürk Katılım Bankası A.Ş.'ye ait hisse senedi fiyatı, ABD gösterge faiz haddi, s&p500 endeksi, sanayi üretim endeksi ve döviz kuru ile uzun dönemli pozitif ilişki içinde, para arzı ve aylık mevduat faizleriyle negatif ilişki içindedir. Diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar vermektedir.

- ABD faiz oranı 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0021 br artması beklenmektedir.
- S&P500 endeksi 100 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,00000076 br artması beklenmektedir.
- Sanayi üretim endeksi 1.000 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,00003 br artması beklenmektedir.
- Mevduat faizleri 1 pips arttığında hisse senedinin getirisinin fiyatının uzun dönemde 0,1319 br azalması beklenmektedir. Mevduat faizleri, uzun dönemde hisse senedi fiyatını en fazla etkileyen değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Garanti Bankası A.Ş.: Garanti Bankası A.Ş.'ye ait hisse senedi fiyatı, ABD gösterge faiz haddi, CDS primleri, sanayi üretim endeksi, döviz kuru ve para arzı ile uzun dönemli pozitif ilişki içinde ve aylık mevduat faizleriyle negatif ilişki içindedir. Diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar vermektedir.

- ABD faiz oranı 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0030 br artması beklenmektedir.
- CDS primi 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0000042 br artması beklenmektedir.
- Sanayi üretim endeksi 1.000 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,000043 br artması beklenmektedir.

- Mevduat faizleri 1 pips arttığında hisse senedinin getirisinin fiyatının uzun dönemde 0,1188 br azalması beklenmektedir. Mevduat faizleri, uzun dönemde hisse senedi fiyatını en fazla etkileyen değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye Halkbankası A.Ş.: Türkiye Halkbankası A.Ş.'ye ait hisse senedi fiyatı, ABD gösterge faiz haddi, CDS primleri, enflasyon, S&P500 endeksi, sanayi üretim endeksi ve döviz kuru ile uzun dönemli negatif ilişki içinde; aylık mevduat faizleri ve para arzı ile pozitif ilişki içindedir. Tüm değişkenlerin uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar verdiği iki bankadan biridir.

- ABD faiz oranı 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0032 br azalması beklenmektedir.
- CDS primi 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0000046 br azalması beklenmektedir.
- Sanayi üretim endeksi 1.000 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,000086 br azalması beklenmektedir.
- Enflasyon 100 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0021 br azalması beklenmektedir.
- Mevduat faizleri 1 pips arttığında hisse senedinin getirisinin fiyatının uzun dönemde 0,3316 br artması beklenmektedir. Mevduat faizleri, uzun dönemde hisse senedi fiyatını en fazla etkileyen değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

ICBC Turkey Bank A.Ş.: ICBC Turkey Bank A.Ş.'ye ait hisse senedi fiyatı, ABD gösterge faiz haddi, CDS primleri, enflasyon, döviz kuru ile uzun dönemli negatif ilişki içinde; aylık mevduat faizleri ve para arzı ile pozitif ilişki içindedir. Diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar vermektedir.

- ABD faiz oranı 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0023 br azalması beklenmektedir.
- CDS primi 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0000037 br azalması beklenmektedir.
- Enflasyon 100 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0018 br azalması beklenmektedir.
- Mevduat faizleri 1 pips arttığında hisse senedinin getirisinin fiyatının uzun dönemde 0,1210 br artması beklenmektedir. Mevduat faizleri, uzun dönemde hisse senedi fiyatını en fazla etkileyen değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye İş Bankası A.Ş.: Türkiye İş Bankası A.Ş.'ye ait hisse senedi fiyatı, ABD gösterge faiz haddi, CDS primleri, sanayi üretim endeksi, döviz kuru ve para arzı ile uzun dönemli pozitif ilişki içinde; aylık mevduat faizleriyle negatif ilişki içindedir. Diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar vermektedir.

- ABD faiz oranı 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0042 br artması beklenmektedir.
- CDS primi 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0000046 br artması beklenmektedir.
- Sanayi üretim endeksi 1.000 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,000063 br artması beklenmektedir.
- Mevduat faizleri 1 pips arttığında hisse senedinin getirisinin fiyatının uzun dönemde 0,1479 br azalması beklenmektedir. Mevduat faizleri, uzun dönemde hisse senedi fiyatını en fazla etkileyen değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekerbank A.Ş. : Şekerbank A.Ş.'ye ait hisse senedi fiyatı, ABD gösterge faiz haddi, CDS primleri, enflasyon, sanayi üretim endeksi, döviz kuru ve para arzı ile uzun dönemli pozitif ilişki içinde; aylık mevduat faizleriyle negatif ilişki içindedir. Tüm değişkenlerin uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar verdiği iki bankadan biridir.

- ABD faiz oranı 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,00086 br artması beklenmektedir.
- CDS primi 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,00000051 br artması beklenmektedir.
- Sanayi üretim endeksi 1.000 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,000015 br artması beklenmektedir.
- Enflasyon 100 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0012 br artması beklenmektedir.
- Mevduat faizleri 1 pips arttığında hisse senedinin getirisinin fiyatının uzun dönemde 0,0321 br azalması beklenmektedir. Mevduat faizleri, uzun dönemde hisse senedi fiyatını en fazla etkileyen değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

TSKB A.Ş.: TSKB A.Ş.'ye ait hisse senedi fiyatı, ABD gösterge faiz haddi, CDS primleri, S&P500 endeksi, döviz kuru ve sanayi üretim endeksi ile uzun dönemli negatif ilişki içinde; aylık mevduat faizleri ve para arzı ile pozitif ilişki içindedir. Diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar vermektedir.

- ABD faiz oranı 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0002 br azalması beklenmektedir.
- CDS primi 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0000001 br azalması beklenmektedir.
- S&P500 endeksi 100 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,00000005 br azalması beklenmektedir.
- Sanayi üretim endeksi 1.000 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,000004 br azalması beklenmektedir.
- Mevduat faizleri 1 pips arttığında hisse senedinin getirisinin fiyatının uzun dönemde 0,0138 br artması beklenmektedir. Mevduat faizleri, uzun dönemde hisse senedi fiyatını en fazla etkileyen değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye Vakıflarbankası A.Ş.: Türkiye Vakıflarbankası A.Ş.'ye ait hisse senedi fiyatı, ABD gösterge faiz haddi, döviz kuru, sanayi üretim endeksi ve enflasyon ile uzun dönemli negatif ilişki içinde; aylık mevduat faizleri ve para arzı ile pozitif ilişki içindedir. Diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar vermektedir.

- ABD faiz oranı 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0017 br azalması beklenmektedir.
- Enflasyon 100 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0048 br azalması beklenmektedir.
- Sanayi üretim endeksi 1.000 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,000024 br azalması beklenmektedir.
- Mevduat faizleri 1 pips arttığında hisse senedinin getirisinin fiyatının uzun dönemde 0,0902 br artması beklenmektedir. Mevduat faizleri, uzun dönemde hisse senedi fiyatını en fazla etkileyen değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.: Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.'ye ait hisse senedi fiyatı, ABD gösterge faiz haddi, CDS primleri, sanayi üretim endeksi, döviz kuru ve para arzı ile uzun dönemli pozitif ilişki içinde; aylık mevduat faizleriyle negatif ilişki içindedir. Diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar vermektedir.

- ABD faiz oranı 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0012 br artması beklenmektedir.
- CDS primi 1 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,0000017 br artması beklenmektedir.

- Sanayi üretim endeksi 1.000 pips arttığında hisse senedinin fiyatının uzun dönemde 0,000020 br artması beklenmektedir.
- Mevduat faizleri 1 pips arttığında hisse senedinin getirisinin fiyatının uzun dönemde 0,0415 br azalması beklenmektedir. Mevduat faizleri, uzun dönemde hisse senedi fiyatını en fazla etkileyen değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Özet ile, banka hisse senetleri üzerinde en az etkili olan iki değişken S&P500 endeksi ve enflasyon olarak belirlenmiştir. Söz konusu iki değişken, sadece 4 banka hisse senedi ile uzun dönem ilişkisi içindedir. Enflasyon değişkeni, uzun dönem ilişki içinde olduğu hisse senetlerini negatif yönde etkilemektedir. S&P 500 endeksi ise beklentilerin aksine etkili olduğu banka hisse senetlerinin fiyatlarını negatif yönde etkilemektedir.

CDS ve sanayi üretim endeksi değişkenleri, dokuz adet banka hisse senedi üzerinde etkili olmaktadır. Genel anlamda kredi risk primlerinin beklentinin aksine çoğu hisse senedi üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmektedir. Bu husus, ülke CDS primleri ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve sermaye piyasalarının sığılı ile ilişkilendirilerek açıklanabilir. Aynı şekilde sanayi üretim endeksi beklentilerin aksine çoğu hisse senedi üzerinde negatif etki yaratmaktadır. Söz konusu ters hareket, son dönemde olduğu gibi, ülkemiz sermaye piyasalarında görülmektedir. Ekonominin ciddi daralma sürecinde olduğu dönemlerde hisse senedi fiyatlarında artışlar sıklıkla görülmüştür.

Diğer dört adet makroekonomik değişken, bütün bankalar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Hisse senetleri üzerinde en etkili değişkenin mevduat faizi ve en zayıf değişkenin para arzı olduğu tespit edilmiştir. Mevduat faizi çoğu hisse senedi üzerinde negatif etki yaratırken, para arzının etkileri ağırlıklı olarak pozitif olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akdi, Yılmaz; Zaman Serileri Analizi (Birim Kökler ve Kointegrasyon), Ankara, Aydan Ofset, 2003
- Cansız, Ebru; Eşbütünleşme Analizi ile Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2006
- Johansen, Soren; Long-Run Economic Relationships, Statistical Analysis of Cointegration Vectors, 1991
- Karamustafa, O. ve Küçükkale, Y. (2002). Hisse Senedi Getirileri ve Makro Ekonomik Değişkenlerin Koentegrasyon ve Nedensellik İlişkileri, VI. Türkiye Finans Eğitim Sempozyumu, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
- Köse, Nezir; Vektör Otoregresif Modeller Üzerine Bir İnceleme, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı Doktora Tezi, 1998
- Kutlar, Aziz; Ekonometrik Zaman Serileri, Ankara, Baran Ofset, 2000
- Kutlar, Aziz; Eşbütünleme Türkiye’de Para Talebi ve Döviz Kuru Uygulaması, Yargı Matbaası, 2002
- Sayılgan, G.ve Süslü, C. (2011). Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türkiye ve Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerine Bir İnceleme. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, 5(1): 73-96.
- Sharma, G.D., Mahendru, M. (2010). Impact of macro-economic variables on stock prices in India. Global Journal of Management and Business Research, 10(7): 19-24.

Banka Sigortacılığı ve 10 Yıllık Prim Üretimleri Üzerine Bir Araştırma

Dr.Öğr.Üyesi Hakan ÖZCAN

Uluslararası Finans, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi,
İstanbul Okan Üniversitesi
İstanbul, 34959, Türkiye

ÖZET

Ülkemizde sigorta prim üretimi çeşitli kanallardan yapılmaktadır. Bunlar; merkez, acente, banka ve brokerlerdir. Bankalar sigorta poliçenin pazarlamasını şubeler kanalıyla yapmaktadır. Bu çalışmada 2009-2018 yılları arası toplam prim dağılımı ve bankaların payı değerlendirilmiştir. Üretimde branş ve banka analizi yapılmıştır. 2018 yılında banka şubelerince yaklaşık 12,2 Milyar TL sigorta prim üretiminin yaklaşık % 55'i hayat dışı poliçelerden, % 45'i hayat poliçelerinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde bankaların üretimdeki payı ortalama % 22,3 civarındadır 10 yıllık dönemde acentelerin payının azalmakta ve bankaların payı yükselmektedir. Bankaların satışını yaptığı poliçelerin yarısından fazlası can sigortalarıdır. Sigorta prim üretiminin % 85'i sekiz banka kaynaklıdır.

Anahtar Kelimeler: Banka, Sigorta, Acente, Bankasürans, Prim, Branş

GİRİŞ

Türkiyede banka sigortacılığı hızla gelişmektedir. 2018 yılında yaklaşık 10 milyar USD sigorta prim üretiminin nerede ise dört de biri bankacılık sektörü tarafından yapılmıştır. Ülkemizde sigorta prim üretimi çeşitli kanallardan yapılmaktadır. Bunlar sırası ile; direkt satış, acente, banka ve brokerlerdir. Burada en pay acentelere aittir ve bankalar da bu satış sürecini şubeler kanalı ile yapmaktadır.

Direkt Satış; Sigorta şirketlerinin genel merkez ve bölge müdürlükleri tarafınca sigorta aracıları olmadan yapılan pazarlama şeklidir. Şirketlerin genellikle ihale ve büyük bedelli poliçeleri merkez üretimidir. Aracı komisyonu olmaması sebebi ile şirketler tarafında tercih edilen bir satış yöntemidir. Ancak payı % 10'lar civarındadır.

Sigorta Acentesi; Sigorta acentesi: Ticarî mümessil, ticarî vekil, satış memuru veya müstahdem gibi tâbi bir sıfatı olmaksızın bir sözleşmeye dayanarak muayyen bir yer veya bölge içinde daimî bir surette sigorta şirketlerinin nam ve hesabına sigorta sözleşmelerine aracılık etmeyi veya bunları sigorta şirketleri adına yapmayı meslek edinen, sözleşmenin akdinden önce hazırlık çalışmalarını yürüten ve sözleşmenin uygulanması ile tazminatın ödenmesinde yardımcı olan kişidir.¹

Sigorta Brokeri; Sigorta veya reasürans sözleşmesi yaptırmak isteyenleri temsil ederek, bu sözleşmelerin yaptırılacağı şirketlerin seçiminde tamamen tarafsız ve bağımsız davranarak ve teminat almak isteyen kişilerin hak ve menfaatlerini gözeterek sözleşmelerin akdinden önceki hazırlık çalışmalarını yürütmeyi ve gerektiğinde sözleşmelerin uygulanmasında veya tazminatın tahsilinde yardımcı olmayı meslek edinen kişidir.²

¹ 5684 Sayılı Sigortacılık Kanunu, 14 Haziran 2017

² 5684 Sayılı Sigortacılık Kanunu, 14 Haziran 2017

Banka Şubesi; Banka şubeleri de esasında sigorta acentesidir. Sigortacılık kanuna göre banka merkezleri tek bir sözleşme yaparak tüm şubelerini sürece dahil edebilmektedir.

Bu çalışmada ülkemizde son yıllık dönemde toplam prim üretiminin kaynak dağılımı ve bankaların payı değerlendirilmiştir. Bu üretim içerisinde farklı branşların ve bankaların analizi yapılmıştır.

LİTERATÜR

Sigorta şirketleri de potansiyel müşterilerine ulaşmak için yeni ve hızlı, bir kanal bulurken acentaları ve doğrudan pazarlama kanallarına ek bir satış kanalına kavuşmaktadırlar. Ayrıca bankalar da yeni bir kazanç olanağı bulmakta ve müşterilerine yeni bir hizmet sunmuş olmaktadır. “Bankasürans (bancassurance)” faaliyetleri bu nedenle finansal piyasalar ve ülkemiz için görece yeni bir iş ve inceleme alanı olarak araştırılmıştır (Saka, 2017)

Banka sigortacılığı (Bankasürans), bankalar tarafından sigorta hizmetlerinin dağıtımı için oluşturulmuş bir sistemdir. Bu finansal bütünleşme, bankalar ve sigorta şirketleri açısından karlı bir anlaşma olarak ifade edilebilir. Bu çalışmada, 2013 yılında banka sigortacılığı dağıtım kanalını kullanan 20 hayat sigortası ve emeklilik şirketinin etkinlikleri Veri Zarflama Analizi ile ölçülmüştür. (Seyranlıoğlu, 2015) Sigorta sektörü açısından değerlendirildiğinde ise önce hizmetin satılması daha sonra üretimin gerçekleştirilmesi bu sektörü diğerlerinden ayırmaktadır. Bu nedenle sigorta hizmeti almak isteyen tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılama noktasında güven sorunu yaşanabilir. Bu sorunu sigorta şirketleri hizmetlerini bankalar aracılığı ile pazarlamayı tercih ederek çözmüşlerdir. Bu durum hem banka hem de sigorta şirketleri için bir kazan-kazan stratejisi haline gelmiştir. Bu çalışma ile bankasürans faaliyetleri çözümlenmeye çalışılarak ülkemiz açısından gelişimi değerlendirilmiştir. (İslatince, 2018) Bu çalışmada banka sigortacılığında yararlanmış müşterilerin tatmin düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ayrıca söz konusu müşteri görüşlerinin bazı değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Araştırma sonucunda katılımcıların banka sigortacılık faaliyetlerini kredi işlemlerinde kolaylık sağladığı için tercih ettikleri, banka sigortacılığını güvenli buldukları ancak sigorta acentelerinin sigorta faaliyetlerini bankaların sigorta faaliyetlerine göre daha güvenli buldukları tespit edilmiştir. Ayrıca müşteri görüşlerinin bazı değişkenler açısından farklılaşırken bazı değişkenler açısından ise farklılaşmadığı görülmüştür.(Koçyiğit & Dağdaş, 2016,1)

YÖNTEM

Türkiyedeki 2009 -2018 dönemi 10 yıllık sigorta prim üretimleri, satış kanallarından biri olan bankaların payı ve branş dağılımları için Türkiye Sigorta Birliği (TSB) resmi istatistikleri kullanılmış ve değerlendirilmiştir.

ANALİZ

TABLO 1

Türkiyede 10 yıllık (2009-2018) sigorta prim üretimlerinin satış kanallarına göre dağılımı¹

SIRA	YIL	MERKEZ	ACENTE	BANKA	BROKER	TOPLAM	BANKA % PAYI
1	2009	1.215.816.011	7.695.718.222	2.311.345.605	1.213.091.421	12.435.971.259	18,59
2	2010	1.222.463.136	8.497.241.218	3.105.994.377	1.303.695.537	14.129.394.268	21,98
3	2011	1.381.905.291	10.138.138.914	3.985.786.044	1.659.250.933	17.165.081.182	23,22
4	2012	1.338.565.935	11.943.292.256	4.504.097.011	2.040.694.423	19.826.649.625	22,72
5	2013	1.566.471.686	14.496.136.046	5.670.226.977	2.496.781.024	24.229.615.733	23,40
6	2014	1.990.461.708	15.310.275.593	5.868.604.918	2.820.210.463	25.989.552.682	22,58
7	2015	2.339.634.342	18.295.973.861	6.913.862.024	3.476.427.404	31.025.897.631	22,28
8	2016	2.600.918.840	24.719.570.282	8.843.682.096	4.322.625.721	40.486.796.939	21,84
9	2017	4.356.755.076	25.911.945.708	11.313.963.269	4.972.025.491	46.554.689.544	24,30
10	2018	6.034.633.144	29.910.594.126	12.265.312.445	6.443.040.653	54.653.580.368	22,44

Türkiye Sigorta Birliği yıllık sigorta istatistikleri kullanılarak 2009 ve 2018 yılları arasında sigorta üretim verileri bir tablo olarak hazırlanmıştır. Yıllık prim üretimleri acente, banka, broker ve merkez bazında dağılımları yapılmıştır. Toplam prim üretimi içerisinde banka şubelerinin üretimlerinin payı analiz edilmiştir.

¹ Türkiye Sigorta Birliği Resmi İstatistikleri, Satış Kanalı, 2018
2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

TABLO 2
2018 Yılındaki bankalar tarafınca yapılan prim üretiminin branş dağılımı ¹

BRANŞ	ÜRETİM
FERDİ KAZA	1.035.522.877
SAĞLIK	624.852.930
KASKO	720.681.811
YANGIN	1.914.844.269
HIRSIZLIK	225.155.147
MÜHENDİSLİK	341.075.436
TARIM/HAYVAN	1.299.531.912
TRAFİK	318.571.796
SORUMLULUK	149.128.490
HAYAT	5.372.573.763
FİNANSAL KAYIP	86.521.522
HUKUK KORUMA	39.024.142
KEFALET	31.654.955
DiĞER	106.173.395
TOPLAM	12.265.312.445

Banka şubeleri tarafından yapılan sigorta poliçe prim üretimlerinin; ferdi kaza, sağlık kasko, yangın, hırsızlık, tarım, mühendislik, trafik, sorumluluk, hayat, finansal kayıp, hukuk koruma, kefalet ve diğer branşlar olarak dağılımı bir tablo olarak hazırlanmış ve analizi yapılmıştır. Toplam üretim içerisinde bu branşların paylarının değerlendirilmiştir. Bankalar tarafından yapılan prim üretiminde branş farklılığı ve üretim miktarı ile verilen kredi arasında bir ilişki bulunmaktadır.

¹ Türkiye Sigorta Birliği Resmi İstatistikleri, Satış Kanalı, 2018
2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

TABLO 3

2018 yılında banka şubeleri tarafından yapılan sigorta prim üretiminin banka payları dağılımı¹

SIRA	HAYAT DIŞI ÜRETİMİ		HAYAT ÜRETİMİ	
	BANKA	ÜRETİM	BANKA	ÜRETİM
1	Z BANKASI	1.995.971.699	Z BANKASI	1.237.298.674
2	G BANKASI	846.597.059	D BANKASI	570.320.045
3	İ BANKASI	781.579.430	Y BANKASI	550.308.507
4	Y BANKASI	458.166.106	İ BANKASI	526.645.002
5	H BANKASI	442.381.877	G BANKASI	465.863.340
6	A BANKASI	426.850.193	H BANKASI	429.038.887
7	T BANKASI	390.233.000	A BANKASI	420.215.485
8	V BANKASI	293.847.777	V BANKASI	403.808.757
	DİĞER	1.257.111.540	DİĞER	769.075.066
	TOPLAM	6.892.738.681	TOPLAM	5.372.573.763

Banka şubeleri sigorta poliçe prim üretimlerinin; en yüksek 8 şirket ve diğerleri olarak dağılımı bir tablo olarak hazırlanmış ve analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Sigorta Prim Üretimleri Dağılımları

2009 yılında 12.4 Milyar TL sigorta prim üretimi vardır. Bu üretimin yaklaşık % 10'u merkez, % 61,5'i acente, % 18,5 banka ve kalan %10'u broker kaynaklıdır.

2010 yılında 14 Milyar TL sigorta prim üretimi vardır. Bu üretimin yaklaşık % 9'u merkez, % 60'i acente, % 22'si banka ve kalan %9'u broker kaynaklıdır.

2011 yılında 17 Milyar TL sigorta prim üretimi vardır. Bu üretimin yaklaşık % 8'i merkez, % 59'u acente, % 23'ü banka ve kalan %9'u broker kaynaklıdır.

2012 yılında 20 Milyar TL sigorta prim üretimi vardır. Bu üretimin yaklaşık % 7'i merkez, % 60'ı acente, % 23'ü banka ve kalan %10'u broker kaynaklıdır.

2013 yılında 24 Milyar TL sigorta prim üretimi vardır. Bu üretimin yaklaşık % 6'sı merkez, % 60'ı acente, % 24'ü banka ve kalan %10'u broker kaynaklıdır.

2014 yılında 26 Milyar TL sigorta prim üretimi vardır. Bu üretimin yaklaşık % 7'si merkez, % 58'ı acente, % 23'ü banka ve kalan %12'si broker kaynaklıdır.

¹ Türkiye Sigorta Birliği Resmi İstatistikleri, Satış Kanalı, 2018
2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

2015 yılında 31 Milyar TL sigorta prim üretimi vardır. Bu üretimin yaklaşık % 8'i merkez, % 58'i acente, % 22'si banka ve kalan %12'si broker kaynaklıdır.
2016 yılında 40 Milyar TL sigorta prim üretimi vardır. Bu üretimin yaklaşık % 6'sı merkez, % 61'i acente, % 22'si banka ve kalan %11'si broker kaynaklıdır.
2017 yılında 46 Milyar TL sigorta prim üretimi vardır. Bu üretimin yaklaşık % 10'u merkez, % 56'sı acente, % 24'ü banka ve kalan %10'u broker kaynaklıdır.
2018 yılında 55 Milyar TL sigorta prim üretimi vardır. Bu üretimin yaklaşık % 11'i merkez, % 55'i acente, % 23'ü banka ve kalan %11'i broker kaynaklıdır.

Banka Kaynaklı 2018 Yılı Sigorta Prim Üretimi Branş Dağılımları

2018 yılında banka şubelerince yaklaşık 12,2 Milyar TL sigorta prim üretimi yapılmıştır. Bu üretimin yaklaşık % 43'ü hayat, %15'i yangın, % 10'u ferdi kaza, % 10'u Tarım, % 6'sı Kasko, % 5'i Sağlık, %3'ü Mühendislik, %3'ü Trafik; %6'sı diğer branşlardan gelmektedir.

Banka Kaynaklı 2018 Yılı Sigorta Prim Üretiminin Bankalar Arasında Dağılımları

2018 yılında banka şubelerince yaklaşık 12,2 Milyar TL sigorta prim üretiminin yaklaşık % 55'i hayat dışı poliçelerden, % 45'i hayat poliçelerinden kaynaklanmaktadır.

2018 yılındaki banka şubeleri hayat dışı (elementer) prim üretimi yaklaşık 6,9 Milyar TL'dir. Bu üretimin yaklaşık % 29'u Z Bankası, %13'ü G Bankası, %11'i İ Bankası, %7'si Y Bankası, %7'si H Bankası, %7'si A Bankası, %6'sı T Bankası, %4 V Bankası, %16'sı ise diğer bankalar tarafınca yapılmıştır.

2018 yılındaki banka şubeleri hayat prim üretimi yaklaşık 5,4 Milyar TL'dir. Bu üretimin yaklaşık % 23'ü Z Bankası, %11'u D Bankası, %10'u Y Bankası, %10'u İ Bankası, %9'u G Bankası, %8'i H Bankası, %8'i A Bankası, %7'si V Bankası, %14'ü ise diğer bankalar tarafınca yapılmıştır.

SONUÇ

Ülkemizde bankalar sigorta prim üretimin önemli kaynaklarından biridir. 2009-2018 dönemi 10 yıllık bir zaman aralığında bankaların toplam prim üretimdeki payının %18,59 - %24,30 aralığında olduğu görülmüştür. 10 yıllık dönemde bankaların pay % 22,34 ortalamaya denk gelmektedir. 10 yıllık dönemde acentelerin payının azaldığı ve bankaların payının yükseldiği gözlemlenmiştir. Bunun en önemli sebebi bu dönemde artan tüketici kredileri ve bu krediler ekseninde yapılan sigorta poliçeleri olarak yorumlanabilir. Başka bir sebebi ise bankaların gelir artırma stratejileri için sigortanın çok iyi bir enstrüman olmasıdır.

Bankaların satışını yaptığı poliçelerin yarısından fazlası can sigortalarıdır. % 43 hayat ve %10 ferdi kaza bu grup poliçelerdendir. Hayat dışı poliçelerin (yangın, kasko, mühendislik, trafik, nakliyat, vb) yine % 47'lik kısım olduğu tespit edilmiştir.

Banka hayat dışı poliçe üretiminde ilk sekiz bankanın toplam üretimin % 84'ünü yapmaktadır. Sadece ilk bankanın payı % 29'dur. Hayat branşında ise ilk sekiz bankanın toplam üretimin % 86'sını yapmaktadır. Sadece ilk bankanın payı % 23 olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

İslatince, N, 2018, Bankasürans, Yapısal Çözümlemesi ve Türkiye'deki Gelişimi, 6.SCF International Conference on "Economic and Social Impacts of Globalization and Liberalization, Sayfalar, 146 - 154

Koçyiğit, Ç, & Dağdaş, E, 2016, Banka Sigortacılığı ve Banka Sigortacılığında Müşteri Tatmin Düzeyleri Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, Sayı 51(1), Sayfalar, 1 - 27

Saka, E, 2017, Türkiye’de Sigortacılık Faaliyetleri ve Bankasürans, Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Sayfalar 33 – 52

Seyranlıoğlu, O, 2015, Banka Sigortacılığının (Bankasürans) Yapısal Analizi ve Bir Etkinlik Araştırması, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

Sigortacılık Kanunu, 5684 sayı, 14 Haziran 2017

Türkiye Sigorta Birliği Resmi İstatistikleri, 2018, www.tsb.org.tr

Türkiye’deki Yerli Ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Camels Analizi

Dr. Öğretim Üyesi Naci YILMAZ

Doğuş Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü
İstanbul, Türkiye

ÖZET

Çalışmanın amacı, Türkiye’nin özel sermayeli ve yerli mevduat bankalarının 2007-2017 yılları arasındaki finansal performansını CAMELS reyting sistemine göre ölçmektir. Yapılan analize göre; özel sermayeli yerli mevduat bankaları grubunda yer alan 8 adet bankadan Akbank, İş Bankası, Anadolu Bankası ve Yapı Kredi Bankası’nın geçmiş on bir yıllık toplam CAMELS puan değerlerinin dönemsel ortalamalarının pozitif olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu bankaların olumlu performans sergiledikleri söylenebilir. Çalışmada incelenen bankalar içerisinde, Akbank ortalama toplam CAMELS puanı en yüksek bankadır. Buna karşın, gruptaki diğer bankalardan Fibabanka, Şekerbank, Türk Ekonomi Bankası ve Turkish Bank’ın ise ortalamalarının negatif olduğu ve olumsuz performans gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Finansal Performans, CAMELS

JELKodları: G18, G28.

ABSTRACT

The aim of the study is to measure the financial performance of the private and domestic banks of Turkish banking system between 2007-2017 years using the Camels rating system. According to the results of the analysis, it is concluded that Akbank, İş Bank, Anadolu Bank and Yapı Kredi Bank have positive values in terms of the periodic averages of the total CAMELS figures in the last eleven years. Thus it can be said that they performed well in that period. Among these banks, Akbank has the highest total as CAMELS figure. However, Fibabanka, Şekerbank, Türk Ekonomi Bank and Turkish Bank have negative averages and perform less than the others.

Key Words: Banking, Financial Performance, CAMELS

JELCodes: G18, G28.

1. Giriş

Kullanımına aracılık ettiği kaynakların büyük ölçüde başkalarına ait olması, üstlendikleri risklerin sahip oldukları özkaynaklarına göre daha büyük olması, yönettikleri fonların mutlak büyüklüğü, finansal piyasalardaki etkinlikleri, faiz, kur ve para politikaları gibi makroekonomik değişkenlere yönelik birtakım etkilere sahip olmaları vb. nedenlerden dolayı, bankalar, hem devlet organları tarafından hem de yatırımcılar tarafından yakından izlenen ve denetlenen kurumlardır. Dolayısıyla, performanslarının değişik yöntemler kullanılarak sürekli bir şekilde analiz edilmesi son derece önemlidir.

Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren yerli ve özel bankaların 2007-2017 yılları arasındaki performansları, CAMELS reyting yöntemi kullanılarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

2. Literatür

Bankaların fon arz edenlerden fon talep edenlere doğru akışı sağladığı temel fonksiyon, finansal aracılık olarak adlandırılır. Finansal aracılık uzun dönemli büyüme için ekonominin temel ihtiyacı olan fon

akışının sağlıklı biçimde sürdürülmesini amaçlar. (Dinç, 2016. Levine, 2000 ve Benli vd., 2018) Finansal aracılık yapan bankacılık sektörü birçok bilimsel çalışmanın konusu olmuş ve farklı yöntemlerle sektörün finansal performansı ölçülmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda bankacılık sektörünün performansının ölçülmesinde kullanılan analizlerden biri olan CAMELS reyting sistemine ilişkin ulusal ve uluslararası nitelikteki bazı bilimsel çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

TABLO 1
Banka Performansının CAMELS Modeli ile Analizi_ Literatür Özeti

Araştırmacı	Araştırma Dönemi	Araştırma Konusu	Araştırma Yöntemi	Araştırma Bulguları_Yayın Yılı
Ulusal				
Karakuş	1997-1999	Türkiye'deki mevduat bankaları	CAMELS ve BORDA	Mali yapılarının sağlamlığına göre bankalar 4 gruba ayrılmıştır:1998'de Fona devredilen bankaların tamamının mali yapıları daha az sağlam olan Grup 3 ve 4'de yer aldığı görülmüştür. Yayın yılı 2001
Kaya	1997-2000	Türkiye'de faaliyet gösteren 45 banka	CAMELS ve seçilen 21 finansal oran	CAMELS değerleri 2000 yılında 1997 yılına göre kötüleşmiştir. 1997'de başarılı ölçülen bankaların sadece %17'si Fona devredilmiştir. Dolayısıyla ölçmenin başarılı sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. Yayın yılı 2001
Kılıç ve Fettahoğlu	2001-2004	Türkiye'de faaliyet gösteren bankalar	CAMELS ve seçilen 26 finansal oran	Türk bankacılık sektörünün 2000 krizinin etkilerinden kurtulup büyüme eğilimi gösterdiğini, 2002 yılı hariç 2003 ve 2004 yıllarında ilerlemenin devam ederek 2004 yılında endeksin 100 tam puana ulaştığını saptamışlardır. Yayın yılı 2005
Beycan	2002-2006	Türkiye'deki kamu bankaları	CAMELS ve seçilen 26 finansal oran	2001 sonrasındaki yeniden yapılandırma sayesinde kamu bankalarının performansları iyileşmiş ancak piyasa riskine duyarlılık unsuru negatif çıkmıştır. Diğer mevduat ve ticaret bankalarına nazaran daha yüksek piyasa riskine sahiptirler. Yayın yılı 2007
Çinko ve Avcı	1996-2000	Türkiye'deki özel sermayeli ticari bankalar	CAMELS ve seçilen 22 finansal oran	Fona devredilen bazı bankaların Fona devredilmeyen ve faaliyetine devam eden bankalara göre daha iyi CAMELS derecesine sahip oldukları için CAMELS analizinin Fona devri doğru tahmin edemeyeceğini tespit etmişlerdir. Yayın yılı 2008
Tükenmez vd.	2003-2007	Türkiye'deki kamu bankaları	CAMELS ve seçilen 17 finansal oran	Likidite unsurunun 3 kamu bankasının CAMELS puanlarında görülen artışın en önemli nedeni iken, aktif kalitesi, yönetim kalitesi ve piyasa riskine duyarlılık unsurlarının ise diğer bankalarda puanın düşmesine sebep olduğunu tespit etmişlerdir. Yayın yılı 2009
Uysal	2005-2008	Türkiye'deki kamu, özel, yerli ve yabancı sermayeli bankalar	CAMELS	CAMELS sistemi Türkiye'deki mevduat bankalarının hem performans gelişiminin göstergesi ve hem de erken uyarı aracı olarak da kullanılabilir. Yayın yılı 2010
Solak	1995-2008	Türkiye'deki ticari bankalar	CAMELS ve seçilen 25 finansal oran	Türkiye'de 2001 bankacılık krizinin tahribatının büyük olduğunu, sonrasında olumlu gelişmeler yaşandığını ve 2008 de CAMELS puanının azalması küresel finansal krizinden kaynaklanmıştır. Yayın yılı 2010
Arıçelik	2002-2009	Türkiye'de faaliyet gösteren 13 ticari banka	CAMELS ve seçilen 19 finansal oran	CAMELS puanlarında 2002-2007 diliminde bir iyileşme olurken, 2008-2009 diliminde ise küresel krizin etkisiyle düşüşler yaşanmıştır. Yayın yılı 2010
Sakarya	2005-2007	İMKB'de işlem gören toplam 13 yerli ve yabancı sermayeli mevduat bankası	CAMELS ve seçilen 19 finansal oran	Yabancı sermayeli bankaların sermaye yeterlilik unsurunun yerli bankalara nazaran daha düşük, karlılık ve likidite unsurlarının ise yerlilerde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Piyasa risklerine karşı yabancı bankaların daha hassas oldukları ortaya çıkmıştır. Yayın yılı 2010
Abdullayev	2005-2008	Türkiye'deki mevduat bankaları	CAMELS	Bankaların CAMELS puanları 2005-2008 yıllarında sürekli artmıştır. Yayın yılı 2013

Kandemir ve Arıcı	2001-2010	Türkiye'deki 25 mevduat bankası	CAMELS ve seçilen 19 finansal oran	Yabancı bankaların aktif ve yönetim kalitesi unsurlarında daha iyi oldukları saptanmıştır. Yayın yılı 2013
Diñer vd.	2015	Türkiye'deki 21 mevduat bankası	CAMELS ve seçilen 21 finansal oran	Bankaların kredi derecelendirmesinde varlık kalitesi, yönetim kalitesi ve piyasa riskine duyarlılık unsurları etkili iken sermaye yeterliliği ve karlılık unsurları etkili değildir. Yayın yılı 2015
Ege vd.	2002-2010	Türkiye'deki mevduat bankaları	CAMELS	Kamu mevduat bankalarının sermaye yeterliliği, piyasa risklerine duyarlılık ve yönetim kalitesi unsurlarında; özel mevduat bankalarının karlılık unsurunda; yabancı sermayeli mevduat bankalarının ise aktif kalitesi ve likidite unsurlarında daha iyi oldukları tespit edilmiştir. Yayın yılı 2015
Gümüş ve Nalbantoğlu	2002-2013	Türkiye'deki mevduat bankaları	CAMELS	Bankaların puanlarında ve bilançolarında 2001 krizinden sonra düzelme tespit edilmiştir. Yayın yılı 2015
Coşkun ve Kargin		Türkiye'de yabancılara satılan 3 mevduat bankası	CAMELS	Yabancı bankalar tarafından satın alınan üç bankanın performansında düşüş gerçekleşmiştir. Yayın yılı 2016
Güney ve İlgin	2002-2012	Türkiye'deki mevduat bankaları	CAMELS	Puanları en yüksek grup yabancı sermayeli mevduat bankaları iken, düşük grup ise özel sermayeli mevduat bankalarıdır. Yayın yılı 2016
Gündoğdu	2005-2015	Türkiye'nin en büyük 10 bankası	CAMELS ve seçilen 29 finansal oran	Akbank, Garanti Bankası, Ziraat Bankası, Halkbank, İş Bankası ve Vakıflar Bankası'nın olumlu performans; buna karşın sırası ile Finansbank, Denizbank, TEB, Yapı ve Kredi Bankası'nın kötü performans sergilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yayın yılı 2017
Benli vd.	2010-2017	Türkiye'deki katılım bankaları	CAMELS ve seçilen 18 finansal oran	CAMELS analizinin sonucunda en iyi performansa sahip olan bankanın Türkiye Finans Katılım Bankası olduğu görülürken en kötü performansa sahip bankanın da Kuveyt Türk olduğu görülmektedir. Fakat genel olarak bankalar negatif seyir izlemeye yatkın görünmektedirler. Yayın yılı 2018
Uluslararası				
Derviz ve Podpiera	1998-2001	Çek Cumhuriyeti'nin deki üç büyük özel banka	Standard&Poors ve CAMELS	CAMELS modelinin tahmin gücünün yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Yayın yılı 2008
Christopoulos vd	2003-2007	ABD'de LehmanBrothers Yatırım Bankası	CAMELS	Bankanın kredi yönetiminin kötü olduğu tespit edilmiştir. Yayın yılı 2011
Prasad ve Ravinder	2005-2010	Hindistan'da faaliyet gösteren 20 ulusal banka	CAMELS	Andra, Baroda ve Punjab&Sindh bankalarının en iyi performanslı ilk 3 banka, Hint Merkez Bankasının ise en kötü performanslı banka olduğunu tespit etmiştir. Yayın yılı 2012
Mikayilov ve Muhtarov	2007-2010	Azerbaycan'da ki 10 yerli sermayeli banka	CAEL ve seçilen 12 finansal oran	Bankaların sermaye yeterliliği ve karlılık unsurlarının yüksek, aktif kalitesi unsurunun negatif ve likidite unsurunun vasat olduğu tespit edilmiştir. Yayın yılı 2012
Kumar vd.	1998-1999 ve 2012-2013	Hindistan'da faaliyet gösteren toplam 10 özel ve kamu bankası	CAMELS, oran analizi ve t-testi	Özel sermayeli bankalar ile kamu sermayeli bankaların performansları arasında önemli bir fark tespit edilmemiştir. Yayın yılı 2013

3. Türkiye'de Özel Sermayeli Yerli Mevduat Bankalarının CAMELS Analizi

3.1. Araştırmanın Kapsamı ve Amacı

Çalışmanın amacı, 2017 yılı verilerine göre Türkiye'nin özel sermayeli yerli mevduat bankalarının 2007-2017 yılları arasındaki finansal performansını CAMELS reyting sistemine göre ölçmektir. Çalışmada Türkiye Bankalar Birliği'nin kamuya açık raporlarındaki istatistiksel veriler kullanılmıştır. Tablo 2'de 2017/12 dönemi verilerine göre Türk bankacılık sisteminde özel sermayeli yerli mevduat bankalarının aktif büyüklük yüzdelerine yer verilmiştir. Türk bankacılık sisteminde aktif büyüklük sıralamasına bakıldığında bu bankaların toplam sektör içerisindeki payının % 36,5 olduğu görülmektedir. Bu grupta yer alan bankaların isimleri alfabetik sıraya göre şöyledir; Akbank, 2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

Anadolubank, Fibabanka, Şekerbank, Turkish Bank, Türk Ekonomi Bankası, Türkiye İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası. Bu bankaların bilanço aktif toplamalarının sektörün toplam aktif büyüklüğü içindeki payları Tablo 2 de gösterilmiştir.

TABLO 2
Özel Sermayeli Yerli Mevduat Bankaları ve Sektör Payları (2017)

Banka	Sektördeki aktif payı(%)
Akbank T.A.Ş.	10,2
Anadolubank A.Ş.	0,5
Fibabanka A.Ş.	0,6
Şekerbank T.A.Ş.	1,0
Turkish Bank A.Ş.	0,1
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	2,8
Türkiye İş Bankası A.Ş.	11,7
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	9,6
TOPLAM	36,5

Kaynak: TBB İstatistiki Rapor

3.2. Araştırmanın Kısıtları

Çalışmada ele alınan bankalar, Türk bankacılık sisteminde yer alan özel sermayeli yerli mevduat bankalarıdır. Bu grupta faal olan 8 banka bulunmaktadır. Fon bünyesinde bulunan Adabank aktif olarak faaliyet göstermediğinden analizin kapsamına alınmamıştır. Bu bankalar, Türk bankacılık sisteminin toplam aktiflerinin % 36,5'ini oluşturmaktadır. Çalışmada yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular 2007-2017 dönemini içermektedir. Bu nedenle analizin sonuçları hem incelenen bankalar hem de ilgili dönem çerçevesinde yorumlanmalıdır. 2007-2017 döneminde elde edilen bulgular, incelenen bankaların ileriki dönemlerdeki finansal performansı hakkında yorum yapma olanağı vermemektedir.

3.3. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın yöntemi, finansal yönetimin temelini oluşturan mali oran analizi ile matematiksel işlemlerin karmasından oluşan CAMELS reyting yöntemidir. CAMELS reyting sistemi, ilk olarak 1979 yılında, Federal Mali Kurumlar İnceleme Komitesi tarafından bir inceleme yöntemi olarak benimsenmiştir. CAMELS, bir bankanın finansal, yönetsel ve operasyonel yönden güçlü ve zayıf yönlerini belirlemektedir. CAMELS reyting sisteminin amacı tüm finansal kuruluşların kapsamlı ve standart bir şekilde değerlendirmesini sağlamak ve finansal zayıflık gösteren kuruluşları ayırt etmektir. (FED, 1996) 1997 yılına kadar 5 unsur ile kullanılan sisteme, "S" piyasa risklerine duyarlılık unsuru da eklenmiştir. CAMELS, genel kabul görmüş bir reyting sistemi olup ülkemizde de BDDK tarafından kullanılmaktadır. CAMELS, 6 farklı unsurdan oluşmaktadır. CAMELS reyting sistemi bir bankanın altı farklı açıdan yeterliliğini ölçmekte ve risklerini dikkate almaktadır. Sistemi oluşturan bu altı unsur; sermaye yeterliliği (Capital Adequacy), aktif kalitesi (Asset Quality), yönetim kalitesi (Management Quality), kazanç (karlılık) durumu (Earnings), likidite (Liquidity) ve piyasa riskine duyarlılık (Sensitivity to Market Risk) olarak sıralanmaktadır (Selçuk ve Tunay, 2004. Sakarya, 2010). Çalışmada incelenen bankaların CAMELS değerleri hesaplanırken 8 aşamalı bir süreç takip edilmektedir;

1. *Veri Setinin Oluşturulması:* Çalışmada incelenen 8 bankanın 2007-2017 yıllarına ait 6 grup 29 adet finansal orandan oluşan veri seti oluşturulur.
2. *Referans Değerinin Hesaplanması:* Her yıl için 8 bankanın 29 adet finansal oranı ayrı ayrı analiz edilir. Böylelikle, her yıl için oluşturulan toplam 232 (8 adet banka * 29 adet finansal oran) finansal oranın aritmetik ortalaması alınır.

3. *Endeks Değerinin Hesaplanması:* Her yıl için hesaplanan referans değerinin, her bankanın o yıla ait değerine bölünmesi ile endeks değeri bulunur. (Referans Değeri / Banka Değeri)*100 şeklinde hesaplanır.
4. *Sapma Değerinin Hesaplanması:* Çalışmada kullanılan 29 adet finansal oranın (+) ya da (-) yönleri bulunmaktadır. Eğer; finansal oranın yönü (+) ise (Endeks Değeri -100); (-) ise (100- Endeks Değeri) şeklinde sapma değerler bulunur.
5. *Sapma Değerinin Ağırlıklandırılması:* Bulunan her sapma değer, söz konusu finansal oranın grup içerisindeki ağırlığına bölünmektedir. Böylece, sapma değerlerin ağırlıklandırılmış hali hesaplanır.
6. *Ağırlıklı Sapma Değerlerinin Toplanması:* Ağırlıklandırılmış sapma değerler her grup bazında (C.A.M.E.L.S.) toplanarak hesaplanır.
7. *Toplam Ağırlıklı Sapma Değerlerinin Grup Bazında Ağırlıklandırılması:* Toplam ağırlıklı sapma değerler ile grup ağırlıkları çarpılır.
8. *CAMELS Değerlerinin Bulunması:* 7. aşamada bulunan grup bazındaki toplam 6 adet ağırlıklı sapma değerler toplanır. Bulunan Değer CAMELS değerleridir.(Gündoğdu, 2017)

3.4. Çalışmanın Analizi ve Bulguları

Bu 8 aşama, bu kısımda tek tek gösterilmiştir. İlk adım; çalışmanın kısıtlarına göre belirlenen finansal oranların CAMELS reyting yöntemine göre sınıflandırılmasıdır. Söz konusu finansal oranlar, 6 grupta toplam 29 finansal orandan oluşmaktadır. İşletmelerin finansal yönetimi için önemli kabul edilen finansal oranlardan seçilen 29 finansal oranın verileri, Türkiye Bankalar Birliği resmi web sitesindeki istatistiki raporlardan edinilmiştir.

Aşağıdaki Tablo 3'te çalışmada kullanılan finansal oranların gruplara göre ayrılışı, oranların kısa adları, finansal oranların finansal performansa etkisinin olumlu ya da olumsuz olduğunu gösteren ilişkinin yönü ve finansal oranlara verilen yüzdesel ağırlıklara yer verilmiştir. Yüzdesel ağırlıklar, subjektiftir. Çalışmayı yapan kişi ya da kuruluşun finansal oran unsurlarını değerlendirerek ağırlıklandırabilir. Bu çalışmada unsurlar şu şekilde ağırlıklandırılmıştır: sermaye yeterliliği %20, aktif kalitesi %20, yönetim kalitesi %15, karlılık %15, likidite %15, piyasa riskine duyarlılık %15. Her bir unsurun finansal oranları ise kendi içinde eşit olarak ağırlıklandırılmıştır. Tablo 3'te çalışmada kullanılan finansal oranların ilişki yönlerine yer verilmiştir. Finansal oran ile oranın ait olduğu unsurun arasındaki ilişkinin yönü olumlu/olumsuz (+/-) şeklinde göstermektedir. Örneğin sermaye yeterlilik oranı (SYSR) artarsa bankanın sermaye yeterliliği artar. Diğer bir ifade ile sermaye yeterliliği oranı ile sermaye unsuru arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. Buna karşılık bilanço içi döviz pozisyonu / özkaynaklar oranı (DPOZ) arttıkça bankanın sermaye yeterliliği düşecektir. Diğer bir ifade ile DPOZ oranı ile unsur arasındaki ilişki negatif yönlüdür.

TABLO 3
Çalışmada Kullanılan Finansal Oranlar ve Ağırlıkları

CAMELS Oranları	Oranların Kısa Adı	İlişkinin Yönü	Ağırlık (%)
C			20
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	SYSR	+	20
Özkaynaklar / Toplam Aktifler	OZTA	+	20
Net Dönem Karı/ Toplam Aktifler	ROA	+	20
Bilanço içi Döviz Pozisyonu / Özkaynaklar	DPOZ	-	20
Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)	OZMV	+	20
A			20
Finansal Varlıklar (Net) / Toplam Aktifler	FVTA	-	20
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler	TKRDTA	-	20

Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar	TAKTKA	-	20
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Mevduat	TKRDTM	+	20
Tüketici Kredileri / Toplam Krediler ve Alacaklar	TUKTKA	-	20
M			15
Şube Başına Net Kar	SBNK	+	20
Şube Başına Toplam Aktif	SBTA	+	20
(Personel Gideri + Kıdem Tazminatı) / Toplam Aktifler	PDKTTA	-	20
Personel Gideri / Diğer Faaliyet Giderleri	PGDFG	-	20
Toplam Faaliyet Gelirleri / Toplam Aktifler	TFGTA	+	20
E			15
Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler	NDKTA	+	20
Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar	ROE	+	20
Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler	VOKTA	+	20
Net Dönem Karı (Zararı) / Ödenmiş Sermaye	NDKOS	+	20
Toplam Gelirler/Toplam Giderler	TGLTGD	+	20
L			15
Likit Aktifler / Toplam Aktifler	LATA	+	20
Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler	LAKVY	+	20
TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler	TPLATA	+	20
Likit Aktifler / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)	LAMMDK	+	20
YP Likit Aktifler / YP Pasifler	YPLAYPP	+	20
S			15
Faiz Gelirleri / Toplam Aktifler	FGLTA	+	25
Yabancı Para Aktifler / Yabancı Para Pasifler	YPAYPP	+	25
Faiz Giderleri / Toplam Giderler	FGTG	-	25
Faiz Dışı Gelirler (Net) / Toplam Aktifler	FDGLTA	+	25

Kaynak: Gündoğdu, A. (2017), Türkiye’de mevduat bankalarının camels analizi, *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD)*, Cilt 4, Sayı 2. S.32-33.

CAMELS puanının hesaplanmasında izlenen ikinci adım olan referans değerlerinin hesaplanması işlemi aşağıdaki Tablo 4’te gösterilmiştir. Çalışmada 2007-2017 yılları arasında incelenen 8 banka bulunmaktadır. Tablo 4’te gösterilen değerler 2017 yılına aittir. Burada, tüm bankalar için bulunan finansal oranların aritmetik ortalaması alınır. Her yıl için 8 bankanın 29 adet finansal oranı ayrı ayrı analiz edilir.

TABLO 4
2017 Yılı için Referans Değerinin Bulunması

Oranlar	Akbank	Anadolubank	Fibabanka	Şekerbank	Turkish Bank	Türk Ekonomi Bankası	İş Bankası	Yapı ve Kredi	Referans Değeri
C									
SYSR	17,0	14,2	16,1	15,4	14,8	16,1	16,7	14,5	15,6
OZTA	12,8	11,7	7,3	8,7	13	10,5	11,9	10,1	10,7
ROA	2,1	1,1	0,9	0,4	0,3	1,3	1,6	1,3	1,1
DPOZ	69,6	48,5	97,5	183,1	165,4	145,8	84,6	117,8	114,1
OZMV	15,5	12,1	9,1	14,2	13,1	7,7	13,2	9,7	11,8
A									
FVTA	21,9	5,6	10,6	9,2	0,6	7,7	16,4	14,5	10,8
TKRDTA	60,3	72,7	72,0	65,9	77,9	73,8	66,3	65,5	69,3
TAKTKA	0,1	1,7	2,1	2,2	1,8	1,1	0,3	1,1	1,3
TKRDTM	103,0	93,0	118,1	104,8	103,6	113,9	117,9	115,1	108,7

TUKTKA	22,9	2,1	6,0	5,7	0,6	24,9	23,5	26,5	14,0
M									
SBNK	8	1	2	0	0	2	4	4	3
SBTA	395	135	251	115	131	170	266	344	226
PDKTTA	0,6	1,4	1,0	1,2	1,7	1,3	1,0	0,8	1,1
PGDFG	39,9	63,7	55,2	37,1	47,4	46,6	46,0	44,0	47,5
TFGTA	4,5	4,5	3,9	5,1	4,2	5,3	4,6	4,3	4,5
E									
NDKTA	2,1	1,1	0,9	0,4	0,3	1,3	1,6	1,3	1,1
ROE	17,0	9,5	12,1	4,4	2,4	12,7	13,4	12,9	10,5
VOKTA	2,4	1,3	1,0	0,4	0,3	1,5	1,8	1,5	1,3
NDKOS	151,0	26,0	17,7	9,9	2,7	48,5	118,0	83,1	57,1
TGLTGD	155,0	126,4	126,4	123,9	109,4	132,8	142,0	140,4	132,0
L									
LATA	29,8	22,0	26,3	23,6	17,7	22,8	24,9	24,8	24,0
LAKVY	56,5	36,6	55,7	37,9	27,2	36,6	44,3	44,5	42,4
TPLATA	12,3	4,6	9,2	16,0	2,0	9,3	12,2	10,9	9,6
LAMMDK	36,8	26,2	32,9	27,4	20,8	28,1	31,3	31,6	29,4
YPLAYPP	34,5	56,8	35,4	18,4	28,5	31,1	26,0	26,3	32,1
S									
FGLTA	7,3	9,9	9,2	9,0	8,2	9,2	7,6	7,2	8,5
YPAYPP	82,4	81,3	85,4	61,7	61,8	64,9	79,4	77,6	74,3
FGTG	72,9	74,3	76,9	61,3	54,4	62,5	66,1	68,8	67,2
FDGLTA	1,1	1,2	0,7	1,1	0,0	0,7	0,9	1,2	0,9

Kaynak: Yazar

Tablo 4'te 2017 yılı için bulunan referans değerleri diğer tüm yıllar için de aynı şekilde Tablo 5'te hesaplanmıştır.

TABLO 5
2007-2017 Yılları için Bulunan Referans Değerleri

Oranlar	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007
C											
SYSR	15,6	14,4	15,0	15,0	15,2	18,3	17,4	17,7	20,1	19,6	18,5
OZTA	10,7	10,9	11,3	11,2	11,5	13,7	12,2	13,3	13,4	12,5	11,8
ROA	1,1	1,1	1,0	1,2	1,3	1,6	1,2	1,6	1,6	1,7	1,6
DPOZ	114,1	70,4	75,1	69,0	57,6	45,3	35,3	83,2	89,6	82,9	130,3
OZMV	13,1	13,2	13,8	13,7	14,2	17,6	14,9	16,5	18,1	16,4	15,7
A											
FVTA	10,8	11,3	12,6	12,3	13,2	15,1	18,7	23,1	23,9	19,9	21,8
TKRDTA	69,3	68,9	67,6	67,8	65,7	63,3	59,6	57,4	51,4	54,3	51,2
TAKTKA	1,3	1,1	0,9	0,9	0,7	0,7	1,0	1,1	1,3	0,9	0,3
TKRDTM	108,7	107,4	110,1	110,0	105,5	100,9	93,7	88,1	78,1	82,2	80,0
TUKTKA	14,0	15,0	16,5	18,4	20,9	22,0	22,2	27,3	29,0	27,9	28,3
M											
SBNK	3	2	2	2	1	2	1	1	1	1	1
SBTA	226	188	158	129	112	104	94	74	64	61	59
PDKTTA	1,1	1,2	1,2	1,3	1,4	1,5	1,4	1,7	1,8	1,9	1,8
PGDFG	47,5	46,5	45,4	47,4	48,2	48,0	48,9	48,2	50,2	48,9	48,2
TFGTA	4,5	5,0	4,7	5,0	4,9	5,9	4,9	5,9	6,9	6,7	6,7
E											
NDKTA	1,1	1,1	1,0	1,2	1,3	1,6	1,2	1,6	1,6	1,7	1,6
ROE	10,5	10,5	8,9	10,8	10,7	12,8	9,4	12,1	12,0	13,6	14,2
VOKTA	1,3	1,3	1,1	1,4	1,4	1,9	1,3	1,8	1,8	1,8	1,8
NDKOS	57,1	47,9	33,9	35,7	35,8	34,6	25,0	31,6	33,8	27,7	28,6
TGLTGD	132,0	136,9	131,1	134,8	136,1	137,7	129,7	137,0	139,1	126,3	125,3
L											
LATA	24,0	24,3	25,7	25,0	27,4	29,3	31,1	30,8	33,1	29,6	37,5
LAKVY	42,4	43,6	51,0	60,1	52,9	51,2	51,4	48,4	52,0	47,0	60,3
TPLATA	9,6	8,8	9,4	10,2	11,4	15,3	18,3	21,3	19,9	13,8	20,4

LAMMDK	29,4	29,5	31,3	30,6	33,8	37,4	38,0	37,8	40,5	36,3	45,8
YPLAYPP	32,1	34,4	35,6	34,1	39,4	39,4	34,5	27,6	33,3	39,2	42,1
S											
FGLTA	8,5	8,1	7,9	7,8	6,9	8,8	7,4	7,7	9,9	11,9	12,0
YPAYPP	74,3	82,1	80,8	81,8	83,4	81,5	90,0	73,2	73,5	79,2	76,0
FGTG	67,2	64,4	61,8	60,9	55,2	61,0	58,6	52,3	58,2	65,2	65,4
FDGLTA	0,9	1,3	1,0	1,3	1,5	1,7	1,5	1,9	1,8	1,9	1,8

Kaynak: Yazar

İkinci adımdan sonraki tüm adımlar aşağıdaki Tablo 6'da yer almaktadır. Tabloda yer alan banka değeri; bankanın hesaplanan yıla ait ilgili finansal oranını ifade etmektedir. Endeks değeri ise, hesaplanan referans değerinin, her bankanın o yıla ait değerine bölünmesi ile bulunur. Çalışmada kullanılan 29 adet finansal oranın (+) ya da (-) yönleri bulunmaktadır. Eğer; finansal oranın yönü (+) ise (Endeks Değeri - 100) ; (-) ise (100- Endeks Değeri) şeklinde sapma değerler bulunur. Bulunan her sapma değer, söz konusu finansal oranın grup içerisindeki ağırlığına bölünmektedir. Böylece, sapma değerlerin ağırlıklandırılmış hali hesaplanır. bulunan ağırlıklandırılmış sapma değerler her grup bazında (C.A.M.E.L.S.) toplanarak hesaplanır. Toplam ağırlıklı sapma değerler ile grup ağırlıkları çarpılır. Son işlemde ise grup bazındaki toplam 6 adet ağırlıklı sapma değerler toplanır. Bulunan değerler; CAMELS değerleridir.

TABLO 6
2017 Yılı için Akbank'ın CAMELS Puanının Hesaplanması

Oranlar	İlişkinin Yönü	Ağırlık (%)	Referans Değer	Banka Değeri	Endeks Değeri	Sapma Değeri	Ağırlıklı Değerler Toplamı	CAMELS Puanı
C		20					34,11	6,82
SYSR	+	20	15,6	17	109,19	9,19	1,84	
OZTA	+	20	10,7	12,8	119,38	19,38	3,88	
ROA	+	20	1,1	2,1	182,23	82,23	16,446	
DPOZ	-	20	114,1	69,6	61,05	38,95	7,79	
OZMV	+	20	13,1	15,8	120,8	20,8	4,16	
A		20					-12,79	-2,56
FVTA	-	20	10,8	21,9	202,44	-102,44	-20,49	
TKRDTA	-	20	69,3	60,3	86,99	13,01	2,6	
TAKTKA	-	20	1,3	0,1	6,21	93,79	18,76	
TKRDTM	+	20	108,7	103	94,81	-5,19	-1,04	
TUKTKA	-	20	14	22,9	163,11	-63,11	-12,62	
M		15					62,14	9,32

SBNK	+	20	3	8	273,93	173,93	34,79	
SBTA	+	20	226	395	174,76	74,76	14,95	
PDKTTA	-	20	1,1	0,6	52,69	47,31	9,46	
PGDFG	-	20	47,5	39,9	84,01	15,99	3,2	
TFGTA	+	20	4,5	4,5	98,73	-1,27	-0,25	
E		15					81,89	12,28
NDKTA	+	20	1,1	2,1	182,23	82,23	16,446	
ROE	+	20	10,5	17	161,15	61,15	12,2306	
VOKTA	+	20	1,3	2,4	184,38	84,38	16,875	
NDKOS	+	20	57,1	151	264,33	164,33	32,865	
TGLTGD	+	20	132	155	117,38	17,38	3,48	
L		15					23,85	3,58
LATA	+	20	24	29,8	124,13	24,13	4,83	
LAKVY	+	20	42,4	56,5	133,28	33,28	6,66	
TPLATA	+	20	9,6	12,3	129,26	29,26	5,85	
LAMMDK	+	20	29,4	36,8	125,22	25,22	5,04	
YPLAYPP	+	20	32,1	34,5	107,35	7,35	1,47	
S		15					5,05	0,76
FGLTA	+	25	8,5	7,3	86,46	-13,54	-3,38	
YPAYPP	+	25	74,3	82,4	110,88	10,88	2,72	
FGTG	-	25	67,2	72,9	108,58	-8,58	-2,15	
FDGLTA	+	25	0,9	1,1	131,45	31,45	7,86	
TOPLAM								30,20

Kaynak: Yazar

CAMELS puanlarının bulunması için izlenen adımlardan sonra ulaşılan tüm sonuç değerleri aşağıdaki Tablo 7 ve 8'de yer almaktadır.

TABLO 7
Özel Sermayeli Yerli Bankaların 2007-2017 Yıllarındaki CAMELS Puanları

Akbank T.A.Ş.	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
C	10,38	5,01	9,08	7,18	-1,23	1,80	-1,10	2,53	3,11	4,80	6,82
A	0,73	1,33	-0,77	-0,78	-1,58	-2,98	-3,10	-3,50	-2,59	-2,33	-2,56
M	10,33	7,22	10,15	8,55	7,40	5,80	6,90	6,97	7,10	7,89	9,32
E	12,03	5,85	13,41	10,09	10,05	5,85	7,34	7,18	7,76	9,43	12,28
L	2,85	-4,21	2,55	6,71	4,43	4,66	1,69	2,91	3,24	4,21	3,58
S	1,18	0,67	0,95	-0,12	-1,23	-0,98	-0,46	-0,47	0,58	0,14	0,76
TOPLAM CAMELS PUANI	37,48	15,86	35,37	31,62	17,83	14,16	11,28	15,61	19,21	24,14	30,20

Anadolubank A.Ş.	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
C	1,56	5,04	6,31	5,62	-1,17	6,48	2,98	2,73	2,51	3,29	2,63
A	7,30	3,83	3,78	4,44	2,74	5,30	5,86	2,18	2,20	3,62	3,39
M	-2,39	-1,87	-1,06	-2,21	-3,37	-2,56	-5,23	-3,02	-3,03	-3,83	-4,55
E	5,74	5,01	9,08	5,58	1,79	4,89	-1,78	0,79	2,75	1,32	-1,97
L	-5,33	-6,19	-7,28	-7,94	-4,60	-0,38	0,04	-3,28	4,09	0,41	-0,22
S	-0,41	-0,26	0,25	0,07	-1,38	0,59	0,67	2,94	0,44	0,47	1,83
TOPLAM CAMELS PUANI	6,48	5,56	11,08	5,56	-5,99	14,32	2,54	2,34	8,96	5,28	1,10

Fibabanka A.Ş.	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
C	22,45	19,93	22,94	21,47	14,63	-2,61	-1,25	-5,41	-0,96	0,89	-2,46
A	-3,74	-3,59	-3,55	-6,18	5,63	6,43	5,70	3,53	4,76	3,38	0,21
M	-4,79	-3,96	-8,84	-8,84	-2,51	-0,08	-2,64	-2,13	-1,01	-0,88	-0,99
E	14,83	11,26	23,47	22,61	-9,64	-2,74	-4,91	-2,76	-2,45	-3,88	-2,93
L	-1,84	-3,49	-1,89	-3,40	-6,74	-6,54	-4,01	-3,39	-3,73	-0,12	1,77
S	-6,24	-5,72	-6,56	-5,65	0,65	-1,08	-1,29	-1,72	-1,73	-0,80	-0,52
TOPLAM CAMELS PUANI	53,89	47,94	67,25	68,15	2,02	-6,62	-8,41	11,88	-5,12	-1,39	-4,93

Şekerbank T.A.Ş.	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
C	4,16	-3,21	-1,07	-0,35	-4,69	-2,47	-2,44	-3,34	-6,50	-7,02	-6,70
A	5,52	-4,34	-3,63	-6,38	-6,75	-3,68	-7,65	-4,70	-6,52	-6,75	0,19
M	-3,00	-2,20	-2,67	-2,48	-2,34	-1,49	-1,85	-2,57	-3,60	-3,40	-3,15
E	4,11	2,90	1,31	-0,45	-3,24	0,03	-1,18	-1,77	-7,59	-7,40	-8,28
L	-2,37	-5,30	-3,61	-2,71	1,28	-4,38	-5,46	-4,42	-2,99	-5,83	0,16
S	4,17	-0,09	-0,31	1,97	2,15	3,55	2,20	1,62	0,88	1,90	1,00

TOPLAM CAMELS PUANI	12,59	-12,23	-9,98	-10,40	-13,59	-8,44	-16,38	-15,18	-26,31	-28,50	-16,77
----------------------------	--------------	---------------	--------------	---------------	---------------	--------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------

Turkish Bank A.Ş.	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
C	4,15	9,62	2,83	1,14	2,97	0,30	2,13	0,97	3,56	0,07	-3,61
A	8,14	3,05	2,53	1,55	0,21	3,88	8,14	8,37	7,87	10,10	5,26
M	-5,46	-3,85	-5,27	-4,61	-6,22	-6,69	-6,65	-5,29	-5,87	-5,11	-5,49
E	-	11,11	-4,28	11,88	-	10,46	11,97	11,71	12,71	10,59	-9,64
L	14,12	18,90	16,18	10,31	13,59	10,44	10,88	7,54	0,63	-0,46	-5,46
S	-4,81	-0,40	-1,87	-3,21	-1,29	-1,78	-1,93	-2,03	-0,59	-1,24	-3,56
TOPLAM CAMELS PUANI	5,04	23,03	2,53	-5,28	-2,72	-5,56	-0,13	-1,03	-4,05	-6,29	-22,98

Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
C	-4,91	-0,97	-1,51	-1,69	-9,88	-6,83	-4,20	-5,21	-3,00	-5,85	-0,52
A	-3,65	1,53	-0,52	0,94	0,40	-1,80	-2,79	-1,48	-0,44	-1,56	-1,47
M	-3,25	-2,97	-2,52	-1,36	-2,50	-1,72	-0,94	-0,72	0,38	-0,44	-1,43
E	-1,91	-3,07	-1,63	0,52	-5,50	-3,33	-1,66	-1,35	3,31	0,93	1,17
L	-1,13	1,58	-1,29	1,69	-1,38	-0,76	-1,65	-1,28	-1,86	1,04	-0,87
S	-1,78	1,52	1,52	1,94	-1,40	-1,20	0,17	-0,56	0,15	0,21	-0,57
TOPLAM CAMELS PUANI	-16,63	-2,39	-5,96	2,04	20,26	15,64	11,08	10,60	-1,46	-5,67	-3,71

Türkiye İş Bankası A.Ş.	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
C	7,11	2,28	3,77	4,79	3,10	2,83	2,27	3,56	1,76	3,08	3,90
A	1,81	2,62	2,07	1,48	1,44	-1,04	-0,47	-0,87	-1,44	-2,17	-1,25
M	5,14	4,48	5,82	5,38	4,76	4,01	3,88	3,71	2,97	2,63	2,33
E	6,88	3,56	9,12	8,54	9,70	5,65	5,82	5,63	5,11	7,06	6,63
L	4,75	7,05	3,63	2,35	-0,97	-1,67	-0,67	1,64	1,29	1,83	0,70
S	3,35	1,95	1,95	1,37	1,27	1,03	0,51	0,43	0,18	-0,37	0,25
TOPLAM CAMELS PUANI	29,04	21,93	26,35	23,91	19,29	10,80	11,34	14,08	9,87	12,06	12,56

Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
C	0,01	2,17	3,52	4,78	-3,74	0,49	1,59	4,17	-0,49	0,74	-0,06
A	-	16,10	-4,42	0,11	0,46	-2,08	-6,12	-5,70	-3,54	-3,84	-4,29
M	3,42	3,15	4,40	5,58	4,79	2,74	6,55	3,06	3,06	3,13	3,97
E	-0,92	1,28	4,06	8,78	8,82	1,37	9,09	2,88	0,74	2,18	3,20
L	-	11,06	-8,34	-8,29	-7,01	-5,60	-1,38	-0,82	0,28	-0,65	-1,07
S	4,56	2,34	4,07	3,63	1,24	-0,13	0,13	-0,20	0,09	-0,31	0,81
TOPLAM CAMELS PUANI	-20,11	-3,82	7,86	16,23	3,42	-3,02	10,84	6,65	-1,10	0,38	4,51

Kaynak: Yazar

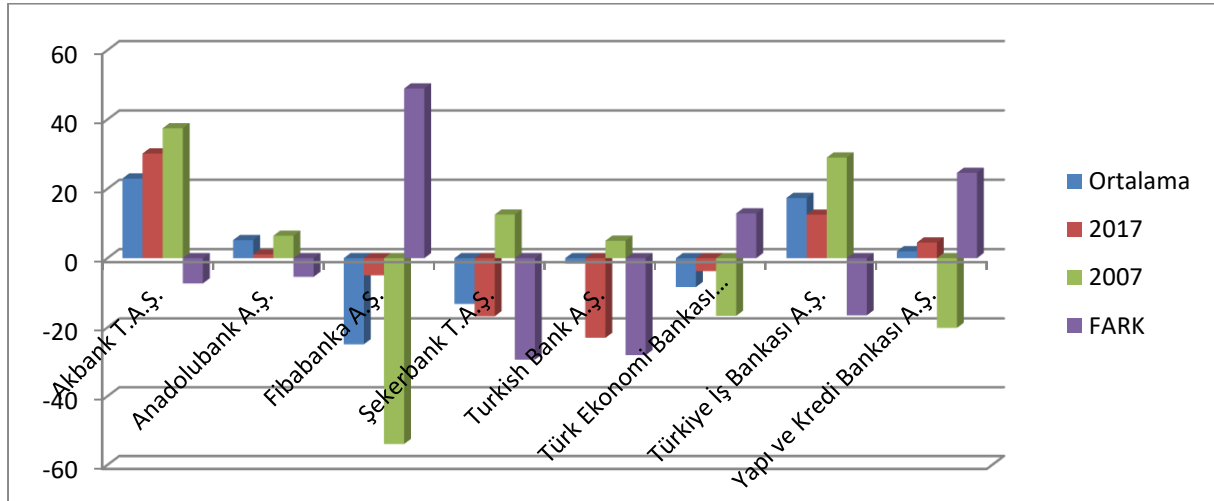
TABLO 8

Özel Sermayeli Yerli Bankaların Toplam CAMELS Puanları ve Dönem Ortalamaları

BANKA	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ortalama
Akbank T.A.Ş.	37,48	15,86	35,37	31,62	17,83	14,16	11,28	15,61	19,21	24,14	30,20	22,98
Anadolubank A.Ş.	6,48	5,56	11,08	5,56	-5,99	14,32	2,54	2,34	8,96	5,28	1,10	5,20
Fibabanka A.Ş.	-	-	-	-	2,02	-6,62	-8,41	11,88	-5,12	-1,39	-4,93	-24,87
Şekerbank T.A.Ş.	12,59	12,23	-9,98	10,40	13,59	-8,44	16,38	15,18	26,31	28,50	16,77	-13,20
Turkish Bank A.Ş.	5,04	23,03	2,53	-5,28	-2,72	-5,56	-0,13	-1,03	-4,05	-6,29	22,98	-1,59
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Türkiye İş Bankası A.Ş.	29,04	21,93	26,35	23,91	19,29	10,80	11,34	14,08	9,87	12,06	12,56	17,39
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	20,11	-3,82	7,86	16,23	3,42	-3,02	10,84	6,65	-1,10	0,38	4,51	1,99

Kaynak: Yazar

Tablo 7 ve 8'deki verilere dayalı olarak hazırlanan aşağıdaki grafikler konu hakkında daha detaylı yorumlar yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Çalışmada incelenen özel sermayeli yerli mevduat bankalarının 2007-2017 yılları arasındaki CAMELS puanlarının farkının daha net görüldüğü Grafik 1 aşağıda verilmiştir.

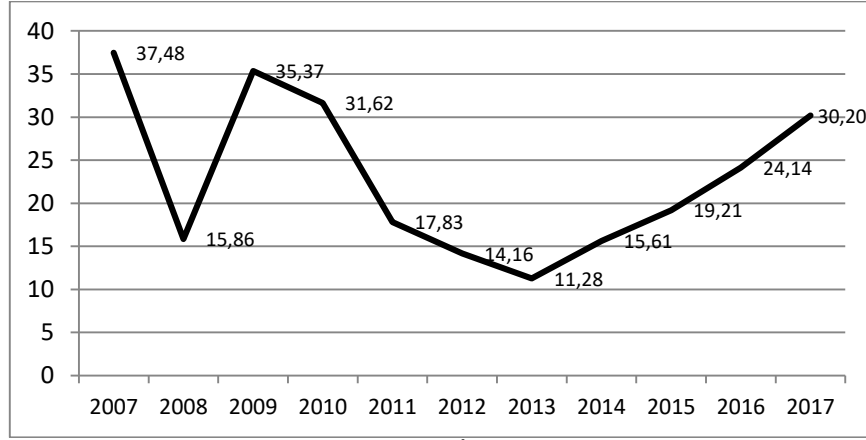
GRAFİK 1

Özel Sermayeli Yerli Mevduat Bankalarının 2007- 2017 Yılları Arasındaki CAMELS Puanlarının Ortalaması ve Dönem Başı ve Sonu Farkları

Hem CAMELS puanlarının toplamını gösteren Tablo 8 ve hem de CAMELS unsurlarının ayrı ayrı puanlarının yer aldığı Tablo 7'de ve 2007- 2017 yılları arasındaki CAMELS puanlarının ortalaması ve dönem başı ve sonu farklarını gösteren Grafik 1' de görüleceği üzere, 11 yıllık dönemsel analizde, Fibabanka, Şekerbank, Turkish Bank ve Türk Ekonomi Bankası'nın ortalama puanları negatiftir. Çalışmada incelenen 8 bankanın 2007-2017 arasındaki 11 yılda gerçekleşen değerlerinin aritmetik ortalamasına ilişkin değerlendirmeler banka bazında şu şekildedir:

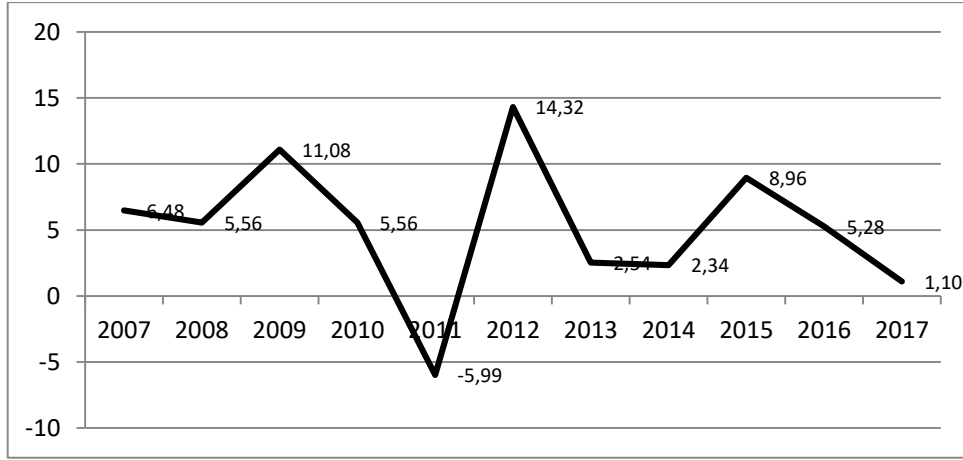
Akbank: Çalışmada incelenen bankalar içerisinde ortalama CAMELS puanı en yüksek bankadır. Bankanın bu dönemdeki olumlu performansına etki eden unsurlar içinde yüksek karlılık ilk sırada gelmektedir. Onu yüksek yönetim kalitesi, sermaye yeterliliği ve likidite seviyesi izlemektedir. Ancak, aktif kalitesi negatif olarak gerçekleşmiş ve toplam puanı olumsuz etkilemiştir. Bankanın CAMELS puanı 2008 ve 2013 yıllarında minimum seviyelerini görmüştür. 2013'ten sonra sürekli artış göstermiştir. 2017 yılındaki puanı 2007 yılındaki dönem başı puanına göre düşüş göstermektedir.

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

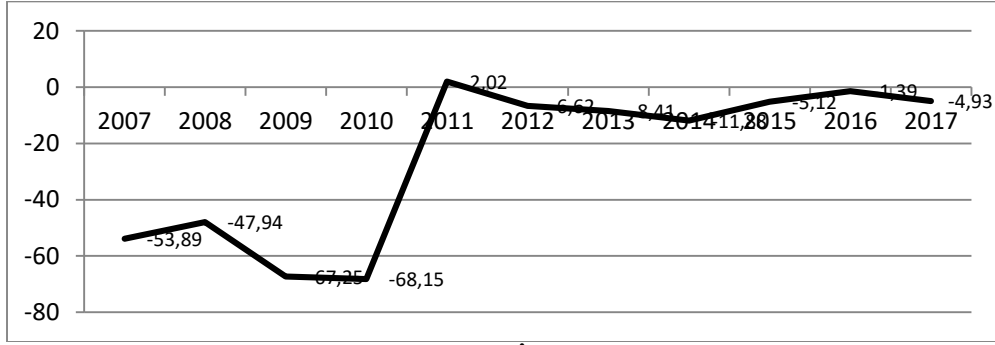
GRAFİK 2
Akbank'ın CAMELS Puanı Değişimi

Anadolubank: Bankanın puanını olumlu etkileyen unsular aktif kalitesi, sermaye yeterliliği ve karlılık olmuştur. Performansını olumsuz etkileyen unsurlar ise yönetim kalitesi ve likidite seviyesi olmuş ve bu unsurlar negatif olarak gerçekleşmiştir. Bankanın CAMELS puanı 2011 yılında minimum seviyesini görmüştür. 2015'ten sonra sürekli düşüş göstermiştir. 2017 yılındaki puanı 2007 yılındaki dönem başı puanına göre düşüş göstermektedir.

GRAFİK 3
Anadolubank'ın 2007-2017 CAMELS Puanı Değişimi

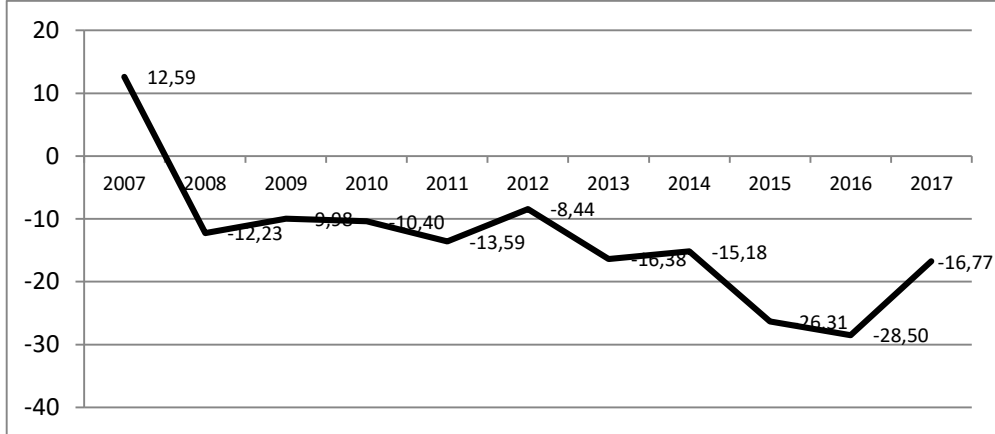
Fibabanka: Bankanın tek pozitif unsuru aktif kalitesi olmuştur. Negatif olan unsurlar içinde en olumsuz karlılık olmuştur. Diğer unsurlardan sermaye yeterliliği, yönetim kalitesi, likidite seviyesi ise negatif olarak gerçekleşmiş ve CAMELS puanını olumsuz etkilemiştir. Bankanın CAMELS puanı 2011 yılı dışında sürekli olarak negatif düzeyde oluşmuştur. 2007-2010 yılları arasında bu negatiflik oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. 2017 yılındaki puanı negatif olsa da 2007 yılındaki dönem başı puanına göre iyileşme göstermektedir.

GRAFİK 4

Fibabanka'nın 2007-2017 CAMELS Puanı Değişimi

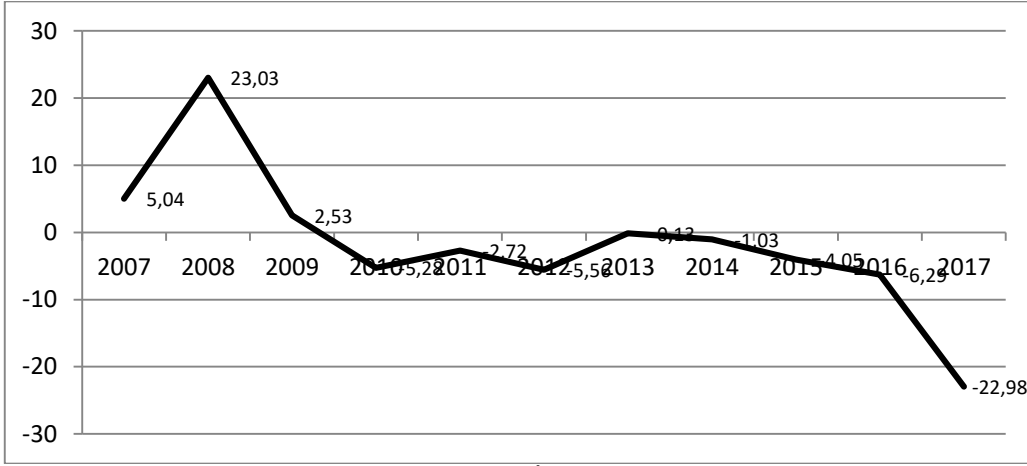
Şekerbank: Bankanın sadece piyasaya duyarlılığı olumlu iken diğer bütün unsurlar negatif olmuştur. CAMELS puanını olumsuz etkileyen unsurlar içinde aktif kalitesi ilk sıradadır. Onu likidite düzeyi, sermaye yeterliliği, yönetim kalitesi ve karlılık izlemektedir. Bankanın CAMELS puanı 2007 yılından itibaren 2016 yılına kadar sürekli azalmıştır. 2017 yılında olumluya doğru düzelmeye başlamış ise de gene de negatif değer almıştır.

GRAFİK 5

Şekerbank'ın 2007-2017 CAMELS Puanı Değişimi

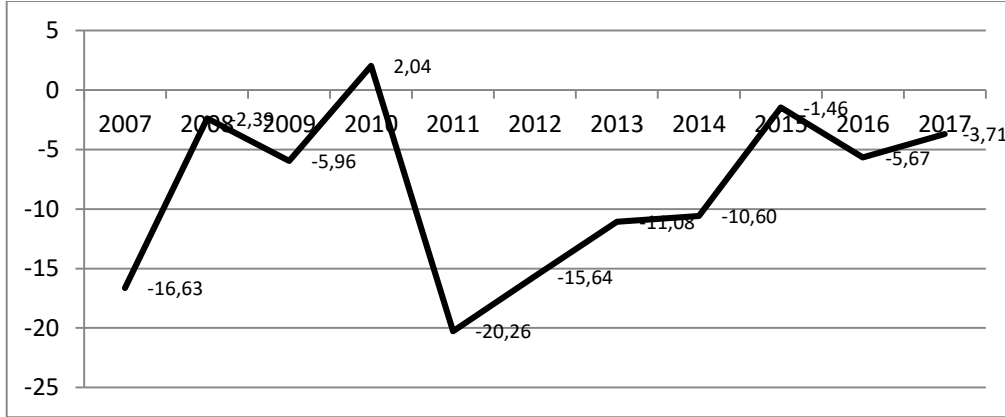
Turkish Bank: Bankanın CAMELS puanını olumlu etkileyen unsurlar sırasıyla likidite düzeyi, aktif kalitesi ve sermaye yeterliliği olmuştur. Buna karşın, karlılık, yönetim kalitesi ve piyasa riskine duyarlılık unsurları negatif olarak gerçekleşerek toplam puanı olumsuz etkilemişlerdir. Bankanın CAMELS puanı 2008 yılında maksimum noktaya ulaşmakla birlikte incelenen dönemde genel olarak düşüş eğiliminde olmuştur. 2017 yılındaki puanı negatif olmuş ve 2007 yılındaki dönem başı puanına göre düşüş gerçekleşmiştir.

GRAFİK 6

Turkish Bank'ın 2007-2017 CAMELS Puanı Değişimi

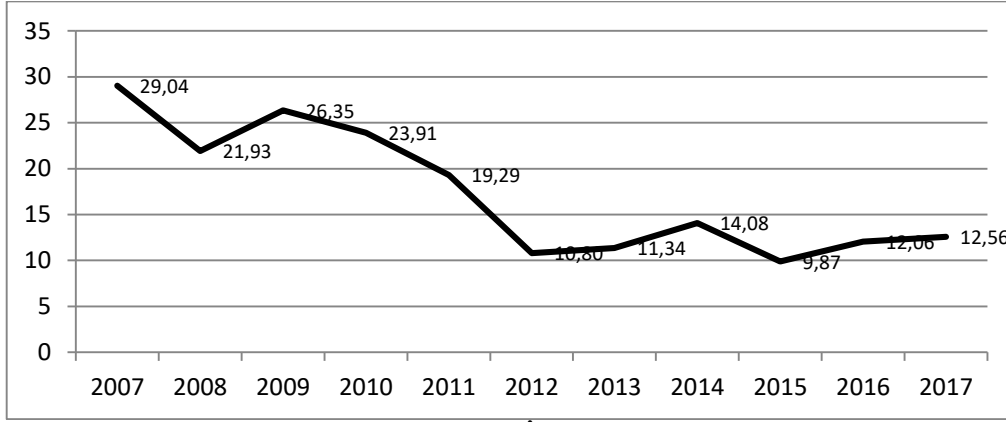
Türk Ekonomi Bankası: Bankanın CAMELS toplam puanını oluşturan tüm unsurların tümünün negatif gerçekleşerek toplam puanı olumsuz etkilediği görülmektedir. Olumsuz etkide bulunan unsurlar içinde öncelikle sermaye yeterliliği ve daha sonra da yönetim ve karlılık gelmektedir. Bankanın CAMELS puanı dönem boyunca dalgalı bir seyir izlemektedir. 2007 ve 2011 yıllarında minimum seviyelerini görmüştür. 2016 yılı hariç 2011'ten sonra sürekli artış göstermiştir. 2017 yılındaki puanı 2007 yılındaki dönem başı puanına göre artmıştır.

GRAFİK 7

Türk Ekonomi Bankası'nın 2007-2017 CAMELS Puanı Değişimi

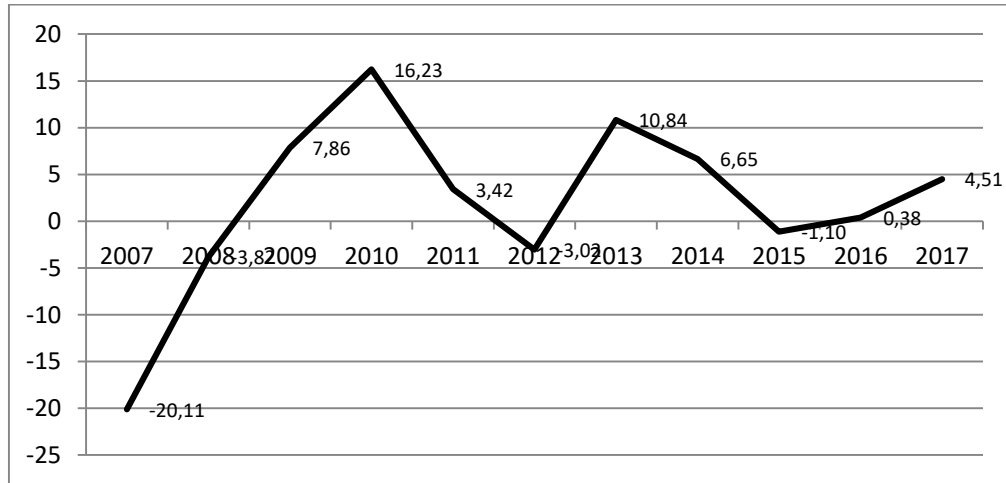
Türkiye İş Bankası: CAMELS puanını oluşturan tüm unsurları pozitif olan banka, Akbank'tan sonra en yüksek puana sahip ikinci en iyi banka olmuştur. Puana en çok katkı sağlayan unsur karlılık olurken, onu yönetimin kalitesi, sermaye yeterliliği, likidite düzeyi, piyasa riskine duyarlılık ve aktif kalitesi izlemektedir. Bununla birlikte bankanın 2017 yılındaki puanı 2007 yılındaki dönem başı puanına göre düşüş göstermektedir.

GRAFİK 8

İş Bankası'nın 2007-2017 CAMELS Puanı Değişimi

Yapı ve Kredi Bankası: Bankanın puanına en fazla olumlu etkisi olan unsur yönetim kalitesi olmuştur. Ayrıca, karlılık, piyasa riskine duyarlılık ve sermaye yeterliliği de olumlu etkide bulunan unsurlardandır. Ancak, aktif kalitesi ve likidite düzeyi negatif olup, toplam puanı olumsuz etkilemiştir. Bankanın incelenen dönemde puanı dalgalı bir seyir izlemiştir. 2007 yılında minimum düzeyini gören puanı 2010 yılında maksimum seviyesine çıkmıştır. Bankanın incelenen dönemde dönem sonu 2017 yılındaki puanı 2007 yılındaki dönem başı puanına göre artış göstermiştir.

GRAFİK 9

Yapı ve Kredi Bankası'nın 2007-2017 CAMELS Puanı Değişimi

Sonuç

Finansal kurumların ve özellikle bankaların gerek ulusal ve gerekse küresel ekonominin gelişmesinde oynadıkları rol son derece önemlidir. Bu nedenle, fon arz edenler ile talep edenler arasında finansal aracılık işlevi gören bankaların kamusal denetimi her zaman ilgi odağı olmuştur.

Bankaların uzaktan denetimi amacıyla geliştirilen, mali yapılarının sağlamlığını ve finansal performanslarını ölçerek aralarında kıyaslama yapan değişik modeller geliştirilmiştir. Bu kapsamda, küresel ölçekte kabul edilen CAMELS reyting sistemi bankaların uzaktan denetimi konusunda yaygın olarak kullanılan bir modeldir. Ülkemizde bankaların denetiminden sorumlu kurum olan BDDK Türk bankacılık sistemindeki bankaların karşılaştırmalı performansını CAMELS sistemi ile ölçerek uzaktan

denetim faaliyetini yerine getirmektedir. Bununla birlikte, elde ettiği analiz sonuçlarını kamuoyu ile paylaşmamaktadır.

Çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren Özel Sermayeli Yerli Mevduat Bankaları grubunun 2007-2017 yılları arasındaki finansal performansı CAMELS reyting sistemine göre ölçülmüştür. Böylece, Türkiye Bankalar Birliği tarafından kamuoyuna açıklanmış en güncel bilgilerin de eklenmesiyle, 11 yıllık bir zaman diliminde söz konusu grupta yer alan 8 adet mevduat bankasının uzun süreli performans ortalamalarının görülebilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada CAMELS sisteminin kapsadığı altı adet unsurun tekil sonuçlarının yanı sıra bankalara ait toplam CAMELS sonuçlarına da yer verilmiştir. Böylece, çok boyutlu sonuçlara ulaşılmıştır.

Yapılan analize göre; özel sermayeli yerli mevduat bankaları grubunda yer alan bankalardan Akbank, İş Bankası, Anadolu Bankası ve Yapı Kredi Bankası’nın geçmiş 11 yıllık toplam CAMELS puan değerlerinin dönemsel ortalamalarının pozitif olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu bankaların olumlu performans sergiledikleri söylenebilir. Çalışmada incelenen bankalar içerisinde, Akbank ortalama toplam CAMELS puanı en yüksek bankadır. Buna karşın, gruptaki diğer bankalardan Fibabanka, Şekerbank, Türk Ekonomi Bankası ve Turkish Bank’ın ise ortalamalarının negatif olduğu ve olumsuz performans gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada incelenen bankalar içerisinde, Fibabanka en kötü performansı sergileyen banka olmuştur. Geçmiş yıllara ilişkin elde edilen bu bulguların, söz konusu bankaların gelecekteki mali yapılarını ve performanslarını tahmin etme gücü, gelecekte yapılacak bilimsel çalışmalar ile test edilebilir.

Kaynakça

Abdullayev, M. (2015). Türk bankacılık sektöründe dezenflasyon sürecinde camels analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37(37).

Arıçelik, G. (2010). *Ticari bankalarda performans ölçümü: Camels analizine dayalı bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Aytekin, S., Sakarya, Ş. (2013). BIST’deki mevduat bankalarının finansal performanslarının 2001 ve 2008 finansal krizleri çerçevesinde CAMELS derecelendirme sistemi ile değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt:13, Yıl:13, Sayı:2, 25-58.

Benli , Y.S., Karaca, S.S. ve Bozdan, D.N. (2018). Türkiye’de katılım bankalarının Camels analizi ile performanslarının ölçülmesi. *Journal of Current Researches on Business and Economics (JoCREBE)*, Volume: 8, Issue: 2.

Christopoulos, A. G., Mylonakis, J., Diktapanidis, P. (2011). Could Lehman Brothers' collapse be anticipated? An examination using CAMELS rating system. *International Business Research*, 4(2), 11.

Coskun, S. A., Kargin, S. (2016). Sınır ötesi birleşme ve satın almaların bankaların finansal performansına etkileri: Üç banka üzerinde CAMELS analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (69).

Mikayilov, Q., Muhtarov, S. (2012). Azerbaycan bankacılık sisteminin CAEL yöntemine göre değerlendirilmesi. *Journal of Qafqaz University*, Number 33, 68-75.

Çinko, M., Avcı E. (2008). CAMELS dereceleme sistemi ve Türk ticari bankacılık sektöründe başarısızlık tahmini. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 25 Cilt:2, Sayı:2.

Derviz, A., Podpiera, J. (2008). Predicting bank CAMELS and S&P ratings: the case of the czech republic. *Emerging Markets Finance and Trade*, 44(1), 117-130.

Dinç, Y. (2016). Bankacılığın ekonomiye katkıları. Editör Gündoğdu, A. *Küresel Kriz Sonrası Gelişmeler Işığında Bankacılığın Temelleri*. Nobel Yayıncılık, 72.

Dinçer, H., Yuksel, S., Hacıoğlu, U. (2015). CAMELS-based determinants for the credit rating of turkish deposit banks. *International Journal of Finance & Banking Studies*, 4(4), 1.

Ege, İ.(2015). Mevduat bankaları üzerine ampirik bir uygulama. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 109-126.

Gümüş F.B., Nalbantoğlu Ö. (2015). Türk bankacılık sektörünün CAMELS analizi yöntemiyle 2002-2013 yılları arasında performans analizi, *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt: XVII Sayı: 2, 83-106.

Güney, S., Ilgın, K. S. (2015). Finansal krizlerin bankaların performanslarına etkisi: Türk mevduat bankalarında camels modelinin incelenmesi ve örnek bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 303-331.

Gündoğdu, A. (2017). Türkiye’de mevduat bankalarının camels analizi. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD)*, Cilt 4, Sayı 2. S.32-33.

Kandemir, T., ARICI, A. G. N. D. (2013). Mevduat bankalarında CAMELS performans değerlendirme modeli üzerine karşılaştırmalı bir çalışma (2001-2010). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1).

Kaya, Y. T. (2001). Türk bankacılık sektöründe camels analizi. *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu MSPD Çalışma Raporu*, (2001/6).

Kumar S., Prabhakar R.(2013). Financial performance of indian commercial banks: An analysis. *Journal Of Commerce And Business Studies*, Delhi School Of Economics, University Of Delhi, July.

Levine, R., Loayaza, N, Beck T. (2000). Financial intermediation and growth: Casuality and causes. *Journal of monetary Economics*. 46 (1), 31-77.

Sakarya, Ş. (2010). CAMELS reyting sistemine göre İMKB'deki yerli ve yabancı sermayeli bankaların karşılaştırmalı analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*.

Selçuk H. ve Tunay K.B.(2004). *Ticari banka yönetiminin temelleri*. Nobel Yayınları, Ankara.
Türkiye Bankalar Birliği, *İstatistik Raporlar*, <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistik-raporlar/59>, (16.01.2019).

Temettü (Kâr Payı) Dağıtım İlanının Hisse Senedi Fiyatına Etkisinin Bist Temettü 25 Endeks Hisseleri Üzerinde İncelenmesi

Nurettin Ellialtıođlu

Bankacılık ve Finans Doktora Programı Öğrencisi
Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ankara 06790 Türkiye

Doç. Dr. Şenol Babuşcu

Bankacılık ve Finans Bölümü Başkent Üniversitesi
Ankara 06790 Türkiye

ÖZET

İşletmelerin amaçlarından biri de işletmenin piyasa değerini maksimum yapmaktır. İşletme ortaklarının amaçları ise pay senetlerinin piyasa fiyatlarının maksimum olmasıdır. Firma değerini etkileyen önemli unsurlardan birisi olan kâr payı dağıtımdır. Çalışmada, Borsa İstanbul Temettü 25 endeksinde yer alan 25 halka açık şirket üzerinde 2014- 2018 yıllarını kapsayan temettü ödeme duyurularının açıklama tarihi esas alınarak, olay çalışması (Event Study) yöntemi ile kâr payı dağıtım açıklamalarının hisse senetleri fiyatları üzerine bir etkisinin olup olmadığı incelenmiş, yapılan çalışma sonucunda bu duyuruların hisse senedi fiyatlarını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Temettü Ödeme Duyuruları, Olay Çalışması Yöntemi, Anormal Getiri, Borsa İstanbul, Etkin Piyasalar Hipotezi.

1.GİRİŞ

Hisse senetlerinin sahiplerine sağladığı önemli haklardan birisi de kârdan pay alma (temettü) haklarıdır. Kâr payı şirket hissedarlarına şirket kazancının bir kısmının dağıtılmasıdır. Bir firmanın dağıtacağı kâr payı faaliyet dönemi içerisinde sağlanan firma kârına bağlıdır. Sağlanan bu kârdan ortaklara ne kadar temettü (kâr payı) verileceği yasalar ve şirket ana sözleşmesinde yer alan hükümler çerçevesinde şirket genel kurulunca belirlenir (Anbar, 2006).

Firma değerini etkileyen önemli unsurlardan birisi olan kâr payı dağıtımdır. Bunun nedeni düzenli kâr payı dağıtımını yapan firmaların hisse senetlerine yatırımcıların daha fazla ilgi göstermesidir. Dolayısıyla, bir hissenin fiyatı bu hissese ilişkin olarak kâr payı dağıtılacağına açıklanması ile hareketlenebilir. Bu nedenle temettü dağıtım politikası, hisse senedi piyasa fiyatlarını maksimum yapabilmek açısından önemli bir araçtır.

Temettü ödeme politikaları firmalara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Yatırımcıların düzenli kâr payı dağıtımına önem verdikleri gerçeğinden hareketle firmalar daha çok istikrarlı temettü ödeme politikasını tercih etmektedirler (Kaderli ve Başkaya, 2012). Temettü bedelsiz hisse senedi olarak da verilmekle birlikte yaygın olarak nakit ödeme şeklinde yapılmaktadır.

Bir firmanın kâr payı ödeyip ödememesi, ayrıca kâr payı dağıtımının istikrarlı olup olmaması gibi etkenler yatırımcıların bu firmanın hisse senetlerine ilişkin alım satım kararlarını etkilemektedir. Firmaların temettü vermesi hakkındaki açıklamalar yatırımcıya bu hisse senedini alması yönünde bir etki yaratabileceği gibi, geçmiş dönemlerdeki temettü dağıtımlarında ki istikrarsızlıklar vb. nedenler ile satış yönünde de etkileyebilecektir.

Yukarıda bahsedilen etkilenmeler olmakla birlikte, etkin piyasalar hipotezinin yarı güçlü formda etkinlik yaklaşımına göre, kamuya açıklanan bilgilerden ortalama üstü bir kazanç elde edilmesinin mümkün olmayacağı, dolayısıyla kâr payı dağıtımı ile ilgili açıklamaların firma hisse senedi değeri üzerinde bir etki yaratmayacağı ifade edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, şirketlerin kâr payı dağıtımına ilişkin yaptıkları açıklamalarının ilgili şirketin hisse senetleri getirilerini ne şekilde etkileyeceğinin Event Study (Olay Çalışması) yöntemiyle incelenmesidir. Çalışma, Borsa İstanbul bünyesinde istikrarlı ve nispeten yüksek temettü veren hisselerinden oluşan BİST Temettü 25 endeksi üzerinden 2014- 2018 yıllarını kapsayan temettü ödeme duyurularının açıklama tarihi esas alınarak. Yapılan incelemede, kâr payı dağıtım açıklamalarının ilgili firmaların hisse senedi getirilerini etkilediği sonucuna varılmıştır.

2. LİTERATÜR

Kâr payı dağıtım açıklamalarının hisse senedi getirileri üzerine etkisi konusunda yurt içinde ve yurt dışında yapılmış birçok çalışma bulunmakta olup bunlardan bir kısmına aşağıda yer verilmiştir.

Ahorony ve Swary'nin (1980) yaptıkları 140 firmayı içeren çalışmada, firmaların 1963-1976 dönemi içerisinde yaptıkları kâr payı dağıtım açıklamaları dikkate alınmıştır. Bu açıklamalardan kâr payı bir önceki döneme göre artanlar ve bir önceki döneme göre kâr payı azalanlar olarak firmalar iki gruba ayrılarak incelemeye tabi tutulmuşlardır. Bu inceleme sonucunda, kâr payı bir önceki döneme göre düşen firmaların hisse senedi getirileri, açıklamanın yapılmasından önceki tarihte ve duyuru tarihinde önemli ölçüde azalırken, kâr payı dağıtımı bir önceki döneme göre artan firmaların hisse senedi getirilerinde artış olduğu sonucuna varmışlardır.

Muradoğlu ve Aydoğan'nın (1999) yaptıkları, İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören firmaların, 1993-1994 yıllarını kapsayan dönemde yaptıkları bedelli sermaye artırım açıklamalarının, hisse senedi getirileri üzerine etkisini inceledikleri çalışmalarında yapılan açıklamaların 30 gün öncesi ve 30 gün sonrası aralığında anormal pozitif getiri oluştuğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bayazıtlı, Kaderli ve Gürel'in (2006) yaptıkları, Borsa İstanbul'da işlem gören taş ve toprağa dayalı sektörde yer alan firmalar üzerindeki çalışmalarında, kâr payı dağıtım açıklamalarının firmaların hisse senedi getirileri üzerinde etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Raja ve Sudhakar'ın (2010) yaptıkları çalışmada, Hindistan Bombay borsasında işlem gören bilişim teknolojileri sektöründe yer alan 43 firmanın, 2000- 2007 dönemi içerisinde yaptıkları bedelsiz sermaye artırım açıklamalarının, açıklamanın yapıldığı gün ve bir sonraki gün anormal pozitif getiri sağladığı ve açıklamanın etkisinin on beş gün devam ettiği ancak en yüksek anormal pozitif getirinin açıklamanın yapıldığı gün oluştuğu sonucuna varmışlardır.

Sakarya, Çalış ve Kayacan (2018) yaptıkları çalışmada, event study (olay çalışması) yöntemi ile Borsa İstanbul bünyesinde işlem gören ve Çimento sektöründe yer alan 7 çimento firmasının 2016 yılında yaptıkları temettü dağıtım duyurularının hisse senedi getirileri üzerine etkisini incelemişlerdir. Yapılan duyuruların on gün öncesi ve 10 gün sonrası pozitif ve negatif anormal getirilerin oluştuğu sonucuna varmışlardır.

3. VERİ VE YÖNTEM

3.1. Veri Seti

Çalışmada işletmelerin temettü ödeme duyurularının hisse senedi getirilerini ne yönde etkilediğinin incelenmesi amacıyla BİST Temettü 25 endeksinde yer alan hisse senetlerinin kâr payı dağıtım ilan tarihleri, KAP'a (Kamu Aydınlatma Platformu'na) yaptıkları açıklamalardan ve bu hisselerle ilişkin günlük fiyatlar ile endeks kapanış rakamları Matriks veri terminalinden alınarak incelenmiştir.

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

Borsa İstanbul'da iki temettü endeksi hesaplanmakta olup bunlar;

- BIST Temettü Endeksi ve
- BIST Temettü 25 Endeksi'dir.

BIST Temettü Endeksi; Yakın İzleme Pazarı ile C ve D listeleri hariç Borsa İstanbul'da işlem gören ve hesaplama günü itibariyle son 3 yılda nakit kâr payı dağıtan firmaların hisse senetlerinden oluşmaktadır. BIST Temettü 25 Endeksi ise, yukarıda bahsedilen BIST Temettü Endeksinde yer alan ve hesaplama günü itibariyle kâr payı verimlerine göre büyükten küçüğe yapılan düzenlemede ilk 2/3'lük bölümde bulunan ve fiili dolaşımdaki paylarının piyasa değeri en büyük 25 firmanın hisse senedinden oluşmaktadır.

BİST Temettü 25 kapsamında yer alan ve incelememize kaynak teşkil eden hisse senetleri aşağıda Tablo:1'de yer almaktadır.

TABLO:1
BİST Temettü 25 Kapsamında Yer Alan Hisse Senetleri

	SEMBOL	HİSSE ADI		SEMBOL	HİSSE ADI
1	ADANA	ADANA ÇİMENTO (A)	14	FROTO	FORD OTOSAN
2	AKNS	AKÇANSA ÇİMENTO	15	GARAN	GARANTİ BANKASI
3	AKSA	AKSA AKRİLİK	16	ISCTR	İŞ BANKASI (C)
4	AKSGY	AKİŞ GMYO	17	ISGYO	İŞ GMYO
5	ALBRK	ALBARAKA TÜRK	18	KORDS	KORDSA TEKNİK TEKSTİL
6	ANHYT	ANADOLU HAYAT EMEKLİLİK	19	SARKY	SARUYSAN
7	ARCLK	ARÇELİK	20	SISE	ŞİŞE CAM
8	AYGAZ	AYGAZ	21	SODA	SODA SANA Yİİ
9	BRSAN	BORUSAN MANNESMANN	22	TAVHL	TAV HAVALİMANLARI
10	CIMSA	ÇİMSA	23	TSKB	T.S.K.B.
11	EGEEN	EGE ENDÜSTRİ	24	TTRAK	TÜRK TRAKTÖR
12	ENKAI	ENKA İNŞAAT	25	YGGYO	YENİ GİMAT GMYO
13	EREGL	EREĞLİ DEMİR ÇELİK			

3.2. Metodoloji

Çalışmamızda event study (olay çalışması) yöntemi kullanılmıştır. Event study yöntemi finansal piyasalar incelemelerinde önemli bir amaca hizmet etmektedir (Kothari ve Warner, 2006).

Olay çalışmasının amacı, olayın ilk kez açıklandığı tarih ki buna olay tarihi (event date) denilmekte olup olay tarihinin öncesinde, olay günü ve olay günü sonrasında anormal (fazla) bir getiri oluşup oluşmadığının tespit edilmesidir. Anormal getiriler, olay çalışmasında normal şartlarda olması beklenen getirilerinden ya daha düşük ya da daha yüksek olan getirilerdir. Olay çalışması kapsamında belirlenen fazla getiriler 'anormal getiriler' olarak ifade edilmektedir. Anormal getiri, bir firmanın hisse senedinden beklenen getiri ile o firmaya ait hisse senedinin belli bir dönemine ilişkin gerçekleşen getirisi arasındaki farktır (Rao, 1995).

Event study yöntemi çalışmasında öncelikle olay zamanının ve olay penceresinin belirlenmesi gerekmektedir (Mazgıt, 2013). Çalışmamızda araştırma konumuz olan olay 'Kâr Payı Dağıtımının Açıklanması', olay anı (event date) ise kâr payı ödeme zamanının açıklandığı tarih olarak tespit edilmiştir. Olay penceresi olarak da kâr payı dağıtımının açıklandığı tarihin 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası olarak hesaplamalar yapılmıştır.

BİST Temettü 25 endeksinde yer alan şirketlerin temettü ödemeleri ile ilgili olarak KAP'a yaptıkları kâr payı ödemeleri tarihleri olay günü olarak dikkate alınmış ve olay gününün 10 gün öncesi ve 10 gün sonrasına ilişkin anormal getiriler hesaplanmış daha sonra ortalamaları bulunmuş ve daha sonra ise kümülatif anormal getiriler hesaplanmıştır.

Çalışmamızda H_0 hipotezi olarak “ Kâr payı dağıtımını açıklamalarının şirket hisse getirileri üzerinde bir etkisi yoktur”. Diğer bir ifade ile ‘Kâr payı açıklamalarının kamuya duyurulması ile açıklama yapan şirketin hisse senetlerinden anormal getiri sağlamak mümkün değildir’ şeklinde tespit edilmiştir. Yani;

$H_0 = CAR_t = 0$ ’ dır.

H_1 hipotezi, başka bir ifade ile alternatif hipotez olarak “Kâr payı dağıtımını yapacağını kamuya açıklayan şirketlerin hisse senetlerinden anormal getiri elde edilmesi mümkündür’ şeklinde tespit edilmiştir. Yani;

$H_1 \neq CAR_t \neq 0$ ’ dır.

Normal getirilerin hesaplanmasında piyasa modeli kullanılmıştır. Bu amaçla incelememiz, olay tarihi ile 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası günler için Türkiye hisse senedi piyasasını temsil eden BIST100 endeksinin getiri oranları kullanılmıştır. Bu model kullanılırken, piyasa ve ortalama getiriler ile risk arasında ilişki kurulmaktadır. Piyasa modeli için beklenen getiri aşağıdaki regresyon denklemine göre hesaplanmıştır.

$$R_{it} = \alpha_i + \beta_i R_{mt} + e_{it}$$

Denklemden;

R_{it} : i firma hisse senedinin t gününde gerçekleşen günlük getirisi yani fiili getiriyi,

R_{mt} : t günündeki BİST Endeks 100’ün günlük getirisini,

e_{it} : t günündeki hisse senedinin hata terimini,

α_i ve β_i katsayıları göstermektedir.

Piyasa modeliyle beklenen getirilerin (\check{R}_{it}) hesaplanmasından sonra, olay aralığındaki her gün için anormal getiriler hesaplanmaktadır. Anormal getiri (e_{it}), i şirketinin t zamanında gerçekleşen getirisiyle (R_{it}) beklenen getirisi (\check{R}_{it}) arasındaki farktan oluşmaktadır.

Anormal getiriyi e_{it} ‘yi ise aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür (Levy,1999).

$$e_{it} = R_{it} - \check{R}_{it}$$

Bu ifadedeki gösterimlere açıklayacak olursak;

e_{it} : Şirket hisse senedinin anormal getiri oranını,

R_{it} : Şirket hisse senedinin belli bir dönemine ilişkin gerçekleşen getiri oranını,

R_{mt} : Şirket hisse senedinin beklenen dönemsel getiri oranını (piyasa getiri oranı) göstermektedir.

4. BULGULAR

2014-2018 yılları arasında temettü ödeme duyuruları yapan 25 şirketin, duyuru yaptıkları tarihlerden (olay tarihinden) itibaren 10 gün öncesi ve 10 gün sonrasındaki süre için günlük gerçekleşen getiri oranları bulunmuş ve bu getiri oranları kullanılarak şirketlere ilişkin ortalama anormal getiriler (AR_{it}) ve kümülatif anormal getiriler (CAR_{it}) hesaplanmıştır. Hesaplamalar sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 2’de gösterilmiştir.

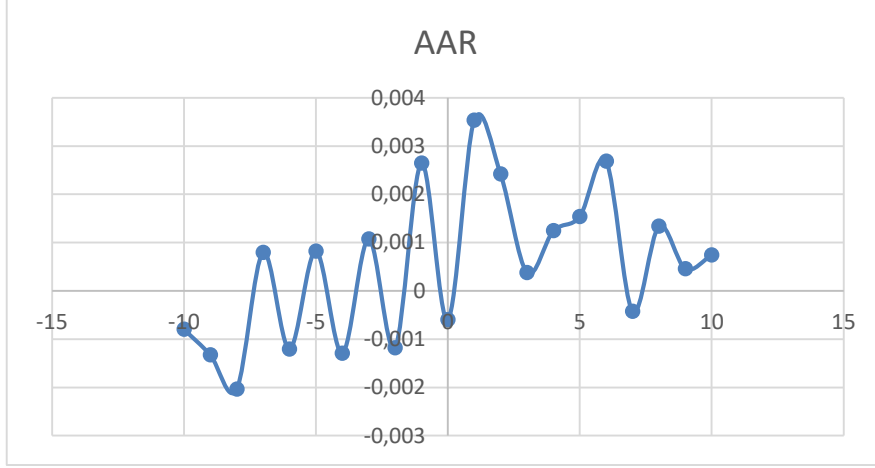
TABLO:2
Şirketlerin AR, AAR ve CAR Değerleri

OLAY ZAMANI	ADANA	AKCNS	AKSA	AKSGY	ALBRK	ANHYT	ARCLK	AYGAZ	BRSAN
GÜN	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit
-10	0,000439	-0,01864	-0,01713	-0,00921	0,022697	-0,01881	-0,00181	-0,01442	0,003567
-9	-0,00524	0,034728	-0,00317	0,004567	0,005479	0,002259	-0,01114	0,000422	-0,01788
-8	0,004437	-0,00281	-0,02655	0,0019	-0,00672	-0,02151	-0,01498	0,010399	-0,0069
-7	0,01474	0,056924	-0,00962	-0,00191	-0,00051	0,00033	0,019379	0,002537	0,000425
-6	-0,00732	0,008761	0,001329	0,008398	-0,00012	0,021	-0,01401	0,001114	0,000937
-5	0,002144	-0,00311	0,00607	-0,0214	-0,00552	-0,00139	0,009296	-0,00051	0,010895
-4	0,008942	-0,01474	-0,03287	0,009283	0,001238	-0,00402	-0,01344	-0,00297	-0,00201
-3	-0,01072	0,029281	-0,00338	0,000284	-0,00237	-0,0074	-0,00397	0,007192	0,009318
-2	-0,02203	0,003851	-0,05379	-0,00043	0,000364	0,005049	0,010846	-0,01005	-0,00682
-1	0,011299	-0,00681	-0,0023	-0,00281	0,058507	-0,0065	0,005122	-0,00058	-0,00244
0	-0,00703	0,019194	-0,06514	0,00051	0,001627	-0,01067	-0,00613	0,015469	0,013434
1	0,002832	0,01328	-0,04825	0,009469	0,014902	0,003889	0,010191	0,043258	-0,00902
2	-0,00657	0,002266	0,105328	-0,01288	-0,00209	0,009203	-0,01162	-0,02692	0,015925
3	-0,00282	0,021659	-0,01892	0,002741	-0,00077	0,014419	-0,00347	-0,00244	0,005685
4	-0,00886	-0,01898	0,006495	0,004191	0,011029	-0,00065	0,003961	0,017205	-0,00331
5	-0,01008	0,02132	-0,01863	0,016084	0,004496	0,000168	-0,0008	-0,00169	0,025643
6	0,01421	0,003612	-0,01015	0,009214	-0,00204	0,026996	0,020996	0,002391	-0,00092
7	-0,00933	-0,01966	-0,02451	-0,01288	-0,01653	-0,02063	-0,01694	-0,02291	-0,0048
8	0,009343	0,014567	0,017018	-0,0001	-0,01525	-0,02555	-0,00847	0,002827	0,000466
9	0,001947	0,004797	-0,00563	-0,01673	0,01397	0,018002	0,031685	0,011187	0,003279
10	-0,00089	-0,01839	0,010887	-0,00166	-0,0124	-0,00628	-0,02096	-0,01351	-0,00169
OLAY ZAMANI	CIMSA	EGEEN	ENKAI	EREGL	FROTO	GARAN	ISCTR	ISGYO	KORDS
GÜN	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit
-10	-0,00198	0,052504	-0,02304	-0,01395	0,019335	-0,0072	-0,00247	-0,00416	0,022107
-9	0,003155	-0,02914	-0,01425	0,016106	0,028217	0,015838	-0,00352	-0,01329	-0,01228
-8	0,004899	-0,02228	0,028916	-0,00803	0,005548	0,003647	-0,00484	0,020242	0,012424
-7	-0,00741	0,002757	0,030871	0,004466	0,022672	-0,00186	0,010648	-0,00146	-0,00794
-6	-0,0075	0,004707	-0,01984	0,002626	-0,02469	-0,00309	-0,00684	-0,00605	-0,01095
-5	-0,0035	0,011693	0,005	0,037914	-0,01345	-0,00036	0,013104	0,007377	-0,01043
-4	-0,00191	-0,00729	0,011732	0,010207	-0,00862	-0,00904	0,004205	-0,01035	-0,01006
-3	0,030968	0,007151	-0,00154	0,021197	0,012428	-0,01217	-0,0047	0,011993	0,018023
-2	-0,02486	0,008148	0,003469	0,033506	0,003181	-0,00755	0,012377	0,000427	0,002299
-1	0,014264	0,033739	0,006362	0,000449	-0,00516	-0,0012	-0,00107	0,017739	-0,00328
0	-0,00593	-0,0024	-0,00249	-0,00698	0,002339	0,023701	-0,00413	-0,0042	0,00777
1	-0,01359	-0,01711	-0,02009	-0,03412	0,00221	0,016109	0,011347	0,007491	4,65E-05
2	0,027442	0,009201	0,009201	0,002804	-0,00629	0,008759	-0,00656	-0,011	0,002729
3	0,012568	0,018315	-0,00928	-0,01014	0,000407	0,002128	0,013891	-0,01477	0,014596
4	-0,01352	-0,00294	0,005793	0,030462	-0,0022	-0,0117	0,002775	0,001221	0,018815
5	0,001686	0,001593	-0,01796	0,022629	-0,00404	-0,02646	0,009771	-0,00387	-0,00449
6	0,005356	-0,00452	-0,00242	-0,01774	-0,00503	0,009912	0,026895	0,020251	0,001269
7	0,030492	-0,01003	-0,00544	0,017652	-0,0058	0,014156	-0,01558	0,001852	0,010811
8	0,013279	-0,01088	0,004648	-0,05178	0,018123	0,005268	-0,00918	-0,00252	-0,00995
9	-0,00117	0,018529	-0,0052	-0,01995	-0,0132	0,012416	-0,01001	0,004586	0,016785
10	-0,00984	-0,0172	-0,00896	0,008382	-0,00287	0,002081	-0,00369	-0,00518	-0,01585

OLAY ZAMANI	SARKY	SISE	SODA	TAVHL	TSKB	TTRAK	YGGYO	ORT.ANOR. GETİRİ	KÜM.ORT. ANOR.GET.
GÜN	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit	ARit	AAR	CAR
-10	-0,00273	0,004762	-0,00712	-0,02931	-0,00387	-3,5E-06	0,001601	-0,0008	-0,0008
-9	0,0166	-0,02144	0,000524	0,017427	0,017706	0,015254	-0,00327	-0,00133	-0,00212
-8	-0,01583	0,015794	-0,0023	-0,00687	-0,00784	5,05E-05	-0,01124	-0,00204	-0,00416
-7	-0,01673	0,010639	0,004235	-0,00698	-0,02645	0,00013	0,001377	0,000795	-0,00336
-6	0,009848	0,02684	0,003613	0,001161	0,000933	-0,00357	-0,00432	-0,0012	-0,00457
-5	0,009552	0,002767	0,006436	-0,00742	0,005681	0,022867	-0,00314	0,000822	-0,00375
-4	0,009103	-0,01957	0,008842	0,00714	-0,01236	-0,01663	0,003607	-0,00129	-0,00504
-3	-0,0146	0,007539	0,018936	0,001688	0,006882	-0,00365	-0,0135	0,001075	-0,00396
-2	0,015639	-0,00085	-0,01033	0,020837	-0,02446	-0,01245	0,009002	-0,00118	-0,00514
-1	-0,00651	0,008078	0,01619	0,001833	0,001904	0,000445	0,004825	0,002645	-0,00249
0	-0,00107	0,002059	-0,01029	-0,01141	0,001701	-0,00439	-0,00584	-0,0006	-0,00309
1	-0,01551	-0,0103	0,029335	0,001744	-0,00796	-0,0003	-0,00636	0,003533	0,000441
2	-0,0087	0,015551	-0,00305	0,014267	0,007408	-0,00621	0,004569	0,002418	0,002859
3	-0,02294	-0,01108	0,027738	-0,02432	-0,01076	0,024129	0,001553	0,00038	0,003239
4	0,018094	0,001296	-0,0002	0,006547	-0,00636	0,001308	-0,00871	0,001243	0,004482
5	0,013195	-0,01277	0,017343	-0,01085	0,013098	0,024207	-0,01401	0,00154	0,006022
6	0,001829	0,032581	0,021524	0,013674	-0,01363	-0,00798	-0,00292	0,002684	0,008706
7	-0,00782	-0,00314	-0,00224	0,004283	-0,00261	-0,00479	-0,00587	-0,00043	0,008279
8	-0,00293	-0,01274	0,009209	-0,01253	-0,00521	0,010911	0,00459	0,001338	0,009617
9	0,015718	-0,0078	-0,02438	0,014085	-0,00806	0,005588	-0,01072	0,00046	0,010077
10	0,000642	0,008568	-0,01268	-0,00278	-0,00021	-0,00184	0,004633	0,000739	0,010816

Tablo 2’den de izleneceği üzere 2014-2018 yıllarında kâr payı dağıtımını açıklamaları yapan BİST Temettü 25 kapsamında yer alan 25 firmanın kümülatif ortalama getirilerinin, olay tarihinden 10 gün öncesi ve 10 gün sonrasındaki süre içinde sıfırdan farklı olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre olay tarihinden önceki ve sonraki kümülatif ortalama getirilerin sıfırdan pozitif yönlü farklı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre, ilgili firmaların kâr payı dağıtımını açıklamalarının firma hisse senetlerinde anormal getirilere neden olduğu anlaşılmış olup yatırımcıların kâr payı açıklamalarına olumlu tepki verdiği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla firmalara ait hisse senetlerinden elde edilen getirilerin bu firmalara ilişkin kâr payı açıklamalarına karşı duyarlı olduğu ve bu duyarlılığın zaman içinde de sürdüğü anlaşılmıştır. Bilhassa olay gününü takip eden ilk günlerde elde edilen getirilerin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit aşağıda Şekil-1’de gösterilmiştir.

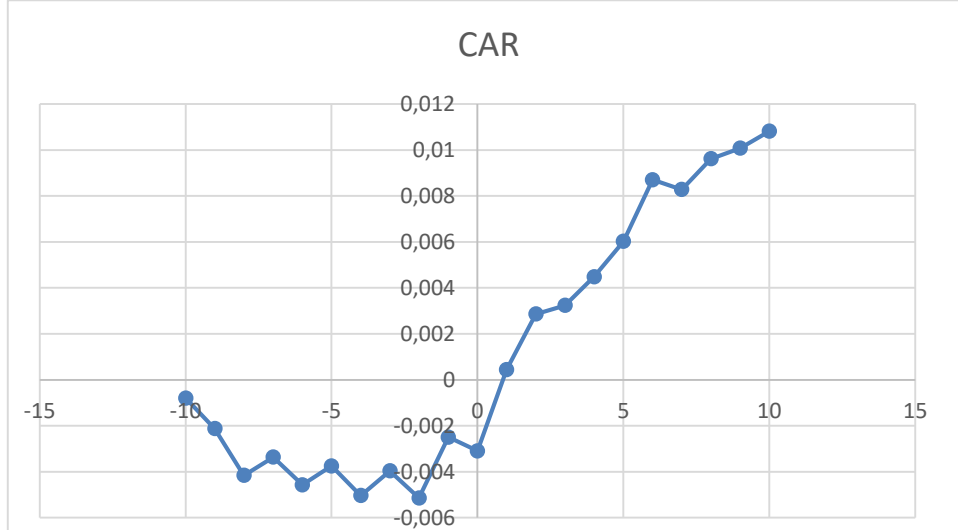
ŞEKİL: 1
Ortalama Anormal Getiriler

Firmaların kâr payı dağıtacağını açıklaması, ilgili firmaların hisse senedi getirileri üzerinde kısa süreli olumlu bir durum yaratmıştır. Olay tarihinden önceki 10 günlük süreçteki anormal getirilerin kısa vadeli düşüş trendi, olayın gerçekleşmesi ile birlikte yerini sert ve olumlu bir yükselişe bırakmıştır.

Kâr payı dağıtacağını açıklayan firmaların 2014-2018 dönemine ait olay tarihinden 10 gün önce ve 10 gün sonrası için beklenen dönemsel getirilerinden yararlanılarak hesaplanan kümülatif anormal ortalama getirileri (CAR) Şekil 2’de gösterilmiştir.

ŞEKİL:2
Kümülatif ortalama Anormal Getiriler

Şekil 2’de görüleceği üzere, kâr payı dağıtımını yapacağını kamuya açıklayan şirketlerin olay tarihinden on gün sonrası için içerdiği süreçte hisse senedi getirilerinde olay tarihi etrafında olumlu bir etki yarattığı görülmüştür. 2014-2018 yıllarında kâr payı dağıtımını yapacağını açıklayan firmaların olay tarihine kadar anormal getirileri bir düşüş trendinde iken, olay tarihini takip eden günden sonra yükseliş trendine geçtiği görülmüştür.

Borsa İstanbul'da işlem gören 25 Şirketin, beş yılda (2014-2018) toplamda 123 açıklama ile yaptığı kâr payı dağıtım duyurusunun hisse senetleri fiyatları üzerinde anormal getiriye neden olduğu görülmektedir. Bu durumda, H_1 hipotezi, "Kâr payı dağıtım yapacağını kamuya açıklayan şirketlerin hisse senetlerinden anormal getiri elde edilmesi mümkündür" şeklindeki alternatif hipotez kabul edilerek, H_0 hipotezi reddedilmektedir.

H_1 alternatif hipotezinin kabul edilmesi, etkin piyasalar hipotezine göre piyasanın yarı güçlü formda dahi etkin olmadığına işaret etmektedir. Etkin piyasalar hipotezine göre bir piyasanın etkin ya da yarı güçlü formda etkin olabilmesi için, firmalara ilişkin kamuya duyurulan bilgilerin ilgili firmaların hisse senetlerinden anormal bir getiri elde edilememesi diğer bir ifade ile ilgili firmanın hisse senedi getirilerinin etkilenmemesi gerekir. Bu nedenle bir firma ile ilgili bir bilginin kamuya duyurulması ile birlikte o firmanın hisse senetlerinin getirilerinde anormal bir yükseliş veya düşüş oluşuyorsa bu piyasa yarı güçlü formda etkin değildir (Karan, 2004).

5. SONUÇ

İşletmelerin amaçlarından biri de işletmenin piyasa değerini maksimum yapmaktır. İşletme ortaklarının amaçları ise pay senetlerinin piyasa fiyatlarının maksimum olmasıdır. Firma değerini etkileyen önemli unsurlardan birisi olan kâr payı dağıtımıdır. Bunun nedeni düzenli kâr payı dağıtım yapan firmaların hisse senetlerine yatırımcıların daha fazla ilgi göstermesidir. Dolayısıyla, bir hissenin fiyatı bu hisseye ilişkin olarak kâr payı dağıtılacağı açıklanması ile hareketlenebilir. Bu nedenle Şirketlerin temettü dağıtım politikaları firma değerinin maksimuma çıkarılması açısından önemli bir araçtır.

Etkin piyasalar hipotezine göre bir piyasanın etkin ya da yarı güçlü formda etkin olabilmesi için, firmalara ilişkin kamuya duyurulan bilgilerin ilgili firmaların hisse senetlerinden anormal bir getiri elde edilememesi diğer bir ifade ile ilgili firmanın hisse senedi getirilerinin etkilenmemesi gerekir. Bu nedenle bir firma ile ilgili bir bilginin kamuya duyurulması ile birlikte o firmanın hisse senetlerinin getirilerinde anormal bir yükseliş veya düşüş oluşuyorsa bu piyasa yarı güçlü formda etkin değildir.

Bu çalışmada, temettü dağıtım istikrarlı ve yüksek olan BİST Temettü 25 endeksinde yer alan şirketlerin kâr payı dağıtımına ilişkin açıklamaların, bu şirketler üzerinde anormal getiri sağlayıp sağlamadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma bulguları, kâr payı dağıtım açıklamasının yapıldığı zaman dilimi etrafında anormal getirilerin söz konusu olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda, H_1 hipotezi, "Kâr payı dağıtım yapacağını kamuya açıklayan şirketlerin hisse senetlerinden anormal getiri elde edilmesi mümkündür" şeklindeki alternatif hipotez kabul edilerek, H_0 hipotezi reddedilmektedir.

H_1 hipotezinin kabul edilmesiyle, Türkiye'de sermaye piyasasının yarı güçlü formda bile etkin olmadığı ve bu nedenle Borsa İstanbul'da kamuya yapılan farklı duyurular yoluyla anormal getiriler elde etmenin olası olduğu sonucuna varılmakla birlikte, diğer yandan kâr payı dağıtım açıklamalarının anormal getiri sağlama etkisinin kısa süreli olduğu görülmüştür.

Çalışmamızda bulunan sonuçlar ile yurt içinde ve yurt dışında konu ile ilgili yapılan çalışmalarda bulunan sonuçların benzerlik gösterdiği yani, şirketlerin kâr payı dağıtım açıklamalarının ilgili şirketin hisse senedi getirileri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Aharony, J. ve Swary I. (1980). Quarterly Dividend and Earnings Announcements and Stockholders Return: An Empirical Analysis, *The Journal of Finance*, Vol. 35, No: 1, s. 1-12.

Anbar, A. (2006). Hisse Senetleri İmkb’de İşlem Gören İşletmelerde Kâr Payı Dağıtım Politikası, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı:75.

Bayazıtlı, E.,Kaderli, Y. ve Gürel, E. (2006). Kâr payı Dağıtım Duyurularının Firmaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: İMKB’ye Kayıtlı Taş ve Toprağa Dayalı Sanayide Faaliyet Gösteren Bazı Firmalar Üzerinde Bir Olay Etüdü Çalışması, *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, 26, s. 1-16.

Kaderli, Y. ve Başkaya, H. (2012). Halka Açık Firmalarda Kâr Payı Dağıtım Duyurularının Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisinin Ölçülmesi: Borsa İstanbul’da Bir Uygulama. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt:1, Sayı:1.

Karan, Mehmet B. (2004). *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*, Gazi Kitabevi, Ankara

KOTHARI, S. ve WARNER, J. (2006). *Econometrics of Event Studies*, Elsevier, North Holland.

LEVY, H. (1998). *Principles Of Corporate Finance*, South-Western Educational Publishing.

Mazgit, İ. (2013). Endeks Kapsamında Olmanın Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Bist Temettü 25 Endeksi Üzerine Bir Uygulama, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Sayı 2.

Muradoğlu, G. ve Aydoğan, K. (1999). Are There Trends in Market Reactions? Stock Dividends and Rights Offerings at Istanbul Stock Exchange, *Warwick Business School, Accounting and Finance Group Work*, United Kingdom.

Raja M., Sudhakar J.Clement (2010). An Empirical Test of Indian Stock Market Efficiency in Respect of Bonus Announcement, *Asia Pasific Journal of Finance and Banking Research*, Vol.4, No.4.

RAO, R. (1995). *Financial Manager*, South Western Collage Publishing, Cincinnati.

Sakarya, Ş., Çalış.,N. Ve Kayacan, M.A.(2018). Temettü Ödeme Duyurularının Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisinin Ölçülmesi: Borsa İstanbul’da Bir Uygulama. *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, SS. 92-106.

Algılanan Aşırı Nitelikliliğin İş Tutumlarına Etkisinde Örgüt Temelli Özsaygının Moderator Rolü: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma

Ali Acaray

Bankacılık ve Finans Bölümü,
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
Rize, 53700, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, algılanan aşırı nitelikliliğin işten ayrılma niyeti ve iş tatmini üzerine etkisinde örgüt temelli özsaygının moderator rolünü incelemektir. Çalışmanın verileri, kolayda örneklem yöntemiyle bankacılık sektöründe tam zamanlı olarak çalışan 316 örneklemden anket tekniğiyle toplanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; algılanan aşırı niteliklilik çalışanların işten ayrılma niyetlerini artırmakta ve iş tatminlerini ise azaltmaktadır. Örgüt temelli özsaygı da algılanan aşırı nitelikliliğin hem işten ayrılma niyeti hem de iş tatmini üzerine etkisinde moderator etkiye sahiptir. Çalışmada ulaşılan bulgulardan yola çıkılarak bankaların insan kaynakları uygulayıcılarına yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Aşırı Niteliklilik, İşten Ayrılma Niyeti, İş Tatmini, Örgüt Temelli Özsaygı, Bankacılık Sektörü

GİRİŞ

Örgütlerin başarısında ve başarısızlığında doğru yetkinlik ve beceriye sahip çalışanların örgüte çekilmesi ve örgütte tutulması belirleyici olmaktadır (Keser vd., 2012). Dolayısıyla çalışan ile iş arasında uyumun sağlanması ve bunun için de öncelikle doğru özelliklere sahip çalışanların örgüte kazandırılması gerekmektedir (Yıldız vd., 2017). Ancak eğitim seviyesinin artması, küresel değişkenlik, yaşanan ekonomik krizler gibi çeşitli koşullar çok sayıda çalışanın işinin gerektirdiğinden daha fazla beceri ve eğitime sahip olmasına yol açmıştır (Alfes vd., 2016; Luksyte vd., 2011). Günümüz çalışma yaşamında örgütlerde yaygın bir hale gelmiş aşırı niteliklilik meselesi, hem araştırmacıların hem de insan kaynakları uygulayıcılarının gündemine eksik istihdam konusu olarak girmiştir (Hu vd., 2015; Zhang vd., 2015).

Aşırı niteliklilik, çalışanın sahip olduğu eğitim, tecrübe, bilgi, yetenek ve beceri gibi özelliklerinin istihdam edildiği işin gereklerinden daha fazla olması durumudur (Erdogan & Bauer, 2009; Johnson & Johnson, 2000). Aşırı niteliklilik algılaması çalışanların çeşitli iş tutum ve davranışlarına yol açmaktadır. Yapılan çalışmalar algılanan aşırı nitelikliliğin çalışanların iş tatmini ve örgütsel bağlılığını azalttığını (Fine & Nevo, 2008; Maynard vd., 2006; Johnson vd., 2002), işten ayrılma niyeti (Yıldız vd., 2017; Erdogan & Bauer, 2009; Maynard vd., 2006) ve üretkenlik karşıtı iş davranışlarını artırdığını (Luksyte vd., 2011) ortaya koymaktadır.

Algılanan aşırı nitelikliliğin sonuçlarına yönelik ilgili yazında çalışmaların sayısı artmaya başlamasına rağmen, aşırı niteliklilik algılamasının olumsuz etkilerini azaltabilecek çalışmaların sayısı çok azdır. Bu çalışmanın amacı, algılanan aşırı nitelikliliğin işten ayrılma niyeti ve iş tatminine etkisinde örgüt temelli özsaygının moderator rolünü incelemektir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Algılanan Aşırı Niteliklilik

Algılanan aşırı niteliklilik, bir çalışanın örgütteki pozisyonun gereklerine göre daha fazla eğitim, tecrübe, bilgi, yetenek ve diğer özelliklere sahip olmasıdır (Maynard vd., 2006). Aşırı niteliklilik kavramının ölçümü objektif ve sübjektif olarak yapılmaktadır (Luksyte vd., 2011).

İşten Ayrılma Niyeti

İşten ayrılma kararı alınmadan önceki düşünce ya da planlama aşaması olan işten ayrılma niyeti, örgütlerdeki çeşitli sorunların varlığını göstermesi bakımından önemli bir araştırma alanıdır. İşten ayrılma niyeti, bireylerin sürdürdükleri işleri ya da kariyerlerinin yerine yeni bir işe veya kariyere yönelme isteğidir (Çekmecelioğlu, 2014).

İş Tatmini

İş tatmini, çalışanların iş ve çalışma koşullarını değerlendirmesinden sonra hissettikleri duygunun pozitif yönü ya da memnun edici hali olarak ifade edilmektedir (Locke, 1976). İş tatmini yüksek olan bir çalışanın işine yönelik tutumu pozitif iken, düşük olan bir çalışanın ise tutumu negatiftir (Robbins & Coulter, 2012).

Örgüt Temelli Özsaygı

Örgüt temelli özsaygı kavramı, Pierce ve diğerleri (1989) tarafından geliştirilmiştir. Örgüt temelli özsaygı, çalışanların üyesi oldukları örgütte çeşitli rollere girerek yerine getirdikleri görevler karşılığında kendilerini önemli, değerli, anlamlı değerlendirerek kişisel ihtiyaçlarını karşılamalarındaki inanç seviyeleridir (Pierce vd., 1989).

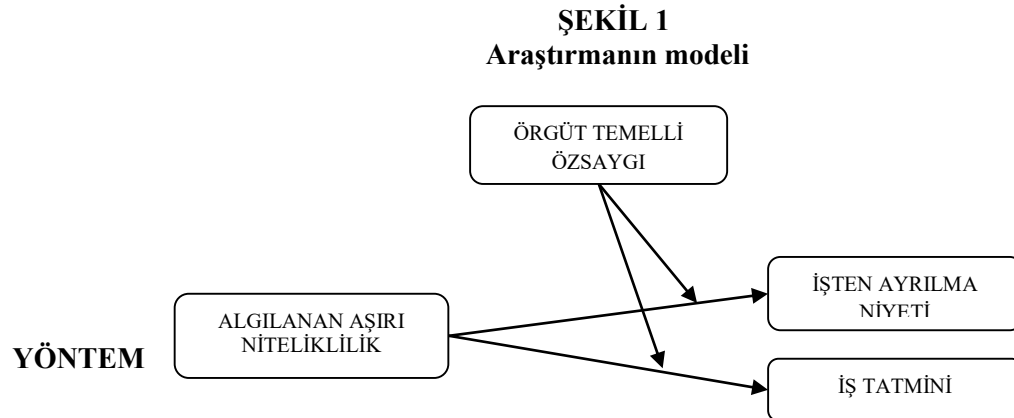
Araştırmanın Hipotezleri

H₁: Algılanan aşırı niteliklilik işten ayrılma niyetini pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

H₂: Algılanan aşırı niteliklilik iş tatminini negatif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

H₃: Örgüt temelli özsaygı algılanan aşırı niteliklilik ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide moderatör etkiye sahiptir.

H₄: Örgüt temelli özsaygı algılanan aşırı niteliklilik ile iş tatmini arasındaki ilişkide moderatör etkiye sahiptir.

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın verileri çeşitli bankalarda çalışan 316 kişiden anket tekniği ile toplanmıştır. 316 örneklemin; % 51'i erkek, % 84'ü lisans mezunu, yaş ortalaması 31,60, % 59'u evli, ortalama kıdem süresi 6,36, % 44'ü gişe personeli olarak çalışmaktadır.

Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Çalışanların aşırı niteliklilik algılamalarının ölçümünde Maynard ve diğerlerinin (2006) geliştirdiği işini küçük görme ve kendini üstün görme alt boyutlarından oluşan 9 ifadeli ölçekten yararlanılmıştır. Çalışanların işten ayrılma niyetlerinin ölçümünde Wayne ve diğerlerinin (1997) geliştirdiği ve Türkçe'ye uyarlamasını Küçükusta'nın (2007) yaptığı 3 ifadeli tek boyutlu ölçek kullanılmıştır. Çalışanların örgüt temelli özsayılarının ölçümünde Pierce ve diğerlerinin (1989) geliştirdiği 10 ifadeli ve tek boyutlu ölçek kullanılmıştır. Çalışanların iş tatminlerinin ölçümünde ise Tsui ve diğerleri (1992) tarafından geliştirilen 6 ifadeli ve tek boyutlu ölçek kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler 1=Kesinlikle katılmıyorum ve 5=Kesinlikle katılıyorum şeklindeki 5'li likert tipinde hazırlanan ölçeklerle ölçülmüştür.

BULGULAR

Faktör ve Güvenilirlik Analizlerine İlişkin Bulgular

Algılanan aşırı nitelikliliğin faktör yükleri 0,557 ile 0,855; işten ayrılma niyetinin faktör yükleri 0,831-0,848; örgüt temelli özsaygının faktör yükleri 0,638-0,863 ve iş tatmininin faktör yükleri ise 0,452-0,773 arasında değişmektedir. Algılanan aşırı niteliklilik değişkeninden bir ifade farklı bir faktör altında kaldığı için analize katılmamıştır. Algılanan aşırı nitelikliliğin sekiz ifadeden dördünün işini küçük görme boyutundaki toplam varyansın % 33,73'ünü, diğer dördünün kendini üstün görme boyutundaki toplam varyansın % 29,70'ini; işten ayrılma niyetinin üç ifadesinin toplam varyansın % 70,90'ını; örgüt temelli özsaygının on ifadesinin toplam varyansın % 71,91'ini ve iş tatmininin altı ifadesinin ise toplam varyansın % 44,39'unu açıkladığı görülmüştür. Örneklemeden toplanan verilerin faktör analizi için yeterliliğe sahip olup olmadığını ortaya koyabilmek için yapılan ölçüm neticesinde algılanan aşırı niteliklilik için KMO değeri ,709 (Bartlett testinin p değeri ,000), işten ayrılma niyeti için KMO değeri ,708 (Bartlett testinin p değeri ,000), örgüt temelli özsaygı için KMO değeri ,845 (Bartlett testinin p değeri ,000) ve iş tatmini için KMO değeri ise ,758 (Bartlett testinin p değeri ,000) olarak bulunmuştur. Tablo 1'deki parantez içindeki değerler ise Cronbach Alpha güvenilirlik değerleridir.

Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi sonucunda modeldeki değişkenlerin kendi aralarındaki çift yönlü ilişkilere sahip olduğu Tablo 1'de görülmektedir.

TABLE 1

Ortalama, Standart Sapma, Korelasyon ve Güvenilirlik Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5
(1) İşini Küçük Görme	(,83)				
(2) Kendini Üstün Görme	,11*	(,76)			
(3) İşten Ayrılma Niyeti	,25**	,13*	(,79)		
(4) Örgüt Temelli Özsaygı	-,16**	,32**	-,18**	(,92)	
(5) İş Tatmini	-,23**	,01	-,53**	,41**	(,74)
Ortalama	2,46	3,53	2,53	4,01	3,41
Std. Sapma	1,0103	,8233	1,0750	,6452	,7439

* p< .05, **p< .01

Hipotez Testleri

Tablo 2'de görüldüğü gibi, algılanan aşırı nitelikliliğin işini küçük görme boyutu işten ayrılma niyetini p<.01 anlamlılık seviyesinde .25 beta ile kendini üstün görme boyutu ise işten ayrılma niyetini p<.05 anlamlılık seviyesinde .13 beta katsayısı ile pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir. Dolayısıyla H_{1a} ve H_{1b} hipotezleri desteklenmiştir. Yine Tablo 2'de görüldüğü gibi, algılanan aşırı nitelikliliğin işini küçük görme boyutu iş tatminini p<.01 anlamlılık seviyesinde -.23 beta katsayısı ile negatif ve anlamlı olarak etkilemektedir. Dolayısıyla H_{2a} hipotezi desteklenmiştir. Ancak algılanan aşırı nitelikliliğin kendini

üstün görme boyutunun iş tatminine etkisine yönelik geliştirilen H_{2b} hipotezi istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için desteklenmemiştir.

TABLO 2
Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	β	t	p	F	R ²	Düz. R ²
İşini Küçük Görme	İşten Ayrılma Niyeti	,25	4.546	,000	20,666	,062	,059
Kendini Üstün Görme	İşten Ayrılma Niyeti	,13	2,227	,027	4,961	,016	,012
İşini Küçük Görme	İş Tatmini	-,23	- 4,240	,000	17,980	,054	,051
Kendini Üstün Görme	İş Tatmini	,01	,012	,990	,000	,001	,001

** : p < .01, * : p < .05

Örgüt Temelli Özsaygının Moderator Rolü

Örgüt temelli özsaygının moderator rollerine ilişkin ulaşılan bulgular Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'da gösterilmektedir.

TABLO 3
İşini Küçük Görme ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide Örgüt Temelli Özsaygının Moderator Etkisi

Örgüt Temelli Özsaygının Moderator Etkisi				
	İşten Ayrılma Niyeti	β	t	p
Sabit			7.226	.000
İşini Küçük Görme		.229	4.199	.000
Örgüt Temelli Özsaygı		-.168	-3.041	.003
Örgüt Temelli Özsaygı x İşini Küçük Görme		-.123	-2.249	.025
Modelin Özeti		R²	F	p
		.097	11.195	.000

Tablo 3'teki analiz sonuçları örgüt temelli özsaygının işini küçük görme ile işten ayrılma niyeti arasında moderator etkiye sahip olduğunu istatistiksel açıdan ortaya koymaktadır ($\beta = -.123$; $t = -2.249$; $p = 0.025$). Dolayısıyla H_{3a} hipotezi desteklenmiştir.

TABLO 4
Kendini Üstün Görme ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide Örgüt Temelli Özsaygının Moderator Etkisi

Örgüt Temelli Özsaygının Moderator Etkisi				
	İşten Ayrılma Niyeti	β	t	p
Sabit			8.105	.000
Kendini Üstün Görme		.202	3.499	.001
Örgüt Temelli Özsaygı		-.246	-4.233	.000
Örgüt Temelli Özsaygı x Kendini Üstün Görme		.002	.038	.969
Modelin Özeti		R²	F	p
		.070	7.856	.000

Tablo 4'teki analiz sonuçları örgüt temelli özsaygının kendini üstün görme ile işten ayrılma niyeti arasında moderator etkiye sahip olmadığını istatistiksel açıdan ortaya koymaktadır ($\beta = .002$; $t = .038$; $p = 0.969$). Dolayısıyla H_{3b} hipotezi desteklenmemiştir.

TABLO 5
İşini Küçük Görme ile İş Tatmini Arasındaki İlişkide Örgüt Temelli Özsaygının Moderator Etkisi

Örgüt Temelli Özsaygının Moderator Etkisi				
	İş Tatmini	β	t	p
Sabit			6.865	.000
İşini Küçük Görme		-.174	-3.406	.001
Örgüt Temelli Özsaygı		.406	7.838	.000
Örgüt Temelli Özsaygı x İşini Küçük Görme		.107	2.092	.037
Modelin Özeti		R²	F	p
		.211	27.778	.000

Tablo 5'teki analiz sonuçları, örgüt temelli özsaygının işini küçük görme ile iş tatmini arasında moderator etkiye sahip olduğunu istatistiksel açıdan ortaya koymaktadır ($\beta=.107$; $t=2.092$; $p=0.037$). Dolayısıyla **H_{4a}** hipotezi desteklenmiştir.

TABLO 6
Kendini Üstün Görme ile İş Tatmini Arasındaki İlişkide Örgüt Temelli Özsaygının Moderator Etkisi

Örgüt Temelli Özsaygının Moderator Etkisi				
	İş Tatmini	β	t	p
Sabit			6.967	.000
Kendini Üstün Görme		-.137	-2.551	.011
Örgüt Temelli Özsaygı		.448	8.295	.000
Örgüt Temelli Özsaygı x Kendini Üstün Görme		-.074	-1.437	.152
Modelin Özeti		R²	F	p
		.196	25.289	.000

Tablo 6'daki analiz sonuçları, örgüt temelli özsaygının kendini üstün görme ile iş tatmini arasında moderator etkiye sahip olmadığını istatistiksel açıdan ortaya koymaktadır ($\beta= -.074$; $t= -1.437$; $p=0.152$). Dolayısıyla **H_{4b}** hipotezi desteklenmemiştir.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel bulgularından birisi, algılanan aşırı nitelikliliğin işini küçük görme ve kendini üstün görme boyutlarının çalışanların işten ayrılma niyetlerini artırdığıdır. Çalışan, kendisinin özelliklerinin fazla olduğunu ve bu özelliklerini kullanmadığını düşünerek, başka bir deyişle nitelik uyumsuzluğu yaşayarak işten ayrılmayı tasarlamaktadır. Diğer temel bulgusu ise, işini küçük görme boyutu ile işten ayrılma niyeti arasındaki negatif ilişki örgüt temelli özsaygının moderator etkisiyle pozitif olmuştur.

Çalışmada ulaşılan bulgulardan bir diğeri de, algılanan aşırı nitelikliliğin işini küçük görme boyutunun iş tatminini azalttığıdır. Bu negatif ilişki de örgüt temelli özsaygının moderatorluğünde pozitif yönelmiştir. Dolayısıyla örgüt temelli özsaygı önemli bir ilişki moderatorü olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışmada ulaşılan bulguların insan kaynakları uygulayıcıları açısından önemi büyüktür. İşe kabul edilmeyi artırmak için iş arayanların kendilerini daha da geliştirmek, özgeçmişlerini zenginleştirmek ve cazibeli hale getirmek için çeşitli eğitimlere gitmeleri eğitim seviyeleri artmışların sayısını daha artırmaktadır. Bu özellikli çalışanların işe alınmaları ilk bakışta örgüt açısından daha vasıflı personele sahip olacağı için avantajlı gibi görünebilir. Fakat örgüte alınan personellerin vasıfları, işin gerekleri geçiyorsa bir nitelik uyumsuzluğu ortaya çıkacak ve bu durum personellerin beklentilerinin

karşılanamamasına yol açacaktır. Beklentileri karşılanamamış personellerin vasıflarını kullanabilecekleri başka kariyerlere yönelme niyetleri ortaya çıkacaktır. Ayrıca bu vasıflıların iş tatminleri de düşecektir. Buradaki asıl mesele, işe başlamış aşırı nitelikli çalışanların işten ayrılma niyetlerini hangi mekanizmalarla azaltabiliriz ve hangi mekanizmalarla iş tatminlerini artırabiliriz konusudur. Kendilerini örgütlerinde yüksek seviyede yararlı, verimli, değerli, önemli, arkadaşlarıyla uyumlu, güvenilir, inanılan, sözü dinlenen ve ciddiye alınan olarak algılayan, başka bir ifade ile yüksek örgüt temelli özsaygıya sahip çalışanların işten ayrılma niyetleri azalacak ve iş tatminleri de artacaktır. Dolayısıyla insan kaynakları uygulayıcılarına, çalışanların örgüt temelli özsaygının artmasına yardımcı olacak insan kaynakları uygulamaları içerisinde olmaları önerilmektedir.

Örneklemin sadece bankacılık sektörü çalışanlarından toplanması çalışmanın kısıtıdır. Söz konusu kısıta rağmen çalışmada ulaşılan bulgular hem yazındaki bilgi birikiminin artışına hem de insan kaynakları uygulayıcılarının çözüm imkânlarının genişlemesine katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Alfes, K., Shantz, A., & Baalen, S. V. (2016). Reducing perceptions of over qualification and its impact on job satisfaction: The dual roles of interpersonal relationships at work. *Human Resource Management Journal*, 26 (1), 84-101.

Çekmecelioğlu, H. G. (2014). Göreve ve insana yönelik liderlik tarzlarının örgütsel bağlılık, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 21-34.

Erdoğan, B., & Bauer, T.N. (2009). Perceived over qualification and its outcomes: The moderating role of empowerment. *Journal of Applied Psychology*, 4 (2), 557-565.

Fine, S., & Nevo, B. (2008). Too smart for their own good? A study of perceived cognitive overqualification in the workforce. *The International Journal of Human Resource Management*, 19 (2), 346-355.

Hu, J., Erdogan, B., Bauer, T. N., Jiang, K., Liu, S., & Li, Y. (2015). There are lots of big fish in this Pond: The role of peer overqualification on task significance, perceived fit, and performance for overqualified employees. *Journal of Applied Psychology*, 100 (4), 1228-1238.

Johnson, R. W., Morrow, P.C., & Johnson, G. C. (2002). An evaluation of a perceived overqualification scale across work settings. *The Journal of Psychology*, 136 (4), 425-441.

Johnson, G. J., & Johnson, W. R. (2000). Perceived overqualification and dimensions of job satisfaction: A longitudinal analysis. *The Journal of Psychology*, 134 (5), 537-555.

Keser, A., Yılmaz, G., & Yürür, S. (2012). Çalışma yaşamında davranış: Güncel yaklaşımlar. Kocaeli: Umuttepe Yayıncılık.

Küçükusta, D. (2007). Konaklama İşletmelerinde İş-Yaşam Dengesinin Çalışma Yaşamı Kalitesi Üzerindeki Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir.

Locke, E. (1976). The nature and causes of job satisfaction. M. D. Dunnette (ed.), *Handbook of industrial and organizational psychology* (1297-1349), Chicago: Rand McNally.

Luksyte, A., Spitzmueller, C., & Maynard, D. C. (2011). Why do overqualified incumbents deviate? Examining multiple mediators. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16 (3), 279-296.

Maynard, D. C., Joseph, T. A., & Maynard, A. M. (2006). Underemployment, job attitudes, and turnover intentions. *Journal of Organizational Behavior*, 27 (4), 509-536.

Pierce, J. L., Gardner, D. G., Cummings, L. L., & Dunham, R. B. (1989). Organization-based self-esteem: Construct definition, measurement, and validation. *Academy of Management Journal*, 32, 622-648.

Robbins, S. P., & Coulter, M. (2012). *Management*. 11th. Ed., New Jersey: Pearson Education, Inc.

Tsui, A. S., Egan, T. D., & O'Reilly, C. A. (1992). Being different: Relational demography and organizational attachment. *Administrative Science Quarterly*, 37 (4), 549-579.

Yıldız, B., Özdemir, F., Habib, E., & Çakı, N. (2017). Aşırı nitelikliliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde kolektif şükranın moderator etkisi. *Journal of Organizational Behavior Research*, 2 (2), 40-61.

Wayne, S. J., Shore, L. M., & Liden, R. C. (1997). Perceived organizational support and leader-member exchange: A social exchange perspective. *Academy of Management journal*, 40 (1), 82-111.

Zhang, M. J., Law, K. S., & Lin, B. (2015). You think you are big fish in a small pond? Perceived overqualification, goal orientations, and proactivity at work. *Journal of Organizational Behavior*, 37 (1), 61-84.

Banka Getirileri İle Döviz Kuru Arasındaki İlişki

Dr. Niyazi TELÇEKEN

Sermaye Piyasası Kurulu/Yatırımcı Tazmin Merkezi
Eskişehir Yolu 8. Km No:156 06530 Ankara

Dr. Emrah ÖZBAY

Boynergrup İç Denetim Direktörü
Eski Büyükdere Cad. Park Plaza No:14/15 34398 Maslak İstanbul

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye için döviz kuru ile banka getirileri arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada döviz kurunu temsilen Türk Lirası ABD Doları efektif alış kurunun (USDTL), banka getirilerini temsilen Borsa İstanbul bankacılık endeksinin (XBANK) 16.01.2006 - 23.01.2019 dönemine ilişkin günlük değerlerinin logaritmik değişimleri kullanılarak aralarındaki ilişki eşbütünleşme ve Granger nedensellik modelleri ile test edilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre, döviz kuru ile banka getirileri arasında, istatistiki olarak anlamlı uzun dönemli bir ilişkinin varlığına rastlanamamış iken, kısa dönemde ise XBANK Endeksinden USDTL döviz kuruna doğru tek taraflı bir ilişkinin varlığına rastlanmıştır. Söz konusu durum Portföy Dengesi yaklaşımını destekler niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Borsa İstanbul, Döviz Kuru, Banka Getirisi, Eşbütünleşme, Nedensellik

GİRİŞ

Günümüzde normal bir ekonomideki sadece bankaların veya borsada işlem gören şirketlerin değil, sıradan firmaların bile yabancı para ile temas etmeleri kaçınılmazdır. Bu nedenle döviz kurunun, hisse senedi getirisi ile etkileşim içinde olan makroekonomik değişkenler içerisinde en önemlilerden biri olduğu söylenebilir. Özellikle son dönemlerde pay piyasalarının ulusal sınırların dışına da taşınması, sermaye akışının serbestleşmesi ve yabancı yatırımların çoğalması vb gelişmeler bir ülkedeki pay piyasaları ile döviz piyasalarını artan bir şekilde birbirine bağlamaktadır (Mishra vd., 2007: 344).

Hisse senedi fiyatları ile döviz kurları arasındaki ilişki konusunda kabul gören iki teori bulunmaktadır. Bunlardan birincisi “akış odaklı” model veya geleneksel yaklaşım olarak adlandırılan Mal Piyasası Teorisi; ikincisi ise, “hisse senedi odaklı” model olarak adlandırılan Portföy Dengesi Teorisi’dir (Yang ve Doong, 2004: 140; Tian ve Ma, 2010). Ödemeler bilançosunun cari hesabına dayandırılan akış odaklı modele göre döviz kuru hareketlerinin firmanın rekabet gücünü, dolayısıyla kazancını ve hisse senedi fiyatını etkilediği kabul edilmektedir (Dornbush ve Fisher, 1980). Bu yaklaşımda, döviz kurundaki değişikliklerin uluslararası rekabet ve ticaret dengesi yoluyla reel gelir ve üretimi etkilediği dolayısıyla ihracata dayalı bir ekonomide yerel paranın değerinin düşmesi durumunda kısa vadede ihracatın ve şirket karlarının artacağı ileri sürülmektedir. Gelecekteki nakit akımlarının artışının ise hisse senedi fiyat artışına yol açması beklenmektedir.

Hisse senedi odaklı modele göre pay piyasası ile döviz kuru ilişkisi ülkenin ödemeler bilançosunun finansal hesabı aracılığıyla açıklanmakta (Adjasi, vd, 2008: 30) ve döviz kuru dinamiklerini belirlemede finansal hesaba önemli rol biçilmektedir. Bu teoriye göre, portföy düzeltmeleri (Yabancı sermaye hareketleri-yabancı sermayenin giriş ve çıkışları) hisse senetleri fiyatları değiştiğinde meydana gelmektedir. Hisse senetleri fiyatları, yükselişe geçtiğinde daha fazla yabancı sermaye çekmekte, düşüşe geçtiğinde ise yatırımcıların servetlerini azaltarak, paraya olan talebin azalmasına neden olurlar.

Durumu iyileştirmek için otoritelerce faiz oranları düşürüldüğünde ise yabancı sermaye, görece olarak faizlerin yüksek olduğu başka bir ülkeye doğru yönelir ve dolayısıyla paranın değerinin düşmesine yol açar (Kutty, 2010: 4).

Ancak döviz kuru ile pay piyasası arasındaki ilişki konusunda yukarıdaki yaklaşımların ampirik olarak geçerli olacağını söylemek zordur. Bu yaklaşımların her biri ülkenin dinamiklerine ve küresel koşullara bağlı olarak belirli zaman dilimlerinde geçerli olabileceği gibi, ya da hiç geçerli olmayabilir (Birkan & Akdoğan, 2016, 81). Diğer taraftan, literatürde genellikle bu konu pay piyasası ve döviz kuru özelinde çalışılmıştır. Bu çalışmada bankacılık sektörü ile döviz kuru arasındaki ilişki irdelenmektedir. Geleneksel yaklaşımda döviz kurunun dış ticaret işlemleri yoluyla hisse senetlerini etkilediği ileri sürülmektedir. Ancak, bankaların ödemelere aracılık etmek dışında dış ticaret kapsamına giren esas faaliyeti bulunmamaktadır. Dolayısıyla banka getirileri açısından portföy yaklaşımının geçerli olması beklenmektedir.

LİTERATÜR ÖZETİ

Döviz kurları (DK) ile hisse senedi (HS) fiyatları arasındaki ilişkiler konusunda yapılmış bazıları aşağıdaki tabloda yer alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır.

TABLO-1
Literatürdeki Ampirik Çalışmalar

Yazarlar	Yıl	Model*	Ülke	Dönem	Sonuç
Bahmani-Oskooee ve Sohrabian	(1992)	VAR GC	ABD	1973:7- 1988:12	Uzun dönem ilişki yok. Kısa dönem karşılıklı ilişki var.
Abdalla ve Murinde	(1997)	CT, VAR GC	Hindistan, Kore, Pakistan, Filipinler	1985:1- 1994:7	Filipinler tersine, diğer ülkelerde DK HS'yi etkilemekte
Fang ve Miller	(2002)	GARCH -M	Güney Kore	3.01.1997- 21.12.2000 (1997 krizi)	DK'nın HS'yi negatif etkilemekte.
Kasman	(2003)	CT, VAR GC	Türkiye	4.01.1990- 29.11.2002	HS ile DK arasında nedensellik yok. Uzun dönem ilişki var
Yang ve Doong	(2004)	EGARCH H	G7 ülkeleri	1979:5- 1999:1	HS'nin gelecekteki DK değişimi üzerinde etkisi var.
Murinde ve Poshakwale	(2004)	VAR GC	Polonya, Çek Cumh., Macaristan	02.01.1995 - 31.12.2003	Euro öncesi dönemde: Macaristan'da HS'den DK'ya doğru etki, diğer 2 ülkede karşılıklı etkileşim; Euro sonrası dönemde: tüm ülkelerde DK'dan HS'ye doğru etki tespit edilmiş.
Stavarek	(2005)	CT	Avusturya, Fransa, Almanya	1969:12- 2003:12	1972-1992 döneminde: Uzun dönemli ilişki yok.

			Bir. Krallık, ABD		1993:12-2003:12	1993-2003 döneminde: 4 gelişmiş ülkede uzun dönemli ilişki var. HS'den DK'ya doğru nedensellik tespit edilmiş.
			Polonya		1994:12-2003:12	
			Çek Cumh.		1995:12-2003:12	
			Macaristan		1995:6-2003:12	
			Slovakya		1980:1-1998:12	
			Malezya, Tayland		1981:1-1998:12	
			Hong Kong		1983:3-1998:12	
Phylaktis ve Ravazzollo	(2005)	CT, VAR GC	Endonezya		1986:5-1998:12	Uzun dönemli ilişki yok. HS ile DK pozitif ilişki içerisinde
			Filipinler		1990:1-1998:12	
			Singapur		01.08.1994 - 14.05.2002	Uzun dönemli ilişki yok. HS ile DK negatif ilişki içerisinde
Tabak	(2006)	CT, VAR GC	Brezilya		2003:1-2008:06	Uzun ve kısa dönemli ilişki
Rahman ve Uddin	(2009)	CT, VAR GC	Bangladeş, Hindistan, Pakistan		1989:1-2006:52 Haftalık	Uzun dönemli ilişki yok. Kısa dönemde HS'den DK'ya doğru tek taraflı etki
Kutty	(2010)	CT, VAR GC	Meksika		11.10.2007 - 09.03.2009	Kısa dönemde HS'den DK'ya doğru tek taraflı etki
Agrawal vd.	(2010)	VAR GC	Hindistan		1995:12-2009:12	Uzun dönemli ilişki var. DK'dan ile HS'ye doğru pozitif ilişki
Tian ve Ma	(2010)	ARDL	Çin		1986:1-2004:12	Uzun dönemli ilişki yok. Kısa dönemde HS'den DK'ya doğru tek taraflı etki
Wickremasinghe	(2012)	CT, VAR GC	Sri Lanka		2006-2014	DK'dan HS'ye doğru pozitif ilişki
Boyacıoğlu ve Çürük	(2016)	Panel	Türkiye		04.01.2005 - 31.12.2015	HS'den DK'ya doğru tek taraflı etki
Huy	(2016)	CT, VAR GC	Vietnam		2003:1-2013:1	Yönü değişmekle birlikte 21 ülkeden 13'ünde değişkenler arasında ilişki var.
Birkan ve Akdoğu.	(2016)	VAR GC	21 MSCI ülkesi			

Eyüboğlu ve Eyüboğlu	(2018)	ARDL	Türkiye (Bist 100 ve 23 sektör endeksi)	03.01.2011 - 26.05.2016	BİST 100 açısından DK'dan HS'ye doğru etki söz konusu, bankacılık için anlamlı nedensellik yok
-------------------------	--------	------	---	-------------------------------	--

*Kısaltmalar: CT:Eşbütünleşme testi, GC:Granger nedensellik testi

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, döviz kurları ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki konusunda yapılan çok sayıda çalışma sonucunda, söz konusu iki değişken arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü konusunda çok farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

UYGULAMA ÇALIŞMASI

Türk Lirası ABD Doları efektif alış kuru (USDTL) değişimleri ile banka hisse senedi getirileri arasındaki ilişki incelendiği bu çalışmada, banka hisse senedi getirilerini temsilen Borsa İstanbul bankacılık endeksi (XBANK) kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin analizi için EViews programı aracılığıyla kointegrasyon (eşbütünleşme) testleri, VAR modeli ve Granger nedensellik testleri uygulanmıştır.

Kullanılan Veri Seti

Bu çalışmada 16.01.2006 ile 23.01.2019 döneminde USDTL ile XBANK günlük logaritmik değişim değerleri kullanılmıştır. XBANK verileri veri dağıtım şirketinden (Foreks), USDTL kuru değerleri ise TCMB EVDS aracılığıyla temin edilmiştir. Jarque-Bera testine göre verilerin normal dağılıma uygun oldukları saptanmıştır.

Araştırma Yöntemi ve Modelin Tahmini

Çalışmada öncelikle eşbütünleşme modelleri aracılığıyla bu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılacaktır. Ancak eşbütünleşme testinin uygulanabilmesi için serilerin düzeyde durağan olmadığının ve aynı derecede durağanlaştığının test edilmesi gerekmektedir. Bunun için birim kök testi uygulanacaktır. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin bulunamaması veya değişkenlerin eşbütünleşme modeli ile incelenmeye uygun olmaması durumunda, VAR modeli ve Granger nedensellik testi ile değişkenler arasındaki kısa dönem ilişki nedenselliği de içerecek şekilde araştırılacaktır.

Eşbütünleşme analizi : Eşbütünleşme testi iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkinin veya denge ilişkisinin varlığı üzerine çalışmak için kullanılmaktadır. Normal koşullarda aralarındaki ilişki araştırılacak olan iki veya fazla değişken durağan değilse, söz konusu değişkenler durağanlaşmıyacağı kadar farkları alınarak durağanlaştırılır, daha sonra aralarındaki ilişki incelenir. Ancak bu şekildeki işlemler istatistiksel olarak geçerli olmalarına rağmen, fark alınma sonrası yapılan modelleme uzun dönemli ilişkiyi ortaya koyma kabiliyetine sahip değildir (Brooks, 2008: 338). Bu nedenle uzun dönemli ilişkinin varlığının araştırılması için değişkenlerin düzey değerleri kullanılmaktadır. Çünkü, münferit olarak durağan olmayan birden fazla değişkenin doğrusal bileşimi zamanla değişmeyen bir takım karakteristikler göstermek suretiyle durağan olabilir. Bu durumda söz konusu değişkenler arasında eşbütünleşmeden söz edilebilir.

Engle-Granger iki aşamalı yaklaşımının uygulanacağı eşbütünleşme analizi için öncelikle değişkenlerin düzey değerleri doğrusal regresyon modeline Denklem-1'deki şekilde dahil edilecek, daha sonra bu modelden elde edilen hata terimlerinin durağan olup olmadıkları test edilecektir.

$$Y_t = b_0 + b_1 X_t + \varepsilon_t$$

Denklem-1

Denklem-1'den elde edilecek sonuçlarda katsayılar dışındaki herhangi bir parametrenin anlamlılığının irdelenmesinin istatistiksel açıdan bir geçerliliği bulunmamaktadır (Brooks, 2008: 365).

Eşbütünleşme testi yapılırken, ikinci aşama değişkenlerin doğrusal bileşimi olarak kabul edilen hata terimlerinin durağanlık açısından test edilmesidir. Hata terimlerinin tabii tutulduğu birim kök testi sonucunda; boş hipotez reddedildiğinde, durağan olmayan verilerin durağan doğrusal bileşiminin bulunduğu sonucuna ulaşılabilecektir. Ancak ham verilerle gerçekleştirilen normal birim kök testinin aksine, buradaki hata terimleri belirli katsayı tahmin süreçlerinden türetildiklerinden dolayı, katsayılardaki örnekleme tahmin hatası, test istatistiğinin dağılımını değiştirecektir (Brooks, 2008: 340). Bu nedenle test istatistiği verilerinin karşılaştırılacağı kritik değerler ADF testindeki ham veriler için belirlenmiş kritik değerlerden daha yüksek olabilmektedirler. Bu nedenle Engle ve Yoo (1987) tarafından oluşturulan, kritik değerleri DF testi kritik değerlerinden mutlak değer olarak daha yüksek olan kritik değerler tablosu ile MacKinnon (2010) tarafından gözlem sayısına bağlı olarak kritik değer hesaplamasına yarayan birim kök testi tablosu kullanılmaktadır.

Durağan olmayan değişkenlerin regresyonunun hata terimlerinin durağan olması sonrasında uygulanan hata düzeltme modeli (HDM) bize değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin yanı sıra kısa dönemli ilişki hakkında da bilgi sunma kabiliyetine sahiptir. HDM'de regresyon denkleminde yer alan değişkenler, aralarında uzun dönem ilişki bulunan değişkenlerin birinci farkı ve düzey regresyonundan elde edilmiş hata terimlerinin bir dönem gecikmeli değerleridir. HDM Denklem-2'de gösterildiği şekilde oluşturulacaktır.

$$\Delta Y_t = b_0 + b_1 \Delta X_t + b_2 \varepsilon_{t-1}$$

Denklem-2

Vektör Otoregresyon (VAR) ve Granger Nedensellik Testleri: Sims tarafından 1980 yılında ekonometride popüler hale getirilen VAR modelleri basit otoregresif modellerin genelleştirilmiş şeklini oluştururlar (Brooks, 2008: 290). Bu modelde bir bağımlı değişken kendisinin ve diğer değişken veya değişkenlerin gecikmiş değerleri ile açıklanmaktadır. VAR denkleminde kullanılacak optimal gecikme uzunluğu VAR modelinden uygun sonuçlar elde edebilmek için oldukça önemlidir. Çok fazla gecikmeli değer eklemek serbestlik derecesinden kayba yol açarken, diğer taraftan az sayıda gecikmeli değer eklenmesi tanımlama hatasına yol açabilecektir (Gujarati, 2003: 872).

Model Tahmin Sonuçları ve Değerlendirme

Verilerin durağanlığının tespiti amacıyla uygulanan birim kök testinde kullanılan ADF test istatistiği sonuçlarına göre; XBANK ve USDTL değişkenlerinin düzey değerlerinde birim köke rastlanmış olup, bu değişkenlerin birinci farkları alındığında ise durağanlaştıkları ve birim kökten kurtuldukları görülmüştür. Bu sonuçlara göre XBANK ve USDTL değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişki eşbütünleşme modeli yardımıyla araştırılabilecektir.

XBANK ile USDTL değişkenleri arasındaki ilişkinin araştırılması için düzey değerlerle kurulan regresyon denkleminin sonucu aşağıdaki gibidir. Söz konusu denklemdeki 0,334811 değerini alan katsayı XBANK ile USDTL arasındaki uzun dönemli ilişkiyi göstermektedir.

$$XBANK = 0,334811 * b_1 USDTL + 11,43739$$

XBANK ve USDTL değişkenlerinin doğrusal regresyonundan elde edilen hata terimlerine birim kök testi uygulandığında, ADF birim kök testi kritik değerleri uyarınca hata terimleri %5 anlamlılık düzeyinde durağan iken, Engle Yoo (1987) ve Mackinnon (2010) kritik değer tablolarına göre hata terimlerinin düzeyde durağan olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, XBANK ve USDTL değişkenleri

arasında istatistiki olarak anlamlı uzun dönemli ilişki bulunmadığını göstermekte olup, söz konusu değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin değişkenlerin durağanlaştırılmış değerleri ile oluşturulan VAR modeli yoluyla araştırılması gerekmektedir.

XBANK Endeksi ile USDTL kuru arasındaki ilişkiyi araştırmak için kurulan VAR denkleminde optimal gecikme değeri olarak (Final Prediction Error [FPE] ve Akaike Information Criteria [AIC]) tarafından önerilen 3 dönem kullanılmıştır. Yani bağımlı değişkeni açıklamak için kendisinin ve bağımsız değişkenin 3 döneme kadar gecikmeli değerleri kullanılacaktır.

Buna göre, birinci dereceden farkları alınmış değişkenlerden XBANK'ı Y ile USDTL'yi X ile gösterdiğimizde denklemimiz aşağıdaki şekilde olacaktır.

$$Y_t = a_{1,1} * Y_{t-1} + a_{1,2} * Y_{t-2} + a_{1,3} * Y_{t-3} + a_{1,4} * X_{t-1} + a_{1,5} * X_{t-2} + a_{1,6} * X_{t-3} + a_{1,7} \quad \text{Denklem-3}$$

$$X_t = a_{2,1} * Y_{t-1} + a_{2,2} * Y_{t-2} + a_{2,3} * Y_{t-3} + a_{2,4} * X_{t-1} + a_{2,5} * X_{t-2} + a_{2,6} * X_{t-3} + a_{2,7} \quad \text{Denklem-4}$$

Granger Nedensellik Testinin Sonuçları: Gecikme uzunluğu belirlendikten sonra Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bir değişkendeki değişikliklerin diğer değişkende değişikliğe neden olup olmadığını test etmek amacıyla kullanılan Granger nedensellik testi bir değişkenin diğer değişkenin granger nedeni olmadığına ilişkin boş hipotezin sınanmasıyla gerçekleştirilir. Buna göre hipotezlerimiz aşağıdaki gibidir.

Hipotez 1: USDTL kurunun gecikmeli değerleri XBANK endeksinin Granger nedeni değildir
($H_0: a_{2,1} = 0, a_{2,2} = 0, a_{2,3} = 0$)

Hipotez 2: XBANK endeksinin gecikmeli değerleri USDTL kurunun Granger nedeni değildir
($H_0: a_{1,4} = 0, a_{1,5} = 0, a_{1,6} = 0$)

TABLO 2
Granger nedensellik testi sonuçları

Boş hipotez	Gözlem sayısı	Chi-Sq	Olasılık
Hipotez 1	3277	4,593	0,2041
Hipotez 2		758.919	0,0000

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre 3 gecikmeye kadar USDTL'nin gecikmeli değerlerinin XBANK endeksinin Granger nedeni olmadığına ilişkin boş hipotez red edilememiştir. Ancak 3 gecikmeye kadar XBANK Endeksinin gecikmeli değerlerinin USDTL'nin Granger nedeni olmadığına ilişkin boş hipotez reddedilmiştir. Bu sonuçlar, XBANK endeksinden ile USDTL döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

VAR Modelinin Sonuçları: EViews programından alınan VAR denkleminin ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

TABLO 3
VAR denklemi sonuçları

	XBANK	USDTL
XBANK(-1)	0.002548	-0.163828
XBANK(-2)	0.009241	-0.094857
XBANK(-3)	-0.012616	0.001664
USDTL(-1)	-0.000911	-0.013112
USDTL(-2)	-0.092721	-0.013593
USDTL(-3)	0.025472	-0.057597
C	0.000120	0.000483
R-squared	0.001524	0.195532
F-statistic	0.831588	132.4662

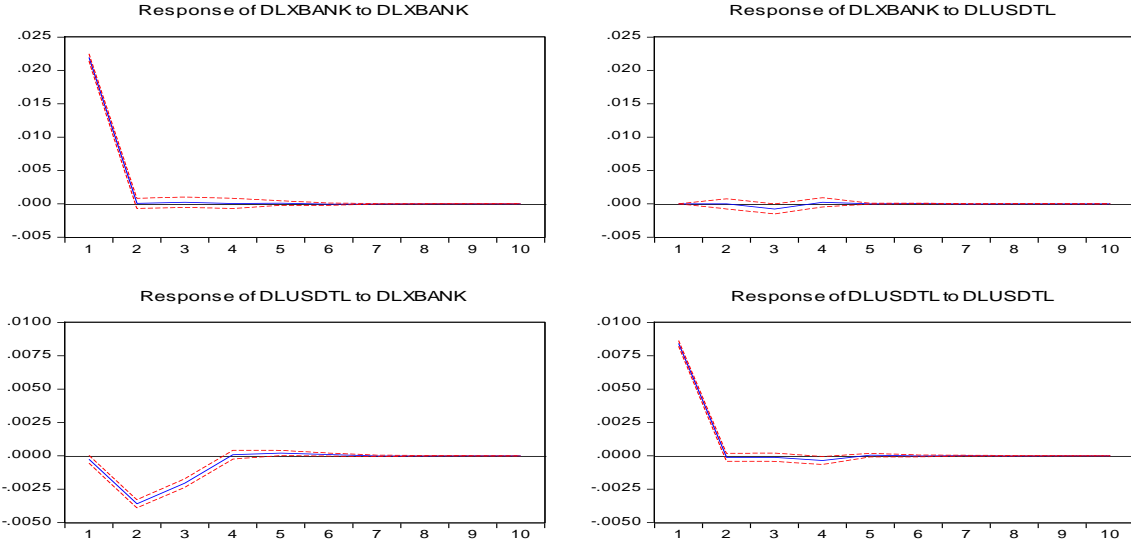
Modelin bir bütün olarak değerlendirilmesini sağlayan F testi sonuçlarına göre, XBANK değişkeni kendi ve USDTL değişkeninin geçmiş değerleri ile açıklanamazken, USDTL değişkeni ise kendisinin ve XBANK'ın geçmiş değerleri ile istatistiki olarak anlamlı bir şekilde açıklanabilmektedir. Söz konusu model denkleminin katsayılarının anlamlılığının test edilmesi için Wald testi gerçekleştirilmiştir. Wald testi sonuçlarına göre; XBANK'nin açıklanmasında kendi geçmiş değerlerine ve USDTL'nin geçmiş değerlerine ilişkin katsayılar %10 seviyesinde anlamlı bulunamamışken, USDTL'nin açıklanmasında kendisinin ve XBANK endeksi geçmiş değerlerine ilişkin katsayılar %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Etki tepki ve varyans ayrıştırma testleri: Etki tepki (Impulse response) testi bir değişkende meydana gelen bir standart sapmalılık şokun VAR modelindeki diğer değişken(ler) üzerindeki etkisini ölçmeye yarayan testtir. Diğer bir deyişle etki tepki testi, her biri değişkene uygulanan şoka karşı VAR modelindeki bağımlı değişkenin zaman boyunca tepkisini izlemektedir (Brooks, 2008: 299). Modelimizin sonuçlarına göre, değişkenler en çok kendi şoklarından etkilenmektedir. XBANK endeksi, kendisine uygulanan şoka USDTL kuruna uygulanan şoka göre daha fazla ve daha uzun süre ve daha fazla tepki vermektedir. Diğer taraftan USDTL kuru, kendisine uygulanan şoka XBANK endeksine uygulanan şoka göre daha şiddetli, ancak daha kısa süren tepki vermektedir.

GRAFİK 1

Etki Tepki Testi Sonuçları

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

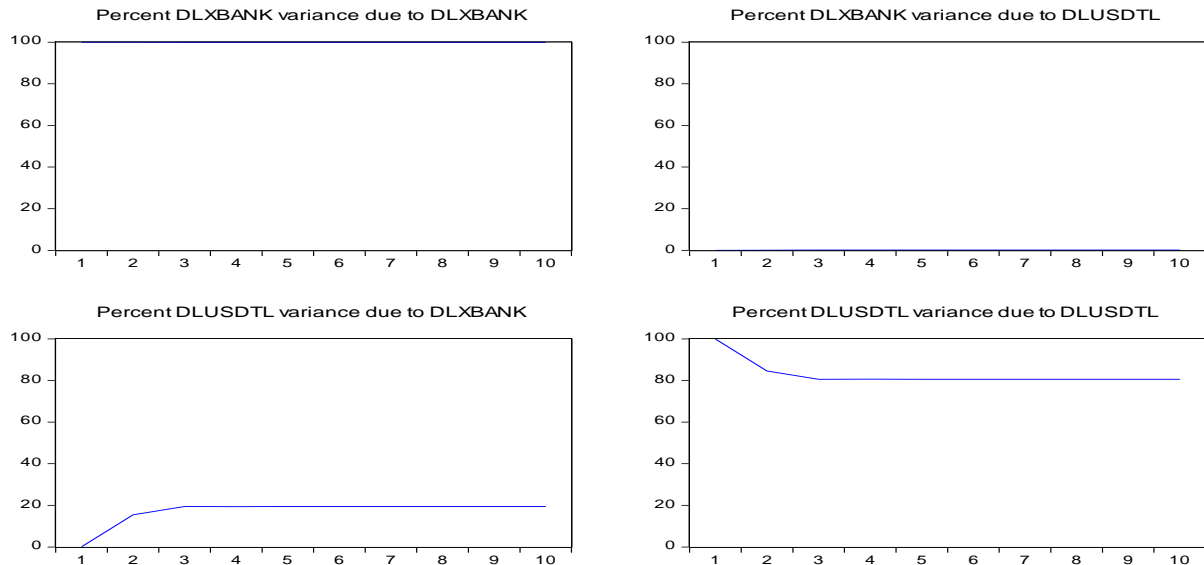
Varyans ayrıştırma (Variance Decomposition) kendi şokuna karşı diğer değişkenlerdeki şokun bağımlı değişkende yarattığı hareketliliğin oranını vermektedir.

Buna göre, XBANK endeksindeki değişim ilk gün %100 oranında sonraki günlerde %99 oranında kendi geçmiş dönem değerlerinden etkilenmekte, bu durum geçmiş dönemlere gittikçe de pek fazla değişmemektedir. Ancak, USDTL kuru değişimi ilk gün %99,9 oranında, ikinci gün %85,6 oranında üçüncü ve sonraki günlerde %85,5 oranında kendi geçmiş değerlerinden, kalan kısmı ise XBANK endeksi tarafından açıklanabilmektedir.

GRAFİK 2

Varyans Ayrıştırma Testi Sonuçları

Variance Decomposition

SONUÇ

Bu çalışmada Türk Lirası ABD Doları efektif alış kuru (USDTL) ve Borsa İstanbul bankacılık endeksinin (XBANK) 16.01.2006 - 23.01.2019 dönemine ilişkin günlük değerlerinin logaritmik değişimleri kullanılarak, Türkiye için döviz kuru ile banka getirileri arasındaki ilişki Eşbütünlük ve Granger nedensellik modelleri aracılığıyla test edilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, döviz kuru ile banka getirileri arasında, istatistiki olarak anlamlı uzun dönemli bir ilişkinin varlığına rastlanamamıştır. Ancak kısa kısa dönemde bankacılık endeksinden döviz kuruna doğru tek taraflı bir ilişkinin varlığına rastlanmıştır. Ulaşılan sonuç beklendiği üzere portföy dengesi yaklaşımını destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Abdalla, I. S. A., & Murinde V. (1997) Exchange rate and stock price interactions in emerging financial markets: evidence of India, Korea, Pakistan and Philippines. *Applied Financial Economics*, 7, 25-35.
- Adjasi, C., Harvey, S.K., & Agyapong, D. (2008). Effect of exchange rate volatility on the Ghana Stock Exchange. *African Journal of Accounting, Economics, Finance and Banking Research*, 3(3), 28-47.
- Agrawal, G., Srivastav, A. K., & Srivastava, A. (2010). A study of exchange rates movement and stock market volatility. *International Journal of Business and Management*, 5(12), 62-73.
- Akdoğu, S. K., & Birkan, A. Ö. (2016). Interaction between Stock Prices and Exchange Rate in Emerging Market Economies. *Research in World Economy*, 7(1):80-94.
- Bahmani-Oskooee, M., & Sohrabian, A. (1992). Stock prices and the effective exchange rate of the dollar. *Applied Economics*, 24(4), 459-464.
- Boyacıoğlu, M. A., & Çürük, D. (2016). Döviz kuru değişimlerinin hisse senedi getirisine etkisi: Borsa İstanbul 100 Endeksi üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan:2016, 143-156.
- Brooks, C. (2008). *Introductory econometrics for finance*, 2nd ed. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Dhornbush, R. ve Fischer, S. (1980). Exchange rates and the current account. *American Economic Review*, 70, 960-71.
- Engle, R. F., & Yoo, B. S. (1987). Forecasting and testing in cointegrated systems, *Journal of Econometrics* 35, 143-59.
- Eyüboğlu, S., & Eyüboğlu, K. (2018). Borsa İstanbul sektör endeksleri ile döviz kurları arasındaki ilişkilerin incelenmesi: ARDL Modeli. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1) 8-28.
- Fang, W., & Miller, S. M. (2002). Currency depreciation and Korean Stock Market performance during the asian financial crisis. *Economics Working Papers*. 200230. Retrieved From http://digitalcommons.uconn.edu/econ_wpapers/200230.
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic Econometrics*. 4th Ed., [E-Book]. Boston-London: The McGraw-Hill.
- Huy, T. Q. (2016). The linkage between exchange rates and stock prices: evidence from Vietnam. *Asian Economic and Financial Review*, 6(7), 363-373.
- Kasman, S. (2003). The relationship between exchange rates and stock prices: a causality analysis. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 70-79.
- Kutty, G. (2010). The relationship between exchange rates and stock prices: the case of Mexico. *North American Journal of Finance and Banking Research*, 4(4), 1-13.
- MacKinnon, J. G. (2010). Critical Values for Cointegration Tests. *Working Papers 1227, Queen's University, Department of Economics*, Retrieved from <https://ideas.repec.org/p/qed/wpaper/1227.html>.

- Mishra, A. K., Swain, N., & Malhotra, D. K. (2007). Volatility spillover between stock and foreign exchange markets: Indian evidence. *International Journal of Business*, 12(3), 343-359.
- Murinde, V., & Poshakwale, S. (2004). Exchange rate and stock price interactions in European emerging financial markets before and after the Euro. *EFMA 2004 Basel Meetings Paper*. Retrieved from SSRN: <https://ssrn.com/abstract=493543>.
- Phylaktis, K., & Ravazzolo, F. (2005). Stock prices and exchange rate Dynamics. *Journal of International Money and Finance*, 24, 1031–1053.
- Rahman, L., & Uddin, J. (2009). Dynamic relationship between stock prices and exchange rates: evidence from three south asian countries. *International Business Research*, 2(2), 167-174.
- Stavarek, D. (2005). Stock prices and exchange rates in the EU and the USA: evidence of mutual interactions. *Journal of Economics and Finance*, 55, 141-161.
- Tabak, B. M. (2006). The dynamic relationship between stock prices and exchange rates: evidence for Brazil. *Banco Central Do Brasil, Working Paper Series 124*.
- Tian, G. G., & Ma, S. (2010). The relationship between stock returns and the foreign exchange rate: the ARDL approach. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 15(4), 490-508.
- Wickremasinghe, G. B. (2012). Stock prices and exchange rates in Sri Lanka: some empirical evidence. *Investment Management and Financial Innovations*, 9(4), 8-14.
- Yang, S. Y., Doong, S. C. (2004). Price and volatility spillovers between stock prices and exchange rates: empirical evidence from the G-7 Countries. *International Journal of Business and Economics*, 2004, 3(2), 139-153.

Öz Kontrol ve Rol Çatışmasının Duygusal İş Güvencesizliğine Etkisi

Saadet Ela Pelenk

Bankacılık ve Finans Bölümü
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Rize, 53700, Türkiye

Ali Acaray

Bankacılık ve Finans Bölümü
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Rize, 53700, Türkiye

ÖZET

İş yaşamının çalışan üzerindeki stres, kaygı, korku, öfke, sinirlilik gibi negatif duygusal ve fiziksel reaksiyonları mevcuttur. Bu bağlamda rol çatışması, bireyin farklı ve birbiriyle çelişen görevleri üstlenmesi iken; duygusal iş güvencesizliği, iş ile ilgili algıladığı negatif hissiyattır. Bireyin kariyer aşamalarını belirleyen negatif reaksiyonlar, rol çatışmasını ve kişinin algısal olarak hissettiği iş güvencesizliğini artırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, öz kontrol ve rol çatışmasının duygusal iş güvencesizliğine etkisini incelemektir. Araştırma, İstanbul'da faaliyet gösteren iki özel sigorta kurumunun satış bölümünde görevli 120 sigorta çalışanı ile anket yönteminden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde korelasyon ve regresyon yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre “öz kontrolün, duygusal iş güvencesizliğini azalttığı ve rol çatışmasının, duygusal iş güvencesizliğini artırdığı” tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öz Kontrol, Rol Çatışması, Duygusal İş Güvencesizliği, Öz Kontrol Yetenekleri, Öz Kontrol Terapisi

THE EFFECT OF SELF-CONTROL AND ROLE CONFLICT ON THE AFFECTIVE JOB INSECURITY

Abstract

Work life has negative affective and physical reactions such as stress, anxiety, fear, anger, nervousness. In this context, the role conflict is the fact that the individual takes on different and contradictory tasks; affective job insecurity is the negative sensation perceived by the work. Negative reactions, which determine the career stages of an individual, increase the role conflict and job insecurity that the person feels perceptually. The purpose of this study is to examine the effect of self-control and role conflict on the affective job insecurity. The research was carried out with 120 insurance employees employed in the marketing department of two private insurance institutions operating in Istanbul. Correlation and regression method was used to analyse the data. According to the results of the study, “self-control reduces affective job insecurity and role conflict increases affective job insecurity”.

Keywords: Self-Control, Role Conflict, Emotional Job Insecurity, Self-Control Capabilities, Self-Control Therapy

GİRİŞ

İş yaşamının gerektirdiği hız ve dinamizm; ekonomik, sosyal, teknolojik ve çevresel değişikliklere adaptasyon gerekliliği çalışanın duygu ve davranışlarını kontrol etmesini gerektirmektedir. İşletmeleri atmosfer gibi kuşatan çevresel değişimler, çalışanların daha kalifiye olmasını ve birçok işi aynı anda

yapabilecek yetkinlikte olmasını gerektirmektedir. Bu durum çalışanları, rol çatışması olarak bir ikilem duygusu ile yüzleştirmektedir. Rol çatışması, “kişinin becerisinin dışında ya da aynı anda ikiden çok işi aynı anda yapabilme” durumudur (Katz ve Kahn 1977). Rol çatışmasını aşmak daha çok “kişinin bilişsel yeteneği ile ilgilidir” Kanfer ve Ackerman, 1989). Bu bağlamda çalışan bilişsel olarak duygu, düşünce ve davranışlarını kontrol altına alarak (öz kontrol), rol çatışmasının ve iş güvencesizliğinin negatif etkilerini azaltabilir mi?

Teknolojinin ilerlemesi ve insansız fabrikalar, robot-teknoloji, daha az maliyetle üretilen taklit ürünlerin çoğalması, bankacılıkta ve sigortacılıkta mobil işlemlerin sıklıkla kullanılması gibi gelişmeler “sektörün daralması” (Zhao, Wayne, Glibkowski ve Bravo, 2007), şirketin satış potansiyelinin ve pazar payının düşmesi sonuçlarını beraberinde getirip; ister istemez çalışanları, iş kaybı düşüncesiyle baş başa bırakmaktadır. İş kaybının kişide yarattığı korku, stres ve baskı ise, kişilik özelliklerine de bağlı olarak, bireyi duygusal olarak etkileyebilmektedir. Bu durumda kalan birey, iş kaybı olasılığına bir anlam yükleyerek, iç dünyasında bu durumun öncüllerini ve sonuçlarını detaylı yorumlayabilmektedir. İş güvencesizliği, çalışanların sağlık, davranış ve tutumlarında farklı reaksiyonlar vermesine neden olmaktadır (Chirumbolo ve Hellgren, 2003). Bu bağlamda kişi öfke, sinirlilik, stres gibi negatif duygularını açığa çıkarır ya da bastırarak rasyonel şekilde yönetebilir. İşsizliğin toplumsal bir problemden öte bireyin psikolojik, fizyolojik ve sosyal açıdan yaşam kalitesini etkileyen önemli bir unsur olduğu günümüzde çalışanların, baskı yaratan iş unsurlarını nasıl hafifletebileceği ya da yönetebileceği, araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı öz kontrolün ve rol çatışmasının duygusal iş güvencesizliğine etkisini incelemektir. Bu amaçla araştırma, gün boyu potansiyel olarak müşteri bulmak zorunda olup, mevcut müşteriyi elde tutma kaygısı taşıyarak baskı hisseden sigorta satış personeli ile anket yönteminden yararlanarak gerçekleştirilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Öz Kontrol

Öz kontrol, bireyin iş ortamına uyum sağlayabilmesi için duygu, düşünce ve davranışlarını denetlemesi ve idare etmesidir (Akbaba, 2012). Vroom’a göre (1964) duygu ve davranışların düzeni için yetenek ve motivasyon olarak iki majör belirleyici bulunmaktadır. Aslında bu durum, bir bakımdan sınırlı kaynak ya da enerjiyle kontrol altına alınan düşünce, duygu, dürtü ya da davranışsal eğilimin geçersizliği anlamına gelmektedir (Baumeister ve diğerleri, 2006). Ancak Kanfer (1970) ve Rehm (1977) öz kontrol ile “insanların davranışlarının incelenmesinin, onları davranışlarına uygun yönetmek için gerekli olduğunu” vurgulamıştır.

Kanfer (1970) ve Kanfer ve Karoly (1972) kişinin öz kontrol yeteneklerini “izleme, değerlendirme ve güçlendirme” olarak üç aşamada toplamıştır. Kişisel izleme, çalışanın kendi davranışlarına ve amaçlarına yönelik bakış açısını içermekte olup; aynı zamanda çalışanın kendini değerlendirmesi ve reaksiyon göstermesi için kişisel ve durumsal faktörler hakkında veri sağlamaktadır. Örneğin çalışanın edineceği iş ile ilgili bilgisi azaldığında görevini zorlukla yerine getirecek ve performansı düşecektir. Aksine kişisel değerlendirme açısından eğer çalışanın performansı, hedeflediği ya da hedeflediğinden fazla ise iş tatmini ile sonuçlanacaktır. Öz reaksiyon (güçlendirme) ise, kişinin hedeflerini ve stratejilerini birlikte içsel durumundaki değişimi ifade etmektedir (Bandura, 1982).

Tangney, Baumeister ve Boone (2004) de öz kontrolün, duyguların dengesi ve düzeni için gerekli olduğunu tespit etmiştir. Çünkü duygu dengesi düzensiz (depresyonlu) kişiler, baskı hissetmeyen kişilere oranla daha az olumlu ve daha çok olumsuz davranış göstermektedir (Roth ve Rehm, 1980). Diğer yandan yüksek öz kontrol, kişide daha fazla duygusal istikrar sağlayarak, depresyon, endişe, öfke ve içsel sıkıntıyı azaltmaktadır (Tangney, Baumeister ve Boone, 2004). Rehm (1977) de Kanfer (1970) ile benzer şekilde, bilişsel ve davranışsal açıdan kendi kendini kontrol eden bir depresyon modeli

önermiştir. Sözü geçen modelde, depresif psikopatoloji kendi kendini izleme-değerlendirme-destekleme şeklinde birbiriyle ilişkili üç set halinde ele almıştır.

1.2. Rol Çatışması

Çalışanın, aynı anda iki ve daha fazla iş rolünü üstlenmesi durumunda bir kısım görevleri yerine getirememesi olan rol çatışması (Katz ve Kahn 1977), öz kontrol ile iş rollerini öğrenerek azaltılabilir (Snow, 1986). Bu açıdan kişinin, öz kontrollü olması hedef odaklı olmasını olumlu yönden etkilemektedir. Diğer yandan kişinin öz kontrollü ve düzenli olması, görev ve toplam kaynak dağıtımı oranında etkili mekanizmadır. Özellikle adanmış bir çalışanda, öz kontrol süreci çalışanın bilişsel yeteneğini daha fazla kullanmasını gerektirmektedir (Kanfer ve Ackerman,1989).

Rol çatışması, çalışandan birbiriyle çelişen iş isteğinde bulunulması (Boshoff ve Mels, 1995); diğer bir ifade ile yönetimin, çalışandan bilgi ve deneyimine uygun olmayan görevleri yerine getirmesini beklemesidir (Meyer ve Allen, 1997). Bu bağlamda, rol çatışması çalışanda psikolojik gerilime neden olabilmektedir (Cooper ve diğerleri, 2001). Çünkü rol çatışması, bireyin içsel beklentileri ve rol davranışı arasındaki mesafeden kaynaklanmaktadır. Bir nevi rol çatışması, çalışan beklentisi ve işyeri standartları arasındaki uyumsuzluktur (Rizzo, House ve Lirtzman,1970). Ancak Rehm, Fuchs, Roth, Kornblith ve Romano (1979) öz kontrol işleminin, kişilerde psikolojik gerilimi (depresyonu) azalttığını tespit etmiştir. Bu durum işletme açısından olumlu bir sonuçtur. Çünkü depresyon, çalışanların niteliksel ve niceliksel iş güvencesizliğini anlamlı şekilde etkilemektedir (Boya, Demiral, Ergor, Akvardar ve De Witte, 2008).

1.3. Duygusal İş Güvencesizliği

İş güvencesizliği, mevcut işin sürekliliğine mani olan her türlü yasal /yasal olmayan işletme kaynaklı değişimlerden doğan ve kişinin belirsizlik algısına bağlı gelişen (Çakır, 2007), öznel bir düşüncedir (Zhang, Wu, Miao, Yan ve Peng, 2014). Bu düşüncelerin iş kaybı korkusu, iç sıkıntısı gibi bir hâl alması diğer açıdan iş güvencesizliğinin, duygusal elementleri içermeye başlaması, kişide duygusal (duyuşsal) iş güvencesizliği deneyimini oluşturmaktadır.

Liebert and Morris (1967), iş güvencesizliğini ilk olarak iki boyutta incelemiştir. Bunlardan birincisi, iş kaybının üzüntü bileşeni ve sonuçları hakkında düşünmek olan bilişsel boyuttur. Bu boyutlardan ikincisi ise, iş güvencesizliğinin psikolojik tepki boyutu olan duygusal boyuttur. Bu çalışmadan yola çıkarak Borg ve Elizur (1992) da iş güvencesizliğini, bilişsel ve duygusal olarak ikiye ayırmıştır. Bu bağlamda bilişsel iş güvencesizliği, bireyin şu anki işini kaybetme durumu olup-olmadığını düşünmesi iken; duygusal iş güvencesizliği, kişinin işini kaybetme olasılığından etkilenmesi ve bu durumdan kaygı duymasındır.

Duygusal iş güvencesizliği, kişinin iç dünyasında geliştirdiği ve yorumladığı bir psikolojik süreçtir (Jacobson, 1995). İlkım ve Derin'e göre (2018), iş güvencesizliği öncelikle bilişsel olarak zihinde başlamakta ve zamanla birey, bu durumdan etkilenerek, duygusal iş güvencesizliği oluşmaktadır.

1.4. Hipotez Geliştirme ve Araştırmanın Modeli

Ashford, Lee ve Bobko (1989), rol belirsizliği ve çatışmasının iş güvencesizliğini arttırdığını tespit etmiştir. Boya ve arkadaşları (2008) iş güvencesizliği algısının, bireylerde kaygı ve strese yol açtığını tespit etmiştir. Sverke, Hellgren ve Naswall (2002), uzun süreli iş güvencesizliği algısının fiziksel ve psikolojik sağlıklarının kötüleşmesine neden olduğunu tespit etmiştir.

Baumeister ve arkadaşlarına göre (1998) monoton davranışlar, daha az öz kontrol gerektirmektedir. Tangney ve arkadaşlarına göre (2004) kişide öz kontrolün düşük olması bireyler arası ilişkilerde de risk unsurudur.

Cooper ve diğerleri (2001), iş güvencesizliğini algılayan çalışanların duygu ve tutumlarının negatif etkilendiğini tespit etmiştir. Uzun süren iş güvencesizliği kaygısı, çalışanlarda ağır psikolojik ve fiziksel etkilere neden olabilmektedir (Virtanen, Kivimaki, Elovainio ve Ferrie, 2003).

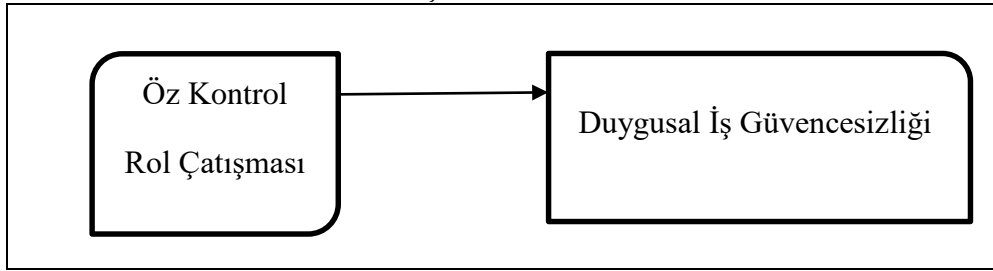
Gailliot ve arkadaşları (2014), farklı düzeyde görevlerin başarılmaması için öz kontrolün gerekli olduğunu, ayrıca kişinin öz kontrollü olmasının duygu gücünü arttırmak yerine duygu düzenini azalttığını tespit etmişlerdir.

Liu ve Iwamoto (2006), Asya kültürel değerleri ile cinsiyetlere göre rol çatışmasının yüksek skorla ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Inoue ve arkadaşları (2018), yüksek düzeyde rol belirsizliği ve çatışması olanlarda iş güvencesizliği daha fazla olduğunu gözlemlemiştir. Literatürdeki çalışmalardan yola çıkarak araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi geliştirilmiştir:

H₁: Öz kontrol duygusal iş güvencesizliğini negatif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H₂: Rol çatışması duygusal iş güvencesizliğini pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

ŞEKİL 1
Araştırmanın Modeli

2. METODOLOJİ

2.1. Örneklem

Araştırmanın evreni, genel müdürlüğü İstanbul'da olan iki büyük sigorta kurumunun 150 çalışanıdır. Örneklem seçiminde kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada dağıtılan 150 anketten geriye dönüş yapılan, eksiksiz 120 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmaya katılanların % 59,4'ü erkek çalışanlardan, % 40,6'sı kadın çalışanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaklaşık % 30'u 20-30 yaş, % 57'si 30-40 yaş ve % 13'ü 45-55 yaş aralığındadır. Katılımcıların % 48'i evlidir. Katılımcıların yaklaşık % 68'i lisans, % 22'si yüksek lisans ve % 7'si doktora eğitimlidir.

2.2. Araştırma Yöntemi ve Ölçekleri

Araştırmada üç bölümden oluşan anket yönteminden yararlanılmıştır. Anket maddelerinin ölçümünde, 5'li Likert yönteminden yararlanılmıştır (1. Hiç katılmıyorum, 5: Tamamen katılıyorum). Anketin birinci kısmında Brandon, Oescher ve Loftin (1990) tarafından geliştirilen "Öz Kontrol Ölçeği"nden yararlanılmıştır. Ölçek 16 maddeden oluşmakta ve 7., 8., 9., 10. ve 11. maddeler ters kodlanmaktadır.

Ölçek maddelerinden biri “bir hedefe doğru ilerlerken ne yaptığının farkındayım” şeklindedir. Ölçeğin güven katsayısı $a=0,70$ ’dir.

Anketin ikinci bölümünde Rizzo ve arkadaşları (1970) tarafından geliştirilen “Rol Çatışması Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 8 maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçek maddelerinden biri “işleri değişik yollardan ya da yöntemlerden yapabilirim” şeklindedir. Bu çalışmada rol çatışması ölçeğinin güven katsayısı $a= 0.80$ ’dir.

Anketin üçüncü bölümünde Borg ve Elizur (1992), Johnson, Meese ve Crano (1984) tarafından kullanılan “İş Güvencesizliği” ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 7 maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçek maddelerinden biri “Keşke bu şirkette daha fazla iş güvencesine sahip olsaydım” şeklindedir. Ölçeğin güvenilirliği $a= 0.72$ ’dir.

3. BULGULAR

Öz kontrol, rol çatışması ve duygusal iş güvencesizliği arasındaki ilişkiler Tablo 1’de gösterilmektedir:

TABLO 1

	(1)	(2)	(3)	Ort	Std. Sapma
Rol Çatışması (1)	1			8,49	1,06
Öz Kontrol (2)	-,753** ,000	1		32,0	1,43
Duygusal İş Güvencesizliği (3)	,490** ,000	-,595** ,000	1	7,64	0,44

Korelasyon Tablosu

** 0.01 anlamlılık düzeyi

Tablo 1’e göre öz kontrol ile rol çatışması arasında negatif ve anlamlı ($r= -,753^{**}$); öz kontrol ve duygusal iş güvencesizliği arasında negatif ve anlamlı ($r= -,595^{**}$); rol çatışması ve duygusal iş güvencesizliği arasında pozitif ve anlamlı ($r= ,490^{**}$) bir ilişki bulunmaktadır.

Araştırma değişkenleri arasında regresyon analizi yapılmadan önce, araştırma modelinin anlamlılığı için Anova testi yapılmıştır. Anova testi sonucuna göre model anlamlı olup ($F= 64,800$; ,000), bağımsız değişkenler bağımlı değişkenin % 35’ini açıklamaktadır ($R^2= \% 35$).

TABLO 2

Öz kontrol ve Rol Çatışmasının Duygusal İş Güvencesizliğine Etkisine İlişkin Regresyon Sonuçları

H ₁	Standart Olmayan Değişken		Standardize Değişken		t	Sig.
	B	Standart Hata	Beta			
(Sabit)	20,245	1,579			12,824	,000
Öz Kontrol	-,393	,049	-,595		-8,050	,000
H ₂						
(Sabit)	4,303	,589			7300	,000
Rol Çatışması	,393	,064	,490		6,106	,000

a. Bağımlı Değişken: İş Güvencesizliği

Tablo 2'deki analiz sonuçlarına göre, rol çatışması duygusal iş güvencesizliğini 0,49 beta katsayısı ile artırırken (H₁ hipotezi desteklenmiştir), öz kontrol ise duygusal iş güvencesizliğini 0,59 beta katsayısı ile azaltmaktadır (H₂ hipotezi desteklenmiştir).

SONUÇ

İş güvencesizliği durumu, sıklıkla geçici veya mevsimlik iş yapısı; kendileriyle devamlı iş sözleşmesi yapılamayan çalışanlarda sık rastlanan durumdur (Jacobson ve Hartley, 1991). Araştırmada, çalışanların depresyon, kaygı, korku, pişmanlık gibi negatif duyguları kontrol olarak, iş güvencesizliği ve rol çatışması gibi, kişinin istemediği ama iş hayatında maruz kaldığı birtakım problemlerin üstesinden gelebilmesi vurgulanmaktadır. Bu nedenle bu çalışma örneklemini, yoğunlukla satış kotası olan ve belli bir müşteri portföyü oluşturmak zorunda kalan sigorta ve ürünleri pazarlama, tanıtım ve satış çalışanları ile gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırma sonucuna göre öz kontrol duygusal iş güvencesizliğini azaltmakta, diğer yandan rol çatışması duygusal iş güvencesizliğini arttırmaktadır. Buradan yola çıkarak araştırma bilişsel başlayan ve duygusal olarak bireyin iç yolculuğuyla devam eden iş güvencesizliğini, yine kişinin duygu ve davranışlarını bilişsel yönetmesi olan öz kontrolle azaltılabileceğini tespit etmiştir. Diğer yandan rol belirsizliği, bireyin yetenek yönetimini gerektirdiğinden yine bilişsel düzen ve yönetim olan öz kontrol ile hafifletilebilir. Bu sonuçlar çeşitli çalışmalarca da destek görmektedir (Rehm, Fuchs, Roth, Kornblith ve Romano, 1979; Tangney, Baumeister ve Boone, 2004). Aslında öz kontrolün, kişide yarattığı bu onarıcı işlev, self medikasyon, yani kişinin düşündüğü üzüntü, kaygı gibi hisleri ve negatif duyguları, yeni bilgiler ışığında farklı yöntem ve yollar ile halletmesi ve kazanıma dönüştürmesidir (Tarhan, 2014: 198).

Araştırma, zaman ve maliyet kısıtından dolayı sınırlı işletme ve sektör (sigortacılık) çalışanları üzerinde yapılmıştır. Ancak çalışanların kişilik özellikleri de katılarak ve farklı sektörlerde yapılarak araştırma genişletilebilir.

KAYNAKÇA

Akbaba, S. (2012). *Psikolojik danışma ve sınıf ortamlarında öğrenme psikolojisi*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Ashford S.J., Lee C., & Bobko P. (1989). Content, causes and consequences of job insecurity: A theory-based measure and sunstantive test. *Academy of Management Journal*, 32 (4), 803-829.
- Baumeister, R., Bratslavsky, E., Muraven, M., & Tice, D. (1998). Ego depletion: Is the active self a limited resource?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5).
- Baumeister, R.F., Gailliot, M., De Wall, C.N., & Oaten, M. (2006). Self-regulation and personality: How interventions increase regulatory success and how depletion moderates the effects of traits on behavior. *Journal of Personality*, 74, 1773-1801.
- Boshoff, C., & Mels, G. (1995). Causal model to evaluate the relationships among supervision, role stress, organizational commitment and internal service quality in European, *Journal of Marketing*, 29(2), 23-42.
- Boya, F.O., Demiral,D., Ergor, Y.A., Akvardar, Y., & De Witte, H. (2008). Effects of perceived job insecurity on perceived anxiety and depression in nurses. *Journal of Individual Health*, 46, 613-619.
- Brandon, J. E., Oescher, J., & Loftin, J. M. (1990). The self-control questionnaire: An assessment. *Health Values*, 14, 3-9.
- Chirumbolo, A., & Hellgren, J. (2003). Individual and organizational consequences of job insecurity: A European study. *economic and industrial democracy*, 24(2), 217-240.
- Cooper, C.L., Dewe, P.J., & O’Driscoll, M.P. (2001). *Organizational stress: A review and critique of theory, research and applications*, CA: Sage Publications.
- Çakır, Ö. (2007). İşini kaybetme kaygısı: İş güvencesizliği. *Çalışma ve Toplum*, (1), 117-140.
- Gailliot, M.T., Zell, A., & Baumeister, R.F. (2014). Having used self-control reduces emotion regulation-emotion regulation as relying on interchangeably used “self-control energy. *Open Access Library Journal* (2019 January, 5) Retrieved from <http://dx.doi.org/10.4236/oalib.1101017>
- Şimsek, I., & Derin, N. (2018). Algılanan iş güvencesizliği, iş tatmini ve birey-örgüt uyumu kavramları arasındaki ilişkiler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (36).
- Inoue, A., Kawakami, N., Eguchi, H., & Tsutsumi, A. (2018). Interaction effect of job insecurity and role ambiguity on psychological distress in Japanese employees: a cross-sectional study, *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 91 (4), 391–402.
- Jacobson D., & Hartley, J. (1991). Mapping the context. In J. Hartley, D. Jacobson, B. Klandermans & T. V. Vuuren (Eds), *Job Insecurity Coping with Jobs at Risk* (1-22), London: Sage Publications.
- Kanfer, F.H.(1970). Self-regulation: Research, issues and speculations. In C. Neuringer, & J. L. Michael (Eds.), *Behavior modification in clinical psychology* (178- 220). New York: Appleton-Century Crofts.
- Kanfer, F. H., & Karoly, P. (1972). Self-control: A behavioristic excursion into the lion's. *Behavior Therapy*, 3(3), 398-416.
- Kanfer, R., & Ackerman, P.L. (1989). Motivation and cognitive abilities: an integrative/aptitude-treatment interaction approach to skill acquisition. *Journal of Applied Psychology*, 74, 657-690.
- 2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

- Katz D., & Kahn, R. L. (1977). *Örgütlerin toplumsal psikolojisi* (çev. H. Can ve Y. Bayar, Ankara: Doğan Basımevi.
- Liu, W. M., & Iwamoto, D. K. (2006). Asian American men's gender role conflict: The role of Asian values, self-esteem, and psychological distress. *Psychology of Men and Masculinity*, 7(3), 153-164.
- Meyer, J.P., & Allen, N.J. (1997). *Commitment in the workplace. theory, research and application*. London: Sage Publications.
- Rehm, L. P. (1977). A self-control model of depression. *Behavior Therapy*, 8, 787-804.
- Rizzo J R, House R. J., & Lirtzman, S.I. (1970). Role conflict and ambiguity in complex organizations, *Administrative Science Quarterly*, 15 (2), 150-163.
- Roth, D., & Rehm, L. P. (1980). Relationships among self-monitoring processes, memory, and depression. *Cognitive Therapy and Research*, 4, 149-159.
- Snow, R.E. (1986). Individual differences and the design of educational programs. *American Psychologist*, 41(10),1029-1039.
- Sverke, M., Hellgren, J. , & Naswall, K. (2002). No security: A meta-analysis and review of job insecurity and its consequences. *Journal of Occupational Health Psychology*, 7.
- Tangney, J.P., Baumeister, R.F., & Boone, A.L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72, 271-324.
- Tarhan, N. (2014). *Duyguların psikolojisi*. 15. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Virtanen M., Kivimaki M., Elovainio M., & Ferrie, J.E. (2003). From insecure to secure employment: changes in work, health, and health related behaviors and siccness absence. *Occupational Environment Medicine*, 60, 948-953.
- Vroom V H. (1964). *Work and motivation*. New York: Wiley,
- Zhao, H., Wayne, S. J., Glibkowski, B. C., & Bravo, J. (2007). The impact of psychological contract breach on work related outcomes: A meta-analysis. *Personnel Psychology*, 60, 647-680.
- Zhang, J., Wu, Q., Miao, D., Yan, X. ve Peng, J. (2014). The impact of core self evaluations on job satisfaction: The mediator role of career commitment. *Social Indicators Research*, 116 (3), 809–822.

ABD Doları / Türk Lirası Döviz Kuru Volatilitésinin Modellenmesi: 2001-2018 Dönemi

Mustafa Yaman

Yüksek Lisans Öğrencisi
İstanbul Ticaret Üniversitesi
İstanbul, Türkiye

Doç. Dr. Ayben Koy

Bankacılık ve Finans,
İstanbul Ticaret Üniversitesi
İstanbul, Türkiye

ÖZET

Son yıllarda Türk Lirasının yabancı para birimleri karşısında oynaklığı artmış, özellikle 2018 yılının ikinci yarısından itibaren yaşanan politik problemler TL'nin ABD Doları karşısında büyük oranda değer yitirmesine neden olmuştur. Yaşanan gelişmeler, döviz kuru üzerine daha geniş bir dönemi kapsayan yeni çalışmaların yapılmasını da gündeme getirmiştir. 2001-2018 dönemini günlük veriler ile inceleyen çalışmada, otoregresif koşullu değişen varyans (ARCH) modelleri kullanılmıştır. Çalışmada, ABD Doları/TL kurunun volatilitésini en iyi tanımlayan modelin TARÇH (1,1) modeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır..

Anahtar Kelimeler: Volatilité, Oynaklık, Döviz Kuru, ARCH, GARCH, TARÇH

GİRİŞ

2018 yılı, Türk Lirasının ABD Doları karşısında %50 nin üzerinde değer kaybı ile sona ererken, içinde bulunduğumuz 2019 yılı, şiddeti azalmakla beraber halen döviz kurunda normalin üzerinde hareketlerin yaşandığı bir dönem olarak devam etmektedir. Ekonomik ve politik nedenlerle kurda yaşanan hareketlilik, döviz kurunun volatilitésini üzerinde yeni bir çalışma yapmanın önemini arttırmaktadır. Yüksek enflasyon, azalan talep ve durgunluk ile karşı karşıya olan ekonomide belirgin bir değişim yaşanmadan mevcut veriyi ampirik yöntemler ile modellemek, çalışmanın geçerliliğini tartışmalı hale getirebileceği için, analiz edilen dönem 2001 Haziran – 2018 Haziran olarak sınırlı tutulmuştur.

Çalışmada, Türkiye'de Haziran 2001 ve Haziran 2018 yılları arasında ABD Doları alış kurunun günlük kapanış fiyatları kullanılarak volatilité modellenmiştir. Genelleştirilmiş ARCH ailesi modellerinden GARCH(1,1), EGARCH(1,1) ve TARÇH(1,1) kullanılmıştır.

LİTERATÜR

Uluslararası literatürdeki ilk çalışmalardan biri, Bollerslev (1987)'a aittir. Bollerslev (1987) çalışmasında 1980-1985 dönemleri arasındaki ABD Doları / Alman Markı ve ABD Doları / İngiliz Paundu kurlarındaki volatilitéyi tahmin etmiştir. Bu çalışmada koşullu hata terimine izin veren, aynı zamanda ARCH ve GARCH modellerinin genişletilmiş bir uyarlaması olan model kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda döviz kuru ve hisse senedi fiyatını en iyi tahmin eden modelin GARCH(1,1)-t olduğu bulunmuştur.

Sanhes-Fung (2003) çalışmasında Dominik Cumhuriyeti'nde ki döviz kuru piyasasının 1989-2001 dönemleri arasında günlük getiri, volatilité ve haber etkisini incelemiştir. Çalışmasının sonucunda döviz kuru volatilitésini asimetrik modellerin daha iyi tahmin ettiğini ve pozitif şokların negatif şoklardan daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Döviz kuru volatilitésini tahmin ettiği çalışmasında Mapa (2004), simetrik modellerin asimetrik modellere oranla daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Aysoy vd. (1996) yaptıkları çalışmada 1988-1995 dönemleri arasında ABD Doları ile Alman Markını GARCH süreçleriyle modellemiştir. Çalışmanın sonucunda oynaklıkların kriz dönemlerinde artış gösterdiği saptanmıştır.

Ayhan (2006) çalışmasında kur rejimlerinin kur oynaklığı üzerindeki etkisini, 'yasal olan' ve 'gerçekte yapılan' kur rejimlerini sınıflandırarak incelemiştir. Çalışmasında GARCH(1,1) ve EGARCH(1,1) modellerini kullanmıştır. Bu sınıflandırmalar altında yapılan çalışmada 'dalgalı kur', 'yönetimli dalgalanma' ve 'sürünen parite' kur rejimlerinin kur oynaklığı üzerindeki etkisi aynı bulunmuştur.

Güloğlu ve Akman (2007)'in çalışmalarında SWARCH modeli ile yapılan tahminlerin daha tutarlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Çağlayan ve Dayıoğlu (2009) çalışmalarında OECD ülkelerinin döviz kuru getirilerini simetrik ve asimetrik koşullu değişen varyans modellerini kullanarak karşılaştırmışlardır. Tahminlerinin sonucunda asimetrik koşullu değişen varyans modellerinin performanslarının simetrik modellere göre daha iyi sonuçlar verdiğini bulmuşlardır.

Kıran (2009) çalışmasında 02.01.1980 ve 21.07.2008 arası dönemde döviz kuru volatilitésini APARCH yöntemi ile tahmin etmiştir.

Güvenek ve Alptekin (2009) çalışmalarında iki eşikli TARARCH (1,1) modelinin var olan oynaklığı en uygun şekilde modellediği sonucuna ulaşmıştır.

Gür ve Ertuğrul (2012) çalışmalarında Temmuz 2001-Mayıs 2010 tarihleri arasında Türkiye'de ki döviz kuru volatilitésini ARCH, GARCH ve SWARCH modellerini kullanarak tahmin etmişlerdir. Çalışmanın sonunda SWARCH modelinin döviz kurunu en iyi tahmin eden model olduğu bulunmuştur.

Emeç ve Özdemir (2014) çalışmalarında TGARCH(1,1) modelinin döviz kurunun volatilitésini modellemede başarılı olduğu bulunmuştur.

Kayral (2016) çalışmasında uygun değişen varyans modelinin TARARCH (1,1) olduğunu bulmuştur.

YÖNTEM

Finansal zaman serilerinin değişen varyansa sahip olmaları nedeniyle, bu serilerinin modellenmesinde çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bunlardan ilki Engle (1982) tarafından geliştirilen Otoregresif Koşullu Değişen Varyans modeli (ARCH) olmuştur. Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans Modeli'ni (GARCH) Bollerslev (1986) geliştirmiştir. Klasik GARCH modellerinde GARCH modellerinde hata terimlerinin varyansı hem kendi geçmiş değerlerinden hem de koşullu varyans değerlerinden etkilenmektedir. Volatilitenin, pozitif ve negatif şoklara karşı simetrik tepki verdiği varsayılmaktadır. Kaldıraç etkisinin de modellendiği Üstel Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans (EGARCH) modelinde ise koşullu varyansın doğal logaritması kendi gecikmeli değerlerine ve standartlaştırılmış hata terimine koşulludur (Nelson: 1991). Nelson'un çalışmasına

göre Aynı büyüklükteki negatif şokların volatiliteye etkisi pozitif şoklardan daha fazladır. Eşik Değerli Otoresif Koşullu Değişen Varyans (TARCH) ise Zakoian (1994) tarafından geliştirilmiştir. TARCH Modeline göre, iyi ve kötü haberlerin varyans üzerinde etkisi farklıdır.

VERİLER VE AMPİRİK BULGULAR

2001-2018 yılları arasındaki ABD Doları/Türk Lirası alış kurunun günlük kapanış değerleri çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Veri seti, 01.06.2001-01.06.2018 tarihleri arasında kapsayan 4284 adet gözlemden oluşturulmuştur. Veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi veri tabanından alınmıştır. İlgili dönemde tatil günleri kapsam dışı bırakılmıştır.

Volatilité çalışmaları, durağan seriler üzerinde gerçekleştirilmektedir. Zaman serilerinin durağan olması her gecikmeli değeri için sabit bir ortalama, sabit bir varyans ve sabit bir otokovaryansa sahip olmasına bağlıdır (Brooks, 2008: 318).

Bu çalışmada, ABD Doları / Türk Lirası döviz kuruna ait zaman serisinin birim köke sahip olup olmadığı, Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testleri ile analiz edilmiştir. Yapılan testlerinin sonucunda seviyede durağan olmayan seri için birinci dereceden farkı alınarak analiz tekrarlandığında serinin durağan haline geldiği görülmüştür.

Tablo 1: Düzeyde Yapılan ADF Testi Sonuçları

	Sabit	Sabit ve Trend İçeren	Sabit ve Trend İçermeyen
T istatistiği	2.601805	0.689466	3.271207
Olasılık değeri	1.0000	0.9997	0.9998
Kritik değeri (%1)	-3.431699	-3.960190	-2.565504
Kritik değeri (%5)	-2.862021	-3.420858	-1.940898
Kritik değeri (%10)	-2.567069	-3.127229	-1.616650

Tablo 2: Birinci Dereceden Farkları Alınarak Yapılan ADF Testi Sonuçları

	Sabit	Sabit ve Trend İçeren	Sabit ve Trend İçermeyen
T istatistiği	-10.34095	-15.49830	-10.09827
Olasılık değeri	0.0000	0.0000	0.0000
Kritik değeri (%1)	-3.431703	-3.960190	-2.565506
Kritik değeri (%5)	-2.862023	-3.410858	-1.940898
Kritik değeri (%10)	-2.567070	-3.127229	-1.616650

Tablo 3: Düzeyde Yapılan KPSS Testi Sonuçları

	Sabit	Sabit ve Trend İçeren
KPSS test istatistiği	5.796035	1.764311
Kritik değer (%1)	0.739000	0.216000
Kritik değer (%5)	0.463000	0.146000
Kritik değer (%10)	0.347000	0.119000

Tablo 4: Birinci Dereceden Farkları Alınarak Yapılan KPSS Testi Sonuçları

	Sabit	Sabit ve Trend İçeren
KPSS test istatistiği	0.891942	0.113389
Kritik değer (%1)	0.739000	0.216000
Kritik değer (%5)	0.463000	0.146000
Kritik değer (%10)	0.347000	0.119000

ABD Doları / Türk Lirası serisinin değişen varyansa sahip olup olmadığı, ARCH LM testi ile belirlenmiştir. Analiz sonucunda H₀ hipotezi reddedilerek ARCH etkisi olduğu kanıtlanmıştır.

Tablo 5: ARCH LM Testi

Heteroskedasticity

Test: ARCH

F-statistic	316.2699	Prob. F(1,4274)	0.000
Obs*R-squared	294.6167	Prob. Chi-Square(1)	0.000

ARCH LM testi ile değişen varyans özelliği taşıdığı belirlenen serinin uygun gecikme değeri belirlenerek ARMA modeli kurulmuştur. Akaike, Schwarz, Hannan-Quinn ve Log Likelihood kriterlerine göre en uygun model, beş gecikme değerine sahiptir.

Tablo 6: Uygun Gecikme Değerinin Belirlenmesi

	Katsayı	St. Hata	Z- istatistiği	P.
C	0.00074 6	0.0002 63	2.839846	0.0045
USDTRYFARK (-1)	0.03169 4	0.0153 72	2.061881	0.0393
USDTRYFARK (-2)	0.02312 2	0.0153 78	1.503564	0.1328
USDTRYFARK (-3)	- 0.02403 7	0.0154 7	-1.553755	0.1203
USDTRYFARK (-4)	0.02526 6	0.0154 78	1.632335	0.1027
USDTRYFARK (-5)	- 0.01734 5	0.0155 78	-1.113412	0.2656
R-squared	0.00290 9	Mean dependent var		0.000776
Adjusted R- squared	0.00174 2	S.D. dependent var		0.017103
S.E. of regression	0.01708 8	Akaike info criterion		- 5.299497
Sum squared resid	1.24710 8	Schwarz criterion		- 5.290573
Log likelihood	11338.9 7	Hannan-Quinn criter.		- 5.296345
F-statistic	2.49242 5	Durbin-Watson stat		1.990584
Prob(F-statistic)	0.02913 5			

Uygun gecikme değeri ile kurulan model, sırasıyla GARCH(1,1), TAR(1,1) ve EGARCH (1,1) yöntemleri ile incelenmiştir. Tablo 7’de detayları verilen GARCH(1,1) modelinde görüldüğü üzere $p=0$ değerleri 0,05’ten küçüktür. Böylece H_0 reddedilmiş olup parametreler anlamlıdır.

Tablo 7: GARCH (1,1) Modeli

	Katsayı	St. Hata	Z- istatistiği	P.
C	-6.40E- 05	0.000159	-0.40193	0.6877
USDTRYFARK (-1)	0.061505	0.015679	3.92289	0.0001
Varyans Denklemi				
C	1.96E-06	3.07E-07	6.37452	0.0000
RESID(-1)^2	0.143399	0.007004	20.47292	0.0000

GARCH(-1)	0.864845	0.005536	156.2256	0.0000
R-squared	-0.0021	Mean dependent var		0.0008
Adjusted R-squared	-0.0023	S.D. dependent var		0.0171
S.E. of regression	0.0171	Akaike info criterion		-5.8131
Sum squared resid	1.2539	Schwarz criterion		-5.8057
Log likelihood	12447.99	Hannan-Quinn criter.		-5.8105
Durbin-Watson stat	2.0475			

TARCH (1,1) modeli Tablo 8’de gösterilmiştir. Sonuçlara göre p=0 değeri 0,05’ten küçük olduğundan dolayı modelde H0 red ve parametreler anlamlıdır.

Tablo 8: TARCH (1,1) Modeli

	Katsayı	St. Hata	Z-istatistiği	P.
C	0.000213	0.00017	1.25417	0.2098
USDTRYFARK(-1)	0.064649	0.016035	4.031878	0.0001
Varyans Denklemi				
C	2.63E-06	3.18E-07	8.267141	0
RESID(-1)^2	0.171936	0.009371	18.34713	0
RESID(-1)^2*(RESID(-1)<0)	0.095042	0.010079	9.429604	0
GARCH(-1)	0.872242	0.005764	151.3195	0
R-squared	-0.0010	Mean dependent var		0.00078
Adjusted R-squared	-0.0013	S.D. dependent var		0.0171
S.E. of regression	0.0172	Akaike info criterion		-5.8228
Sum squared resid	1.2526	Schwarz criterion		-5.8139
Log likelihood	12469.69	Hannan-Quinn criter.		-5.8196
Durbin-Watson stat	2.0564			

Tablo 9’da EGARCH (1,1) modeli gösterilmiştir. Sonuçlara göre p=0 değeri 0,05’ten küçük olduğundan dolayı modelde red ve parametreler anlamlıdır.

Tablo 9: EGARCH (1,1) Modeli

	Katsayı	St. Hata	Z-istatistiği	P.
C	0.000317	0.000164	1.935965	0.0529
USDTRYFARK(-1)	0.066393	0.015146	4.383646	0
Varyans Denklemi				
C(3)	-0.35291	0.02152	16.39892	0
C(4)	0.22593	0.011364	19.8811	0
C(5)	0.076238	0.006634	11.49259	0
C(6)	0.978776	0.002189	447.0656	0
R-squared	-0.0008	Mean dependent var		0.0008
Adjusted R-squared	-0.0011	S.D. dependent var		0.0171
S.E. of regression	0.0171	Akaike info criterion		-5.8174
Sum squared resid	1.2523	Schwarz criterion		-5.8084
Log likelihood	12458.04	Hannan-Quinn criter.		-5.8142
Durbin-Watson stat	2.0606			

Tablo 10: Modellerin Karşılaştırma Tablosu

		GARCH(1,1)	TARCH(1,1)	EGARCH(1,1)
Kriterler	AIC Kriteri	-5.813121	-5.822791	-5.817352
	SIC Kriteri	-5.805691	-5.813875	-5.808435
	Log Olabilirlik	12447.99	12469.69	12458.04

Tablo 10’da modellerin kritik değerleri gösterilmiştir. Buna göre; AIC ve SIC kriteri sayısal olarak en düşük olan ve Log Olabilirlik kriteri sayısal olarak en yüksek olan TARCH(1,1), en iyi modeldir.

SONUÇ

Türkiye’nin içinde bulunduğu finansal ve ekonomik sıkıntılarının ulusal düzeyde adı konulmamış olmakla beraber, özellikle döviz kurunda yaşanan hareketlilik, bu konuda yeni bir çalışma yapma ilgi ve ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. ABD Doları alış kuru günlük kapanış değerlerinden oluşan finansal zaman serisi, finansal zaman serilerinin çoğunun sahip olduğu değişen varyans özelliğine sahiptir. Bu çalışmada, Türkiye’de 01.06.2001-01.06.2018 dönemleri arasındaki ABD Doları alış kuru volatilitesi

GARCH(1,1), TARARCH(1,1) ve EGARCH(1,1) modelleri kullanılarak incelenmiştir. Bütün modeller anlamlı olmakla birlikte, ABD Doları alış kurunu en iyi tahmin eden modelin TARARCH(1,1) olduğu bulunmuştur. Elde edilen kanıtlar, döviz kurunun piyasaya gelen iyi (olumlu) ve kötü (olumsuz) haberlere farklı tepkiler verdiği yönündedir. Çalışmada elde edilen sonuçlar, Güvenek ve Alptekin (2009), Emeç ve Özdemir (2014), Kayral (2016)'ın çalışmalarını destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

Ayhan, D. Döviz Kuru Rejimlerinin Kur Oynaklığı Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, *İktisat, İşletme ve Finans*, C:21, 2006, 64-76.

Aysoy, C., Balaban, E., Kogar, Ç.İ. & Özcan, C. Daily Volatility In The Turkish Foreign Exchange Market. No. 9625. 1996.
<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/3d9dc4b9-41dc-45b0-84d9-c60c086147d1/dpaper20.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-3d9dc4b9-41dc-45b0-84d9-c60c086147d1-m3fw6Bc> (Erişim Tarihi: 23.12.2018)

Bollerslev, T. A conditionally Heteroskedastic Time Series Model for Speculative Prices and Rates of Return. *Review of Economics and Statistics*. Vol. 69, Issue. 3, 1987, 542-547.

Bollerslev, T. "Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity, *Journal of Econometrics*. Vol: 31, Issue:3, 1986, 307-327.

Brooks, C. *Introductory Econometrics for Finance*. 2. ed., New York, Cambridge University, 2008, p.318.

Çağlayan, E., & Dayıoğlu, T. Döviz Kuru Getiri Volatilitésinin Koşullu Değişen Varyans Modelleri ile Öngörüsü. *Ekonometri ve İstatistik*. Sayı: 9, 2009, 1-16.

Emeç, H., & Özdemir, M.O. Türkiye'de Döviz Kuru Oynaklığının Otoregresif Koşullu Değişen Varyans Modelleri ile İncelenmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*. C:51, Sayı: 596, 2014, 85-99.

Engle, R.F. Autoregressive Conditional Heteroskedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation. *Econometrica*. Vol:50, Issue:4, 1982, 987-1008.

Güloğlu, B., & Akman A. Türkiye'de Döviz Kuru Oynaklığının SWARCH Yöntemi İle Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*. C:44, Sayı: 512, 2007, 43-51.

Gür, T.H., & Ertuğrul, H.M. Döviz Kuru Volatilitésini Modelleri: Türkiye Uygulaması. *İktisat, İşletme ve Finans*. Cilt: 27, Sayı: 310, 2012, 53-77.

Güvenek, B., & Alptekin, V. Reel Döviz Kuru Endeksinin Otoregresif Koşullu Değişen Varyanslılığının Analizi: İki Eşikli TARARCH Yöntemi İle Modellenmesi. *Maliye Dergisi*. Sayı:156, Ocak-Haziran, 2009, 294-310.
<http://ezproxy.ticaret.edu.tr:2094/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=0adb76f9-90a3-4a0f-a337-337ad6877714%40sessionmgr103> (Erişim Tarihi: 29.12.2018)

Kayral, İ.E. Türkiye'de Döviz Kuru Volatilitelerinin Modellenmesi. *Politik Ekonomik ve Finansal Analiz Dergisi*. Cilt:1, Sayı:1, 2016, 1-15.

Kıran, B. Döviz Kuru Volatilitesinin Asimetrik Usullü ARCH (APARCH) Modeli ile Tahmini. *Review of Social, Economic & Business Studies*. 2009.

Koy, A., & Ekim, S. Borsa İstanbul Sektör Endekslerinin Volatilite Modellemesi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*. C:5, Sayı: 2, 2016, 1-23.

Mapa, D. A Forecast Comparison of Financial Volatility Models: GARCH (1,1) is not Enough. *The Philippine Statistician*. Vol. 53, Nos. 1-4, 2004, 1-10.

Nelson, D.B. Conditional Heteroskedasticity In Asset Returns: A New Approach, *Econometrica*. Vol.59, No.2, 1991, 347-370.

Sánchez-Fung, J.R. Nonlinear Modelling of Daily Exchange Rate Returns, Volatility and News in a Small Developing Economy. *Applied Economics Letters*. Vol. 10, Issue. 4, 2003, 247-250.

Zakoian, J.M. Threshold Heteroscedastic Models. *Journal of Economic and Dynamic Control*. Vol. 18, Issue:5, 1994, 931-955.

Takipteki Krediler Hesabının Banka Grupları Açısından Karşılaştırmalı Analizi

Bergen KAKAÇ

Bankacılık ve Finans Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi
Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çorum / Türkiye
bergenkakac@gmail.com

Doç.Dr. Eşref Savaş BAŞCI

Bankacılık ve Finans Bölümü
Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Çorum/Türkiye
esavasbasci@hitit.edu.tr

ÖZET

Bankacılık sektörü, mikro ve makroekonomiyi önemli derecede etkileyerek ekonominin gelişmesine katkı sağlamakta ve finansal piyasalarda önemli rol oynamaktadır. Ayrıca bankacılık sektörü, tasarruf sahipleri ile fon ihtiyacı olan kişileri buluşturarak finansal aracılık yapmakta ve bu süreçte bir takım riskleri göz önüne alarak kar elde etmeyi hedeflemektedir. Değişen piyasa koşullarının etkisiyle bankaların aldıkları risk her geçen gün çeşitlenerek artmaktadır. Bu durum da risk yönetiminin önemini daha da arttırmaktadır. Bu çalışmada risk kavramı açıklanıp, bankacılığın maruz kaldığı riskler incelenerek, Türkiye’ de yer alan Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları, Özel Sermayeli Yerli Mevduat Bankaları ve Özel Sermayeli Yabancı Mevduat Bankalarının 2007-2017 yılları arasında yer alan verileri Türkiye Bankalar Birliği sayfasından alınarak Takipteki Kredilerin banka sermaye sahipliği açısından karşılaştırmalı analizi Anova ve Scheffe Testleri ile hesaplanmıştır. Çalışmada, gruplandırılmış veriler varyans analizine tabi tutularak Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar ile Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler (brüt) hesaplarının banka sermaye sahiplik yapısına göre farklı varyanslara sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca Özel Sermayeli Yerli Mevduat ve Yabancı Mevduat bankalarının kredi riski konusunda daha riskli oldukları, bu bankaların risk iştahının daha fazla olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Risk, Bankacılık Riski, Takipteki Krediler

COMPARATIVE ANALYSIS OF NON-PERFORMING LOANS ACCOUNT FOR BANK GROUPS

ABSTRACT

The banking sector contributes to the development of the economy by significantly affecting the microeconomics and macroeconomics and plays a crucial role in the financial markets. Additionally, the banking sector carries out financial intermediation by allowing the account owners and those who need funds to meet and aims to make profit by considering various risks in this process. With the impact of the changing market conditions, the risk that the banks undertake varies and increases every passing day. And this situation increases the significance of risk management even further. In this study, the comparative analysis of the non-performing loans are calculated in terms of ownership of bank capital by the Anova and Scheffe Tests. All data were obtained from the public capital deposit banks, private capital domestic deposit banks, and private capital foreign deposit banks in Turkey from the website of

the Banks Association of Turkey for the years between 2007 and 2017. In the study, by making the variance analysis of the grouped data, it was found that the calculations of the non-performing loans (net) / total loans and receivables alongside with special provisions / non-performing loans (gross) have different variances according to the ownership of the banks' capital. Additionally, it was concluded that the private capital domestic deposit banks and foreign deposit banks were riskier in terms of credit risk and those banks had more willing to risk than the public capital deposit banks.

Key Words: Risk, Banking Risk, Non-Performing Loans

LİTERATÜR

Dereköy (2006) Bankacılık sektöründe kredi riskinin doğmasını önlemeye yönelik yaptığı çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankaların verilerinden yararlanarak bankaların kredi riskleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışmasında ticari bankaların 2001-2004 yılları arasında yer alan sektörel ve coğrafi kredi dağılımlarını, toplam varlık ve takipteki kredilerini ele alarak çeşitlendirmeyi ölçmek üzere Herfindahl-Hirschman endeksini kullanılmıştır. Bankaların büyüklüğünü simgeleyen ve toplam varlıkların doğal logaritması ile hesaplanan (LOGVAR) değişkenini kontrol değişkeni olarak kullanmış, kredi riskinin bankaların büyüklüğüne olan etkisini saptamayı hedefleyerek çoklu regresyon analizi kullanmıştır. Bağımlı değişken olan talipteki kredileri hesaplarken bankaların takipteki kredilerinin toplam varlıklarına oranını almıştır. Yaptığı çalışma sonucunda ise ticari bankalar kredi portföylerini ortalama düzeyde çeşitlendirdiği verisine ulaşarak, korelasyon analizi ile desteklemiştir. Bankaların büyüklükleri ile çeşitlendirme arasında çok önemli korelasyon olmamasına karşın, çeşitlendirme endeks değeri ile varlık büyüklüğü arasında negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ocakçı (2009) çalışmasında Türkiye'de faaliyet gösteren 46 adet bankaya ait bilanço ve gelir tablolarını kullanarak, risk yönetimi ve kredi riskini alternatif analiz yöntemleri aracılığıyla ele almıştır. Bankaları sermaye ve faaliyet gruplarına göre belirleyerek Kamu Sermayeli Bankalar, Özel Sermayeli Mevduat Bankaları, Tasarruf Mevduat Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar ve Yabancı Bankalar şeklinde gruplandırmıştır. Bankaların 2009 Haziran ayına ait verileri kullanarak kredi riskini açıklamış ve 31 finansal oranı özetleyen değişkenleri elde edebilmek için Faktör Analizi ve Lojistik Regresyon Analizini uygulamıştır. Veri setlerinin faktör analizi için uygunluğunu tespit etmek içinde Bartlett Testi ve Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) testlerini kullanmıştır. Faktör analizinde 31 tane değişken yerine yüksek ilişkiye sahip 19 değişkenle çalışmasına devam etmiştir. Bankaların kredi riskini tespit etmek için bağımlı değişken olarak, bankaların tahsil ettikleri toplam kredilerin içinde bulunan takibe düşen kredilerin oranını analize ekleyerek, bankaların kredi tahsilatı konusundaki performanslarını açıklamıştır. Kredi riskini açıklayan en etkili değişkenlerin, alınan krediler, masraf ve komisyonlar, kredi kartları, kredilerden alınan faizler, tahsili yapılan krediler, özkaynaklar, teminat mektupları, toplam kredi giderleri, ticari ve tüketici krediler değişkenlerinin olduğunu saptamıştır. Bankaların aracılık maliyetlerini gösteren en önemli kriter faiz gelirleri olduğu, kredi kartları, tüketici ve ticari kredilerin kredi riskini belirleme konusunda önemli olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Tatlıdil, Akkul ve Türkan (2010), yaptıkları çalışmada 2007 yılında Türkiye'de yer alan 31 adet ticari bankanın bilanço ve gelir tablosu verilerini ele alarak Sıralı Lojistik Regresyon Analizi (SLR) ve Diskriminant Analizi'nin performanslarını karşılaştırmıştır. Öncelikle korelasyon matrisini inceleyerek yüksek ilişkilerin gözlemlendiği değişkenleri analizden çıkartmış ve kalan değişkenlere Temel Bileşenler Analizi (TBA) uygulayarak birbirinden bağımsız olan üç değişken elde ederek Diskriminant Analizi ve Sıralı Lojistik Regresyon yöntemlerinin ortak noktası olan açıklayıcı değişkenlerin ilişkisiz olma koşulunu da sağlamıştır. Gözlemleri gruplara atarken Doğru Sınıflama Oranları'na göre karşılaştırmışlardır. Çalışmalarında bağımlı değişken olan Sermaye Yeterliliği Oranı (11-19) değerlerinde ise düşük (0), (20-52) değerleri arasında yer alıyorsa orta (1), (53+) ise yüksek (2) olarak sınıflandırılarak Diskriminant Analizi sonucunda elde edilen sonuçlarla karşılaştırmışlardır. Çalışmalarının sonucunda ise Diskriminant Analizi ve Sıralı Lojistik Regresyon'un hemen hemen aynı

sonuçları verdiği fakat daha az varsayım gerektirdiği için, yorumlaması daha avantajlı olduğu için ve gözlemleri gruplara atama konusunda daha üstün olduğu için Sıralı Lojistik Regresyonu önermişlerdir. Şahbaz (2010) Türk bankacılık sektöründe sorunlu krediler ve makroekonomik etkilerine yönelik çalışmasında Türk bankacılık sisteminde sorunlu kredilerin nedenlerini, bankacılık ve ülke ekonomisine etkilerini araştırmayı hedeflemiştir. Çalışmada Granger nedensellik testi ve VAR modeli yöntemini kullanmış, sorunlu kredilerin artış hızı ve ekonomik büyüme hızı, yurt içi kredi hacmi, özel sermaye harcamaları ve özel tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Kriz dönemlerinde büyüme ile kredi artışı arasındaki ilişkide kesin sonuca ulaşamamış, VAR modeli yöntemi ile uygulanan etki-tepki fonksiyonu sonuçlarına göre, sorunlu krediler artış hızındaki değişikliklerin bankacılık sektörü kredi hacmi artı hızına ilk iki çeyrek yıl olumlu katkısı olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Kutlu (2010) ‘Bankacılıkta Kredi Risk Yönetimi ve Veri Zarflama Analizi ile Türk Bankacılık Sisteminin İncelenmesi’ üzerine yaptığı çalışmasında kredi risk yönetimi dönemlerini ele alarak kriz öncesi ve sonrası Türk Bankacılık Sistemi’nin 2007, 2008 ve 2009 yıllarına ait kredi risk ve ürünlere göre etkinliklerini veri zarflama analizi ile incelemiştir. Türk bankacılık sisteminin kriz dönemlerinde çok fazla etkin olmadığını ve etkinlik değerinin en düşük 2009 yılında ortaya çıktığı, Türk Ekonomi Bankası A.Ş., Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. ve Fortis Bank A.Ş.’ bankalarının etkin olarak yönetilmedikleri için küçülme gösterdiği, takipte olan sorunlu kredilerin kriz dönemlerinde arttığı, kredi mevduat hesapları kullanımında artışların olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Avcı (2011), ‘Bankacılık Sektöründe Kredi Risk Yönetimi’ çalışmasında Türk bankacılık sisteminde yer alan 39 bankanın 2007 ile 2010 yılları arasındaki verilerini kullanarak kredi risk ile finansal oranlarını lojistik regresyon ile hesaplamıştır. Bundan önce değişkenler arasında yüksek ilişkili olanları tespit etmek amacıyla her yılı baz alarak korelasyon analizi yapmıştır. Her yıla göre farklı sayılarda yüksek ilişkili değişkenler ortaya çıkmış ve bu değişkenler çıkarıldıktan sonra lojistik regresyon analizi uygulayarak her yıl için ayrı ayrı modelin anlamlılık testi olan Hosmer ve Lemeshow testlerini yaparak parametrelerin anlamlılık testlerine ilişkin değerleri açıklamıştır. 2007, 2008, 2009 yıllarına ait Kredi ve Diğer Alacaklar Değer Düşüş Karşılığı/ Toplam Aktifler değişkeni, 3 yıl içinde de görüldüğü için bankalar için önemli ve kredi riski ile pozitif ilişkisi olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Ayrıca YP Likit Aktifler / YP Pasifler değişkeni 2008 ve 2009 yıllarında kredi riski ile pozitif yönde ilişkisi olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. 2007 yılında Özel Karşılıklar/Takipteki Krediler değişkeninde kredi riskini pozitif yönde etkilediği sonuçlarına ulaşmıştır. 2010 yılında Finansal Varlıklar/ Toplam Aktifler değişkeninin kredi riski ile ilişkili olduğu ve kredi riskini ters yönde etkileyen tek değişkenin bu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Genel olarak kredi riskini etkileyen düzenli oranların olmadığı sonuçlarına ulaşmıştır.

Kaptan (2015), ‘Bankacılık Sektöründe Kredi Risk Yönetimi’ çalışmasında Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.’nin 2010 ve 2014 yıllarını kapsayan finansal tablolarına ulaşip kredi riskini, sorunlu alacakların aktif içindeki payı ve riskin gelir tablosundaki karşılık giderlerinin gelir tablosu tutarlarıyla kıyaslayarak ölçmüştür. Sorunlu alacakların aktif içinde payları incelendiğinde 2010 yılı ve 2013 yıllarında kredilerinin geri ödenmeme riskinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Geri ödenmeyen kredi alacaklarının karşılık giderleri ile kredi riskini ölçtüğünde ise 2012 ve 2014 yıllarının ilk çeyreğinde riskin yüksek olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Yapılan analizler sonucunda Yapı Kredi Bankası A.Ş.’nin kısa vadeli olumsuz sinyaller vermesine rağmen önemli derecede kredi riskinin olmadığı sonuçlarına ulaşmıştır.

Birol (2016), kredi risk yönetimi üzerine yaptığı çalışmasında kredi risk ve ölçüm yöntemlerini incelemiştir. Çalışmasında yabancı ortaklı bir bankanın ticari segmentte yer alan 50 adet müşteriye ait kullandıkları kredi tutarları, yaş, cinsiyet, firma yapısı, kuruluş yılı ve faaliyet konusu, kısa, orta ve uzun vadeli risklerini, çek limiti, kredi limiti, toplam riski, gecikme adeti, faiz tahakkuku, kanuni takipleri, faktoring hesaplarını, bireysel borçluluk endekslerini, KKB skorunu, istihbarat, teminatlarını, firmalara

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

ait tapuları, kar, zarar ve başvurdukları kredi sayılarını ele alarak RAROC modelini uygulamıştır. Çalışma sonucunda ise bankalara kredi talebinde bulunan müşterilerin sermaye yapıları kredi risk değerlendirmesinde etkin rol oynamakta ve bu değişkenler dikkate alındığında risk metodolojisi başarı oranını etkileyeceği sonuçlarına ulaşmıştır.

SONUÇ

Bankacılık sektörü, tasarruf sahipleri ile fon ihtiyacı olan kişileri buluşturarak finansal aracılık yapmakta ve bu süreçte bir takım riskleri göz önüne alarak kar elde etmeyi hedeflemektedir. Değişen piyasa koşullarının etkisiyle bankaların aldıkları risk her geçen gün çeşitlenerek artmaktadır. Bu durum da risk yönetiminin önemini daha da arttırmaktadır. Bu amaçla bankaların kullandıkları kredilerin takibe düşmesi bankalar için alacağın gecikmesi ya da tahsil edilememesi anlamına gelebilmektedir. Bu durum bankalar için risk oluşturmakta ve takip edilmesi gerekmektedir.

Çalışmada bankalar 3 grup halinde sermaye sahiplik yapısına göre sınıflandırılmış ve takipteki krediler hesabı ile ilişkili 3 adet hesap kalemi 2007 ile 2017 yılları arasındaki performansları incelenmiştir. Gruplandırılmış veriler varyans analizine tabi tutulduğunda Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar ile Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler (brüt) hesaplarının banka sermaye sahiplik yapısına göre farklı varyanslara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Gruplar arası farklılığın hangi gruptan ve hangi hesap kaleminden kaynaklandığını belirlemek üzere Post Hoc testlerinden Scheffe testi yapılmış ve sonuçlarında 3 farklı banka sahiplik yapısının Takipteki Krediler ve Özel Karşılıklar hesapları üzerinde anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar hesabı açısından banka grupları incelendiğinde Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları ile Özel Sermayeli Yabancı Mevduat Bankalarının arasında % 5 anlamlılık düzeyinde farklılık olduğu tespit edilmiştir. Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler (brüt) hesabı açısından incelendiğinde ise Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları ile Özel Sermayeli Mevduat Bankaları arasında % 10 düzeyinde; Özel Sermayeli Yabancı Mevduat Bankaları ile de % 10 düzeyinde anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar hesabı ile Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar hesabı açısından Özel Sermayeli Yerli Mevduat Bankaları en yüksek standart sapma değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler (brüt) hesabı açısından da Özel Sermayeli Yabancı Mevduat Bankasının en yüksek standart sapma değerine sahip olduğu görülmektedir.

Çalışmada elde edilen analiz sonuçlarına göre özel sermayeli yerli mevduat ve yabancı mevduat bankalarının kredi riski konusunda daha riskli oldukları, bu bankaların risk iştahının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Uygulamada bankaların kredi kullandırma işlemleri incelendiğinde de özel bankaların kamu bankalarına göre daha istekli olduğu görülmektedir. Bu durum da beraberinde kredi riskini ve dolayısıyla takibe düşen alacakları beraberinde getirmektedir.

KAYNAKÇA

Akçay, B. & Bolgün K.E. (2005). *Risk yönetimi*, Scala Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul,

Akgun, K. (2007). *Türk Bankacılık Sektöründe Operasyonel Risk Yönetimi Üzerine Bir Araştırma*, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Aksoy, A. & Tanrıoven, C. (2007). *Sermaye Piyasası Yatırım Araçları ve Analizi*, Ankara. 3.Baskı Gazi Kitapevi

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

Aktaş, M. (2010), *Ticari Bankalarda Kredi Risk Yönetimi ve Basel II Kriterlerinin Etkileri*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finansman Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Arslan, C. (2008). *Bankalarda Risk Yönetimi ve Operasyonel Risk Süreçlerinin Değerlendirilmesi; Bankacılık Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme*, T.C. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bankacılık Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Aslay, Y. (2006). *Bankalarda Risk Yönetimi ve Riske Maruz Değer-RMD (Value at Risk-VaR) Uygulamaları*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finansman Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Avcı, T. (2011). *Bankacılık Sektöründe Kredi Riski Yönetimi: Türk Bankacılık Sektöründe Kredi Riskini Belirleyen Değişkenler Üzerine Bir Uygulama*, T.C Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Bırol, A. (2016). *Kredi Risk Yönetimi Ve Modelleme*, Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Boyacıoğlu, M.A. (2003). *Bankalarda Derecelendirme (Rating) Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya

Çiftçi, İ. (2007). *Basel II Çerçevesinde Operasyonel Risk İçin Sermaye Ayarlaması*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Para- Sermaye Piyasası ve Finansal Kurumlar Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Dereköy, F. (2006). *Bankacılık Sektöründe Kredi Çesitlendirmesinin Kredi Riskini Önlemeye Yönelik Etkisi ve Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Kaptan, D.S. (2015). *Bankacılık Sektöründe Kredi Risk Yönetimi*, T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Finans Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Kaval, H. (2000). *Bankalarda Risk Yönetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi

Kavcıoğlu, Ş. (2003). *Ticari Bankalarda Sorunlu Kredilerin Yönetimi, Çözüm Yolları ve Takibi*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Kutlu, S. (2010). *Bankacılıkta Kredi Risk Yönetimi ve Veri Zarflama Analizi ile Türk Bankacılık Sistemi'nin İncelenmesi*, T.C. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı Yöneylem Araştırması Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Mandacı, P.E., (2003). *Türk Bankacılık Sektörünün Taşıdığı Riskler ve Finansal Krizi Asmada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, İzmir

Mermod, Y.A. & Ceran, M. (2011). *Basel III Doğrultusunda Bankacılık Riskleriyle Sermaye Yeterliliği; Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi Cilt 2, Sayı 4,

Milli, A. (2008). *Türkiye'de Ticari Bankacılık Sektöründe Aktif-Pasif Yönetiminin Ekonomik Analizi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

Ocakçı, H. A. (2009). *Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Kredi Riskinin Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle İncelenmesi ve Uygulamalar*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Özdemir, D. S. (2005). *Bankalarda Operasyonel Risk Yönetimi ve Bir Model Uygulaması*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Serdar, A. (2005). *Bankacılıkta Riskler Ve Risk Yönetimindeki Değişim Sürecinin Kriz Sonrası Türk Bankacılık Sisteminin Yapısı Açısından Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Şahbaz, N. (2010). *Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Krediler ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

Takan, M. & Boyacıoğlu, M. (2011). *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem*, Nobel Akademik Yayıncılık, Yayın No: 2, Ankara.

Tatlıdil, H. & Akkul, Ö. & Türkan, S. (2010). *Sıralı Bağımlı Değişken Modeli Ve Diskriminant Analizinin Ticari Bankaların Mali Performanslarına Göre Sınıflandırılmasında Kullanımı*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,

Teker, D. (2006). *Bankalarda Operasyonel Risk Yönetimi*, İstanbul, Literatür Yayınları

Yalvac, F. (2002). *Bankacılık Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kardeş Kitap ve Yayınevi

Yaslıdağ, B. (2007). *Kredi Derecelendirme Sistemi*, İstanbul, Literatür Yayınları

<http://www.p005.net/spsste-anova-testi>

https://www.researchgate.net/publication/286282915_Arastirmalarda_gruplar_arasi_farkin_belirlenme_sine_yonelik_coklu_karsilastirma_post-hoc_teknikleri

Finansal Hizmetlerde, Bankacılıkta ve Finansta T-Şekillendirilmiş İnsan T- Shaped Person in Financial Services, Banking and Finance

Cüneyt Dirican

Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
T.C. İstanbul Arel Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-6622-3926,
İstanbul, 34537, Türkiye

ÖZET

Ulusal yazında “T-(Şekillendirilmiş) İnsan” konulu akademik eser yok denecek kadardır. Hem çalışanları hem müşterileri ile insan odaklı ve kaynaklı bir sektör olan finansal hizmetler, güvene ve bilgiye dayalı doğasında finansal işlemi yapan-onaylayan mekanizması doğrultusunda, uzmanlaşma ve derinleşme gerektirmektedir. Fintek, kripto para, Dördüncü Sanayi Devrimi ve regülasyonlar hem sektörde insan kaynağının daha donanımlı olmasını zorlamakta hem de teknolojik kaynakları ön plana çıkarmaktadır. Bu çalışma ile insan kaynağı yönetiminde veri analitiği, öğrenen makineler gibi güncel gelişmeler ışığında; finansta, bankacılıkta ve finansal hizmetlerde “T-İnsan” kaynağının yeri, gelişimi, önemi literatür taraması ışığında limitli ulusal akademik yazına baz ve kaynak olması amacı ile incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: G21, G22, G23, G41, M12, O15, O32

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, bankacılık, finans ve finansal hizmetlerde çalışan insan kaynağının yetkinliklerinin günümüzdeki teknolojik, mevzuat, küresel gelişmeler ışığında derinlemesine ve çok yönlü uzmanlaşmayı daha çok gerektirdiği gerçeğinden hareketle yabancı yazında sıkça işlenmiş olan T-İnsan ve T-Yetkinlikler kavramları üzerinedir. Öte yandan finansal hizmetler sektöründe ulusal yazındaki insan kaynağı kapsamlı çalışmalar genelde performans, tükenmişlik, kayırmacılık gibi işletme, örgütsel davranış, insan kaynakları yönetimi odaklı olarak görülmüştür. Yetkinlik başlığında ise ulusal yazında T-Şekillendirilmiş İnsan veya T-İnsan konulu bir çalışmaya rastlanılmamış olması nedeni ile bu çalışmaya karar verilmiştir.

Çalışmanın giriş bölümü sonrasında (akademik) literatürdeki ilgili çalışmalar taranmıştır. Tartışma ve bulgular bölümünde teknoloji, mevzuat, insan kaynağı, yönetim gibi disiplinler arası başlıklarla ilişkisi boyutundan konu irdelenmiş, sonuç bölümünde ise finans, bankacılık ve sigorta, yönetim gibi disiplinler adına öneriler getirilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

T-İnsan kavramı yönetim biliminin genelini ilgilendirmektedir ancak sektörel farklılıklar insan kaynağı yönetiminde beklenen yetkinlikleri ve görev tanımlarını değiştirmektedir. Bu çalışmada finansal hizmetler sektörü ve finans dinamikleri ışığında T-Şekillendirilmiş İnsan kavramının sektörde nasıl şekillenebileceği üzerine odaklanılacaktır. T-Şekillendirilmiş İnsan ve T-Yetkinlikler doğal olarak finansal hizmetlerin ve finansın farklı alt başlıklarında duruma, ana, yere göre yine farklılaşabilecektir. Örneğin, dijital ekonomi okuryazarlığı sektör bağımsız olarak çalışanlarda beklenen bir T-Yetkinlik

iken çalışanın sigortacı, bankacı veya mali müşavir ya da finans müdürü olmasına göre bu yetkinlikte kendilerinden beklenen bilgi seviyelerinde farklılık söz konusu olacaktır.

T-İnsan ve T-Yetkinlikler ile ilgili kavram ve tanımlar şu şekilde özetlenebilir: IBM ve Kucharvy (2009), “Geleceğin İşgücünün Yaratılmasında IBM’in Rolü” konulu makalesinde, günümüzde IT veya iş fark etmeksizin çalışanların tek bir boyutta ve konuda uzmanlaşarak değil disiplinler arası perspektiften konulara bakabilecek yetkinlikte olması gerektiğini savunmuştur. Buna göre, T-Şekillendirilmiş Çalışan dikey ekseninde bir konuda derinlemesine uzmanken, yatay ekseninde farklı disiplinlerde bilgi seviyesine de sahip olmalıdır ve bu şekilde çalışanın yetkinlikleri ile bir “T” oluşmaktadır (Kucharvy, 05.IBM.com, 2009).

Boynton ve Bole (2011), Forbes Dergisindeki makalesinde Steve Jobs ve Apple üzerinden “I-Shape” benzetmesi ile “T-Shape” çalışan kavramlarından bahsetmiştir. Buna göre “I-Shape” çalışan bir uzmanlık alanında ekspertize ve derinleşmeye sahipken, “T-Shape” çalışanların farklı alanlarda bilgi ve yeteneğe sahip olduğunu ve farklı özelliklerini bir araya getirerek geniş perspektiften konulara baktığını belirtmiş ve T-Şekillendirilmiş Çalışan kavramını ilk kez McKinsey danışmanlık firmasının işe alım tanımlarında kullandığını belirtmiştir (Boynton ve Bole, 2011).

Gardner ve Estry (2017), çalışmasında “T-Profesyonel” kavramını tanımlamış, T-Yetkinliklerden bahsetmişlerdir. T-Şekillendirilmiş (İnsan veya Yetkinlik) kavramının ilk defa 1990’ların başında David Guest tarafından ileri sürüldüğünü belirtmişlerdir (Gardner ve Estry, 2017).

Tarhan’ın kendi web sitesinde T-İnsan adı ile çıkardığı kitabına ve aynı konudaki yüksek lisans tezine atıf yapılmaktadır (www.ufuktarhan.com, 2017, ET:2019).

Dirican (2018a), bu çalışmasının da ilham kaynağı olan Şalom Gazetesi’ndeki “T-Şekillendirilmiş (Mutlu) Çalışan” başlıklı makalesinde insan kaynaklarındaki unvan karmaşası ile bu (yeni) kavramın kısa geçmişine yer vermiştir (Dirican, Şalom, 2018a).

Michigan State University – tsummit.org (2018), düzenlediği T-Summit ve T-Academy çalışmalarında, T-Shaped Professional tanımını benzer tanımlarda olduğu gibi alfabedeki “T” harfi üzerinden yatay olarak bir disiplin veya sistemde derinlemesine uzmanlık ile analitik düşünme ve problem çözme, dikey olarak ise birden çok disiplin veya sistemde anlama ve iletişim becerisi yetkinliklerinin birleşimi olarak tanımlamıştır (www.tsummit.org, 2018, ET:2019).

Dolayısı ile T-Yetkinlikleri kısaca T-İnsan’ın sahip olması gereken yatay veya dikey yetkinlikler, çok yönlü yetkin insanıysa T-İnsan olarak tanımlamak mümkündür.

“İnsan Kaynakları Yönetimi” alanında yazında fazla sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak T-İnsan ve T-Yetkinlikler üzerine ulusal akademik yazında çalışmaya rastlanılmamıştır. Salt yetkinlik ve insan kaynağı yönetimi üzerine aşağıdaki çalışmalar akademik yazından örnek olarak verilebilecektir:

Doğan ve Demiral (2008), çalışmasında insan kaynaklarında yetenek yönetimini incelemişler ve yetenek ekonomisi diye yeni bir kavramdan bahsetmişlerdir (Doğan ve Demiral, 2008).

Görmüş (2009), çalışmasında insan kaynakları yönetiminde beşerî sermayenin önemine değinerek, entellektüel sermayenin maddi olmayan varlıklar arasında ön plana çıktığını ve artan önemi dahilinde insan sermayesine yönelik insan kaynakları uygulamalarının performans artırıcı ilişkisine değinmiştir (Görmüş, 2009).

Bozkurt (2018), çalışmasında insan kaynaklarındaki uygulamalar ile örgütsel vatandaşlık davranış kavramı arasındaki ilişkileri 634 kişi üzerinden korelasyon, regresyon ve faktör analizi ile inceleyerek anlamlı ilişkiler bulmuştur (Bozkurt, 2018).

03 Mart 2019 tarihinde Türkçe olarak T-İnsan veya T-Yetkinlik anahtar kelimelerinde herhangi bir akademik esere Google Akademik arama motorunda ve YÖK Ulusal Tez Merkezinde rastlanılmamıştır (<https://scholar.google.com.tr/>, ET:2019; <https://tez.yok.gov.tr/>, ET:2019).

Finansal hizmetler alanında, ulusal yazında özellikle bankacılıkta çok fazla çalışma vardır. Benligiray'ın (2016) çalışması 1985-2010 arasında "bankacılık" anahtar kelimesi ile 1770 adet tez olduğunu göstermiştir (Benligiray, 2016). Bankacılıkta insan kaynağı yönetimi konulu yazın taraması örnekleri aşağıda aktarılmaktadır:

Terlemez (2013), yüksek lisans tezinde yetenek yönetimine dair kavramlarla birlikte Türkiye'de bir bankanın yetenek yönetimini "triangulation" modeli ile nitel araştırma yöntemi olarak incelemiştir ve önemini vurgulamıştır (Terlemez, 2013).

Öztürk, Başol ve Balcı (2018), çalışmasında ile BİST-30 firmalarının 2016 yılındaki faaliyetlerindeki insan kaynaklarının çalışmaları ile karları arasındaki ilişkiyi içerik analizi olarak incelemişlerdir ve bir endeks oluşturarak korelasyonlarına bakmışlardır. Aktif, özkaynak karlılıkları ile anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varmışlardır (Öztürk vd. 2018).

Appuhami (2007), çalışmasında Tayland bankacılık ve sigortacılık sektöründe entellektüel sermayenin hisse getirileri ile ilişkilerini regresyonla analiz etmiştir ve doğrusal anlamlı bir ilişkinin varlığı sonucuna ulaşmıştır (Appuhami, 2007).

Singh, Jindal ve Samim (2011), çalışmasında gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sektöründe insan kaynakları bilgi sistemlerinin rolünü incelemişlerdir. Maaştan eğitime, personel alımından kariyer yönetimine uçtan uca bir süreç yönetiminin teknoloji ile iç içe geçirilmesinin önemini vurgulamışlardır (Singh vd. 2011).

Falola, Osibanjo ve Ojo (2014), çalışmasında kurumsal eğitimlerin ve organizasyonel gelişimin performans üzerindeki etkilerini Nijerya bankacılık sektörü üzerinden çalışmışlardır. 223 kişilik anket yöntemi ile koçluk, eğitim, performans gibi değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu sonucuna varmışlardır (Falola, vd. 2014).

TARTIŞMA VE BULGULAR

Yukarıdaki tanımlar ve yazındaki çalışmalar ışığında finansal hizmetler, bankacılık ve finans alanında T-İnsan ve T-Yetkinlikler üzerine farklı fonksiyonel boyutlardan gereksinimler tartışılabilir.

Öncelikle kripto paralar ve blok zincirleri, makinelerin öğrenmesi ve nesnelerin interneti ile robotik alandaki gelişmeler finansal hizmetler sektörünü ve bankacılığı yakından ilgilendirmektedir. Sigortacılıkta aktüerya, bankacılıkta ve sigortacılıkta (bireysel emeklilikte) risk ve portföy yönetimi gibi kavramlarda yapay zekâ kullanımı ile insan kaynağının yetkinliklerini sorgulatmaktadır. Öte yandan Fintek (Fintech) veya banka olmayan finansal kuruluşları yani Tekfin (Techfin, örneğin Google Pay) gibi kavramlar gelişmektedir. Benzer şekilde InsurTech sigortacılıkta ön plandaki trend kelimeler arasındadır. Start-up girişimler, melek yatırımcılık, kitlesel fonlama gibi yeni finans kavramları genişçe yer bulmaktadır. Stiglitz'in (2014) belirttiği gibi düşük kalifiyeli işgücünün yüksek kalifikasyonlu işgücü ile yer değiştirmesine (Stiglitz, 2014) yol açabilecek (teknolojik) devrimlere T-İnsan yetkinlikleri ile finansal sektör çalışanlarının hazır olması gerekmektedir.

Banka ve sigorta şirketlerinde Basel ve Solvency, FATCA, IFRS, MASAK Kara Para Aklama, KVKK gibi küresel veya ulusal regülasyonlarla sıkı kontrollerin varlığına karşılık, yukarıdaki gibi daha serbest ve sektör dışındaki girişimler ve dinamikler tarafından rekabete açık hale gelmesi finansal hizmetler sektörü çalışanlarının yetkinlik gelişimlerinde daha fazla baskı yaratmaktadır.

Bu yeni yetkinlik gereksinimlerinin ise klasik insan kaynağı yönetimi anlayışı ile kontrol edilemeyeceği ve geliştirilemeyeceği aşıkardır. Kurumsal eğitim ve akademi yaklaşımları finansal kurumların üst yönetimlerinin arzusu olan “danışman bankacı” veya “danışman sigortacı” yetkinliğine ulaşmakta bir yere kadar fayda sağlamaktadır. Bu nedenlerle daha kapsamlı bir yetkinlik ölçme ve değerlendirme metodunun ve sürecinin finansal hizmetler sektöründe geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ise günümüzde uygulanmaya başlayan İnsan Kaynakları Analitiği (CRM) kavramını öne çıkarmaktadır. Ancak, insan kaynaklarındaki gelişen analitik yetkinlik ile T-Yetkinliklerle donanmış T-İnsan kaynağını ölçümlemek için finansal hizmetler sektöründe T-İnsan tanımında uzlaşının sağlanması gerekmektedir.

Benzer durum mali müşavirlik, şirketlerde finans çalışanları, bağımsız denetçilik gibi finans alanında doğrudan veya dolaylı çalışanlar için de geçerli olmaktadır. Bunların çoğunda SMMM, SPL gibi uzmanlığı kanıtlayan sınav, staj, kredili ders sistemi gibi gereksinimler bulunsun da piyasalardaki ve teknolojideki gelişmelerden yakın olarak etkilenmektedirler. Örneğin, e-fatura artık mali müşavirleri sadece muhasebe alanında değil LUCA gibi web tabanlı muhasebe sistemleri üzerinden bilgi-işlem konularında da uzman olmaya doğru iteklemektedir.

SONUÇ

Günümüzde finansal piyasalarda ve teknolojide çok hızlı ve yıkıcı bir dönüşüm yaşanmaktadır. Brexit gibi Avrupa Birliği regülasyonlarını hızla etkileyecek bir gelişmeden ertesi gün Çin ve ABD ticaret savaşlarının gümrük anlaşması görüşmelerine geçilmektedir. Rekabetin finansal hizmetlerde, bankacılık ve finansa teknoloji ile beraber sektör dışındaki, örneğin Alipay veya Bitcoin, uygulamalara kayıyor olması kurumsal yetkinlikleri daha çok sorgulatır hale getirmiştir. Bu durum ise daha yüksek yetkinliklere sahip ve farklı donanımlarını etkin ve hızlı bir şekilde bir araya getirebilen çalışanların varlığını sorgulatmaktadır. Bu hızlı ve yıkıcı dönüşümlere ayak uydurmak adına finansal kurumlar “Agile (Çevik)” proje yönetimi ile unvanları yalınlaştıran, organizasyonu yatay hale getiren küçük ekiplerle, inovasyon ve değişim kültürünü benimseyerek bankacılıkta ve sigortacılıkta rekabete ve müşteri taleplerine cevap vermeye çalışmaktadırlar. Bu ise finansal hizmetler sektörü ve finans çalışanlarının daha bilgili, donanımlı, sertifikasyona sahip çok yönlü bireyler olmasını, bu (T-) yetkinliklerin ise insan kaynakları analitiği ile yakın takibini gerektirmektedir.

T-İnsan kavramının Endüstri 4.0 ile nasıl şekilleneceği ise fütüristik bir konudur. Dirican’ın (2018b) bildirisi finansal hizmetlerin geleceğini irdeleyen özet bir çalışmadır (Dirican, 2018b). T-İnsan ileride farklı gezegenlerde kolonileşmeye uygun yetkinliklerle Colony veya Space Person ya da Citizen (U-veya K-İnsan) olarak anılabilecektir.

KAYNAKÇA

[Appuhami, B.A.R. \(2007\). The Impact of Intellectual Capital on Investors' Capital Gains on Shares: An Empirical Investigation of Thai Banking, Finance & Insurance Sector. *International Management Review*, Vol.3 No.2, 2007, 14-25, <http://www.scholarspress.us/journals/IMR/pdf/IMR-2-2007/v3n207-art2.pdf>, ET:03.03.2019.](http://www.scholarspress.us/journals/IMR/pdf/IMR-2-2007/v3n207-art2.pdf)

Benligiray, S. (2016). Araştırmacıların Bankacılık Alanına Bilimsel Katkıları: Bankacılık Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerle İlişkin Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3 (6), 26-46 (2012-2106), <http://dergipark.gov.tr/vizyoner/issue/23015/246108>, ET:03.03.2019.

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

- Boynton, A. & Bole, W. (2011). Are You an "I" or a "T"?". Forbes Dergisi Web Site, Oct 18, 2011, 11:14am, <https://www.forbes.com/sites/andyboynton/2011/10/18/are-you-an-i-or-a-t/#65d9a75c6e88>, ET:03.03.2019.
- Bozkurt, S. (2018). İnsan Kaynakları Uygulamaları, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Finansal Performans Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 22 (70), (2011-2018), 36-62, <http://dergipark.gov.tr/iuiieyd/issue/9200/115520>, ET:03.03.2019.
- Dirican, C. (2018a). T-Şekillendirilmiş (Mutlu) Çalışan. Şalom Gazetesi Web Sitesi, Ekonomi Sayfası, 10 Ocak 2018, <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105496-tsekillendirilmis-mutlu-calisan.html>, ET:03.03.2019.
- Dirican, C. (2018b). Bankacılıkta ve Finansal Hizmetlerde Fütürizm. 1. Uluslararası Bankacılık Kongresi Bildiriler Kitabı, 247-256. 1. Uluslararası Bankacılık Kongresi, 04-05 Mayıs 2018, Sheraton Ankara Hotel, https://drive.google.com/file/d/1khZdhD0J3l_OuVv_2G8ga4nnLEh5REUS/view, ET:03.03.2019.
- Doğan, D. & Demiral, A. (2008). İnsan Kaynakları Yönetiminde Çalışanların Kendilerine Doğru Yolculuk Yöntemi: Yetenek Yönetimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3), 145-166, <http://dergipark.gov.tr/cusosbil/issue/4380/60073>, ET:03.03.2019.
- Falola, H.O, Osibanjo, A. O. & Ojo, I. S. (2014). Effectiveness of Training and Development on Employees' Performance and Organisation Competitiveness in the Nigerian Banking Industry. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov*, 7 (1), 161-170, <http://eprints.covenantuniversity.edu.ng/3321/1/Training%20and%20Development.pdf>, ET:03.03.2019.
- Gardner, P. & Estray, D. A. (2017). Primer on the T-Professional. Collegiate Employment Research Institute, 2017, Michigan State University, 1-36, <http://www.ceri.msu.edu/wp-content/uploads/2018/03/Primer-on-the-T-professional.pdf>, ET:03.03.2019.
- Görmüş, A. (2009). Entellektüel Sermaye ve İnsan Kaynakları Yönetiminin Artan Önemi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 57-75. <http://dergipark.gov.tr/akuiibfd/issue/1627/20382>, ET:03.03.2019.
- Kucharvy, T. (2009). IBM's Role in Creating the Workforce of the Future. www.Beyond-IT-Inc.com ve www-05.ibm.com White Paper, September 2009, 1-18, http://www-05.ibm.com/de/ibm/engagement/university_relations/pdf/Beyond_IT_report_IBM_Workforce_of_the_Future.pdf, ET:03.03.2019.
- Öztürk, E., Başol, O. & Balcı, B. (2018). İnsan Kaynakları Aktiviteleri ve Karlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: BIST-30 Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 105-114, <http://dergipark.gov.tr/pausbed/issue/39950/425848>, ET:03.03.2019.
- Scholar.google.com.tr. (Anonim). Google Akademik Arama Motoru Web Sayfası, <https://scholar.google.com.tr/>, ET:03.03.2019.
- Singh H.P., Jindal S. & Samim, S.A. (2011). Role of Human Resource Information System in Banking Industry of Developing Countries. The First International Conference on Interdisciplinary Research and Development, 31 May - 1 June 2011, Thailand, 44.1-44.4, [http://ijcim.com/SpecialEditions/v19nSP1/02_44_19C_Harman%20Preet%20Singh_\[4\].pdf](http://ijcim.com/SpecialEditions/v19nSP1/02_44_19C_Harman%20Preet%20Singh_[4].pdf), ET:03.03.2019.
- Stiglitz, J.E. (2014). Unemployment and Innovation. Working Paper 20670, *National Bureau Of Economic Research* 1050: 3, November 2014, <http://www.nber.org/papers/w20670>, ET:03.03.2019.
- Terlemez, B. (2013). Stratejik İnsan Kaynakları Bağlamında Organizasyonlarda Yetenek Yönetimi: Bankacılık Sektörü Uygulama Örneği. T.C. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Ece Aksu Armağan, Aydın, 2013, s.1-185, <http://adudspace.adu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11607/377/10018391.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, ET:03.03.2019.

- Tsummit.org. (2018). Michigan State University, T-Summit Web Site, What Is The “T” Web Page, T-Academy 2018, August 1-3, <http://tsummit.org/t>, ET:03.03.2019.
- Ufuktarhan.com. (2017). Ufuk Tarhan Kişisel Web Sitesi, T-İnsan Kitabı Tanıtım Sayfası, 29 Nisan 2017, <http://www.ufuktarhan.com/makale/t-insan>, ET:03.03.2019.
- YÖK, Yüksek Öğretim Kurumu (Anonim). YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı Arama Motoru, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>, ET:03.03.2019.

Bitcoin Fiyat Balonu İncelemesi

Sefa Mete

Yüksek Lisans Öğrencisi
İstanbul Ticaret Üniversitesi
İstanbul, Türkiye

Doç. Dr. Ayben Koy

Bankacılık ve Finans,
İstanbul Ticaret Üniversitesi
İstanbul, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Hicabi Ersoy

Bankacılık ve Finans,
İstanbul Ticaret Üniversitesi
İstanbul, Türkiye

ÖZET

Küresel çapta kabul görmüş geleneksel para birimlerinin aksine merkezi bir otoriteye ihtiyaç duymadan kendi içerisinde oluşturduğu onay ve arz mekanizmaları ile son yıllarda kripto para piyasasında yaşanan fiyat hareketleriyle beraber kripto paralar, özellikle Bitcoin önemli ölçüde ilgi görmeye ve çoğalmaya başlamıştır. Oluşan fiyat hareketleriyle birlikte kripto paralar üzerinde bilinirliğin artmasından dolayı fiyatlarda spekülative hareketler artmaktadır. Gerçekleşen spekülative fiyat hareketleri ile oluşan fiyatlarda fiyat balonu olup olmadığı kripto para piyasasının istikrarı ve güveni konusunda ciddi önem teşkil etmektedir. Kripto para piyasasının ilk kripto parası (coini) olan ve pazarın büyük çoğunluğuna sahip olan Bitcoin kripto para biriminde spekülative balonların varlığı, balonların var olup olmadığı, ne zaman ortaya çıktığı ve ne zaman ortadan kalktığı Sup Augmented Dickey Fuller (SADF) ve Genelleştirilmiş Sup Augmented Dickey Fuller (GSADF) yöntemleri ile test edilmiştir. Sonuçlar, özellikle 2013-2014 ve 2017-2018 yılları arasında oluşan fiyat balonları ile beraber Bitcoinin spekülative hareketlere açık olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kripto para, Bitcoin, SADF, GSADF, Fiyat Balonu

GİRİŞ

2017 Yılında kripto para birimi olan Bitcoinde tamamen medya ve sosyal çevre etkileri ile birlikte ve akabinde yaşanan psikolojik davranışlar neticesinde fiyat balonları gözlemlenmiştir (Kıyılar ve Akkaya, 2016). Yaşanan fiyat hareketlerinin akabinde Bitcoinde yüksek derecede ilgi sadece fiyatına değil kullandığı teknolojiye de yönelmiştir. Nakamoto (2008) makalesinde mevcut sistem eleştirileri ve üretmiş olduğu Bitcoinin aksine yeni bir sistemin tanımlarını aktarmaktadır. Blockchain adındaki bu teknoloji tarafların bir aracıya ihtiyaç duymadan bir ağ üzerinden iki kullanıcı arasındaki işlemlerin doğrudan gerçekleştirildiği ve ardından yapılan işlemlerin şifrelenerek ağdaki diğer kullanıcılarla paylaşıldığı, diğer kullanıcılar tarafından işlemin ağ protokolüne göre doğrulanıp onaylandığı ve kendinden önce gelen diğer bloğa eklenerek işlem kaydının oluşturulduğu tüm kullanıcılara açık bir dağıtık defter-i kebir teknolojisidir. Bu teknolojiye veriler merkezi sistem olmaksızın sıralı bir şekilde bloklara kaydedilerek bir veri tabanı oluşturulmaktadır. 2017 yılında Bitcoinin fiyatında arkasında herhangi bir ekonomik neden olmadan irrasyonel bir şekilde yaşanan %2000 e varan artış, fiyatlarda

balon oluşumu üzerine bir çalışma yapmanın önemini arttırmıştır. 2019 Mart ayı itibariyle kripto para piyasasında 2103 adet kripto para mevcut bulunmaktadır. Piyasa kapitalizasyonu en yüksek ve en çok bilinen para birimi olan Bitcoin yaklaşık %51,6 paya sahiptir (Coinmarketcap.com). Bu kapsamda çalışmada balon oluşumlarının incelenmesi amacıyla analiz edilen dönem 2012 Şubat – 2019 Mart olarak sınırlı tutulmuştur.

Çalışmada, Şubat 2012 ve Mart 2019 dönemindeki Bitcoin haftalık kapanış fiyatları kullanılarak fiyat balon oluşumları test edilmiştir. Sup Augmented Dickey Fuller (SADF) ve Genelleştirilmiş Sup Augmented Dickey Fuller (GSADF) yöntemleri kullanılmıştır.

LİTERATÜR

Spekülatif hareket ve getiri beklentileriyle beraber oluşan fiyat balonları farklı piyasalarda ortaya çıkabilmektedir. 1634 yılında Hollanda’da gerçekleşmiş olan Lale Çılgınlığı (Tulipmania) buna bir örnektir. Bir adet lale soğanı 10.000 Guilder’e satılmış olup, bu rakam dönemim Hollandası’nda iyi bir ev fiyatına denktir. 1720 yılında patlayan ve tarihin ilk finansal krizi olarak kabul edilen Güney Denizi Balonu (The South Sea Bubble), aynı yıl içerisinde Fransa’da patlayan Mississippi Balonu (The Mississippi Bubble), 20. Yüzyıl içinde ABD’de hisse senedi, gayrimenkul balonları ve ardından yaşanan 1929 büyük buhranı, Japonya gayrimenkul balonu ve İsveç gayrimenkul balonları diğer balon örnekleri arasında yer almaktadır. 2000 yılında ABD’de İnternet Balonu (The Dotcom Bubble) olarak gerçekleşen internet firmalarının hisse senetlerindeki fiyat balonlarından kaynaklanmıştır. 2008 yılında ABD’de gerçekleşen Mortgage balonu, kullanılan kredilerin aşırı artması ve gayrimenkul fiyatlarının düşmesi ve kredilerin geri ödenememesi ile beraber bankacılık ve finans sektörünün aldığı büyük zarar neticesinde Uluslararası Finansal kriz gerçekleşmiştir. (Kıyılar ve Akkaya, 2016)

Literatürde fiyat balonlarının tespiti için çok farklı metodolojiler kullanılmakla beraber (Santoni,1987; Chan ve diğ., 1998; Case & Shiller, 2003; Yanık & Aytürk, 2011), Phillips, Shi ve Yu’nun 2012 yılında kullandığı GSADF modeli son yıllarda çoklu balonların tespitinde ön plana çıkmıştır. Bettendorf ve Chen (2013), Zeren ve Ergüzel (2015), Korkmaz, Erer ve Erer (2016), ve Koy (2018) gibi çok sayıda çalışmada pay piyasaları ve gayrimenkul piyasaları başta olmak üzere balon araştırmalarında GSADF analizine başvurulmuştur. Korkmaz vd. (2016) alternatif yatırım araçlarının oluşan balonların borsa İstanbul 100 endeks getirileri üzerindeki oynaklık etkilerini incelemiştir. Balonları belirlemek amacıyla SADF ve GSADF analizlerinin kullanıldığı çalışmada, alternatif yatırım araçlarında oluşan balonların BİST100 endeksinin oynaklığını arttırdığı gözlemlenmiştir. Akkaya (2018), Türkiye hisse senedi piyasasında 2008 küresel krizi ve sonrasında yaşanan balon oluşumlarını incelemiştir. Uygulanan testler sonucunda yurtdışı yerleşiklerin hisse senedi portföyü ve Borsa İstanbul getiri endeksindeki balonlar arasında ilişki olduğu görülmüştür. Gelişmekte olan piyasalarda oluşan balonların başlangıç ve bitiş tarihlerinin araştırıldığı çalışmada Koy (2018), SADF ve GSADF testleri kullanılarak Türkiye, Brezilya, Endonezya, Meksika, Şili, Güney Kore, Rusya Hindistan ve Katar piyasalarında balon oluşumları tespit edilmiştir.

Ceylan vd. (2015) Kripto para birimleri olan Bitcoin ve Ethereum üzerinde balon araştırmaları sonucunda çalışmalarında ADF (GSADF) testini kullanılmıştır ve sonuçlarında birçok fiyat balonu oluşumlarına rastlanmıştır. Cheung ve diğ.(2015) 2010- 2014, Corbet ve diğ. (2018), Bitcoin fiyatında 2009-2017 dönemini, Ethereum ise 2015-2017 dönemini yine aynı yöntemler ile analiz etmişlerdir. Cheah ve Fry (2015), Bitcoin temel değerinin “sıfır” olduğuna dair kanıtlar sunarken, Li ve diğ. (2019) Çin ve ABD piyasasında beş ve altı sayıda balon oluşumuna dikkat çekerek, devlet otoritelerinin de Bitcoin yatırımcılarını uyarmaları konusunu gündeme taşımıştır.

VERİLER VE YÖNTEM

Çalışmada 2012-2019 yılları arasındaki Bitcoin haftalık kapanış fiyatı çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Veri seti, 05.02.2012-03.03.2019 tarihleri arasında kapsayan 370 adet gözlemden oluşturulmuştur. Veriler Investing.com ve CoinMarketcap veri tabanından alınmıştır.

Çalışmada Philips, Si and Yu (2011) tarafından geliştirilmiş olan sağ kuyruklu birim kök testleri olan (SADF) ve Genelleştirilmiş (GSADF) testleri kullanılmıştır. GSADF modeli ile rassal ve patlayıcı süreçler başarılı bir şekilde birbirinden ayrılmakta ve spekülasyon atakları belirlenebilmektedir.

Balonların tespiti için kullanılan regresyon modeli aşağıdaki gibi yazılabilir;

$$y_t = dT^{-\eta} + \phi y_{t-1} + \varepsilon_t, \quad \varepsilon_t \sim^{iid} N(0, \alpha^2), \quad \phi = 1; \quad (1)$$

d: Sabit,

T: Gözlem sayısı,

$\eta > \frac{1}{2}$

$r_2 = r_1 + r_w$ olup; r_w fraksiyonel pencere genişliği iken; r_1^{th} ile başlayıp r_2^{th} ile biten bir örnek varsayıldığında regresyon modeli aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\Delta y_t = \alpha_{r_1 r_2} + \beta_{r_1 r_2} y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \phi_{r_1 r_2}^i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

k = gecikme sayısı,

$\varepsilon_t \sim^{iid} N(0, \alpha_{r_1 r_2}^2)$,

$T_w = [Tr_w]$ = regresyon denklemindeki gözlem sayısı

Regresyona ait ADF istatistiği (t istatistiği) $ADF_{r_1}^{r_2}$ olarak gösterilir.

r_w = pencere genişliği

Pencere genişliği r_0 ' dan 1'e kadar genişleyebilmektedir.

Her r_2 örneği r_w ile sonlanmaktadır.

0'dan r_2 ye kadar olan regresyonun ADF değeri $ADF_0^{r_2}$ ile gösterilir. SADF istatistiği $\sup_{r_2 \in [r_0, 1]} ADF_0^{r_2}$ olarak tanımlanıp SADF (r_0) olarak gösterilir.

GSADF testi aşağıdaki formülle hesaplanabilmektedir. (Philips vd, 2012; 2015(a); 2015 (b)).

$$GSADF(r_0) = \sup_{\substack{r_2 \in [r_0, 1] \\ r_1 \in [0, r_2 - r_0]}} \{ADF_{r_1}^{r_2}\}; \quad (3)$$

Regresyon modelinde bir sabit içeren ve boş hipotezi rassal yürüyüş olan GSADF testinin limit dağılımı aşağıdaki gibidir:

$$\sup_{\substack{r_2 \in [r_0, 1] \\ r_1 \in [0, r_2 - r_0]}} \left\{ \frac{\frac{1}{2} r_w [W(r_2)^2 - W(r_1)^2 - r_w] - \int_{r_1}^{r_2} W(r) dr [W(r_2) - W(r_1)]}{r_w^{\frac{1}{2}} \left\{ r_w \int_{r_1}^{r_2} W(r)^2 dr - \left[\int_{r_1}^{r_2} W(r) dr \right]^2 \right\}^{\frac{1}{2}}} \right\} \quad (4)$$

$r_w = r_2 - r_1$ ve W standart bir Wiener sürecidir.

Asimptotik GSADF dağılımı en küçük pencere genişliği r_0 'a bağlıdır. Toplam gözlem değeri (T) küçükse, r_0 tahmin için yeterli sayıda gözlem olduğuna emin olunmalıdır. T büyükse r_0 daha küçük bir sayı olarak belirlenebilir. (Phillips, Shi and Yu (2011)).

AMPIİRİK BULGULAR

Tablo 1 ve Tablo 2’de, SADF ve GSADF testlerinin sonuçlarına yer verilmiştir. Her iki test de, analiz edilen dönemde balon varlığını destekler kanıtlar sunmaktadır.

Tablo 1: SADF testi sonuçları

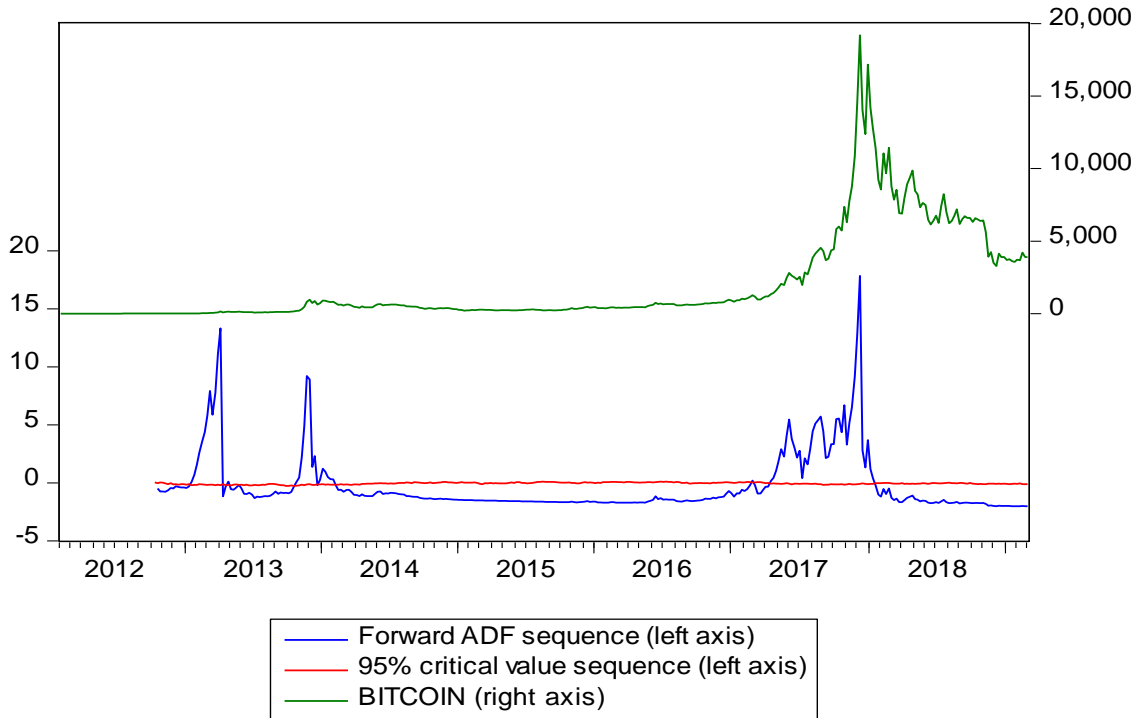
Değişken	Test İstatistiği	Gözlem	Pencere Uzunluğu	Gecikme	SONUÇ
Bitcoin	17.82576	370	38	0	BALON VAR

Tablo 2: GSADF testi sonuçları

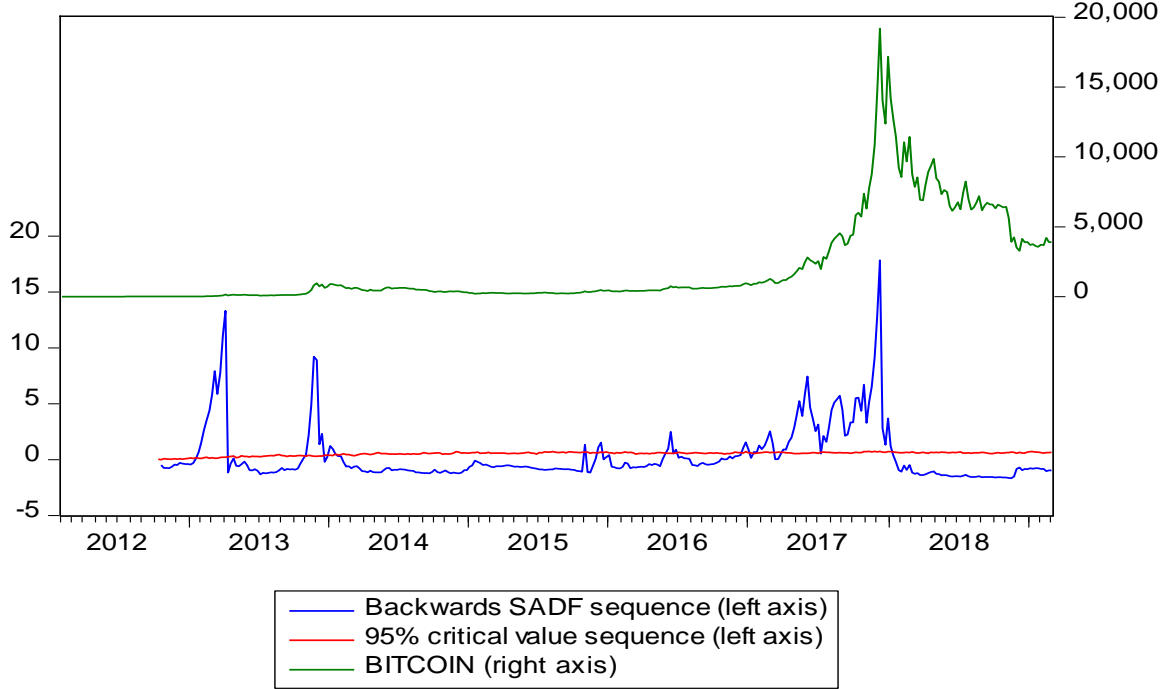
Değişken	Test İstatistiği	Gözlem	Pencere Uzunluğu	Gecikme	SONUÇ
Bitcoin	17.82576	370	38	0	BALON VAR

Şekil 1 ve Şekil 2’de yeşil çizgiler, Bitcoinin haftalık kapanış değerlerini göstermektedir. Kırmızı çizgiler, %95 güven aralığında hesaplanmış kritik değerlerdir. Mavi çizgilerin kırmızı çizgileri aştığı aralıklar balonların varlığını işaret etmektedir.

SADF test

GSADF test

Şekil 2: GSADF Testi Sonucu

Tablo 3'te, balon tarihleri ve süreleri yer almaktadır. Fiyatlarda oluşan balon etkisinin en uzun olduğu dönem 26/03/2017 – 14/01/2018 tarihleri arasında görülen (295 gün) günlük süredir. Bu dönemi sırasıyla 20/01/2013 – 14/04/2013 dönemleri arası (85 gün), 15/01/2017 – 12/03/2017 dönemleri arası (57 gün), 03/11/2013 – 15/12/2013 dönemleri arası (43 gün), 29/05/2016 – 03/07/2016 dönemleri arası (36 gün), 29/12/2013 – 26/01/2014 ve 11/12/2016 – 08/01/2017 dönemleri arası (29 gün) 29/11/2015 – 20/12/2015 (22 gün), 25/10/2015 – 01/11/2015 (7 gün) olarak dönemler izlenmiştir.

Tablo 3: Bitcoin Balon Tarihleri

Tarih	Süre
20/01/2013 – 14/04/2013	85 gün
03/11/2013 – 15/12/2013	43 gün
29/12/2013 – 26/01/2014	29 gün
25/10/2015 – 01/11/2015	7 gün
29/11/2015 – 20/12/2015	22 gün
29/05/2016 – 03/07/2016	36 gün
11/12/2016 – 08/01/2017	29 gün
15/01/2017 – 12/03/2017	57 gün
26/03/2017 – 14/01/2018	295 gün

SONUÇ

Kripto para piyasasının oluşmasında öncülük sağlayan Bitcoin kullandığı blockchain teknolojisi ile beraber şeffaf, güvenli ve herhangi bir merkezi otoriteye ihtiyaç duymadan işlemlerin gerçekleştirilebildiği mevcut finansal sistemi eleştiren bir yaklaşımla ortaya çıkmıştır. Bitcoin çıktığı günden bu yana gerek yatırımcılar gerekse medya etkisiyle hızla tanınır hale gelerek büyümüştür. Kripto para piyasasında yaşanan yüksek ilgi ile beraber gelen aşırı fiyat hareketleri bu piyasayı anlamaya yönelik yeni yöntemlerinde gelişmesine olanak sağlamıştır. Çalışmada, Bitcoinde 05.02.2012-03.03.2019 dönemleri arasında dokuz farklı balon tarihi, Philips vd (2015) tarafından geliştirilen SADF ve GSADF yöntemleri kullanılarak tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Altay E. (2008), Sermaye Piyasasında Sürü Davranışı İMKB’de Piyasa Yönünde Sürü Davranışının Analizi. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, 2(1), 27-58.

Bettendorf, T., & Chen, W. (2013). Are there bubbles in the Sterling-dollar exchange rate? New evidence from sequential ADF tests. *Economics Letters*, 120(2), 350-353.

Case, K. E. & Shiller, R. J.(2003) Is There a Bubble in the Housing Market? *Brookings Papers on Economic Activity*, (2), pp. 299-342.

Ceylan F., Ekinci R., Tüzün O. & Kahyaoğlu H. (2018) Kripto Para Piyasasında Balonların Tespiti: Bitcoin ve Ethereum Örneği. *Bussines & Management Studies: An International Journal*. Vol.: 6 Issue: 3, 263-274.

Chan, K., Mcqueen, G. & Thorley, S. (1998), Are there rational speculative bubbles in Asian stock markets? *Pacific-Basin Finance Journal*, 6, pp. 125–151.

Çarkacıoğlu, A. (2016). Kripto-Para Bitcoin. Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi. <http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/1130> adresinden 25 Şubat 2019 tarihinde erişilmiştir.

Cheah, E. T., & Fry, J. (2015). Speculative bubbles in Bitcoin markets? An empirical investigation into the fundamental value of Bitcoin. *Economics Letters*, 130, 32-36.

Cheung, A., Roca, E., & Su, J. J. (2015). Crypto-currency bubbles: an application of the Phillips–Shi–Yu (2013) methodology on Mt. Gox bitcoin prices. *Applied Economics*, 47(23), 2348-2358.

Corbet, S., Lucey, B., & Yarovaya, L. (2018). Datestamping the Bitcoin and Ethereum bubbles. *Finance Research Letters*, 26, 81-88.

Dilek Ş. (2018) Blockchain Teknolojisi ve Bitcoin. *SETA Analiz*, Sayı 231, 2018

Gürkaynak S. (2005), *Econometric Tests of Asset Price Bubbles: Taking Stock*, Finance and Economics Discussion Series, Divisions of Research & Statistics and Monetary Affairs Federal Reserve Board, Washington, D.C., 2005-04.

İçelloğlu C & Öztürk M.(2018). Bitcoin ile Seçili Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin Araştırılması: 2013-2017 Dönemi için Johansen Testi ve Granger Nedensellik Testi. *Maliye ve Finans Yazıları*,109, 51-70.

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

Kripto Para Birimleri Piyasa Değerleri. (2019). Erişim: 7 Mart 2019, Coinmarketcap. <https://coinmarketcap.com/>

Kıyılar, M. & Akkaya M (2016). Davranışsal Finans, İstanbul, Literatür Yayıncılık

Korkmaz Ö., Erer D, & Erer E. (2016) Alternatif Yatırım Araçlarında Ortaya Çıkan Balonlar Türkiye Hisse Senedi Piyasasını Etkiliyor mu? BİST 100 Üzerine Bir Uygulama. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, 10(2), 37-53.

Koy A. (2018) Multibubbles in Emerging Stock Markets. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 55(637), 95-109.

Köylü M, (2017), Blok Zinciri Teknolojisinin Finansal Piyasalarda Uygulama Potansiyeli. International Journal of Social Science, 63, 359-372.

Li, Z. Z., Tao, R., Su, C. W., & Lobont, O. R. (2019). Does Bitcoin bubble burst?. Quality & Quantity, 53(1), 91-105.

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. Erişim: 7 Mart 2019 , <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.

Ünsal E & Kocaoğlu Ö. (2018), Blok Zinciri Teknolojisi: Kullanım Alanları, Açık Noktaları ve Gelecek Beklentileri. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (13), 54-64.

Üzer B. (2017). TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Sanal Para Birimleri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü Ankara.

Phillips, P.C.B., Shi, S., & Yu, J. (2012). Testing for multiple bubbles. Cowles Foundation Discussion Paper, No. 1843.

Phillips, P. C., Shi, S., & Yu, J. (2015). Testing for multiple bubbles: Historical episodes of exuberance and collapse in the S&P 500. International Economic Review, 56, 1043– 1078. doi:10.1111/iere.12132.

Phillips, P. C., Shi, S., & Yu, J. (2015). Testing for multiple bubbles: Limit theory of real-time detectors. International Economic Review, 56, 1079–1134. doi:10.1111/iere.12131.

Santoni, G. J. (1987). The great bull markets 1924-29 and 1982-87: speculative bubbles or economic fundamentals?. Federal Reserve Bank of St. Louis Review, 69(9), 16-29.

Yanık, S., & Aytürk, Y. (2011). Rational speculative bubbles in Istanbul stock exchange. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (51), 175-190.

Zeren F. & Ergüzel O. (2015), Testing for Bubbles in The Housing Market: Further Evidence from Turkey. Financial Studies, 19(1), 40-52.

Katılım Bankaları Tarafından Katılım Hesaplarına Uygulanan Kar Payı Ödemeleri İle Geleneksel Bankalar Tarafından Mevduatlara Uygulanan Faiz Oranları Arasındaki İlişkinin Analizi

Doç.Dr.Ferudun KAYA

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Gerede Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
Bankacılık ve Finans Bölümü
Bolu, Türkiye

Arş.Gör.Ümit TURA

Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sermaye Piyasaları ve Portföy Yönetimi Bölümü
Sarıyer, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada katılım bankaları tarafından katılım hesaplarına yapılan kar payı ödemeleri ile geleneksel bankalar tarafından mevduatlara uygulanan faiz oranları arasındaki ilişkinin analiz edilebilmesi amacıyla Vektör Otoregresyon (VAR) modeli kullanılmıştır. İlk olarak değişkenlerin durağanlığına bakılmış ve ardından değişkenler arasında bir eşbütünlük ilişkisi olup olmadığının incelenmesi amacıyla Johansen Eşbütünlük Testi yapılmıştır. Daha sonra faiz oranları ile kar payı oranları arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek amacıyla Granger Nedensellik Testi ve değişkenlerde meydana gelen şokların, diğer değişkenlerde nasıl bir etki meydana getirdiğini inceleyebilmek amacıyla da Etki Tepki Analizi uygulanmıştır. Granger Nedensellik Testi ile faiz değişkeni kar payı değişkeninin nedeni olarak görülmüş, Etki-tepki ve Varyans Ayrıştırması analizleri sonuçlarından da Granger nedensellik testi sonuçlarına paralel bir sonuç elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Faiz, Mevduat, Katılım Hesabı, Vektör Otoregresif Model

1. GİRİŞ

Ekonominin ve finansal piyasaların en önemli ana aktörü bankaların toplumun tüm kesiminin ihtiyacına cevap verememesi, bankacılık alanında alternatif enstrümanların geliştirilmesi gerekliliğini meydana getirmiştir. 2005 yılı itibariyle 5411 sayılı bankacılık kanunu kapsamına dahil edilen katılım bankaları geleneksel bankalar tarafından mevduatlara verilen faiz oranlarına yakın kar payı ödemeleri nedeniyle tartışmalara konu olmaktadır.

2008 yılında Amerika'da mortgage kriziyle başlayıp dünyaya yayılan küresel finans kriziyle birlikte bankacılık sektöründe uygulanmaya çalışılan yapısal reformların yanında alternatif modeller geliştirilmesi konusu sıklıkla gündeme gelmiştir. Mevcut geleneksel bankacılık sisteminin başta muhafazakar kesim olmak üzere, toplumun tamamının ihtiyacına cevap verememesi yeni modellerin geliştirilmesine neden olmuş ve alternatif bir model olarak görülen katılım bankacılığı sistemi geliştirilmiştir.

Bu çalışmada ekonometrik uygulamalar çerçevesinde uzun yıllardan beri tartışmalara konu olan katılım bankalarının tasarruf sahiplerine yapılan kar payı ödemeleri ile geleneksel tarafından mevduatlara uygulanan faiz oranları arasındaki ilişki incelenmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Haron ve Ahmad (2000) tarafından Malezya’da konvansiyonel bankalar tarafından sunulan faiz oranları ile katılım hesaplarının hacminin ölçülmesi için yapılan çalışmada, 01.1984 – 12.1998 arasındaki veriler Adaptive Expectation Modeli yardımıyla kullanılmış olup, konvansiyonel bankalar tarafından sunulmuş olan faiz oranları ile katılım hesaplarının hacmi arasında ters bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaleem ve İsa (2003) yazarlar yapmış oldukları bu çalışmada katılım hesaplarının getirileri ile konvansiyonel mevduat getirileri arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için Granger nedensellik testini kullanmışlar ve faiz oranları ile katılım hesapları arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu, İslami bankaların tarafından dağıtılan kar payı oranlarında faiz oranlarının dikkate alındığı sonucuna ulaşılmıştır.

Chong ve Liu (2009) yapmış oldukları çalışmada Granger nedensellik testini uygulamışlar ve İslami mevduatların, geleneksel mevduatlar ile yakından ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca İslami bankaların teorik olarak kar-zarar paylaşımı esasına göre çalışması gerektiği, fakat pratikte ise geleneksel bankalardan çok farklı olmadığı düşüncesini taşımaktadırlar.

Çevik ve Serhan (2011) tarafından yapılan bu çalışmada Malezya ve Türkiye’de faaliyet gösteren geleneksel bankalar tarafından uygulanan mevduat oranları ile İslami bankalarca kar-zarar ortaklığı hesaplarına uygulanan kar payı oranları arasındaki ilişki incelenip, İslami bankalarca dağıtılan kar payı oranının geleneksel bankalar tarafından mevduatlara uygulanan faiz oranından etkilendiği bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Avcı ve Aktaş (2015) tarafından Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları tarafından dağıtılan kar payı oranları ile geleneksel bankalar tarafından verilen faiz oranlarının birbirlerine çok yakın olmasının sebepleri araştırılmış ve faizler ile kar payı oranlarının birbirine çok yakın olmasının nedenin katılım bankalarınınca kullanılan fonların çok azının kara ve zarara katılım yöntemine göre kullanılarak, Murabaha (peşin al - vadeli sat) yönteminin daha çok kullanılmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

3. AMPİRİK ANALİZ

3.1 Veri Seti

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları tarafından mudi hesaplarına yapılan kar payı ödemeleri ile konvansiyonel bankalar tarafından açılan mevduatlara uygulanan faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenebilmesi için 09.2005 ile 12.2017 tarihleri arasında, ilgili tarihler içerisinde Türkiye’de kesintisiz olarak faaliyet gösteren 3 adet katılım bankası (Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. ve Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.) tarafından mudilerine aylık olarak yapılan kar payı ödemelerinin ortalamaları ile konvansiyonel bankalar tarafından açılan mevduatlara uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranları olmak üzere 2 adet değişken kullanılmıştır.

Tablo 1’de çalışmada kullanılan değişkenlerin açıklamaları, değişkenlere ait verilerin nereden temin edildiği ve verilerin kullanım biçimi gösterilmiştir.

TABLO 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişken	Açıklaması	Verilere Ulaşım	Kullanım Biçimi
KBKP	Katılım bankaları tarafından yapılan kar payı ödemeleri.	Türkiye Katılım Bankaları Birliği	Logaritmik
FAİZ	Bankalarca Açılan Mevduatlara Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları (Stok, %)	Türkiye Cumsuriyet Merkez Bankası – Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EDVS)	Logaritmik

3.2 Yöntem

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren konvansiyonel bankalar tarafından mevduatlara uygulanan faiz oranları ile katılım bankaları tarafından katılım hesaplarına yansıtılan kar payı oranlarının analiz edilebilmesi Vektör Otoregresif Modeli (VAR) kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığının incelenmesi amacıyla Johansen Eşbütünleşme Testi, faiz oranları ile kar payı oranları arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek amacıyla Granger Nedensellik Testi ve değişkenlerde meydana gelen şokların, diğer değişkenlerde nasıl bir etki meydana getirdiğini inceleyebilmek amacıyla da Etki Tepki Analizi uygulanmıştır.

3.3 Ampirik Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, Logaritmik olarak gösterilen katılım bankaları tarafından yapılan kar payı ödemeleri (LKBKP) ile geleneksel bankalar tarafından açılan mevduatlara uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranları (LFAİZ) değişkenlerinin aralarındaki ilişkilerin saptanabilmesi amacıyla yönelik olarak uygulanan ekonometrik analizler hakkında bilgilere ve uygulanan bu analizler sonucu ortaya çıkan ampirik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2’ de Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi uygulanarak LKBKP ve LFAİZ değerlerinin ilk önce düzey değerine bakılmış ve bu aşamada verilerin durağan olmadığı yani birim kök içerdiği görüldüğü için serilerin birinci farkı alınmıştır.

TABLO 2: Augmented Dickey Fuller(ADF) Birim Kök Testi Sonuçları (Olasılık Değerleri)

Değişken	Sabitli	Trend Sabitli
LKBKP	0.4460	0.9796
Δ LKBKP	0.0000	0.0001
LFAİZ	0.4278	0.8769
Δ LFAİZ	0.0000	0.0000

Tablo 2’de görüldüğü gibi birinci farkı alındıktan sonra tüm değişkenlerin durağanlaştığı görülmektedir.

Tablo 3’de yine değişkenlerin düzey değerlerine ve daha sonra da birinci dereceden farklarına Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi uygulanmıştır.

TABLO 3: Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi Sonuçları (Olasılık Değerleri)

Değişken	Sabitli	Trend Sabitli
LKBKP	0.3338	0.9822
Δ LKBKP	0.0001	0.0002
LFAİZ	0.5665	0.9301
Δ LFAİZ	0.0000	0.0000

Tablo 3’ deki sonuçlar ele alındığında ADF testinde bulunan sonuçlara yakın sonuçların elde edildiği görülmüştür. Yani uygulanan her iki test sonucunda da serilerin düzey değerlerinde durağan olmayıp, birinci dereceden fark alım işlemleri yapıldığında durağanlaştığı görülmektedir.

Tablo 4’ de Johansen Eşbütünleşme Testi’nin uygulanabilmesi için ilk aşama olan gecikme testi ile Ardışık Modifiye LR testi istatistikleri olan LR’nin en yüksek olup, Son Tahmin Hatası (FPE), Akaike Bilgi Ölçütü (AIC), Schwarz Bilgi Ölçütü (SC) ve Hannan-Quinn Bilgi Ölçütü (HQ) değerlerinin en küçük olduğu gecikme uzunluğu belirlenerek, en uygun gecikme uzunluğu “2” olarak tespit edilmiştir. Veriler aylık olarak kullanıldığı için maksimum gecikme sayısı ise 12 olarak alınmıştır.

TABLO 4: Gecikme Uzunluğu Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	236.4813	NA	0.000109	-3.448254	-3.405421	-3.430847
1	830.5284	1161.886	1.86e-08	-12.12542	-11.99692	-12.07320
2	855.2883	47.69922*	1.37e-08*	-12.43071*	-12.21654*	-12.34368*
3	856.4072	2.122608	1.43e-08	-12.38834	-12.08851	-12.26650
4	859.0542	4.943655	1.46e-08	-12.36844	-11.98294	-12.21179
5	860.2988	2.287934	1.52e-08	-12.32792	-11.85676	-12.13645
6	861.6501	2.444211	1.58e-08	-12.28897	-11.73214	-12.06269
7	862.6370	1.756173	1.65e-08	-12.24466	-11.60216	-11.98357
8	863.5615	1.617885	1.73e-08	-12.19943	-11.47127	-11.90353
9	866.3463	4.791429	1.76e-08	-12.18156	-11.36773	-11.85084
10	867.4327	1.837306	1.84e-08	-12.13872	-11.23922	-11.77318
11	869.8634	4.039290	1.89e-08	-12.11564	-11.13048	-11.71529
12	870.7037	1.371631	1.98e-08	-12.06917	-10.99834	-11.63401

* ölçüt tarafından seçilen gecikme uzunluğu, LR: ardışık modifiye LR testi istatistikleri (Her test% 5 seviyesinde), FPE: Son tahmin hatası, AIC: Akaike bilgi ölçütü, SC: Schwarz bilgi ölçütü, HQ: Hannan-Quinn bilgi ölçütü

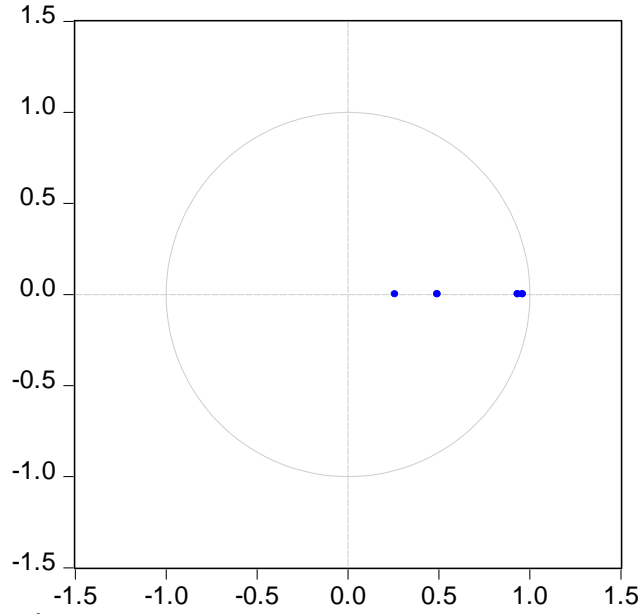
Gecikme uzunluğunun belirlenmesi ile değişkenler arasında uzun dönemde yaşanabilecek bir denge ilişkisinin test edilebilmesi için Johansen Eşbütünleşme Testi yapılmış ve sonuçları Tablo 5’ de verilmiştir.

TABLO 5: Johansen Eşbütünleşme Testi

H ₀ Hipotezi	Özdeğer	İz İstatistik	0,05 Kritik Değer	Olasılık**	En Yüksek Özdeğer İstatistik	0,05 Kritik Değer	Olasılık**
Hiç*	0.149545	23.70809	18.39771	0.0082	23.48763	17.14769	0.0052
En Çok1	0.001519	0.220460	3.841466	0.6387	0.220460	3.841466	0.6387

Not: İz Testi ve En Yüksek Özdeğer İstatistik Değerleri 0.05 seviyesinde 1 eşbütünleşme denkleminin olduğunu göstermekte, *H₀ Hipotezi %5 önem düzeyinde reddedildiğini göstermekte ve ** MacKinnon-Haug-Michelis (1999) olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 5’deki sonuçlar dikkate alındığında, Johansen Eşbütünleşme Testi ile değişkenler arasında en az bir tane uzun dönemli denge ilişkisi olduğu, görülmektedir.

ŞEKİL 1 : AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

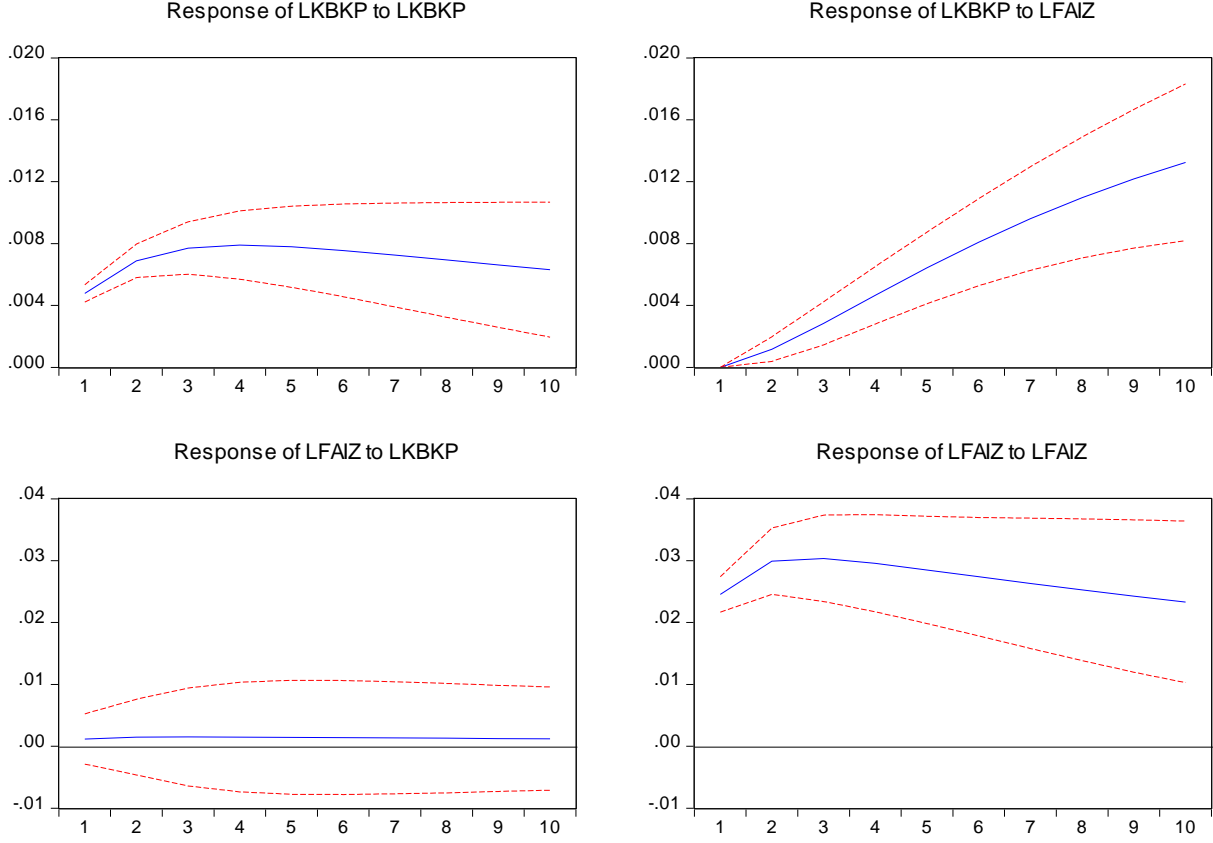
Şekil 1’de de görüldüğü gibi VAR modelinin ait AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri +1 ile -1 referans aralığında yani çember içinde yer almakta olup VAR modelinin istikrarlı olduğunu göstermektedir.

TABLO 6: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: LKBKP				
Boş Hipotez	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık	Karar
LFAİZ, LKBKP’nin nedeni değildir.	34.44591	2	0.0000	Ret
Bağımlı Değişken: LFAİZ				
LKBKP, LFAİZ’nin nedeni değildir.	0.001336	2	0.9993	Kabul

Tablo 6’ da görüldüğü gibi, Granger Nedensellik Testi sonucu LKBKP değişkeni bağımlı değişken olarak ele alındığında olasılık değeri 0,05’ den küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilip, H_1 hipotezi kabul edilir. Yani LFAİZ değişkeni LKBKP değişkeninin nedeni olarak görülmektedir. LKBKP değişkeni bağımlı değişken olarak alındığında ise olasılık değeri 0,05’ den büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Yani LFAİZ değişkeni LKBKP değişkeninin nedeni değildir.

GRAFİK 1: Değişkenler Arası Tepki Grafiği

Grafik 1’de gösterilen 10 dönemlik bir etki tepki grafiği incelendiğinde LFAİZ değişkeninde meydana gelen bir standart sapmalılık şok karşısında ikinci dönem itibari ile LKBKP değişkeni üzerinde 0,001169 birimlik pozitif bir etki bıraktığı ve söz konusu bu etkinin takip eden dönemlerce artarak 10. dönem sonunda 0,013246 birim seviyesine ulaştığı ve ayrıca LKBKP değişkeninde meydana gelen bir standart sapmalılık şok karşısında ilk dönem itibari ile LFAİZ değişkeninin 0,001176 birimlik pozitif bir tepki gösterdiği ve bu tepkinin takip eden dönemlerde de çok fazla değişikliğe uğramadan 10. dönem sonunda 0,001218 birim seviyesine ulaştığı görülmektedir.

Tablo 7: LKBKP Varyans Ayrıştırması

Period	S.E.	LKBKP	LFAİZ
1	0.004773	100.0000	0.000000
2	0.008460	98.08973	1.910273
3	0.011788	93.22151	6.778485
4	0.014930	86.07927	13.92073
5	0.018025	77.73707	22.26293
6	0.021151	69.19867	30.80133
7	0.024337	61.14699	38.85301
8	0.027581	53.92876	46.07124
9	0.030869	47.64940	52.35060
10	0.034178	42.27704	57.72296

Tablo 9'a göre ilk dönemde LKBKP değişkeninin varyansının %100'ü kendisi tarafından açıklanmakta olup, bu oran takip eden dönemlerde giderek azalmakta ve 10. Dönemde bu oran %42 seviyelerine düşmüş olup LKBKP değişkeninin varyansı ikinci dönemde %1,91 LFAİZ tarafından açıklanırken, 10. Dönem sonuna gelindiğinde ise yaklaşık %58 oranında açıklanmaktadır. Yani katılım bankaları tarafından dağıtılan kar paylarının faiz oranlarında meydana gelen değişimlerden önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir.

Tablo 8: LFAİZ Varyans Ayrıştırması

Period	S.E.	LKBKP	LFAİZ
1	0.024573	0.229230	99.77077
2	0.038733	0.234506	99.76549
3	0.049229	0.238631	99.76137
4	0.057441	0.241935	99.75807
5	0.064135	0.244655	99.75535
6	0.069752	0.246959	99.75304
7	0.074562	0.248962	99.75104
8	0.078739	0.250740	99.74926
9	0.082406	0.252344	99.74766
10	0.085651	0.253811	99.74619

Tablo 10'a göre ise ilk dönemde LFAİZ değişkeninin varyansının %99,77'si kendisi tarafından açıklanırken yaklaşık %0,23 ü LKBKP değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Bu oran takip eden dönemlerde de ciddi bir değişikliğe uğramadan 10. Döneme gelindiğinde %0,25 seviyelerine ulaşmıştır. Yani konvansiyonel bankalar tarafından mevduatlara uygulanan ortalama faizlerin değişiminde LKBKP değişkeninin önemli bir etkisi görülmemektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada katılım bankaları tarafından dağıtılan kar payı ödemeleri (LKBKP) ile geleneksel bankalar tarafından mevduatlara uygulanan faiz oranları (LFAİZ) arasındaki ilişkiyi analiz edilebilmek amacıyla 09.2005 – 12.2017 tarihleri arasındaki aylık veriler kullanılarak VAR modeli uygulanmıştır. İlk etapta ADF ve PP birim kök testleri uygulanarak çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlığına bakılmış ve değişkenlerin düzey değerinde durağan olmadığı, birinci farklarının alındığında ise durağanlaştığı görülmüştür. Daha sonra aynı düzeyde durağan hale gelen bu değişkenler arasında uzun dönemli bir denge, bir eşbütünlük ilişkisi olup olmadığı incelenmesi amacıyla Johansen Eşbütünlük Testi yapılmış ve değişkenler arası bir eşbütünlük ilişkisinin olduğu görülmüştür. Bunun akabinde faiz oranları ile kar payı oranları arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek amacıyla Granger Nedensellik Testi yapılmış LFAİZ değişkeni LKBKP değişkeninin nedeni olarak görülmüş ve bunun ardından yapılan, değişkenlerde meydana gelen şokların, diğer değişkenlerde nasıl bir etki meydana getirdiğini inceleyebilmek amacıyla da Etki Tepki Analizi ve bir değişkende meydana gelen değişimin yüzdesel olarak ne kadarının kendisinden, ne kadarının diğer değişkenden kaynaklandığını inceleyebilmek amacıyla Varyans Ayrıştırması analizleri uygulanmıştır. Etki-tepki ve Varyans Ayrıştırması analizleri sonuçlarından da Granger nedensellik testi sonuçlarına paralel bir sonuç elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

Avcı, T., & Aktaş, M. (2015). Katılım Bankalarının Kar Payı Ödemeleri İle Mevduat Bankalarının Faiz Ödemelerinin Birbirlerine Yakın Olmasının Nedenlerinin Araştırılması. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 41-51.

- Chong, B., & Liu, M.-H. (2009). Islamic banking: Interest-free or interest-based? *Pacific-Basin Finance Journal*, 125-144.
- Haron, S., & Ahmad, N. (2000). The effects of conventional interest rates and rate of profit on funds deposited with Islamic banking system in Malaysia. *International Journal of Islamic Financial Services*, 1(4), 1-7.
- Kaleem, A., & İsa, M. (2003). Causal Relationship Between Islamic And Conventional Banking Instruments In Malaysia. *International Journal of Islamic Financial Services*, 4(4), 1-8.

Türk Bankacılık Sektöründeki Müşteri İtiraz, Şikayet, Talep ve Önerilerinin İçerik Analizi İle İncelenmesi

Dr.Hale Nur Güler
halgu76@gmail.com

Prof.Dr.Akın Marşap
İstanbul Aydın Üniversitesi, İİBF
Uluslararası Ticaret Bölümü
akinmarsap@aydin.edu.tr

ÖZET

Bankalar, mevduat kabul ederek, en verimli şekilde kredi işlemlerinde kullanmak amacıyla hareket eden ekonomik kuruluşlardır. Günümüz bankacılığında ilerleyen teknolojik açılımlar ve hissedilen güçlü rekabet politikaları diğer yandan da Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun beklentiler karşısında geliştirdiği regülasyonlar sebebi ile müşterilerin iletmış oldukları şikayet, itiraz, talep ve öneriler önem arz etmektedir. Sektörde faaliyetlerin başarılı olmasında uzman bankacı ve yöneticilere ihtiyaç duyulmasının yanı sıra beklentilerin kısa süre içerisinde çözülmesi ve süreç iyileştirmeleri de gerekmektedir. Araştırmanın amacı, şikayetvar.com platformu üzerinden Türkiye'de faaliyet gösteren beş büyük bankaya iletilen konuların şikayet ve itiraz olarak kategorilerinin belirlenmesi, karşılaştırılması ve çözüm önerilerinin tartışılmasıdır.

Anahtar kelimeler: Çağdaş bankacılık sistemi, müşteri şikayetleri, müşteri deneyimi, içerik analizi, Türkiye

ANALYSIS OF COMPLAINTS IN TURKISH BANKING SECTOR WITH CONTENT ANALYSIS

ABSTRACT

Banks are the economic enterprises that accept deposits and act in the most efficient way for credit transactions. As the technological developments and strong competition policies in today's banking sector and the regulations regulated by the Banking Regulation and Supervision Agency on the other hand, the complaints, objections, requests and suggestions submitted by the customers are important. In addition to the need for expert bankers and managers to be successful in the sector, it is necessary to resolve the expectations in a short time and to improve the process. The aim of the study was to determine the şikayetvar.com platforms operating in Turkey over the five big banks passed the subject categories of complaints and appeals, compared to debate and propose solutions.

Key words: modern banking system, customer complaints, customer experience, content analysis, Turkey

GİRİŞ

Ekonominin beklenen seviyede sürdürülmesi ve daha ileri noktalara taşınması için finansal piyasalarda görev yapan bankaların üstlendikleri rol büyüktür. Bankalar mevduat kabul ederek, mevduatı en yüksek verim ile kredi işlemlerinde kullanan ekonomik birimlerdir. Değişen ve gelişen teknoloji ile birlikte

müşteri beklentileri artmış bankalar da gerek ürün çeşitliliği gerekse hizmet yeterliliği sağlamaya çalışarak müşteri memnuniyetlerini ve karlılıklarını artırmaya çalışmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında müşterilerin çeşitli kanallar vasıtasıyla ilettikleri şikayet itiraz talep ve önerileri (İŞÖT) yakından takip edilmeli ve gelişim ve değişim trendleri ile beklentiler karşılanmaya çalışılmalıdır. Bankaların müşteri beklentilerini karşılamaları, hem karlılıklarını sürdürebilmeleri hem de rekabet avantajı sağlamaları hem de yasal regülasyonlar açısından önemlidir.

Bu çalışmada sektörde şube sayısı en yüksek olan beş büyük bankanın ikincil veri kaynakları üzerinden alınan veriler eşliğinde analiz, değerlendirme ve yorumlar ortaya konulmaktadır. Öncelikle bankaların en büyük ve en önemli paydaşı konumunda olan müşterilerin istek ve beklentilerinin tam olarak karşılanması ve müşteri tatmininin en mükemmel şekilde sağlanabilmesi açısından müşterileri iletmış oldukları şikayet ve itirazlar incelenmiştir. Buna bağlı olarak yapılan değerlendirmelerde müşterilerin bankacılıkla ilgili işlevsel ve yapısal sistemlerin geliştirilmesi açısından yeni önerilerinin de önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bütün bunları ortaya çıkartacak olan birim bankacılığında müşteri ilişkileri, müşteri deneyimi ekipleri, müşteri şikayet yönetimi ekipleri olarak ele alınan birimlerin bilgilendirilmesi, becerilendirilmesi, geliştirilmesi, güçlendirilmesi, yetkilendirilmesi şiddetle gerekli olup bunun halihazırdaki insan kaynakları uygulamalarının daha ötesine geçirilerek yeni bir sisteme geçilmesinin zorunlu olduğu görülmektedir. Bu uygulamada bankacılığın en öncül unsurlar müşteri ilişkileri birimleri ve onların sürekli ilişkide buldukları ve bulunacakları giderek bilgi ve bakış açıları gelişen ve sayıları giderek artan müşteriler gruplarıdır. İşte bu nedenle müşteri gruplarının düşünce fikir ve önerilerinin robotik sistemler yerine düşünen, duygularının kullanan, müşteriyi anlayan ve empati yapan müşteri ilişkileri uzmanlarına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Çalışmanın akışı içinde şikayetvar.com'dan alınan veriler üzerinden elde edilen bilgiler tablolar halinde ortaya konularak müşterilerin ilettiği şikayet ve itirazlar betimlenmiştir. Buna göre en çok iletilen konular üzerinde öncelikli olmak kaydı ile bankaların çözüm süreçleri konusunda aksiyon almaları beklenmektedir. Bu çalışmanın ana teması ileri bankacılık sisteminin yaratılabilmesi için müşterilerle düzenlenecek olan periyodik toplantılar ile müşteri şikayet, itiraz ve önerilerinin banka dışında hiç sorumluluğu olmayan başka birimler yerine bankanın kendi iç organları vasıtasıyla sahiplenilerek ele alınması öngörülmektedir.

Bankacılığın Ürün/Hizmet Çeşitliliği ve Değişim Yönetimi

Ekonominin sağlıklı şekilde ilerleyebilmesi için finansal piyasalarda fon arz ve talebinde görev yapan aracı kuruluşlara büyük rol düşmektedir (Çağlar ve Uslu, 2012: 14). Neredeyse tüm dünya dillerinde benzer kavramlarla isimlendirilen “banka” kelimesi, İtalyanca “banco” kelimesinden gelmekte, “masa, sıra ve tezgah” anlamını taşıdığı tahmin edilmekte daha sonra “banka” olarak ifade edildiği belirtilmektedir. Bankacılığın eski Sümerlere ve Babil’e kadar geriye dönük olduğu bilinmektedir. M.Ö. 3500’lü yıllarda Sümerlerde “maket” adı verilen bankanın rahipleri ilk borç verenlerdi. Borcun hangi şartlarda geri ödenmesi gerektiğine ve nasıl tahsil edilebileceği ile ilgili düzenlemelere Hamurabi Kanunlarında rastlanmaktadır (Yurtadur ve Bulut, 2015: 166). Ticareti geliştirerek farklı bölgelerdeki alıcılardan satılan malların bedellerinin alınabilmesi, değerli madenlerin taşınması ve saklanması, vadeli ticari işlemlerin ihtiyacı bankacılığın doğması ve gelişmesine yol açmıştır (Yetiz, 2016: 107-108).

Aynı zamanda fonların ekonomik kalkınma sağlayacak şekilde ilgili alanlara aktarılması düzenlenecek, gelişmiş bir bankacılık yapısı ile etkin şekilde para politikası uygulanarak ülkenin iç ve dış ekonomik ilişkileri gelişecek ve dünya ile bütünleşmede etkinlik artırılabilecektir (Arslan ve Yapraklı, 2008: 89).

Müşteri Şikayet, İtiraz, Öneri ve Taleplerinin (İŞÖT) Değerlendirilmesi

Değişen teknolojiler ve ilerleyen müşteri beklentileri nedeni ile bankacılıkta müşterilerin banka ile olan ilişkileri önemlidir. Rekabet şartlarında bankaların müşterilerini elde tutabilmeleri ve yeni müşteri kazanımları açısından müşterilerin bankalardan beklediklerinin karşılanması önemle ele alınması gereken konudur (Hakiri, 2012: 20). Bu açıdan bakıldığında her ileti değişim ve gelişim fırsatı olarak görülmelidir. Müşterilerin bankadan olan beklentilerinin yerine gelmemesi ya da eksik, kusurlu olarak gelmesi şikayetin doğmasına sebep olmaktadır (Chébat, Davidow ve Codjovi, 2005: 1-15). Müşterilerin beklentileri yasal düzenlemeler eşliğinde çeşitlere ayrılmıştır (<https://www.bddk.org.tr>):

Şikayet; bankaya intikal eden memnuniyetsizlik doğurmuş olup itiraz ya da talep olarak değerlendirilmeyen tüm müşteri başvurularıdır.

İtiraz; bankaya intikal eden, mevzuata ve sözleşmeye uygun olarak sunulan hizmetlerin faiz, ücret ya da komisyonu gibi tutarlarına ilişkin yapılan başvurulardır.

Talep;

- Bankaya intikal eden bankanın ana faaliyetleriyle ilgili olmayan başvuruları
- Bankanın diğer müşterilerine sundukları hizmet ya da ürünlerden talep etme durumlarını,
- Bankacılık işlemleri ile ilgili her türlü bilgi alma ve işlem talimatları

Müşteriler, şikayet, itiraz ve taleplerinin yanı sıra değişim ve gelişimi destekleyici aynı zamanda kendi ihtiyaçlarının da karşılanması için öneriler de iletebilmektedirler. **Öneriler**, her türlü ürün ya da hizmetin sunulması süreci ile ilgili değişiklik ya da eklenmesine yönelik isteklerdir.

Çözüm sürelerine yönelik konuya ve iletim kanalına göre belirtilen düzenlemelere aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1: Bankacılıkta Uygulanan Kanal Bazında Regülasyon Matrisi

Başvuru Kanalı	Yanıtlama Süresi
TBB	20 gün
TBB Diğer	<ul style="list-style-type: none">▪ Kredi kartı iptali ve limit düşürülmesi; 7 gün▪ Kart ile ilgili diğer konular ve para transferleri/ödemeler; 20 gün▪ Diğer tüm konular; 30 gündür.
Yazılı BDDK 5464 BK KK Kanunu	20 gün
Yazılı BDDK 5411 Bankacılık Kanunu	15 gün
BDDK Diğer	<ul style="list-style-type: none">▪ Kredi kartı iptali ve limit düşürülmesi; 7 gün▪ Kart ile ilgili diğer konular ve para transferleri/ödemeler; 20 gün▪ Diğer tüm konular; 30 gündür
BDDK E-ŞİKAYET	20 gün
BİMER	<ul style="list-style-type: none">▪ Kredi kartı iptali ve limit düşürülmesi; 7 gün▪ Kart ile ilgili diğer konular ve para transferleri/ödemeler; 20 gün▪ Diğer tüm konular; 30 gündür
Gümrük Bakanlığı	7 gün
Hazine Müsteşarlığı	7 gün

Noter	<ul style="list-style-type: none">▪ Kredi kartı iptali ve limit düşürülmesi; 7 gün▪ Kart ile ilgili diğer konular ve para transferleri/ödemeler; 20 gün▪ Diğer tüm konular; 30 gündür
Kamu Denetçiliği Kurumu	10 gün
İstanbul Valiliği Ticaret İl Müdürlüğü	15 gün

Kaynak: Güncel mevzuat hükümlerinden oluşturulmuştur.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Bankacılık sektöründe giderek artan rekabet şartları ürün ve hizmetlerdeki ve aynı zamanda müşteriye ulaştırılan kanallardaki sayıyı artırmaktadır. Müşteri beklentilerinin ve yasal regülasyonların sınırlarını çizdiği hareket alanında bankaların sağladıkları memnuniyet önemli seviyeye gelmiştir. Günümüzde müşteriler, her kanaldan kolaylıkla şikayet, itiraz ve taleplerini iletebilir hale gelmişlerdir. İletilen beklentiler karşısında da hızlı ve tatmin edici şekilde cevap almak istemektedirler. Bu bağlamda araştırmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların şikayet konularının, amaçlarının ve düzeylerinin belirlenmesidir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçların bankacılık sektöründe hizmet veren yönetici ve uzmanlara fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Türkiye’de faaliyetlerini sürdüren şube sayılarına göre büyüklükleri belirlenen bankaların içinden ilk beş banka seçilmiştir. Araştırılmak istenen bankalara ait şikayetler incelenmiş ve yorumlanmıştır; araştırma nitel olarak kurgulanarak, veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Veriler, kitaplar, dergiler, makaleler, anketler, kayıtlar gibi yazılı kaynaklardan ya da resimler, fotoğraflar ve video kayıtları gibi kaynaklarda elde edilebilir. Dökümanlar, web sayfaları, haber grupları, elektronik posta, bloglar gibi elektronik formatta da elde edilebilir (Baş ve Akturan, 2008: 118). Araştırmada elde edilen veriler, şikayetvar.com web sitesinden konsolide edilmiştir.

Araştırmada veriler elde edildikten sonra aşağıdaki akışa göre 4 adımda analiz edilmiştir. Elde edilen verilere ait sıklık ve yüzdeler Microsoft Office Excel ile hesaplanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bankalar hem yoğun rekabet şartları hem de müşteri beklentileri ile uğraşmaktadır. Bu uğraşları sırasında eşsiz müşteri deneyimi tasarlanması beklenmekte bunun için hem değişen ve gelecekte varolma gücünü tetikleyen teknolojiden yararlanmakta hem de uzman işgücü ile birlikte çalışmaktadırlar.

Yapılan bu araştırmada müşterilerin beş büyük bankada da en çok kredi kartları konusunda şikayet ve itirazlarının olduğunu göstermektedir. Alt kırılımlarında ise önemli ölçüde “kart üyelik ücretine” yönelik itirazlar bulunmaktadır. İkinci sırada ise “hesaplar” konusu gelmekte ve burada da hesap işletim ücretlerine yönelik itirazlar öncelikle yer almaktadır. Diğer bir konu ise “ATM’lerde meydana gelen para sıkışmasına” yönelik problemlerdir. Bütün bu işlemler sınıflandırılırken ve uygun çözüm önerileri üretilirken itiraz, şikayet, öneri ve teşekkür (İŞÖT) sınıflandırmaları doğru şekilde kanallar vasıtasıyla aktarılmalıdır.

Belirlenen bu ilk üç konu için bankaların köklü ve müşterileri ikna edici çözüm sürelerinin geliştirilmesi, uzman müşteri deneyimi ekiplerinin basit, sade, anlaşılır süreçler tasarlayarak problemi önleyici ya da giderici çözümler sunmaları beklenmektedir. Örneğin kredi kartı üyelik ücretine yönelik itirazlarda alınan kart üyelik bedelinin sebepleri, banka için maliyeti şeffaflıkla ilan edilebilmeli, müşteriye hangi tarihte yansıtacağı ve hangi şartlarda iade edilebileceği gibi bilgiler öncelikle ifade edilmelidir. Sözleşmelerde ilan edilen bilgilerin müşteriler tarafından daha anlaşılabilir şekilde ifade edilmesi ya da memnuniyet yaratılması açısından satış sürecinde birden fazla kez müşteri bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Diğer yandan elde edilen bu çalışma şikayetvar.com platformuna iletilen şikayet ve itirazlardan elde edilen verilerle analiz edilmiştir. Bankaların bu süreçte şeffaflık ilkesi neticesinde kendi sitelerinde en çok iletilen şikayet konularını ve çözüm yollarını müşteri bilgilerini saklı tutarak bazı kısıtlamalar eşliğinde belirtmeleri araştırmacılar ve ürün kullanıcıları açısından memnuniyet yaratacak çözüm yollarının yaratılması için esas teşkil edecektir.

Bu çalışmada elde edilen verilerin hem banka yönetici ve çalışanları açısından hem de ürün ve hizmet kullanıcıları açısından yararlı olması beklenmektedir. Gelecek araştırmacılar için finans sektöründe bankacılığın etkili müşteri deneyim tasarımlarına ihtiyacı olduğu özellikle alınan ücret ve komisyonlar açısından müşteri beklentilerine yönelik aksiyonlar konusunda müşteriyi memnun ve elde tutmaya yönelik ikna için süreç tasarımları çalışılmasının yararlı olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Arslan, İ. ve Yapraklı, S. (2008). Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1983-2007), Ekonometri ve İstatistik, Sayı.7, s.89.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2008). Nitel Araştırma Yöntemleri NVivo 7.0 ile Nitel Veri Analizi, Ankara Seçkin Yayıncılık
- Chébat, J.- C., Davidow, M. ve Coddjovi, I. (2005). "Silent Voices, Why Some Dissatisfied Consumers Fail To Complain," Journal of Service Research, vol. 7, 4, p. 1-15.
- Çağlar, N. ve Uslu, I. (2012). Para ve Banka, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2667, s.14.
- Güler, H.N. (2018). Kişilik, Örgütsel Güven Ve Bağlılığın Duygusal Emeğe Etkileri İle İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Bilim Dalı, s.34.
- Hakiri, W. (2012). For An Efficient Complaints Management System For Banks: A Conceptual Framework And An Exploratory Study, Journal Of Marketing Research & Case Studies, vol.2012
- Hussey, D. (1998). Daha İyi Nasıl... Değişim Yönetimi, Çev. Dilek Leblebici Teker, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 10-11.
- Karaağaç, C., Erbay, E. ve Esatoğlu, A.E. (2018). "Özel Hastanelere Yapılan Çevrimiçi Şikayetlerin İçerik Analizi İle İncelenmesi", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt.10, sayı.24, s.287-304.
- Kartal, M.T. (2017). Türk Bankacılık Sektöründe Müşteri Şikayetleri Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme, Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt.2.sayı.4.s.245-258.
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın Doğuşu Ve Türk Bankacılık Sistemi, Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı.9(2), s. 107-108.
- 2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

Yıldız, S. (2010). İşletme Performansının Ölçümü Üzerine Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma, Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı.36, s.180-181.

Yurttadur, M. ve Bulut, K. (2015). Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Finansal Yapısı ve Bu Yapının Müşteri Tercihine Etkisi, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi Cilt 10, Sayı.2.s.166.

www.bddk.org.tr

www.tbb.org.tr

www.sikayetvar.com

www.superoffice.com

Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde Muhasebe Eğitiminin Mevcut Durumu, Muhasebe Eğitiminden Beklentiler ve Karşılaşılan Sorunlar

Aykut İŞLEYEN

Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD
aykutisleyen@hitit.edu.tr
Çorum, 19100, Türkiye

Burak AYDOĞAN

burakaydoan1@hotmail.com
Çorum, 19100, Türkiye

ÖZET: Nitelikli insan gücü eğitiminin ilk adımı ortaöğretim kurumları tarafından verilen mesleki ve teknik eğitimidir. Ortaöğretim kurumlarında muhasebe eğitiminden bahsedildiği zaman akla gelen eğitim kurumu Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri'dir. Bu çalışmanın amacı, Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri'nde verilen muhasebe eğitimi ile ilgili öğrencilerin beklentileri, verilen muhasebe eğitiminin öğrencilere göre yeterli düzeyde olup olmadığını araştırılması ve muhasebe eğitiminde karşılaşılan sorunların incelenmesidir. Araştırmanın ana kütlelerini Çorum il ve ilçelerinde bulunan Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri'nde Muhasebe ve Finansman bölümünde okuyan 11. sınıf ve 12. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Muhasebe ve Finansman alanında eğitim alan 160 öğrenciye anket çalışması uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS for Windows 18.0 (Statistical Program for Social Sciences) paket programı ile değerlendirilmiş ve gerekli analizler yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mesleki ve Teknik Eğitim, Muhasebe Eğitimi, Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri

Vocational And Technical Anatolian High Schools Current Status Of Accounting Education, Expectations From Accounting Education And Problems Encountered

ABSTRACT: The first step of qualified manpower training is vocational and technical education given by secondary education institutions. When it comes to accounting education in secondary education institutions, the educational institution that comes to mind is Vocational and Technical Anatolian High Schools. The aim of this study is to examine the students' expectations about accounting education given in Vocational and Technical Anatolian High Schools, to determine if the accounting education given is adequate level according to the students and to examine the problems encountered in accounting education. The research consists of 11th grade and 12th grade students studying in the Accounting and Finance Department of Vocational and Technical Anatolian High Schools in Çorum. 160 students who were educated in Vocational and Technical High School Accounting and Finance field were given a survey. The data obtained from the study were evaluated with SPSS for Windows 18.0 (Statistical Program for Social Sciences) package program.

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler sonucunda sanayileşme ve ticaretin gelişmesi ile nitelikli iş gücüne duyulan ihtiyaç gün geçtikçe hızla artmaktadır. Bireylerin yeni bilgi ve teknolojiler kullanılarak eğitilmesi ve nitelikli iş gücü haline getirilmesi eğitim kurumları

tarafınca mümkündür. Nitelikli iş gücü eğitiminin ilk adımı ortaöğretim kurumları tarafından verilen mesleki ve teknik eğitimidir.

Eğitim, bireyin kişilik gelişimde rol oynayan, bireylerin bilgi ve becerilerini geliştiren, kişilere ilgi ve yetenekleri doğrultusunda meslek edinmelerine yardımcı olan, hayatın akışına ve yeniliklere duyarlı olmasını sağlayan ve uyum sağlamasına yardımcı olan bir süreçtir (Zaif ve Karapınar, 2002, ss. 53-62). Bir mesleğin ihtiyaç duyduğu bilgi, beceri ve mesleğin pratiğini kazandırarak bireyleri kişisel, duygusal, zihinsel ve ekonomik açılarından dengeli bir biçimde geliştirme sürecine mesleki ve teknik eğitim denir (Alkan vd., 2011, ss. 3-5).

Ülkemizde ki mesleki ve teknik eğitim, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı eğitim kurumları aracılığıyla verilmektedir. Bu eğitim kurumlarında, ticaret ve iş hayatının ihtiyaç duyduğu nitelikli ara elemanların yetiştirilmesi Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri'nin amacı, öğrencilere öngörülen meslekî bilgi ve becerileri kazandırmak ve iş hayatına hazırlamaktır. Bunun yanı sıra ilgi, yetenek ve başarılarına göre yüksek öğretim programlarına hazırlamaktır (MEB, 2010).

Muhasebe eğitiminde, öğrencilere işletme için hangi bilgilerin faydalı olduğunun, bu bilgilerin nasıl ve ne şekilde kaydedileceğinin, nasıl sınıflandırma yapmaları gerektiğinin, bu bilgilerin doğrulunun nasıl denetleneceğinin, denetlenen bilgilerin raporlar halinde nasıl düzenleneceğinin, raporlanan bilgilerin karar almada nasıl kullanılacağıının ve nasıl uygulanacağıının öğretilmesi amaçlanmaktadır (Süer, 2007, s. 18).

Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri'nde verilen muhasebe eğitimi ile ilgili öğrencilerin görüşleri dikkate alınarak verilen muhasebe eğitiminin öğrencilere göre yeterli düzeyde olup olmadığının belirlenmesi öğrencilere verilen eğitimi ilgili yapılacak düzenlemelere yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Ülkemizde Mesleki ve Teknik Eğitim'e gereken önem verilerek ve yatırımlar artırılarak Mesleki ve Teknik Eğitimin geliştirilmesi sağlanmalıdır. İlk olarak konuyla ilgili literatürde yer alan çalışmalar özetlenmiştir. Araştırma sonucu elde edilen bulgulara dayanılarak sonuçlara yer verilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Literatür Taraması

Aksakaloğlu (2013) çalışmasında Ticaret Meslek Liselerinde verilen muhasebe eğitiminin muhasebecilik mesleğine uygunluğunu değerlendirmek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Çalışma kapsamında 295 muhasebe meslek mensubuna anket uygulanmıştır. Sonuç olarak Ticaret Meslek Liselerinde verilen muhasebe eğitiminin, muhasebe meslek mensubu olma yolunda yeterli olmadığı tespit edilmiştir ve teorik bilgi pratik uygulamalarla desteklenmesi ile öğrenme gerçekleşeceğini ve başarısını artacağını vurgulanmıştır. **Çamtosun (2008)** çalışmasında Ticaret Meslek Liseleri'nde verilen muhasebe eğitiminin durumunu incelemiş ve bu eğitimin meslek yüksekokullarında verilen muhasebe eğitimi etkileri üzerine bir çalışma yapmıştır. Çalışma kapsamında 366 öğrenciye anket uygulanmıştır. Sonuç olarak Ticaret Meslek Liseleri'nde meslek derslerine aktarılan muhasebe bilgileri, ön lisans bölümlerinde yeterli altyapıyı oluşturduğu ve Meslek lisesinde verilen muhasebe eğitiminin, muhasebe mesleğinin temelini öğretme açısından yeterli olduğu tespit edilmiştir. **İmamoğlu (2010)** çalışmasında Ortaöğretim Kurumlarında Muhasebe Eğitimi ve Karşılaşılan Sorunların inceleyerek bu sorunlara çözüm önerileri getirmeye amaçlamıştır. Çalışma kapsamında İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan 11 Ticaret Meslek Lisesi'nde 690 öğrenciye ve 76 öğretmene anket uygulanmıştır. Çalışmasında ortaöğretim kurumlarındaki muhasebe öğretim programlarının durumunu incelemiş, bu eğitimden beklentileri ve karşılaşılan sorunları ele alarak sorunlara ilişkin çözüm önerileri getirmeye çalışmıştır. **Karlıkl (2016)** çalışmasında ortaöğretim kurumlarında verilen muhasebe eğitiminin muhasebecilik mesleğine uygunluğunun değerlendirilmesi amacıyla muhasebe meslek mensupların düşünceleri tespit etmek

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

amacıyla bir çalışma yapmıştır. Çalışma kapsamında 151 muhasebe meslek mensubuna anket uygulanmıştır. Sonuç olarak Ortaöğretim kurumlarında verilen muhasebe eğitiminin sektörün ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz olduğunu tespit etmiş ve bu kurumlardaki muhasebe eğitim sisteminin teorik bilgi ve pratik uygulama açısından yeniden yapılandırılmasını önermiştir. **Soylu (2014)** çalışmasında Mesleki Açık Öğretim Lisesi Muhasebe ve Finansman Alanının durumunu incelemiş, muhasebe eğitiminde karşılaşılan sorunlardan bahsederek, bu sorunlara çözümlenebilmesi için önerilerde bulunarak muhasebe eğitiminin kalitesine yönelik bir çalışma yapmıştır. Çalışma kapsamında 311 öğrenciye ve 44 öğretmene anket uygulanmıştır. Sonuç olarak Mesleki Açık Öğretim Liseleri'nde verilen muhasebe eğitiminde karşılaşılan sorunlar açıklanmış ve bu sorunlara çözüm önerilerinde bulunmuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri'nde verilen muhasebe eğitimi ile ilgili öğrencilerin beklentileri, verilen muhasebe eğitiminin öğrencilere göre yeterli düzeyde olup olmadığının araştırılması ve muhasebe eğitiminde karşılaşılan sorunların incelenmesi amaçlanmıştır.

Problem Cümlesi ve Alt Problemler

Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde verilen muhasebe eğitimi sonucunda, öğrencilerin mesleki açıdan yetişip yetişmemeleri hakkındaki görüşleri nelerdir? Öğrencilerin görüşlerine göre ülkemizde Mesleki ve Teknik Eğitim'e verilen önem yeterli midir?

1. Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde muhasebe bölümünde okuyan öğrencilerin demografik yapısı nasıldır?
2. Öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde verilen muhasebe eğitimi ile ilgili görüşlerinin önem düzeyi ortalamadan (+3)' den farklı mıdır?
3. Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesindeki muhasebe araç ve gereçlerinin (bilgisayar donanımı, basılı evrak... vb) muhasebe eğitimini karşılama yeterliliği konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesindeki branş öğretmenlerinin mesleki bilgilerinin yeterliliği konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde verilen muhasebe derslerini kolaylıkla anlayabilmeleri hakkındaki görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
6. Ülkemizde mesleki eğitime gereken önemin verilip verilmediği konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
7. Öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde aldıkları muhasebe eğitiminin üniversitede alacakları muhasebe eğitime katkısı olup olmayacağı üniversitede muhasebe bölümünde eğitim almak istemelerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
8. Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinden mezun olmanın iş sahibi olmada faydalı olup olmayacağı konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Araştırmanın Ana kütlesi

Araştırmanın ana kütlesini Çorum il ve ilçelerinde bulunan Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri'nde Muhasebe ve Finansman bölümünde okuyan 11. sınıf ve 12. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çorum il ve ilçelerindeki 4 Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Muhasebe ve Finansman alanında eğitim alan toplam 179 öğrenci yer almaktadır. Kolayda örnekleme yöntemi ile 167 öğrenciye anket uygulanmıştır. Elde edilen anketlerden 7 tanesi geçersiz sayılarak 160 anket üzerinden analizler yapılmıştır. Alaca Mesleki ve Teknik Eğitim Merkezi, Anadolu Teknik Lisesi (16), Sungurlu Sunguroğlu Mesleki ve

Teknik Anadolu Lisesi (25), Bilge Kağan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (49), Hasanpaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (70) toplam 160 öğrenciye anket uygulanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunun oluşturulmasında ise İmamoğlu (2010)'nun "Ortaöğretim Kurumlarında Muhasebe Eğitimi ve Karşılaşılan Sorunların İncelenmesi" konusunda kullandığı ölçekten yararlanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm demografik özellikler ikinci bölüm ise Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri'nde verilen muhasebe eğitimi ile ilgili ifadelerin yer aldığı toplam 30 soru bulunmaktadır. Anket çalışması için 5'li Likert Skalası ile çok seçenekli sorular esas alınmıştır. Kesinlikle katılmıyorum (+1), katılmıyorum (+2), kararsızım (+3), katılıyorum (+4), kesinlikle katılıyorum (+5) olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler SPSS for Windows 18.0 (Statistical Program for Social Sciences) paket programı ile değerlendirilmiş ve gerekli analizler yapılmıştır. Çalışmada Crosstabs (Çapraz Tablolar) analizi, Tek Örneklem T Testi ve Bağımsız Örneklem T Testi kullanılmıştır.

Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamında yer alan 160 Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin demografik özelliklerine ait genel bilgiler ile ilgili frekans ve yüzde dağılımları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

TABLO 1: Genel Bilgiler

Bilgiler	Gruplar	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kız	67	41,9
	Erkek	93	58,1
	Toplam	160	100
Yaş Grubu	16 ve altı	39	24,4
	17 ve üstü	121	75,6
	Toplam	160	100
Ailede Yasayan Fert	2-3 Kişi	29	18,1
	4-5 Kişi	95	59,4
	6 ve Üstü	36	22,5
	Toplam	160	100

Tablo 1'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin %58,1'ini erkek öğrencilerin, %41,9'unu kız öğrencilerin oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların %24,4'dünü 16 yaş ve altındaki, %75,6'sını 17 yaş ve üzerindeki öğrencilerin oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin %18,1'inde 2-3, %59,4'sinde 4-5, %22,5'ünde ise 6 ve daha fazla birey bulunmaktadır.

TABLO 2: Öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesini Seçmesinde Etkili Olan Nedenin Crosstabs Analizi ile İncelenmesi

		Ailem	Kendi Kararım	Arkadaşlarımdan	Diğer Nedenler	TOPLAM
KIZ	Frekans	21	29	2	15	67
	Cinsiyet(%)	31,3	43,3	3	22,4	100
	NEDEN(%)	67,7	31,5	25	51,7	42
ERKEK	Frekans	10	63	6	14	93
	Cinsiyet(%)	10,8	67,7	6,5	15	100
	NEDEN(%)	32,3	68,5	75	48,3	58
TOPLAM	Frekans	31	92	8	29	160
	Cinsiyet(%)	19,4	57,5	5	18,1	100
	NEDEN(%)	100	100	100	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesini tercih etmesinde %19,4’ü ailesinden, %57,5’i kendi kararı, %5’i arkadaşlarımdan etkilenerek, %18,1’inde ise diğer nedenler etkili olmuştur.

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesini tercih eden kız öğrencilerin %31,3’ü ailesinden, %43,3’ü kendi kararı, %3’ü arkadaşlarımdan, %22,4’ü diğer nedenlerden etkilenmişlerdir. Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesini tercih eden erkek öğrencilerin % 10,8’i ailesinden, %67,7’si kendi kararı, %6,5’i arkadaşlarımdan, %15’i diğer nedenlerden etkilenmiştir.

TABLO 3: Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesini seçmenizde “Kendi Kararım ile” seçeneğini işaretleyenlerin bu kararı vermesinde etkili olan nedenin Crosstabs Analizi ile incelenmesi

		Üniversiteyi Kazanmasam Dahi İş Bulma İmkânı Sağlaması	Bu tür bir lisede daha başarılı olacağım düşüncesi	Muhasebe mesleğinin saygın bir meslek olması	İleride Muhasebe Meslek Mensubu Olmak için	Diğer Nedenler	TOPLAM
KIZ	Frekans	14	3	3	8	1	29
	Cinsiyet(%)	46,7	10	10	26,7	6,6	100
	Neden(%)	31,8	27,3	42,9	32	40	32,6
ERKEK	Frekans	30	8	4	17	4	63
	Cinsiyet(%)	48,4	12,9	6,5	27,4	4,8	100
	Neden(%)	68,2	72,7	57,1	68	60	67,4
TOPLAM	Frekans	44	11	7	25	5	92
	Cinsiyet(%)	47,8	12	7,6	27,2	5,4	100
	Neden(%)	100	100	100	100	100	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin %47,8’i üniversiteyi kazanmasam dahi iş bulma imkânı sağlaması, %12’si bu tür lisede daha başarılı olacağım düşüncesi, %7,6’sı muhasebe mesleğinin saygın bir meslek

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

olması, %27,2'si ileride muhasebe meslek mensubu olmak için, %5,4'ü diğer nedenlerden dolayı kendi kararı ile Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ni tercih ettikleri görülmektedir.

Kendi kararı ile Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ni tercih eden kız öğrencilerin %46,7'si üniversiteyi kazanamaması dahi iş bulma imkânı sağlaması, %10'u bu tür bir lisede daha başarılı olacağı düşüncesi, %10'u muhasebe mesleğinin saygın bir meslek olması, %26,7'si ileride muhasebe meslek mensubu olmak için, %6,6'sı diğer nedenlerden dolayı tercih ettikleri görülmektedir. Kendi kararı ile Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ni tercih eden erkek öğrencilerin %48,4'ü üniversiteyi kazanamaması dahi iş bulma imkânı sağlaması, %12,9'u bu tür bir lisede daha başarılı olacağı düşüncesi, %6,5'i muhasebe mesleğinin saygın bir meslek olması, %27,4'ü ileride muhasebe meslek mensubu olmak için, %4,8'i diğer nedenlerden dolayı tercih ettikleri görülmektedir.

Araştırmanın Güvenilirliği

Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini ölçmek için Cronbach Alfa Katsayısına bakılmıştır. Kalaycı (2008) sosyal bilimlerde Alpha değerinin 0,40-0,60 arasında çıkmasının düşük, 0,60-0,80 arasında oldukça güvenilir ve 0,80'in üzerinde çok yüksek derecede güvenilir olacağını belirtmektedir.

TABLO 4: Tüm Anketin Güvenilirlik Analizi Sonucu

Alfa Katsayısı	Madde Sayısı
0.898	24

Tüm anketin güvenilirlik analizi sonucu 0,898 olarak belirlenmiştir. Bu da anketin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın Dayandığı Problemlerin Test Edilmesi

Öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde verilen muhasebe eğitimi ile ilgili görüşlerinin önem düzeyi ortalamadan (+3) farklılık gösterip göstermediği Tek Örneklem T Testi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir. Kesinlikle katılmıyorum (+1), katılmıyorum (+2), kararsızım (+3), katılıyorum (+4), kesinlikle katılıyorum (+5) olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle kararsızım (+3) seçeneği ortalama olarak alınmıştır.

TABLO 5: Öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde verilen muhasebe eğitimi ile ilgili görüşlerinin önem düzeyi ortalamadan (+3) farklılaşıp farklılaşmadığını gösteren Tek Örneklem T Testine ait SPSS tablosu

Sorular	N	Ortalama	Ortamadan Farkı	Standart Sapma	t	Sig.
Ders araç gereçlerini (ders kitabı, defter, kalem, silgi... vb) tam olarak getiriyorum.	160	4,281	1,281	0,985	16,449	0,000
Ders kitapları, muhasebe alanı için yeterli bilgi içeriyor.	160	3,750	0,750	1,203	7,888	0,000
Ders kitaplarındaki bilgiler seviyemize uygundur.	160	3,688	0,688	1,139	7,633	0,000
Ders kitaplarındaki bilgileri güncel buluyorum.	160	3,300	0,300	1,321	2,872	0,005

Okulda eğitimini aldığımız muhasebe derslerinin ders saatlerini yeterli buluyorum.	160	4,050	1,050	1,075	12,360	0,000
Okulumuzun muhasebe araç ve gereçleri (bilgisayar donanımı, basılı evrak... vb) muhasebe eğitimini karşılamaya yeterlidir.	160	3,463	0,463	1,283	4,559	0,000
Ders programlarında yer alan meslek dersleri sayıca yeterlidir.	160	3,900	0,900	1,041	10,933	0,000
Okul laboratuvarlarını mesleki eğitimimi geliştirmek için kullanabiliyorum.	160	3,225	0,225	1,401	2,032	0,044
Ders öğretmenlerinin mesleki bilgilerini yeterli buluyorum.	160	3,869	0,869	1,193	9,212	0,000
Muhasebe dersleri işlenirken ders anlatım teknikleri (anlatım-soru cevap, anlatım- defter veya faturalar üzerinde uygulamalar... vb) kullanılmaktadır.	160	3,750	0,750	1,208	7,854	0,000
Dersler güncel bilgilerle örneklendirilerek anlatılmaktadır.	160	3,769	0,769	1,193	8,148	0,000
Verimli ders işlenmesi açısından sınıf mevcudumuz yeterlidir.	160	3,775	0,775	1,239	7,915	0,000
Okulda aldığımız muhasebe eğitimi sonucunda kendimi muhasebe işlemlerini (belge düzenleme, defterlere kayıt... vb) yapabilecek seviyede görüyorum.	160	3,631	0,631	1,206	6,621	0,000
Muhasebe ile ilgili dersleri kolaylıkla anlayabiliyorum.	160	3,556	0,556	1,175	5,988	0,000
Bilgisayarlı muhasebe dersleri işlenirken ders anlatım yöntemleri (anlatım, anlatım-soru cevap, laboratuvar uygulaması) kullanılmaktadır.	160	3,669	0,669	1,180	7,168	0,000
Ders öğretmenleri öğrencilere sorular sorarak derse katılmalarına katkıda bulunur.	160	3,825	0,825	1,125	9,279	0,000
Ülkemizde mesleki eğitime gereken önem verilmektedir.	160	3,325	0,325	1,301	3,160	0,002
Ülkemizde meslek liselerinin önemi her geçen gün artmaktadır.	160	3,213	0,213	1,319	2,037	0,043
Mezun olduğumda bölümümle ilgili bir alanda çalışmayı düşünüyorum.	160	3,006	0,006	1,494	0,053	0,958
Muhasebe ile ilgili güncel konular ilgimi çekiyor.	160	3,188	0,188	1,370	1,731	0,085
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde aldığımız muhasebe eğitiminin üniversitede alacağınız muhasebe eğitimine katkısı olacaktır.	160	3,556	0,556	1,217	5,781	0,000
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinden mezun olmanın iş sahibi olmada faydası olacaktır.	160	3,650	0,650	1,193	6,890	0,000

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde okumaktan memnunum.	160	3,538	0,538	1,186	5,731	0,000
Bugün seçme hakkına sahip olsam tekrar bu tür bir lise seçerdim.	160	3,156	0,156	1,469	1,345	0,180

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde muhasebe bölümünde okuyan öğrencilerin “Mezun olduğumda bölümümle ilgili bir alanda çalışmayı düşünüyorum” sorusuna vermiş oldukları cevabın ortalaması 3,006’dır. Anlamlılık derecesi olan Sig. değerimiz 0,958>0.05 olduğundan öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar bu soru için ortalamadan bir farklılık göstermemektedir. Yani öğrenciler mezun olduklarında bölümleriyle ilgili bir alanda çalışıp çalışmayacakları konusunda kararsızlardır.

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde muhasebe bölümünde okuyan öğrencilerin “Muhasebe ile ilgili güncel konular ilgimi çekiyor” sorusuna vermiş oldukları cevabın ortalaması 3,188’dir. Anlamlılık derecesi olan Sig. değerimiz 0,085>0.05 olduğundan öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar bu soru için ortalamadan bir farklılık göstermemektedir. Yani öğrencilerin muhasebe ile ilgili güncel konular ilgilerini çekip çekmedikleri konusunda kararsız olduklarını göstermektedir.

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde muhasebe bölümünde okuyan öğrencilerin “Bugün seçme hakkına sahip olsam tekrar bu tür bir lise seçerdim” sorusuna vermiş oldukları cevabın ortalaması 3,156’dır. Anlamlılık derecesi olan Sig. değerimiz 0,180>0.05 olduğundan öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar bu soru için ortalamadan bir farklılık göstermemektedir. Yani öğrencilerin tekrar bir lise seçme hakları olsu bu liseyi seçip seçmeyecekleri hakkında kararsızlardır.

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesindeki muhasebe araç ve gereçlerinin (bilgisayar donanımı, basılı evrak... vb) muhasebe eğitimini karşılama yeterliliği konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği Bağımsız Örneklem T Testi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 7’de gösterilmiştir.

TABLO 6: Muhasebe araç ve gereçlerinin, muhasebe eğitimini karşılama yeterliliği konusunda öğrencilerin görüşlerinin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını gösteren Bağımsız Örneklem T Testine ait SPSS tablosu

Grup İstatistikleri				
Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	Ortalamanın Std. Hatası
Kız	67	3,5672	1,18352	0,14459
Erkek	93	3,3871	1,35159	0,14015

Bağımsız Örneklem T Testi				
F	Sig.	t	Serbestlik Derecesi	Sig. (2-tailed)
2,303	0,131	0,875	158	0,383
		0,894	152,015	0,373

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde “Okulumuzun muhasebe araç ve gereçleri (bilgisayar donanımı, basılı evrak... vb) muhasebe eğitimini karşılamaya yeterlidir” sorusuna kız öğrenciler 3,57 ortalaması ile yeterli bulurlarken, erkek öğrenciler 3,39 ortalama ile bu konu hakkında kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Yapmış olduğumuz analizde anlamlılık değeri 0,383>0,05 olduğundan kız ve erkek öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Yani Mesleki ve Teknik

Anadolu Lisesindeki muhasebe araç ve gereçlerinin (bilgisayar donanımı, basılı evrak... vb) muhasebe eğitimini karşılama yeterliliği konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesindeki branş öğretmenlerinin mesleki bilgilerinin yeterliliği konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği Bağımsız Örneklem T Testi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 7’de gösterilmiştir.

TABLO 7:
Branş öğretmenlerinin mesleki bilgilerinin yeterliliği konusunda öğrencilerin görüşlerinin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını gösteren Bağımsız Örneklem T Testine ait SPSS tablosu

Grup İstatistikleri				
Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	Ortalamanın Std. Hatası
Kız	67	4,0448	1,19890	0,14647
Erkek	93	3,7419	1,17864	0,12222

Bağımsız Örneklem T Testi				
F	Sig.	t	Serbestlik Derecesi	Sig. (2-tailed)
0,147	0,702	1,592	158	0,113
		1,588	140,902	0,115

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde, “Ders öğretmenlerinin mesleki bilgilerini yeterli buluyorum.” sorusuna kız öğrenciler 4,04 ortalama ile erkek öğrenciler 3,74 ortalama ile Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesindeki branş öğretmenlerinin mesleki bilgilerini yeterli bulmaktadır. Yapmış olduğumuz analizde anlamlılık değeri $0,113 > 0,05$ olduğundan kız ve erkek öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Yani Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesindeki branş öğretmenlerinin mesleki bilgilerinin yeterliliği konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde verilen muhasebe derslerini kolaylıkla anlayabilmeleri hakkındaki görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermedikleri Bağımsız Örneklem T Testi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

TABLO 8:
Öğrencilerin muhasebe derslerini kolaylıkla anlayabilmeleri hakkındaki görüşleri cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını gösteren Bağımsız Örneklem T Testine ait SPSS tablosu

Grup İstatistikleri				
Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	Ortalamanın Std. Hatası
Kız	67	3,3284	1,23568	0,15096
Erkek	93	3,7204	1,10695	0,11479

Bağımsız Örneklem T Testi				
F	Sig.	t	Serbestlik Derecesi	Sig. (2-tailed)
1,094	,297	-2,105	158	0,037
		-2,067	132,583	0,041

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde “Muhasebe ile ilgili dersleri kolaylıkla anlayabiliyorum.” sorusuna kız öğrenciler 3,33 ortalama ile Muhasebe ile ilgili dersleri kolaylıkla anlayabilmeleri konusunda kararsızlarken, erkek öğrenciler 3,72 ile kolaylıkla anlayabildiklerini ifade etmişlerdir. Yapmış olduğumuz analizde anlamlılık değeri $0,037 < 0,05$ olduğundan kız ve erkek öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar anlamlı bir farklılık göstermektedir. Yani öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde verilen muhasebe derslerini kolaylıkla anlayabilmeleri hakkındaki görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Ülkemizde mesleki eğitime gereken önemin verilir vermediği konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği Bağımsız Örneklem T Testi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

TABLO 9:

Ülkemizde mesleki eğitime gereken önemin verilir vermediği konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını gösteren Bağımsız Örneklem T Testine ait SPSS tablosu

Grup İstatistikleri				
Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	Ortalamanın Std. Hatası
Kız	67	3,4478	1,28256	0,15669
Erkek	93	3,2366	1,31379	0,13623

Bağımsız Örneklem T Testi				
F	Sig.	t	Serbestlik Derecesi	Sig. (2-tailed)
0,000	0,983	1,013	158	0,313
		1,017	144,331	0,311

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde “Ülkemizde mesleki eğitime gereken önem verilmektedir.” sorusuna kız öğrenciler 3,45 ortalama ile erkek öğrenciler 3,24 ortalama ile Ülkemizde mesleki eğitime gereken önemin verilir vermediği hakkında kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Yapmış olduğumuz analizde anlamlılık değeri $0,313 > 0,05$ olduğundan kız ve erkek öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Yani öğrencilerin Ülkemizde mesleki eğitime gereken önemin verilir vermediği konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde aldıkları muhasebe eğitiminin üniversitede alacakları muhasebe eğitimine katkısı olup olmayacağı üniversitede muhasebe bölümünde eğitim almak istemelerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği Bağımsız Örneklem T Testi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 10’da gösterilmiştir.

TABLO 10:
Öğrencilerin lisede aldıkları muhasebe eğitiminin üniversitede alacakları muhasebe eğitimine katkısı olup olmayacağı üniversitede muhasebe bölümünde eğitim almak istemelerine göre farklılaşp farklılaşmadığını gösteren Bağımsız Örneklem T Testine ait SPSS tablosu

Grup İstatistikleri				
Bölümler	N	Ortalama	Std. Sapma	Ortalamanın Std. Hatası
Muhasebe Bölümü	46	3,8261	1,27025	0,18729
Diğer Bölümler	114	3,4474	1,18316	0,11081

Bağımsız Örneklem T Testi				
F	Sig.	t	Serbestlik Derecesi	Sig. (2-tailed)
0,063	0,802	1,794	158	0,075
		1,740	78,205	0,086

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde “Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde aldığımız muhasebe eğitiminin üniversitede alacağınız muhasebe eğitimine katkısı olacaktır.” sorusuna üniversitede muhasebe bölümünde eğitim almak isteyen öğrenciler 3,83 ortalama ile Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde aldığımız muhasebe eğitiminin üniversitede alacağınız muhasebe eğitimine katkısı olacağını ifade ederken, diğer bölümlerde eğitim almak isteyen öğrenciler 3,45 ortalama ile bu konuda kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Yapmış olduğumuz analizde anlamlılık değeri $0,075 > 0,05$ olduğundan kız ve erkek öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Yani öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde aldıkları muhasebe eğitiminin üniversitede alacakları muhasebe eğitimine katkısı olup olmayacağı üniversitede muhasebe bölümünde eğitim almak istemelerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinden mezun olmanın iş sahibi olmada faydalı olup olmayacağı konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği Bağımsız Örneklem T Testi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 11’de gösterilmiştir.

TABLO 11:
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinden mezun olmanın iş sahibi olmada faydalı olup olmayacağı konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını gösteren Bağımsız Örneklem T Testine ait SPSS tablosu

Grup İstatistikleri				
Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	Ortalamanın Std. Hatası
Kız	67	3,7313	1,18810	0,14515
Erkek	93	3,5914	1,19997	0,12443

Bağımsız Örneklem T Testi				
F	Sig.	t	Serbestlik Derecesi	Sig. (2-tailed)
0,242	0,623	0,731	158	0,466
		0,732	143,178	0,465

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde “Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinden mezun olmanın iş sahibi olmada faydası olacaktır.” sorusuna kız öğrenciler 3,73 ortalama ile erkek öğrenciler 3,59 ortalama ile Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinden mezun olmanın iş sahibi olmalarında faydalı olacağını ifade etmişlerdir. Yapmış olduğumuz analizde anlamlılık değeri 0, 466>0,05 olduğundan kız ve erkek öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Yani Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinden mezun olmanın iş sahibi olmada faydalı olup olmayacağı konusunda öğrencilerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

SONUÇ

Bu araştırma Çorum il ve ilçelerindeki Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri’nde Muhasebe ve Finansman alanında okuyan 11. ve 12.sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Araştırmadan elde ettiğimiz veriler SPSS paket programında analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan 160 öğrencinin %58,1’ini erkek öğrencilerin %49,9’unu kız öğrencilerin oluşturduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’ni tercih edenlerin %57,7’si kendi kararı ile tercihlerini yaparken, %19,4’ü ailesinden etkilenerek bu tercihi yapmışlardır. İmamoğlu (2010)’nun yapmış olduğu çalışmada %38,84 ailesinden etkilenerek, %45,36’sı kendi kararları ile bu liseyi tercih etmişlerdir. Bu sonuçlara göre ailesinden etkilenenlerin sayısında azalışlar meydana gelirken, kendi kararı ile bu liseyi tercih edenlerin sayısında artışlar meydana gelmiştir. Bu da öğrencilerin alacakları eğitimi tercih etmelerinde kendi kararlarının ön planda tuttuklarını göstermektedir.

Anketin uygulandığı öğrencilere göre okullarındaki muhasebe araç ve gereçleri (bilgisayar donanımı, basılı evrak vb.) muhasebe eğitimi karşılamaya yeterli olduğu konusuna öğrencilerin %39,4’ü katılıyorum, %21,3’ü ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Bu da MTAL’nde Muhasebe ve Finansman Alanında okuyan öğrencilerin muhasebe araç ve gereçlerinin muhasebe eğitimini karşılama konusunda yeterli bulduklarını göstermektedir. Öğrenciler branş öğretmenlerinin mesleki bilgilerinin yeterli olduğu konusuna öğrencilerin %35 katılıyorum, %36,3’ü kesinlikle katılıyorum cevabı vermiştir. Bu da öğrencilerin branş öğretmenlerinin mesleki bilgilerini yeterli bulduğu anlamına gelmektedir. Öğrencilerin muhasebe derslerini kolaylıkla anlayabilmeleri konusuna %36,3’ü katılıyorum, %22,5’i kesinlikle katılıyorum cevabı vermişlerdir. Bu da MTAL’de Muhasebe ve Finansman Alanında okuyan öğrencilerden muhasebe derslerini kolaylıkla anlayabildikleri anlamına gelmektedir.

Yapılan anket sonucunda, ülkemizde mesleki ve teknik eğitime gereken önemin verildiği konusunda öğrencilerin %14,4’ü kesinlikle katılmıyorum, %9,4’ü katılmıyorum, %26,3’ü kararsızım, %29,4’ü katılıyorum, %20,6’sı kesinlikle katılıyorum cevabı vermiştir. Bu da öğrencilerin ülkemizde mesleki ve teknik eğitime gereken önemin verilip verilmediği konusunda kararsız olduklarını göstermektedir. Bu nedenle ülkemizde mesleki ve teknik eğitime gereken önem verilmeli, karşılaşılan sorunların ortadan kaldırılmasına özen gösterilmeli, mesleki eğitime gereken maddi destek sağlanmalı ve iş dünyasının kendine üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi için düzenlemeler yapılmalıdır. Bu sayede mesleki ve teknik eğitime gereken önem verilmiş ve kalitesi artırılmış olacaktır.

Genel olarak araştırmadan elde ettiğimiz sonuçlara göre, sürekli kendini yenileyen dinamik bir mesleki eğitim sistemi oluşturulmalı ve bireylere hızla artan bilgiyle birlikte mesleki hayatlarındaki yeniliklere ayak uydurabilmelerini sağlayacak gerekli beceriler, bilgiler ve tutumlar kazandırılmalıdır. Mesleki eğitimin sorunlarına ciddi çözümler getirilmeli, mesleki eğitime gereken maddi destek sağlanmalı, dünyadaki gelişmeler de göz önünde bulundurularak Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri’nde verilen muhasebe eğitimine gereken önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aksakaloğlu, H. (2013). *Ticaret Meslek Liselerinde Verilen Muhasebe Eğitiminin Muhasebecilik Mesleğine Uygunluğu: Bursa İli Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alkan, C. Doğan, H. ve Sezgin, İ. (2011). *Mesleki Ve Teknik Eğitimin Esasları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Başer, H. (2010). *Meslek Yüksekokullarında Muhasebe Eğitimi Ve İş Dünyasının Beklentilerine Göre Yapılandırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çamtosun, İ. (2008). *Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi Sürecinde Ticaret Meslek Liselerindeki Muhasebe Eğitiminin Meslek Yüksek Okullarındaki Muhasebe Eğitimine Etkileri: İstanbul'da Bir Alan Çalışması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dursun, A. (2006). *Muhasebe Eğitiminde Kalite Arayışı*. Ankara: Sözkese Matbaacılık.
- İmamoğlu, Mustafa. 2010. *Ortaöğretim Kurumlarında Muhasebe Eğitimi ve Karşılaşılan Sorunların İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayıncılık
- Karlıkl, Murat. 2016. *Ortaöğretim Kurumlarında Verilen Muhasebe Eğitiminin Muhasebecilik Mesleğine Uygunluğunun Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıroğlu, K. (2009). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem A. Yayıncılık.
- Koçel, T. (2004). Mesleki Ve Teknik Eğitim Gerçeği Sorunlar Ve Öneriler. *Mess Mercek Dergisi*. (36), 101.
- Kutlu, H. A. (2010). Muhasebe Eğitiminin, Nitelikli işgücü Yetiştirme Açısından Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. (46), 232-246.
- MEB. (2010). *Ticaret Meslek ve Anadolu Ticaret Meslek Liselerinin Kuruluş Amaçlarına Hizmet Derecesinin Değerlendirilmesi*
- MEB. (2016). **Mesleki Eğitimin Temel Sorunları Ve Çözüm Önerileri. Antalya: II. Mesleki ve Teknik Eğitim Kongresi.**
- ÖZSOY, C. (2007). Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitimin İktisadi Kalkınmadaki Yeri ve Önemi, *Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları*, (1780), 111.
- Soylu, S. (2014). *Mesleki Açık Öğretim Lisesi Muhasebe Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm önerileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Süer, H. M. (2007). *Ticaret Meslek Liselerinde Muhasebe Eğitimi, Muhasebe Eğitiminden Beklentiler ve Karşılaşılan Sorunlar*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şencan, H. (2008). *Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitim Sorunlar-Öneriler*. İstanbul: Tavashlı Matbaacılık.
- Zaif, F. ve Karapınar, A. (2002). Muhasebe Eğitiminde Değişim İhtiyacı. *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(3), 111-134.

Topsis Yöntemi İle Finansal Performans Değerlendirmesi: Türk Bankacılık Sektöründeki Aktif Büyüklüğe Göre En Büyük Yedi Banka Üzerinde Bir Uygulama

Arş. Gör. Muhammed Selçuk KAYA
Bankacılık ve Finans Bölümü, Hitit Üniversitesi
Çorum, 19040, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğünün %75'ini oluşturan ve aktif büyüklük bakımından ilk sıralarda yer alan 7 ticari bankanın 2012-2018 yılları arasındaki finansal performansları, çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmada bankaların 2012-2018 yılları arasındaki finansal rasyoları veri olarak kullanılmıştır. Yapılan TOPSIS uygulaması sonucunda, 2012 ve 2013 yıllarında Halk Bankasının finansal performansının en yüksek; 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında ise Ziraat Bankasının finansal performansının en yüksek olduğu tespit edilmiştir. 2013 yılından itibaren finansal performans sıralamasında yükseliş eğiliminde olan Garanti Bankası, 2018 yılı finansal performans sıralamasında birinci sırada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, TOPSIS Yöntemi, Finansal Performans Analizi, Bankacılık

JEL Sınıflaması: L21, L25.

GİRİŞ

Bir ekonomide tasarrufların yatırıma dönüşüp tekrar ekonomiye aktarılması fon aktarım mekanizmalarının varlığı ile mümkündür. Fon aktarım mekanizmalarının işleyişi ise büyük ölçüde finansal aracı kuruluşlar yardımıyla gerçekleşir. Finansal aracı kuruluşlar arasında en önemlileri finansal işlemlerin büyük çoğunluğunun gerçekleştiği bankalardır. Bankacılık sisteminde yer alan bankaların performanslarının yüksek olması, bankacılık sisteminin daha etkin çalışmasını ve dolayısıyla ülke ekonomisinin gelişmesini sağlar (Çalışkan & Eren, 2016). Gerek bankaların ekonomideki önemi gerekse bankacılık sektöründeki rekabet banka performans değerlendirmesinin önemini artırmaktadır. Ülke içindeki tasarrufların Yüksek mali kaldıraçla çalışmaları ve faiz oranı, döviz kuru gibi değişkenlerden en çok etkilenen kuruluşlar olmaları bankaların ayakta kalabilmek için yüksek finansal performansa sahip olmalarını zorunlu kılar.

Bankaların finansal performansının doğru değerlendirilebilmesi için aynı piyasada faaliyet gösteren diğer bankaların finansal performansları ile karşılaştırılması gerekir. Bu nedenle finansal performans analizinde banka performanslarını diğer bankaların performansları ile karşılaştırarak değerlendirmeye olanak tanıyan çok kriterli karar verme yöntemleri, bankaların finansal performanslarının analizinde kullanılan yöntemler arasındaki yerini korumaktadırlar.

Çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS yöntemi, çok çeşitli karar verme problemlerine uygulandığı gibi bankaların finansal performans analizinde de kullanılmaktadır. Türk Bankacılık sektörü incelendiğinde katılım bankaları haricindeki 46 bankanın toplam aktif büyüklüğünün %75'inin 2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

7 büyük bankaya ait olduğu görülmektedir. Bu çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions) yöntemiyle aktif büyüklük itibarıyla ilk sıralarda yer alan 7 bankanın 2012-2018 yılları arasındaki finansal performansları analiz edilmiş, bankaların 2012-2018 yılları arasındaki her yıl için finansal performans sıralaması yapılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde banka performansını ölçmeye yönelik çok sayıda çalışma bulunmakta olup, bu çalışmalarda Oran Analizi, Veri Zarflama Analizi, Analitik hiyerarşi Süreci (AHS), TOPSIS, Gri İlişkisel Analiz (GİA), VIKOR, CAMELS, ELECTRE, PROMETHEE, SLR ve DA (Diskriminant Analizi) gibi çok sayıda yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemlerin hemen hemen tamamı karara etki edebilecek çok sayıda kriteri kullanarak doğru karar vermeyi amaçlayan matematiksel yöntemler olan çok kriterli karar verme yöntemlerindedir.

Dinçer ve Görener (2011), Türkiye'deki kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaların performanslarını TOPSIS ve VIKOR yöntemleriyle analiz etmiştir. Araştırma sonucunda her iki modelde de, banka grupları içinde yabancı bankaların diğer gruplardan daha yüksek performans sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Gündoğdu (2015), 2003-2013 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankalardan 10 bankanın finansal performansını TOPSIS yöntemiyle analiz etmiştir. Gündoğdu (2015), 2003-2009 yılları arasında Deutsche Bank'ın finansal performansının en yüksek olduğu ve 2009 yılından itibaren Citibank, HSBC ve Deutsche Bank'ın finansal performans sıralamasında düşmeye başlamasının küresel finans krizinden olumsuz etkilenmeleri sonucu olabileceğini belirtmiştir.

Chitnis ve Omkarprasad (2016), çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS ve Veri Zarflama Analizi(DEA) birlikte kullanarak Hindistan Kamu Bankalarının 2012-2013 yılları arasındaki finansal performanslarını analiz etmişlerdir. TOPSIS yöntemiyle bulunan banka performans sıralaması ile Veri Zarflama Analizi yöntemi sonucunda bulunan banka performans sıralamalarında farklar bulunsa da her iki performans sıralamasının birbirine benzer olduğunu tespit etmişlerdir.

Kandemir ve Karataş (2016), Borsa İstanbul'da işlem gören 12 mevduat bankasının 2004-2014 yılları arasındaki finansal performanslarını Gri İlişkisel Analiz, TOPSIS ve VIKOR analiz yöntemleriyle analiz etmişlerdir. Gri İlişkisel Analiz yöntemine göre, en yüksek finansal performansa sahip banka Vakıfbank, en düşük finansal performansa sahip banka ise Şekerbank'tır. Vakıfbank TOPSIS analizine göre de finansal performansı en yüksek banka olarak tespit edilmiştir. En düşük finansal performansa sahip banka ise yine Şekerbank olmuştur. VIKOR yöntemine göre performansı en yüksek banka Denizbank, performansı en düşük banka ise Tekstil Bank olarak belirlenmiştir.

Şişman & Doğan (2016), Borsa İstanbul'da işlem gören 10 bankanın 2008-2014 yıllarına ait finansal oranlarını kullanarak bulanık MOORA yöntemini uyguladıkları çalışmaları sonucunda 2008-2014 yılları arasındaki dönem için en yüksek finansal performansa sahip bankaları sırasıyla Akbank, Garanti, Halk Bankası ve İş Bankası olarak bulmuş; en düşük finansal performansa sahip bankaların da sırasıyla Şekerbank ve TEB olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yalçınır & Karaatlı (2018), çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS ve ELECTRE yöntemlerini kullanarak Türkiye'de 2002-2015 yılları arasında faaliyet gösteren 25 mevduat bankasının performanslarını analiz etmişlerdir. TOPSIS ve ELECTRE yöntemleriyle yardımıyla bulunan performans sıralamalarında Ziraat Bankası A.Ş. performans açısından birinci sırada yer almıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada kullanılan verilerin elde edilmesinde Türkiye Bankalar Birliğinin ve çalışmada yer alan bankaların internet sitelerindeki finansal tablolarında yer alan dönem net karı, aktif toplamı, özkaynak toplamı, net faiz geliri, takipteki krediler, toplam krediler ve vergi öncesi kar kalemlerinden yararlanılmıştır. Bankaların finansal oranlarından, Aktif Karlılık Oranı (Net Kar/Toplam Aktif), Özkaynak Karlılık Oranı (Net Kar/ Toplam Özkaynaklar), Özkaynaklar/Aktif Toplamı, Net Faiz Geliri/ Aktif Toplamı, Vergi Öncesi Kar/Pasif Toplamı, Takipteki Krediler/Toplam Krediler ve Toplam Krediler/Toplam Aktif oranları TOPSIS uygulamasında veri olarak kullanılmıştır.

ROA (Return on Assets) olarak da ifade edilen aktif karlılık oranı, bankanın aktiflerini ne ölçüde verimli kullandığını ölçer. ROE (Return on Equity) olarak da ifade edilen özkaynak karlılığı ise bankaya sermaye sağlayanların ne ölçüde yüksek getiri elde ettiğini ölçer. Her iki oranın da yüksek olması olumludur (Bergendahl & Lindblom, 2006).

Net faiz marjı olarak da ifade edilen Net Faiz Geliri/Aktif Toplamı oranının da yüksek olması bankanın asli geliri unsuru olan faiz gelirlerinin yüksekliğine işaret eder, dolayısıyla bu oranın da yüksek olması finansal performans açısından olumludur (Reis, Kılıç ve Buğan, 2016). Vergi öncesi kar/Pasif Toplamı oranı bankanın faaliyet karlılığını ölçen bir karlılık oranıdır, bu oranının yüksek çıkması da bankanın finansal performansının yüksekliğine işaret eder. Özkaynaklar/Aktif Toplamı bankanın finansal açıdan sağlamlığını gösterir, özkaynakların payının yüksek olması bankanın olası bir krize karşı dayanıklılığının da göstergesidir.

Toplam Krediler/Toplam Aktif oranı bankanın aktiflerini ne ölçüde faiz kazancı getiren kredilere dönüştürdüğünü gösterir. Bu oranın da yüksek olması finansal performans açısından olumludur. Takipteki krediler/Toplam krediler oranı bankanın tahsil edemediği kredilerin toplam kredilere oranını gösterir. Bu oranın yükselmesi bankanın verdiği kredileri tahsil edemediğini dolayısıyla kredilerin tahsilatından elde edeceği getirileri yeniden kredi olarak kullanarak kazanç elde etme imkânından da mahrum kalabileceği anlamına gelir. Dolayısıyla takipteki kredilerin toplam kredilere oranının düşük olması finansal performans açısından olumludur (Selçuk & Tunay, 2014).

Karar verme yöntemlerinden olan ve alternatifler arasında en iyi seçimi yapmaya imkan tanıyan TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) Yöntemi, Yoon ve Hwang tarafından 1980 yılında geliştirilmiştir ve ELECTRE yönteminin temel yaklaşımlarını kullanır (Özdemir, 2015). TOPSIS yöntemiyle ideal ve negatif ideal çözüm hesaplandıktan sonra alternatifler ideal çözüme yakınlığa, negatif ideal çözüme olan uzaklığa göre sıralanır. Her bir alternatifin göreceli puanları hesaplanır ve bu puanlara göre sıralama yapılır. TOPSIS yöntemi aşağıdaki aşamalardan oluşur (Özdemir, 2015):

1. Aşama karar matrisinin oluşturulmasıdır. Karar matrisi karar kriterleri ve faktörlerden oluşan bir matristir. Aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2. Aşama normalize matrisin oluşturulmasıdır. Karar matrisindeki her bir a_{ij} değerinin karesi alındıktan sonra her bir kriter için kareler toplamının karekökü alınır. Verilerin karelerinin kriterler bazında toplamalarının karekökü alındıktan sonra, her bir veri kendi ait olduğu kriterin verilerinin kareleri toplamının kareköküne bölünerek normalizasyon işlemi tamamlanır ve normalize matris oluşturulur.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad (2)$$

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (3)$$

3. Aşama ağırlıklandırılmış karar matrisinin oluşturulmasıdır. Değerlendirme kriterlerinin ağırlıkları belirlenir (w_i), tüm ağırlıkların toplamı 1'e eşit olmalıdır. Kriterlere ait veriler kriterlerin ağırlıkları ile çarpılarak ağırlıklandırılmış karar matrisi oluşturulur.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (4)$$

4. Aşama ideal ve negatif ideal çözüm değerlerinin elde edilmesidir. Ağırlıklandırılmış karar matrisi elde edildikten sonra olumlu kriterlere ait maksimum, olumsuz kriterlere ait minimum değerler belirlenerek ideal çözüm değerleri bulunur. Olumlu kriterlere ait minimum, olumsuz kriterlere ait maksimum değerlerin belirlenmesi ile de negatif ideal çözüm değerleri elde edilir. İdeal ve Negatif İdeal çözümler aşağıdaki formüllerle ifade edilir:

$$A^* = \left\{ (\max_i v_{ij} | j \in J), (\min_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (5)$$

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} | j \in J), (\max_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (6)$$

5. Aşama ideal ve negatif ideal noktalara olan uzaklık değerlerinin elde edilmesidir. TOPSIS yönteminde, ideal ve ideal olmayan noktalara olan uzaklığın hesaplanmasında öklidyen uzaklık kullanılır. Öklidyen uzaklık ise aşağıdaki formüller yardımıyla hesaplanır:

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (7)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (8)$$

6.....Aşama
ideal çözüme görelî yakınlığın hesaplanmasıdır. Her bir karar noktasının ideal çözüme görelî yakınlığının (C_i^*) hesaplanmasında ideal ve negatif ideal ayırım ölçülerinden yararlanılır. C_i^* değeri $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında değer alır ve $C_i^* = 1$ ilgili karar noktasının ideal çözüme, $C_i^* = 0$ ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını gösterir. C_i^* yani ideal çözüme görelî yakınlık aşağıdaki formülle hesaplanır:

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (9)$$

ANALİZ

TOPSIS yönteminin aşamalarında gerekli işlemler analiz edilen bankaların 2012-2018 yıllarına ait finansal oranlarıyla her yıl için ayrı ayrı uygulanmış ve bankaların her yıla ait finansal performans sıralamaları bulunmuştur.

Karar Matrisi bankaların finansal tablolarından ve Türkiye Bankalar Birliği'nin internet sitesindeki finansal tablolardan elde edilen veriler kullanılarak hesaplanan finansal oranlar yardımıyla oluşturulmuştur. Normalize matrisin oluşturulması için öncelikle karar matrisindeki verilerin kareleri alınmış, daha sonra her bir kriter için kareler toplamının karekökü alınmıştır. Verilerin karelerinin kriterler bazında toplamalarının karekökü alındıktan sonra, her bir veri kendi ait olduğu kriterin verilerinin kareleri toplamının kareköküne bölünerek normalizasyon işlemi tamamlanmış ve normalize matris oluşturulmuştur. 2012 yılı için yapılan işlemler

TABLO 1
2012 YILI NORMALİZE MATRİSİ

	Garanti	Ziraat	İş B.	Akbank	Yapı K.	Halk B.	Vakıf B.
Aktif Karlılığı	0,3905	0,3288	0,3905	0,3905	0,3280	0,4933	0,2877
Özkaynak Karlılığı	0,3641	0,3893	0,3692	0,3413	0,2857	0,5335	0,3110
Özkaynaklar/ Aktif Toplamı	0,4005	0,3162	0,3885	0,4246	0,4156	0,3433	0,3433
Net Faiz Geliri/ Aktif Toplamı	0,3558	0,4476	0,3443	0,3328	0,3443	0,4361	0,3673
VÖK/Pasif Toplamı	0,4157	0,1748	0,3970	0,4140	0,3393	0,5090	0,3054
Takip K./Toplam K.	0,3107	0,3892	0,2567	0,1756	0,4459	0,4054	0,5404
Toplam Krediler / Toplam Aktif	0,3690	0,2842	0,3956	0,3638	0,4014	0,3942	0,4214

Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında bazı çalışmalarda araştırmacının kendi deneyimlerini kullanarak kriterleri ağırlıklandırdığı, bazı çalışmalarda analitik hiyerarşi prosesi yardımıyla ağırlıklandırma yaptığı ve bazı çalışmalarda ise kriterlerin eşit olarak ağırlıklandırıldığı görülmektedir. Bu çalışmada finansal performans ölçümünde kriter olarak kullanılan 7 finansal oranın her biri eşit

olarak ağırlıklandırılmıştır. 7 finansal oran eşit olarak ağırlıklandırıldığı için tüm kriterler 1/7 yani yaklaşık olarak 0,14285 ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize matris oluşturulmuştur.

İdeal çözüm değerleri olumlu kriterler için o kriter için hesaplanan değerlerden maksimum olan değer, olumsuz kriterler için o kriter için hesaplanan değerlerden minimum olan değerdir. Çalışmada kriter olarak kullanılan finansal oranlar içinde sadece “Takipteki Krediler/Toplam Krediler” olumsuz bir kriter olarak değerlendirilmiştir.

TABLO 2
2012 YILI İDEAL VE NEGATİF İDEAL ÇÖZÜM DEĞERLERİ

	İdeal Çözüm Değerleri	Negatif İdeal Çözüm Değerleri
Aktif Karlılığı	0,070472	0,041108
Özkaynak Karlılığı	0,076217	0,040817
Özkaynaklar/Aktif Toplamı	0,060658	0,045171
Net Faiz Geliri/ Aktif Toplamı	0,063947	0,04755
VÖK/Pasif Toplamı	0,07272	0,024967
Takip Krediler/Toplam	0,025093	0,07721
Toplam Krediler / Toplam Aktif	0,060209	0,040602

Topsis yönteminde, ideal ve ideal olmayan noktalara olan uzaklığın hesaplanmasında öklidyen uzaklık kullanılır. Çalışmada öklidyen uzaklıkların hesaplanması için, her bir kriterin ideal değerinden o kriterin aldığı değerlerin farklarının kareleri alınıp bulunan değerler toplanmış ve toplamın karekökü alınmıştır.

TABLO 3
2012 YILI İDEAL NOKTALARA UZAKLIK DEĞERLERİ

	Garanti	Ziraat	İş Bankası	Akbank	Yapı Kredi	Halkbank	Vakıfbank
Aktif Karlılığı	0,000216	0,000552	0,000216	0,000216	0,000552	0,000000	0,000862
Özkaynak Karlılığı	0,000586	0,000424	0,000551	0,000754	0,001253	0,000000	0,001010
Özkaynaklar/Aktif	0,000012	0,000240	0,000027	0,000000	0,000002	0,000135	0,000135
Net Faiz Geliri/ Aktif	0,000172	0,000000	0,000218	0,000269	0,000218	0,000003	0,000132
VÖK/Pasif Toplamı	0,000178	0,002280	0,000256	0,000184	0,000588	0,000000	0,000846
Takip K./Toplam K.	0,000373	0,000930	0,000134	0,000000	0,001490	0,001077	0,002716
Toplam Krediler / Toplam Aktif	0,000056	0,000384	0,000014	0,000068	0,000008	0,000015	0,000000
$\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j)^2$	0,001592	0,004811	0,001415	0,001490	0,004111	0,001229	0,005702
S_i	0,039895	0,069358	0,037617	0,038602	0,064114	0,035064	0,075509

Negatif ideal noktalara olan uzaklığın hesaplanmasında da aynı işlemler negatif ideal çözüm değerleri kullanılarak yapılmıştır.

TABLO 4
2012 YILI NEGATİF İDEAL NOKTALARA UZAKLIK DEĞERLERİ

	Garanti	Ziraat	İş B.	Akbank	Yapı Kredi	Halk B.	Vakıf B.
Aktif Karlılığı	0,000216	0,000034	0,000216	0,000216	0,000034	0,000862	0,000000
Özkaynak Karlılığı	0,000125	0,000219	0,000142	0,000063	0,000000	0,001253	0,000013
Özkaynaklar/Aktif Toplamı	0,000145	0,000000	0,000107	0,000240	0,000202	0,000015	0,000015
Net Faiz Geliri/ Aktif Toplamı	0,000011	0,000269	0,000003	0,000000	0,000003	0,000218	0,000024
VÖK/Pasif	0,001185	0,000000	0,001008	0,001168	0,000553	0,002280	0,000348
Takip Krediler/Toplam Krediler	0,001077	0,000467	0,001643	0,002716	0,000183	0,000373	0,000000
Toplam Krediler / Toplam Aktif	0,000147	0,000000	0,000253	0,000129	0,000280	0,000247	0,000384
$\sum_{i=1}^n (v_{ij} - v_j)^2$	0,002905	0,000990	0,003371	0,004532	0,001254	0,005248	0,000785
S_i^-	0,053900	0,031465	0,058064	0,067322	0,035417	0,072445	0,028019

C_i^* değerleri $C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+}$ formülü yardımıyla hesaplanmıştır. C_i^* değerleri aynı zamanda TOPSIS skorları olarak adlandırılabilir. Her yıl için ayrı ayrı yapılan analizler sonucunda bankaların TOPSIS skorları bulunmuştur:

TABLO 5:
BANKALARIN TOPSIS SKORLARI (C_i DEĞERLERİ)

	Garanti Bankası	Ziraat	İş Bankası	Akbank	Yapı Kredi	Halk Bankası	Vakıfbank
2012	0,575	0,312	0,607	0,636	0,356	0,674	0,271
2013	0,559	0,629	0,588	0,656	0,452	0,689	0,119
2014	0,641	0,831	0,729	0,740	0,321	0,406	0,307
2015	0,533	0,886	0,486	0,525	0,157	0,580	0,267
2016	0,729	0,879	0,630	0,671	0,100	0,358	0,261
2017	0,769	0,841	0,615	0,689	0,118	0,346	0,289
2018	0,667	0,614	0,613	0,587	0,448	0,241	0,391

Bankaların TOPSIS skorları büyükten küçüğe sıralanarak yıllara göre finansal performans sıralamaları elde edilmiştir. Uygulama sonucunda ortaya çıkan sıralamalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

TABLO 6:

TOPSIS UYGULAMASI İLE ELDE EDİLEN FİNANSAL PERFORMANS SIRALAMALARI

SIRA	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	Halk B.	Halk B.	Ziraat B.	Ziraat B.	Ziraat B.	Ziraat B.	Garanti B.
2	Akbank	Akbank	Akbank	Halk B.	Garanti B.	Garanti B.	Ziraat B.
3	İş B.	Ziraat B.	İş B.	Garanti	Akbank	Akbank	İş B.
4	Garanti B.	İş B.	Garanti B.	Akbank	İş B.	İş B.	Akbank
5	Yapı Kredi	Garanti B.	Halk B.	İş B.	Halk B.	Halk B.	Yapı Kredi
6	Ziraat B.	Yapı Kredi	Vakıf B.	Vakıf B.	Vakıf B.	Vakıf B.	Vakıf B.
7	Vakıf B.	Vakıf B.	Yapı Kredi	Yapı Kredi	Yapı Kredi	Yapı Kredi	Halk B.

SONUÇ

Türkiye’de faaliyet gösteren aktif büyüklük açısından en büyük 7 bankanın finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemiyle analiz edildiği uygulamanın sonuçlarına göre, 2012 ve 2013 yıllarında bir kamu bankası olan Halk Bankasının en yüksek finansal performansa sahip olduğu, yine aynı yıllarda özel sermaye bir banka olan Akbank’ın ikinci sırada olduğu görülmektedir. 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında ise, finansal performans sıralamasında bir kamu bankası olan Ziraat Bankası peş peşe birinci sırada yer almıştır. Garanti Bankasının 2013 yılından itibaren performans sıralamasında yükselişte olduğu ve 2018 yılında birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Bir kamu bankası olan Vakıfbank ve özel sermayeli bir banka olan Yapı Kredi Bankası çalışmada incelenen 7 büyük banka arasında finansal performans sıralamasında hemen her yıl en son sıralarda yer almışlardır. Unutulmamalıdır ki bu analiz belirli finansal oranlarla ve sadece TOPSIS yaklaşımı kullanılarak yapılmıştır, farklı yöntem ve yaklaşımlarla farklı sonuçlar alınabilir.

KAYNAKÇA

Bergendahl, G., & Lindblom, T. (2006). Evaluating the performance of Swedish savings banks according to service efficiency. *European Journal of Operational Research*, 185, 1663-1673.

Çalışkan, E., & Eren, T. (2016). Bankaların performanslarının çok kriterli karar verme yöntemiyle değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(2), 85-107.

Chitnis, A., & Omkarprasad, S., V. (2016). Efficiency ranking method using SFA and TOPSIS (ERM-ST): case of Indian banks. *Benchmarking: An International Journal*, 25 (2), 471-488.

Diñçer, H., & Görener, A. (2011). Performans değerlendirmesinde AHP-VIKOR ve AHP-TOPSIS yaklaşımları: hizmet sektöründe bir uygulama. *Sigma Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 29, 244-260.

Gündoğdu, A. (2015). Measurement of financial performance using TOPSIS method for foreign banks established in Turkey between 2003-2013 years. *International Journal of Business and Social Science*, 6(1), 139-151.

Kandemir, T., & Karataş, H. (2016). Ticari bankaların finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile incelenmesi: Borsa İstanbul'da işlem gören bankalar üzerine bir uygulama (2004-2014). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1766-1776.

Özdemir, M. (2015). Operasyonel, yönetsel ve stratejik problemlerin çözümünde çok kriterli karar verme yöntemleri. Bahadır Fatih YILDIRIM & Emrah ÖNDER (Ed.), *TOPSIS* içinde (s. 133-153). Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım.

Reis, Ş., G., Kılıç, Y. & Buğan, M. F. (2016). Banka Karlılığını Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim Sayısı, 21-36.

Selçuk, H. & Tunay, K.,B. (2014). *Ticari Banka Yönetiminin Temelleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Şişman, B. ve Doğan, M. (2016). Türk bankalarının finansal performanslarının bulanık AHP ve bulanık MOORA yöntemleri ile değerlendirilmesi, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(2), 353-371.

Yalçın, D. ve Karaatlı, M. (2018). Mevduat Bankası Seçim Sürecinde TOPSIS ve ELECTRE Yöntemlerinin Kullanılması, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 401-423.

Chatbot Uygulamalarının Bankacılık Sektöründe Kullanımı ve Güvenliği

Gizem Can Hancı

Yönetim Bilişim Sistemleri, Başkent Üniversitesi
Ankara, 06790, Türkiye

Esmâ Ergüner Özkoç

Yönetim Bilişim Sistemleri, Başkent Üniversitesi
Ankara, 06790, Türkiye

ÖZET

Çalışma kapsamında bankaların sunduğu chatbot hizmetleri incelenmiş ve saldırılara karşı alınan güvenlik önlemleri araştırılmıştır. Chatbot, yapay zekâ tabanlı metin veya sesli olarak hizmet sağlayan yazılım uygulamalarıdır. Bu uygulamalar günümüzde bankacılık sektöründe bir trend haline gelmiştir. Bankaların müşterilerine sundukları chatbot uygulamaları ile online olarak çeşitli bankacılık işlemleri gerçekleştirilmektedir. Müşterilere ait kişisel verilerin ve chatbot uygulamasının güvenliği için bankalar tarafından güvenlik önlemlerinin alınması gerekmektedir. Aksi takdirde hem müşteriler hem de bankalar maddi ve manevi zarara uğrayabilirler.

Anahtar Kelimeler: Chatbot, Güvenlik, Güvenlik Önlemleri, Bankacılık, Chatbot Saldırıları, Yapay Zekâ

GİRİŞ

Günümüzde yapay zekâ tabanlı uygulamalar her geçen gün artmaktadır. Bunların başında da son zamanlarda sıkça karşılaştığımız chatbot uygulamaları gelmektedir. Apple'ın Siri, Amazon'un Alexa ve Microsoft'un Cortana isimli chatbotları sağladığı çeşitli hizmetlerle insanların günlük hayatlarına girmektedir. Chatbot kelimesi chat ve robot kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. İlk chatbot uygulaması 1966 yılında Joseph Weizenbaum tarafından geliştirilen Eliza'dır. Eliza'dan sonra 1972'de Kenneth Colby, Parry'yi geliştirmiştir. 1995 yılına gelindiğinde Richard Wallace tarafından doğal dil işleme teknolojisine sahip A.L.I.C.E geliştirilmiştir. 2001'de Smarterchild, 2006'da IBM Watson, 2010'da Siri, 2015'te Alexa ve 2015 yılında Cortana geliştirilerek chatbotların kullanımı devam etmektedir (Pazarlamasyon, 2018).

Chatbotlar günümüzde bankacılık, sağlık, sigortacılık, e-ticaret gibi hizmet alanlarında kullanıcılara destek olmaktadır. 2018 Gartner CIO Anketi sonuçlarına göre, işletmelerin sadece %4'ü bir chatbot veya sanal asistan gibi bir sohbet arayüzü kurmuştur (Revang ve diğerleri, 2018). Gartner, 2020'de müşteri etkileşimlerinin yüzde 85'inin insan katılımı olmadan yönetilebileceğini öngörmektedir. Bu oran günümüzde yükselmeye devam etmektedir (Kruh, 2018).

Bankacılık sektörü, chatbotun ilk kullanım alanlarından biri olmuştur. Chatbotun temelinde yapay zekâ ve yapay zekanın alt dalı olan doğal dil işleme teknolojisi yatmaktadır. Doğal dil işleme teknolojisi sayesinde chatbotlar insan konuşmasını taklit ederek kullanıcılara bir insanla iletişim halinde olduğu izlenimi vermektedir. Chatbotlar sahip oldukları makine öğrenmesi ile de kendilerini sürekli geliştirerek kullanıcılara zamanla daha kaliteli hizmet sunabilmektedir. Chatbot üzerinden yapılan mesajlaşmalar veya konuşmalar ile kişisel bilgiler veri tabanlarına ileride kullanılmak üzere kaydedilmektedir. Bu nedenle bu hizmeti sunan bankalar hem müşterilerin kişisel verilerinin güvenliği hem de uygulamanın güvenliği için üst düzey güvenlik önlemleri almak zorundadır.

Chatbotlar bankaların web siteleri, mobil uygulamaları veya Facebook Messenger, Whatsapp, Slack, WeChat, Skype, Twitter, Telegram, Vine gibi platformlar üzerinden hizmet sunmaktadır. Bu platformların güvenlik açıkları göz önüne alındığında, güvenlik açısından çeşitli sorunlarla karşılaşabilir.

Chatbotlar bankalara özellikle müşteri ilişkileri konusunda çok büyük avantaj sağlamaktadır. Chatbotlar ile banka personeline ihtiyaç duyulmadan 24 saat boyunca müşterilere hizmet sunulmakta ve banka personelinde kaynaklı hatalar da oluşmamaktadır. Chatbot kullanımı sayesinde müşteri deneyimi daha kaliteli hale gelerek işlem verimliliği artmaktadır. Zaman ve maliyet tasarrufu sağlamaktadır. Juniper Research'ün 2017 yılındaki araştırmasına göre 2022'ye kadar yıllık 8 milyar doların üzerinde maliyet tasarrufu olacağı tahmin edilmektedir (Juniper Research, 2017).

Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük bankalarından olan **Bank Of America**'nin sesli ve metin destekli chatbotu Erica bu alanda öncülük etmektedir. Erica banka müşterileri için hesap bakiyesi görüntüleme, ödemeler, para transferleri, tekrar eden ödeme ve üyeliklerin takibi/iptali, harcamaların takibi ve harcamalarda artış durumunda uyarı ve bilgilendirme işlemleri yapabilmektedir. (Digital Bank Blog, 2018).

Capital One'nin chatbotu Eno ise metin destekli bir chatbot uygulamasıdır. Müşterilere hesaptaki para miktarını görüntüleme, işlem geçmişi, son yapılan para transferlerini görüntüleme, kredi kartı limiti ve son ödeme tarihi gibi bilgileri sunmaktadır. Makine öğrenmesi teknolojisi ile de müşterilerin kullandığı emojiye anlaşılarak karşılık verebilmektedir (Günen, 2017).

Barclays Africa'nin chatbotu Absa'da bankanın hizmetlerini Twitter ve Facebook Messenger üzerinden müşterilerine ulaştırma imkânı sağlamaktadır (Yalçın, 2017).

Elektronik Ticaret ve Bilişim Teknolojileri AŞ tarafından Mart 2018'de yayınlanan tabloda ülkemizde Türkiye Finans, Yapı Kredi, Aktif Bank, Vakıfbank, Garanti, İNG Bank, İş Bankası ve Ziraat Bankası chatbot kullanmaktadır. Sonraki aylarda da Akbank chatbot uygulamasını hayata geçirmiştir.

Ziraat Bankası'nin web tabanlı chatbot uygulaması olan Ziraat Asistan ile bankacılık ürün ve hizmetleri hakkında bilgi, kredi hesaplaması ve başvurusu, mevduat getirisi hesaplaması, müşteriye en yakın ATM ve şubelerin gösterimi, döviz kurları hakkında bilgi, ürün ve hizmet ücretleri hakkında bilgi verme işlemleri gerçekleştirilebilir.

Yapı Kredi Bankası'nin Facebook Messenger üzerinden hizmet veren Bankacıbot chatbot uygulaması ile en yakın ATM ve şube konumları, güncel döviz kurları, döviz hesaplama, piyasa bilgileri, kredi ve kredi kartı başvurusu, kredi faiz hesaplaması gibi işlemler gerçekleştirilmektedir.

Türkiye İş Bankası mobil uygulama üzerinden erişilen Maxi isimli chatbotu ile harcama geçmiş raporlama, para transferleri, hesap ve kredi kartı bakiye bilgileri ile ilgili müşterilerine hizmet sunmaktadır.

Son zamanlarda sesli dijital asistanlara karşı da önemli ölçüde artış görülmektedir. Medici Research' e göre sesli dijital asistanları kullanan sayısında önemli bir büyüme olacağı ve bu sayısının 2025 yılına kadar 1,83 milyara ulaşması beklenilmektedir. Sesli dijital asistanlar banka müşterileriyle daha iyi ilişkiler kurmaktadır. Ülkemizde İNG Bank ve Garanti Bankası ses teknolojisini kullanan bankalardır (Fintech İstanbul, 2019).

CHATBOT UYGULAMALARINA KARŞI SALDIRILAR

Mevcut chatbot uygulamaları tamamen güvenli değildir ve çoğunlukla Malware (kötü niyetli yazılım) veya DDoS (Dağıtık Servis Durdurma) saldırılarına maruz kalmaktadır. Yanlış tasarımlar ve önlemler ile oluşan güvenlik açıkları yüzünden bankaların ağına, uygulamalarına ve veri tabanlarına erişim sağlanabilir. Bu gibi zararlı sonuçların doğmaması için bankalar yüksek derecede güvenlik önlemleri almalıdır.

Kötü Niyetli Chatbotlar: Saldırganlar chatbotlar aracılığıyla müşterilere bir ortalama linki göndererek onların kişisel bilgilerini elde edebilirler. Saldırganlar aynı zamanda hedef bilgisayarda bir uzaktan erişim trojanının (RAT) yüklenmesi gibi işlemleri de gerçekleştirebilir (Trend Micro Research, 2018).

Siber İşkence: Siber işkence ile saldırganlar chatbota zorlu sorular göndererek veya veri tabanı sorgu komutları girerek sohbet motoruna saldırırlar. Sorgu komutları ile saldırganlar sohbet penceresinin arkasındaki mimariyi belirleyerek müşterilere ait hesap numaraları, müşteri kullanıcı adı gibi kişisel verilere erişebilirler.

Veri Koklama (Data Sniffing): Her türlü veri aktarımının izinsiz olarak dinlenilmesi veya elde edilmesine denilmektedir. Chatbotların müşteri bilgilerine erişimleri olduğu için saldırganlarda bu sohbet alanlarına girilen bilgilere erişmek isterler. Saldırgan, bir chatbot ile müşteri arasındaki kurulan iletişim kanalına girerek müşterinin kişisel bilgilerini doğrudan alabilir.

Sahte Kimlik: Mevcut birçok chatbot mobil uygulamalarda çalışmaktadır. Saldırganlar da bankalara ait web sitelerinin aynı görünümüne sahip sahte web siteleri yaratarak müşterileri kandırabilir ve müşterilerden hassas verilerini vermelerini isteyebilirler. (Cyxtera, 2018).

SALDIRILARA KARŞI ALINABİLECEK GÜVENLİK ÖNLEMLERİ

Bankalar rekabet avantajı sağlamak ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri için sahip oldukları pazar paylarını, ürünlerini, teknolojilerini korumak durumundadırlar. Bunları da aldıkları güvenlik önlemlerini yüksek düzeyde tutarak koruyabilirler.

Kullanılan chatbot uygulamaları da bankaların uyguladığı fiziksel güvenlik önlemleri gibi müşterilerde güven hissi oluşturacak şekilde tasarlanmalıdır (Letheren & Dootson, 2017).

Veri tabanlarıyla bütünleşik olarak çalışan web siteleri chatbot uygulamaları içerebilir ve bu web siteleri üç katmanlı bir yapı içerisinde çalışmaktadır:

1. Katman: Web siteleri için taleplerin başladığı Web tarayıcılarıdır.
2. Katman: Dinamik sayfaların üretildiği uygulama katmanıdır.
3. Katman: Web uygulamaları tarafından kullanılan verilerin depolandığı veri tabanı yönetim sistemleridir (Vural & Sağiroğlu, 2010).

Her bir katmanda ayrı güvenlik önlemleri alınmaktadır. Bu şekilde saldırganların veri tabanlarına erişimleri imkânsız hale gelir.

Yanlış bir tasarım yapılması durumunda web sitelerinde güvenlik zafiyetleri meydana gelmektedir. Güvenlik ihlallerinin yaşanmaması için veri tabanı güvenliğini sağlamaya yönelik yöntemler güçlendirilmeli, istihbaratlar ile herhangi bir atak hazırlığı varsa tespit edilmelidir.

Chatbotlar, web siteleri için uygulanan güvenlik önlemleri ile korunmaktadır. Aşağıda bankalar tarafından, chatbotların güvenliği için uygulayabilecekleri güvenlik önlemleri yer almaktadır.

Sızma Testi: Güvenlik tehditlerinin, zafiyetlerinin tespiti için bankalar tarafından sızma testleri

uygulanmaktadır. Sızma testleri sorun ortaya çıkmadan önce tedbirler alınmasında kullanılan önemli bir araçtır. Sızma testlerinde amaç var olan veya oluşabilecek güvenlik açıklarını bulmak ve bu açıklara karşı önlem almasını sağlamaktır.

Web Uygulama Güvenlik Duvarı (WAF): “Web Application Firewall” web sitelerinin içeriğini korumak için kullanılan güvenlik duvarlarıdır. Bu kapsamda web uygulama protokolleri ve web yazılım dilleri özelinde koruma gerçekleştirilir (Trn Teknoloji, 2018).

Şifreleme: Web siteleri şifreleme işlemi SSL protokolü ile sağlamaktadır. SSL ağ üzerindeki bilgi transferi sırasında güvenlik ve gizliliğin sağlanması geliştirilmiş bir güvenlik protokolüdür. SSL gönderilen bilginin sadece doğru adreste deşifre edilebilmesini sağlar. Bilgi gönderilmeden önce otomatik olarak şifrelenir. Bu şekilde bilginin gizliliği ve bütünlüğü korunur. SSL güvenlik sertifikası uluslararası güvence altındadır. SSL'nin geçerli olduğu sitelerde adres çubuğu https:// ile başlamaktadır (Gökgül, 2014).

Saldırganlar veya bilgisayar korsanları, chatbot saldırılarında verilerin depolandığı sunuculara erişebilirler, verileri anlamak için şifreleri çözemedikleri için verileri elde edemezler.

İki Faktörlü Kimlik Doğrulama: İki faktörlü kimlik doğrulama da başka bir yöntemdir. Kullanıcılar bir sohbete erişebilmeleri için iki ayrı kanal üzerinden kimliklerini doğrulamaları gerekmektedir. Doğrulama kodları kayıtlı e-postaya veya telefon numarasına gönderilir. Kod girilip onaylandıktan sonra erişim izni verilir (Shanbhag, 2018).

Kullanıcı Kimliği Doğrulaması: Kullanıcı kimliği doğrulaması, en çok kullanılan yöntemdir. Kullanıcılara, kullanıcı adı ve şifre gibi giriş bilgileri verilir. Bir müşteri bu güvenli kimlik bilgilerini kullanarak kimliğini doğrulayabilir ve bu şekilde erişim sağlayabilir (Shanbhag, 2018).

Yetkilendirme: Chatbot hizmeti veren bir banka yetkilendirme yaparak kullanıcılara (banka personelleri, müşteriler) belirli bir görevi yürütmesi için izin vermelidir. Bu sayede kullanıcıların kritik verilere erişim sağlanması denetim altına alınmış olur (Shanbhag, 2018).

Biyometrik Kimlik Doğrulama: Biyometrik kimlik doğrulama işlemi, bir müşteriyi doğrulamak için biyolojik girdileri içerir. Müşteriler, retina ve parmak izlerini taratarak kimliklerini doğrulayabilir (Shanbhag, 2018).

Kendini İmha Eden Mesajlar: Chatbotlar kişisel hesap bilgilerini kullanıcılardan gelen girdiler olarak alır ve işlemi gerçekleştirir. Belli bir süre sonra, sohbetler müşteri tarafından sağlanan tüm hassas bilgileri veya verileri otomatik olarak silmelidir (Shanbhag, 2018). Slack platformu üzerinden hizmet sunan Abe chatbotu belli bir süre sonra mesajları imha etmektedir.

Son olarak da blockchain teknolojisinde bulunan kriptografik yöntemlerle, chatbotlar güvenli hale getirilebilir (Mool, 2018).

SONUÇ

Bankalar rekabet avantajı elde etmek için teknolojiye oldukça yararlanmaktadır. Teknolojinin hız kesmeden ilerlemesiyle birlikte yapay zekânın da kullanıldığı yeni teknolojiler ortaya çıkmaktadır. Bu teknolojilerden biri olan ve son yıllarda bankacılıkta trend haline gelen chatbotlar bu sektörde büyük bir etki yaratmıştır. Müşteri ilişkileri konusunda bankalara çok büyük avantajlar sağlarken güvenlik ve gizlilik konusundaki endişeleri de beraberinde getirmiştir.

Chatbotların elde ettiği müşteri verilerine ulaşmak amacıyla saldırılar gerçekleştirilmektedir. Ancak oluşabilecek güvenlik ihlallerine karşı bankalar tarafından sızma testleri, şifreleme, kimlik doğrulama gibi güvenlik önlemleri alınırsa müşteri verilerin güvenliği ve gizliliği desteklenmiş olur. Güvenlik önlemleri chatbotlara güvenilirlik ve erişebilirlik sağlamaktadır. Bununla birlikte bankalar daha kaliteli müşteri deneyimine sahip olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Juniper Research. (2017). *Chatbot Conversations to deliver \$8 billion in cost savings by 2022*. Retrieved from <https://www.juniperresearch.com/analystxpress/july-2017/chatbot-conversations-to-deliver-8bn-cost-saving>
- Cyxtera. (2018). *When Chatbots Are Fraudbots: Who Are Your Users Chatting With?*. Retrieved from <https://blog.easysol.net/chatbot-fraud-attack/>
- Digital Bank Blog. (2018). *BAİ 2018 İnovasyon Ödüllü Kişisel Asistan: ERICA*. Retrieved from <https://digitalbankblog.com/erica/>
- Fintech İstanbul. (2019). *Finansal Servislerde Sesli Asistanların Rolü*. Retrieved from <https://fintechistanbul.org/2019/03/13/finansal-servislerde-sesli-asistanlarin-rolu/>
- Gökgül, M. 2014. Türkiye’de Elektronik Ticaret ve İşletmelere, Tüketicilere Sağladığı Avantajlar, Dezavantajlar. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. İstanbul
- Güven, E. (2017). *Dijital Banka Capital One Emoji Dilinden Anlayan Chatbot’unu Kullanıma Açtı*. Retrieved from <http://fintechtime.com/tr/2017/03/dijital-banka-capital-one-emoji-dilinden-anlayan-chatbotunu-kullanima-acti/>
- Kruh, W. (2018). *KPMG Global Retail Trends 2018*. Retrieved from <https://assent.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2018/03/global-retail-trends-2018.pdf>
- Mool, T. (2018). *Why Embed a Chatbot on Your Website? Better Data Security and User Experience*. Retrieved from <https://nativemsg.com/blog/why-embed-a-chatbot-on-your-website-better-data-security-and-user-experience/>
- Letheren, K., & Dootson, P. (2017). *Banking with a chatbot: a battle between convenience and security*. Retrieved from <https://theconversation.com/banking-with-a-chatbot-a-battle-between-convenience-and-security-81328>
- Revang, M., Baker, V., Manusama, B., & Mullen A. (2018). *Market Guide for Conversational Platforms*. Retrieved from <https://www.gartner.com/doc/3879492/market-guide-conversational-platforms>
- Shanbhag, A. (2018). *9 Ways To Enhance Chatbot Security*. Retrieved from <https://botcore.ai/blog/6-ways-to-enhance-chatbot-security/>
- Pazarlamasyon. (2018). *Chatbotların Kısa Tarihi Özeti*. Retrieved from <https://pazarlamasyon.com/chatbotlarin-kisa-tarihi-ozeti/>
- Trend Micro Research. (2018). *Mapping the Future: Dealing With Pervasive and Persistent Threats*. Retrieved from <https://documents.trendmicro.com/assets/rpt/rpt-mapping-the-future.pdf>
- Trn Teknoloji. (2018). *Web Uygulama Güvenlik Duvarı/WAF*. Retrieved from <https://trnteknoloji.com/markalar/barracuda-networks/barracuda-ag-ve-guvenlik-cozumleri/web-uygulama-guvenlik-duvari-waf/>
- Vural, Y., & Sağıroğlu, Ş. (2010). Veritabanı Yönetim Sistemleri Güvenliği: Tehditler ve Korunma Yöntemleri. *Politeknik Dergisi*. 13. 71-81.
- Yalçın, F. (2017). *Bankacılık ve Finans Sektöründeki Chatbot’lar*. Retrieved from <https://www.fundalina.com/bankacilik-finans-sektorundeki-chatbotlar/>

Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Bölgeler İtibariyle Finansal Büyüklüklerinin Analizi

Dr. M. Oğuz KÖKSAL
TC Ziraat Bankası
Ankara, 06000, Türkiye

Dilhan UÇAR
Bankacılık ve Finans Bölümü - Hukuk Fakültesi
Başkent Üniversitesi
Ankara, 06000, Türkiye

Selen GÜNDAY
Bankacılık ve Finans Bölümü
Başkent Üniversitesi
Ankara, 06000, Türkiye

1. GİRİŞ

Bu çalışmada Türkiye Bankalar Birliği'nin kuruluşundan başlayarak günümüze kadar olan zaman dilimi içinde aktif büyümesinin gelişimi ve ekonomi içindeki payı ile yorumlanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan bölgesel ayırım dikkate alınarak bankacılık sektörünün mevduat ve kredi paylarının dağılımı ve bu dağılımın yıllar itibariyle değişimi analiz edilmektedir.

2. LİTERATÜR

Adalet HAZAR ve Şenol BABUŞCU (2013) tarafından yapılan çalışmada bankacılık sektörünün ekonomik büyümesi bölgesel olarak incelenmektedir. Kredi ve mevduatın bölgesel analizi yapılarak kredi mevduat döngüsünün hangi bölgelerde sağlandığı saptanmıştır.

Burcu TUNÇ (2012) tarafından yapılan çalışmada, Merkez Bankası'nın uyguladığı para politikalarının bankalar üzerindeki etkisini Merkez Bankası'nın yayınladığı "Banka Kredileri Eğilim Anketi" baz alınarak incelenmektedir. Çalışma sonunda izlenen para politikalarının arz ve talepten bağımsız olarak kredi hacmi üzerinde etkili olduğu ortaya konmaktadır.

Emre Alpan İNAN (2005)'in Türk Bankacılık Sisteminde Şube, Kredi ve Mevduatın Coğrafi Dağılımı adlı çalışmada amaç Türk Bankacılık Sistemi'nin bölge ve il bazında incelenmesidir. İl bazında yoğunlaşmanın bölgesel payların etkilediği, mevduatın krediye dönüşme oranının ülke genelinde düşük olduğu sonuçlarına ulaşılmaktadır.

Ahmet TURGUT ve Hacı İsa ERTAY (2013) tarafından yapılan çalışmada, mevduat bankalarının yurt içi kredi hacminin gayri safi milli hasıla arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Ekonomik büyüme ile kredi hacmi arasındaki ilişki incelenmektedir. Finansal istikrarsızlık dönemleri ve yapılanma süreçlerindeki dalgalanmalar bankacılık sektörünün o dönemki büyüme oranlarını etkilemektedir.

3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YILLAR İTİBARIYLA EKONOMİ İÇİNDEKİ GELİŞİMİ

Ülke ekonomileri içinde faaliyette bulunan en önemli sektörlerin başında bankacılık sektörü gelmektedir.

3.1. Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler Işığında GSMH-Bankacılık Sektörü Aktif Büyüklüğü İlişkisinin Dönemsel Değerlendirmeleri

TABLO 1
Türk Bankacılık Sektörünün Ekonomi İçindeki Payı % (1959-2017)

Yıllar	Aktif / GSMH	Yıllar	Aktif / GSMH
1959	40,7	1988	52,9
1960	41,5	1989	47,3
1961	40,8	1990	42,9
1962	39,5	1991	46,6
1963	37,6	1992	50,2
1964	47,6	1993	52,5
1965	54,7	1994	52,0
1966	57,8	1995	52,2
1967	56,0	1996	59,8
1968	41,7	1997	65,9
1969	44,5	1998	68,8
1970	43,5	1999	92,1
1971	39,7	2000	82,9
1972	40,9	2001	94,3
1973	40,1	2002	77,3
1974	38,6	2003	70,0
1975	42,6	2004	71,4
1976	46,0	2005	81,6
1977	50,7	2006	84,2
1978	42,2	2007	86,5
1979	35,2	2008	74,0
1980	31,4	2009	84,0
1981	37,2	2010	91,0
1982	41,7	2011	94,0
1983	45,2	2012	92,0
1984	45,3	2013	105,0
1985	43,9	2014	108,0
1986	49,4	2015	121,0
1987	55,1	2016	105,0
		2017	105,0

1968 yılı siyasi olaylarından etkilenecek %41,7'ye gerilemiştir. 1973'te bir petrol krizi ortaya çıkmıştır. Bankacılık sektörünün payı %40,1'e düşmüştür. 12 Eylül 1980 yılındaki askeri hareketin etkisiyle bankacılık sektörünün ekonomi içindeki payı %31,4'e düşmüştür. 1980 yılından sonra banker iflası ile birçok banka mali bünyesinde sorun yaşamıştır. 1990'lı yıllar bankacılık sektöründe teknolojinin hissedilmeye başlanıldığı yıllardır. Türk Lirasının yaşadığı değer kaybı, 1994 yılında kriz kaçınılmaz hale gelmiştir. 5 Nisan Kararları ile krizin etkileri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Sektörün ekonomi içindeki payı 1999 yılı sonunda %92,1'e kadar yükselmiştir. IMF ile yapılan anlaşma gereklerine uyulmaması 2000 Kasım, 2001 Şubat krizlerinin yaşanmasına neden olmuştur. BDDK, 1999'da kurulmuştur. 2005 yılında 5144 sayılı Bankacılık Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Küresel krizin sonucu olarak sektörün payı %74 seviyesine gerilemiştir. 2010 yılından itibaren bankacılık sektörü ekonomi içindeki ağırlığını giderek artırmaya devam etmiştir.

3.2. Bankacılık Sektörünün Temel Finansal Rakamlarının Dönemsel Gelişmeler Işığında Trendi

Daha doğru gözlem yapabilmenin amaçlandığı bu çalışmada tüm rakamlar USD dolar cinsinden dikkate alınmaktadır. Tüm rakamların seyri analiz edilirken dolar cinsinden değerleri göz önünde bulundurulmaktadır.

4. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TEMEL FİNANSAL RAKAMLARININ BÖLGESEL ANALİZİ

Bu analizdeki amacımız sektörün genel olarak kredi ve mevduat açısından dağılımında bölgesel farklılıkların olup olmadığına dikkat çekmektir.

TABLO 2
Mevduatın Bölgesel Dağılımı 1988-2017 (%)

Yıllar	İstanbul	Batı Anadolu	Ege	Akdeniz	Doğu Marmara	Batı Karadeniz	Orta Anadolu	Batı Marmara	Doğu Karadeniz	Güneydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Kuzeydoğu Anadolu	Toplam
1988	36,84	21,56	11,99	7,03	5,95	3,99	3,49	3,23	2,41	1,51	1,10	0,90	100,00
1989	36,29	23,44	11,74	6,52	5,66	3,84	3,54	3,22	2,19	1,42	1,08	1,05	100,00
1990	34,74	23,25	11,05	6,65	6,15	3,45	3,34	3,14	1,94	1,37	1,06	0,88	100,00
1991	34,32	23,05	12,03	6,58	5,82	4,00	5,00	3,39	2,07	1,58	1,20	0,95	100,00
1992	33,10	24,34	12,30	6,87	6,34	3,86	3,66	3,52	2,16	1,64	1,26	0,94	100,00
1993	39,47	21,65	11,23	6,26	5,77	3,62	3,44	3,12	1,82	1,52	1,21	0,89	100,00
1994	35,38	19,95	13,06	7,41	6,58	3,90	4,21	3,37	2,22	1,72	1,30	0,89	100,00
1995	38,21	19,75	12,70	7,13	6,28	3,65	3,67	3,15	2,01	1,55	1,12	0,76	100,00
1996	41,54	20,67	11,66	6,44	6,04	3,05	2,94	2,90	1,74	1,37	1,00	0,65	100,00
1997	44,08	19,91	10,97	6,31	5,65	3,00	2,66	2,72	1,77	1,31	0,98	0,64	100,00
1998	43,91	20,20	10,81	6,29	6,02	2,91	2,52	2,69	1,68	1,37	0,97	0,63	100,00
1999	44,65	19,39	10,79	6,60	6,15	2,96	2,34	2,57	1,58	1,46	0,94	0,58	100,00
2000	44,80	21,73	9,95	6,50	6,23	2,47	2,06	2,33	1,42	1,20	0,81	0,50	100,00
2001	47,14	18,14	10,17	6,50	5,92	2,66	2,43	2,37	1,62	1,49	0,91	0,67	100,00
2002	44,21	19,13	10,55	6,96	6,42	2,70	2,58	2,59	1,67	1,62	0,99	0,59	100,00
2003	42,62	20,39	10,53	6,94	6,55	2,79	2,55	2,64	1,65	1,69	1,04	0,62	100,00
2004	41,95	20,20	10,61	7,46	6,76	2,81	2,63	2,70	1,66	1,64	0,98	0,62	100,00

2005	44,10	19,31	10,57	7,16	6,45	2,71	2,37	2,63	1,58	1,58	0,93	0,62	100,00
2006	45,22	18,16	10,95	7,24	6,00	2,73	2,34	2,67	1,53	1,52	0,93	0,73	100,00
2007	43,62	20,35	10,76	7,35	5,91	2,66	2,23	2,73	1,46	1,47	0,87	0,60	100,00
2008	45,59	18,78	10,81	7,20	5,76	2,59	2,26	2,63	1,38	1,55	0,89	0,56	100,00
2009	46,03	17,35	10,91	7,31	5,80	2,79	2,37	2,71	1,43	1,76	0,96	0,59	100,00
2010	45,61	18,54	10,51	7,13	5,75	2,70	2,34	2,66	1,37	1,74	0,99	0,66	100,00
2011	46,02	18,62	10,43	7,22	5,63	2,53	2,32	2,49	1,34	1,80	0,99	0,61	100,00
2012	47,75	17,70	10,23	7,11	5,43	2,50	2,24	2,43	1,29	1,76	0,95	0,60	100,00
2013	48,51	17,34	9,98	7,10	5,45	2,36	2,31	2,33	1,28	1,82	0,95	0,57	100,00
2014	49,34	16,18	10,04	7,09	5,70	2,36	2,26	2,46	1,29	1,77	0,96	0,56	100,00
2015	48,88	16,21	10,24	7,04	5,77	2,34	2,29	2,54	1,36	1,81	0,96	0,58	100,00
2016	49,88	15,69	10,11	6,73	5,69	2,28	2,29	2,52	1,35	1,90	0,97	0,59	100,00
2017	48,90	15,50	10,32	6,94	5,87	2,36	2,35	2,61	1,39	2,16	1,02	0,59	100,00

Tüm yıllarda İstanbul ili tek başına ülkenin diğer bölgelerini geride bırakarak en büyük mevduat payına sahip yer olarak karşımıza çıkmaktadır.

TABLO 3
Kredilerin Bölgesel Dağılımı 1988-2017 (%)

Yıllar	İstanbul	Batı Anadolu	Ege	Akdeniz	Batı Marmara	Doğu Marmara	Doğu Karadeniz	Batı Karadeniz	Orta Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Orta Anadolu	Kuzeydoğu Anadolu	Toplam
1988	32,82	27,60	11,40	9,35	4,57	3,98	3,34	2,15	1,70	1,55	0,83	0,72	100
1989	31,07	24,35	11,71	11,07	4,51	4,69	4,80	2,56	2,15	1,46	0,87	0,77	100
1990	30,07	23,99	11,70	11,18	4,74	5,24	5,01	2,83	2,15	1,50	0,88	0,72	100
1991	33,56	24,95	11,18	10,82	2,58	4,85	4,84	2,29	2,03	1,43	0,79	0,69	100
1992	34,77	21,29	11,30	11,83	3,21	4,71	5,79	2,34	1,85	1,48	0,76	0,67	100
1993	38,29	22,35	11,83	9,04	2,75	5,12	3,80	2,48	1,71	1,27	0,67	0,69	100
1994	37,81	26,31	11,25	8,89	2,28	4,51	3,79	1,74	1,33	1,19	0,42	0,47	100
1995	36,89	24,66	12,34	9,06	2,48	5,64	3,16	2,00	1,40	1,34	0,45	0,59	100
1996	39,71	27,09	11,48	6,39	1,95	5,95	1,53	1,93	1,55	1,37	0,46	0,58	100
1997	41,00	26,90	11,16	6,09	1,89	5,42	1,56	1,83	1,51	1,61	0,48	0,55	100
1998	43,48	19,20	11,70	6,60	2,03	7,24	2,71	2,15	1,66	2,01	0,61	0,62	100
1999	40,46	23,44	9,82	6,93	1,80	6,84	3,91	2,07	1,69	1,78	0,61	0,64	100
2000	42,87	18,53	10,02	6,93	1,97	7,34	4,69	2,32	1,98	1,80	0,77	0,79	100
2001	48,83	23,58	9,07	6,31	1,39	0,56	4,44	1,77	1,49	1,44	0,52	0,61	100
2002	52,07	18,13	7,79	5,59	1,19	6,92	3,50	1,43	1,33	1,26	0,45	0,35	100
2003	49,48	11,56	10,51	7,06	1,83	8,56	3,60	2,11	1,92	2,17	0,68	0,51	100
2004	45,90	11,48	10,31	7,76	2,10	10,31	3,06	2,60	2,38	2,57	0,87	0,67	100
2005	45,54	14,46	2,72	9,06	2,72	12,02	2,89	3,16	2,59	2,83	1,12	0,88	100
2006	46,57	14,56	2,92	8,82	2,92	11,56	1,73	3,39	2,73	2,81	1,15	0,85	100
2007	45,52	13,91	3,13	9,00	3,13	12,18	1,99	3,57	2,75	2,86	1,10	0,87	100
2008	44,05	13,54	3,23	9,76	3,23	12,67	1,97	3,52	2,77	3,30	1,13	0,84	100

2009	44,54	14,25	3,09	9,93	3,09	11,89	1,91	3,47	2,67	3,14	1,17	0,85	100
2010	45,33	13,19	3,02	10,07	3,02	11,59	1,84	3,49	2,81	3,57	1,22	0,86	100
2011	41,47	12,47	11,28	10,01	3,04	7,63	1,83	3,38	2,85	3,81	1,33	0,91	100
2012	41,81	12,45	10,96	9,99	2,98	7,48	1,83	3,34	2,85	3,98	1,32	1,00	100
2013	41,65	13,24	11,03	9,65	2,85	7,77	1,70	3,11	2,65	4,25	1,23	0,88	100
2014	42,48	13,34	10,86	9,64	2,73	7,24	1,65	2,92	2,62	4,36	1,31	0,85	100
2015	42,47	14,20	10,73	9,50	2,61	7,30	1,49	2,70	2,50	4,35	1,25	0,89	100
2016	43,57	14,46	10,60	9,28	2,55	6,98	1,50	2,53	2,43	4,03	1,16	0,91	100
2017	42,29	14,54	10,93	9,41	2,62	7,20	1,53	2,58	2,46	4,27	1,21	0,97	100

Tüm yıllarda toplam kredilerden İstanbul'un aldığı pay %30-%50 aralığındadır. Kredide ikinci büyük pay Batı Anadolu Bölgesi, 3. büyük pay ise Ege Bölgesidir.

5. SONUÇ

58 yıllık zaman dilimi içinde Türk Bankacılık Sektörü hacimsel olarak ekonomi içindeki payını artırmakla birlikte, reel olarak zaman zaman daralmalar yaşamıştır.

Bu çalışmanın en önemli bulgularından birisi bölgesel olarak İstanbul'un bankacılık sektörü açısından önemini yıllar itibarıyla giderek artırdığı, diğer bazı bölgelerden İstanbul'a hem kredi hem de mevduat potansiyelinin kaydığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan Bader Halil, *Kriz-Büyüme-İstihdam Üçgeninde 1994 ve 2001 Krizleri*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 64-2.

Bumin Mete, *Yeniden Yapılandırma Sonrası 2004-2014 Döneminde Türk Bankacılık Sektörü*, Maliye Finans Yazıları, 2016 (105) 177-222.

Cihangir Mehmet, *Finansal Krizin Banka Birleşmelerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Çerçevesinde Kronolojik Bir Yaklaşım*, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:19,Sayı:1.

Demirel Gökçe Hatice, *Krizlerin Menkul Kıymetler Borsalarına Etkisi: İMKB Örneği*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, 2009.

Devecioğlu Can, *Kredi Kartı Tarihçesi ve İlk Kredi Kartı*, 12 Ağustos 2017.

Hazar Adalet, Babuşcu Şenol, *Türk Bankacılık Sektörü Kredi-Mevduat Gelişmelerinin Bölgesel Analizi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Nisan 2013, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 93-119.

<http://www.bilgelog.com/1973-petrol-krizi/>, 23 Aralık 2013.

<https://kolayekonomi.com/kredi-karti-tarihcesi-ve-dunyanin-ilk-kredi-karti/>

https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7568/TBB_Arastirma_Sunum_AB_TR_28112018.pdf

İnan Alpan Emre, *Türk Bankacılık Sisteminde Şube, Kredi ve Mevduatın Coğrafi Dağılımı*, Bankacılar Dergisi, Sayı:54,2005.

İnternet: BORSA İSTANBUL <https://www.borsaistanbul.com/data/yayinlar/ik.pdf> adresinden 21 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: PSM, 2013 <http://www.psmmag.com/haber/turkiyeyi-kartla-atmyle-tanistiran/1100104> adresinden 21 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: SPK <http://www.spk.gov.tr/Sayfa/Index/0/0> adresinden 21 Mart 2019’da alınmıştır.

İşcan Aycan, *Banka Kredilerindeki Daralmanın Ekonomik Etkileri ve Krizlerdeki Gelişim*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, 2003.

İzgi Ali Rıza, *Kıbrıs Barış Harekatı Sonrasında Türkiye’ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçları*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Oktar Suat, Dalyancı Levent, *Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler*, Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2010 Sayı: 2.

Öncü Semra, Aktaş Rabia, *Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi*, Celal Bayar Üniversitesi, Yönetim ve Ekonomi, 2007 14/1.

Özavcı Hilmi Ozan, *Düşünce Tarihi Merceğinden: “Türkiye’de Liberalizm”*, Utrecht Üniversitesi.

Özsağır, Arif, *Askeri Darbe ve Müdahalelerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”*, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 2013 12(4):759-773.

Öztürk Salih, Saygın Selin, *1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu*, BJSS Balkan Journal of Social Sciences , Cilt 6 sayı 12.

Öztürk Serdar, Gövdere Bekir, *Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2010, Cilt:15 Sayı: 1.

Tuna Kadir, Bektaş Hakan, *Kredi Hacminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Rolünün İncelenmesi: Türkiye Örneği*.

Tunay K. Batu, *Türk Bankacılık Sektöründe Rekabet ve Kırılganlık*, Bankacılar Dergisi, Sayı:68, 2009.

Tunç Burcu, *Kredi Hacmini Etkileyen Faktörler: Banka Kredileri Eğilim Anketi Analizi*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, 2012.

Türkiye Bankalar Birliği, *Temel Ekonomi ve Bankacılık Göstergeleri, Türkiye-AB Ülkeleri*, 2018.

Vurur N. Serap, Özen Ercan, *Türkiye’de Mevduat Banka Kredisi ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin İncelenmesi*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6/3, 2013.

Katılım Bankalarının Risk Düzeylerinin Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Karşılaştırmalı Analizi

Esmâ SEZGİN

Bankacılık ve Finans Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi
Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum / Türkiye
esma_sezgin@hotmail.com

Doç. Dr. Eşref Savaş BAŞCI

Bankacılık ve Finans Bölümü, Hitit Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Çorum/Türkiye
esavasbasci@hitit.edu.tr

ÖZET

Türkiye’deki bankacılık sektörü, çağdaş anlamda bankacılığın gerektirdiği unsurları yerine getirmekte olan ve sermaye yapısı itibariyle oldukça güçlü finansal otoritelerden oluşmaktadır. Bu sektörde bulunan banka türlerinden, katılım bankaları ise faizsizlik prensibiyle çalışarak, bu prensibe uygun şekilde fon toplayıp kullandıran bir bankacılık modelidir. Risk faktörünün oldukça önemli olduğu bankacılık sektörü içerisindeki katılım bankalarının ayakta kalabilmesinin birincil unsuru ise etkin bir risk yönetimine sahip olmaktan geçmektedir. Bu çalışmada ele alınan katılım bankaları için 2016 ve 2017 yılının 4. çeyrekleri ile 2018 yılının 3. çeyreğinde ortaya çıkan risk düzeyleri analiz edilmiştir. Gri İlişkisel Analiz yöntemi aracılığıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, belirlenen rasyolar doğrultusunda analiz edilerek verili yıllarda en riskli ve en güvenilir bankalar tespit edilmiştir. Analizler neticesinde ise verili yılların her birinde en güvenilir banka Vakıf Katılım çıkmaktayken; en riskli bankanın ise Kuveyt Türk olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Sermaye Yeterliliği, Likidite Rasyoları, Gri İlişkisel Analiz, Risk Seviyesi*

GİRİŞ

Portekizce de risk “cesaret” anlamına gelmekteyken; “kader, riziko, tehdit” gibi kavramlar ise risk kavramından çok daha önce var olmuş geleneksel toplumlara ait kavramlardır. Sonradan meydana gelen bir tür modern toplum ürünü olarak kullanılan risk kavramı daha çok olumsuz anlamda kullanılmaktadır. Günümüzde neredeyse her alanda sıklıkla kullanılmakta olan bu kavram, mali piyasalarda da oldukça önemli görülmektedir (Sayım & Er, 2009, s. 7).

Bankacılık sektöründe ise; şirket yönetimin amaçları doğrultusunda, şirket sahibi kişilerin sahip oldukları varlıkların değerlerinin artırılması amaç olmakta ve bu amacın gerçekleştirilebilmesi de belli seviyelerde risk alınabilmesine bağlı olmaktadır (Ertürk, Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Risk Yönetimi, 2010, s. 62). Üstlenilen risklerle beklenen getiri arasındaki dengenin sağlanabilmesi için gerçekleştirilen faaliyetler olarak da tanımlanan risk yönetiminin bankacılık sektörü için denetlenmesi, sektörde istikrar sağlanabilmesi adına önemli bir unsurdur (Yarız, 2011, s. 2). Bu sebepten de bankaların her türlü müşterisini denetleyebilmesi, kredi verme aşamasında temkinli olması gerekmektedir. Bu noktada bankalara etki eden sorunların başında; zayıf portföy yönetimi, sınırlı kredi standartları ve de ekonomide yaşanan gelişmelerin müşterilerin kredi geri ödemelerini geciktirmesi oluşturmaktadır (Bağcı, 2018, s. 225).

Sağlam ve istikrarlı bir yapıya kavuşturulması amaçlanan bankaların; risklerden en az seviyede etkilenebilmeleri için alınan önlem ve standartlar, 1930 yılında Uluslararası Ödemeler Bankası’nın

kurulması ile uygulamaya konmuş ve geliştirilmiştir. 1974 yılında da Uluslararası Ödemeler Bankası bünyesinde kurulmuş olan Basel Bankacılık Denetim Komitesi, risk yönetimi ve sermaye yeterliliği konularında uluslararası standartlar getirmek ve bankaların getirilen bu standartlara en üst seviyede uyum sağlaması amacıyla kurulmuştur (Erdoğan, 2014, s. 141). Bankacılık sektörüne risk yönetimi konusunda önemli yenilikler getirmiş olan Basel düzenlemelerinin getirmiş olduğu en temel yenilikler; bankaların sermaye yeterlilik oranlarının artırılmasıyla kurumlara verilmiş olan kredilerin derecelendirilmesi şeklinde sıralanmaktadır. Basel III düzenlemesi ile birlikte de risk yönetimi konusunda çok daha başarılı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemelerin tümü bankaların risk yönetimlerini güçlendirmek için getirilmiş düzenlemelerdir (Koç, 2013, s. 285).

Bankalarda riskliliğin ölçülmesine yönelik kullanılan çok kriterli karar verme yöntemlerinden bir tanesi de Gri İlişkisel Analiz (GRA) yöntemidir. Temel varsayımı ilk olarak alternatiflerin tümünün karşılaştırılması olan bu yöntemin bu varsayımı ise gri ilişkisel derecelendirme olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda GRA analizi; çok değişkenli istatistiklere dağılım ihtiyacı bulunmayan, yeteri kadar veri içermeyen ve de belirsizlik sebebiyle modellenmesi mümkün olmayan problemlere çözüm üretmektedir (Başdeğirmen & Işıldak, 2018, s. 565).

Bu çalışmada; belirlenen katılım bankalarının 2016-2018 yılları arası belirlenen dönem ve rasyolara göre; en riskli bankadan en güvenilir bankaya şeklinde yapılan sıralamasında GRA tekniği kullanılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Bankacılık sektöründe risk unsuru sıklıkla çalışılmış bir konu olmasının yanı sıra; katılım bankacığına yönelik risk seviyesinin karşılaştırılması konusu literatürde sınırlı olarak yer alan bir konudur. Bu sebepten de literatür incelenmesi kısmında bankaların risk seviyelerinin belirlenmesi ve risk yönetimine ilişkin bazı çalışmalar ele alınmıştır.

Işıl ve Gökhan'ın (2015) yılında birlikte yapmış oldukları çalışmada; Türkiye'de faaliyet gösteren dört adet katılım bankasının likidite risklerine etki eden faktörler, 2006-2014 yılları arasındaki üçer aylık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Yöntem olarak ilişkisiz regresyon (SUR) yönteminin kullanıldığı çalışmada; katılım bankalarının önceki dönem likidite risklerinin (GAP_{t-1}) ile kredi genişliğinin (KTV) likidite riski üzerinde etkisinin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Yani geçmiş dönemdeki finansman açığının toplam varlıklara oranı ile toplam kredilerin toplam varlıklar içerisindeki payının artması, katılım bankalarının likidite risklerinin de artacağı manasına gelmektedir.

Gül, Torun ve Dumrul'un birlikte (2017)' de yapmış oldukları bir çalışmada; Türkiye'de bulunan katılım bankalarını etkileyen faktörler incelenmiş ve bu faktörlerin ticari bankalarla bir ilişkisinin olup olmadığına bakılmıştır. 2005-2013 yılları arasındaki dönemin alındığı çalışmada Johansen eş-bütünleşme yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, faiz ve kar payı oranları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

(2018) yılında Gündoğdu tarafından yapılan bir çalışmada; yine Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının 2010-2017 yıllarına ait verileri ile finansal performansları Gri ilişkisel Analiz (GRA) yöntemi ile analiz edilmiştir. 2017 yılındaki katılım bankaları beş adet olmakla birlikte çalışmaya kapatılmış olan Bank Asya da dahil edilmemiştir. Çalışmada beş adet finansal rasyo kullanılmış ve gerçekleştirilen analiz neticesinde ise; Türkiye Finans Katılım Bankası birinci sırada, Albaraka Türk Katılım Bankası ise en son sırada yer almıştır. Bu analiz sonucuna göre ortaya çıkan bir diğer unsur ise katılım bankalarının finansal performanslarının istikrarsız olarak belirlenmiş olmasıdır.

Son olarak yine (2018) yılında Bağcı'nın gerçekleştirdiği çalışmada ise; katılım bankalarının 2010-2017 dönemi arasında risk düzeylerinin karşılaştırılması konusu incelenmiştir. Bu incelemede de yine (GRA) yöntemi kullanılmış ve risk ölçüsü olarak sermaye yeterliliği rasyolarından yararlanılmıştır. Analiz sonucuna göre; bu zaman diliminde yatırım yapılması uygun ve riski en az olan banka Vakıf Katılım iken; riski en fazla olan bankanın ise Bank Asya olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada ise; yine belirlenmiş katılım bankalarının 2016-2018 yılları arasındaki dönemde risk düzeyleri GRA yöntemiyle incelenmiştir.

YÖNTEM ve KULLANILAN DEĞİŞKENLER

GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ (GRA)

Gri Sistem Teorisi (GST) adı altında bulunan GRA yöntemi; küçük sayıda örneklem kullanan ve araştırma konusu oldukça kolay ve kesin olarak sonuçlanan bir yöntemdir. Bu teoriden, Çinli Profesör Deng Ju Long tarafından 1982 yılında yazılmış bir makalede bahsedilmiş ve bu makaleyi bilen akademisyenler de kendi çalışmalarında GST'yi kullanmaya başlamışlardır. Akademik camiada sıklıkla kullanılan bir yöntem olduğundan da GST git gide gelişme göstermiştir. Örneklem sayısı az olan ve kategorize edilebilen verilerin sıralanması ile performans değerlendirmesi yapan bu yöntemin asıl amacı; karmaşık yapıdaki yöntemleri daha anlaşılır kılmak ve daha gerçekçi sonuçlar elde edebilmektir. Bu sebepten de verilerin sınırlı sayıda olması yöntemi çok daha kolay ve anlaşılır kılmıştır.

Bu teorinin alt dallarından bir tanesi olan GRA yöntemi; sonuçlarını renk skalasına göre yapmaktadır. Bu renk skalasındaki renkler bilginin kesinlik seviyesine göre yer almaktadır. Bilgiye tam anlamıyla ulaşıldığında renk skalasında beyaz renge; bilgiye erişim olmadığında veya yanlış bilgiye erişildiğindeyse analiz sonucunda siyah renk, yetersiz bilgiye erişim sağlandığında ise analiz sonucunun gri renk olduğu görülmektedir. Gri Sistem Teorisi'nde bulunan renk skalası Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: GST' nin Renk Skalası

Renk Skalası	Siyah	Beyaz	Gri
Bilgi Bakımından	Bilinmiyor	Biliniyor	Tam değil
Görünüm Bakımından	Karanlık	Aydınlık	Gri
Süreç Bakımından	Yeni	Eski	Geçiş Dönemi
Özellik Bakımından	Düzensiz	Düzenli	Kompleks
Yöntem Bakımından	Olumsuz	Olumlu	Değişken
Davranış Bakımından	Hoşgörü	Katı	Tolerans
Sonuç Bakımından	Sonuç Yok	Tek Çözüm	Birden Çok Çözüm

GST'de bulunan en popüler sistem de GRA'dır. Bu yöntem bir çeşit karar verme yöntemi olarak kesikli veri seti ile eksik bilgiden yola çıkıp sıralama ve derecelendirme yapmakta ve bu sayede en iyi performansı olanı seçebilmektedir. Yöntemin tercih edilmesindeki en önemli neden de sınırlı sayıda veri seti ile en kesin sonuca ulaşmasıdır (Çakır, 2018, s. 89-91).

GRA tekniği uygulandıktan sonra gri ilişki derecesi olarak nitelendirilen ve karşılaştırılan alternatifler için 0-1 arasında değişkenlik gösteren puanlar belirlenir. Bu teknik sayesinde belirlenmiş olan bu puanlar ile alternatiflerinin karşılaştırılmasıyla da sonuçlar yorumlanmaktadır. Bu teknik 6 adet adımdan meydana gelmektedir.

Birinci Adım: Karar matrisi belirlenmektedir. Alternatifleri karşılaştırmak ve sıralayabilmek adına bir matris oluşturulur.

$$x_{ij} = \begin{bmatrix} x_1(1) & x_1(2) & \dots & x_1(m) \\ x_2(1) & x_2(2) & \dots & x_2(m) \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_n(1) & x_n(2) & \dots & x_n(m) \end{bmatrix}$$

Formülde bulunan satırlar alternatifleri gösterirken sütunlar ise kriterleri göstermektedir.

İkinci Adım: Standardize etme işlemi uygulanmaktadır. Yani analiz içerisinde kullanılan veriler normalize edilmektedir. Bu uygulama da üç aşamada gerçekleştirilir.

- İlk aşamada verilerin maksimum olması gerekmektedir;

$$x'_i(j) = \frac{x_i(j) - \min_{i=1}^n x_i(j)}{\max_{i=1}^n x_i(j) - \min_{i=1}^n x_i(j)}$$

- İkinci aşamada ise verilerin minimum olması gerekmektedir.

$$x'_i(j) = \frac{\max_{i=1}^n x_i(j) - x_i(j)}{\max_{i=1}^n x_i(j) - \min_{i=1}^n x_i(j)}$$

- Üçüncü aşamada ise ideal bir değer olup olmadığına bakılmaktadır.

$$x'_i(j) = 1 - \frac{x_i(j) - x_{idl}(j)}{\max\{\max_{i=1}^n x_i(j) - x_{idl}(j), x_{idl}(j) - \min_{i=1}^n x_i(j)\}}$$

Sonuç olarak üç aşamada veriler normalleştirilmektedir. Verilerin normalleşmesiyle yeni veri grubu 0-1 arasında bir değer alır. Bundaki amaç da; pozitif, negatif ya da ideal bir veri aralığına sahip olan verilerin tümünü aynı standarda sokmaktır.

Üçüncü Adım: Bu adımda referans serisi oluşturulur. Matrisin her iki sütununda bulunan en büyük değer tespit edilip referans serisi bulunmaktadır. Yeni oluşan matris de;

$$x'_{ij} = \begin{bmatrix} x'_1(1) & x'_1(2) & \dots & x'_1(m) \\ x'_2(1) & x'_2(2) & \dots & x'_2(m) \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x'_n(1) & x'_n(2) & \dots & x'_n(m) \end{bmatrix}$$

şeklinde.

Dördüncü Adım: Fark matrisinin tespit edildiği adımdır. Standardize edilen karar matrisinden referans serisinin çıkarılmasıyla fark matrisi tespit edilmektedir. Bu tespit ise; $\Delta_{0i}(j) = |x'_0(j) - x'_i(j)|$ formülü aracılığıyla yapılmaktadır. Bu formüldeki standart karar matrisi ve referans serisinin farkı alındıktan sonra mutlak değeri de alınıp oluşturulan fark matrisi de aşağıdaki gibidir.

$$\Delta_{ij} = \begin{bmatrix} \Delta_{01}(1) & \Delta_{01}(2) & \dots & \Delta_{01}(m) \\ \Delta_{02}(1) & \Delta_{02}(2) & \dots & \Delta_{02}(m) \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \Delta_{0n}(1) & \Delta_{0n}(2) & \dots & \Delta_{0n}(m) \end{bmatrix}$$

Beşinci Adım: Bu adımda gri ilişki katsayıları tespit edilmektedir. Bunlar; tüm değerler için 0 ile 1 arasında ve de çoğunlukla 0.5 değerini alan katsayılardır. Gri ilişki katsayıları aşağıda bulunan formül yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$\gamma_{0i} = \frac{\min_{i=1}^n \min_{j=1}^m \Delta_{0i}(j) + \zeta x \max_{i=1}^n \max_{j=1}^m \Delta_{0i}(j)}{\Delta_{0i}(j) + \zeta x \max_{i=1}^n \max_{j=1}^m \Delta_{0i}(j)}$$

Altıncı Adım: Son adım olan altınca adımda ise gri ilişki dereceleri tespit edilmektedir. Bu adımda gri ilişki katsayıları ile kriterlerin önemlilik derecelerinin çarpılması suretiyle gri ilişki derecelerinin hesaplanması gerçekleştirilir. Elde edilen değerler büyükten küçüğe sıralanarak da alternatifler arasındaki tercih sıralaması bulunmaktadır. Gri ilişki dereceleri hesaplanırken kullanılan formül de;

$$\Gamma_{0i} = \sum_{j=1}^m w(j) \gamma_{0i}(j), \quad \sum_{j=1}^m w(j) = 1$$
 şeklindedir (Bağcı, 2018, s. 234).

Çalışmamızda değişken olarak kullanılan finansal başlıklar ise;

- Toplanan Fonlar (Türk Parası, Yabancı Para ve Toplam tutar olarak);
- Kullandırılan Fonlar;
- Tasfiye Olunacak Alacaklar (Net);
- Tasfiye Olunacak Alacaklar (Brüt)/ Kullandırılan Fonlar;
- Toplam Aktif;
- Öz Sermaye;
- Net Kar;
- Personel Sayısı;
- Şube Sayısı şeklinde sıralanmaktadır.

BULGULAR ve SONUÇ

Analizde ele alınan katılım bankaları verili yıllar arasında faaliyet göstermiş olan Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Vakıf ve Ziraat Katılım Bankaları olarak belirlenmiştir. 2016 yılı ve 2017 yılının 4. çeyrekleri ile 2018 yılının 3. çeyreğindeki verilerin kullanıldığı analizde hangi bankanın daha güvenli ve hangi bankanın daha riskli olduğu analiz edilmiştir.

Analize konu olan verilerde, 2017'nin 4. çeyreğinde "Kullandırılan Fonlar" kaleminde "Finansal Kiralama Alacakları ve Reeskontları" dahil edilirken; "Sorunlu Alacaklar" ise bu kalemin dışında bırakılmıştır. Aynı durum 2018 yılının 3. çeyreğinde de geçerli olmuş ve ek olarak Net Kar rakamı, geçen yılın aynı dönemine göre mukayese edilmiştir.

Analiz sonucunda ise; 2016, 2017 ve 2018 senelerinin her biri için yapılan sıralamada; ilk sırayı en güvenilir banka olarak Vakıf Katılım Bankası almaktayken bunu sırasıyla Ziraat Katılım Bankası, Albaraka Türk, Türkiye Finans almış; son sırada ise en riskli bankanın Kuveyt Türk Katılım Bankası olduğu görülmüştür. Buradan yola çıkarak; üç yıl içerisinde bankaların performansları ve risk düzeyleri adına gözle görülen bir değişim olmadığı söylenebilmektedir.

Kaynakça

- Akın, B. Y. (2017). Kredi Risk Modellemesi. *T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Finans Enstitüsü Finans Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Programı.*
- Aras, O. N., & Öztürk, M. (2011). REEL EKONOMİYE KATKILARI BAKIMINDAN KATILIM BANKALARININ KULLANDIRDIĞI FONLARIN ANALİZİ. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 167-179.
- Avcı, T., & Aktaş, M. (2015, Ekim). Katılım Bankalarının Kar Payı Ödemeleri ile Mevduat Bankalarının Faiz Ödemelerinin Birbirlerine Yakın Olmasının Nedenlerinin Araştırılması. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 41-51.
- Bağcı, H. (2018). Gri İlişkisel Analiz Tekniği Kullanılarak Katılım Bankalarının Risk Düzeylerinin Karşılaştırılması. (B. Kahyaoğlu, & Z. Ü. Özkara, Dü) *Katılım Finans: Teorik ve Ampirik Çalışmalar*, 225-242.
- Başdeğirmen, A., & Işıldak, B. (2018). Ulaştırma Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Performanslarının Gri İlişkisel Analiz İle Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 563-577.
- Candoğan, M. A., & Altan, M. (2014). Basel Kriterleri Çerçevesinde Operasyonel Risk Ölçüm Yöntemlerinin Karşılaştırılması: Örnek Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(31), 265-276.
- Çakır, A. (2018). Türkiye'de Kamu ve Özel Bankaların Gri İlişkisel Analiz Yöntemine Göre Faaliyet Performanslarının Karşılaştırılması. *T.C. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.*
- Er, B., & Uysal, M. (2012). Türkiye'deki Ticari Bankalar ve Katılım Bankalarının Karşılaştırmalı Etkinlik Analizi: 2005-2010 Dönemi Değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 365-387.
- Erdoğan, A. (2014, Haziran). Basel Kriterlerinin Bankacılık Sektörüne Etkisi ve Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Basel Kriterlerine Uyum Süreci. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 141-182.
- Ertürk, H. (2010). Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Risk Yönetimi. *Denetim*(4), 62-70.
- Ertürk, H. (2010). Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Risk Yönetimi. *Denetim*(4), 62-70.
- Gül, M. E., Torun, T., & Dumrul, C. (2017, Temmuz-Aralık). Türk Katılım Bankalarının Fon Kaynaklarını Etkileyen Faktörler ve Bu Bankaların Klasik Bankalarla İlişkileri Üzerine Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(50), 141-166.
- Gündoğdu, A. (2018, Haziran 30). Türkiye'de Katılım Bankalarının Finansal Performansının Gri İlişki Analizi İle Ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*(17), 201-214.
- Gürel, E., Gürel, E. B., & Demir, N. (2012, Ocak). Basel III Kriterleri. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 1(3-4), 16-28.
- Işıl, G., & Özkan, N. (2015). İslami Bankalarda Likidite Risk Yönetimi: Türkiye'de Katılım Bankacılığı Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1(2), 23-37.
- Koç, S. (2013, Temmuz-Aralık). Bankaların Karşılaştıkları Riskleri Yönetmedeki Etkinliği: Türkiye Ölçeği. *Maliye Dergisi*(165), 275-297.
- Sayım, F., & Er, S. (2009, Temmuz-Ağustos-Eylül 22). Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk. *TMSF, Çatı Bilimsel Yayın Organı*(22), 7-17.
- Tunay, K. B. (2010). Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Performansa Dayalı Risk Modellemesi ve Tahmini: Alternatif Bir Model Önerisi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 1(2), 47-67.
- Yarız, A. (2011, Temmuz). Bankacılıkta Risk Yönetimi: Risk Matrisi Uygulaması. *Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü E-Dergisi*, 1(1).

Çorum'da 1934 ve 1951 Yıllarında Bankacılık Sektörünün Yapısını Ortaya Koyan İki Rapor: Osmanlı Bankası Çorum Şubesi'nin Kapatılması ve İş Bankası Raporu

Tuğba GÜLEN

Finans, Bankacılık ve Sigortacılık,
Hitit Üniversitesi/ Sosyal Bilimler MYO
Çorum,19030, TÜRKİYE

Sema POYRAZ CAN

Finans, Bankacılık ve Sigortacılık,
Hitit Üniversitesi/ Sosyal Bilimler MYO
Çorum,19030, TÜRKİYE

ÖZET

Çalışmada, Çorum ilinin 1934-1952 yılları arasındaki bankacılık yapısını ortaya koyan iki arşiv belgesi incelenmiştir. “Çorum’da İktisadi Durum ve Osmanlı Bankası Şubesinin Kapatılması ” ismini taşıyan ilk belgede Çorum’un tarımsal ve ticari durumu ile ilgili bilgiler verilmiş, banka sektöründe yaşanacak aksaklıkların şehir ekonomisini olumsuz etkileyeceği belirtilmiştir. “Tosya, Çorum, Nevşehir Piyasalarının Ekonomik Durumu ve Banka Mevzuu İle İlgili İş Bankası Raporu” isimli ikinci belgenin ise Çorum ile ilgili bölümleri ele alınmıştır. Bu rapora göre ilgili tarih aralığında Çorum piyasasında bankacılık sektörünün hareketli olmadığı, mevduat temini bakımından verimli ve olumlu sonuç alınmayacağı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Bankası, Türkiye İş Bankası, Çorum

GİRİŞ

Osmanlı Devleti’nde sarrafların yerini bankaların alması Tanzimat Dönemi’nde başlamıştır. İstanbul’da ilk banka 1847 yılında “Bank-ı Der Saadet (İstanbul Bankası)” ismi ile iki Galata banker tarafından hükümet onayı ile kurulmuştur. (Autheman,2002,s.33-45). 1853 yılında “Bank-ı Osmanî (Banque Ottomane)” projesi gündeme alınmış ancak banka faaliyete başlayamamıştır (Al & Akar & Bayraktar, 2014, s. 86-95). Ardından bir İngiliz girişimi olan Osmanlı Bankası (Ottoman Bank) 500.000 Sterlin sermaye ile 24 Mayıs 1856’ da kurulmuştur (Çadırcı, 1997, s. 337-340; Autheman, 2002, s.3). 1857 yılında ise milli banka açma girişimleri Türkiye Milli Bankası (National Bank of Turkey) projesi ile devam etmiş, ancak banka 1862 yılında tasfiye edilmiştir (Al & Akar& Bayraktar, 2014, s. 161-162).

Osmanlı Bankası (Ottoman Bank) 1863 yılında münhasır imtiyazlara sahip bir devlet bankası olarak İngiliz ve Fransız ortaklığına dönüştürülmüş, “Bank-ı Osmanî-i Şahâne (Banque Imperiale Ottomane)” adı ile faaliyetlerine devam etmiştir (Eldem, 2000, s. 12; Özdemir, 2010, s. 10). Bank-ı Osmanî-i Şahâne’nin elde ettiği imtiyazların önde geleni banknot basma tekelinin kendisine verilmesidir. Banka ayrıca devletin haznedarlık görevini de yüklenmiştir (Al& Akar& Bayraktar, 2014, s. 169-172; TCMB, 2008, s.3). Ardından tamamıyla yerli sermaye dayalı bir banka kurmak için, çiftçilere uygun koşullarda tarımsal kredi verilmesi amacıyla, 1863 yılında Memleket Sandıkları kurulmuştur. 15 Ağustos 1888 yılında Ziraat Bankası’nın kurulması ile Memleket Sandıkları bu bankanın şubeleri haline getirilmiştir (Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi, 1963, s. 101-105). 1868 yılında kurulan İstanbul Emniyet Sandığı da 1907 yılında Ziraat Bankası’na bağlanmıştır (Türkiye Bankalar Birliği, 2008, s. 2 ; Çadırcı, 1997, s.

340). Yerli sermayeye dayalı merkez banka kurma çalışmaları 11 Mart 1917 tarihinde Osmanlı İtibâr-ı Milli Bankası açılmasıyla neticelenmiş ise de bu banka, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesiyle Bank-ı Osmanî-i Şahâne'nin yerini alamamıştır (TCMB, 2008, s. 3; Karabıyık, 2001, s. 11).

Milli bankacılığın esas gelişimi, Cumhuriyet dönemi ile başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin milli ekonomi esaslarının belirlendiği 1923 Türkiye İktisat Kongresi'nde bankacılık sektörü ile ilgili de önemli kararlar alınmıştır (İktisat Esaslarımız, 1936, s. 20; İnan, 1989, s. 50; Boratav, 2008, s. 46-47). 26 Ağustos 1924 tarihinde anonim bir şirket olan Türkiye İş Bankası kurulmuştur (Kocabaşoğlu, 2001, s. 45-47; Tezel, 2002, s. 230-231). 1931'de Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulana kadar ülkede Ziraat Bankası, İş Bankası ve Bank-ı Osmanî-i Şahâne'nin faaliyetleri ön plana çıkmıştır. Bu bankaların Anadolu'daki şubeleşme hareketi içerisinde Çorum'da yerini almıştır. 19 Mart 1924 tarihinde Ziraat Bankası Çorum Şubesi faaliyetlerine başlamıştır (Gülen, 2015, s. 270). 1927 yılı mart ayında da Bank-ı Osmanî-i Şahâne'nin Çorum Şubesi açılmıştır (Tekeli, 1981, s. 211).

“Çorum'da İktisadi Durum ve Osmanlı Bankası Şubesinin Kapatılması” Başlıklı Arşiv Belgesi'nin İncelenmesi

“Çorum'da İktisadi Durum ve Osmanlı Bankası Şubesinin Kapatılması” başlıklı arşiv belgesinin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki kayıtlarda yılı 1940 olarak görülmektedir. Ancak belgenin içeriğine bakıldığında raporun 1934 ve onu izleyen aylar içerisinde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Raporun sayfalarının arşive kayıt sıralamasında da aksaklık ve göze çarpmaktadır. Raporun 1. sayfa olarak kaydedilen sayfasının sonunda yer alan “memleketin zirai ihtiyaçları ticari...” cümlesini devam ettiren sayfa yoktur. Bu sayfanın başında el yazısı ile “Zira-i Banka Umum Müdürlüğü ve Çorum Şube Müdürlüğüne beraber olacak vesair bürolarda ikaz-ı acil yapıla, cumartesi bırakılacak” notu yazılmıştır. Raporun nereye ve kime yazıldığına dair net bir bilgi yoktur çünkü belgenin üst yazısı eksiktir. Arşive 2. sayfa olarak kaydedilen ve “Efendim” ile başlayan sayfaya aynı not Osmanlıca ile yazılmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Cumhuriyet Arşivi, 1940, s. 1-2).

“Çorum'da iktisadi durum ve Osmanlı Bankası şubesinin kapatılması” başlıklı arşiv belgesinde Çorum'un iktisadi durumuna dair tespitler: Belge incelendiğinde 1934 yılında Çorum'da Osmanlı Bankası ve Ziraat Bankası'nın şubelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Belgede Osmanlı Bankası'nın şubesinin kapatılmasının Çorum tüccarları ve iktisadi hayata olan olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur. Buna göre; 1934 yılında Osmanlı Bankası'nın¹ Çorum Şubesi kapatılmıştır. Çorum ve merkeze bağlı tüccarların banka münasebetleri neticesinde 2 milyon Lira ve onun iki mislini bulan senelik ciro durumuna sahip olduğu ve bunun neticesinde Çorum'un Orta Anadolu'da önemli ticaret ve tarım memleketi olduğu bilgilerine belgeden ulaşılmıştır. (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Cumhuriyet Arşivi, 1940, s 1-2). Belgede, Çorum piyasasının 1929 buhranına rağmen durumunu koruyabildiği ve komşu ticaret merkezlerinin düştüğü iflas ve büyük sarsıntı durumunu yaşamadığı ve Çorum'da ticaret ile uğraşanların, banka sermayeleri yerine kendi öz kaynakları ile ticaret yaptıkları belirtilmiştir. Gerek Osmanlı Bankası gerekse Ziraat Bankası'ndan borçlanılan paranın toplamının, kullanılan sermayenin %7'si bile olmadığı, Çorum tüccarlarının İstanbul ve Samsun gibi belli başlı ticaret merkezleri ile çek, bono, senet gibi ticaret hayata dair bankacılık işlemleri yürüttüğü, Osmanlı Bankası Çorum Şubesi'nin ticari işlem hacminin 50.000-100.000 Lira aralığında seyrettiği, bilgileri yer almaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Cumhuriyet Arşivi, 1940, s.1-2).

Osmanlı Bankası Çorum Şubesi'nin kapatılmasının Çorum tüccarları ve iktisadi hayatına olumsuz etkileri: Osmanlı Bankası Çorum Şubesi'nin kapatılması sonucunda Çorum'da bankaya ait işlemler gerçekleştirilememiştir ve bu durum Çorum iktisadi hayatı üzerinde boşluk oluşturmuştur.

¹ 1931 yılında Merkez Bankası'nın kurulmasının ardından “Bank-ı Osmanî-i Şahâne'nin” ismindeki “Şahâne” kelimesi çıkartılmış banka bundan sonraki dönemde Osmanlı Bankası olarak adlandırılmıştır.

Çorum'un buğday ve diğer tarımsal ürünlere dayalı ihracatı için tüccarların malı satın alırken çiftçiye peşin ödeme yapmak zorunda kalması ve satarken de elindeki malları vadeli olarak çek, senet ve poliçe gibi kambiyo senetleri gibi araçları kullanması, Osmanlı Bankası Şubesi üzerinden bu işlemleri yapan tüccarları zor duruma düşürebileceği vurgulanmıştır. Bundan dolayı tahsilat işlemlerindeki olası gecikmelerin ürünlerinin fiyatında düşmeye neden olabileceği, böylelikle şubenin kapatılmasının sadece Çorum'un ticari hayatına değil, tarımsal üretimine de olumsuz etkileri olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca Çorum'da tek şube kalan Ziraat Bankası'nın verdiği kredi miktarının ticaret piyasası için yeterli olmayacağı açıklanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Cumhuriyet Arşivi, 1940, s. 1-2).

Osmanlı Bankası Çorum Şubesi'nin kapatılmasının olumsuz etkilerini gidermek için öne sürülen tedbirler: Belgenin 3. sayfasında 5 madde olarak sunulan öneriler şunlardır;

I-Osmanlı Bankası'nın 1934 Temmuz ayı başlangıcına kadar olan çek, poliçe ve havale işlemlerinin devamını sağlamak için, 3=1/934¹ tarihine kadar yapılan borçlanmaların ödeme planlarında, vadelerin başlangıcına ikişer ay ara ile % 25 oranını geçmemek üzere 4 erteleme sözünün verilerek, tüccarlara kolaylık sağlanması,

II-Osmanlı Bankası'nın işlem sahasından çekilmesinden ileri gelen boşluğun, İş Bankası'nın Çorum'a bir şube açması ile telafi edilmesi,

III-Ziraat Bankası'nın tüccarlara açtığı kredi miktarının düşük bir düzeyde olmasından ötürü bu kredi miktarının fazlaştırılması,

IV-Çek ve poliçe kullanımında Ziraat Bankası tarafından talep edilen 2 imza koşulunun, tüccarları itibarsızlaştırabileceği, bu nedenle 1 imza ile işlemlerin yapılabilmesi,

V-Ziraat Bankası tarafından Osmanlı Bankası'nın şubelerinin bulunmadığı yerlerde uygulanan azami ücret tarifenin Ziraat Bankası Çorum Şubesi'nde uygulanmaması için Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü'ne başvurulması, şeklinde sıralanmıştır.

(T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Cumhuriyet Arşivi, 1940, s. 3).

“Tosya, Çorum, Nevşehir Piyasalarının Ekonomik Durumu ve Banka Mevzuu İle İlgili İş Bankası Raporu” Başlıklı Arşiv Belgesi'nin İncelenmesi

1 Haziran 1951 tarihli bu belge, Türkiye İş Bankası A.Ş. İdare Meclis Başkanlığına Genel Müdür imzası ile sunulmuştur. Belgede genel müdür olarak ismi yazmayan kişi, 21 Ağustos 1945 ve 3 Ağustos 1951 tarihleri arasında Türkiye İş Bankası Genel Müdürlüğü görevini yerine getiren, Mecit Rıza Duruiz'dir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Cumhuriyet Arşivi, 1951, s. 1; Kocabaşoğlu,2001,s.308). Belgenin birinci sayfasında Tosya, Çorum, Nevşehir Piyasa Raporu ile ilgili görüş bildirilmiştir. Raporu kaleme alan Türkiye İş Bankası Müfettişi Fahri İşbay'dır. Bu çalışmada raporun Çorum'a dair bilgi içeren birinci sayfası ve dördüncü sayfadan başlayarak, dokuzuncu sayfasının bir bölümüne kadar olan kısım incelenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Cumhuriyet Arşivi, 1951, s.1-9).

“Tosya, Çorum, Nevşehir Piyasalarının Ekonomik Durumu ve Banka Mevzuu ile İlgili İş Bankası Raporu” başlıklı arşiv belgesinde Çorum'un iktisadi durumuna dair tespitler: 1951 yılına ait İş Bankası Raporu'nda Çorum'un reel sektörüne dair finansal bilgiler bulunmaktadır. Buna göre, Nevşehir piyasası hariç Çorum ve Tosya'da akışkan bir plasman ve mevduat temini açısından olumlu koşulların bulunmadığı bu yüzden sadece Nevşehir'de bir şube açılabilceği rapor edilmiştir. Çorum'da önemli

¹ İlgili arşiv belgesinde Osmanlı Bankası Çorum Şubesi'ne ait borçlanma ödeme planı yapılırken dikkate alınmasını istenilen tarihin “3=1/934” şeklinde yazılmıştır, çalışmada da bu tarih belirtilirken aynı ifadeye yer verilmiştir.

miktarda hububat yetiştirildiği, hayvancılık yapıldığı, yün, yapağı, ve tiftik üretimi olduğu belirtilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Cumhuriyet Arşivi, 1951, s. 4-5-6).

Raporun Çorum ile ilgili bölümlerinde verilen bilgiye göre, 1951 yılında Çorum'da sadece Ziraat Bankası Şubesi vardır. Bu şubenin ticari faaliyetleri de sınırlıdır. 200-250 bin Lira arasında bulunduğu tahmin edilen ticari plasman akışkan değildir. Çünkü Ziraat Bankası'nın Çorum piyasasındaki plasmanı sadece döner sermayesi olan firmalara ayrılmıştır. Bankanın ticari kredi işlemlerinde, müteselsil kefalet ve ipotek rehnî teminatları gibi aynı şartları öne sürmesi, ilgili firmalar tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Varlıklı firmalar piyasadaki bu koşullar nedeniyle krediye ihtiyaç hissetmemektedirler. Bankadan kredi talebinde bulunanlar varlıksız kimselerdir İş Bankası Müfettişi Fahri İşbay, raporun Çorum ile ilgili bölümünü bitirirken, Çorum'da Ziraat Bankası Çorum Şubesi'nin de mevduat bakımından tatminkâr bir sonuç alamadığını belirtmiştir. (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Cumhuriyet Arşivi, 1951, s, 8-9).

SONUÇ

Çalışmada ele alınan iki arşiv belgesi incelendiğinde raporlara göre, Çorum, ülkenin en önemli tarımsal üretim bölgelerinden birisidir ve bu bağlamda oluşturduğu sanayisini her dönem ayakta tutmuş ve komşu iller ve ticari merkezler ile çeşitli ticari faaliyetlerde bulunmuştur. Cumhuriyetin ilk 10 yılı içerisinde Çorum'da bankacılık işlemlerinin ön planda tutulduğu, hem Ziraat Bankası'nın hem de Osmanlı Bankası'nın Şubelerinin olmasından anlaşılmaktadır. Osmanlı Bankası Çorum Şubesi'nin kapatılması, yerel ekonomik şartlardan ziyade Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kuruluşuyla birlikte Osmanlı Bankası'nın uyguladığı küçülme politikasının sonucudur. 1951 yılı İş Bankası Raporu'nda Çorum için bir şubenin açılmasına müsbet bakılmamış olmasına rağmen Çorum Ticaret Odası kayıtlarına göre İş Bankası Çorum Şubesi 17 Kasım 1952' de faaliyetlerine başlamıştır. Bunun nedeni ise İkinci Dünya Savaşı ve sonrası piyasalarda durgunluğun ardından Çorum'da tarımsal ve ticari faaliyetlerin 1950 yılı rakamlarında iyileşme göstermesidir. Ancak İş Bankası'na ait raporda Çorum'un 1950 yılına ait tarımsal ve ticari faaliyetlerinin rakamlarına net bir şekilde ulaşılamamıştır. Bu da Çorum'a dair olumsuz görüş bildirilmesinde etkin olmuştur.

Ekonomik bir hinterlanda sahip olan Çorum, çalışmanın ele aldığı 1934-1952 yılları arasında kendi bölgesinde yetişen tarımsal ve sınâi ürünleri, ülkenin diğer bölgelerine ve yabancı ülkelere karayolu ile göndermiştir.

KAYNAKÇA

- Al, H. Akar, Ş .& Bayraktar, K.(2014).*Devleti-i Aliyye-i Osmaniyye'de Merkez Bankası Arayışları*. İstanbul: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını, s. 86-95,169-172.
- Autheman, A. (2002). *Bank-ı Osmani-i Şahâne*. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi yayınları, Birinci baskı, İstanbul, Haziran, s.17-23-33-45-258.
- Boratav, K. (2008). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2007*. Ankara: İmge Kitabevi, s.46-47.
- Çadircı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. s.337-340
- Eldem, E. (1998). *Osmanlı Bankası Banknotları (1863-1914)*. İstanbul: Osmanlı Bankası Yayını, s.84.
- Eldem, E. (2000). *Osmanlı Bankası Tarihi (Yayın: 90)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.12.
- Gülen, T. (2015). "Türk Ticaret Tarihi Kayıtlarına Yerel Bir Örnek; Çorum Ticaret Ve Sanayi Odasının 1, 2 ve 3 No'lu Sicil Defterlerinin İncelemesi". *IV. Uluslararası Türk Dünyası Ekonomi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1),s. 270
- İktisat Esaslarımız.(1936), İzmir: Anadolu Matbaası, s.20.

- İnan, A. (1989). *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat–4 Mart 1923*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.50, 79, 82, 90.
- Karabıyık, L. E. (2001). *Türkiye’de Finans Tarihi: Bankacılık Tarihi, Para Tarihi, Maliye ve Borçlanma Tarihi, Borsa Tarihi, Türkiye’de Yaşanan Finansal Krizler, 1986 Dan 2000 E Borsayı Etkileyen Önemli Olaylar*. Bursa: Vipaş, s.11.
- Kocabaşoğlu, U. (2001). *Türkiye İş Bankası Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.13-47-308.
- Özdemir, B. (2010). *Osmanlı Devleti Dış Borçları*. Ankara: TC Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, İkinci Baskı, s.10.
- Sağlam, D. (1981). *Türkiye Ekonomisi: Yapısı ve Temel Sorunları*. Ankara: Sanem Matbaası, s.80-81.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi.(01.06.1951).Fon No: 490-1-0-0, Kutu No (Yer No):1452, Dosya No:16, Sıra No:5, s.1-14
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi.(1940-1934).Fon No:490-01, Kutu No (Yer No):1456, Dosya No:40, Sıra No:1, s.1-2-3.
- T.C. Ziraat Bankası.(1963). *Ziraat Bankası Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi*. T.C. Ziraat Bankası Yayınları, s.101-105.
- TCMB,(2008). *Dünden, Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, s.3-4.
- Tekeli, İ. (1981). “1923-1950 Döneminde Çorum’daki Gelişmeler” .*Çorum Tarihi*. der. 5. *Hitit Festivali Komitesi*, s. 211.
- Tezel, Y. S. (2002). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi:(1923-1950)*.İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. s.230-231.
- Türkiye Bankalar Birliği, (2008). *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007*, TBB Yayın No 262, s.2.

Shariah Background for Islamic Financial Institutions (IFIs)' Corporate Social Responsibility (CSR) Practices

Assoc. Prof. Abdurrahman YAZICI

Ankara Social Sciences University (ASBU)

Faculty of Religious Studies

International Center for Islamic Economics and Finance

Ankara-Turkey

Abstract

The concept of Corporate Social Responsibility (CSR) and the applicability of CSR principles by Islamic Financial Institutions (IFIs) have not been determined clearly yet. This study aims at analyses Shariah backgrounds for CSR criteria in the light of participative banking principles. This study discusses some CSR related Shariah terms such as (i) Masuliyyah (responsibility), (ii) maqasid al-Shariah (higher objectives of Shariah) and (iii) Maslahah (public interest) to contribute for establishing an universal conceptual framework, which it can be called an “Ethical Finance Framework” or “Corporate Social Responsibility Framework” for Islamic Financial Institutions (IFIs).

Key Words: Corporate Social Responsibility (CSR), Islamic Finance, Participative Banking, Responsibility, Governance, Maqasid al-Shariah, Maslahah

Introduction

There is not a universal accepted definition of CSR; but there are a number of CSR definitions, ranging from the simplistic to the complex, and a range of associated terms and ideas. (Thomas and Nowak 2006, 3). In industry, CSR mostly refers to transparent business practices that are based on ethical values, legal requirements, and respect for people, communities and the environment. Carroll defines CSR as “The social responsibility of business encompasses the economic, legal, ethical, and discretionary expectations that society has of organizations at a given point in time” (Carroll 1979, 500). The concept of CSR for IFIs is defined also similar as “all activities carried out by an IFI to fulfil its religious, economic, legal, ethical and discretionary responsibilities as financial intermediaries for individuals and institutions” (AAOIFI 2010, para. 4).

The concept of CSR and the applicability of its principles by IFIs have not been determined yet and there is not an accepted framework about it. This study aims at analysing Shariah backgrounds the concept and criteria of CSR framework in the light of Shariah principles. This study discusses some CSR related Shariah terms such as (i) Masuliyyah (responsibility), (ii) maqasid al-Shariah (higher objectives of Shariah) and (iii) Maslahah (public interest) to offer a universal conceptual framework, which it can be called an “Ethical Finance Framework” or “Corporate Social Responsibility Framework” for IFIs.

Literature Review of CSR in IFIs

CSR is one of the concentrated areas that a lot of studies are done by both practitioners and academicians' perspectives. Most of these studies are based on Western CSR theories and philosophies or studies based on these theories such as (i) corporate social performance (CSP), (ii) stakeholder theory, and (iii) business ethics theory etc. (Carroll 1999, 268). There are also few studies discussing the CSR concept from IFIs and theoretical or empirical perspectives such as follows:

- (i) Some studies focus on CSR practices of IFIs in specific countries such as Malaysia (Dusuki and Dar 2007); Bangladesh (Samina 2012); Brunei (Hamdan 2014, 85–97).
- (ii) Some CSR related studies are dealing with the CSR concept from a theoretical perspective such as (i) the implementation of CSR from an Islamic point of view (Yusuf and Bahari 2011, 14)
- (iii) Some studies are in the form of standards, guidelines. For example AAOIFI standard deals with the main applicable CSR principles to all IFIs (AAOIFI 2010).

Shariah Backgrounds for CSR criteria in IFIs

CSR is undertaken by different reasons in the world such as (i) responsibility of economy, (ii) the responsibility of law fulfilment, (iii) the responsibility of ethics, and (iv) charity. The fact that, CSR criteria on IFIs should be a form of accountability to Allah, humans and environment. (Yusuf and Bahari 2011). It is based on the basis of world view and epistemology of Islam. Indeed, any notion that IFIs or any other institution that claims to be Islamic, for that matter, should be socially responsible must derive its justification from Islamic law and principles, as contained within the Qur'an and the Sunnah of the Prophet Muhammad (pbuh). Without this ultimate source of legitimacy, there is no reason for any action. (Farook 2007).

Masuliyah (responsibility)

Islam encompasses all aspects of human life and accountability is ultimately to Allah, as all deeds will be appropriately accounted as stated in the Qur'an, "Whether ye Show what is in your minds or conceal it, Allah Calleth you to account for it" (The Qur'an 1987, v. 2: 284). Ulu'l-amr must strive to provide excellent service and recognise work as a form of ibadah (servitude to Allah) and virtuous deed. (Hudaib and Haniffa 2002, 28). Obligations to Allah, society and individuals are considered under the Islamic accountability view. Allah says in Qur'an: "Spend of your substance for your kin, for orphans, for the needy, for the wayfarer, for those who ask" (The Qur'an 1987, v. 2: 177). Once the Muslims applying CSR initiatives that can be considered ibadah (servitude to Allah), they simultaneously have done a virtuous deed. Good deed means everything that is done for a good cause, and to act in accordance with Allah's content and pleasure with intention to get Allah's blessing. Allah says that those who do good deeds: "Those who have faith and do righteous deeds, - they are the best of creatures." (The Qur'an 1987) IFIs' status are not the same as natural person because they are known as legal entity which has limited liability as compared to natural person. "Legal entity" is generally referred to any being other than human being which the law recognized as having duties and rights. IFIs does not only share similar liability with natural person, but also share the same responsibility with Muslim natural person since they are considered Shariah compliant institutions. The institutions are liable for responsibilities regarding muamalat, whereas Muslims are liable for responsibilities regarding both muamalat and ibadat. IFIs responsibility in this case includes performing CSR programmes and initiatives. Logically, the responsibility of an institution is similar to that of a man because all institutions are basically human organizations, since the people who manage and run them, who initiate every action, and who move and direct their activities. Therefore, an IFI is an acknowledged legal entity in Islam which consequently, is accountable for CSR (Wan Jusoh, Ibrahim, and Napiyah 2015, 314)

Maqasid al-Shariah (Higher Objectives of Shariah)

IFIs should have the specific objectives of Islamic rules and principles in financial dealings and transactions. The specific objectives of Islamic principles are called maqasid al-Shariah. They are the preserving of faith (deen), lives (nafs), minds (aql), posterity (nasl) and their properties (mal). These five objectives encompasses all faces of human life e.g., personal, social, political, economic and intellectual etc. They are categorized into a threefold hierarchy: necessities (daruriyyat), complements (hajjiyyat) and embellishments (tahsiniyyat). Necessities should be given priority over complements, and

complements should be given priority over embellishments (Tarique et al. 2017, 56). IFIs are acquiring flexibility, dynamism, and creativity through their serving the objectives of Islam. Any deeds which safeguard any of these five objectives of Shariah serve public interest and therefore, is considered desirable (Arsad et al. 2015, 240).

Maslahah (Public Interest)

Maslahah is a juristic tool used in Islamic law to promote the public good and prevent social evil or corruption. Its plural *masalih*, means “welfare, interest, or benefit.” It is defined as seeking benefit and repelling harm. It is also defined in Shatibi’s *Al-Muwafaqat* as “a principle that concerns the subsistence of human life, the completion of one’s livelihood, and the acquisition of what his/her emotional and intellectual qualities require of him/her in an absolute sense.” (al-Shatibi, 1992). It should be noted that in Islam, wealth is a grant that has been given as a trust from Allah to human beings to be utilized in the most effective and efficient way, and it should be managed based on equity and justice. (Arsad et al. 2015, 240). The *maslahah* provides a guideline in the application of CSR principles in the practices of IFIs.

Conclusion

- ✓ The concept of CSR for IFIs is defined also similar as CSR for conventional institutions. However it has some characteristics to fulfil its religious, economic, legal, ethical and discretionary responsibilities as financial intermediaries for individuals and institutions.
- ✓ The CSR concept is directly related with *Masuliyyah* (responsibility), *Maqasid al-Shariah* (higher objectives of Shariah), *Maslahah* (public interest).
- ✓ The principle of *Masuliyyah* establish a theoretical framework for CSR activities, *Maqasid al-Shariah* determines the main criteria of CSR according to their measurable aspects and the *maslahah* facilitate / simplify the CSR application in the line of Shariah principles. These three concepts are related to each other and complement each other.
- ✓ CSR for IFIs should be derive its justification from Islamic law and participative banking principles, as contained within the Qur’an and the Sunnah of the Prophet Muhammad (pbuh)

References

- AAOIFI. 2010. *Governance Standard for Islamic Financial Institutions No . 7 (Corporate Social Responsibility Conduct and Disclosure for Islamic Financial Institutions)*. Accounting and Auditing Organization Of Islamic Financial Institutions (AAOIFI).
- Arsad, Syahiza, Kolej Universiti Insaniah, Rahayati Binti Ahmad, Kolej Universiti Insaniah, Wan Nazjmi, Mohamed Fisol, Universiti Islam, et al. 2015. “Maqasid Shariah in Corporate Social Responsibility of Shariah Compliant Companies.” *Research Journal of Finance and Accounting* 6 (6): 239–47.
- Bakar, Fathiyah Abu, and Mohd Atef Yusof. 2015. “Islamic Concept of Corporate Social Responsibility (CSR) from the Perspective of CSR Players at Bank Islam Malaysia Berhad.” In *Proceedings of the International Conference on Accounting Studies (ICAS) (17-20 August)*. Johor, Malaysia: ISSAD-ICAS.
- Belkacem, Madi, and Khadidja Ladraa. 2015. “The Role of Islamic Banks in the Establishment of Social Responsibility within Islamic Countries.” *Journal of Emerging Issues in Economics, Finance and Banking (JEIEFB)* 4 (1): 1377–84.
- Carroll, Archie. B. 1979. “A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance.” *Academy of Management Review* 4 (4): 497–505. <https://doi.org/10.5465/AMR.1979.4498296>.
- Carroll, Archie B. 1999. “Corporate Social Responsibility - Evolution of a Definitional Construct.” *Business & Society* 38 (3): 268–95.

- Dusuki, Asyraf Wajdi. 2005. "Corporate Social Responsibility of Islamic Banks in Malaysia: A Synthesis of Islamic and Stakeholders' Perspectives." Loughborough University. <https://doi.org/10.3390/buildings5020405>.
- Dusuki, Asyraf Wajdi, and Humayon Dar. 2007. "Stakeholders' Perceptions of Corporate Social Responsibility of Islamic Banks: Evidence from Malaysian Economy." *Islamic Economics and Finance*, 389–417.
- Farook, Sayd. 2007. "On Corporate Social Responsibility of Islamic Financial Institutions." *Islamic Economic Studies* 15 (1): 31–46.
- Hamdan, Mahani Haji. 2014. "Corporate Social Responsibility of Islamic Banks in Brunei Darussalam." In *Corporate Social Responsibility in Asia*, 85–107. Springer.
- Hudaib, Mohammad, and Roszaini Haniffa. 2002. "A Theoretical Framework for the Development of the Islamic Perspective of Accounting." *Accounting, Commerce and Finance: The Islamic Perspective Journal* 6 (1/2): 1–71.
- Mohammed, Jawed Akhtar. 2007. "Corporate Social Responsibility in Islam." Auckland University of Technology. <https://doi.org/10.1108/17471110910939999>.
- Samina, Quazi Sagota. 2012. "Practice of Corporate Social Responsibility in Islamic Banks of Bangladesh Samina." *World Journal of Social Sciences* 2 (6 September): 1–13.
- Tarique, Kazi, Mezbah Uddin Ahmed, Dewan Mahboob Hossain, and Abdul Momen. 2017. "Maqasid Al-Shariah in CSR Practices of the Islamic Banks: A Case Study of IBBL." *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance* 13 (3): 47–63.
- The Qur'an. 1987. *The Holy Qur'an*. Edited by Trs. Abdullah Yusuf Ali.
- Thomas, Gail, and Margaret Nowak. 2006. "Corporate Social Responsibility: A Definition." *GSB Working Paper No. 62*. Perth, Western Australia. <https://doi.org/10.1002/hrm>.
- Wan Jusoh, Wan Noor Hazlina, Uzaimah Ibrahim, and Mohammad Deen Mohd. Napiyah. 2015. "An Islamic Perspective on Corporate Social Responsibility of Islamic Banks." *Mediterranean Journal of Social Sciences* 6 (2): 308–15. <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n2s1p308>.
- Yusuf, Muhammad Yasir, and Zakaria bin Bahari. 2011. "Islamic Corporate Social Responsibility in Islamic Banking: Towards Poverty Alleviation." In *8th International Conference on Islamic Economics and Finance Islamic*, 1–29.

OIC Ülke Borsalarında Fiyat ve İşlem Hacmi İlişkisi: Asimetrik Nedensellik Analizi

Meltem Doğan

Bankacılık ve Finans Bölümü
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Bozüyük, 11300, Türkiye

ÖZET

Çalışmada Bahreyn (BHR), Birleşik Arap Emirlikleri (ARE), Endonezya (IND), Filistin (PSE), Kuveyt (KWT), Malezya (MYS), Mısır (EGY), Katar (QAT), Suudi Arabistan (SAU), Türkiye (TUR), Ürdün (JOR) ülkelerinde işlem hacmi ve fiyat arasındaki ilişki, Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Kuveyt ve Filistin borsaları dışında incelenen tüm borsalarda fiyat ve işlem hacmi arasında karşılıklı ilişki bulunduğunu ve genel olarak tespit edilen nedensellik ilişkilerinin farklı asimetrik yapıda olduğunu göstermektedir. Bu durum söz konusu borsalarda Gürültücü İşlemciler Hipotezinin geçerli olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fiyat ve işlem hacmi, Etkin piyasa, Gürültücü İşlemciler Hipotezi, OIC ülke borsaları, Asimetrik nedensellik.

GİRİŞ

Yatırımcılar açısından hisse senedi fiyatı ile işlem hacmi iki önemli değişkeni ifade etmektedir. Çünkü fiyat ile birlikte işlem hacminin birlikte değerlendirilmesi, yatırımcılar açısından finansal piyasa dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Literatürde fiyat ve işlem hacmi arasındaki ilişki birçok farklı hipotez ile alınmaktadır. Fama (1970) hisse senetlerinin cari fiyatlarının geçmiş döneme ait tüm bilgiyi yansıtması durumunda piyasa etkinliğinin zayıf formda olacağını belirtmiştir. Ancak gürültücü işlemciler hipotezine göre piyasalarda işlem yapan gürültücüler, ekonomik göstergelere dayalı olarak karar almazlar. Bu durum ise piyasada kısa süreli yanlış fiyat oluşumuna neden olabilir. Hisse senedi fiyatlarında oluşan hareketin en temel nedenlerinden biri, piyasaya gelen yeni bir bilgi sonucunda yatırımcıların beklentilerinde oluşan değişimdir. Bununla birlikte yatırımcı beklentilerinin benzer düzeyde olmaması, yeni bilgilere olan tepkileri de farklılaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle yatırımcı beklentilerinin asimetrik düzeyde olması, sermaye piyasalarında aynı bilgiye karşılık uygulanacak işlemlerin benzer olmaması sonucunu doğurmaktadır.

Literatürde hisse senedi fiyatı ile işlem hacmi değişkenleri arasındaki ilişkiyi farklı ekonometrik yöntemler ile analiz eden birçok çeşitli çalışmada bulunmaktadır. Granger ve Morganstern (1963), Godfrey vd. (1964), Crouch (1970), Rogalski (1978), Epps (1975, 1977) hem fiyat ve hacim ilişkisindeki değişimleri hem de fiyat ve hacim ilişkisindeki mutlak değer arasındaki meydana gelen ilişkiyi korelasyon katsayılarını baz alarak incelemişlerdir. Granger ve Morgenstern (1963) günlük fiyat değişimleri ile işlem hacmi arasında herhangi bir ilişkinin söz konusu olmadığına işaret ederken, Rogalski (1978) pozitif bir ilişkinin söz konusu olduğunu belirtmiştir. Smirlock ve Starks (1988) geciktirilmiş mutlak değer hisse senedi fiyatları ile hacim arasında tek yönlü bir pozitif ilişkiyi, Hiemstra ve Jones (1995) ise hacim ile fiyat getirileri arasında doğrusal olmayan iki yönlü nedensellik ilişkisinin söz konusu olduğunu sonucuna ulaşmıştır.

Saatçioğlu ve Starks (1998) Ocak 1986-Nisan 1995 tarihleri arasında Latin Amerika ülkelerinden Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Meksika ve Venezuela’da hisse senedi fiyatı ve işlem hacmi ilişkisini test etmişlerdir. Çalışma sonucunda Şili ve Arjantin hariç diğer ülkelerde sadece işlem hacminden fiyat değişkenine doğru ilişki belirlenmiştir. Chen vd. (2001), hisse senedi fiyatlarında meydana gelen değişimlerin işlem hacminde oluşan değişimlerin nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Lee ve Rui (2002) üç büyük hisse senedi piyasası olan New York, Tokyo ve Londra piyasasını ele alarak New York ve Tokyo piyasalarında nedensellik yönünün hisse senedi getirilerinden işlem hacmine yönelik olduğunu, ayrıca New York, Tokyo ve Londra piyasalarında işlem hacmi ile getiri volatilitésinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Macaristan, Polonya, Türkiye, Rusya ve Çek Cumhuriyeti piyasalarını inceleyen Gündüz ve Hatemi-J (2005) ise çalışmalarında birden fazla durumda elde edilen değişkenler arasında pozitif ve uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunu ileri sürmüşlerdir. Üstelik Macaristan ve Polonya’da nedensellik analizi sonuçlarına ilişkin hisse senedi getirileri ile işlem hacmi arasında çift yönlü bir nedensellik söz konusu iken Türkiye ve Rusya’da hisse senedi getirilerinden işlem hacmine tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu, Çek Cumhuriyetinde ise herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını belirtmişlerdir. Brailsford (1996), 24 Nisan 1989-31 Aralık 1993 tarihleri arasında GARCH yöntemi ile Avustralya hisse senedi piyasasını incelemiştir. Çalışma sonucunda hisse senedi fiyatı ve işlem hacmi arasında asimetrik ilişkiyi destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca negatif değişkenler için hesaplanan hisse senedi fiyatı ile işlem hacmi değişim göstergelerinin, pozitif değişkenlere göre nispeten daha küçük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tripathy (2011) ise Hindistan hisse senedi piyasasında fiyat ve işlem hacmi arasındaki ilişkiyi VECM, IFF, VAR, çift yönlü regresyon ve eşbütünlük testleri ile analiz etmiştir. Çalışmada işlem hacminin fiyat volatilitésindeki artışla bir ilişki içinde olduğu, ayrıca bu ilişkinin asimetrik düzeyde olduğu vurgulanmıştır.

İncelenen çalışmalar, fiyat ve işlem hacmi arasındaki ilişkinin asimetrik boyutta test edilmesinin önemini göstermektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; İslam İşbirliği Teşkilatı üye ülkeleri borsaları bazında hisse senedi fiyatları ve işlem hacmi arasında ilişkinin detaylı olarak incelenmesidir. Belirlenen amaç doğrultusunda 2001M01-2018M07 tarihleri arasında Bahreyn (BHR), Birleşik Arap Emirlikleri (ARE), Endonezya (IND), Filistin (PSE), Kuveyt (KWT), Malezya (MYS), Mısır (EGY), Katar (QAT), Suudi Arabistan (SAU), Türkiye (TUR), Ürdün (JOR) ülkelerinde aylık işlem hacmi ve fiyat arasındaki ilişki, Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testi ile analiz edilmiş, sonuçlar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 7. Asimetrik Nedensellik Sonuçları

ARE_p => ARE_v	9.645	16.95	8.577	6.574	KWT_v => KWT_p	2.856	11.04	7.501	5.972
ARE_p => ARE_v	9.711	11.97	9.485	7.539	KWT_v => KWT_p	2.870	13.60	9.320	5.584
ARE_p => ARE_v	8.761	13.27	10.23	7.308	KWT_v => KWT_p	0.610	19.93	8.892	7.843
ARE_p => ARE_v	7.176	11.50	9.963	7.853	KWT_v => KWT_p	5.475	14.82	10.97	7.924
ARE_v => ARE_p	9.527	18.65	9.748	8.297	MYS_p => MYS_v	6.460	15.24	9.059	7.266
ARE_v => ARE_p	11.23	14.89	9.512	7.476	MYS_p => MYS_v	8.463	9.365	7.244	6.645
ARE_v => ARE_p	30.20	22.19	14.06	11.49	MYS_p => MYS_v	5.211	10.03	8.136	6.766
ARE_v => ARE_p	2.981	18.95	13.84	10.69	MYS_p => MYS_v	10.49	13.98	8.964	7.846

BHR_p =>					MYS_v =>				
BHR_v	2.519	14.52	8.816	5.577	MYS_p	14.82	12.19	7.668	5.777
BHR_p =>					MYS_v =>				
BHR_v	3.386	11.01	8.215	5.429	MYS_p	17.21	10.98	7.590	7.028
BHR_p =>					MYS_v =>				
BHR_v	10.61	14.54	9.476	6.569	MYS_p	14.94	13.58	8.515	6.998
BHR_p =>					MYS_v =>				
BHR_v	14.28	19.13	11.37	8.687	MYS_p	11.54	12.11	8.493	7.643
BHR_v =>					PSE_p =>				
BHR_p	5.092	13.42	8.900	7.290	PSE_v	2.474	13.31	10.17	6.870
BHR_v =>					PSE_p =>				
BHR_p	5.364	17.44	12.42	9.457	PSE_v	2.425	18.53	9.846	7.838
BHR_v =>					PSE_p =>				
BHR_p	10.08	13.31	9.052	6.927	PSE_v	2.336	8.713	7.314	5.961
BHR_v =>					PSE_p =>				
BHR_p	11.07	13.09	10.38	7.060	PSE_v	3.414	15.30	9.508	8.099
EGY_p =>					PSE_v =>				
EGY_v	2.694	14.41	9.622	7.631	PSE_p	0.586	10.85	7.679	4.304
EGY_p =>					PSE_v =>				
EGY_v	2.592	10.31	8.018	6.352	PSE_p	0.636	14.40	11.16	8.111
EGY_p =>					PSE_v =>				
EGY_v	2.477	17.84	8.041	6.577	PSE_p	0.363	12.97	5.593	4.385
EGY_p =>					PSE_v =>				
EGY_v	4.859	9.472	7.376	6.220	PSE_p	1.484	23.54	8.569	4.547
EGY_v =>					QAT_p =>				
EGY_p	13.33	14.87	7.398	6.278	QAT_v	169.8	47.81	28.64	23.60
EGY_v =>					QAT_p =>				
EGY_p	12.09	11.27	8.954	7.412	QAT_v	187.3	31.38	23.17	18.19
EGY_v =>					QAT_p =>				
EGY_p	11.15	13.36	9.583	6.373	QAT_v	161.4	37.21	23.71	19.39
EGY_v =>					QAT_p =>				
EGY_p	3.461	11.08	8.657	7.562	QAT_v	23.42	32.16	22.78	17.25
IND_p =>					QAT_v =>				
IND_v	20.28	14.02	7.635	6.409	QAT_p	247.6	34.65	28.10	22.71
IND_p =>					QAT_v =>				
IND_v	20.65	10.19	7.471	6.360	QAT_p	7.322	29.80	16.09	10.38
IND_p =>					QAT_v =>				
IND_v	6.679	14.26	8.793	6.169	QAT_p	88.52	36.83	19.78	17.81
IND_p =>					QAT_v =>				
IND_v	9.251	14.47	9.510	7.306	QAT_p	4.280	24.61	16.34	13.94
IND_v =>					SAU_p =>				
IND_p	5.374	14.43	7.941	6.669	SAU_v	2.138	13.46	8.078	6.962
IND_v =>					SAU_p =>				
IND_p	6.649	13.78	9.354	7.965	SAU_v	2.725	9.926	8.229	6.832
IND_v =>					SAU_p =>				
IND_p	1.384	13.17	9.578	7.181	SAU_v	2.232	11.23	6.964	6.260
IND_v =>					SAU_p =>				
IND_p	14.20	21.44	9.393	7.694	SAU_v	8.387	16.83	7.938	6.206
JOR_p =>					SAU_v =>				
JOR_v	6.765	17.06	12.15	9.658	SAU_p	3.082	10.78	8.029	6.762

JOR_p =>					SAU_v =>				
JOR_v	1.763	18.04	11.19	9.796	SAU_p	2.841	13.61	7.978	6.253
JOR_p =>					SAU_v =>				
JOR_v	1.485	11.41	9.573	7.323	SAU_p	1.818	12.29	9.296	7.295
JOR_p =>					SAU_v =>				
JOR_v	2.736	17.62	10.26	7.833	SAU_p	5.421	11.87	8.436	7.299
JOR_v =>					TUR_p =>				
JOR_p	9.642	15.60	9.961	7.851	TUR_v	6.408	8.326	7.234	6.142
JOR_v =>					TUR_p =>				
JOR_p	5.689	12.91	9.261	6.624	TUR_v	6.586	10.47	7.765	6.882
JOR_v =>					TUR_p =>				
JOR_p	4.016	17.17	10.95	7.282	TUR_v	4.636	10.70	7.075	5.623
JOR_v =>					TUR_p =>				
JOR_p	3.196	16.53	10.80	7.008	TUR_v	9.106	12.49	8.248	6.455
KWT_p =>					TUR_v =>				
KWT_v	3.648	14.22	10.30	8.217	TUR_p	4.927	8.703	7.899	6.494
KWT_p =>					TUR_v =>				
KWT_v	3.771	12.73	10.61	6.417	TUR_p	4.935	10.49	6.908	5.946
KWT_p =>					TUR_v =>				
KWT_v	1.530	14.07	9.429	7.557	TUR_p	0.996	14.35	9.883	7.555
KWT_p =>					TUR_v =>				
KWT_v	5.088	19.98	11.04	8.009	TUR_p	11.12	11.79	8.230	7.466

Tablo 1’den görülebileceği gibi ele alınan ülke borsalarında fiyat işlem hacmi arasında farklı düzeylerde asimetric nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Analiz sonucunda Kuveyt ve Filistin borsaları dışında incelenen tüm borsalarda, fiyat ve işlem hacmi arasında karşılıklı ilişki tespit edilmiştir. Sonuçlar Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya, Malezya, Katar ve Türkiye borsalarında karşılıklı ilişki olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Bahreyn, Mısır ve Ürdün borsalarında işlem hacminden fiyata, sadece Suudi Arabistan borsasında ise fiyattan işlem hacmine yönelik nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Ayrıca sonuçlar, tespit edilen nedensellik ilişkilerinin farklı asimetric yapıda olduğunu göstermektedir. Örneğin Mısır borsasında işlem hacmindeki artış ve azalışlardan fiyattaki artış ve azalışlara asimetric nedensellik ilişkisi bulunurken, Endonezya borsasında fiyattaki artış ve azalışlardan işlem hacmindeki artış ve azalışlara asimetric nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde çalışmada ele alınan ülke borsalarında Gürültücü İşlemciler Hipotezinin geçerli olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Çalışmada 11 İslam İşbirliği Teşkilatı üye ülke borsasında işlem hacmi ve fiyat arasındaki ilişkinin detaylı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda işlem hacmi ve fiyat arasındaki ilişki, Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen asimetric nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Kuveyt ve Filistin borsaları dışında incelenen tüm borsalarda fiyat ve işlem hacmi arasında karşılıklı ilişki bulunduğunu ve genel olarak tespit edilen nedensellik ilişkilerinin farklı asimetric yapıda olduğunu göstermektedir. Bu durum söz konusu borsalarda Gürültücü İşlemciler Hipotezinin geçerli olduğuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Brailsford, T. J. (1996). The empirical relationship between trading volume, returns and volatility. *Accounting & Finance*, 36(1), 89-111.

- Crouch, R. L. (1970). A nonlinear test of the random-walk hypothesis. *The American Economic Review*, 60(1), 199-202.
- Chen, G. M., Firth, M., & Rui, O. M. (2001). The dynamic relation between stock returns, trading volume, and volatility. *Financial Review*, 36(3), 153-174.
- Epps, T. W. (1975). Security price changes and transaction volumes: Theory and evidence. *The American Economic Review*, 586-597.
- Epps, T. W. (1977). Security price changes and transaction volumes: Some additional evidence. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 12(1), 141-146.
- Fama, E. F. (1970). Efficient capital markets: A review of theory and empirical work. *The Journal of Finance*, 25(2), 383-417.
- Granger, C. W., & Morgenstern, O. (1963). Spectral analysis of New York stock market prices 1. *Kyklos*, 16(1), 1-27.
- Godfrey, M. D., Granger, C. W., & Morgenstern, O. (1964). The Random-Walk Hypothesis of Stock Market Behavior a. *Kyklos*, 17(1), 1-30.
- Gündüz, L., & HATEMI-J, A. (2005). Stock price and volume relation in emerging markets. *Emerging Markets Finance and Trade*, 41(1), 29-44.
- Hatemi-j, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456.
- Hiemstra, C., & Jones, J. D. (1994). Testing for linear and nonlinear Granger causality in the stock price-volume relation. *The Journal of Finance*, 49(5), 1639-1664.
- Lee, B. S., & Rui, O. M. (2002). The dynamic relationship between stock returns and trading volume: Domestic and cross-country evidence. *Journal of Banking & Finance*, 26(1), 51-78.
- Rogalski, R. J. (1978). The dependence of prices and volume. *The Review of Economics and Statistics*, 268-274.
- Saatcioglu, K., & Starks, L. T. (1998). The stock price-volume relationship in emerging stock markets: the case of Latin America. *International Journal of forecasting*, 14(2), 215-225.
- Smirlock, M., & Starks, L. (1988). An empirical analysis of the stock price-volume relationship. *Journal of Banking & Finance*, 12(1), 31-41.
- Tripathy, N. (2011). The relation between price changes and trading volume: A study in Indian stock market. *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, 1(7), 81-95.

Türkiye'de Savunma Sanayinin Ekonomik Gelişmişlik ve Nedensellik İlişkisi

Arzu KAYA

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi
Çorum, Türkiye

ÖZET

Bu çalışma 2010-2017 yılları arasında Türkiye'deki savunma harcamalarının ülkedeki istihdam ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisini incelemektedir. Savunma harcamalarının temel makroekonomik göstergeler üzerindeki etkileri hakkında literatürde gerek teorik alanda gerekse deneysel çalışmaların sonuçlarında farklı yaklaşım ve bulgulara rastlanmaktadır. Savunma harcamalarının verileri Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) 'den elde edilmiştir. İstihdam ve ithalat verilerine ise Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) ' den alınarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler ile nedensellik ilişkisi için Granger Nedensellik testi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Savunma harcamaları, Savunma sanayi, Granger nedensellik testi, İhracat, İthalat,

GİRİŞ

Ünlü Amerikalı tarihçi Bernard Lewis bir makalesinde; Türklerin Avrupalılardan bir şeyler öğrenmeyi ilk defa 1683 II. Viyana kuşatmasındaki başarısızlıktan sonra düşündüklerini ve işe ordunun modernleştirilmesi ve savunma sanayinin geliştirilmesi ile başlamayı kararlaştırdıklarını yazar. O halde Türk'ler 335 yıldır ulusal savunma sanayilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. (Ziylan, 2001) Türkiye'de savunma sanayinin gelişiminde günümüz savunma sanayisine baktığımız da ise; 2012-2016 Stratejik Planı'nda vizyonu savunma ve güvenlik teknolojilerinde Türkiye'yi üstün kılmak şeklinde ortaya konulmuş ve ülkenin savunma ve güvenlik yeteneklerinin gelişimini sürekli kılacak sanayileşme, teknoloji ve tedarik programları yönetmek misyonu üstlenilmiştir.

24 Aralık 2017 tarihli, 696 sayılı "Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile değişiklikler yapılmıştır. Müsteşarlık, 9 Temmuz 2018 tarihli, 703 sayılı "Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır. 15 Temmuz 2018 tarihli ve 7 numaralı, "Savunma Sanayii Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" ile de kuruluş, görev, yetki ve sorumlulukları düzenlenerek güncel halini almıştır.

2007-2021 Yılları Arası Savunma Sanayii Stratejik Planı

Savunma sanayinin geçmiş günümüz ve gelecekte ki streteji planları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Türk Savunma Sanayinin 2012-2016 / 2017-2021 Yılları Arasındaki Strateji Planı

2012-2016 STRATEJİK PLANI	2017-2021 STRATEJİK PLANI
Vizyon Vurgusu: “Teknolojik Üstünlük”	Vizyon Vurgusu: “Teknolojik Derinlik ve Küresel Etkinlik”
PROGRAM YÖNETİMİNDE OLGUNLUK <ul style="list-style-type: none"> ❖ Program yönetiminde olgunluğa geçiş ❖ İhtiyaç yönetimine sanayi ve Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın katkısının artırılması ❖ Strateji-kaynak ilişkisinin kurulması ❖ Program Yönetimi Bilgi Sistemi'nin oluşturulması 	MODERNİZASYON PROJELERİNDE HIZ, KALİTE ve MALİYET ETKİNLİK <ul style="list-style-type: none"> ❖ Etkin savunma ve güvenlik projeleri ❖ Projelerde maliyet etkinliği ❖ Tedarik mekanizmasını yeniden düzenlemek ❖ Alt Sistemler ve projelerde ömür devri yaklaşımı
SANAYİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ <ul style="list-style-type: none"> ❖ Sektör etkinliğinin artırılması ❖ Sektör derinliğinin sağlanması ❖ Ürünlerin ömür devri yönetimi ❖ Savunma ve havacılık ihracatında 2 Milyar\$'a; ciroda 8 Milyar \$'a ulaşılması 	KABİLİYET KAZANIMI İÇİN VERİMLİLİK YÖNETİMİ <ul style="list-style-type: none"> ❖ Sektörün yetenek bazlı büyümesi ❖ Test ve değerlendirme alt yapısının geliştirilmesi ❖ İhracat ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ❖ Savunma ve güvenlik alanında çift kullanım
TEKNOLOJİK YETKİNLİK <ul style="list-style-type: none"> ❖ Tasarım projelerinin hayata geçirilmesi ❖ Teknoloji tabanının oluşturulması ve Ar-Ge sistematığının geliştirilmesi ❖ Test merkezi ihtiyaçlarının merkezi olarak planlanması 	TEKNOLOJİK YENİLİKLERİ BİLİMSEL BİRİKİMLER ve DENEYİMLER İLE BİRLEŞTİRMEK <ul style="list-style-type: none"> ❖ Temel ve ileri teknolojilerin milli imkanlarla kazanılması ❖ Savunma ve güvenlik ekosistemi içi yetenekli ve deneyimli işgücü oluşturulması ❖ Özgün ve yeni teknolojiler için sektörün teşvik edilmesi
DEĞER YARATAN, DEĞER GÖREN ÇALIŞANLAR <ul style="list-style-type: none"> ❖ Kurumsal yetkinlik ve birikimin geliştirilmesi ❖ Kurum kimliği ve iletişimin geliştirilmesi ❖ Çalışan motivasyonunun artırılması 	STRATEJİK İNSAN KAYNAĞI ve GÜÇLÜ KURUMSAL YÖNETİM <ul style="list-style-type: none"> ❖ Kurumsallaşmayı destekleyen yönetim sistemlerinin kurulması ❖ Kurumsal yeteneklerin sektörde fark yaratacak şekilde geliştirilmesi ❖ Kurumsal Bilinirlik ❖ Eğitim Yönetim Sistemi

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA SAVUNMA HARCAMALARI

Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler

Ülkelerin jeopolitik konumları, tarihsel ilişkileri, sosyal ve demografik göstergeleri, siyasi rejimleri, ekonomik durumları, stratejik hedefleri gibi çok sayıda faktörün savunma harcamalarını etkiledikleri bilinmektedir. Sandler ve Hartley (1995), Smith (1995), Dunne ve Freeman (2003), Dunne vd., (2003), Sun ve Yu (1999), ülkelerin savunma harcamalarını belirleyen faktörleri araştırırken yaptıkları ampirik analizlerde ülkelerin ekonomik durumunun, askeri malların ve sivil malların göreceli fiyatlarının, rakip ve müttefik ülkelerin savunma harcamalarının ve ülkelerin demografik ve politik göstergelerinin analizlere dahil edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. (DESTEK, 2014)

Savunma harcamalarını belirleyen faktörler ;

- Jeopolitik Konum ve Tarihsel İlişkiler
- Rakip ve Müttefik Ülke Harcamaları
- Siyasal Rejim
- Demografik Faktörle
- Dışa Açıklık Göstergeleri

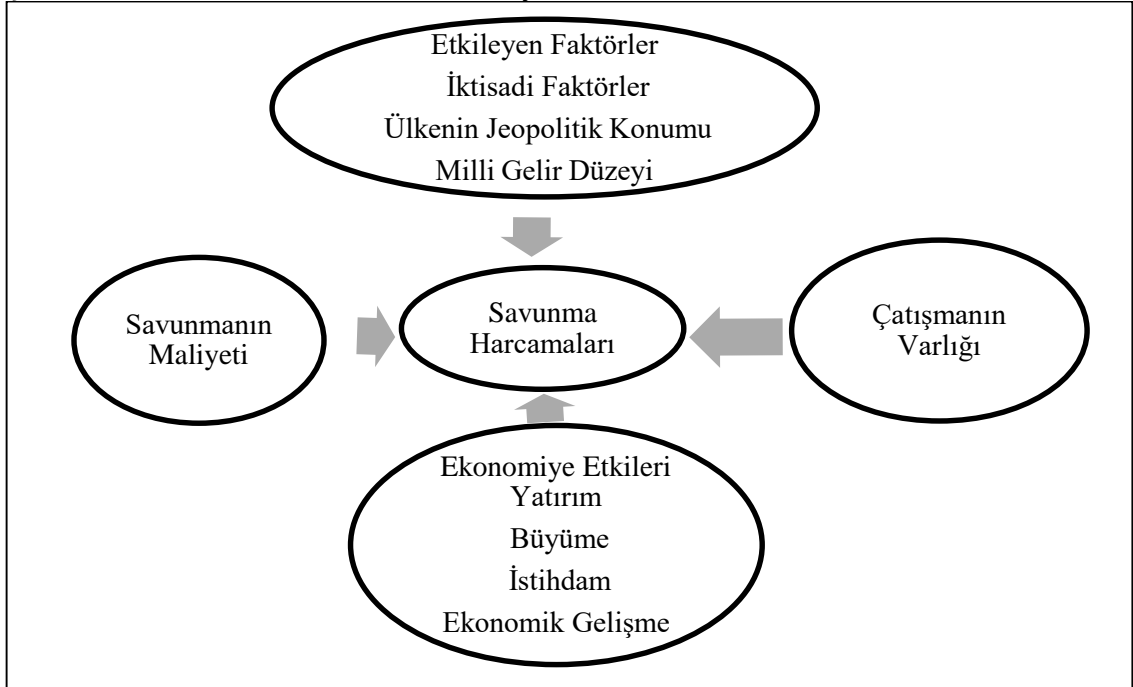
Savunma Harcamalarına Yönelik İktisadi Yaklaşımlar

Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ne olduğu üzerinde kesin bir kana varılamamıştır. İktisatçılar bu konu üzerinde araştırmalar yapmışlardır ve savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin olabileceğini sonucuna ulaşmışlardır. Hangi yönde etkisinin olduğu tam olarak kestirilemese de bir etkisinin olduğu iktisatçılar tarafından genelde kabul edilmiştir. Bu yaklaşımlar ise Askeri Keynesyen Yaklaşımı ve Neo-Klasik yaklaşımdır.

Askeri Keynesyen Yaklaşım

Bu yaklaşım savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif yani olumlu yönde olduğunu savunan iktisadi görüştür. Bu yaklaşıma göre savunma harcamalarının neden olacağı çarpan etkisi ile ekonomide tüketim artacak, savunma sanayinin gelişmesi için yapılan yatırımlar ve Ar-Ge harcamaları ülkedeki teknolojiyi geliştirecek, savunma sanayii sektöründe ve orduda görev alan personel sayısının artmasıyla istihdam seviyesi olumlu etkilenecektir. Bu sebeple bu yaklaşıma göre savunma sanayi harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi olumlu yani pozitif yöndedir.

Şekil 1: Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri

Kaynak: (Doç.Dr Özlem DURGUN, 2017)

Şekil 1’de savunma harcamalarının ekonomik etkileri Askeri Keynesci yaklaşıma göre ifade edilmeye çalışılmıştır. Şekilde savunma harcamalarının varlığının nedenleri ve bu nedenlerin ekonomiye etkileri grafiksel bir şekilde gösterilmiştir. (Doç.Dr Özlem DURGUN, 2017)

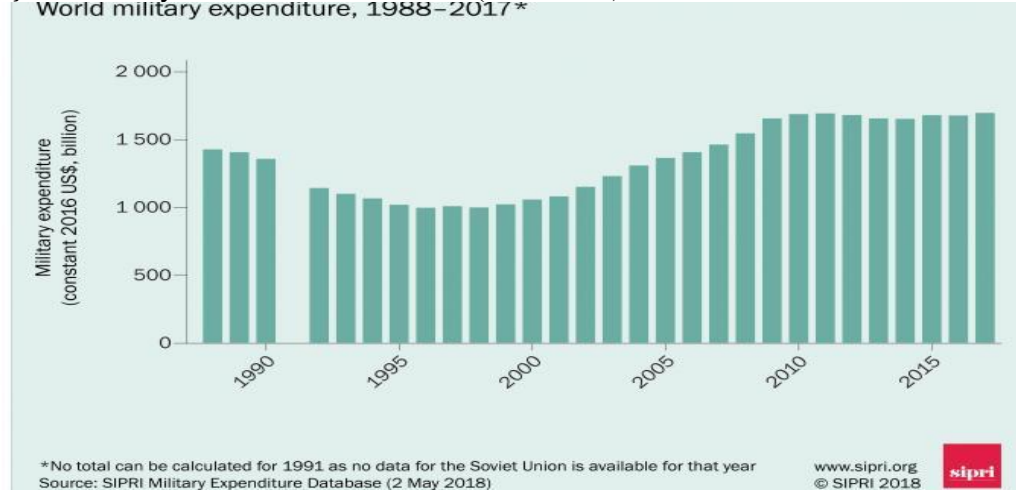
Neo-Klasik Yaklaşım

Bu görüş savunma harcamalarının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin verimsiz olduğunu savunan talep yanlı teorik yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre savunma harcamaları, beşeri sermaye birikiminden ve az olan kaynakların doğrudan üretken yatırımlardan uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle savunma için yapılan harcamalar yüksel ekonomik büyümeyi sağlaması beklenen kalkınma projelerine ayrılacak bütçelerin alternatif alanlara aktarılmasını sağlayacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde savunma sanayi ağır silahlar üretmek isterse iyi bir sanayi temeli gerektirir buda ithal ikameci politikaların güçlenmesine neden olur. Bundan dolayı da ihracatın ve tarım sektörünün gelişmesini engeller. Bu ülkelerde de bu tarz strateji ekonomik kalkınmayı kötü yönde etkilemektedir.

Türkiye’de Ve Dünyada Savunma Harcamaları

Dünya savunma harcamalarının, İkinci Dünya Savaşından sonra sürekli artış gösterdiği, Soğuk savaş döneminde özellikle en yüksek savunma harcamasının yapıldığı 1987 yılından itibaren ise düşüşe geçtiği görülmektedir. Harcamalardaki bu düşüşün nedeni olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan Soğuk savaşın sona erdiği izlenimleri ve az gelişmiş ülkelerin ekonomik problemleri dolayısıyla kamu harcama önceliklerinin yeniden belirlenmesi gerekliliği gösterilebilir (UÇAR, 2003)

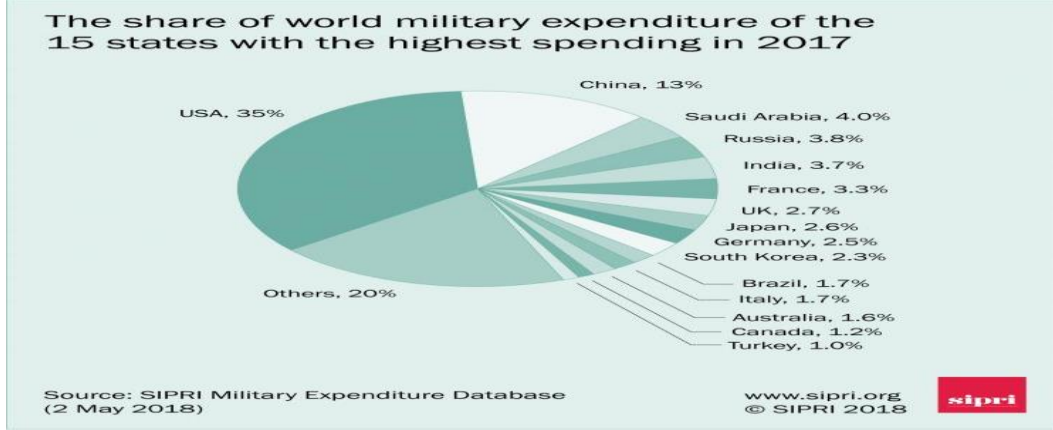
Şekil 2: Dünyadaki Askeri Harcamalar (1988-2017)
World military expenditure, 1988–2017*

Kaynakça: (SIPRI, SIPRI, 2018)

Şekil 2 'de SIPRI 'ye göre 1988 – 2017 yılları arası askeri harcama miktarları verilmiştir. Grafiğe baktığımızda 1988 yılından 1996 yılına kadar askeri harcamalarda azalış görülmektedir. 1997 yılında az da olsa harcamalar artmış, 1998 yılında yeniden azalmıştır. 1999 yılı ve sonrasında ise harcamalarda 2011 yılına kadar artmış, 2012 yılında ise bir önceki yıla eş değer diyebileceğimiz kadar yakın bir harcama olmuştur. 2013 yılında harcamalar yeniden azalmaya başlamış, aynı şekilde 2014 yılı da bir önceki yıla çok yakın bir değerde harcama yapılmıştır. Aynı olay 2015-2016 yıllarında da görülmüştür. 2017 yılında ise harcamalar yeniden artışa geçmeye başlamıştır ve 1,500 milyar \$ üzerine çıkmıştır.

Şekil 3: 2017'de En Fazla Harcama Yapan 15 Devletin Dünya Askeri Harcamalarının Payı

Kaynakça: (SIPRI, 2017)

Şekil 3'e baktığımızda dünya da 2017 yılında SIPRI verilerine göre en çok askeri harcama yapan 15 ülke görülmektedir. Bunlar sırası ile Amerika Birleşik Devletleri(%35), Diğerleri(%20), Çin(%13), Suudi Arabistan(%4), Rusya(%3,8), Hindistan(%3,7), Fransa(%3,3), Birleşik Krallık (UK)(%2,7), Japonya(%2,6), Almanya(%2,5), Güney Kore (%2,3), Brezilya(%1,7), İtalya(%1,7), Avustralya(%1,6), Kanada(%1,2) ve Türkiye (%1)'dir. Buradan anlaşılacağı gibi 2017 yılında en çok silah harcaması yapan ülke ABD'dir. Türkiye ise %1 ile bu 15 ülke arasına girmektedir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Savunma ve ulusal güvenliğin önem kazanan unsurlar haline gelmesiyle birlikte, savunma harcamalarının ekonomiye etkileri iktisatçıların ilgi alanına girmiş; gerek teorik gerek ampirik birçok çalışma yapılmıştır. Savunma harcamalarının veya savunma yükünün ekonomik büyümeye etkisini araştıran çok sayıda çalışma mevcut iken savunma harcamaları talebi üzerine yapılan çalışmalar az sayıdadır. Aşağıda Türkiye'de yapılan çalışmaları inceleyelim.

Tablo 2: Türkiye İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar

Yazar	Kapsam	Yöntem
Kollias (1997)	1954-1993 döneminde Türkiye'de büyüme ve savunma harcamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi	Granger Nedensellik Analizi
Dunne, Nikolaidou ve Vougas (2001)	1960-1996 dönemine ait veriler ile Türkiye ve Yunanistan'da savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analiz edilmesi.	Granger Nedensellik Teknikleri ve VAR metodoloji
Yıldırım - Sezgin (2003)	1950-1997 dönemini kapsamında Türkiye'de savunma harcamaları ile istihdam arasındaki ilişkinin incelenmesi,	ARDL Tekniği
Halıcıoğlu (2004)	1950-2002 dönemi kapsamında Türkiye'de ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi	Vektör Hata Düzeltme Modeli
Karagöl - Palaz (2004)	1955-2000 dönemini kapsayan yıllık verilerle savunma harcamaları, eğitim harcamaları, sermaye birikimi, işgücü ve GSMH verileri arasındaki nedenselliğin incelenmesi.	Granger Nedensellik Analizi
Dritsakis (2004)	Türkiye ve Yunanistan için savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analiz edilmesi.	Johansen Koentegrasyon Testi ve Vektör

		Hata Düzeltme Modeli
Kalyoncu - Yücel (2006)	1956-2003 dönemini kapsayan verilerle Türkiye ve Yunanistan için GSMH ve savunma harcamaları arasındaki nedenselliğin incelenmesi.	Granger Nedensellik Analizi
Erdoğan (2006)	1968-2004 dönemi kapsamında Türkiye’de ekonomik büyüme, savunma harcamaları ve politik istikrar arasındaki ilişkinin analiz edilmesi.	VAR metodoloji
Karagöl (2006)	1960-2002 dönemini kapsayan analizde dış borç, savunma harcamaları ve GSMH arasındaki ilişkinin incelenmesi	Etki-tepki ve Varyans Ayrıştırması Analizleri
Görkem - Işık (2008)	1968-2006 dönemini kapsamında savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi,	Granger Nedensellik Analizi
Karagianni - Pempetzoğlu (2009)	1949-2004 dönemini kapsayan yıllık verilerle savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi.	Lineer ve Lineer Olmayan Granger Nedensellik Yaklaşımı
Yılancı - Özcan (2010)	1950-2006 dönemine ait yıllık veriler ile GSMH ve savunma harcamaları arasındaki ilişkinin analizi.	Toda-Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı
Kaya (2013)	Türkiye’de savunma harcamalarının iktisadi etkileri üzerine nedensellik analizi (1970 – 2010)	Toda-Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı
DESTEK (2014)	Savunma harcamalarının ekonomik etkilerinin farklı gelir düzeyindeki ülkeler için karşılaştırılması: panel veri analizi	Panel FMOLS Testi

Bu çalışmalara baktığımızda 1997-2014 yılları arasında Türkiye’deki savunma sanayi alanında 14 farklı çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar dönem dönem olarak 1954 yılından 2010 yılları arası yapılmıştır. Bu çalışmalardan farklı olarak savunma harcamalarına yönelik olarak bazı çalışmalar yapılmıştır.

VERİ, METODOLOJİ VE UYGULAMA

Çalışmada savunma harcamalarının GSYH, ithalat değişkenleri ile olan nedensellik ilişkileri analiz edilmiştir. Bu amaçla; 2010-2017 dönemine ait yıllık savunma harcamaları, reel GSYH, istihdam ve ithalat değişkenleri kullanılmıştır. Savunma harcamaları SIPRI’nin istatistiklerinden elde edildikten sonra ithalat ve ihracat verileri Elektronik Veri Dağıtım Siteminden (EVDS) elde edilmiştir.

Granger Nedensellik Testi

1969 yılında Granger ve 1972 yılında Sims tarafından işsel ve dışsal değişkenler arasında ilişki olabileceği göz önünde bulundurularak nedensellik ilişkileri ele alınmıştır. Bir sistemde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün ve gecikme yapısının belirlendiği teste Granger Nedensellik Testi denir. Amaç; modelde yer alan birden fazla değişken arasında iki yönlü veya tek yönlü ilişki olup olmadığını belirlemektir (BOZKUR, 2007). Granger nedensellik analizi, X ve Y serileri için aşağıdaki regresyonların tahmin edilmesini içermektedir:

$$Y_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^n \beta_j Y_{t-j} + \mu_{1t}$$

$$X_t = \sum_{i=1}^n \lambda_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^n \delta_j Y_{t-j} + \mu_{2t}$$

İki farklı seri arasındaki Granger nedenselliği dört farklı durum olarak ortaya çıkabilir. Bu durumlar aşağıdaki gibidir:

- Eğer X'in gecikmeli değerinin katsayısı grup olarak sıfırdan farklıysa ($\sum \alpha_i \neq 0$) ve Y'nin gecikmeli değerlerinin katsayısı sıfırdan farklı değilse ($\sum \delta_j = 0$), X'ten Y'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. ($X \rightarrow Y$)
- Eğer Y'in gecikmeli değerinin katsayısı grup olarak sıfırdan farklıysa ($\sum \delta_j \neq 0$) ve X'nin gecikmeli değerlerinin katsayısı sıfırdan farklı değilse ($\sum \alpha_i = 0$) Y'den X'e doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. ($Y \rightarrow X$)
- Her iki regresyonun da grup olarak katsayıları istatistikî olarak anlamlı derecede sıfırdan farklılarsa Y ve X arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır. ($Y \leftrightarrow X$)
- Eğer X ve Y'nin grup olarak katsayıları istatistikî olarak anlamlı değilse Y ve X arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Bu durumlara göre aşağıda analizimizi yorumlaya biliriz.

VAR Granger Nedensellik / Blok Dışsallık Wald Testleri			
Dahil edilen gözlemler: 7			
Bağımlı değişken : LOGIHRACAT			
Dışlanan	Chi-sq	df	Prob.
LOGITHALAT	0.001347	1	0.9707
LOGSAVUNMASANAYI	0.352051	1	0.5530
All	0.960947	2	0.6185
Bağımlı değişken: LOGITHALAT			
Dışlanan	Chi-sq	df	Prob.
LOGIHRACAT	0.038558	1	0.8443
LOGSAVUNMASANAYI	0.249375	1	0.6175
All	0.307929	2	0.8573
Bağımlı değişken: LOGSAVUNMASANAYI			
Dışlanan	Chi-sq	df	Prob.
LOGIHRACAT	2.504752	1	0.1135
LOGITHALAT	7.262416	1	0.0070
All	7.909376	2	0.0192

Test sonuçlarını incelediğimizde ihracat sanayi için Prob. değerlerine baktığımızda 0,05 den büyük olduğunu görüyoruz buda bize ithalat sanayi ve savunma sanayi ihracatın nedeni değildir deriz. İthalat bağımlı değişkenine baktığımızda ise Prob. değerleri 0,05 'den büyüktür buda bize ihracat ve savunma sanayinin , ithalatın nedeni olmadığını gösterir.

Savunma sanayi değişkenine baktığımızda ise ihracat değeri 0,05 den büyüktür. Yani ihracat sanayi savunma sanayinin nedeni değildir diyebiliriz. İthalat değerine baktığımızda ise Prob. değeri 0,05 den küçük olduğunu görürüz. Buda bize ithalatın savunma sanayinin nedeni olduğunu gösterir.

SONUÇ

2010-2017 dönemini kapsayan analizde Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Test sonucunda ithalatın savunma harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. İhracatın ise savunma harcamaları ile arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığını görürüz. Buda bize ülkemizin savunma sanayi için ürettiği ürünleri yurt dışından aldığı yada üretmek için hammaddeyi yurt dışından aldığı düşündürülebilir.

KAYNAKÇA

- BOZKUR, H. (2007). *Zaman Seri Analizi*. Ankara: Ekin Kitapevi.
- DESTEK, M. A. (2014, TEMMUZ). Savunma harcamalarının ekonomik etkilerinin farklı gelir düzeyindeki ülkeler için karşılaştırılması: panel veri analizi. *YÜKSEK LİSANS TEZİ. GAZİANTEP*.
- DESTEK, M. A. (2014, TEMMUZ). Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkilerinin Farklı Gelir Düzeyindeki Ülkeler İçin Karşılaştırılması: Panel Veri Analizi.
- Doç.Dr Özlem DURGUN, A. C. (2017, Ekim 6). SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ANALİZİ. *DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERG.*, 130.
- KAYA, S. S. (2013, 12). TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ İKTİSADİ ETKİLERİ ÜZERİNE NEDENSELLİK ANALİZİ (1970 – 2010). *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 24.
- SIPRI. (2010-2017). 11 20, 2018 tarihinde <https://www.sipri.org/databases/milex> adresinden alındı
- SIPRI. (2017, Mayıs 2). 12 22, 2018 tarihinde <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-transfers-and-military-spending/military-expenditure> adresinden alındı
- SIPRI. (2018). SIPRI. 12 22, 2018 tarihinde <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-transfers-and-military-spending/arms-production> adresinden alındı
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii, B. (2018). *T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı*. 12 13, 2018 tarihinde Savunma Sanayimiz: <https://www.ssb.gov.tr/website/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1> adresinden alındı
- UÇAR, İ. (2003). Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Harcamaları Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Young, E. &. (2008). *Türkiye'de ve Dünya'da Savunma Sanayi Sektörü*. Young, Ernst &.
- Ziylan, A. (2001). Savunma Nereden Nereye Türkiye'de Savnma Sanayii Tarihçesi. *Ulusal Strateji Dergisi*.

Sigorta Sektöründe Suistimaller: Mevcut Durum Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Muhammet Emin BOYRAZ

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankacılık ve Finans Bölümü

Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Sigorta suistimallerinin bir suç olduğu ve Türk Ceza Kanunu'nun "Nitelikli Dolandırıcılık" başlıklı 158'inci maddesi kapsamında suç olarak değerlendiriliyor olması açıkça ifade edilerek; Sigorta sisteminin açıkları ile zayıf yönlerinden faydalanarak sağlanan şahsi menfaatlerin sigorta şirketlerine ve diğer masum, dürüst sigortalı kişilere yönelik zararlarını ortaya konulması ve Sigorta Bilgi Sisteminin kurulması ile sigorta suistimallerinin kayıt altına alınması caydırıcılığının olduğu sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sigorta, Sigorta Suistimleri, Türk Sigortacılık Sektörü

Alan Tanımı: Sigortacılık

INSURANCE FRAUD

Abstract

It is explicitly stated that insurance misconduct is a crime and that the Turkish Penal Code is considered as a crime under Article 158 of the'n Qualified Fraud Insurance ; It has been presented that the benefits of the insurance system and the weaknesses of the insurance system are determined by the loss of personal interests against insurance companies and other innocent and honest insured persons and the establishment of Insurance Information System and the prevention of insurance misconduct.

Keywords: Insurance, Insurance Fraud, Turkish Insurance Sector

JEL Classification: G22

1.GİRİŞ

Sigorta, kişilerin sahip oldukları veya üzerinde kullanım hakkı olan mallar yanı sıra hayat, sağlık, sorumluluk gibi riske konu olan şeylerin beklenmedik kayıpları önlemek, telafi etmek amacı ile belirli bedel (prim) karşılığında riskleri sigorta şirketlerine devrederek güvence altına alınma işlemidir. Dünyada sigortacılığa benzer ilk uygulamalara günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce Babililer' de rastlanmaktadır. Zamanın ticaret merkezi durumundaki Babil' de, kervan tüccarlarına borç veren sermayedarlar, kervanların soyulması veya fidye ödeme durumuyla karşılaşmaları halinde tüccarların borçlarını silmekte, buna karşılık borcu tüccarlardan geri aldıkları zaman, taşıdıkları riskin karşılığı olarak ana borç miktarı üzerinden bir miktar para almaktaydılar. Bu olay daha sonra Kral Hammurabi tarafından yasallaştırıldı. Hammurabi Kanunlarının en büyük özelliği haydutların saldırısına uğrayan kervanların zararlarının bütün diğer kervanlar arasında paylaşılmasını öngörmeseydi. Bu, tehlike paylaşmasının kara taşımacılığındaki ilk örneğidir. 20. yüzyılın başlarında sigorta şirketleri her türlü sigorta ihtiyacına cevap verebilecek şekilde örgütlenmelerini tamamlamış kuruluşlar olarak etkin hizmet verebilecek düzeye ulaşmışlardır. (<https://www.tsb.org.tr>)

Güvence altına alınan şeyler, olası bir zarar görme durumunda sigorta şirketlerince teminat bedelleri sigorta ettirene ve/veya varislerine ödenir. Ödenen teminatların sigorta şirketlerince maddi bir külfeti olmaktadır. Lakin sigorta şirketleri kendi risklerini de başka sigorta şirketlerine satarak sigortalatmış

olurlar, buna reasürans denir. Sigorta şirketleri, teminat verdikleri rizikolarda büyük hasarların aynı zamana gelme ihtimaline karşı, hasar ödemelerinde zorlanmamak için reasürans (mükerrer sigorta) yaptırır. Reasürans, sigorta şirketlerine, tek başlarına yüklenmeleri kendi sermayeleri, ihtiyatları, özvarlıkları bakımından kısaca mali yönden mümkün olmayan riskleri, sigortalayabilme imkânı verir. Bir takım mali ölçüler esas alınarak, branş esasıyla tespit edilen saklama payları, sedan şirketin risk üzerindeki sorumluluk miktarını göstermekte, aşan kısımlar ise çeşitli reasürans anlaşmalarıyla, reasürans şirketlerine devredilmektedir. (<https://www.tsb.org.tr>) Bu yöntem sigorta şirketlerini garanti altına almaktadır. Böylesine sağlam sistemler içerisinde dahi tüm sigortalıların aynı anda sigorta şirketlerine intikal etmeleri ile tüm sigorta sisteminin çökmesi olası kompto teorileri arasındadır. Teoriler bir yana bırakıldığında böyle bir olasılığın olması dahi korkutucu bir gerçektir. Sigortacılık ilk çıktığı günlerden bugüne insana yönelik olduğu için doğal olarak ahlak anlayışı ile sigortacılığı kendi menfaatleri doğrultusunda etkilemeye, değiştirmeye çalışmışlardır. Değişen sigorta sisteminde olumlu gelişmeler olduğu kadar da olumsuz da bir çok gelişmeler olmuştur. Sigortacılık sisteminin açığını ve zayıf yönlerini bulup menfaat sağlamalarına da kısaca sigorta suistimalleri diyebiliriz. Bu bir dolandırıcılıktır.

Bu çalışma, Türkiye’de sigorta suistimallerinin çeşitleri, boyutu ve etkileri hakkında genel bir bilgi vermektedir. Çalışma ayrıca Türk sigorta sektörünün sigorta suistimallerini en aza indirmek için gerçekleştirdiği eylemleri de açıklamaktadır. Sigorta sahtekârlıklarının azaltılması ve caydırılması sigorta şirketleri için öncelik teşkil etmektedir.

2. SİGORTA SUİSTİMALLERİ PROBLEMİ

Sigorta suistimalleri, tüm sigorta çeşitlerinde bütün sigorta branşlarını etkilemektedir. Verilen eksik bilgiler, yanlış bilgiler saptırılan ve asılsız bilgiler sigorta suistimallerinin en başlıca problemlerini oluşturmaktadır. Bilindiği üzere sigorta poliçeleri üçüncü şahıslar tarafından da yaptırılmaktadır. Ayrıca lehtar göstererek poliçe teminatının kime ödeneceği hususunda ise poliçe ile birlikte netlik kazanılmaktadır.

Suistimal olması müşterilerin ve hissedarların şirkete karşı olan güvenini de azaltır. Bu olay da sigorta sektöründe sigorta şirketinin itibarını, potansiyelini ve ekonomik istikrarını, karlılığını oldukça fazla etkilemektedir. Diğer taraftan bu tür suistimallerin olması şirketin riskini devredeceği bir reasürans şirketi bulmasında zorlanmasına ayrıca reasürans sektöründe de itibarının azalmasına yol açabilecektir.

3. TÜRKİYE’DE SİGORTA SUİSTİMALLERİ

Yeryüzünde insanın olduğu her coğrafya da olduğu gibi ülkemizde çeşitli sigorta suistimalleri yapılmaktadır. Bunların önüne geçebilmek için Hazine Müsteşarlığı Sigorta Bilgi ve Gözetim Merkezinin (SBM) bünyesinde, 22.12.2009 tarihinde, Sigorta Suistimalleri Bilgi Sistemi (SİSBİS) projesini ortaya koymuştur (<http://www.sbm.org.tr/?p=haberGoster&objectId=12>)

Sigorta şirketlerinde suistimal olaylarını esas olarak üç ana başlık altında toplayabiliriz (Müslümov A., Aras G. (2003).

- Şirket İçi Suistimal (Internal Fraud)
- Sigortalı/Sigortalı Ettiren ve Hasar Suistimalleri (Policyholder Fraud and Claims Fraud)
- Aracı Suistimalleri (Intermediary Fraud)

-Şirket İçi Suistimal (Internal Fraud): Sigorta şirketinde çalışan her seviyeden personel potansiyel şirket içi, dış veya kendi kendine de anlaşmalı olarak yapılabilecek suistimallerdir.

-Sigortalı/Sigortalı Ettiren ve Hasar Suistimalleri (Policyholder Fraud and Claims Fraud): Şirkete karşı bir sigorta ürünü uygulamasından bir ya da birden çok kişinin hileli anlaşma ile haksız tazminat / kazanç elde etmesi şeklinde yapılan suistimallerdir.

-Aracı Suistimalleri (Intermediary Fraud): Şirkete veya poliçe sahiplerine karşı aracılık yapan kurumlar (acente, broker gibi) tarafından yapılan suistimallerdir.

Sık Rastlanan Sigorta Suistimal Yöntemleri

-Araç sigortalarında suistimaller

-Malvarlığı sigortalarında suistimaller

-Acente ve broker suistimalleri

-Vazgeçme

-Geçmişe yönelik bildirim araç tamiri

-Araç saklama

-Hayali araçlar

-Organize kazalar

-Aşkın sigorta

-Organize hırsızlık kasıtlı zarar prim suistimalleri

-Hayali ölüm tazminatları

-Hayali sigorta poliçeleri

-Hasarı Olduğundan Fazla Gösterme (Yıldırım, 2018)

Öyle ki ülkemizde bu suistimalleri yapanlar tarafından yeni bir sektör oluşturulmuştur. Uzman dolandırıcılar belli bir bedel karşılığında araca dublör timsali biniyorlar ve kaza yapıp perte çıkartıyorlar. Bu olayı bedelini ise perte çıkaracakları araçların markası belirliyor. Şöyle ki, sağlam araç daha az sağlam araçtan biraz daha fazla bedelle perte çıkartılıyor. Tabi ki bu işi yapanlarda ferdi kaza sigortası veya diğer sigorta türlerinden faydalanması zincirleme sigorta suistimali örneğidir.

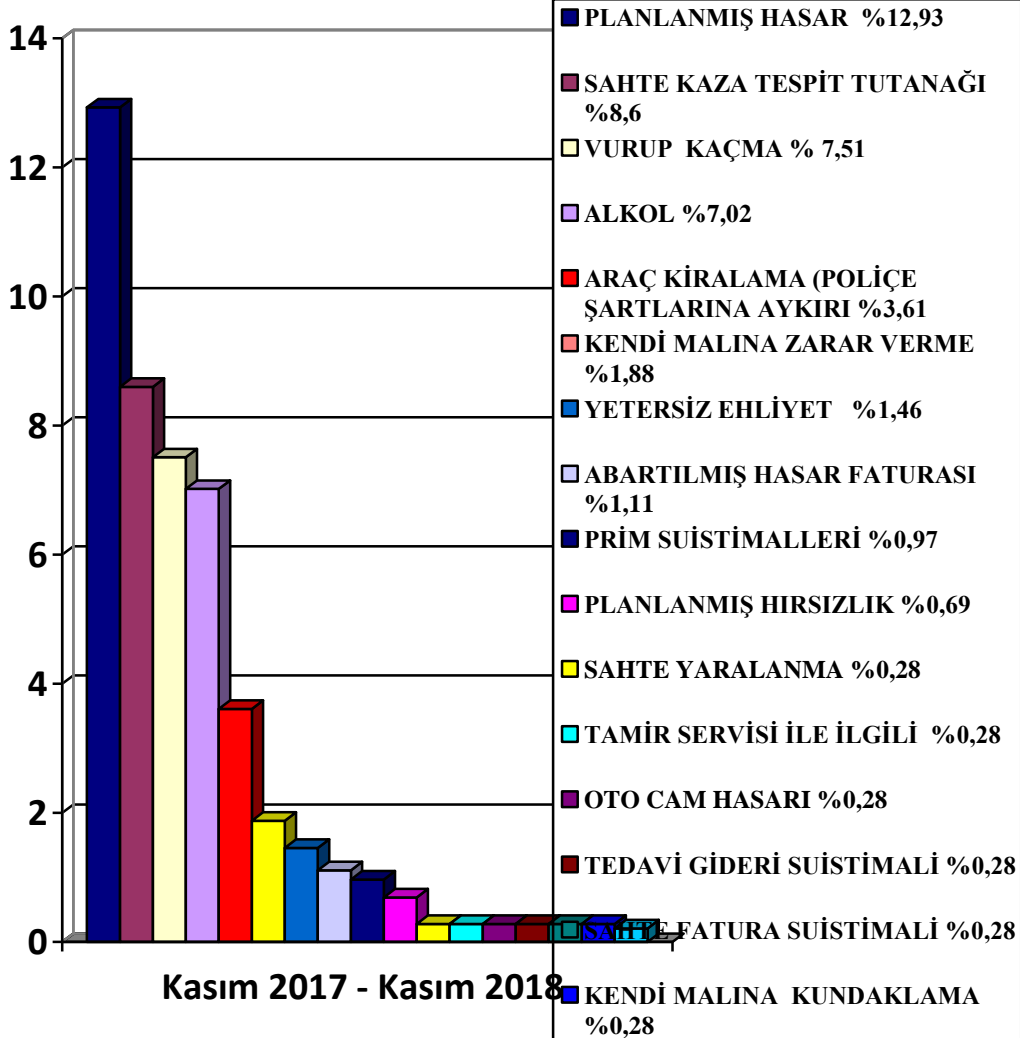
Belirli başlı hayat sigorta suistimalleri şu şekilde gerçekleşmektedir;

-Krediye bağlı hayat sigortası; Bu poliçelerin teminatı özellikle vefat durumunu kapsamaktadır. Vefat eden sigortalının teminatı lehtarına veya varislerine ödenir. Ancak bu poliçe düzenlendiği tarihten önce ki tarihlerde ilgili sigortalının geçirmiş olduğu hastalıktan dolayı vefatı gerçekleşmiş ise sigorta şirketi yukarı da saymış olduğumuz eksik ve yanlış bilgi vermekten haklı sebep ile poliçeyi iptal eder ödemeye yapmaz. Tabi ki bu durumun saptanması zordur. Böylesi bir durumun saptanmadan teminatın ödenmesi durumunda sigorta suistimal edilmiştir.

-Ferdî kaza sigortası; Sigortalıya kaza sonucu sakat kalması veya ölmesi durumunda da lehtar/varislerine ilgili teminat tutarınca ödeme yapılması bu sigorta çeşitinin kapsamıdır. Bu sigortanın suistimali kişinin kendisine kaza süsü vererek malül kalmasıdır. İş kazaları bu kapsam dışında kalmasına rağmen SGK'sız çalışmak veya başka bir işyerinde SGK priminin yatırılması ise ayrı bir suistimal çeşitidir. Örneğin, marangozların parmağını yanlışlıkla koparmasıdır.

-Yıllık Hayat Sigortası; Sigortalının vefatı durumunda veya malullük durumunda sigorta teminatının ödenmesi içeriğidir. Sahte ölüm evrakı ile tazminat talebi de bu sigortanın suistimalidir.

Tablo 1 :Türkiye’deki Sigorta Suistimal Yöntemleri

Kaynak : <https://www.sbm.org.tr/> 21.12.2018

Tablo 1 ‘de Kasım 2017 – Kasım 2018 döneminde suiistimal yöntemleri şu şekilde belirtilmiştir. Görüldüğü üzere en başta planlanmış gelmektedir(%12,93).Yine evrakta sahtecilik olan sahte kaza tespit tutanağı %8,6 , topluma ve insanlığa aykırı suçlardan neredeyse cinayetle eş değer olan vurup kaçma % 7,51 ,Alkol %7,02 Araç kiralama (poliçe şartlarına aykırı) %3,61 ,Kendi malına zarar verme %1,88 ,Yetersiz ehliyet % 1,46 ,Abartılmış hasar faturası %1,11 ,Prim suistimalleri %0,97, Planlanmış hırsızlık %0,69 , Sahte yaralanma %0,28 ,Tamir servisi ile ilgili %0,28 Oto cam hasarı %0,28 ,Tedavi gideri suistimali %0,28, Sahte fatura suistimali %0,28 ,Kendi malına kundaklama %0,28 , Gerçek dışı hırsızlık beyanı %0,21 .

4.SİGORTA SUİSTİMALLERİ BİLGİ SİSTEMİ (SİSBİS)

Sigorta Suistimalleri Bilgi Paylaşım Sistemi (SİSBİS), Üçüncü şahıslardan ve sigorta şirketlerinden sağlanan "yanlış sigorta uygulamaları" ve sigorta suistimaline konu olabilecek verilerin tutulduğu merkezi bir veri tabanıdır. SİSBİS oto, sağlık, hayat ve diğer tüm sigorta dallarını içine alır.

SİSBİS' in amacı aşağıdaki şekli ile hem sigorta şirketleri hem de sigortalılar için aşağıdaki şekli ile özetlenebilir:

Sigorta Şirketleri İçin;

- Dolandırıcılık ilave maliyetinin azaltılması
- Risklerin teminat kapsamına değerlendirilip değerlendirilmemesi
- Risklerin fiyatlanması konusunda daha doğru karar alma imkanlarının sağlaması.

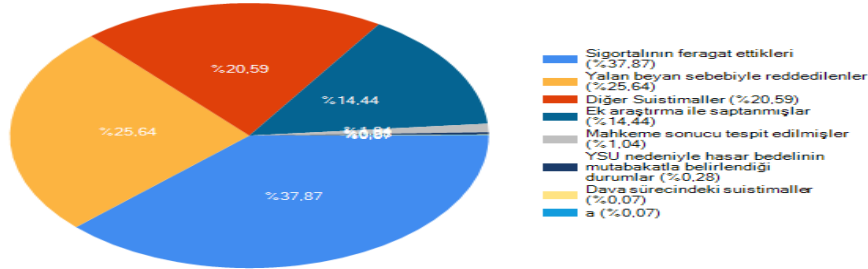
Sigortalılar İçin;

- Dürüst sigortalının haklı menfaatlerinin korunması yanında durulması
- Nihai prim maliyetlerinin düşürülmesi

Olayın hukuksal boyutu ise, “Sigortalı/ Sigorta Ettiren/ lehtar/ Hak Sahibi sıfatına haiz olduğunuz sigorta ilişkisinde tarafınıza ya da üçüncü şahıslara haksız menfaat sağlamaya yönelik herhangi bir eyleme sebebiyet vermeniz durumunda tazminatı eksik alma veya alamama halleri ortaya çıkabileceği gibi Türk Ceza Kanunu ile 30 Nisan 2011 tarih ve 27920 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Yanlış Sigorta Uygulamalarının Tespiti, Bildirimi, Kaydı ve Bu Uygulamalarla Mücadele Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" hükümleri çerçevesinde işlem tesis edilecektir ”şeklinde bildirilen yargı ile hükme bağlanmaktadır.

Sigorta suistimallerinin web sitesi ocak 2019 itibari ile yeni ara yüzünde bir çok yenilik ile hizmet vermeye devam etmektedir.

SİSBİS Bildirim Nedenleri (Kasım2017/Kasım2018)

Sigorta suiistimal bildirim nedenleri ise %37,87 ile Sigortalının feragat ettikleri, yalan beyan sebebi ile reddedilenler %25,64, diğer suiistimaller %20,59 , ek araştırma ile saptanmışlar %14,44 , mahkeme sonucu tespit edilmişler %1,04 , YSU nedeni ile hasar bedelinin mutabakatla belirlendiği durumlar %0,28 , dava sürecindeki suiistimaller %0,07 şeklinde ifade edilmiştir.

5. SİGORTA SUİSTİMALLERİNİ ÖNLEMeye YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Sigorta suistimallerinin önüne geçebilmek için ilk maddenin eğitim olmalıdır. Eğitim ahlaki çerçevede kimsenin hakkını yemekten yaşamayı öğrenmenin eğitimi olmalıdır.

- Teminatın ödenmemesi
- Şahsın sabıka kaydına bakılması geçmişinin araştırılması
- Sigortacılık ve finansal hizmetleri almaya engellenmesi

2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

- Sigorta poliçesinin iptali
 - İlgili adli mercilere bildirim
 - Sigorta şirketlerinin masraflarının ödenmesi
- Sigorta şirketlerinin ve aracılarının caydırıcılık için almaya çalıştıkları tedbirlerdir.

Ayrıca piyasada bulunan bazı sigorta şirketlerinin kendileri için çalışan bağımsız araştırma şirketleri veya müfettişleri bulunmaktadır. Bu şahıs ve şirketler örneğin araç kazası olan yerde araştırma yapip incelemelerini rapor halinde sigorta şirketine sunmaktadır. Bunun için esas olan sigorta şirketlerin bu araştırma şirketlerine ve şahıslara güven duymalarıdır. Ve bunların yanı sıra devlet eli ile 2009 da hizmete giren Sigorta Bilgi ve Gözetim Merkezinin (SBM) bünyesinde, 22.12.2009 tarihinde, Sigorta Suistimalleri Bilgi Sistemi (SİSBİS) projesini ortaya koymuştur. Akabinde 2011'de yürürlüğe giren yönetmelik Türk Ceza Kanunu'nun "Nitelikli Dolandırıcılık" başlıklı 158'inci maddesi kapsamında suç olarak değerlendiriliyor ve bu madde kapsamına giren eylemleri gerçekleştirenler, iki yıldan yedi yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılıyor.

6.SONUÇ VE ÖNERİLER

Sigorta suistimallerinin önüne geçebilmek için tespit edebilmek başlıca problemlerden olup dürüst ve haklı sigortalı ile karıştırmamak en önemli husustur. Alınan istatistik verilere göre en fazla suistimal araç sigortalılarında bulunmaktadır. Var olan sigorta sistemlerinde tazminat ödemelerinin gerçekleşmesi aşamasında daha fazla inceleme daha fazla güvenilir araç servislerinin sayısını artırmaları gerekmektedir. Müfettiş sayılarının artırılması sigorta eksperlerinin daha fazla dikkatli olması gerekmektedir. Devlet olarak da gerekli mevzuatı güçlendirmek ve yasal düzenlemeler ile daha fazla caydırıcılığı artırmalıdır. Gerekirse sigorta primlerini belirli vadede hasarsızlık ile tamamlayan sigortalılara bedavaya yakın sigorta primleri içeren düzenlemeleri devlet desteği ile sigorta şirketleri objektif bir anlaşma sağlanmalıdır. Tabi bu düzenlemelerin hepsini etkili iletişi ağlarını kullanarak gerek sosyal medya, gerek televizyon kanalları aracılığı (kamu spotu) ile reklamını yapıp topluma anlatmak sigorta suistimallerinin önüne geçmek için faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Yıldırım, i. (2013). Türk sigortacılık sektörünün yumuşak karnı: sigorta suistimalleri sorunu, sosyal ve beşeri bilimler dergisi, cilt 5, no 1, issn: 1309-8012 (online)

Müslümov a., Aras g. (2003). Türk sigorta sektörünün özel emeklilik reformu sürecinde değişen rolü: fırsatlar ve tehditler, işletme fakültesi dergisi, ss.37-55

Sigorta sahteciliklerini engelleme bürosu, <https://siseb.sbm.org.tr/> erişim tarihi: 21.12.2018 sigorta bilgi ve gözetim merkezi, <https://www.sbm.org.tr/tr/sayfalar/anasayfa.aspx> erişim tarihi: 21.12.2018

Tezgel d. (2015) sigorta şirketlerinde finansal tablo suistimalleri t.c. Trakya üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü işletme anabilim dalı dergisi

<http://www.sbm.org.tr/?p=haberGoster&objectId=12>

Sigorta Bilgi ve Gözetim Merkezi Yönetmeliği (<https://www.tsb.org.tr/default.aspx?pageID=448>)

Sigorta Acenteleri Yönetmeliği
Sigortacılık Kanunu

Türk Ticaret Kanunu Vergi Usul Kanunu

Yapısal Kırımlar Altında Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) İle BİST Sınai Endeksi Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi

Öğr.Gör. Emrah ŞAHİN

Muhasebe ve Vergi Bölümü, Hitit Üniversitesi
Çorum, 19100, Türkiye

Öğr.Gör. Selim GÜNGÖR

Dış Ticaret Bölümü, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Tokat, 60700, Türkiye

Doç.Dr. Süleyman Serdar KARACA

İşletme Bölümü, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Tokat, 60100, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 2008:1-2018:12 dönemi için Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) ile BİST Sınai Endeksi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ve nedensellik ilişkisini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, bağımlı değişken olarak BİST Sınai Endeksi, bağımsız değişken olarak da PMI dikkate alınmıştır. Çalışmada ilk olarak seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testiyle araştırılmış, seriler arasında uzun dönemli ilişkinin var olduğu belirlenmiştir. Çalışmada son olarak seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testiyle araştırılmış, pozitif ve negatif şoklar açısından PMI'dan BİST Sınai Endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: BİST Sınai Endeksi, PMI, Maki (2012) Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi, Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi.

GİRİŞ

Küresel ekonomik koşullarda meydana gelen değişiklikler nedeniyle ekonomistler tarafından, ekonomideki ve özellikle de imalat sektöründeki değişiklikleri öngörebilecek göstergelerin kullanılması önemli bulunmaktadır. Satın Alma Yöneticileri Endeksinin (PMI) de ülkelerin ekonomik durumları hakkında öngörücü bilgiler sunan bir gösterge olduğu söylenebilir. Kauffman (1999), PMI'nın ABD'deki ekonomik faaliyetlerdeki değişikliklerle ilgili olarak bazı öngörüler sağladığını ve bu nedenle stratejik satın alma kararlarında dikkate alınabileceğini iddia etmiştir. Koenig (2002), PMI'nın GSYİH'deki değişiklikleri tahmin etme gücünün olduğunu ifade etmiştir. Smirnov (2010), yaptığı çalışmada Rusya için 2008 krizinin öncü göstergelerini araştırmış, yaklaşan krizin yadsınamaz işaretçisi olarak iki temel göstergeden birisinin PMI olduğunu belirlemiştir. Bondt (2012), GSYİH tahmini yapılmadan önce PMI verilerinin yakından incelenmesinin faydalı olacağını belirtmiştir. Kılınç ve Yücel (2016), PMI'nın cari ve sonraki ilk çeyrek büyüme oranını tahmin etmek için kullanılabileceğini iddia etmektedir. Bu noktada PMI, üretim eğilimlerinin ve faaliyetlerin tahmin edilmesinde kullanılan endekslerden birisidir. PMI, üretim kontrolü, stok yönetimi ve etkin pazarlama analizinde, merkez bankaları ve yerel işletmeler de dâhil olmak üzere ekonomi kuruluşları tarafından dünyada en yakından izlenen endekslerden birisidir (Khundrakpam & George, 2012: 2). PMI, güncel, doğru ve büyük oranda benzersiz aylık ekonomik eğilim göstergeleri sunabilme kapasitesi nedeniyle dünyada en çok takip edilen iş anketi unvanına sahiptir (İstanbul Sanayi Odası, 2019: 4).

Bu çalışmanın amacı, PMI ile BİST Sınai Endeksi arasında uzun dönemli ve nedensellik ilişkisinin varlığı, diğer bir deyişle PMI'nın BİST Sınai endeksinin bir öngörücüsü olup olmadığı araştırılmaktadır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde konuya ilişkin literatür çalışmalarına değinilecek, çalışmada kullanılan veri seti ve yöntemden bahsedildikten sonra elde edilen bulgulara yer verilerek değerlendirilmelerde bulunulacaktır.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde, PMI ile çeşitli ekonomik ve finansal göstergeler arasındaki ilişkiyi test eden birçok çalışmanın bulunmasına rağmen, PMI'nın hisse senedi fiyatları ile ilişkisini araştıran çalışmaların oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan Tablo 1'de PMI ile çeşitli göstergeler arasındaki ilişkiyi test eden bazı çalışmalara yer verilmiştir.

TABLO 1. PMI İle Çeşitli Finansal ve Ekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkiyi Test Eden Bazı Çalışmalar

Çalışma	Model	Veri	Sonuç
Collins, (2001)	Granger Nedensellik Testi	Farklı ülkeler için farklı yıllar kullanılmıştır.	PMI, borsa performansının bir öngörücüsü değildir. Fakat borsa performansı, PMI'nın bir öngörücüsüdür.
Johnson ve Watson (2011)	Regresyon Analizi	1973:1 – 2009:12	PMI'daki değişimler ile hisse senedi getirileri arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.
Wang (2012)	VAR Modeli	2009:1 – 2001:7	PMI'nın borsa trendinin analizinde ve tahmininde önemli olduğu belirlenmiştir. PMI ve Şangay Bileşik Endeksi arasında uzun dönemli ortak bir ilişki tespit etmiştir.
Tsuchiya (2012)	Fisher Kesin Ki-Kare Testi	1991:1 – 2010:12	PMI'nın Endüstriyel Üretim Endeksinin (IP) bir öngörücüsü olduğu, ancak GSYİH'nin bir öngörücüsü olmadığı belirlenmiştir.
Mudgal (2014)	Granger Nedensellik Testi	2000:8 – 2013:8	PMI'nın, imalat sektöründeki hisse senedi fiyatlarının bir öngörücüsü olmadığı ancak İmalat sektöründeki hisse senedi fiyatlarının PMI'nın bir öngörücüsü olduğu belirlenmiştir.
Habanabakize ve Meyer (2017)	Granger Nedensellik Testi	2000Q1 -2016Q4	PMI ile İmalat Sektörü İstihdamı arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Milli gelirin ise PMI'nın bir nedeni olduğu bulunmuştur.
Akdağ vd. (2018)	Granger Nedensellik Testi	2007:2 – 2017:12	BİST Sanayi endeksinin PMI'nın bir öngörücüsü olduğu, ayrıca PMI'nın Sanayi Üretim endeksinin ve Kapasite Kullanım Oranının bir öngörücüsü olduğu belirlenmiştir.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmanın amaçları doğrultusunda PMI ile BİST Sınai Endekslerinin Ocak 2008 - Aralık 2018 dönemine ilişkin aylık verileri dikkate alınmıştır. Çalışmada Sınai Endeksi verileri investing.com sitesinden, PMI verileri ise IHS Markit şirketinden elde edilmiş olup seriler arasındaki ilişki verilerin doğal logaritması alınarak Eviews ve Gauss 10 paket programları aracılığıyla test edilmiştir.

Çalışmada serilerdeki birim kökün varlığı Carrion-i-Silvestre vd. (2009)'nin çoklu yapısal kırılmalı birim kök testiyle araştırılmıştır. Zaman serilerinde bir değişkenin durağan olup olmadığı birim kök testleri ile belirlenmektedir. Eğer bir seride birim kök var ise seri durağan değildir. Serinin durağan olmaması, yaşanabilecek herhangi bir şok ya da politik değişiklik durumunda, bu durumun değişken üzerindeki etkisi kalıcı olacaktır (Gövdeli, 2016: 226). Çalışmada seriler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testiyle araştırılmıştır. Eşbütünleşme analizinde seriler arasında yapısal kırılmanın olması durumunda, birim kök testlerinde olduğu gibi eş bütünleşme testlerinde de sapmalar olabilir. Dolayısıyla eşbütünleşme testleri yapılırken de yapısal kırılmaların etkilerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu noktada diğer yapısal kırılma testlerine nazaran Maki (2012), beş kırılmaya kadar izin verebilen yeni bir test yöntemi geliştirmiştir (Göçer vd., 2013: 10). Bu test, negatif ve pozitif şokların etkilerini ayrı ayrı dikkate almaktadır. Verileri, kümülatif olarak negatif ve pozitif değişikliklere dönüştürme fikri, Granger ve Yoon (2002)'un çalışmalarından gelmektedir. Söz konusu yazarlar bu yaklaşımı, gizli eşbütünleşme olarak adlandırdıkları eşbütünleşme testinde kullanmışlardır. Hatemi-J (2012) ise bu fikri nedensellik analizinde kullanarak asimetrik nedensellik testini geliştirmiştir. (Hatemi-J, 2012: 448).

BULGULAR

Çalışmada, serilerdeki birim kökün varlığı Carrion-i-Silvestre vd. (2009)'nin çoklu yapısal kırılmalı birim kök testiyle araştırılmıştır. Test sonuçları incelendiğinde, düzey değerlerinde % 5 anlamlılık düzeyinde genel olarak mutlak değer cinsinden test istatistiklerinin kritik değerlerden büyük olması nedeniyle serilerin birim kök içerdiği söylenebilir. Bu nedenle serilerin birinci farkları alınarak birim kök testi tekrarlanmış, her iki serinin de birinci farklarında % 5 anlamlılık düzeyinde genel olarak serilerin durağan olduğu tespit edilmiştir.

Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testiyle araştırılmıştır. Test sonuçları incelendiğinde, % 5 anlamlılık düzeyinde trendli (model 1 ve model 3) modellere ilişkin test istatistiklerinin kritik değerlerden büyük olması sebebiyle PMI ile BİST Sınai Endeksi arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedir.

Çalışmada son olarak PMI ile Sınai Endeksi arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testiyle araştırılmış, elde edilen sonuçlara Tablo 2'da yer verilmiştir.

TABLO 2. Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerleri		
		% 1	% 5	% 10
$PMI^+ \rightarrow SınEndks^+$	19.985***	9.289	6.235	5.070
$PMI^+ \rightarrow SınEndks^-$	0.001	6.813	3.540	2.457
$PMI^- \rightarrow SınEndks^+$	1.604	7.743	4.381	2.958
$PMI^- \rightarrow SınEndks^-$	19.041***	11.478	5.070	3.114
$SınEndks^+ \rightarrow PMI^+$	2.672	11.554	6.448	4.730
$SınEndks^+ \rightarrow PMI^-$	1.714	7.075	3.576	2.552

$SınEndks^- \rightarrow PMI^+$	2.459	7.695	4.298	2.892
$SınEndks^- \rightarrow PMI^-$	1.304	8.672	3.874	2.880
***, ** ve * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlılığı temsil etmektedir.				

Test sonuçları incelendiğinde, pozitif ve negatif şoklar açısından istatistiksel açıdan % 1 anlamlılık düzeyinde test istatistiklerinin kritik değerlerden büyük olması nedeniyle PMI'dan BİST Sınai endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu söylenebilir. PMI'da meydana gelen bir pozitif şok BİST Sınai endeksini de pozitif yönde etkilerken, PMI'da meydana gelen bir negatif şok da BİST Sınai endeksinde negatif bir şoka neden olmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada 2008:1-2018:12 dönemi için Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) ile BİST Sınai endeksi arasındaki uzun dönemli ilişki ve nedensellik ilişkisi ortaya konulmak istenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada bağımlı değişkeni temsilen BİST Sınai endeksi, bağımsız değişkeni temsilen ise PMI göstergesi kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testiyle araştırılmış, seriler arasında uzun dönemli ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle eşbütünleşme testinden elde edilen yapısal kırılmalar modele eklenerek FMOLS katsayı tahmincisiyle uzun dönem katsayı tahmininde bulunulmuştur. FMOLS testinden, PMI endeksine ilişkin katsayının istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif olduğu, diğer bir deyişle PMI'da gerçekleşen % 1'lik bir artışın BİST Sınai endeksinde yaklaşık % 1,9'luk bir artışa neden olduğu tespit edilmiştir. Ancak yapısal kırılmaların seriler arasında uzun dönemli ilişki üzerindeki etkisiyle ilgili anlamlı bir bulgu elde edilememiştir.

Çalışmada son olarak PMI ile BİST Sınai endeksi arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testiyle araştırılmıştır. Yapılan analizlerden, pozitif ve negatif şoklar açısından PMI'dan BİST Sınai endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle PMI'da meydana gelen pozitif bir şokun BİST Sınai Endeksi'nde de pozitif bir şoka; PMI'da meydana gelen bir negatif şokun da BİST Sınai endeksinde negatif bir şoka sebep olduğu bulguları elde edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle PMI'nın hisse senetlerinin fiyatlarının bir öngörücüsü olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Akdağ, S., Deran, A., & İskenderoğlu, Ö. (2018). PMI İle Çeşitli Finansal Göstergeler Arasındaki İlişkinin Dinamik Nedensellik Analizi İle İncelenmesi: Türkiye Örneği, Uluslararası Katılımlı 22. Finans Sempozyumu, 10-13 Ekim, Mersin.

Carrion-i-Silvestre, J. L., Kim, D. & Perron, P. (2009). GLS-Based Unit Root Tests with Multiple Structural Breaks Under Both the Null and the Alternative Hypotheses. *Econometric Theory*. 25(6): 1754-1792.

Collins, D. (2001) The Relationship Between Business-Confidence Surveys and Stock Market Performance, *Investment Analysts Journal*, 54(1): 1-9.

de Bondt, G. J. (2012). Nowcasting: trust the Purchasing Managers' Index or wait for the flash GDP estimate?. In Manuscript presented at the EcoMod2012 conference in Sevilla, Spain.

Hatemi-J, A. (2012), Asymmetric Causality Tests With An Application, *Empir Economics*, 43(1): 447-456.

İstanbul Sanayi Odası, Ocak 2019, İstanbul Sanayi Odası İstanbul PMI, İmalat Sanayi Raporu, <https://www.markiteconomics.com/Public/Home/PressRelease/d30fc094eb3747afb7cbacbd6a65c2b>, Erişim Tarihi: 15.02.2019.

Johnson, M. A. & Watson, K. J. (2011) Can Changes in the Purchasing Managers' Index Foretell Stock Returns? An Additional Forward-Looking Sentiment Indicator, *The Journal of Investing*, 20(4): 89-98.

Kauffman, R. G. (1999) Indicator Qualities of the NAPM Report On Business, *Journal of Supply Chain Management*, 35(2): 29-37.

Kılınç, Z. & Yücel E. (2016). PMI Thresholds for GDP Growth. Central Bank of the Republic of Turkey. MPRA Paper No. 70929. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/70929/>

Khundrakpam, J.K. & George, A.T. (2013). An Empirical Analysis of the Relationship between WPI and PMI-Manufacturing Price Indices in India. Reserve Bank of India. RBI Working Paper Series, 6, 1-15.

Koenig, E. F. (2002) Using The Purchasing Managers' Index to Assess The Economy's Strength and the Likely Direction of Monetary Policy, *Federal Reserve Bank of Dallas, Economic and Financial Policy Review*, 1(6): 1-14.

Maki, D. (2012) Tests for Cointegration Allowing for an Unknown Number of Breaks, *Economic Modelling*, 29: 2011–2015.

Mudgal, N. (2014). An Empirical Analysis of the Relationship Between the Purchasing Managers' Index (PMI) and Share Prices in the Manufacturing Sector of South Africa. Master Thesis. Faculty of Commerce, Law and Management. Johannesburg,: University of the Witwatersrand.

Habanabakize, T., & Meyer, D. F. (2017). An Analysis of the Relationships Between the Purchasing Managers' Index (PMI), Economic Growth and Employment in the Manufacturing Sector in South Africa. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 9(2): 66-82.

Tsuchiya, Y. (2012). Is the Purchasing Managers' Index Useful for Assessing the Economy's Strength? A Directional Analysis. *Economics Bulletin*, 32(2): 1302-1311.

Smirnov, S. V. (2010). Recent Economic Crisis as a Crash-Test for Competing Cyclical Indicators: The Russian Experience. In 30th CIRET Conference, New York (http://www.dcenter.ru/science/Smirnov_CIRET-30_2010-10.pdf).

Wang, J. (2012). Empirical Analysis of China Purchasing Managers Index (PMI) and Shanghai Composite Index (SH), *Advances in Applied Economics and Finance*, 3(4):615-618.

Türk Bankacılık Sektöründe Ticaret Bankalarının Finansal Performanslarının Entropi Yöntemi ile Ağırlıklandırılmış Oran ve Referans Moora Yöntemleriyle Değerlendirilmesi

Mehmet ÖKSÜZKAYA
Ekonometri, Kırıkkale Üniversitesi,
Kırıkkale, 71450, Türkiye

Murat ATAN
Ekonometri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Ankara, 06500, Türkiye

ÖZET

Bankalar, gerek sektör bazından sahip olduğu finansal büyüklükler, gerekse işletmelerin büyümesi ve faaliyetlerini sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu finansal hizmetleri sağlaması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu sebeple bankaların finansal performansları birçok yaklaşımla incelenmektedir. Bu çalışmada; Türkiye Bankalar Birliği'nin 2018 Mart – Haziran – Eylül üçer aylık bilanço dönemleri verilerinden yararlanılarak; toplam aktifler, toplam krediler, toplam mevduat, toplam öz kaynaklar, ödenmiş sermaye, net faaliyet karı/zararı, bilanço dışı hesaplar, şube sayısı ve çalışan sayısı kriterlerinin kullanılması planlanmaktadır. Bankaların finansal performansları değerlendirmek amacıyla Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Entropi ile ağırlıklar hesaplanmış ardından bu ağırlıklar kullanılarak Oran ve Referans Moora yöntemleri ile çözümlenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda bankaların finansal performansları karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Bankacılık Sektörü, Banka Performansları, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, Entropi Yöntemi, Oran ve Referans Moora Yöntemi

GİRİŞ

Günümüz sıkı rekabet koşulları altında uzun süre faaliyet gösteren işletmelerin en önemli özelliklerinden birisi belirli aralıklarla performanslarını ölçmeleri ve ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda işletmenin soruna ilişkin çözümler geliştirebilmesidir (Dinçer ve Görener, 2011). Ülkelerin büyüme ve kalkınmaları açısından bankacılık sektörü çok büyük bir önem arz etmektedir. Bankacılık sektöründe yer alan bankaların günümüz yüksek rekabet koşulları altında her bir bankanın kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanmasını zorunlu bir hale getirmektedir. Doğal olarak bu durumda finansal sistemin en önemli öğelerinden biri olan bankaların performanslarının belirli aralıklarla ölçülüp değerlendirilmesi gerekmektedir. (Yeşildağ, Özen ve Baykut, 2018). Bu değerlendirme sonucunda bankalar sektördeki konumlarını belirlemelerine ve performansları daha üst sıralara taşımak için geliştirmeleri gereken yönlerini belirlenmesine olanak sağlamaktadır (Dinçer ve Görener, 2011).

Bankacılık sektörü gerek ekonomik büyüklük açısından gerek reel sektörle olan kuvvetli ilişkileri nedeniyle ülke ekonomileri açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte bankacılık sektörü diğer tüm ekonomik sektörlerden farklı olarak kaynakların dağılımını belirleme görevini üstlenmiştir. Bu durumda ülkelerin büyüme gelişmesinde bankacılık sektörü en temel unsurlarından bir haline gelmiştir (Akçakanat, Eren, Aksoy ve Ömürbek, 2017).

Ülkelerin büyüme ve gelişmesinde merkezi bir konumda olan bankacılık sektörü ve bankaların finansal performansları toplumun büyük bir kısmı tarafından sıkı bir şekilde takip edilmektedir. Bu doğrultuda tasarruf sahipleri, yatırımcılar, bankalarla ilgili kredi ilişkisi olan tüm gerçek ve tüzel kişiler, bankalara

kredi veren mali kuruluşlar, bankaların ortakları ve bankalarla ilişkili olan tüm çevreler doğal olarak bankaların performansları hakkında bilgi sahibi olmak isterler (Akçakanat ve diğerleri, 2017; Atukalp, 2018).

YÖNTEM

Türkiye bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların finansal performanslarını değerlendirmek amacıyla Entropi yöntemi kullanılarak bankaların ilgili finansal kriterleri ağırlıkları hesaplanmıştır. Ardından elde edilen bu ağırlıklar kullanılarak bankaların finansal performansları Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden biri olan Oran ve Referans Moora yöntemleri ile incelenmiştir. Bu yöntem Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri olan TOPSİS, ELECTRE, VİKOR, PROMETHEE ve AHP'ye göre kıyaslandığında MOORA yönteminin çözümü gereken matematiksel hesaplamalarının oldukça az olmasına karşı yöntemin basitliği ve güven düzeyinin yüksek olması nedeniyle tercih edilmiştir (Atukalp, 2018).

ANALİZ

Türkiye bankacılık sektöründe faaliyetini sürdüren bankaların finansal performans gelişme süreci sabit değildir. Bankalar arasında büyük finansal performans farklılıkları olduğu bilinmektedir. Çalışmanın temel amacı, banka müşterileri için bu farklılıkları ortaya koyabilmektir. Bankalar arasındaki finansal performans eşitsizliklerin giderilebilmesi için, bankaların finansal performans gelişme farklılıklarının ortaya konulması gereklidir. Böylece finansal performans faaliyetleri için kısa, orta ve uzun vadede bankalardaki gelişmeyi sağlayacak hedefleri ve amaçları belirlemek, izlenecek yolları göstermek, gelişmişliğin gerektirdiği kaynak tahsislerini sağlayacak altyapı hazırlanabilecektir. Aynı zamanda bankalar için finansal performans değerlendirmesi yapılarak, bu bankaların finansal performans gelişmişlik sıralaması ile karşılaştırılabilir birimlere dönüştürülmesi sağlanmış olacaktır.

Çalışmada ilk olarak, entropi yöntemi ile sırasıyla toplam aktifler, toplam krediler, toplam mevduat, toplam öz kaynaklar, ödenmiş sermaye, net faaliyet karı / zararı, bilanço dışı hesaplar, şube sayısı ve çalışan sayısı kriterlerinin değişken bazında ağırlık değerleri hesaplanmıştır. İkinci aşamada, bu ağırlıklar kullanılarak oran ve referans MOORA yöntemi ile Türkiye bankacılık sektöründe faaliyetini sürdüren bankaların finansal performansları tespit edilmiştir.

BULGULAR VE SONUÇLAR

Çalışmada Türkiye bankacılık sektöründe faaliyetini sürdüren bankalar sermaye yapılarına göre kamu sermayeli bankalar grubu (Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş. ve Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.), özel sermayeli bankalar grubu (Adabank A.Ş., Akbank T.A.Ş., Anadolubank A.Ş., Fibabanka A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., Turkish Bank A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş. ve Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.) ile yabancı sermayeli bankalar grubu (Alternatifbank A.Ş., Arap Türk Bankası A.Ş., Bank Mellat, Burgan Bank A.Ş., Citibank A.Ş., Denizbank A.Ş., Deutsche Bank A.Ş., Habib Bank Limited, HSBC Bank A.Ş., ICBC Turkey Bank A.Ş., ING Bank A.Ş., IntesaSanpaoloS.p.A., JPMorgan Chase Bank N.A., MUFG Bank Turkey A.Ş., Odea Bank A.Ş., QNB Finansbank A.Ş., Rabobank A.Ş., SociétéGénérale (SA), Turkland Bank A.Ş. ve 'Türkiye Garanti Bankası A.Ş.) olarak üç grup altında incelenmiştir.

Ağırlıklı Oran Moora yöntemine göre; ortalama sıraları açısından en iyi finansal performans banka grubu kamu sermayeli bankalar grubu olarak bulunmuştur. Bu grubu yabancı sermayeli bankalar grubu ve özel sermayeli bankalar grubu izlemektedir. Kamu sermayeli bankalar grubu içinde finansal performans açısından en iyi banka Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.'dir. Yabancı sermayeli bankalar grubu içinde finansal performans açısından en iyi banka Türkiye Garanti Bankası A.Ş.'dir.

Özel sermayeli bankalar grubu içinde finansal performans açısından en iyi banka ise Adabank A.Ş.'dir. Genel anlamda değerlendirildiğinde en kötü performansa sahip üç banka sırasıyla Şekerbank T.A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. ve Denizbank A.Ş. olarak bulunmuştur.

Referans Moora yöntemine göre; ortalama sıraları açısından en iyi finansal performans banka grubu yabancı sermayeli bankalar grubu olarak bulunmuştur. Bu grubu kamu sermayeli bankalar grubu ve özel sermayeli bankalar grubu izlemektedir. Kamu sermayeli bankalar grubu içinde finansal performans açısından en iyi banka Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.'dir. Yabancı sermayeli bankalar grubu içinde finansal performans açısından en iyi banka Habib Bank Limited'dir. Özel sermayeli bankalar grubu içinde finansal performans açısından en iyi banka ise Akbank T.A.Ş.'dir. Genel anlamda değerlendirildiğinde en kötü performansa sahip üç banka sırasıyla Denizbank A.Ş., QNB Finansbank A.Ş. ve Akbank T.A.Ş. olarak bulunmuştur.

İki yöntem sonuçları değerlendirildiğinde; Entropi ile ağırlıkları hesaplanan oran moora yöntemi finansal performansları daha iyi belirlediği söylenebilir. Finansal performansı kötüye götüren en önemli kalem "bilanço dışı hesaplar" olarak bulunmuştur.

LİTERATÜR TARAMASI

Bankaların finansal performanslarının ölçülüp değerlendirilmesi ile ilgili olarak literatürde farklı dönemlerde çok sayıda farklı Çok Kriterli Karar Verme Yöntemini kullanan birçok akademik çalışma bulunmaktadır Bunlardan değerli çalışmalardan birkaçı aşağıda verilmiştir (Yeşildağ, ve diğerleri, 2018).

Akçakanat ve diğerleri (2017) çalışmasında 2016 yılı Forbes dergisinin raporunu baz alarak bankaları aktif büyüklüklerine göre büyük, orta ve küçük ölçekli olmak üzere üç sınıfa ayırmıştır. Bankaların performanslarını değerlendirmede Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Entropi ve Waspas yöntemini kullanmıştır. Çalışmada bankaların performanslarını değerlendirmede; toplam aktifler, toplam krediler ve alacaklar, toplam mevduat, toplam özkaynak, şube sayısı ve personel sayısı olmak üzere toplam altı kriter kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları doğrultusunda büyük ölçekli bankalardan Ziraat Bankası'nın, orta ölçekli bankalardan Finans Bank'ın ve küçük ölçekli bankalardan Anadolu Bank'ın en iyi performansa sahip olduğu görülmüştür.

Şişman ve Doğan (2016) çalışmasında 2008 – 2014 yılları arasında Borsa İstanbul'da hisse senetleri işlem gören 10 mevduat bankalarının finansal performansını değerlendirmişlerdir. Bankaların performansını Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci ve Moora yöntemleri kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada bankaların karlılık, likidite, bilanço ve sermaye yapısı, aktif kalitesi ve gelir/gider yapısını temsil eden 10 finansal oran kullanılmıştır. Bankaların finansal performansları incelendiğinde birinci sırada Akbank'ın ikinci sırada TEB'in yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır

Taşabat Erpolat ve diğerleri (2015) çalışmasında Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren 21 mevduat bankasının mali performansını değerlendirmede kullanılan verileri Türkiye Bankalar Birliğinin "Seçilmiş Rasyolar 2013" raporundan alınmıştır. Bankaların Performanslarını Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden; ELECTRE, TOPSİS, VİKOR PROMETHEE, ORESTE, MAPPAC ve WSA yöntemlerini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada bankaların mali performansının ölçülmesinde kullanılan en temel göstergeler; sermaye yeterliliği, kur riski, aktif kalitesi, likidite, karlılık ve gelir – gider yapısını temsil eden 16 finansal oran kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları doğrultusunda Akbank, Yapı Kredi Bankası, Citibank ve Türkiye Garanti Bankası en yüksek performansa sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Dinçer ve Görener (2011) çalışmasında 2002 – 2008 yıllarını kapsayan dönemde kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaları finansal performanslarını değerlendirmişlerdir. Bankaların finansal performansını Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Analitik Hiyerarşi Süreci ve Vikor yöntemlerini kullanarak incelemişlerdir. Bankaların performansının değerlendirmesinde otuz bir adet finansal kriter kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde 2002, 2003 ve 2008 yıllarında yabancı sermayeli bankaların kamu ve özel sermayeli bankalara göre daha iyi finansal performansa sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ancak 2004, 2005, 2006 ve 2007 yıllarında ise kamu sermayeli bankaların özel ve yabancı sermayeli bankalara göre daha iyi performans sahip olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E., ve Ömürbek, V. (2017). Bankacılık Sektöründe Entropi ve Waspaş Yöntemleri ile Performans Değerlendirmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285 – 300.

Atukalp, M., E. (2018). Bankaların Finansal Performanslarının Multi Moora Yöntemi ile Analizi, . 1. *Uluslararası Bankacılık Kongresi Bildiriler Kitabı 4 – 5 Mayıs 2018*, (s. 67 -78). Ankara.

Dinçer, H., ve Görener, A. (2011). Analitik Hiyerarşi Süreci ve Vikor Tekniği ile Dinamik Performans Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), 109 – 127.

Şişman, B., ve Doğan, M. (2016). Türk Bankalarının Finansal Performanslarının Bulanık AHP ve Bulanık Moora Yöntemleri ile Değerlendirilmesi, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 353 – 371.

Taşabat, Erpolat, S.,Cinemre, N., ve Şen S. (2015). Farklı Ağırlıklandırma Tekniklerinin Denendiği Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Türkiye’deki Mevduat Bankalarının Mali performanslarının Değerlendirilmesi, *SocialScienceResearchJournal*, 4(2), 96 – 110.

Yeşildağ, E., Özen, E., ve Baykut, E. (2018). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankaların Finansal Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Modelleri İle Sıralanması. 1. *Uluslararası Bankacılık Kongresi Bildiriler Kitabı 4 – 5 Mayıs 2018*, (s. 788 -792). Ankara.

Kalkınma ve Yatırım Bankalarında Mali Etkinliğin Değerlendirilmesi (2015 – 2018)

Mehmet ÖKSÜZKAYA
Ekonometri, Kırıkkale Üniversitesi,
Kırıkkale, 71450, Türkiye

Murat ATAN
Ekonometri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Ankara, 06500, Türkiye

ÖZET

Kalkınma ve yatırım bankacılığı birbirlerini tamamlayıcı olan bankacılık türleridir. Bu bankalar ülkenin kalkınma ve sanayileşmesinde önemli ağırlığı olan ağırlıklı olarak sanayinin finansmanına hizmet içinkurulan mali aracı kurumlardır. Gelişmiş ve aktif sermaye piyasasına sahip ülkelerde yatırım bankaları, tasarrufları sermaye piyasası aracılığı ile kaynak kullanıcılara aktarır. Kalkınma bankaları ise, kalkınmakta olan ülkelerde yetersiz olan sermaye ve girişim unsurlarını desteklemek ve geliştirmek, kıt kaynakları kalkınma hedefleri doğrultusunda kaynak kullanıcılara aktarmak ve gerekli teknik yardımı sağlamak suretiyle kalkınmaya katkıda bulunur. Bankacılık sistemi içinde orta ve uzun vadeli yatırım projelerinin uygun kredi koşullarında finansmanında kalkınma ve yatırım bankalarına önemli görevler düşmektedir. Bu nedenle bu bankaların güçlü bir mali yapıya ve sermaye yeterliliğine sahip olması önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada Türk Bankacılık Sektörü içinde faaliyetlerini sürdüren Kalkınma ve Yatırım bankalarının 2014- 2017 dönemlerine ait mali performans değerlendirilmesi veri zarflama analizi (VZA) yardımıyla gerçekleştirilmesidir. On üç Kalkınma ve Yatırım bankasına ilişkin olarak dört girdi ve üç çıktı değişkeni değerlendirilmeye alınmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda bankaların mali performansları karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Bankacılık Sektörü, Kalkınma ve Yatırım Bankaları, Banka Mali Performansları, Veri Zarflama Analizi

GİRİŞ

Türkiye bankacılık sektörünün etkin ve verimli çalışması ülke ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Bankacılık sektörü kaynak dağılımını belirleyen finansal aracılık görevi üstlenmiştir ve ülkenin ekonomik gelişmesinde merkezi bir konumdadır. Özellikle kalkınma ve yatırım bankaları, yeni yatırım imkânlarının araştırılması, projelendirilmesi, yatırımcılara teknik ve mali desteğin sağlanması ve menkul kıymet borsalarının gelişimini sağlamak için kurulan finansal araçlardır. Bu nedenle bankacılık sektörünün performans analizinin yapılabilmesi için etkinlik ve verimlilik ölçütlerinin analizi gereklidir. Çalışmada, Türkiye bankacılık sektörü içinde faaliyet gösteren Kalkınma ve Yatırım bankalarının mali etkinliğini ölçmeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Genel bir tanımlama ile bankacılık açısından mali etkinlik, bankaların belirlemiş oldukları amaçlar doğrultusunda harcadıkları çabalar sonucunda, bu amaçlara ne ölçüde ulaşabildiklerini belirleyen bir performans göstergesidir. Bankaların mali etkinliğini ölçmek amacıyla CCR ve BCC veri zarflama analiz yöntemleri kullanılmıştır. CCR modeli, 1978 yılında Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından önerilmiştir. BCC modeli ise, Banker, Charnes ve Cooper (1984) tarafından geliştirilmiştir. CCR

modelinin varsayımlarında değişiklik yapılarak elde edilmiş bir modeldir. Bu model temelde ölçüğe göre değişken getiri varsayımına dayanır.

ANALİZ

Çalışmada Türkiye Bankacılık Sektörü içinde faaliyetlerini Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı grubu altında sürdüren 13 banka alınmıştır. Bu çerçevede modelde yer alan bankalar kamusal sermayeli İller Bankası A.Ş., Türk Eximbank, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. ve özel sermayeli Aktif Yatırım Bankası A.Ş., Diler Yatırım Bankası A.Ş., GSD Yatırım Bankası A.Ş., İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş., Nurol Yatırım Bankası A.Ş., Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. ile yabancı sermayeli BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş., Merrill Lynch Yatırım Bank A.Ş., Pasha Yatırım Bankası A.Ş. ve Standard Chartered Yatırım Bankası Türk A.Ş.'dir.

Model içinde yer alan tüm bankalara ait veriler Türkiye Bankalar Birliği web sayfasından elde edilmiştir. Çalışma çerçevesindeki modellerin çözümünde hem "üretim" hem "aracılık" yaklaşımı kullanılmıştır.

Bu çalışmada, kalkınma ve yatırım bankalarının kredi pazarında rekabet ederek kaynaklarının krediye dönüştürülmesi sonucunda kar sağlayan finansal kurumlar olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda bankaların pazardaki paylarını artırarak kredi verilebilir fonlar arzına katkılarını büyütmeleri ve sonuçta kar elde etmeleri gerektiği gerçeği, bu bankaların çıktıları olarak bankacılık sektörünün mali analizinde en yaygın olarak kullanılan performans ölçütleri, aktif kârlılığı (ROA), öz sermaye kârlılığı (ROE) ve sermaye yeterliliği oranları kullanılmıştır. Bu çıktuları etkileyen en önemli girdi bileşimleri ise Likit Aktifler / Toplam Aktifler; Toplam Gelirler / Toplam Giderler; Duran Aktifler / Toplam Aktifler ve (Personel Gideri + Kıdem Tazminatı) / Toplam Aktifler'dir.

BULGULAR VE SONUÇLAR

Çalışmada Türkiye bankacılık sektöründe faaliyetini sürdüren kalkınma ve yatırım bankaları sermaye yapılarına göre kamu sermayeli bankalar grubu (İller Bankası A.Ş., Türk Eximbank, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.), özel sermayeli bankalar grubu (Aktif Yatırım Bankası A.Ş., Diler Yatırım Bankası A.Ş., GSD Yatırım Bankası A.Ş., İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş., Nurol Yatırım Bankası A.Ş., Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.) ile yabancı sermayeli bankalar grubu (BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş., Merrill Lynch Yatırım Bank A.Ş., Pasha Yatırım Bankası A.Ş. ve Standard Chartered Yatırım Bankası Türk A.Ş.) olarak üç grup altında incelenmiştir.

CCR VZA çıktı ve girdi yönelimli model sonuçlarına göre; en iyi mali performans banka grubu özel sermayeli bankalar grubu olarak bulunmuştur. Bu grubu kamu sermayeli bankalar grubu ve yabancı özel sermayeli bankalar grubu izlemektedir. Özel sermayeli bankalar grubu içinde mali performans açısından en iyi bankalar Diler Yatırım Bankası A.Ş., GSD Yatırım Bankası A.Ş., Nurol Yatırım Bankası A.Ş. ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.'dir. Kamu sermayeli bankalar grubu içinde finansal performans açısından en iyi banka Türk Eximbank'dır. Yabancı sermayeli bankalar grubu içinde finansal performans açısından en iyi banka Merrill Lynch Yatırım Bank A.Ş.'dir.

BCC VZA çıktı ve girdi yönelimli model sonuçlarına göre; en iyi mali performans banka grubu özel sermayeli bankalar grubu olarak bulunmuştur. Bu grubu yabancı özel sermayeli bankalar grubu ve kamu sermayeli bankalar grubu izlemektedir. Özel sermayeli bankalar grubu içinde mali performans açısından tüm bankalar etkin bulunmuştur. Yabancı sermayeli bankalar grubu içinde finansal performans açısından en iyi bankalar BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş., Merrill Lynch Yatırım Bank A.Ş. ve Pasha Yatırım Bankası A.Ş.'dir. Kamu sermayeli bankalar grubu içinde finansal performans açısından en iyi banka Türk Eximbank'dır.

Çıktı yönelimli VZA modeli genel anlamda değerlendirildiğinde en kötü mali performansa sahip üç banka sırasıyla BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. ve Aktif Yatırım Bankası A.Ş.'dir.

Girdi yönelimli VZA modelinde ise sırasıyla BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. ve Pasha Yatırım Bankası A.Ş. olarak bulunmuştur.

LİTERATÜR TARAMASI

Bankaların mali performanslarının ölçülüp değerlendirilmesi ilgili olarak literatürde farklı dönemlerde çok sayıda farklı veri zarflama analizi kullanan birçok akademik çalışma bulunmaktadır Bunlardan değerli çalışmalardan birkaçı aşağıda verilmiştir.

Alpay ve Hassan (2007), Türkiye'de faaliyet gösteren ticari ve katılım bankalarının görece performanslarını 1990 - 2000 dönemi için VZA yöntemini ve malmquist indeks yaklaşımını kullanarak ortaya koymuşlardır.

Arslan ve Ergec (2010), 2006 - 2009 dönemi için VZA'yı kullanarak Türkiye'de faaliyet gösteren 26 adet ticari banka ve 4 adet katılım bankasının etkinliğini ölçmüşlerdir. Çalışmada girdiye yönelik ölçüğe göre değişken getiri yaklaşımı 4 girdi ve 2 çıktı değişkeni doğrultusunda kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre 2006 yılında 7 ticari ve 3 katılım bankası, 2009 yılında ise 10 ticari ve 1 katılım bankası etkisiz olarak bulunmuştur. Ayrıca incelenen dönem boyunca katılım bankalarının ticari bankalara göre daha iyi performans gösterdiği ortaya konulmuştur.

Dağ (2011), Türkiye'de faaliyet gösteren ticaret ve katılım bankalarının 2006-2009 dönemine ait verilerini ölçüğe göre değişken getiri varsayımı altında girdi odaklı VZA ve Malmquist toplam faktör verimlilik endeksi kapsamında değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Muhittin, (2006),. "Türkiye Kalkınma Bankası ve Kalkınma Odaklı Kalkınma Bankacılığı", Turhan Kitabevi.

Banker, R.D., Charnes, A. ve Cooper, W.W., (1984) "Some Models for Estimating Technical and Scale Efficiencies in Data Envelopment Analysis", *Management Science*, Vol: 30, p:1078-1092.

Charnes, A., Cooper, W.W., ve Rhodes, E., (1978), "Measuring the Efficiency of Decision Making Units", *European Journal of Operational Research*, Vol: 2, pp: 429 – 444.

<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/>

Çorum'da Nohut Fiyatlarının Döviz ve Enflasyon İle İlişkisi

Tuncay KELLEĞÖZ
Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı
Hitit Üniversitesi

ÖZET

Çorum Orta Karadeniz Bölgesinde yer almaktadır. Başlıca geçim kaynağını tarım, hayvancılık ve makine sanayisinden oluşmaktadır. Tarım ürünleri içerisinde nohut Çorum için ayrıca bir öneme sahiptir, meşhur Çorum Leblebisinin hammaddesi nohuttur. Nohut, Çorum ve civarında bolca ekimi yapılan bir tarım ürünüdür, toprak yapısı itibariyle ve verimli hasadı nedeniyle çiftçiler tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. Nohut fiyatları Ticaret Borsasında belirlenmektedir, nohut fiyatlarına başta Euro ve Dolar olmak üzere döviz fiyatları ve enflasyonun etkileri araştırılmaktadır. Bu çalışmada, 2005-2018 yılları arasında Çorum Ticaret Borsasından işlem gören nohut fiyatları esas alınarak, regresyon yöntemi ile yapılan analizlerde nohut fiyatlarının döviz kurundaki artışlardan ve enflasyondan etkilendiği belirlenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Nohut Fiyatları, Döviz Kuru, Enflasyon

GİRİŞ

Çorum İli Orta Karadeniz Bölgesinde yer almasına rağmen iklimsel olarak Karadeniz Bölgesi ile İç Anadolu Bölgesinin kesiştiği bir konumda bulunmakta ve her iki bölgenin de karakteristik özelliklerini bir arada bulundurmaktadır. Kuzeyinde bulunan ilçelerine Karadeniz Bölgesi iklimi hâkimken güneyinde bulunan ilçelerine İç Anadolu Bölgesi iklimi hâkimdir. Geliri büyük ölçüde tarım ile makine sanayisine dayanmaktadır.

Meşhur Çorum Leblebisinin hammaddesi olan nohutların hasadı yapıldıktan sonra Ticaret Borsalarında işlem görmektedir. Çorum Ticaret Borsası 1988 yılında kurulmuş ve bu güne kadar kesintisiz olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

Ticaret Borsaları ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olarak ülkelerin varlığında önemli bir yere sahiptir. Ticaret Borsalarının gayesi, serbest ekonomik sistem içerisinde rekabet koşullarının oluşmasına ve kurumsal yapının kurulmasına katkı sağlamak, bu yönde alınan karar ve uygulamalara destek vermek, gerektiğinde görüş ve önerilerini belirterek, toplumu aydınlatan şeffaf nitelikli hizmetlerin üretilmesini temin etmektir (Keskin, 2009:1).

Serbest ekonomik rekabet sistemi içerisinde ürünlerin gerçek değerini bulması, fiyat hareketlerinde istikrarın sağlanması, alışverişlerin piyasa fiyatları ile yapıyor olması, yurt içi ve yurt dışı piyasa dengesinin sağlanması Ticaret Borsalarının amaçları arasında yer almaktadır. Ticaret Borsalarında tüm alım ve satım işlemleri kayıt edildiğinden, vergi kaybı ve takibi gibi gelişmekte olan ülkelere has durumlar en aza indirilmiş olmaktadır (Keskin, 2009:1).

Ticaret Borsaları, 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği İle Odalar ve Borsalar Kanununun 28. Maddesinde “*Borsaya dâhil maddelerin alım satımı ve borsada oluşan fiyatlarının tespit, tescil ve ilânı işleriyle meşgul olmak üzere kurulan kamu tüzel kişiliğine sahip özerk kurumlardır*”. şeklinde tarif edilmişlerdir. Fiyatlar Ticaret Borsalarında arz-talep durumuna göre tespit edildiğinden piyasa yapıcı

bir özelliğe sahiptirler ve Ticaret Borsaları üyeleri arasından seçimle gelen kurullar aracılığı ile yönetilirler.

Çorum Ticaret Borsasında işlem gören nohut ve nohut çeşitlerine ilişkin fiyat ve miktar verileri 2005 yılı itibarıyla tutulmakta ve www.corumbt.org.tr adresinde yayınlanmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Döviz kelimesi ülkeler arası alışverişlerde geçerli olan ödeme araçlarını ifade etmektedir. Döviz kuru kavramı ise *“bir ülkenin ulusal parasının diğer ülke paraları cinsinden ifade edilmesi”* olarak tanımlanmaktadır. Döviz kurlarındaki hareketler ülkelerin ithal veya ihraç ettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarını, dolayısıyla ülkeler arası rekabette güç dengesini belirleyici olmaktadır (Kardaşlar, 2013: 5). Serbest piyasa koşulları döviz talebinde önemli bir değişme olmadığı durumda fiyatlar aşağı yönlü veya durağan, tersine bir durum olması durumunda ise yukarı yönlü hareket şeklinde işlemektedir.

Döviz kuru sistemleri, ülkelerin fiyat düzeylerini birbiri ile ilişkilendirerek maliyet ve fiyat karşılaştırması yapılmasına imkân tanıyan sistemlerdir. Döviz kuru sistemleri olmasaydı, ülkelerin mal ve hizmetlerini bireyler tanıyamaz, maliyet ve fiyat konusunda hiçbir fikirleri olmazdı (Karlık, 2013: 591-592).

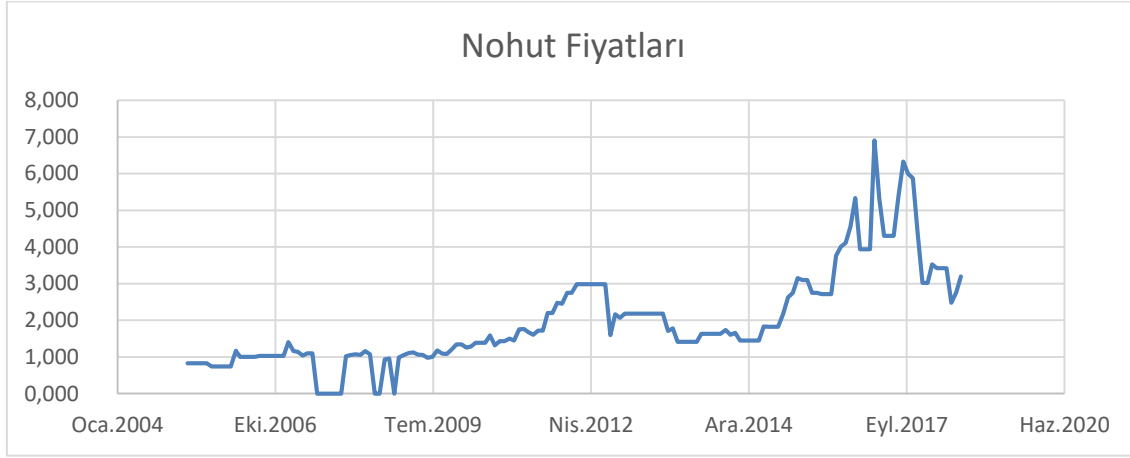
Merkez Bankaları, görevleri gereği fiyat istikrarının sağlanması, faiz oranlarının ve döviz kuru değerlerinin belirlenmesi yönelik olarak parasal politikalar izlemektedirler. Döviz kuru değerlerinde meydana gelecek değişiklikler, uygulanan parasal politikalara ve bireylerin beklentilerine göre farklılık göstermekte, nominal döviz kuru üzerinde hükümetler para politikaları ile etkili olabilmektedir. Reel döviz kuru ise ekonomik değişkenleri dikkate alarak fiyatlar genel düzeyindeki artışlara paralel olarak artış ya da azalış göstermektedir. (Çiçek, 2006: 8).

YÖNTEM

2005 yılı Nisan Ayı ile 2018 yılı Eylül Ayı arasında Çorum Ticaret Borsasında işlem gören ortalama aylık Nohut fiyatları bağımlı değişken, Amerikan Doları, Euro, ÜFE Tarım, ÜFE ve TÜFE verileri aylık bazda bağımsız değişken olarak dikkate alınarak EVIEWS programı üzerinde çoklu doğrusal regresyon yöntemi kullanılarak analiz edilmiş ve nohut fiyatlarının döviz kurundaki artışlardan ve enflasyondan etkilenip etkilenmediği $NOHUT \text{ FİYATI} = \beta_0 + \beta_1 EURO + \beta_2 T U F E + \beta_2 U F E + \beta_2 U F E T A R I M + \epsilon_1$ formülü ile açıklanmaya çalışılmıştır.

ANALİZ

Nohut Fiyatlarının Regresyon Analizi ile İncelenmesi; Şekil 1’de 2005-2018 yılları arasında Çorum Ticaret Borsasında işlem gören ortalama Nohut fiyatları eğrisine yer verilmektedir. Fiyat eğrisi incelendiğinde, nohut fiyatlarında iniş çıkışlar görülmesine rağmen genel eğilimin artış yönünde olduğu görülmektedir.

Şekil-1: 2005-2018 Yılları Arası Aylık Ortalama Nohut Fiyatları Eğrisi

Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu Varsayımı; Çoklu doğrusallık ekonometrik denklemin açıklayıcı değişkenleri arasındaki ilişkinin derecesi ile ilgili bir durumdur. Şayet açıklayıcı değişkenler arasında tam bir ilişki varsa “tam çoklu doğrusallık” durumu söz konusudur. Eğer açıklayıcı değişkenler tam olmasa da birbiriyle bir ilişki içerisindeyse “tam olmayan çoklu doğrusallık” sorunu var demektir.

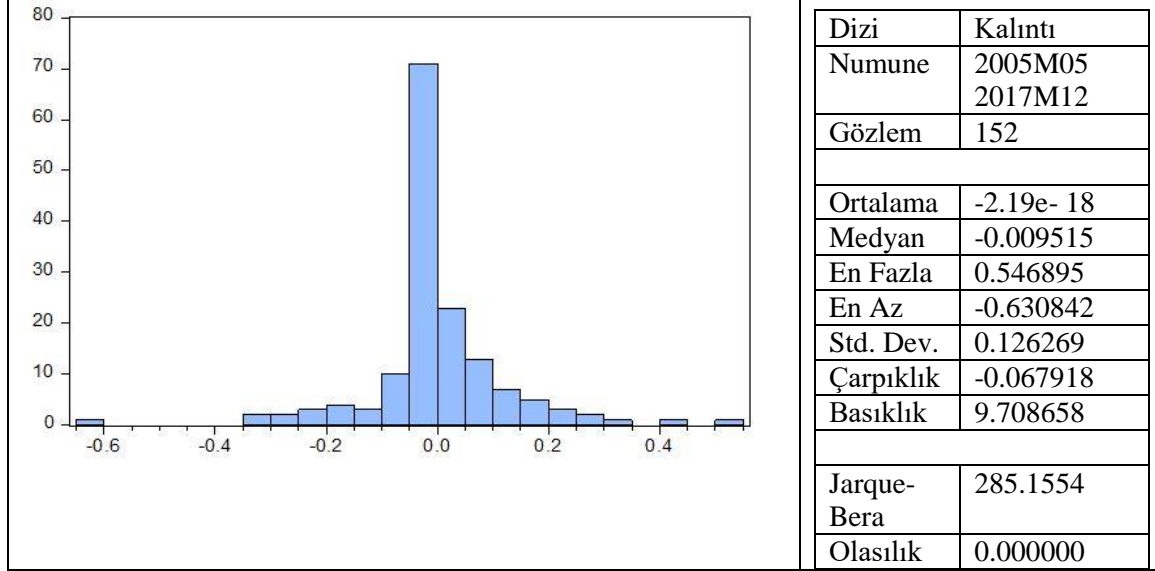
Tablo 1: Doğrusal bağlantı tablosu

Değişken	Varyans	VIF	VIF
D(LEUR)	0.122540	1.118982	1.074379
D(LTUFE)	5.58E-05	1.031322	1.031322
D(LUFE)	5.44E-05	1.036165	1.036165
D(LUFE_TARIM)	3.73E-05	1.014255	1.014255
C	0.000113	1.044580	NA

Tablo 1 incelendiğinde VIF değerlerinin 1-5 aralığında olduğu, bu nedenle modelde çoklu doğrusal bağlantı olmadığı görülmektedir.

Kalıntıların Normal Dağılıma Sahip Olduğu Varsayımı; Bir tür Lagrange çarpan testi olan Jarque-Bera Testi normal bir testtir. Normallik, t testi veya F testi gibi birçok istatistiksel testin varsayımlarından biridir; Jarque-Bera testi genellikle normalliği onaylamak için bu testlerden birinden önce yapılır. Genellikle büyük veri kümeleri için kullanılır, çünkü n büyük olduğunda diğer normallik testleri güvenilir değildir.

Tablo 2: Kalıntıların Dağılım Tablosu

Tablo 2’de Jarque-Bera Normality Test Probability (Sig.) değeri 0,05’den büyük olduğundan, kalıntılar normal dağılıma sahip olduğu değerlendirilmiştir.

Değişkenler Arasında Otokorelasyon Varsayımı; Otokorelasyonun varlığı, modelleri olumsuz bir yönde etkilediğinden, istenmeyen bu etkiler değişik şekillerde ortadan kaldırılmaya çalışılabilir. Lakin otokorelasyonun etkisini ortadan kaldırmaya çalışmadan önce otokorelasyonun varlığını net olarak belirlenmesi gereklidir.

Tablo 3: Otokorelasyon Tablosu

D(LEUR)	-0.022028	0.345724	-0.063714	0.9493
D(LTUFÉ)	0.000887	0.007398	0.119958	0.9047
D(LUFE)	-0.001106	0.007364	-0.150148	0.8809
D(LUFE_TARIM)	-0.000762	0.006052	-0.125838	0.9000
C	0.000614	0.010478	0.058571	0.9534
RESID(-1)	-0.205399	0.085195	-2.410931	0.0172
RESID(-2)	-0.024668	0.085894	-0.287187	0.7744
R ²	0.038718	Ortalama Bağımlı var		-2.19E-18
Düzeltilmiş R ²	-0.001060	S.D. Bağımlı var		0.126269
S.E. of regresyon	0.126336	Akaike Bilgi Kriteri		-1.254790
Kalıntılar Toplamı	2.314301	Schwarz Kriteri		-1.115533
Günlük Olasılığı	102.3641	Hannan-Quinn Kriteri		-1.198219
F-İstatistik	0.973364	Durbin-Watson stat		1.961327
Olası (F-İstatistik)	0.445501			

Tabloda Breusch-Godfrey Serial Correlation LM testi sonucunda 2. gecikme sonrasında probability değeri 0,05 den büyük olmadığı için değişkenler arasında otokorelasyon sorunu olduğu görülmektedir.

Korelasyon dağılımı aşağıdaki tablo gösterilmektedir.

Tablo 4: Korelasyon Dağılım Tablosu

Tarih 12/11/18 Saat: 00:14 Numune: 2005M04 2018M09 Gözlem toplamı: 152						
Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
		1	0.117	0.117	2.1268	0.145
		2	-0.033	-0.047	2.2976	0.317
		3	0.012	0.022	2.3192	0.509
		4	-0.024	-0.030	2.4101	0.661
		5	0.025	0.034	2.5129	0.775
		6	-0.047	-0.058	2.8743	0.824
		7	-0.070	-0.054	3.6607	0.818
		8	0.025	0.035	3.7636	0.878
		9	0.033	0.025	3.9462	0.915
		10	-0.031	-0.039	4.1082	0.942
		11	0.028	0.038	4.2376	0.962
		12	0.061	0.054	4.8590	0.963
		13	0.060	0.045	5.4624	0.964
		14	0.033	0.019	5.6494	0.975
		15	-0.035	-0.029	5.8565	0.982
		16	-0.031	-0.023	6.0262	0.988
		17	0.019	0.019	6.0884	0.993
		18	-0.014	-0.012	6.1228	0.996
		19	0.019	0.034	6.1839	0.997
		20	-0.023	-0.029	6.2749	0.998
		21	-0.056	-0.050	6.8441	0.998
		22	-0.054	-0.056	7.3727	0.998
		23	-0.003	0.008	7.3745	0.999
		24	0.003	-0.003	7.3763	1.000
		25	0.016	0.009	7.4250	1.000
		26	-0.056	-0.067	8.0105	1.000
		27	-0.013	0.003	8.0405	1.000
		28	-0.011	-0.025	8.0636	1.000
		29	-0.032	-0.023	8.2571	1.000
		30	-0.044	-0.042	8.6238	1.000
		31	-0.038	-0.029	8.9031	1.000
		32	0.020	0.022	8.9850	1.000
		33	-0.018	-0.024	9.0463	1.000
		34	-0.052	-0.034	9.5911	1.000
		35	-0.035	-0.018	9.8352	1.000
		36	0.021	0.015	9.9251	1.000

Kalınlarda Değişen Varyans Sorunu Varsayımı;

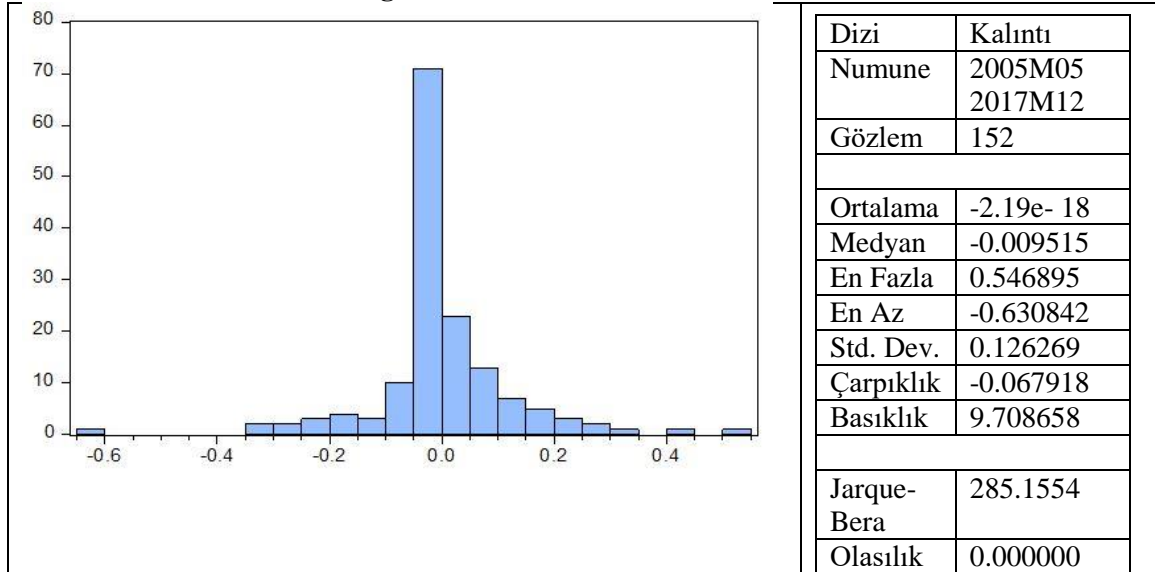
Tablo 5: Kalınlarda Değişen Varyans Tablosu

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.016126	0.003931	4.102254	0.0001
D(LEUR)	-0.045641	0.129709	-0.351873	0.7254
D(LTUFE)	0.001545	0.002767	0.558383	0.5774
D(LUFE)	-0.001353	0.002733	-0.495141	0.6212
D(LUFE_TARIM)	0.000222	0.002264	0.098010	0.9221
R ²	0.004630	Ortalama Bağımlı var		0.015839
Düzeltilmiş R ²	-0.022455	S.D. Bağımlı var		0.046896
S.E. of regresyon	0.047419	Akaike Bilgi Kriteri		-3.227227
Kalıntılar Toplamı	0.330545	Schwarz Kriteri		-3.127758
Günlük Olasılığı	250.2693	Hannan-Quinn Kriteri		-3.186819
F-İstatistik	0.170928	Durbin-Watson stat		1.730158
Olası (F-İstatistik)	0.952953			

Tablo incelendiğinde kalınlarda değişen varyans sorunu olmadığı görülmektedir. Zira prob. değeri 0,05 den büyüktür.

Kalıntıların Ortalamasının Sıfır Olduğu Varsayımı;

Tablo 6: Kalıntı Ortalama Dağılım Tablosu

Ortalama -2,19e-18 ifadesi 0,0000000000000000219 gibi bir değere eşit olduğundan kalıntıların ortalaması sıfırdır.

BULGULAR VE SONUÇ

Nohut fiyatlarının enflasyon ve döviz ile araştırmanın yöntem bölümünde formül ile ifade edildiği şekilde ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Nohut fiyatlarının enflasyon ve döviz fiyatlarında yaşanan artış ve azalışlara rağmen düşüşler göstermesi, hükümetlerin uyguladığı tarım politikaları ile ilişkilidir. Zira yurt içinde nohut hasadına bağlı olarak fiyatlar yükselişe geçtiğinde nohut ithalatındaki kota ve vergilerde indirime gidilmesi, dolayısıyla ithalata izin verilmesi, yurt içi nohut piyasasına bir denge getirme unsuru olarak görülmektedir.

Uzun vadede tarım ürünlerinin döviz ve enflasyondan etkilenmemesi için, tarım ürünlerinin girdi fiyatlarının düşürülmesi, tarımsal destek miktarlarının artırılması, üretim planlamasına geçilerek, tarımda yerli tohum ve yerli üretim araçlarının kullanılması durumunda daha dengeli bir piyasa yapısı oluşacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Çiçek, S. (2006). Türkiye’ de döviz kuru sistemleri ve politikalarının ihracata etkileri (1980–2004). Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kardaşlar, A. (2013), Döviz kuru ile makroekonomik büyüklükler arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir uygulama. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Karlık, R. (2013). Uluslararası Ekonomi, İstanbul: Beta Yayın.

Keskin, Ö, F. (2009). Ticaret Borsalarının Türkiye Ekonomisindeki Gelişimi Performansı. Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Finansal Yapısı ve Bu Yapının Müşteri Tercihine Etkisi

Pınar KILIÇLI
Hitit Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmada amaç; Türkiye’deki bankaların finansal yapılarını inceleyerek bankaların finansal yapılarının müşteri tercihine etkisini araştırmaktır. Araştırmada Türkiye’deki bankaların 2017 ile 2018 yılları arasındaki finansal yapıları incelenmiştir. Araştırmada bankaların finansal yapılarını incelemek amacıyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) verilerinden yararlanılmıştır. Araştırma anket yöntemi ile yapılmıştır. Araştırmaya banka müşterisi olan 210 kişi katılmıştır. Müşterilere anket uygulanarak Türkiye’de bankacılık sektörünün finansal yapısı ve bu yapının müşteri tercihinde etkisi araştırılmıştır. Araştırmada SPSS programı kullanılmış olup, ANOVA analizi yapılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Banka, Bankacılık Sektörü, Finansal Yapı, Müşteri Tercihi,

GİRİŞ

Bankaların finansal yapısının belirlenmesinde bilanço kalemleri etkili olmaktadır. Bilançoda yer alan borç ve özsermaye kalemleri finansal yapının belirleyicilerini oluştururken aynı zamanda bu durum müşterilerin tercihinde etkili olmakta mıdır? Bankaların büyümesinde, karlılıklarının artırılmasında, verimli bir şekilde çalışmasında finansal yapı her zaman en büyük rolü oynamaktadır. Finansal yapı ne kadar sağlam olursa müşterilerin banka için izlenimleri de o kadar sağlam olmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Müşterilerin banka tercihi ile ilgili ulusal alanda pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır; Yılmaz, Çelik ve Ekiz (2006) çalışmalarında kuruma bağlılığı etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Çalışmada faktörleri yapısal eşitlik modelleriyle özel ve devlet bankası üzerinde incelemiştir. ATM hizmetleri, internet bankacılık hizmetleri ve bankanın sahip olduğu teknolojik donanımın müşterilerin banka tercihleri konusundaki yeterlilik algısında önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kayseri ilinde Karamustafa K. ve Yıldırım M. (2007)’ de tüketicilerin bireysel banka tercihi ile ilgili bir araştırma yapmışlardır. Çalışmada müşterilerin bireysel banka tercihinde etkili olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır.

Çiftçi (2006) hizmet kalitesi ve bankacılık sektöründe hizmet kalitesi ile müşterilerin banka tercihleri arasındaki ilişkiyi ve hizmet kalitesini belirleyen öncelikli faktörleri incelemiştir. Hizmet kalitesinin artırılması ile bankaların rekabet gücü sağladıklarını bulmuştur.

TÜRKİYE’DEKİ BANKALARIN FİNANSAL YAPISI

Finans Kavramı

İşletmelerin ellerinde tuttuğu paranın finansmanında kullanabileceği finansal kaynaklar; işletmenin hissedarları tarafından konulan özsermaye, finansal işletmelerden faiz karşılığı

sağlanan borçlar, yabancı sermaye, bir de şirketlerin karlarının bir kısmını bünyesinde tutarak firmada alıkoyduğu oto finansmandır. Burada oto finansmanı, öz sermaye içerisinde düşünüp, işletmelerin yatırımlarını finanslama da kullanacakları kaynakları, öz sermaye ve borçlar olarak iki başlıkta ele alabilir. Şirketlerde finans bölümü, gerekli olan fonların uygun şartlarda elde edilmesi ve aktif bir biçimde kullanılması konuları üzerinde durulmaktadır(Ercan ve Ban, 2008:4).

Finansın İşletmelerdeki Yeri ve Önemi

Şirketlerin hedeflerine erişmesinde finans fonksiyonunun önemi gittikçe artmaktadır. Günümüzde finans yönetimi, firma içerisinde alınan kararların başarıya ulaşmasında en önemli rolü üstlenen işletme fonksiyonlardan biri olmuştur. Üretimin çoğaltılması kararı, ek kaynak gereksinimine neden olacaktır. İşletmelerdeki benzer kararlar ile birlikte, işletme içi denetlemenin öneminin artması da, işletme başarısının finans yönetimi ile ilişkili olduğunu göstermektedir(Ercan ve Ban, 2008:5).

Müşteri Memnuniyeti Kavramı

Şirketlerin ileri ki dönemlerde çalışmaya devam edip etmeyeceğini belirleyen unsurların başında müşteriler gelir. Müşteri; belirli bir şirketin belirli bir ürün ya da hizmetini, ticari ya da kişisel amaçla kullanmak üzere satın alan kişi ya da kuruluştur(Midilli,2011;30).

Genel anlamıyla müşteri memnuniyeti; elde edilen ürün ya da hizmetten beklenen ile Algılanan hizmet arasındaki farktır. Hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmaların devamlılığı müşterilerinin memnuniyetine bağlıdır. İhtiyaç ve istek müşteriden müşteriye değişiklik gösterdiği için hizmet sektöründe müşterilerin memnuniyetini ölçmek kalite ölçülerinin soyutluğundan dolayı zordur (Yılmaz, Çelik ve Depren 2007;234). Hizmet ya da ürünün tüketilmesi sürecinde müşterilerin beklentileri, ihtiyaçları ve isteklerinin daha sonraki ürün veya hizmet talebini, bunlara bağlılığını etkisi altına alan karşılama derecesi müşteri memnuniyeti olarak ifade edilir(Urfalhoğlu ve Tüter,2015;233-260).

Hizmet İşletmelerinde ve Bankalarda Müşteri Memnuniyeti

Müşterinin elde tutulabilmesi için müşterinin memnuniyeti gereklidir. Özellikle hizmet işletmelerinde işletme yöneticileri müşterilerin nasıl bir hizmet beklediğini, hizmetlerden hangisini satın almak istediğini arayıp bulmak zorundadır. Hizmet İşletmelerinin müşteri odaklı çalışması da denilebilir. Müşteri odaklı çalışan hizmet İşletmeleri, müşterilerin tercihini işletmenin o müşteriye sunduğu hizmetlere ve Hizmetlerin düzeyine bağlı olarak değiştiğinin farkında olan işletmedir(Faikoğlu, 2005;56).

Günümüzde bankaların temel çabası yeni müşteri kazanma, müşteri memnuniyetini oluşturma ve kazanılan müşterilerin bankadan hizmet alımına devam etmesi yönünde gelişmeye devam etmektedir. Bütün bunların yanında müşteri potansiyeline sahip diğer kişiler arasından seçim yaparak düşük maliyetlerle yüksek kâr getiren müşteri yelpazesine sahip olmayı da amaçlamaktadırlar (Kolay, 2016;63-64).

Müşterilerin Banka Tercihini Etkileyen Faktörler

Banka ile İlgili Faktörler:

- Bankanın Güvenilirliği
- Bankanın Mükemmel Hizmet Sunması
- Bankanın Şube Sayısı ve Şubelerin Bulunduğu Yer
- Banka Tarafından Talep Edilen İşlem Giderleri

- Bankanın Ürün Çeşitliliği
- Bankanın Finansal Yapısı
- Tüketici ile İlgili Faktörler
- Cinsiyet Faktörü
- Yaş Faktörü
- Medeni Durum
- Eğitim Durumu
- Aylık Gelir
- Meslek Faktörü

ARAŞTIRMANIN METARYELİ VE METODU

Anket ile elde edilen verilerden SPSS programı ile Frequencies, crosstabs ve ANOVA analizleri yapılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu araştırmada Bankaların finansal yapılarının müşteri tercihlerine etkileri incelenmiştir. Araştırmada Türkiye’de bankaların müşteri ve müşteri memnuniyeti, bankalarda müşteri memnuniyeti ve müşterilerin banka tercihini etkileyen faktörleri incelenmiştir.

Bankaların finansal yapısının müşterinin tercihlerine etkisi, bankalarla ilişki içerisinde olan 210 kişi üzerinden anket yapılarak tespit edilmiştir.

Anket sonucuna göre araştırmaya katılanların 74’ü 18-25 yaş arası,79’ü 26-35 yaş arası,32’si 36-45 yaş arası,17 ‘si 46-55 yaş arası,8’i 56 yaş ve üzeri arasındadır.

Ankete katılanların 77 ‘sinin 1750-3000 TL arası,43’ünün 3001-4000 TL arası,43’ünün 4001-5000 TL arası,20 ‘sinin 5001-6000 TL arası ve 27’si 6001 TL ve üzeri gelire sahiptir. Ankete 97 kadın,113 erkek katılmış olup toplam 210 kişidir. Katılımcıların 5 ‘i ilkökul 12’si ortaokul,37’si lise 114’ü üniversite ve 42’si yüksek lisans mezunudur.

TABLO.1

	Katıl an kişi	Katılm ayan kişi
Bankanın Katılım ya da Mevduat bankası olması tercihi etkiler mi?	93	60
Bankanın özel ya da kamu bankası olması tercihi etkiler mi?	125	47
Bankanın yerli ya da yabancı sermayeli olması tercihi etkiler mi?	126	47
Finansal güç tercihi etkiler mi?	142	36
Banka ile çalışan müşteri kitlesi tercihi etkiler mi?	134	43
Bankaların verdiği hizmetler için aldığı masraflar tercihi etkiler mi?	118	39
Bankaların Şube sayıları tercihi etkiler mi?	129	42
Bankaların ATM ağı tercihi etkiler mi?	147	35
Bankaların yaptığı kampanyalar tercihi etkiler mi?	149	34

Bankaların verdiği kredi limitleri tercihi etkiler mi?	144	42
Bankaların verdiği kredi kartı limitleri tercihi etkiler mi?	143	33
Bankaların verdiği faiz/katılım oranı tercihi etkiler mi?	141	36
Bankaların yaptığı sponsorluklar tercihi etkiler mi?	127	38
Bankaların yaptığı sosyal sorumluluk projeleri tercihi etkiler mi?	134	47
Bankanın geleceği dönük yatırımları tercihi etkiler mi?	125	49
Bankanın istekleri yeterince karşılaması tercihi etkiler mi?	126	47
Bankanın müşteri memnuniyetini düzenli olarak ölçmesi tercihi etkiler mi?	125	49
Bankayı yalnızca güvendiğim kişi ve kurumlara tavsiye etmek tercihi etkiler mi?	138	34
Bankanın ürün çeşitliliği tercihi etkiler mi?	139	28
Bankanın güvenilirliği tercihi etkiler mi?	154	32
Bankanın kaliteli hizmet sunması tercihi etkiler mi?	161	28

Banka Müşterilerine Bankanın Katılım ya da Mevduat Bankası Olmasının tercihini etkileyip etkilemeyeceği sorulduğunda 55 kişi kararsız olduğunu, 93 kişi katıldığını ve 60 kişide katılmayacağı yanıtını vermiştir. 2 kişi ise bu soruya hiç cevap vermemiştir. Çoğunluğun tercihi ise Bankanın katılım yada mevduat bankası olmasının tercihi etkileyeceği üzerinedir. Müşterilere Bankanın Özel yada Kamu Bankası Olması tercihini Etkiler mi sorusu sorulduğunda 125 kişi etkilediğini, 37 kişi kararsız kaldığını ve 47 kişide etkilemediğini belirtmiştir. 1 kişi ise hiç yanıt vermemiştir. Müşterilerin Bankanın yerli yada yabancı sermayeli olmasının tercihinin etkisi sorulduğunda 126 kişi etkilediğini 47 kişi etkilemediğini ve 37 kişi kararsız olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların 142 tanesi katıldığını belirtmiş olup, 36 tanesi katılmamaktadır. 29 tanesinde kararsızdır. Çoğunluk bankanın finansal gücünün tercihinin etkilediğini belirtmektedir. Katılımcılardan 134 kişi katıldığını, 32 kişi kararsız ve 43 kişi de katılmadığını belirtmiştir. Banka ile çalışan müşteri kitlesi tercihi etkilemektedir.

Ankete katılanlardan 39 kişi katılmadığını, 33 kişi kararsız olduğunu ve 118 kişi katıldığını belirterek Bankaların verdiği hizmetler için aldığı masraflar tercihi etkilemektedir. Ankete katılanlardan 129 kişi katıldığını, 37 kişi kararsız olduğunu ve 42 kişi katılmadığını belirtmiştir. Çoğunluk Bankaların Şube sayılarının tercihi etkilediğini belirtmiştir. Katılımcılardan 147 kişi katıldığını belirtirken, 35 kişi katılmadığını ve 26 kişi kararsız olduğunu belirtmiştir. Çoğunluk Bankaların ATM ağının tercihi etkilediğini belirtmektedir. Katılımcılardan 149 kişi katıldığını, 26 kişi kararsız olduğunu ve 34 kişi de katılmadığını belirtmiş olup, katılanların soruyu daha çok tercih ettiği görülmektedir. Ankete katılanlardan 42 kişi katılmadığını, 24 kişi kararsız olduğunu ve 144 kişi de katıldığını belirtmiştir. Bankalar ne kadar çok kredi limiti verirse o kadar çok tercih edilmektedir. Katılımcılardan 33 kişi katılmadığını ve kararsız olduğunu, 143 kişi katıldığını belirtmekte olup, kredi kartı limiti ne kadar çok verilirse banka tercihi o kadar çok olmaktadır.

Ankete katılanlardan 31 kişi kararsız, 36 kişi katılmıyorum, 141 kişi katılıyorum kararı vermiş olup, faiz oranlarına göre tercihin daha çok olduğu belirlenmiştir. Katılımcılardan 38 kişi katılmıyorum, 45 kişi kararsızım ve 127 kişi katılıyorum kararı vermiş olup, sponsorlukların çoğunlukla tercihi etkilediği

söylenmektedir. Katılımcılardan 28 kişi kararsızım,47 kişi katılmıyorum ve 134 kişi katılıyorum cevabını vermiş olup, sosyal sorumluluk projeleri tercihi olumlu yönde etkilemektedir. Katılımcılardan 35 kişi kararsız olduğunu,49 kişi katılmadığını ve 125 kişi katıldığını belirtmiştir. Katılımcılardan 34 kişi kararsızım,47 kişi katılmıyorum ve 126 kişi katılıyorum cevabını vermiş olup, İsteklere yeterince karşılık verilince Bankalar daha çok tercih edilmektedir. Katılımcılardan 35 kişi kararsızım, 49 kişi katılmıyorum ve 125 kişi de katılıyorum cevabını vermiştir. Katılımcılardan 31 kişi kararsız,135 kişi katıldığını ve 43 kişi katılmadığını belirtmiş olup, çoğunluk Bankasını güvendiği kişi yâda kurumlara tavsiye ettiğini belirtmiştir. Katılımcılardan 37 kişi kararsız, 34 kişi katılmadığını ve 138 kişi katıldığını belirtmiş olup, Bankayı bir başka kişiye kuruma tavsiye edecekler çoğunlukta. Katılımcılardan 41 kişi kararsız, 28 kişi katılmadığını ve 139 kişi de katıldığını belirtmiş olup, çoğunluk Bankalarının ürün çeşitliliğinin tercihi etkilediğini belirtmiştir. Katılımcılardan 22 kişi kararsız olduğunu 32 kişi katılmadığını ve 154 kişi katıldığını belirtmiş olup, çoğunluk Bankasının güvenilirliği tercihi etkilediğini belirtmiştir. Katılımcılardan 21 kişi kararsız,28 kişi katılmadığını ve 161 kişi katıldığını belirtmiş olup, Bankanın kaliteli hizmet sunmasının tercihi etkilediği belirtilmiştir.

SONUÇ

Cinsiyet değişkeni ile Bankamın Katılım ya da Mevduat Bankası olması tercihimizi etkiler cevabı arasında anlamlı farklılık vardır.($P<0.05$)Yaş değişkeni ile Bankamın kamu yâda özel banka olması, yerli yâda yabancı sermayeli olması, finansal gücü, çalışan müşteri kitlesi verdiği hizmetler için aldığı masraflar, şube sayısı, verdiği faiz oranı veya katılım payı, yaptığı sponsorluklar, güvendiği kuruma tavsiye etme, bir başka kuruma tavsiye etme, ürün çeşitliliği, güvenilirliği tercihleri cevabı arasında anlamlı farklılık vardır.

Gelir durumu değişkeni ile bankam müşteri memnuniyetimi düzenli olarak ölçer ve bankamın yaptığı sponsorluklar tercihimizi etkiler cevabı arasında anlamlı farklılık vardır.

Eğitim durumu değişkeni ile bankamın yaptığı sponsorluklar tercihimizi etkiler cevabı arasında anlamlı farklılık vardır.

ÖNERİLER

- 1-Bankaların kaliteli hizmet sunmaları müşteri tercihinin en çok etkileyen faktör olduğundan hizmette kaliteye büyük önem verilebilir.
- 2-Bankaların güvenilirliği müşteri tercihinin etkilediğinden bu güven sarsılmadan devam edebilir.
- 3-Bankaların yaptığı kampanyalar müşteri tercihinin etkilediğinden , kampanyaları yeterli düzeyde ve herkes için makul olabilir.
- 4-Bankaların ATM ağı müşteri tercihinin etkilediğinden daha yaygın hale getirilebilir.

KAYNAKÇA

Çiftçi A.G. (2006).Hizmet Kalitesi Ve Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesi Ölçümüne Yönelik Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Endüstri İşletmeciliği Programı Yüksek Lisans Tezi.

Ercan ve Ban, (2008) Değere Dayalı İşletme Finansı - Finansal Yönetim Metin Kamil Ercan & Ünsal Ban Hediye Kitap Ankara

Ertuğrul, A. ve Zaim, O.(1996). Türk Bankacılığında Etkinlik: Tarihi *Gelişim Kantitatif Analiz*. Ankara: İşletme ve Finans Yayınları

- Faikoğlu,S.,(2005) “Süpermarketlerde Müşteri Memnuniyetine Etki Eden Faktörler ve Düzce İlinde Müşteri Memnuniyetinin Ölçümüne Yönelik Bir Uygulama”, (Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu, 2005, s. 56
- Karamustafa K., Yıldırım M. (Güz 2007). Tüketicilerin Bireysel Banka Tercihine İlişkin Kayseri İlinde Yapılan Bir Araştırma, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:3, Yıl:3, Sayı:2, 3:56-92.
- Kolay H.,(2016) “Etkin Müşteri İlişkileri Yönetiminin Müşteri Memnuniyetine Yansımaları "Garanti Bankası Müşteri Hizmetleri",Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı Pazarlama Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 63-64
- Midilli.(2011) “Hizmet Sektöründe Müşteri Memnuniyetinin Pazarlamaya Etkisi”, (Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, s. 30.
- Urfalıoğlu F.Tüter K.,(2015) “Analitik Hiyerarşi Yöntemi İle Müşteri Memnuniyeti Açısından Uygun Granitin Seçimi Üzerine Bir Uygulama”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, C:37, S:1, s. 233-260.
- Yılmaz V. Çelik H. E. Ekiz E. H. (2006), Kuruma Bağlılığı Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modelleriyle Araştırılması: Özel Ve Devlet Bankası Örneği, Sosyal Bilimler Dergisi, 2.
- Yılmaz, V.H. Çelik E. ve Depren, B.(2007) “Devlet ve Özel Sektör Bankalardaki Hizmet Kalitesinin Karşılaştırılması: Eskişehir Örneği”, Doğu Üniversitesi Dergisi, C:8, S:2,s. 234.
- YURTTADUR M. Bulut, K. (2015). *Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Finansal Yapısı ve Bu Yapının Müşteri Tercihine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. S.

Bankacılık Sektöründe Kişisel Verilerin Korunması Üzerine Bir Çalışma

Savaş Mücteba Harputlu
Hitit Üniversitesi, Bankacılık ve Finans Bölümü
Çorum, Türkiye

ÖZET

Teknolojinin, finans ve bankacılık sektörünün geliştiği günümüzde kişisel verilerin korunması son derece zor ve hassas bir konudur. Bu çalışmada Kişisel Verilerin Korunmasının tarihsel süreci, ulusal ve uluslararası literatür taraması yapıldıktan sonra bankaların kişisel verileri koruma yükümlülüğünden bahsedilmiştir. Sonuç bölümünde bankacılık sektöründe Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Bankacılık hukuku, Kişisel Verileri Koruma Kanunu, Veri Sorumlusu, Bankacılık, Kişisel Verilerin Gizliliği

GİRİŞ

Ülkedeki fon alışverişinin, yatırımların ve diğer ekonomik faaliyetlerin işleyişinin gerçekleştiği bankalar finansal sistemin en büyük yapıtaşı konumundadır (Yüksel vd. 2015). Bu denli büyük ve öneme sahip olan bankacılık sektörü de her gün gelişen ve yenilenen dünya standartlarına ayak uydurabilmesi için sık sık yeni düzenlemelerle ve yenilemelerle karşı karşıyadır. Türkiye’de finans piyasalarını kontrol etmek ve güncelliğini korumak amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin çıkarttığı kanunlara ek olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Rekabet Kurumu (RK), Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), Ticaret Bakanlığı (TB) tarafından kendi görev ve yetki alanına giren konularda düzenleyici işlem tesis edebilirler (Kartal , 2018, s. 1-18).

KİŞİSEL VERİ KAVRAMI VE TARİHÇESİ

Kesin ve tek bir tanımı olmamasına karşın en çok kabul gören tanımına göre kişisel veri, gerçek kişinin yaşı, adresi, mesleği, Türkiye Cumhuriyeti Kimlik Numarası, vergi numarası, sağlık bilgileri, cinsel hayata dair bilgiler, genetik, sosyal ve kültürel vs. gibi kişinin kendisi ile bağlantı kurulmasını sağlayan her şey kişisel veri kapsamında değerlendirilebilir (Turan, 2016). Bu tanıma ek olarak KVKK’nın 3. maddesinde kişisel veri, kimliği belirli ve belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgi olarak tanımlanmıştır (KVKK, 2016 madde 3).

Verilerin korunması ile ilgili olarak yapılan ilk yasal düzenleme 1970 yılında yapılan Hessen Planı’dır. Almanya’da yapılan bu yasal düzenlemeden 3 yıl sonra İsveç’te ulusal bir düzenleme yapıldı.

Kişisel verilerin gizliliği düşüncesi kişinin birey olarak kabul edildiği zamana kadar uzanır. Sır saklama yükümlülüğünün bilinen en eski örneklerinden biri olan ve milattan önce 5.yy kadar uzanan hekimin sır saklama yükümlülüğüdür. Bu yükümlülüğün kaynağı Hipokrat yeminiidir. İnsan ihtiyaçlarının çeşitlenmesiyle birlikte memurun görev sırrı, banka sırrı, avukatların sır saklama yükümlülüğü, işçinin sır saklama yükümlülüğü gibi yeni yükümlülükler ortaya çıkmıştır (Şimşek’ten aktaran Akgül, 2013). Uluslararası düzeyde ilk çalışma Avrupa Konseyi tarafından 1974 yılında yapılmıştır. 1978 yılında OECD tarafından kişisel verilerin ülkeler arasında dağılmasıyla alakalı çalışmalar yapılmıştır. Yapılan

çalışmalar neticesinde “Gizliliğin Korunması ve Sınır Ötesi Kişisel Veri Akışları Hakkında Rehber İlkeler” kabul edilmiştir.

1995 yılında Avrupa Birliği Veri Koruma Yönergesini yürürlüğe sokmuştur. Mayıs 2016 da yayınladığı yeni regülasyonda tüm ülkelerin uyması zorunlu olan regülasyon yayınlandı ve Avrupa Birliğine uyum sürecinde iki yıl süre tanındı.

Ülkemizde ise 24 Mart 2016 tarihinde 6698 sayılı KVKK Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilmiş olup 7 Nisan 2016 da Resmi Gazetede yayımlanmıştır (Erdoğan, 2018).

LİTERATÜR TARAMASI

Yavanoğlu vd. (2012)’nin 19 sosyal medya platformunu inceleyerek yapmış oldukları çalışmada güvenlik ihlalleri araştırılmış, ihlallerin boyutunun anlaşılabilmesi için somut örnekler verilmiş, bilgi güvenliği bakış açısı ile sosyal ağlar değerlendirilmiş, karşılaşılabilecek muhtemel tehditler sınıflandırılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Wills vd. (2016) Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde yapmış oldukları bu çalışmada üye ülkelerin veri koruma makamlarının birlikte hareket etmesi gerektiğini, gelecekte çıkması muhtemel sorunlara ortak çözümün üretilmesinin önemini vurgulamışlardır.

Turan (2016), yapmış olduğu çalışmasında, kişisel bilgileri işlemeye yetkili olan gerçek kişilerle, veri sorumlusu sıfatıyla kurum ve kuruluşların güncel mevzuatları takip etmesi ve mevzuata uygun hareket edilmesinin önemi üzerinde durmuştur.

Dülger (2016) kişisel verilerin korunmasını ceza hukuku yaptırımlarına dayanarak açıklama getirmiştir. Yazara göre çıkarılacak yasa ve yönetmelikler, oluşturulacak kurum ve kurullar, verilecek idari para cezaları hatta hapis cezalarının hiçbir zaman tam çözüm olmayacağını söylemektedir. Hem kamu sektörünün hem de özel sektörün kurumsal politikalar oluşturarak ilgili personeli eğitmesini tavsiye etmiştir.

Raab ve Szekely tarafından 2017 yılında Avrupa Birliği üye ülkelerine yönelik 12 soruluk anket çalışması yapılmıştır. Çalışma neticesinde kişisel verileri korumakla yükümlü olan otoritelerin kültürlerinin, veri işlemede kullanılan teknolojilerin, olaylara bakış açılarının farklı olması nedeniyle ortak ve ideal bir durumun olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlara göre otoritelerin kendilerini sürekli güncellemeleri gerekmektedir(Raab & Szekely , 2017).

BANKALARIN KİŞİSEL VERİLERİ KORUMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Anayasa’nın 20. maddesinde de açıkça belirtildiği üzere herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Mevzuatta bankalara yönelik özel bir düzenleme yer almamakla beraber kişisel verilerin işleme amaçlarını ve vasıtalarını belirleyen, veri kayıt sisteminin kurulmasından sorumlu olan tüzel kişi tanımlamasıyla bankalar veri sorumlusu olarak değerlendirilmektedir. Veri sorumlusu sıfatıyla bankalar gerçek kişilerin açık rızası olmadan kişisel verileri inceleyemezler (KVKK, 2016: madde 5/1).

Acentelik sıfatıyla sigortacılık da yapabilen bankalar 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 73. maddesine göre banka çalışanlarının sır niteliğinde olan müşterilerinin kişisel bilgilerini kanunla yetkili kılınan merciler dışında hiçbir kişi, kurum veya kuruluşla paylaşamayacaklarını kesin olarak belirtmiştir. Bankalar kişisel verileri ancak kanunda ve diğer kanunlarda öngörülen usul ve esaslara uygun olarak işleyebilir. Kişisel veriler işlenirken hukuka ve dürüstlük kurallarına uygun olmalı, doğru ve

gerektiğinde güncel olmalı, belirli açık ve meşru amaçlar için işlenmeli, işlendikleri amaçla bağlantılı, sınırlı ve ölçülü olmalı ve mevzuatta öngörülen veya işlendikleri amaç için gerekli olan süre kadar muhafaza edilmelidir (KVKK, 2016: madde 4).

Veri sorumlusu olan bankalar, kanunda yazan hükümler doğrultusunda ilgili kişinin rızası üzerine kaydedilmiş veriyi silmeli, yok etmeli veya anonim hale getirmelidir (KVKK, 2016: madde 7). Gerekli önlemleri almak kaydıyla verileri aktarabilir (KVKK, 2016: madde 9).

Kişisel veriler alınmadan önce gerekli bildirimler yapılmalı, kanunda belirtildiği üzere kişinin açık rızası alınmalıdır. KVKK'dan doğan hakları konusunda bilgilendirilmelidir. Bilgi güvenliğinin sağlanması için her türlü tedbir alınmalıdır. Banka çalışanları yetki düzeylerine göre sınıflandırılıp kişisel verilere ulaşım sınırı getirilmelidir (Kartal , 2018).

Bankalar aydınlatma yükümlülüğü kapsamında kişilerden bilgilerini isterken hangi amaçla kullanacakları, alınan bilgilerin kimlerle paylaşılacağı konusunda bilgilendirmesi gerekmektedir (KVKK, 2016: madde 10).

İlgili kişinin bankadan talebi halinde kişisel bilgilerinin işlenip işlenmediğini öğrenme, işlenmişse bununla ilgili bilgi verme, kişisel bilgilerinin silinmesini sağlama, kanuna aykırı bir işlem tesis edilmişse doğan zararı tazmin etmekle yükümlüdür (KVKK, 2016: madde 11).

Veri güvenliğinin sağlanması konusunda bankalar, hukuka aykırı veri işlenmesini önleme, hukuka aykırı erişimi engelleme, kişisel verileri muhafaza etme bu amaçlar doğrultusunda gerekli teknik ve idari önlemleri almakla yükümlüdürler (KVKK, 2016: madde 12).

Veri sorumlusu olan bankalar veri işlemeye başlamadan önce Veri sorumluları siciline kaydolmaktadırlar. Konu ile ilgili yürürlükte olan mevzuata uyulmaması konusunda bankalar ağır ekonomik yaptırımlarla karşı karşıya kalacaklarıdır.

SONUÇ

Kişisel verileri kaydetmek, korumak, gerektiğinde silmek veya anonim hale dönüştürmek sanıldığı gibi aksine oldukça zor ve dikkat isteyen bir süreçtir. Finans piyasalarının büyük bir çoğunluğunu oluşturan bankacılık sektöründe, bankacılığın yapısı gereği hem gerçek hem de tüzel kişilere ait oldukça hassas bilgiler kaydedilmektedir. Bu bilgilerin ister iyi niyetli ister kötü niyetli olsun üçüncü kişilerin eline geçmemesini sağlamak veri sorumlusu sıfatıyla bankaların görevidir.

Kişisel verilen toplanması, korunması, gerektiğinde silinmesi veya anonim hale getirilmesi konusunda düzenlemeler getiren KVKK, yine kanunda açıkça belirtilen hususlara riayet etmediğinde veri sorumlusu sıfatına haiz olan bankaların para veya hapis cezası ile karşılaşacağı konusunda gerekli düzenlemelere yer vermiştir.

Kar maksimizasyonu amacıyla faaliyetine devam eden bankalar için de para cezasına maruz kalmamak için bu konunun ayrı bir önemi vardır. Bu tarz durumlarla karşılaşmamak adına banka çalışanlarına detaylı eğitimler verilmelidir. Her çalışanın kişisel verilere erişim yetkisi olmamalı, var olanlar da kendi işleri doğrultusunda sınırlandırılmalıdır. Banka iç denetçilerinin konuyla ilgili denetimleri sıklaştırılmalı, şube veya bölge nezdinde gerekli kontrolleri sağlayacak kurullar oluşturulmalıdır. Bu çalışmayı hazırlarken bankalara yönelik kişisel verilen korunması hususunda yapılan çalışmaların yetersizliği dikkat çekicidir. İlerleyen dönemlerde sektör-üniversite işbirliği yapılarak daha detaylı çalışmalar yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, A. (2013). *Kişisel Verilerin Korunması Açısından İdarenin Hukuki Sorumluluğu ve Yargısal Denetimi*. Doktora Tezi, Kocaeli.
- Dülger, M. V. (2016). Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ve Türk Ceza Kanunu Bağlamında Kişisel Verilerin Ceza Normlarıyla Korunması. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 101-167.
- Erdoğan, A. (2018). Bankacılık Sektöründe Kişisel Veri Güvenliği Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1).
- Kartal, M. T. (2018). Kişisel Verilerin Korunması: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 4(1), 1-18.
- Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. (2016, Nisan 07). 29677 sayılı Resmi Gazete. Mayıs 30, 2019 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.5.6698&MevzuatIis> adresinden alındı
- Raab, C., & Szekely, I. (2017). Data Protection Authorities and Information Technology. *Computer Law and Security Review*, 33, 421-433.
- Turan, M. (2016). Kişisel Verilerin Korunması. *Kalkınma Dergisi*, 80, 2-7.
http://www.kalkinma.com.tr/data/file/kalkinma_dergisi/80_dergi_2016.pdf adresinden alındı
- Wills, D. B., Chulvi, C. P., & Hert, P. (2016). Data Protection Authority Perspectives On The Impact Of Data Protection Reform On Cooperation In The EU. *Computer Law And Security Review*, 32, 587-598.
- Yavanoğlu, U., Sağiroğlu, Ş., & Çolak, İ. (2012). Sosyal Ağlarda Bilgi Güvenliği Tehditleri ve Alınması Gereken Önlemler. *Politeknik Dergisi*, 15(1), 15-27.

Bankaların Kar-Zarar Tablolarındaki Gelirlerden Döviz Pozisyon Etkisinin Arındırılarak Gerçek Performansının Değerlendirilmesi Hakkında Öneriler

Dr. Öğr. Üyesi Bülent Günceler
orcid.org/0000-0002-3332-0751
Bankacılık ve Finans Bölümü
İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
İstanbul Okan Üniversitesi
İstanbul, Türkiye

ÖZET

Bankaların Muhasebe Standartları gereği hazırladığı kar-zarar tabloları standart bir formattadır. Bu tablolarda ilk bölümde faiz gelir ve giderlerinin gösterimi yapılırken devamında faiz dışı gelir ve giderler yer almaktadır. Bir bankanın karlılık analizi yapılırken önce net faiz gelirlerine bakılır ve borçlanma maliyetleri ile kaynak kullandırım getirileri arasındaki yüzdesel fark incelenir. Bu analiz, bankanın bilançosunda TL'si aktif ve pasiflerin birbirlerine eşit olması durumunda kolayca yapılabilirken, döviz pozisyonu taşınan durumlarda oldukça güçleşmektedir. Örneğin açık pozisyonda olan bir bilançoda pozisyondan elde edilen kaynaklar TL'si faiz geliri getirirken, borçlanılan yabancı kaynak hem Yabancı Para faiz gideri hem de kur farkı kadar kambiyo zararı yazmaktadır. Bildirimde farklı yerlerdeki bu hareketlerin yarattığı karışıklığa çözüm önerisi getirilmektedir.

Anahtar kelimeler: döviz pozisyonu, net faiz gelirleri, pozisyon zararları, net faiz marjı, kur farkı giderleri

GİRİŞ

Türk Muhasebe Standartları, TMS 1 gereği bankaların hazırladığı kar-zarar tabloları standart bir formattadır. Bu format gereği Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) yayınladığı mevzuat ile finansal tablolarda kullanılacak hesapları tasnif etmiş, bunlarla ilgili şablon tablolar düzenleyerek tüm bankaların aynı formatta finansal tablo hazırlaması öngörmüştür.

Bankaların gelir tablolarında Faiz Gelirleri ile Faiz Giderleri TL'si ve Yabancı Para (YP) cinsinden ayrı ayrı tasnif edilerek Net Faiz Gelirleri hesaplanmaktadır. Bilanço kalemlerinin de TL'si ve Yabancı Para olarak ayrı ayrı düzenlendiği düşünülürse bunlar arasındaki ilişki bankanın karlılık performansı hakkında bilgi vermektedir.

Bu tabloların ilk bölümünde faiz gelir ve giderlerinin gösterimi yapılırken, devamında faiz dışı gelir ve giderler yer almaktadır.

NET FAİZ MARJİNİN HESABI

Bir bankanın karlılık analizi yapılırken önce net faiz gelirlerine bakılır ve borçlanma maliyetleri ile kaynak kullandırımında yarattıkları hacimler ve bunlarla ilgili faizler arasındaki yüzdesel fark incelenerek banka finansallarındaki Net Faiz Marjı hesaplanır.

Bankaların varlık ve yükümlülüklerinin TL'si ve Yabancı Parada ayrı ayrı birbirlerine eşit olması durumunda Net Faiz Marjı kolayca analiz edilebilir. Bunu bir tablo halinde incelersek (spread adı verilen) bu fark analiz yapıldığında bankanın o dönemdeki faaliyetlerinde nasıl bir performans gösterdiği kolayca anlaşılır.

Varlıklarla yükümlülüklerin ortalama faiz oranlarının kıyaslaması yapılarak net faiz marjına ulaşılabılır.

Örneğin TL bir aktif havuzunda getirili aktiflerin ortalaması % 12 iken yine TL'si ortalama kaynakların havuz maliyetinin % 9 olduğu bir ortamda Net Faiz Marjı % 3 (veya 3 puan) olarak değerlendirilmelidir.

Bunu örnek bir tabloda göstermek gerekirse :

Net Faiz Marjı – Pozisyonsuz (Sadece Getirili Aktif-Maliyetli Pasif) (Bin TL)

TL BİLANÇO AKTİFLER	Yıllık Ortalama	Getiri Oranı	Alınan Faiz
Bankalararası para Piyasasına Verilen	1.000	11,00	110
Zorunlu Karşılıklar	3.500	0,500	18
Menkul Kıymetler Portföyü	15.000	10,50	1.575
Krediler (Kurumsal)	80.000	13,00	10.400
Krediler (KOBİ ve Bireysel)	12.000	17,50	2.100
Krediler (Kredi Kartları)	13.000	21,00	2.730
TOPLAM TL AKTİFLER	124.500	13,60%	16.933

TL BİLANÇO PASİFLER	Yıllık Ortalama	Maliyet Oranı	Verilen Faiz
Vadeli Mevduat	75.000	10,50	7.875
Vadesiz Mevduat	5.000	0,00	0
İhraç Edilen Menkul Değerler	25.000	11,00	2.750
Bankalararası Piyasadan Alınan	4.500	11,00	495
Repo İşlemleri	15.000	10,50	1.575
TOPLAM TL PASİFLER	124.500	10,20%	12.695

YP BİLANÇO AKTİFLER	Yıllık Ortalama	Getiri Oranı	Alınan Faiz
Döviz Kredileri	4.000	5,20	208
Menkul Değerler Cüzdanı	40.000	4,25	1.700
Zorunlu Karşılıklar	3.800	0,25	10
TOPLAM YP AKTİFLER	47.800	4,01%	1.918

YP BİLANÇO PASİFLER	Yıllık Ortalama	Maliyet Oranı	Verilen Faiz
DTH - Vadeli	17.800	4,00	712
Y.Dışından Alınan Krediler	30.000	3,80	1.140

TOPLAM YP PASİFLER	47.800	3,87%	1.852
Net TL. Bilanço Getirisi			4.238
Net YP Bilanço Getirisi			66
Toplam Net Faiz Getirisi			4.303

Burada her iki taraf da Aktif ve Pasif toplamı açısından eşittir. Ancak gerçek hayatta işlerin doğası gereği TL ve YP banka bilançolarında eşitlik olması çok olası değildir. Bu analiz TL'si ve YP kaynak ve varlıkların yukarıdaki gibi birbirlerine eşit olması durumunda kolayca yapılabilirken, bu dengenin bozulduğu yani döviz pozisyonu taşınan durumlarda sıhhatli inceleme yapmak oldukça güçleşmektedir. Örneğin açık pozisyonda olan bir bilançoda pozisyondan elde edilen kaynaklar TL'si faiz geliri getirirken, borçlanılan yabancı kaynak hem Yabancı Para faiz gideri hem de kur farkı kadar kambiyo zararı yazmaktadır. Bu durumda bankaların pozisyon taşımalarının ne anlama geldiğini ve pozisyon nedeniyle oluşan kar zarar hareketlerinin nereleri etkileyebileceğini incelemek gereklidir.

DÖVİZ POZİSYONU NEDEN OLUŞUR

Döviz Pozisyonu bankaların Döviz Varlıkları ile Döviz Yükümlülükleri arasındaki farktır. Bankaların döviz pozisyonları bu formüle göre hesaplandığı zaman sonuç :

- (+) ise bankanın Uzun Pozisyonu
- (0) ise bankanın Denk / Kapalı Pozisyonu
- (-) ise Bankanın Açık Pozisyonu

vardır. Bankalar BDDK'nın tanıdığı limitler içerisinde piyasanın getirdiklerine göre çeşitli pozisyon manevraları yaparak kendilerine fiyat farklarından kaynaklanan arbitraj avantajları sağlayacak yatırımlar yaparlar

Bankalar piyasalarda oluşan döviz kuru / TL'si Faiz Oranları arandaki fiyat dalgalanmalarından avantajlar sağlamak amacıyla spekülatif olarak çeşitli pozisyon manevraları yaptıklarından bunların sonuçları gelir tablosunda değişik hesaplara etki yapmaktadır. Bu işlemler temel olarak bankalara fiyat farklarından avantajlar yaratırken, beraberinde çeşitli riskleri de taşımaktadırlar.

Dikkatli piyasa takibi gerektiren bu işlemlerde başarılı bir yönetim yapıldığı takdirde, bankaya önemli karlar kazandırılabilir.

Ancak bankaların pozisyonla ilgili yaptıkları finansal hareketler gelir tablosunda 3 ayrı yeri etkilemektedir :

- a. TL'si Faiz Gelirleri / Giderleri
- b. YP Faiz Gelirleri / Giderleri
- c. Kambiyo Karları / Zararları

Bu değişken durumlardan kaynaklanan hesaplar arası geçişmeler nedeniyle arındırma yapılmadığı takdirde Net Faiz Marjı hesaplamaları sağlıklı yapılamaz.

KAR ZARAR HESAPLARINI ARINDIRMA

Sağlıklı hesaplamalar yapabilmek için yapılan işlemlerin niteliklerine göre o hesaplara olan ilişkide gelir veya giderin sadece pozisyondan kaynaklanan hareketler olması halinde, sözkonusu kar zarar etkilerinin normal hareketlerden arındırılması yapılarak, tüm bilanço kalemlerini birbirleriyle benzer bir yapıya kavuşturmak gerekmektedir. Bunun için :

1. Pozisyondan kaynaklanan TL'si faiz Gelir ve Giderlerinin normal faizli işlemlerden kaynaklanan hareketlerden arındırılması
2. Pozisyonu ilgilendiren (YP) hacimlerini ilgilendiren faiz gelir/giderinin aynı şekilde normal işlemlerden arındırılması

3. Pozisyonun değerlemesinden kaynaklanan Kambiyo Kar/Zararlarının bankanın gerçek kambiyo kar veya zararlarından arındırılması

Bu arındırmalar yapıldığı zaman bilanço kalemlerinin karlılık ve maliyet analizi daha sağlıklı yapılabilecektir. Bu şekilde yapılan arındırmada sadece faizlerin yönetimi değil aynı zamanda kambiyo kar ve zararları açısından pozisyonun nasıl yönetildiğini de anlamak mümkün olacaktır. Çünkü banka pozisyon taşıma stratejisi doğru belirlenmişken banka pozisyonunu yanlış yöneterek sonu zararla biten sonuçlar elde edebilir.

Özellikle Kambiyo Kar ve Zararlarının faiz dışı gelirler arasında muhasebeleştirilmesi nedeniyle, aslında kaynak maliyeti olarak değerlendirilmesi gereken bu kar zarar etkisinin ana faaliyetlerden koparılmış olması mevcut düzenlemelere göre net durumu anlamayı güçleştirmektedir.

Bildirim tam metninde tüm bu arındırmalar ve finansalların yeni yapıya göre analizi ve yeniden tasnif edilmiş verilerin değerlendirilmesi örnek tablolar halinde açıklanmaktadır.

SONUÇ

Bankaların performansının en önemli göstergesi, kaynaklarını ne kadar mal edip bunları hangi fiyattan kullanılabildiğinin incelenmesidir. Bilançolarında çok sayıda müşterisi olan ve piyasalarda faiz oranlarının, döviz kurlarının çok hızlı bir şekilde inip çıkmakta olduğu bir ekonomide, kaynakları ve kullandırmaları bir portföy mantığı içerisinde değerlendirmek gereklidir.

Ortalama hacimlere göre yapılacak bu hesaplamalar sonucunda bankanın sattığı ürünlerdeki getirinin kaynak maliyeti ile kıyaslandığında ne kadar kar etmekte olduğu; dönemsel olarak da geçmiş dönemlerle karşılaştırmasının yapıldığı zaman dönemsel gelişimin nasıl olduğu (olumlu veya olumsuz) konusunda değerlendirme yapılabilir.

Değerlendirmenin içerisinde bankaların döviz pozisyonları nedeniyle ortaya çıkan kaynakların getirili varlıklar içerisine aktararak, döviz kurlarının hareketlerinden kaynaklanan kambiyo kar ve zararlarının etkilerinin sadeleştirilmesi sayesinde bankanın aktif pasiflerinin ne kadar başarılı yönetilebildiği anlaşılacaktır.

Bu ayıklama aynı zamanda kambiyo karlarının da etkisiyle bozulmuş olan faiz dışı işlemler dengesindeki bozukluğu da ortadan kaldıracaktır.

Bütün bu alınan verilen faizler, kambiyo kar ve zararları bilanço kalemleri içerisinde ayıklandığı zaman ortaya çıkacak net durum ile bankanın performansının iyi veya kötü olduğunu anlamak mümkün olacaktır. Bu da bankanın aktif pasif yönetimini ne kadar etkili yapmakta olduğunu ortaya koyacaktır.

Türkiye Bankacılık Sektörüne Yapısal Bakış (2002-2017)

Doç. Dr. Süleyman Açıkalın
Hitit Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Özcan Damar
Hitit Üniversitesi, İİBF,
İktisat Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

Sorunsuz ve istikrarlı bir ekonomik performans için sağlıklı işleyen bir finans sektörüne ihtiyaç vardır. Ekonominin reel kesiminin düzgün işlemesi ve büyüebilmesi finans sektörden istikrarlı bir fon akışına bağlıdır. Türkiye ekonomisinde bankacılık sektörü finans sektörü içerisindeki yüksek pay nedeni ile öncelikli bir konuma sahiptir. Bankacılık sektörünün finans sektörü içerisindeki payı 2017 yılı itibarı ile %67'dir. Aynı yıl içerisinde sigortacılık ve emeklilik fonlarının payı yalnızca %3 civarındadır.

1990'ların sonu ve 2000'li yılların başında atılan adımlar ve reformlar sayesinde Türk Bankacılık Sektörü genel olarak daha sağlıklı bir yapıya kavuşmuştur. Bunun sonuçlarından biri olarak finans sektörüne 2000 yılı sonrasında 15 yıl içerisinde toplam 49,6 milyar USD değerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYY) girişi olmuştur (invest.gov.tr Ekim 2017) .

Türkiye'de bankacılık sektörü finans alanında en önemli paya sahip olduğu için Türk bankacılık sektörünün yapı ve performans analizi birçok araştırmaya konu olmaktadır. İktisat teorisi mal ve hizmet piyasalarını tam rekabetten tekele doğru azalan rekabet koşullarında sıralar. Bu yaklaşım içerisinde mal ve hizmet piyasalarının rekabet derecesi ile etkinlikleri arasında ilişki kurulur. Etkinlik sağlandığında sosyal refah maksimizasyonuna ulaşılabilecektir. Etkinlik konusunun tam rekabet piyasalarındaki fiyat maliyet ilişkisine yansımaları fiyatların marjinal maliyete eşit olması şeklindedir. Bu şekilde oluşan fiyat bir taraftan kaynak dağılımı öte taraftan en az maliyetle üretim etkinliklerini sağlayarak sosyal refah maksimizasyonunu da beraberinde getirecektir. Bu teorik yaklaşıma göre piyasaların tam rekabetten uzaklaşmaları durumunda elde edilecek fiyat miktar bileşikleri sosyal refahı maksimize edemeyecektir. Fiyatların üretilen son birimin maliyeti anlamına gelen marjinal maliyetten uzaklaşma derecesi piyasalardaki tekelleri eğilimin ve dolayısı ile etkinlikten uzaklaşmanın bir göstergesi olarak kullanılır ve Lerner Endeksi bunu ölçme yöntemlerinden birisidir (Elzinga ve Mills, 2011).

Piyasa Yapısı Analizleri

Piyasaların rekabetçi yapısı ve bu yapının iktisadi sonuçları üzerine farklı yaklaşımlarla çalışılmaktadır. Bunlar arasında “yapısal” ve “yapısal olmayan” ikili bir ayrım söz konusudur.

Yapısal yaklaşım aynı zamanda “yapı-davranış-performans” modeli olarak veya İngilizce adlandırmasından dolayı SCP modeli (structure-conduct-performance) olarak da bilinir. Bain (1951) yoğunlaşmanın potansiyel olarak firmalar arası işbirliğini gündeme getirebileceğini ve bu şekilde azalan rekabet sonucunda bu tür piyasalarda karlılık oranlarının yükseleceğini söylemiştir. Buradaki temel fikir mal ve hizmet piyasalarının yapısı firmaların iktisadi davranışını belirleyecek ve bu da firma performans sonuçları olarak kar gibi göstergelere yansıtacaktır. Kısaca; firma sayısının çok ve ürünün benzer olduğu rekabetçi piyasalarda bazı firmaların büyüyerek diğerlerine baskınlık kurması zorlaşacak ve bu

ortamda firmaların birbirlerinden çok farklı fiyatlar koyması ve maliyetlerinin çok ötesinde fiyatlandırmaya gidilerek yüksek karlılık oranları elde etmeleri çok mümkün olamayacaktır. Hatırlanması gereken başka bir sav ise ilişkinin yönünü büyüklükten karlılığa olarak almak yerine tam olarak ters yönden olaya bakan ve yüksek karlılığın sonucu olarak firma büyüklüğünün ortaya çıkabileceğini söyleyen etkinlik hipotezinin varlığıdır (Demsetz, 1973; Peltzman, 1977). Yani ilişkinin firma karlılığı ile mi başladığı yoksa firma karlılığı ile mi noktalandığı konusunda farklı görüşler mevcuttur.

Yapısal yaklaşımda piyasaların yapısını rekabet üzerinden değerlendirmek üzere piyasa paylarından hareketle değişik “yoğunlaşma” endeksleri hesaplanmakta ve kullanılmaktadır. Bunlar en basit olarak k-firma yoğunlaşma endeksleri (CR-k) ve Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) gibi endekslerdir. Buradaki temel fikir yoğunlaşma derecesi ile rekabet derecesi arasında kurulan negatif ilişkinin varlığıdır. Basit olarak piyasada bulunan bazı firmaların piyasa hakimiyetinin artması durumunda ortaya çıkacak artan yoğunluğun piyasadaki rekabeti azaltacağı ve dolayısı ile bunun göreceli yüksek aşırı kar oranları ile sonuçlanacağı iddia edilir.

Bu yaklaşıma alternatif olarak bankacılık sektörünün fiyatlandırmasına doğrudan bakan veya piyasa gücüne yeni endüstriyel ilişkiler literatürü çerçevesinde yaklaşan modeller de vardır. Bunlar arasında Panzar Rosse H istatistiği, Lerner Endeksi ve Boone göstergesi yer alır (WB, 2018). Burada amaç firmaların üretim fonksiyonlarını ekonometrik yöntemlerle tahmin etmek ve daha sonra girdi fiyatları ile hasıla veya karlılık arasındaki esneklik ilişkisine bakarak bu firmaların içerisinde buldukları piyasalar hakkında yorumda bulunmaktır.

Örnek olarak Panzar ve Rosse (1987) modelini ele alırsak firma girdileri değiştiğinde hasıla fonksiyonunu nasıl etkilediği incelenmiş ve H-istatistiği elde edilmiştir. Bankacılık sektörü için emeğin (L), ödünç verilebilir fonların (LF) ve sermayenin (C) fiyatları için hasıla esneklikleri bulunup toplanarak H-istatistiği elde edilmiştir. (Bikker, Shaffer, & Spierdijk, 2009). Bu istatistik tekeli ve güçlü işbirlikçi oligopol için eksi çıkmaktadır. Faktör fiyatlarındaki yüzde birlik bir artışa karşın toplam hasıla azalmaktadır. Uzun dönem piyasa dengesine göre yorum yapılan bu yaklaşımda bu katsayının 1'e eşit çıkması tam rekabet koşullarına karşılık gelecektir. Tekelci bir piyasa koşulları altında girdi fiyatlarındaki artış veri olan talep ve marjinal hasıla koşullarında yalnızca marjinal maliyette bir artışa ve dolayısı ile miktarda bir azalma ile sonlanacaktır. Bu durum tekelin hesapladığı en çok kar noktasına göre daha az bir karlılık veya azalan hasıla anlamına geleceği için uzun dönem denge esnekliği negatif bulunacaktır. Öte taraftan tam rekabet uzun dönem denge de sonsuz esnek talep eğrisinden hareketle girdi fiyatları ve marjinal maliyette bir artış aynı oranda fiyata ve hasılaya yansıtacak ve bu nedenle de esneklik katsayı tam 1 olarak hesaplanacaktır. Bu yeni yaklaşıma yöneltile eleştirilerden biri de ele alınan piyasalar için uzun dönem denge koşullarının gerçekçi bir varsayım olup olmadığıdır.

Yöntem

İktisatta piyasa yapısı sınıflandırılmasında firmaların piyasa paylarından hareketle bulunan endekslerin önemli rolleri vardır. Bu çalışmada Türk Bankacılık sektörünün piyasa yapısı “yapısal yaklaşım” yöntemi çerçevesinde incelenecektir. Ayrıca Türk bankacılık sektöründeki bazı finansal oranlar karşılaştırılmalı olarak ele alınarak sonuçlar yorumlanacaktır.

Bu çalışmada bankacılık sektörünün temel fonksiyonunun “aracılık” olduğu kabul edilmiştir. Bankalar tasarruf sahibi iktisadi karar birimlerinden topladıkları “mevduatı” bu fonlara ihtiyaç duyan iktisadi karar birimlerine “kredi” olarak vermek ve bu işlem sırasında aradaki faiz farkından gelir elde etmek üzere çalışmaktadır. Bankaların bu fonksiyonlarını başarı ile gerçekleştirmeleri ekonomideki hedeflere ulaşılması açısından çok önemlidir. Bankacılık sektörünün toplam olarak mevduatlarını krediye dönüştürme oranları bu durumu değerlendirmek açısından önemlidir. Bankaların sağlıklı bir yapıda olup

olmadıklarını anlamak açısından sermaye yeterlik oranları kullanılabilir. Bankacılık sektörünün rekabet analizden elde edilen verilerin sektör uygulamaları ve sonuçları ile örtüşme durumunun anlaşılması açısından sektördeki bankaların farklı getiri oranları (ROA, ROE ve Net Faiz Marjı) kullanılmıştır. Bu yaklaşım çerçevesinde toplam varlıklar, toplam krediler ve mevduat verileri kullanılarak 4-firma ve 8-firma yoğunlaşma oranları (CR-4 ve CR-8), Herfindahl-Hirschman Endeksi, Rosenbluth/Hall-Tideman Endeksleri hesaplanmıştır.

Türk Bankacılık Sektörü (2002-2012)

Mart 2018 tarihinde Türk bankacılık sektöründe toplam 52 banka faaliyette bulunmakta iken bunların 34 tanesi mevduat, 12 tanesi kalkınma ve yatırım ve 5 tanesi ise katılım bankası kategorisinde yer almaktadır. 2002 yılında sektörde toplam 54 banka faaliyette bulunuyordu. Bunlardan 40 tanesi mevduat ve 14 tanesi kalkınma ve yatırım bankası iken katılım bankası bulunmamakta idi.

Katılım Bankacılığı ilk olarak “özel finans kurumu” adı altında 2001 yılındaki yasal düzenleme ile başlamış ve daha sonra 2005 yılındaki düzenleme ile bu isme geçmiştir (www.tkbb.org.tr/tarihce). Türk Bankacılık sektörünün aktif toplam 2018 yılı sonunda 3,867 Milyar TL değerine ulaşmış ve bu sayı 2016, 2017 ve 2018 yıllarında sırası ile %15,8, %19,3 ve %18,7 büyüme göstermiştir. Ayı dönemde verilen kredilerdeki büyüme oranları yine sırası ile %16,8, %21 ve %14,1 olmuştur. Mevduat toplamı ise aynı dönemde %16,7, %17,7 ve %19 hızla büyümüştür.

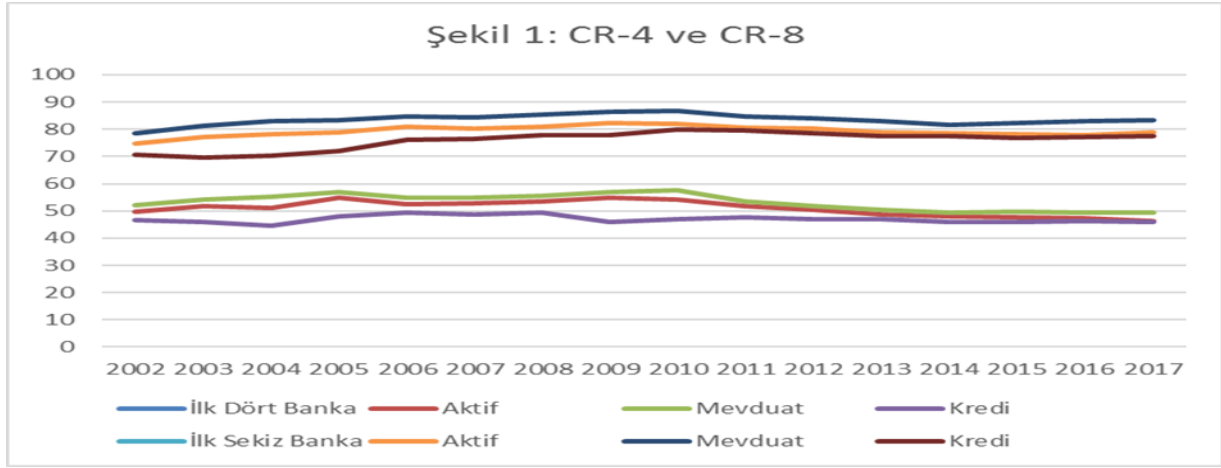
Tablo 1’den 2002 ve 2017 yılları arasında toplam banka sayısı az bir miktarda 54’den 49’a gerilerken, 1999-2001 dönemindeki sıkıntılardan sonra mevduat bankacılığında yaşanan konsolidasyon sonucu mevduat bankası sayısının 40 iken 31’e düştüğünü görüyoruz.

TABLO 1: Türk Bankacılık Sektörü: Banka Sayıları																
Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Mevduat Bankaları	40	36	35	34	33	33	32	32	32	31	32	32	32	32	32	31
Mevduat Yerli	20	18	18	17	14	17	10	10	10	10	10	10	10	8	8	8
Mevduat Yabancı	15	13	13	13	15	11	17	17	17	16	17	17	19	21	21	20
Mevduat Kamu	5	5	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5	3	3	3	3
Kalkınma ve Yatırım	14	14	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Katılım	0	0	0	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	5	5	5
Yerli Özel	27	25	25	26	21	18	16	16	16	16	16	17	17	14	13	13
Yabancı	18	16	15	17	21	23	24	24	24	23	24	23	25	28	28	27
Kamu	9	9	8	8	8	9	9	9	9	9	9	9	7	8	9	9
Sektör	54	50	48	51	50	50	49	49	49	48	49	49	49	50	50	49

Burada asıl dikkat edilmesi gereken husus özel bankalar içerisinde yerli banka oranının hızla geriler iken yabancı banka oranındaki artıştır. 2017 yılında toplam 31 mevduat bankasının yalnızca 3 tanesi kamu iken 8 tanesi yerli özel banka ve 31 bankadan 20 tanesi yabancı banka kategorisinde yer almaktadır. Bu gelişme sektöre 2001 sonrası 15 yıl içerisinde giren 49,6 milyar dolarlık doğrudan yabancı sermaye girişi sonucu gerçekleşmiştir.

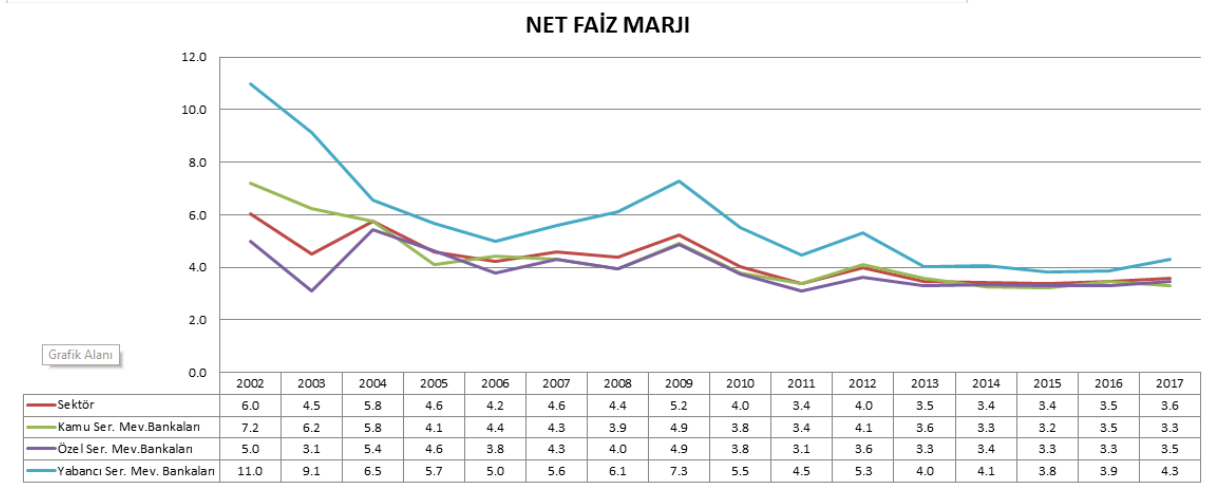
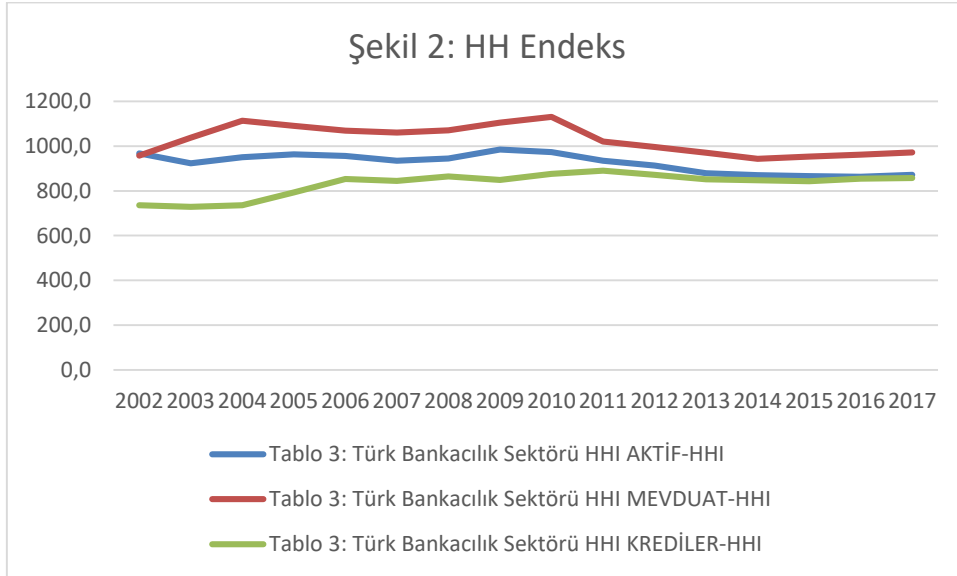
Aşağıda yer alan Tablo 2 ve Şekil 1 bize bankacılık sektöründeki en büyük 4 ve 8 firma için piyasa yoğunlaşma oranlarını vermektedir.

TABLO 2: Türk Mevduat Bankacılığı Yoğunlaşma Oranları (CR-4 ve CR) 2002 - 2017																
YILLAR	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İlk Dört Banka																
Aktif	49,58	51,89	51,13	54,82	52,52	52,91	53,35	54,92	54,07	51,91	50,41	48,84	48,18	47,75	47,18	46,46
Mevduat	52,28	54,05	55,26	56,87	54,78	54,78	55,64	57,05	57,57	53,33	51,68	50,30	49,21	49,58	49,25	49,51
Kredi	46,59	45,95	44,51	47,84	49,53	48,75	49,21	46,10	47,05	47,75	47,13	46,84	46,11	46,12	46,35	45,94
İlk Sekiz Banka																
Aktif	74,92	77,17	78,27	78,91	81,04	80,33	80,77	82,38	82,12	80,74	80,41	78,82	78,37	78,02	77,94	78,75
Mevduat	78,66	81,15	82,91	83,23	84,71	84,53	85,42	86,56	86,80	84,80	83,91	82,83	81,71	82,17	82,86	83,43
Kredi	70,66	69,59	70,40	72,05	76,24	76,34	77,85	77,94	79,79	79,60	78,59	77,40	77,41	76,94	77,27	77,42

Tablo 3: Türk Bankacılık Sektörü HHI			
YILLAR	AKTİF- HHI	MEVDUAT-HHI	KREDİLER- HHI
2002	967,3	957,7	735,8
2003	924,2	1038,1	728,7
2004	950,5	1114,4	735,7
2005	963,6	1091,2	793,3
2006	956,3	1069,9	853,5
2007	935,3	1061,4	845,4
2008	945,4	1070,3	865,1
2009	985,8	1106,0	848,8
2010	973,0	1131,7	875,8
2011	934,5	1021,5	890,9
2012	913,4	996,8	871,4
2013	879,5	970,3	852,0
2014	870,4	944,0	848,1

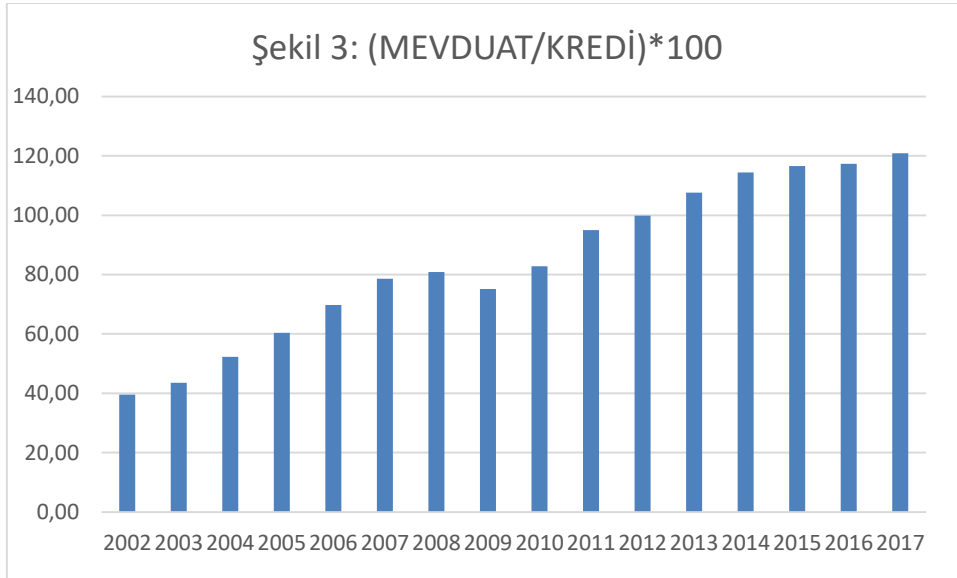
2015	866,4	954,1	842,7
2016	863,2	962,4	854,1
2017	871,6	972,9	857,4

Tablo 4: (MEVDUAT/KREDİ)*100

YILLAR	KREDİ/MEVDUAT
2002	39,59
2003	43,52
2004	52,30
2005	60,36
2006	69,71
2007	78,56
2008	80,91
2009	75,11
2010	82,78

2011	95,05
2012	99,86
2013	107,66
2014	114,38
2015	116,62
2016	117,35
2017	120,91

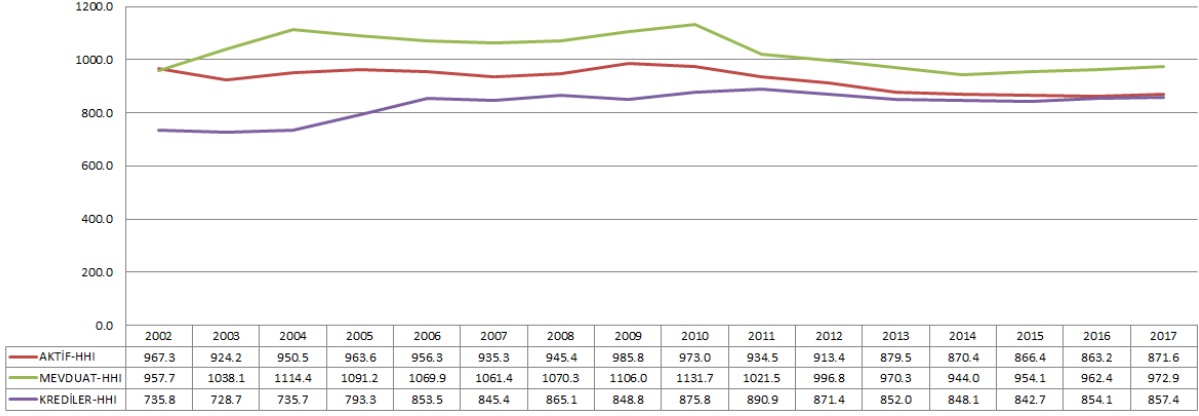
Değerlendirme

Çok kısa bir şekilde belirtmek gerekirse CR-4 ve CR-8 yoğunlaşma oranları Türk bankacılık sektörü için ciddi oranda bir yoğunlaşmaya işaret etmekte ve yalnızca bu kritere göre bu sektörün oligopolcü bir yapıda olduğuna işaret etmektedir. Ancak gerek Türk mevduat bankacılık sektörünün genelinde gerek ise yalnızca mevduat bankacılığında toplam banka sayısı sınırlı olduğundan bu yorum yanıltıcı bir nitelikte olabilir.

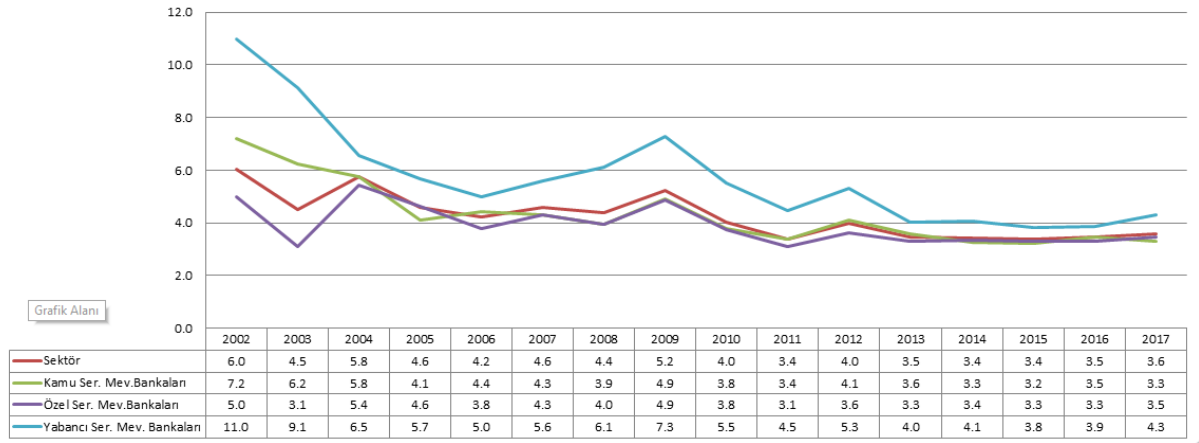
HH endeks sayıları sektördeki bütün bankalar üzerinden bir hesaplama içermekte ve bu kez elde edilen sayılar 1200-1500 bandı içerisinde yer almadığından sektör ile ilişkili olarak orta düzeyde ve yüksek düzeyde işbirliği olan oligopolcü bir yapı tanımı yapılamayacaktır. Bu kez akla alternatif bir yağı olarak tekeli rekabet piyasası akla gelmektedir.

Bu nedenle tam bir yorum yapmadan önce sektörün farklı performans ve karlılık rasyoları diğer ülke ve özellikle AB ortalamaları ile karşılaştırılarak yeniden yorumlama yapılacaktır.

Herfindahl-Hirschman Endeks

NET FAİZ MARJİ

KAYNAKÇA

- Bain, J. S. (1951). "Relation of profit rate to industry concentration: American manufacturing, 1936-1940", *The Quarterly Journal of Economics*, 293-324
- Bikker, J. A., Shaffer, S., ve Spierdijk, L. (2009). "Assessing competition with the Panzar Rosse model: The role of scale, costs, and equilibrium", *Tjalling C. Koopmans Institute Discussion Paper Series*, 9(27), 1-39.
- Demsetz, H. (1973). Industry structure, market rivalry, and public policy. *Journal of Law and Economics*, 1-9.
- Elzinga, Kenneth G. and Mills, David E. (2011), "The Lerner Index of Monopoly Power: Origins and Uses." *American Economic Review*, 101 (3): 558-64.
- Panzar, J. C. and Rosse, J. N. (1987). "Testing for "monopoly" equilibrium", *The Journal of Industrial Economics*, 443-456.
- Peltzman, S. (1977). "The gains and losses from industrial concentration", National Bureau of Economic Research Cambridge, Mass., USA.
- www.invest.gov.tr "Financial Services in Turkey", October 2017, erişim tarihi: 20 Mart 2019
- www.tkbb.org.tr/tarihce "Katılım Bankacılığı Tarihçesi", erişim tarihi: 20 Mart 2019

Derecelendirmenin Önemi Ve Türkiye’de Kredi Derecelendirme Faaliyeti

Dr. Öğr. Üyesi S. Öznur SAKINÇ
Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Hitit Üniversitesi
Çorum/TÜRKİYE

Başar ÜZÜMCÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hitit Üniversitesi
Çorum/TÜRKİYE

ÖZET

Derecelendirme kavramı bireylerin ve kurumların finansal olaylarda ne kadar etkin olduklarını, yükümlülük ve sorumluluklarını ne derecede yerine getirdiklerini ve gelecekte kendilerine ne kadar güvenilebileceğini tahmin etmeye çalışan bir sistemdir. Derecelendirme kısaca bir not verme ve değerlendirme işlemidir. Türkiye’de ve dünyada derecelendirme kuruluşları bu sistemin vazgeçilmez birer parçasıdır. Derecelendirme işlemi iki şekilde yapılmaktadır. Bunlar, kurumsal yönetim ilkelerine uyum derecelendirmesi ve kredi derecelendirmedir. Bu çalışmada kredi derecelendirme faaliyetleri dikkate alınmıştır ve kredi derecelendirme yetkisi alan şirketlerin derecelendirme işlemleri ile bu işlemlerin sonucunda verdikleri notlar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Şirketler derecelendirme yaparken hemen hemen aynı işlemleri yapsalar da aynı şirketlere verdikleri notlar değişkenlik gösterebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Derecelendirme, Kredi Derecelendirme, Derecelendirme Şirketleri, Derecelendirme Notları, Derecelendirme Not Karşılaştırması.

GİRİŞ

Modernleşme ve kapitalizmin yükselişe geçmesiyle birlikte parayla ilgili düzenlemeler bankalar ve büyük şirketler gibi profesyonel kurumlara devredilmiştir. Daha sonra piyasalarda gerekli olan bir takım standartlar ve düzenlemeler yapmak için piyasa düzenleyicileri ortaya çıkmıştır. Düzenleyicilerin yaptıkları düzenlemelerden biri de derecelendirmedir. Derecelendirme bireylerin ve kuruluşların geçmişteki ve günümüzdeki tüm verilerini kullanarak sınıflandırma yapmaktadır (Akbulak,2012). Uygulamanın daha kolay ve anlaşılır olabilmesi için basit sembollere dönüştürülmüş verilerden yararlanılmaktadır (Ege,2006). Derecelendirme, birey ve kuruluşların notlarını anlaşılabilir düzeyde sembollere dönüştürerek, yatırımcıların yapacakları yatırımların ne kadar güvenilir olup olmadığını anlamalarını da sağlamak konusunda önemli bir işlev görmektedir. Yani, bu sistem bir taraftan bireyleri, kuruluşları ve yatırım yapacak olanları güvence altına almayı sağlarken, diğer taraftan onlara yol göstermeyi de hedeflemektedir (Tutar.E,Tutar.F,Eren.M,2011).

Derecelendirme kavramının uygulanması ile sistem, bir nevi garantörlük görevi de üstlenmiştir. Bu kavram piyasada oluşabilecek krizleri öngörmek ve bu krizlerden mikro düzeyde bireysel yatırımcıların, makro düzeyde ise ülkelerin en az zarar görmeleri için de oldukça yararlı bir işleve sahiptir. Böylelikle sistemin asıl amacı para piyasalarını ve sermaye piyasalarını geliştirmek, etkinliğini arttırmak iken piyasada güven oluşturma konusunda da özel ve tüzel kişiliklere yardımcı olmaktır. Finansal verilerin güvenilir olması ve bu sayede yatırımcıların güveninin kazanılması dolaylı olarak piyasaların hareketliliğini arttırmakta, bu durum da sermayenin çoğalmasında ve güven ortamının oluşmasında pozitif bir etki yaratmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar, kredi derecelendirmenin finansla bağlantılı olan her alanda kullanılmasının mümkün olduğunu dile getirmektedir. Yani derecelendirme sistemi

ülkelere, holdinglere, finans şirketlerine kısaca mali işleri olan her kuruluşa uygulanabilmektedir. Kredi derecelendirme tüm bu açılardan ekonomik yaşamın vazgeçilmez bir uygulaması haline gelmiştir.

Tarihsel olarak bakıldığında derecelendirme sistemi 19. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar gelen ve sürekli değişim gösteren bir yapı ile karşımıza çıkmaktadır. Derecelendirmenin uygulandığı tarihten bu yana amacı, kimi zaman ülkelerde meydana gelen finansal krizlerin hızlı bir şekilde atlatılıp, ülkelerin notlarını yükseltmeyi başararak yabancı sermayenin ülkelere çekilmesi, kimi zaman da finansal krizi atlatan ülkelere fon akışı sağlanarak finansal düzenlemenin hızlıca yapılması olarak gözlemlenmektedir (Hasbi,2012). Bunun yanında uluslar arası ilişkilerde de derecelendirmenin önemi büyüktür. Zira bir ülkenin derecelendirme notunun yüksek olması, bu ülkenin dış sermayeden rahatça fon sağlamasına ve diğer finansal kredilerde de önünün açılmasına sebep olmaktadır (Tutar ve Diğ.,2011). Bu anlamda ülkenin itibarına doğrudan etkisi olan derecelendirme, uluslar arası piyasada ülkenin gücünü temsil etmekte, dolaylı olarak ise ülkelerin sermayesini artırmakta da büyük rol oynamaktadır. Ülkelerin mali raporlarına ve kredi notlarına bakıldığında notları düzenli ve dengeli bir halde ise yatırımların daha fazla olduğu görülmektedir. Ülkede bulunan istihdam ve yabancı markaların fazlalığı üretimin fazla olması ve mali raporların iyi durumda olması sermayenin fazlalaşması ve ülkedeki refahın da doğru oranda artmasına katkı sağladığı gözlemlenmektedir (Akçayır,2013).

Dünyada ve Türkiye'de derecelendirme yapan kuruluşlar bulunmaktadır. Dünyada Standard&Poor's, Moody's ve Fitch şirketleri derecelendirmede en etkin kuruluşlardır. Türkiye'de ve dünyada kabul görmüş olan bu 3 şirketin değerlendirme ve derecelendirmeleri yatırımcılara ve dış sermayeye büyük oranda yön vermektedir. Türkiye'de SPK tarafından 5 şirkete kredi derecelendirme yetkisi verilmiştir. Derecelendirme şirketleri yatırımcıların işlerini kolaylaştırmakta ve yatırımlarına yön verelerinde rol oynamaktadır. İşletmeler 2 şekilde derecelendirme işlemine tabi olmaktadır. Kısa ve uzun vadeli olmak üzere iki grupta derecelendirilen işletmeler ve ülkelerin derecelendirme konuları da farklılık göstermektedir. İşletmelerin derecelendirilmesinde bulunduğu konumdan yaptığı üretime kadar finansal olarak şirketi etkileyebilecek her türlü kalem dikkate alınmakta ve derecelendirme bu şekilde ilerlemektedir. Kısa süreli derecelendirmede şirketin bir yıldan kısa vadedeki likidite, sermaye ve yerine getirmek zorunda olduğu sorumluluklara bakılır. Uzun süreli veri olarak derecelendirme de ise kısa süredeki aksine içinde bulunulan bölge, faaliyette bulunulan sektör ve çevresel faktörlerin hepsi dikkate alınarak elde edilen bilgiler de kullanılır. Bunların yanı sıra niteliksel derecelendirme işlemi de mevcuttur. Buna göre ülkenin kullanmış olduğu para birimi ve döviz dikkate alınarak iki sınıf altında derecelendirme yapılır. Şirketlerden ayrı olarak ülkelerin derecelendirmesi farklılık göstermekle birlikte aslında birbirine paralel bir çizgide devam etmektedir. Ülkelerin derecelendirmesinde ele alınan konular ekonomik faktörler ve siyasi faktörler olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Ekonomik faktörlerde cari açık, cari fazla, enflasyon oranları, ihracat ve ithalat arasındaki oran ile denge gibi birçok ekonomik faktör söz konusu olmaktadır. Siyasi faktörlerde ise seçimin nasıl ve kaç yılda bir yapıldığı, komşu ülkeler ve diğer ülkelerle olan ilişkiler, ülkenin yönetim şekli, ülkedeki muhalefetin durumu gibi birçok unsurun siyasi olarak etkisi dikkate alınmaktadır (Hasbi,2012).

Derecelendirme şirketlerinin yapmış oldukları risk değerlendirmeler fon maliyetlerinin düşmesine veya çıkmasına sebep olmaktadır. Ülkelere verilen kredi notları ne kadar yüksek olursa finansal durumunda güvenilir ve yatırıma açık olduğunu dile getiren derecelendirme kuruluşları notların düşmesi veya düzensizlik olması durumunda ülkenin finansal durumundaki karışıklığı anlaşılabilir sembollerle dile getirmektedir. Yatırımcıların satın almak istedikleri fonlara direk etkisi olan bu kuruluşlar fonun yönünü şirket veya ülke bazında değiştirdikleri görülmektedir (Babuşçu ve Hazar,2008).

Ekonomiler büyümek için ve yabancı sermayeyi uluslararası piyasadan kendi ülkelerine yönlendirebilmek için bu kuruluşların notlarını yüksek tutmak zorundadır. Yeni gelişen ekonomilerde en büyük sorun olan fon ihtiyacı için yerel sermayeyle yabancı sermayenin birleştirilerek büyümesi sağlanmaya çalışılmakta ve kredi derecelendirme notları bu sayede üst basamaklara tırmanmaktadır

(Çalışkan,2002). Sözü edildiği üzere derecelendirmede bir takım semboller kullanılmaktadır. Bu semboller kimi zaman sayı, kimi zaman harf, kimi zaman ise hem sayı hem harf olarak görülebilmektedir. Herhangi bir kurumun derecelendirmesi AAA ve AA ise o kurum ya da ülke finansal açıdan çok güçlü olarak işaret edilmekte, maddi anlamda kendisi yüksek kaliteli tahvil olarak gösterilmektedir. Bu durum ona piyasada itibar kazandırmaktadır. Bu notlar bahsi geçen sembol derecelendirmede alınabilecek en yüksek notu ifade etmektedir. Eğer bir kurum A ve BBB derecesi ile ifade ediliyorsa bu not o kurumun durumunun orta derecede olduğunu göstermektedir ve yatırımcılara temkinli olunması yönünde mesaj verilmektedir. Öte yandan BB ve B notu kurumsal bazda spekülasyona açık bir konuma işaret etmekte, bu da kurumun ya da ülkenin ödeme gücünün zayıf olduğunu göstermektedir. Derecelendirme sisteminde alınabilecek en kötü not olan CCC, CC, C ve D sembolleri ise kurumun yoğun risk unsurlarına sahip olduğuna, bu anlamda geri ödeme yapma ihtimalinin de oldukça düşük veya hiç denecek durumda olduğuna işaret etmektedir (Akçayır,2013). Uluslararası platformda Fitch firması ile Standart ve Poor's firmasının not verme kısmında kullanılan semboller birbiriyle aynıdır. Buna rağmen Moody's firmasında semboller farklılık göstermektedir. Moody's firmasının en iyi notu olan Aaa, Fitch ve Standart ve Poor's firmasında AAA şeklinde gösterilmektedir. Derecelendirme kavramında kullanılan semboller ve harfler şirketler arasında da değişiklik gösterdiği gibi şirketlerin kendilerine göre çıkarmış oldukları standartlara göre de farklılık göstermektedir. İki derecelendirme şirketi aynı dönemde aynı firmaya kendi standartlarına göre derecelendirme yaptığında büyük bir farklılık olmasa da değişik şekilde not verebilmektedir (Basel Commite,2002)

Türkiye'de şirketlere derecelendirme yapma yetkisi veren ve denetleyen kurum SPK'dır. SPK belirlediği kriterlere uyan ve başvuru yapan şirketleri inceleyerek yetkilendirir. SPK'nın Türkiye'de derecelendirme için yetki verdiği şirket sayısı 5'tir. Bunlar Saharating, Jcravrasyarating, Kobirate, Turkrating ve Drccratingdir. Bu şirketler kredi derecelendirme yetkisine sahip ve Türkiye' SPK 'nın standartlarına göre incelemelerde bulunmaktadır (SPK).

SONUÇ

Gerek ülke bazında gerekse kurum bazında ihtiyaç duyulan fonun daha rahat ve daha az maliyetle bulunabilmesi önemlidir. Fon kaynağı sağlamanın yanı sıra içinde bulunulan platformda prestij kazanılması ve sürdürülebilmesi de ülke ve kurumlar için büyük önem taşımaktadır. Dışardan objektif bir şekilde yapılan değerlendirmeler bu konularda giderek önem kazanmaktadır. Bu değerlendirmeleri derecelendirme şirketleri yapmaktadır. Derecelendirme şirketlerinin yaptıkları derecelendirme faaliyetleri fon sahiplerine yapacakları yatırımın yönünü belirlemede yön göstermektedir. Derecelendirme şirketleri yaptıkları faaliyetlerin sonucunda inceledikleri ülke veya kuruma not vermektedir. Bu notlar şirketlere göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de SPK tarafından derecelendir me yapma konusunda yetki verilen beş şirketin faaliyetleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Aynı şirketi farklı derecelendirme kuruluşları incelediğinde verdikleri derecelendirme notunun birbirinden değişkenlik gösterdiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- BABUŞÇU Şenol,HAZAR Adelet, SPK kredi Değerlendirme Uzmanlığı Sınavlarına Hazırlık, Öncü Basımevi-Ankara, Mart 2008,s.357 .
- EGE İlhan, Kredi Derecelendirme Sistemleri ve KOBİ'ler, 3. KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi, 17-18 Kasım 2006 Kongre Kitabı s. 138 .
- ESME(The European Securities Markets Experts Group) Report to the European Commision, Role of Credit Rating Agencies, 2008. s. 3 .
- BAN Ünsal, YÖRÜK Nevin, Derecelendirme, Derecelendirme Yöntemleri ve Avrupa Birliği'ne GirişÖncesi Türkiye Açısından Değerlendirme, VII. Ulusal Finans Sempozyumu Bildiriler,İstanbul Üniversitesi, 22-25 Ekim 2003, 523-557.

- ETTINGER Richard Prentice, GOLIEB David Edwin, Oedits and Collections, Prentice-Hall, inc., 1917, s.120.
- SEVİL Güven, Risk Derecelendirmesi ve Üzerindeki Etkileri, Anadolu Üniversitesi 1995, s.157-180. Derece Değişikliklerinin Menkul Kıymetler Açıköğretim Fakültesi Dergisi, C.1, S.2,
- YAZICI, D . (2009). KREDİ DERECELENDİRME KURULUŞLARININ ÖNEMİ VE DENETİMİ. Maliye ve Finans Yazıları, 1 (82), 4-20. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/mfy/issue/16298/170864>
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/382693>- ERİŞİM(10.02.2019)
<http://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/1722014103324kredi%20dercelendirme.pdf>- ERİŞİM(10.02.2019)
https://www.researchgate.net/profile/Mehmet_Eren7/publication/317601036_ULUSLARARASI_KREDI_DERECELENDIRME_KURULUSLARININ_ROLU_GUVENIRLILIK_ACISINDAN_SORGULANMASI_VE_TURKIYE_THE_ROLES_OF_INTERNATIONAL_CREDIT_RATING_AGENCIES_QUESTIONING_ABOUT_THEIR_RELIABILITY_AND_TURKEY/links/594298a045851525f88d60a9/ULUSLARARASI-KREDI-DERECELENDIRME-KURULUSLARININ-ROLUe-GUeVENIRLILIK-ACISINDAN-SORGULANMASI-VE-TUeRKIYE-THE-ROLES-OF-INTERNATIONAL-CREDIT-RATING-AGENCIES-QUESTIONING-ABOUT-THEIR-RELIABILITY-AND-TURK.pdf- ERİŞİM(10.02.2019)
https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/33153744/4104uygulamali_calisma.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1550262209&Signature=zTrwj6yj7n7xSRVUXVTbmpDGLRI%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DKREDI_DERECELENDIRME_KURULUSLARI_VE_RISK.pdf - ERİŞİM (10.02.2019)
<http://maliearastirmalari.org/index.php/MAD/article/view/38/40> - ERİŞİM(11.02.2019)
<http://www.siyasetekonomiyonetim.org/index.php/sevad/article/view/185/164> ERİŞİM(13.02.2019)
https://mpa.ub.uni-muenchen.de/55698/1/MPRA_paper_55698.pdf- ERİŞİM(15.02.2019)
https://www.jasstudies.com/Makaleler/145848368_18-Yrd.%20Do%C3%A7.%20Dr.%20KARGI%20Bilal-yay%C4%B1n.pdf- ERİŞİM(15.02.2019)
www.spk.gov.tr - ERİŞİM(15.02.2019)

Türev Finansal Araçların Katılım Bankalarında Kullanımı

Dr. Öğr. Üyesi S. Öznur SAKINÇ

Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Hitit Üniversitesi
Çorum/TÜRKİYE

Hava Çetin Torun

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hitit Üniversitesi
Çorum/TÜRKİYE

ÖZET

Ülkelerarası yaşanan yabancı para ve faiz endekslerinden zarar görmeyen yatırımcılar, bankalar aracılığı ile para, faiz, döviz ve menkul değerler üzerinden alım-satım yaparak kendilerini riskten korumak istemektedirler. Bankalar yatırımcıları riskten koruma teknikleri geliştirerek finansal araçlardan türemiş ürünler kullanmaya başlamışlardır. Türev araçlar olarak tanımlanan bu ürünlerden bazıları forward, swap, future ve opsiyonlardır. İşlem hacmi giderek artan ürünler hem mevduat hem de katılım bankaları tarafından müşterilerine kullanılmaktadır. Bu çalışmada türev finansal araçların Türkiye'deki beş katılım bankası ile beş mevduat bankasının türev ürünleri kullanım oranları faaliyet raporlarındaki veriler kullanılarak karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak katılım bankalarının türev finansal araç kullanımının yıllar itibari ile artış gösterdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Katılım bankası, Riskten Korunma, Türev Ürünler, Swap, Future, Forward, Opsiyon.

GİRİŞ

Piyasalarda döviz kurlarının sabitlendiği bir sistem olarak bilinen Bretton Woods'un 1972 yılında, sistemdeki çöküş ve değişken faiz oranlarında yaşanan riskler, piyasalarda riskten korunma ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak için de hisse senedi, döviz ve faiz üzerinden opsiyon ve vadeli işlem sözleşmeleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu ürünler riskten korunma amacıyla tercih edilseler de arbitraj ve getiri elde etmek için de kullanılmaktadır (Ersoy, E). Türev araçlar, genel olarak taraflar arasında nitelikleri daha önceden belirlenmiş bir ya da daha çok varlığın gelecekte oluşacak değeri göz önüne alınarak bugünden alım ve satımının yapıldığı finansal sözleşmelerdir (Kütük, Ö). Bir başka deyişle; ürünlerin, fiyatı üzerinde yazılan fiyata göre değişiklik gösteren ve belirli bir miktardaki standart malın ya da finansal ürünün işlem gördüğü tarihteki belirli bir fiyattan, önceden belirlenmiş yerde ve önceden belirtilmiş bir tarihte alım-satımını içeren finansal araçlardır (Tanyel, E). Türev araçlar, iyi organize olmuş, genel olarak gelişmiş ülkelere bilinen ve yaygın olarak kullanılan, ancak gelişmekte olan birçok ülkenin sermaye piyasalarını geliştirmekte önemli bir rol üstlenerek yeni bir yatırım aracı haline gelmiştir (Kaygusuzoğlu, M). Bu alternatif yatırım araçlarının işlem hacminin önemli bir kısmını tezgâh üstü işlemlerde gerçekleştirdiği ve bu işlemlerin büyük çoğunluğunun da bankalar aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. Bankalar, ekonomide mevcut nakitler ile kıymetli evrak, maden gibi araçların kullanımında tasarruf ve yatırım sahipleri arasında bir köprü niteliğindeki kurumlardır (Sümer, G.ve Onan, F.). Bu kurumlar ülkemizde, sundukları hizmet ve nitelikleri bakımından mevduat, kalkınma-yatırım ve kalkınma bankaları olarak ayrılmışlardır. Katılım bankaları, inançları gereği faizden kaçınan tasarruf ve yatırım sahiplerinin ekonominin dışında tuttıkları likit varlıkları kar veya zarara ortak etmeyi hedefleyen kurumlardır. Bu kurumlar uluslararası rekabetin gerisinde kalsalar da türev araçların özelliklerinin ve amacının daha iyi anlaşılmasıyla geçen yıllara göre gösterdikleri gelişme çabaları sürmeye devam etmektedir (Yıldırım, K ve Aslan, N).

1. KATILIM BANKASI GELİŞİM SÜRECİ

Katılım Bankaları, Kur'an ve sünnete dayanılarak oluşan İslami kuralları benimseyen, finansal kuruluş niteliği taşıyan kurumlardır. Dünyada ilk olarak Mısır'da tüm bankaların devlet yönetimi akımına karşı başlattıkları bir sistem olarak doğmuştur. Sistem, tarım ile uğraşarak geçimini sağlayanların risk, para ve vakıf kavramlarının karışımı ile alternatif bir yöntem olarak kullanılan kuruluşun "faizsiz bankacılık" adı altında özgün bir model meydana getirmesiyle meşruluk kazanmıştır. Bu modelin temelinde bankacılık, ortaklıklar (emek-sermaye yada kar-zarar) sigortalar (tekafül), finansal araçlar (forward, swap, opsiyon, future) yer almaktadır (www.riskekonomi.com) Mısır'da başlamış olsa da İngiliz sömürgesi altındaki Hindistan'ın bazı Müslüman bölgelerinde de "kooperatif bankacılığı" adı altında finansman sağlayan faizsiz kuruluşların varlığından da söz edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ise İslam ülkelerindeki bu fon, arz-talebine kayıtsız kalmamış, örgütlenmeleri için de fırsat tanımıştır. Kamusal bazı projelere katkı sağlaması açısından Müslüman toplumlarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Asya, Afrika ve Cidde de "İslam Kalkınma Bankaları" kurulmuş kamu ve özel kesim ihtiyaçlarını karşılamakta bu bankaların zorlandığı görülmüş hatta yetersiz bulunmuştur. Özel kesim için sağlanacak finansman boşluğunu da Birleşik Arap Emirliği, Kuveyt ve Suudi zenginler İsviçre'de kurdukları "Dallah Baraka Grubu" ile doldurmaya çalışmışlardır. Orta Doğu'da ise faizsiz yürütülen finansal faaliyetler hızla yayılmış, Uzak Doğu'daki finansal kuruluşlar ve bankalara da sıçrayarak bölgede ekonomik büyümede önemli rol model olmuşlardır. Katılım bankacılığı, ekonomik sebeplerden ötürü ortaya çıkmış gibi görünse de temelindeki neden dini inançların, bireylerin sosyal yaşamlarının yanında finansal kararlarını da etkilemesidir. Diğer semavi dinlerde olduğu gibi İslam dinini benimseyenlerin de inancına göre faiz (riba) kazancı haramdır ve bu dine mensup birçok birey, tasarruflarını değerlendirme noktasında faizden kaçınmaktadır. Böyle bir hassasiyetteki tasarruf sahipleri, faizsiz olan finans enstrümanlarına yönelip yatırım yapma düşüncesi içindedirler. Uluslararası literatürde "İslami Bankacılık" olarak da adlandırılan katılım bankacılığı, faiz getirisi elde etme düşüncesinde olmayan finansal tüketiciler için bir alternatif oluşturmuştur (Yıldırım, İ. ve Çakar, R.). Katılım bankacılığının, sektördeki hızlı ilerleyişi kurumsal ve bireysel müşterilere yansımış ve onlara alternatif finansal ürün ve fiyatlar sunmasını sağlamıştır (www.tkbb.org.tr).

2. TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI SÜRECİ

Faize, karşıt tutum sergileyen ve bu nedenle parasını sistem dışında tutan bireyleri sisteme dahil eden katılım bankalarının gelişimi, Türkiye'deki bankacılık sektörü açısından önemli bir fırsat barındırmaktadır. Gelişmekte olan ülke konumu nedeniyle, henüz bankacılık sisteminden faydalanmamış büyük bir kesimin varlığı bankacılık sektörü için bir diğer fırsat niteliğindedir. Faizsiz bankacılık, Türkiye'de banka statüsünde kabul edilmeyen "Özel Finans Kurumları" (ÖFK) olarak 1983 yılında resmiyet kazanmıştır. ÖFK olarak yola çıkan bu kuruluşlar uluslararası alanda ve yurtiçi ilişkilerinde isimlerinden dolayı sıkıntı yaşamışlar ve bu sıkıntıyı gidermek için banka niteliğini kazanmayı istemişlerdir. Ancak faiz ve din üzerine yaşanan tartışmalarda "İslam" kavramının zarar görmemesi adına, yatırım ve tasarruf sahiplerinin kar ve zarara katılımındaki hesaplarından esinlenerek "Katılım Bankası" adı daha uygun görülmüş ve ÖFK'lar 2005 yılına gelindiğinde bankacılık kanununda yapılan değişiklikler ile yerini katılım bankacılığına bırakmıştır (Hazıroğlu, T). Bu noktada bankacılık kanununa tabi olan bu kuruluşlar mevduat ve yatırım-kalkınma bankaları ile benzer statüye sahip olmuşlardır. Körfez sermayesinin Türkiye'ye çekilme noktasında katılım bankaları önemli bir rol üstlenmektedirler. Türk Hazinesinin gerçekleştirdiği kira sertifikası (sukuk) ihraçlarıyla kaynak açığı bulunan ülkemize Körfez bölgesinden önemli miktarda sermaye çekilmesi mümkün olabilmektedir (www.tkbb.org.tr). Türkiye'de 2017 yılı itibarıyla beş adet katılım bankası faaliyet göstermektedir. Bunlar; Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım'dır. Türkiye'de bankacılık sektörü içerisinde her geçen sene daha başarılı bir seyir izleyen katılım bankaları, hem büyümeye hem de sektörden aldıkları payı artırmaya devam ettirmektedir (www.tkbb.org.tr).

3.FİNANSAL TÜREV ARAÇLAR

Emtia; ticarete altın, gümüş, petrol, doğal gaz, bakır, pamuk, mısır, buğday, şeker, kahve gibi malların tümüne verilen ürünlerin genel adıdır. Emtia fiyatları mevsimsel değişiklikler, doğal afetler, ekonomik faaliyetler, arz-talep gibi unsurlar ile değişiklik gösterir. Genellikle vadeli piyasalarda işlem görmelerine rağmen spot (peşin) piyasası da mevcuttur (Aktepe İ). Emtia satış sözleşmeleri ise alım-satım taleplerini, teslim yer ve zamanını açıkça belirten, farklı şart ve özellikler içeren standart sözleşmeler kullanılarak uzman aracı kurumlar vasıtasıyla kurulan sözleşmelerdir. Forward, Future, Opsiyon ve Swap bu sözleşmelere örnektir. Future; kanun açısından bağlayıcılığı bulunan bir sözleşmedir. Emtianın ya da finansal bir aracın vadeli işlemler borsasında gelecekteki bir vadede satılması veya alınması yoluyla gerçekleştirilir. Future işlem, satım konusu olan varlığın nicelik ve niteliğine bağlı olarak ve teslim tarihi ile teslim yeri belirtilerek gerçekleştirilir. Fiyat ise future işlemlerde değişken tek unsurdur. Fiyatın ne olduğu borsada işlem yapılırken öğrenilir. Opsiyonlar; bu tür sözleşmeler yapıldığında belirli bir şeyin (hisse senedi, emtia, para, endeks, alacak) belirli bir eder karşılığında belli bir vadede sözleşmeyi alan tarafa alım satım hakkı verilmiş olur. Bu tür sözleşmelerin ardından yalnızca hakkı satan taraf açısından bağlayıcılık söz konusu olur. Bu sözleşmelerde tek taraflı yükümlülük bulunmaktadır. Swap; tarafların belirli bir miktardaki finansal varlıkların, malların ya da faizlerin geçici olarak karşılıklı değişimi üzerine yapılan anlaşmalarıdır. Bazen satın alınan bir emtianın bizzat satıcısına ya da üçüncü taraflara vadeli bedelle satılması şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Bu işlemde emtia fiilen değiş tokuş edilmemektedir. Bazen bu işlemde belirli bir bedel karşılığında seçme hakkı söz konusu olabilmektedir. Seçme hakkı olan taraf sözleşmenin uygulanmasını isteyip istememe hakkı da elde etmiş olmaktadır (Çalık, E,B).

4. TÜRKİYE'DE KATILIM BANKALARINDA TÜREV ARAÇLAR

Türkiye'de türev araçların kullanımı 1983 yılı başlarında mevduat bankalarına verilen döviz alım-satımı ile forward izni resmi gazetede yayınlanan karar ile başlamıştır. 1985 yılına gelindiğinde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası(TCMB) ile mevduat bankaları arasında faiz ve para swap işlemi yapılmış ardından bankalar arası işleme imkan sağlanmıştır. 1992 yılında ise finans alanında atılan adımlarla Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) mevzuatlarına futures eklenmiş ve finansal kurumlara, alım-satım hakkı verilmiş, ardından Borsa İstanbul Vadeli İşlem Borsası hayata geçmiştir. 2005 yılına kadar borsada alım-satımı yürütülen türev araçların “Vadeli İşlem Opsiyon Borsası A.Ş.” kurulunca Borsa İstanbul (BIST)’deki işlemleri son bulmuştur (Yıldırım, K. ve Aslan N.). Bankacılık düzenleme ve denetleme kurulu (BDDK) tarafından açıklanan 2018 raporuna göre, Türkiye’de otuz üç tane mevduat, on üç tane Kalkınma-yatırım ve beş tane katılım bankası bulunmaktadır. Katılım bankalarında türev finansal varlıklar, Türk parası(TP) ve yabancı para(YP) cinsinden işlem görmekte, genellikle riskten korunma, gerçeğe uygun değer riskinden korunma ve alım-satım amaçlı kullanılmaktadır. Sektör raporuna göre 2018 yılında bilanço dışı kalemlerden türev ürünler bir önceki çeyreğe göre %17,4 azalmıştır. İşlemlerin %49’u swap para işlemlerinden, %32’si swap faiz işlemlerinden ve %7’si vadeli döviz işlemlerinden oluşmaktadır (www.bddk.org.tr).

SONUÇ

Katılım bankaları, finansal araçların kullanımında temel prensip olarak faiz (riba), risk (garar) yasağını benimseyerek, islami kurallar ile finansal tüketicilere alternatif olmuşlardır. Türkiye’de “katılım bankalarının” bankacılık kanunu nezdinde mevduat bankalarıyla eş değer nitelik kazanmasıyla faizsiz olarak yapılan yatırımlar da güvence altına alınmış, faizden kaçınan küçük yatırımcı ve büyük işletme sahiplerinin yatırım tercihlerine yenilikler ve farklı araçlar sunulabilmiştir. Bu araçlardan biri olan türev ürünler bankacılıkta nitelikleri itibari ile değeri bir diğer varlığa dayalı olabilen finansal araçlardır. Katılım bankalarının verilerine yıllar itibariyle bakıldığında, genel olarak türev araç kullanımında artış olduğu, işlem hacmindeki artışların çoğunluğunun alım-satım amaçlı türev araçlardan olduğu

gözlenmiştir. Türkiye’de bankacılık sektörü içerisinde her geçen gün daha başarılı bir seyir izleyen katılım bankaları, hem büyümeye hem de sektörden aldıkları payı artırmaya devam etmektedirler. Türkiye yabancı yatırımcılar için oldukça cazip olsa da mevzuatlardaki ve uygulamadaki eksiklik, gerekli olan atıl fonların aktarılmasında yetersiz kalmıştır. Gelişmeler takip edilerek, özellikle muhasebeleştirmede ve gerçeğe uygun değerlerde standardizasyon yakalanabilirse tüm yatırım ve türev araçların alım satımında artış olabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA:

- Aktepe, İshak Emin, İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık, İstanbul 2010.
- Aktepe, İshak Emin, Sorularla Katılım Bankacılığı, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, İstanbul,2014.
- Albaraka (2017). Katılım Bankacılığı, Sistemi, Çalışma Esasları ve Uygulaması, Kurumsal Yayın.
- Apak, S. ve Uyar, M. (2011). Türev Ürünler ve Finansal Teknikler. (Birinci Baskı).İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım
- Çalık, E.(2016) Geleneksel Bankalar İle Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Basel III Kriterleri Açısından Kıyaslanması, Yayınlanmamış Y.L.Tezi, Van-2016
- Dilek, S.(2014) Katılım Bankacılığında Türev Finansal Araçların Kullanımı, Turgut Özal Üniversitesi, Seminer
- Doğan, M.(2013). Katılım ve Geleneksel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türkiye Örneği. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (58), 175-188
- Ece, N. (2011), “Dünya’da Ve Türk Bankacılık Sektöründe İslam Bankalarının Gelişimi”, Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 25, ss:1-17.
- Gözgör, G.(2008) Finansal Türev Piyasaları: Forward, Futures, Options ve Döviz Üzerine Bir Uygulama, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Teorisi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Hazıroğlu, T.(2016) Türkiye’de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi, Albaraka Türk Katılım Bankası
- Kaygusuzoğlu, M.(2011). Finansal Türev Ürünlerden Forward Sözleşmeleri ve Muhasebe İşlemleri. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25 (2), 137-149.
- Kütük, Ö.(2014) Türev Araçlar ve Türk Bankacılık Sektöründeki Uygulamaları, Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Nurcan, B. (2005) Türev Piyasası İşlemlerinin Vergilendirilmesi ve Örnek Ülke Uygulamaları, T.C.M.B. Muhasebe Genel Müdürlüğü, Uzman Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Özsoy, İ. (2011). Türkiye’de Katılım Bankacılığı, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, İstanbul.
- Özalp, P. (2003) Türev Araç Piyasalarının Finansal Sistemin İşleyişi İçindeki Rolü: Türkiye’de Bu Piyasalara İşlerlik Kazandırma Çalışmaları, TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, Uzman Yeterlilik Tezi, Ankara.

Pehlivan, P . (2016). Türkiye’de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16 (31), 296-324.

Sümer, G., Onan, F. (2015). Dünyada faizsiz bankacılığın doğuşu, Türkiye’deki katılım bankacılığının gelişme süreci ve konvansiyonel bankacılıktan farkları. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(3), 296–308.

Tekin, A.(2017). Türkiye Kira Sertifikaları ile İslami Finans Piyasalarındaki Eşdeğer Ürünler Arasında Bir Karşılaşma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 20 (2), 160-174
Yıldırım, İ. ve Çakar, R.(2016) Katılım Bankacılığı Kullanımını Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma, TKBB, Akademik Yayınlar

Yıldırım,K. Ve Aslan, N.(2016) Türk Bankacılık Sektöründe Türev Ürün ve Para Swapı Kullanırma Süreci ve Uygunluk Testi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, (s.291 - 306)

www.tkbb.org.tr , Erişim Tarihi 08.03.2019

www.bddk.gov.tr, Erişim Tarihi 08.03.2019

www.albarakaturk.org.tr, Erişim Tarihi 08.03.2019

www.kuveytturk.org.tr, Erişim Tarihi 09.03.2019

www.riskekonomi.com, Erişim Tarihi 10.03.2019

Türkiye'nin Uluslar Arası Yatırım Pozisyonu Tablosundaki Gelişmelerin Analizi

Aslı Bakar

Finansman Bölümü/ Gazi Üniversitesi
Ankara 06500 Türkiye

Doç. Dr. Sedat YENİCE

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Öğretim Üyesi
Ankara 06500 Türkiye

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de UYP derlemelerinin başladığı tarihten bu yana meydana gelen istatistiki değişimleri ortaya koymakta ve bu tablonun kullanıcıları açısından önemini vurgulamaktır. 1996 yılından bu yana Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından derlenmektedir. 2010 yılına kadar sadece tablo halinde yayınlanan veriler 2010-2014 yılları arasında detaylı raporlar halinde yayınlanmıştır. 1996 yılından bu yana Net UYP rakamları Türkiye'nin genel olarak küresel gelişmeler ve krizlerden etkilendiğini göstermektedir. Ülke içinde uygulanan para politikalarının etkisi de bulunmaktadır.. 1996 yılında -54.767 Milyon ABD doları ile başlayan Net UYP 2018 Aralık ayı verilerine göre -355.285 Milyon ABD dolarını görmüştür. Düzenli bir artış göstermeyip yıllara göre dalgalanmalar gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Yatırım Pozisyonu, ödemeler dengesi, cari açık, finans hesabı, kriz,

GİRİŞ

Uluslararası Yatırım Pozisyonu (UYP), bir ekonomideki yerleşik kişilerin yurt dışı yerleşik kişilerden olan finansal alacakları ile rezerv varlık olarak tutulan altın şeklindeki finansal varlıklarının ve yerleşiklerin yurt dışı yerleşik kişilere olan finansal yükümlülüklerinin belli bir tarihteki stok değerini gösteren istatistiki bir tablodur(TCMB, 2018).

Tablo kalemleri iki temel başlık olarak ayrılmaktadır. Bunlar; varlık ve yükümlülükler başlıklarıdır. Varlıklar bölümünde doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, diğer yatırımlar ve rezerv varlıklar bulunmaktayken, yükümlülükler bölümünde doğrudan yatırımlar (yurt dışı yerleşikler tarafından Türkiye'ye sermaye girişi), portföy yatırımları ve diğer yatırımlar bulunmaktadır. Varlıklar içindeki doğrudan yatırımlar Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışında yaptığı sermaye yatırımlarıyken yükümlülükler içindeki doğrudan yatırımlar yurt dışı yerleşik kişilerin yaptığı Türkiye'ye yapılan sermaye girişleridir. Doğrudan yatırımcının ilgili işletmenin sermayesinde en az yüzde 10 paya sahip olması veya yönetiminde söz sahibi olması esastır. Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırım stoku, Uluslararası Yatırım Pozisyonu (UYP)'nda Yükümlülükler altında yer alan Doğrudan Yatırımlar kaleminde gösterilmektedir. Bu kalem, yurt dışında yerleşik kişilerin Türkiye'ye yaptıkları sermaye yatırımları ile diğer sermaye kalemlerinden oluşmaktadır. Diğer sermaye, doğrudan yatırım ilişkisi içinde yurt dışındaki şirketin yurt içindeki şirkete verdiği borç şeklindeki yatırımı ifade etmektedir (MBb, 2017).

Varlık ve yükümlülüklerden oluşan uluslararası yatırım pozisyonu farklı ekonomik faktörlerden etkilenerek fazla ya da açık vermektedir. Varlık ve yükümlülükler ülkeden para çıkışı ve ülkeye para girişi gibi basit bir ifadeyle ele alınacak olursa; etkileyen ekonomik etkenler başta para politikası olmak üzere maliye politikası, finansal ürün çeşitliliği, ekonomik hareketliliği etkileyen psikolojik etkenler gibi

durumlar olabilmektedir. Para politikasında faiz oranları politikası, döviz kuru politikası, enflasyon hedeflemesi, makroekonomik dengelerin kurulması gibi ayrıca etkileyen alt dallar da bulunmaktadır. Aynı zamanda maliye politikası da vergi uygulamalarıyla, sübvansiyonlarla, teşviklerle, kayıt dışı işlemlerle mücadele gibi uygulamaların her biriyle ayrıca etkilemektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Giriş bölümünde de bahsedildiği gibi son zamanlarda finans literatüründe UYP'ler oldukça ilgi çekici bir alan haline gelmiştir. Bu doğrultuda gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde oldukça çok ve çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Aşağıdaki tablo gerek ulusal literatür taraması gerekse uluslararası literatür taraması sonucunda incelenen çalışmaların bir kısmı özetlenmiştir.

TABLO 1-8 : Uluslararası Yatırım Pozisyonunu (UYP) inceleyen literatürden örnekler

Çalışmanın Başlığı	Yazar (Tarih)	Ülke(ler)	Yöntem (Dönem)	Bulgular ve Sonuç
Türkiye'ye Yönelik Yabancı Sermaye Akımlarının Hacim Ve Kompozisyonundaki Gelişmeler	Özcan Karahan ve Evren İpek (2013)	Türkiye	Doküman Analizi	Türkiye'ye yönelik sermaye girişlerinin ekonomide kırılğanlıkları artırıcı niteliklere sahip olduğu gözlemlenmiştir.
Türkiye'ye Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırım Akımları Gerçekten Yararlı Mı?	Soner Uysal (2016)	Türkiye	Doküman Analizi	Sektörel açıdan bakıldığında DYY'lar özellikle finans sektörü olmak üzere hizmetler sektörüne yönelik yapısal bir dönüşüm geçirmiştir.
2008 Krizi Sonrası Fed'in Faiz Artırımının Yükselen Piyasa Ekonomilerindeki Sermaye Hareketleri Üzerine Etkileri	Nuri Çağrı AKAR (2017)	Türkiye	Arellano-Bond panel GMM tahmin yöntemi	FED faiz artışı, EMBI+'daki artış ve VIX'te meydana gelen artışlar yükselen piyasalardan PY çıkışlarına yol açmıştır.
Uluslararası Vergi Rekabetinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği	Neslihan KOŞAR (2012)	Türkiye	Doküman Analizi	Uluslararası vergi rekabetine yönelik belirgin bir teşvik türü olan vergi indirimleri, yatırım politikası aracı olarak kullanılabilirliğindeki kolaylık nedeniyle en az diğer belirleyici unsurlar kadar önem taşımaktadır.

Literatürdeki diğer çalışmalar incelendiğinde, bu çalışma varlıklar, yükümlülükler, krediler rezerv varlıklar ve mevduatlar gibi Türkiye'nin temel makro ekonomik göstergelerinin UYP üzerine etkisini ele alması bakımından farklılık ve önem taşımaktadır. Çalışmada seçilen dönemin özellikle 2008 sonrası yani global kriz sonrası olması ve çalışmalarda kullanılan yöntemlerin diğer çalışmalara kıyasla farklı olması çalışmanın özgünlüğünü ifade etmektedir. 1996-2018 arasında dalgalanan Net Uluslararası yatırım pozisyonu rakamlarının günümüze yaklaştıkça arttığı Merkez Bankası tablo verileriyle ortaya konmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada tanımlayıcı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca çalışma nicel araştırma yönteminden de faydalanılmıştır. Çalışmada uluslararası yatırım pozisyonu hakkında 2010-2018 yılı net rakamları kullanılmıştır.

Yatırımcı ülke, dış ülkelere yatırım yaparken mevduat mı hisse senedi mi yoksa doğrudan yatırım olan sermayeyi mi tercih ediyor? Riskli ülkeleri mi tercih ediyor yoksa gelişmiş ekonomileri mi? Bütün bunlar ülkenin güvenilirliğini ülkeye gelen finansal alacakların ne kadar süre kullanılabileceğini ülke ekonomisine olan katkısı analizlerde yardımcı olacaktır. Söz konusu ülkeye gelecek olan sermaye (yükümlülük) istihdam yaratma şansına da sahip olabilecektir. Bu da ülke ekonomisine ayrı bir katkı sağlayacaktır. Ve tüm bu bilgiler ışığında fazla veren ülkeler de yatırımlarına karar verirken uluslararası yatırım pozisyonu tablosu yardımıyla dünya ekonomisine yön vermektedir.

ANALİZ

Periyodik olarak yayınlanan uluslar arası yatırım pozisyonu tablosu rakamlarını Türkiye Cumhuriyet Merkez bankası verilerinden elde ettikten sonra toparlanan bu verileri 2010-2018 yılları arasındaki değişimler karşılaştırmalı analiz yöntemi ile yorumlanmaktadır.

Uluslararası yatırım pozisyonu dünya üzerindeki ülke ve ülke gruplarının toplam dış varlık ve yükümlülüklerini diğer bir ifadeyle ulusların servetini gösteren bir çalışmadır. Ödemeler dengesi bilançosu olarak da görülen uluslararası yatırım pozisyonu tablosu uzun vadeli dış varlık ve yükümlülük birikimlerini açıklamaktadır. Tablo, bu varlık ve yükümlülüklerin karşılaştırılması sonucu net bir rakam vermektedir. NET UYP olarak adlandırılan bu rakam ülkenin finansal durumunu ortaya koymaktadır. NET UYP eğer (+) pozitif bir değer ile gösteriliyorsa ülke döviz fazlası (-) negatif bir değer ile gösteriliyorsa ülke döviz açığı vermektedir. NET UYP'si açık veren fakat güçlü olan ekonomilerin (Londra, New York) açık vermelerine rağmen istikrarlı bir biçimde açıklarını finanse edebilmeleri de izlenilebilir gelişmekte olan ülkelere yol gösterici olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında önemli bir makroekonomik istatistik veri sağlamaktadır(Ordu M. , 2008).

BULGULAR

Bu çalışma önemli bir ekononik gösterge olan UYP'nin Türkiye'deki değişim ve bu değişime sebep olan faktörlerin saptanması için yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonu dalgalı bir seyir izleyen nispeten yükümlülük artışı gösteren Net UYP rakamlarının çeşitli ekonomik faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Buna göre kredi derecelendirme kuruluşları gibi ülkenin ekonomik yapısı hakkında bilgi veren verilerin yanında ödemeler dengesinin stok yansımaları gösteren bu rakamların daha güvenilir göstergeler olduğunu açığa çıkarmaktadır.

UYP'de yer alan temel sektörler; Genel Hükümet, Merkez Bankası, bankalar ve diğer sektörler alt başlıklarında sınıflandırılmaktadır. Sektörlerin toplam net UYP'ye katkılarını bakıldığında ise, negatif yönde en büyük katkının, sırasıyla, diğer sektörler ve bankalardan kaynaklandığı görülmektedir(TCMB_3, 2018).

Uluslararası yatırım pozisyonu (UYP), 1996 yılından itibaren derlenmeye başlanmıştır(TCMB_3, 2018).

Hata! Burada görünmesini istediğiniz metne 0 uygulamak için Giriş sekmesini kullanın.-9 :Uluslararası Yatırım Pozisyonu (STOK)

Uluslararası Yatırım Pozisyonu (STOK) – Dönem Başı
+
Ödemeler Dengesi Sermaye ve Finans Hesapları (AKIM)
+
Değer ve Kur Farkı Değişimleri
=
Uluslararası Yatırım Pozisyonu (STOK) – Dönem Sonu

Türkiye IMF'nin Uluslararası Finansal İstatistikleri ile Özel Veri Yayınlama standartları tabanından derlenen 11 gelişmekte olan ülkeler arasında bulunmaktadır. Ve Türkiye'nin içinde bulunduğu bu grup ülkelerin yükümlülükleri varlıklarından büyüktür.

Türkiye'nin 2010-2018 yıllarına ait verileri alındığında net UYP'sinin eksi karakterde olduğu yani varlıklarının yükümlülüklerini karşılamadığı görülmektedir.

TABLO Hata! Burada görünmesini istediğiniz metne 0 uygulamak için Giriş sekmesini kullanın.-10 : UYP Rakamları (Milyon \$)

Yıllar	Net Uyp Rakamları (Milyon \$)
2010	-361.314
2011	-316.264
2012	-426.335
2013	-397.154
2014	-445.158
2015	-384.614
2016	-369.006
2017	-461.799

Kaynak: TCMB.

Bu değerlerin yıllara göre artış veya azalışlarını ülkeye yapılan doğrudan yatırımlar yurt dışı yerleşiklerden edinilen krediler gibi kalemler etkilemektedir.

Varlıklara ilişkin diğer yatırımlar olarak geçen bölümün tutarları;

TABLO Hata! Burada görünmesini istediğiniz metne 0 uygulamak için Giriş sekmesini kullanın.-11 : Diğer Yatırımlar (Kaynak:TCMB)

Yıllar	Varlıklar	Diğer Yatırımlar	D. Yatırım/Varlık
2010	185.908	73.732	%39,66
2011	179.672	61.282	%34,10
2012	214.444	62.583	%29,18
2013	226.090	60.447	%26,73

2014	230.460	61.711	%26,78
2015	211.420	63.065	%29,82
2016	215.217	68.349	%31,75
2017	232.777	76.454	%32,84

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere diğer yatırımların varlıklar içerisindeki payı 2010 yılından 2013 yılına kadar düzenli olarak azalmaktadır. Fakat 2014 yılından sonra diğer yatırımların oranları artış göstermiştir. Diğer yatırımların bu değişkenliğine en büyük etkiyi efektif mevduatlar kalemi etki göstermiştir. Bunun dışında diğer yatırımları etkileyen diğer kalemler ise diğer hisse senedi ve katılım payları, bankalar (yabancı para, Türk lirası), krediler, ticari krediler ve rezerv varlıklardır.

Yükümlülüklerle ilişkin diğer yatırımlar olarak geçen bölümün tutarları;

TABLOHata! Burada görünmesini istediğiniz metne 0 uygulamak için Giriş sekmesini kullanın. -12 :
Yükümlülüklerle İlişkin Diğer Yatırımlar (Kaynak: TCMB)

Yıllar	Yükümlülükler	Diğer Yatırımlar	D. Yatırım/Yüküml.
2010	547.565	240.901	%43,99
2011	494.509	247.853	%50,12
2012	637.741	267.853	%42,00
2013	620.680	302.277	%48,70
2014	670.971	300.678	%44,81
2015	596.026	293.610	%49,26
2016	584.209	295.304	%50,54
2017	694.687	325.442	%46,84

Ülke genelinde toplam UYP, yükümlülük yönünde bakiye vermekte ve 2012 yılına kadar artış eğilimini sürdürmektedir. UYP'deki iyileşmenin dikkat çektiği yıllar 2008 ve 2011 yıllarıdır. 2012 yılı ve sonrasında ise net UYP yaklaşık -400 milyar ABD doları seviyesinde görece olarak yatay bir seyir izlemiştir. 2015-2018 yılları arasında ise UYP dalgalı eğilim göstermiştir. 2015 yılında -384 milyar dolardan 2017 yılında -461 milyar doları seviyesinde iken 2018 yılında -338 milyar dolar seviyesine inmiştir.

Bankaların net UYP'leri incelendiğinde, özellikle 2008'den sonra yükümlülüklerdeki artışın hız kazandığı, ancak 2013'ten sonra yatay bir seyir izlediği görülmektedir. Bu gelişmede döviz ve döviz cinsinden endeksli kredilerdeki değişimler olarak kabul edilmektedir. 2009 yılında yürürlüğe girmiştir. Döviz gelirleriyle ilgili yasal düzenlemeler, yerel bankalardan yabancı para cinsinden borçlanmaya engel teşkil etmeyen şirketler, "bir yıllık kredi ortalama uzun vadeli ve 5 milyon ABD doları tutarında ve" yabancı para cinsinden kredi kullanımının ve Türkiye'de yerleşiklere ticari veya mesleki amaçlı bankalar döviz cinsinden endeksli krediler sunmaktadır. Ayrıca son yıllarda kısa vadeli kredi kullanımındaki artış ve tahvil ve bonoların payındaki artış azalmıştır.

Diğer sektörlerin net UYP'si, incelenen dönemdeki yükümlülüklerle aynı doğrultuda olmuştur ve özellikle 2001-2007 döneminde hızla artmıştır. Bu sektörün en büyük borç kalemi yerli doğrudan yatırımlardır. Bu kalem, Mart 2015 itibarıyla diğer sektörlerin toplam pasiflerinin yüzde 44,5'ini oluşturmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımları sırasıyla uzun vadeli krediler (yüzde 35,3) ve stoklar (yüzde 16,1) izlemektedir. 2008, 2011 ve 2013 yıllarında piyasadaki değişimlerin ve döviz kurlarındaki değişimin, net UYP'deki artışın belirleyicisi olduğu düşünülmektedir. Nitekim, ödemeler dengesi cari değerler 2011 ve 2013 yıllarında net UYP'yi daha da arttırsa da, döviz kurundan ve piyasa değerlerinden kaynaklanan olumlu yön etkileri net UYP'nin iyileşmesine yol açmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Genel hükümetin net UYP 'sine bakıldığında, en büyük yükümlülük kaleminin yabancı tahvil ihraçlarının karşılandığı portföy yatırımları olduğu görülmektedir. 2008 küresel mali krizinden sonra bu sektörün UYP'sindeki bozulma 2013 yılında tersine çevrilmiştir. İlgili kalem, Merkez Bankası'nın kontrolü altındaki altın ve yabancı para cinsinden toplam yabancı varlıklara atıfta bulunmaktadır. Yabancı para başlığı altındaki menkul kıymetler ü kalemi ana belirleyici olup, Mart 2015 itibarıyla toplam rezervlerin yüzde 79,3'ünü oluşturmaktadır.

Ödemeler dengesi, bir ekonomideki insanların belirli bir süre içinde oluşturdukları ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek için hazırlanan istatistiksel bir tablodur. Ekonomik işlemlerin değerlendirilmesinde, işlem sırasında mevcut piyasa fiyatları kullanılır. Rapor ABD doları birimi üzerinden yayımlandığından, diğer para birimleri işlem sırasındaki döviz kurları tarafından dönüştürülür. Öte yandan, Uluslararası Yatırım Pozisyonu (UYP), bir ekonomide ikamet eden kişilerin finansal varlıklarının ve rezerv varlık olarak tutulan finansal varlıklarının ve konut sakinlerine olmayan finansal borçlarının hisse senedi değerini göstermektedir. UYP stokunun değerlendirilmesinde referans dönem piyasa fiyatı ve dönem sonundaki kur esas alınır. Diğer bir deyişle, UYP, ülkenin yabancı finansal varlık ve yükümlülüklerinin sektöre ve araca dayalı olarak bir özeti içerdiğinden, iki dönem arasındaki UYP stok farkının ilgili dönemin Ödemeler Dengesi Mali Hesap akışlarına eşit olması beklenmektedir. Ancak, hem tabloların iyileşme dönemlerine hem de olası metodolojik güncellemelere dayanan piyasa fiyatları ve kur farkları eşitliği bozabilir.

KAYNAKÇA

- Eğilmez1, M. (2018, Temmuz 27). *Uluslararası Yatırım Pozisyonu*. Uluslararası Yatırım Pozisyonu: <https://www.paraborsa.net/i/net-uluslararasi-yatirim-pozisyonu-nedir/> adresinden alındı
- MBB, R. (2017). *Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*. Ankara: T.C. Merkez Bankası.
- Ordu, M. (2008). *Ödemeler Bilançosundaki Dengesizliklerin Ekonomik Gelişme Üzerine Olan Etkileri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TCMB_1. (2011). *Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*. Ankara: TCMB.
- TCMB_11. (2018, Temmuz 29). *Uluslararası Yatırım Pozisyonu*. Merkez Bankası: http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2d6d6157-d264-4851-bc27-ba368a09f231/BULTEN_47.PDF?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2d6d6157-d264-4851-bc27-ba368a09f231-m3fB9EJ adresinden alındı
- TCMB_12. (2007). *Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*. Ankara: TCMB.
- TCMB_2. (2014). *Türkiye'nin Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Altıncı El Kitabı'na Geçiş Süreci Hakkında Açıklama*. Ankara: TCMB.
- TCMB_3. (2018, Temmuz 22). *Uluslararası Yatırım Pozisyonu İstatistikleri*. <http://www.tcmb.gov.tr: http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0db11b1d-ca83-47c9-9edb-f1b37202c0e4/UYPMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-0db11b1d-ca83-47c9-9edb-f1b37202c0e4-m6Tan53> adresinden alındı

Davranışsal Ekonominin Risk Üzerine Etkisi

Doç. Dr. Tolga ULUSOY

Bankacılık ve Finans Bölümü, Kastamonu Üniversitesi İİBF
Kastamonu, 37150, Türkiye

Funda CİVEK

İşletme Bölümü, Hitit Üniversitesi SBE
Çorum, 19000, Türkiye

ÖZET

Geleneksel iktisat modelleri bireyin rasyonel olduğu varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Fakat zaman ilerledikçe ekonomideki dalgalanmalar gibi önemli durumlar belirmeye başladıkça bu durum sorgulanmaya başlamıştır. Geleneksel iktisadın öngöremediği durumlar açığa çıkmıştır. Araştırmacılar bu açıkları fark ederek davranışsal iktisat modelini geliştirmiştir. Davranışsal iktisat bireyin irrasyonel olduğu varsayımı üzerine kurulmuştur. Bu çalışmanın temel amacı geleneksel iktisat ve davranışsal iktisat konuları ışığında, davranışsal ekonomide risk konusunu araştırmaktır. Bu doğrultuda araştırma kapsamında literatür taraması ile açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel İktisat, Davranışsal Ekonomi, Risk

THE IMPACT OF BEHAVIORAL ECONOMY ON RISK

ABSTRACT

Traditional economic models are built on the assumption that the individual is rational. However, this situation has begun to be questioned as important situations such as the fluctuations in the economy begin to appear. Situations that traditional economics could not foresee were revealed. Researchers have developed these behavioral economics models by recognizing these vulnerabilities. Behavioral economics is based on the assumption that the individual is irrational. The main purpose of this study is to investigate the risk issue in behavioral economics in the light of traditional economics and behavioral economics. In this respect, it is explained with the literature review.

Keywords: Traditional Economic, Behavioral Economy, Risk

GİRİŞ

Klasik iktisat biliminin temelleri Adam Smith ile atılmıştır. Adam Smith'in 1759 yılında kaleme aldığı "Ahlaki Duygular Kuramı" ve iktisatta mihenk taşı olarak gösterilen 1776 yılında kaleme aldığı "Ulusların Zenginliği" eseridir.

Klasik iktisat biliminin en önemli savlarından biri bireyin rasyonel davrandığı şeklindedir. Davranışsal İktisat bilimi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. İlk olarak Herbert Simon'ın "Sınırlı Rasyonellik" savıyla pekiştirilmiştir. Devamında Kahneman, Tversky, Thaler, Sunstein vb. araştırmacılarla zirveye ulaşmıştır. Aslında davranışsal iktisat bilimi iktisat biliminin öngöremediği durumları öngörerek şu an günümüzde en önemli bilim dallarından biri haline gelmiştir.

İktisat ve davranışsal iktisat biliminin ortak ilgi alanları mevcut olsa da davranışsal iktisadın geleneksel iktisattan ayrılan yönleri vardır. Bunlar; "Sınırlı Rasyonellik, Asimetrik Bilgi, Bilişsel Kısa Yollar, Beklenti Teorisi ve Deneysel" şeklindedir.

Bu çalışmada üzerinde durulacak nokta “Davranışsal ekonomide riskin etkisi” durumudur. İlk olarak kavramsal çerçevede gerekli başlıklara değinilmiş olup devamında da risk alanında yapılan deney örnekleri ile de pekiştirilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Geleneksel Ekonomi Teorileri

Geleneksel ekonominin yapı taşı beklenen fayda teorisi ile ilişkiliyken davranışsal ekonominin yapı taşı beklenti teorisi ile bağlantılıdır. Beklenen Fayda Teorisinin ilgilendiği alan daha çok mantıksal çıkarımlar biçimindeyken, Beklenti Teorisinde bu durum gözlemlerden hareket ederek sonuçlara ulaşmaktadır (Altunöz&Altunöz,2018:55).

Geleneksel ekonomi teorileri uzun soluklu bir maratonda finans ve ekonomi alanında çok çeşitli araştırmalara neden olmuş, çeşitli başlıklar kapsamında bugüne gelmiş ve tartışma mevzusu olmuştur. Bu yüzden bu kısımda geleneksel ekonomi teorilerinde ilgili başlıklara değinilerek açıklanacaktır (Yıldırım,2017:15).

Rasyonel insan (Homoeconomicus): Özel mülkiyetin seçici olduğu pazar bağları antik çağın tersine, özel mülkiyet alanlarının genişlemesine sebep olmuştur. İşçi sınıfı ve kadınların da vatandaşlık grubuna karışmasıyla beraber antik dönemde sınırları belirli olan özel mülkiyet sahalarının sınırları belirsizleşmiştir. Sonunda bu durum kişisel çıkarı peşinde koşan rasyonel insan olarak “homo economicus” ön plana çıkmıştır (Özalp, 2011:27).

Homo economicus hipotezi, temelde kendi yararını azamileştirmeyi gaye edinen, bu amacını gerçekleştirmek için duygusal ve sosyal bağlantıları ikinci plana bırakan, elindeki mevcut bilgileri tam ve eksiksiz kullanan, rasyonel davranan bireyi anlatmaktadır. Bu durum geleneksel iktisadın temel çıkış noktası olmakla beraber bir manada iktisadın sosyal bilimlerden pozitif bilimlere doğru evrilmesini sağlayan önemli bir kavramdır (Demirel&Artan, 2016:4).

Rayonalite kavramı, bir taraftan ekonomik, toplumsal, siyasi birlikteliğin akılcı bireylerin isteklerinin ve tercihlerinin ürünü olduğunu onaylamayı, diğer taraftan da akılla erişilebilecek genel unsurların varlığını kabul etmeyi gerektirmekteydi. Rasyonalitenin ekonomi ile bütünlük kazanması Adam Smith’in “görünmez el” inde, siyasal alanla buluşması Hobbes, Locke, Rousseau gibi önemli siyasi düşünürlerin toplum sözleşmelerinde, sosyoloji ile buluşması A. Comte’un “Üç Hâl Yasası”nda ortaya çıkmaktadır (Özalp, 2011:28). Adam Smith’in rasyonel birey modeli, iktisadi açıdan insanın tavırlarını açıklama noktasında etkili ve başarılı bir örnek olması kadar aynı zamanda en çok eleştiri konusu bir örnek olarak da karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel iktisadın baz aldığı bu paradigma, bireyin pazardaki tavırlarını olabildiğince inandırıcı bir biçimde açıklamakla beraber, sosyal yaşamdaki bireylerin tavırlarını açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu paradigma, bireyin tavırlarında belirgin rol oynayan sosyal ve kültürel normları gözeterek; piyasa aksamaları, dışsallıklar ve istikrarsızlıklara mani olamaması, paradigmanın kendisi tarafından geri çevirdiği devlet müdahalesine davetiye çıkarması gerekçesiyle yoğun eleştirilere maruz kalmıştır (Özsoy, 2009:1-2).

Homo economicus kısaca ((Scheineder, 2010:4):

- Kişisel yararını maksimize etmek için uğraşır.
- Rasyonel davranış sergiler.
- Öz çıkarını düşünür.
- Kendisi için yapılan kısıtlamalara tepki gösterir.
- Sabit tercihleri söz konusudur.
- Eksiksiz bilgiye sahiptir.

Bayeşçi Öğrenme Teorisi: İngiliz matematikçi olan Bayes, gelecekteki belirsiz durumları araştırmalarının merkezine oturtmuş ve gelecekteki belirsiz durumları tahmin edebilmek için önceden meydana gelecek durumların verilerini kullanmıştır. Söz konusu bu veriler ile yaptığı oranlamalarda istatistik biliminden yararlanmış ve ihtimal hesapları yapmıştır. Söz konusu bu teori 19.yüzyılda tesirini kaybetmeye başlasa da bilhassa bilgisayar teknolojisindeki ilerlemeler, Bayeşçi öğrenme metodunu önemli hale getirmiştir (Altunöz&Altunöz,2018:60-61).

Bilhassa Amerika'da Jimmy Savage ve İngiltere'de Dennis Lindley tarafından 20.yüzyılın ikinci yarısında modern Bayes hareketi başlatılmıştır. Güçlü bilgisayar sistemleri ile Bayeşçi Öğrenme Teorisinin istatistikteki ilgi patlaması, yalnızca Bayes metodolojisinde geniş çaplı araştırmalara değil, aynı zamanda astrofizik, hava durumu tahmin yürütümü, sağlık hizmetleri politikası ve ceza adaleti gibi çok çeşitli konularda da bu yöntem kullanılmıştır (Bayesian, 2015).

Kahneman ve Tversky, çalışmalarında yapmış oldukları deneylerde Bayeşçi Öğrenme Teorisinin tersine bir durum söz konusu olduğunu göstermişlerdir. Yani sonuç olarak, sezgisel tahminler, istatistiksel tahminin mantığını ihlal ederek kanıtların güvenilirliğine veya sonucun önceki olasılığına karşı duyarsızdır ve bireyler belirsizlik altında karar verirken istatistiksel tahmin teorisini takip etmezler, şeklinde açıklamışlardır (Kahneman&Tversky,1973).

Beklenen fayda teorisi: Beklenen yarar teorisini ilk kez Nicholas Bernoulli'nin kuzeni Daniel Bernoulli tarafından önerilmiştir. Daniel Bernoulli yayınlanmamış makalesinin bir kopyasını Nicholas'a gönderdi. 1713 yılında Nicholas Bernoulli'nin Reymond de Montmort'a gönderdiği mektupta söylemiş olduğu şans oyunları teorisi olarak da bilinen Petersburg paradoksudur. Yazı tura ile oynanan paradoksa göre, ne kadar ücret ödenmesi gerektiğini belirlemeye çalışan bir problemdir. Oyunun kuralına göre, Peter bir madeni para atar ve ilk atışta oyun yazı gelene kadar devam eder. Atışlarda her seferinde tura gelmesi durumunda da bu kazanma döngüsünün sonsuza kadar devam etme olasılığı mevzu bahistir. İlk atışta yazı gelirse 2 adet gümüş para, ilk atışta gelmeyip ikinci atışta gelirse 4 adet gümüş para, ilk üç atışta gelmeyip dördüncü atışta gelirse 16 adet gümüş para vermeyi kabul eder. Bu paradoksla beklenti değerini belirlemeyi amaçlamıştır (Neugebauer, 2010: 4 aktaran Şener,2015:37-68).

Daniel Bernoulli, beklenen fayda teorisini 1738 yılında Latice olarak yayınlamış olduğu "Specimen Theoriae Novae de Mensura Sortis (Bernoulli, 1954:23)" başlıklı makalesinde şu şekilde tanımlamıştır: "Mümkün olan her kâr beklentisinin faydası, beklentilerin tüm meydana gelme yollarının sayısı ile çarpılıp, ortaya çıkan sonuç toplam ürünlerin sayısına bölünürse ortalama fayda bulunur. Ortalama fayda da vakanın risk değerine karşılık gelmektedir (Bernoulli, 1954:24 aktaran Şener,2015:37-68)."

Beklenen fayda teorisi 1700'lü yıllarda Bernoulli tarafından ortaya atıldıktan sonra 1940'lı yıllara gelindiğinde bu teoriye John Von Neumann ve Oscar Morgenstein tarafından önemli katkılar sunulmuştur. Teori 1979 yılına gelene kadar bu şekilde kalmıştır ve Kahneman ve Tversky tarafından geliştirilen beklenti teorisinin gösterilmesine kadar da devam etmiştir. Neumann ve Morgenstein teorilerinde, bireylerin mal ya da hizmetlerin kullanımından gelecekte sahip olacakları faydayı göz ardı ederek satın alma hükmünü verdiklerini varsaymaktadırlar. Bununla beraber söz konusu olan fayda sadece belli başlı olasılıklara göre kestirilebilir özelliğe sahiptir. Bu yüzden, Von Neumann Morgenstern, belirsizlik ve risk konularında fayda işlevinin tüketim kararlarını değerlendirmede yetersiz olduğunu ifade ederek bu fonksiyonu, beklenen fayda fonksiyonu ile yenilemişlerdir. Beklenen fayda kuramında fayda nosyonu, belirsizlik altında verilen bir hükmün neticesinde olan muhtemel faydanın, hadisenin meydana gelme ihtimali ile çarpılmasıyla meydana gelen sonuç olarak açıklanmaktadır (Altunöz&Altunöz,2018:59-60).

Etkin piyasalar hipotezi: 1960'lı yıllarda Etkin Piyasa Hipotezi mevcut yerini almış ve 21.yüzyılın sonunda önemli olmuştur. "Rastal Yürüyüş" teorisinin yapı taşına dayanan paradigma sermaye

pazarlarının faaliyetinin dikkat çekmesi açısından olabildiğince üzerinde durulması gereken bir süjedir. “Fiyat aksiyonu tesadüfidir ve önceden kestirimi yapılamaz.” Etkin Piyasa Hipotezi modelinin ilk tanımı Fama tarafından 1970 yılında açıklanmıştır. Menkul kıymet fiyatları her zaman ulaşılır tüm bilgileri aktardığı aşamada “etkin bir piyasanın” mevcudiyetinden söz etmek olası olmaktadır (Kıyılar&Akkaya,2016:61). Fama Etkin Piyasa Hipotezini çalışmasında açıklarken bilgiye ulaşılmasının mümkün olduğu ve mevcut bilgilerin tüm yönleriyle açığa çıkarıldığı menkul kıymetlerin prosedür gördüğü piyasalara etkin piyasa hipotezi denir ve bu varsayımından hareketle çalışmasında etkin piyasa hipotezini üç başlığa bölerek açıklamıştır. Bunlar; zayıf form testleri, yarı kuvvetli form testleri ve güçlü form testleri şeklindedir (Fama, 1970:383). Zayıf Formda, önceki fiyatlarla ilgili bilgiler verilmektedir. Yarı Güçlü Formda toplum tarafından rahatça elde edilebilen bilgileri kapsamaktadır. Güçlü Formda da tüm bilgiyi içermektedir. Etkin Piyasa Hipotezi, beklenen faydada maksimizasyon sağlayabilmek için bilgiyi nüfuz etmek yatırımcıların mantıklı olduğu görüşüne dayanır. Fakat Etkin Piyasa Hipotezi kavramında bazı durumların açık bir biçimde doğru olmadığı gibi bir duygu da hissedilebilmektedir (Tufan&Sarıççek, 2013:160).

Modern portföy analizi: Menkul kıymet plasmanında risk ve getiri arasında bağlantı sağlanması esas başlangıç noktasıdır. Aslında modern finasta en önemli noktalardan biri bu durum olmuştur. Harry Markowitz tarafından 1952 yılında kaleme alınan “Portföy Seçimi” yazımı dönüm noktasının mihenk taşı olmuştur. Markowitz’e 1990 yılında Nobel ödülü kazandıran bu teori ile Markowitz geleneksel portföy yaklaşımını temellerinden sarsmıştır (Yiğiter&Akkaynak, 2017:286). Modern portföy teorisi, piyasadaki mevcut bilgilerin analizlerinin nasıl yapıldığı, yatırımcıların davranışlarını nasıl sergilediği ve sergilenen davranışların fiyatları nasıl etkilediğini ifade eden bir takım kuramlara dayanmaktadır (Korhan,2013:30).

Davranışsal Ekonomi

Psikoloji kavramına klasik iktisatta yer verilmemiştir. Bireylerin rasyonel ve sadece ekonomik güdülemeyle hareket ederler. Fakat Adam Smith’in 1776 yılında yayımlanmış olduğu “Ulusların Zenginliği” eserinde ekonomik tavırların kişisel çıkar arayışı ve egoistlikle bağlantılı olabileceğini ifade etmiştir. Smith’in diğer eseri “Ahlaki Duygular Kuramı” eserinde de günümüzde davranışsal ekonomide ya da finasta sürekli kullanılan kayıptan kaçınma şu şekilde ifade edilmiştir; “*iyi bir pozisyon kötü bir pozisyona düştüğünde sezinsediğimiz acı, kötü bir pozisyondan iyi bir pozisyona yükseldiğimizde sezinsediğimiz mutluluktan daha çoktur, bu durum kayıptan kaçınmadır.*” Davranışsal psikoloji kavramını iktisat ile ilk olarak ilişkilendiren Gabriel Tarde, psikoloji penceresinden finansal davranışların çözülmesi gerektiğini açıklayarak dikkat çekmiştir. Yine Keynes ve Münsterberg de yaptıkları çalışmalarda ekonomik etkinliklerin çoğunun rasyonel olmayan güdülemelerle gerçekleştiğini savunmuştur. Fakat bu süreçte iktisat psikoloji bilimine hep kuşku ile yaklaşmıştır ve psikoloji bilimi pozitif bilimlerden farklı tutulmuştur. Bu düşünce Nobel ödülü alan Kahneman ve Tversky ile birlikte “beklenti teorisi” kavramı savı oluşturularak, çalışmalarında irrasyonel savları savunarak karar vermede çeşitli sezgisel ve bilişsel önyargıların olduğunu güçlü bir biçimde söylemektedir (Gazel, 2016:4).

İktisat ve psikoloji bilimlerinin her ikisine de ayrı ayrı incelendiği zaman her iki biliminde baz aldığı nokta insandır. İktisat bilimi bireyin ekonomik anlamdaki tercihleri ve seçimleri ile alakadar olurken psikoloji bilimi ise insanın davranışları ve insanlar tarafından sergilenen davranışların sebepleriyle alakadar olmaktadır. Bunun neticesinde iktisat ve finans kaynaklarında, psikoloji ve sosyoloji bilimlerinin karar alma prosesleri ile alakalı kuram ve bulgularından etkilenilerek, yeni bir araştırma yöntemi olarak “davranışsal ekonomi” alanı oluşmuştur (Eser&Toıgonbaeva, 2011:288).

Sınırlı rasyonelite: 20.yüzyıla gelindiğinde iktisat biliminin yeniden sosyoloji ve psikoloji ile ilişkisi tartışılmaya başlamıştır. Herbert Simon’un savunduğu sınırlı rasyonellik nosyonu da bu manada

önemlidir. Sınırlı rasyonellik kavramına göre, bireyler yalnızca bir noktaya kadar rasyonel sayılmaktadır. 1957 yılında ilk defa ortaya atılan bu nosyon iktisatçıları araştırmaları için öncü olmuştur (Yiğit, 2018:162-163).

Herbert Simon'un esasta matematik temelli rasyonellik düşüncesi ile görüşü ters düşmektedir. Simon, rasyonellik kavramının sınırlı olabileceğini bunun sebebinin de insanların düşünce durumunun sınırlı olmasından dolayı olduğunu savunmaktadır. Simon, bireylerin karar aşamasında mevcut sınırlı kaynakları optimal şekilde kullanmak yerine çoğunlukla tatmin edilen davranışı değerlendirdiğini ifade etmiştir (Tepeler, 2017:13).

Herbert Simon, klasik rasyonellik yerine sınırlı rasyonalite modelleri aramayı önerdi. Simon (1956, 1982), bilgi işlem sistemlerinin genellikle optimize etmekten ziyade tatmin edici olması gerektiğini savundu. Memnun edici, tatmin edici ve tatmin edici bir karışım, Simon'ın, sınırlı zaman, bilgi veya hesaplama kapasiteleriyle başarılı bir şekilde başa çıkan algoritmaları karakterize etmek için kullandığı İskoç kökenli bir kelimedir. Örneğin, bir organizmanın ilk nesneyi seçebileceğini, örneğin olası tüm alternatifleri araştırmak için zaman ayırma sırası yerine olasılıkları ve faydaları tahmin etmeyi tercih eder. Her bir alternatif ile ilişkili olası sonuçlar, beklenen faydaların hesaplanması ve en yüksek puanın seçilmesi beklenmektedir (Gigerenzer&Goldstein, 1996: 651).

Sınırlı rasyonellik teorisini daha iyi anlamak için üniversiteden mezun olur olmaz iş arayan bireyleri düşünelim. Olabildiğince kolay görülen bu karar, kısa zaman sonra kompleks bir hal alabilir. Mezun olmuş öğrenciler, kendilerine uyan iki ya da üç iş teklifi gelene kadar iş aramaya devam ederler. Bu aşamada, iş arama etkinlikleri hızla düşüş gösterir. İhtimalle iş görüşmesi için yüzlerce firma mevcuttur. Eğer mükemmel rasyonelliğe dayalı bir karar alma kabiliyeti mümkün olsaydı yüz firma içinde iki üç firmadan alınan iş teklifi olabildiğince az olurdu (Daft,2015'ten aktaran Tepeler, 2017:13-14).

Beklenti teorisi: Geleneksel ekonomi teorilerinde bahsettiğimiz Beklenen Yarar Teorisinin hipotezlerinde, sorunlar ve eksiklikler olduğu yapılmış araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Beklenen Yarar Teorisi, risk düzeyi ile beklenen getiri arasında doğrusal bir oran olduğunu ifade etmektedir. Beklenen Yarar Teorisine göre, bireyin riskten kaçındığını belirtmektedir. Azalan marjinal fayda ile riskten kaçınma arasında doğrusal yönde bir bağlantı vardır. Ayrıca teori ile belirsizlik koşulları altında faydanın ölçümü problemi bulunmaktadır (Kıyılar&Akkaya, 2016:140).

Davranışsal ekonominin başlangıcını oluşturan Kahneman ve Tversky ise 1979 yılında bireyin belirsizlik ve risk kapsayan durumlarda öteki konulara göre rasyonellik gösteremeyebileceğini ispatlamaya yönelik araştırmaları; bireyi homo economicus ile sınırlayan hipotezleri baz alan kuramları, modelleri daha fazla sorgulanır hale getirmiştir. Araştırmacılar 2002 yılında Nobel ödülü almışlardır (Gazel,2016:8). Kahneman ve Tversky Beklenti Teorisi ile geleneksel ekonominin çözüme kavuşturmada zorlandığı konulara psikolojik açıklamalar getirmektedir. Davranışsal ekonominin mihenk taşı oluşturan Beklenti Teorisi, Beklenen Yarar Teorisine karşı matematiksel yöntemle ve deneysel araştırma sonucunda oluşmuş alternatif bir kuramdır. (Kıyılar&Akkaya, 2016:140).

Beklenti Teorisini Beklenen Fayda Teorisinden farklı kılan unsurlar aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır (Ding vd.,2004:2-3). Bunlar:

- Birincisi, Beklenen Fayda Teorisi, faydaları bireylerin servetinden mevcut duruma göre değerlendirilmektedir. Beklenti Teorisi ise, ihtimalin servette meydana getireceği değişimle alakadar olmaktadır.
- İkincisi, Beklenen Fayda Teorisi, her bir olası sonuç için beklenen faydayı kullanarak hesaplamalar yapmaktadır. Beklenen fayda, her bir potansiyel sonuç için seçeneğin olası sonuçlarının ortaya çıkma olasılığı ile ağırlıklandırılmış olan her bir olası sonucun toplanması ile bulunmaktadır. Beklenti Teorisi ise karar ağırlıklarını değer işlevini

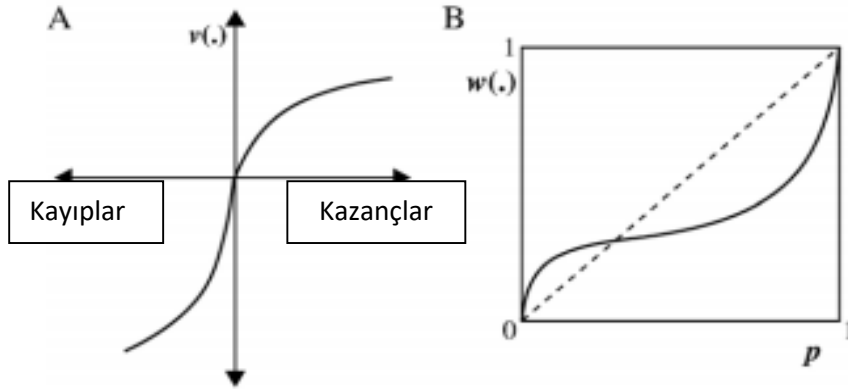
hesaplar kenar yararlanmaktadır. Ayrıca beklenti teorisindeki karar ağırlıkları daha düşük değerler almaktadır.

- Üçüncüsü, Beklenen Yarar Teorisinde, yatırımcıların riskten kaçınan, riske karşı nötr ya da risk yanlı olduğu biçiminde üç başlıkta sınıflandırılmıştır. Beklenti Teorisi ise kazançları ile eş değer olmaksızın kişilerin kazançlarda risk alma eğilimine girmediklerini, aksine kayıp durumu olduğunda risk alma eğilimine girdiklerini ifade etmektedir.

Beklenti kuramına göre değer fonksiyonu “ v ”, ağırlık işlevi “ w ” şekilleri azalan duyarlılık profiziğini iletir. Sonuçtaki veya ihtimaldeki bir farklılığın değışken etkisi bağlantılı referans yerlerinden uzaklık ile eksilir. Parasal neticeler için, statüko genel olarak getirileri zayırlardan ayrıştıran referans yeri olarak onaylanır, böylece işlev getiriler açısından konkav, zayırlar açısından da konveks olarak şekillenir. Getiriler sabit yarar fonksiyonunda olduğu gibi riskten uzak durmaya destekte bulunur. Diğer taraftan zayırlara göre konvekslik, risk aramada katkı sağlar. Örnek olarak, 50\$ kaybetmenin dezavantajı, 100\$ yarısını kaybetmenin dezavantajından daha derin yaralar bırakır ve bu sebeple kumarın seçimine katkı sağlar (%50 ihtimalle 100 \$ kaybetmeyi 50 \$ kesin olarak yitirmeye tercih eder) (Trepel, Fox ve Poldrack, 2005: 37).

Teorideki değer fonksiyonu, zayırlara göre kazançlara göre daha dik bir şekildedir ve “kayıptan kaçınma” olarak bilinmektedir. Kişiler genellikle ellerinde mevcut halde bulunan herhangi bir şeyden caymak için, sahip olmak için ödedikleri miktardan daha fazlasını isterler. Risk altında karar durumunda kayıptan kaçınmak, kompleks kumarlar için riskten uzak durmaya değer verir. Örnek olarak, kişiler karakteristik olarak %50 şans ile 100 \$ getiri ve zayı olanağı sunan kumar oynamayı kabul etmezler (Trepel, Fox ve Poldrack, 2005: 37).

ŞEKİL 1: Değer ve Ağırlık İşlevleri

Kaynak: Trepel, Fox ve Poldrack, 2005:38.

Beklenti teorisinin temel bulguları: Beklenti teorisinin temel bulguları arasında “Referans noktası ve risk eğilimi, kesinlik etkisi ve sözde kesinlik, ayırma etkisi, kayba duyarlılık ve miyobik kayıptan kaçınma, çerçeveleme, mülkiyet etkisi ve statüko yakınlığı” sayılmaktadır (Kıyılar&Akkaya,2016:154). Bu başlıkların bazıları üzerinde durularak açıklanacaktır.

Referans noktası: Amos ve Tversky referans noktası ya da çıpalama etkisini yapmış oldukları bir deneyde şu şekilde açıklamışlardır: İnsanlara referans noktasının ya da çıpalama etkisinin gösterilmesinde, alakası olmayan referans noktalarını dikkate almayacakları hipotezine çözüm arayan bir deneyde katılımcılardan yüzdelerle ifade edilen çeşitli miktarları tahmin etmeleri istenmiştir.

Araştırmacılar tarafından hazırlanan bu çark 0 ile 100 işaretli değerleri gösterirken, yazarlar daha önceden katılımcılardan habersiz düzeneği bozarak 10 ya da 65 olarak belirlemişlerdir. Daha sonra deneklere BM üyesi devletlerin yüzde kaçının Afrika ulusuna ait olduğunun yüzdesi soruluyor. Başlangıçta verilen değerden etkilenen denekler rasyonel davranmayarak tahmin ederken bağlantı oluşturuyorlar. Ortalama tahminler ise şu şekilde olmuştur %25 ve %45 şeklindedir (Tversky&Kahneman, 1973:20-21).

Kayıptan kaçınma: Belirsiz durumlarda karar alma iktisat biliminde genellikle riskten kaçınma eğilimi olduğu varsayılır. Diğer taraftan, risk bulma seçimleri karar sorunlarının iki yerinde dinamik bir şekilde gözlenir. İlki kişiler minik bir ihtimalle makro bir mükafatta getiri elde etmeyi o beklentinin beklenen değerine seçerler. İkincisi; risk arama; kişiler değişmez olan bir kaybı ile makro bir kaybın büyük ihtimali arasında tercihte bulunma durumuna geldiğinde oluşmaktadır (Aksoy&Şahin, 2009:14).

Çerçeveleme etkisi: Kahneman ve Tversky bir deney örneği ile açıklamışlardır. Deneklere tıbbi tedaviler ile ilgili tercih yapmaları hakkında soru yöneltilmiştir (Tversky&Kahneman, 1986:8): Buradaki deney doktorlara iki tane akciğer kanseri tedavisi ile alakalı ameliyat ve radyasyon hakkında bilgiler verilmiştir.

Problem 1: Hayatta kalma çerçevesi

*** Ameliyat geçiren 100 kişiden 90'ının ameliyat sonrası dönemde yaşadığı, 68 kişinin bir yıl kadar hayatta kalacağı ve 34'ünün de beş yıl hayatta kalacağı söylenmiştir.

Problem 2: Ölüm oranı çerçevesi

*** Ameliyat geçiren 100 kişiden 10'u ameliyat veya ameliyat sonrası dönemde ölmektedir. 32 kişi bir yılın sonunda öleceği ve 66 kişinin de beş yılın sonunda öleceği söylenmiştir.

Burada sonuçta ilk kısım yüzde daha yüksek çıkmıştır. Burada olumlu kelimelerden revaçta olduğu için 2.sistem buna kayıtsız kalamamıştır. Bu deneyde elde edilen en önemli bulgulardan biri de doktorların da çerçeveleme etkisine duyarız kalamamaları idi (Kahneman, 2018:425).

Allais paradoksu: Allais Paradoksu, belirsizlik durumunda karar alma sisteminin rasyonellikten ziyade bilişsel faktörlerle karakterize edilebileceğinin ipuçlarını temin etmiştir. Kahneman ve Tversky 1979 yılında yayınlamış oldukları makalede “kesinlik etkisi” Allais Paradoksuna rehber oluşturmuştur. Beklenen yarar teorisinde bireylerin neticelerin mukayese edilmesinde ihtimallerdeki niceliksel büyümeler karşısında tercihlerini değiştirmeyeceğini varsaymaktadır. Fakat bu varsayım yapılmış olan deneylerin sonuçlarıyla uyuşmamaktadır. Örneğin, %100 kesinlikle 1 haftalık İngiltere tatili önerisini %50 şansla 3 haftalık sürecek Avrupa turu öneren bir oyuna denekler yüksek bir çoğunlukla (%78) tercih etmekte; yalnız 1 haftalık tur kazanma şansı %10 ‘a, 3 haftalık tur kazanma şansı %5’e düştüğünde deneklerin çoğu 3 haftalık turu tercih etmektedir (%63). Bir başka ifadeyle, kazanma ihtimali yüksek olmayan piyangolarda neticede elde edilecek ödülün büyüklüğü değer kazanmakta, kısacası kazanma ihtimali arttıkça büyük olan seçenekler ödülleri diğerine göre daha az cazip olmasına rağmen tercih edilmektedir (Öneş,t.y.:24).

RİSK İLE İLGİLİ YAPILAN DENEYLER İLE İLGİLİ LİTERATÜR TARAMASI

Trimpop (1994) yılında riski şu şekilde tanımlamıştır: “Risk alma, sonuçları hakkında algılanan bir belirsizlik ve / veya kendisi ya da başkalarının fiziksel, ekonomik ya da psiko-sosyal refahı için olası faydaları ya da maliyetleri hakkında bilinçli olarak kontrol edilen bir davranıştır.” (Trimpop, 1994:9). Davranışsal ekonominin öteki davranışsal bilimlerden risk açısından temelde ayrıldığı nokta deneysel metottadır (Öneş, t.y.:23).

Deney bilimsel metot olarak ilk olarak fizik, kimya, biyoloji gibi doğa bilimlerinde varlığını göstermiştir. Doğa bilimlerinde varlığını gösteren deneyler sosyal bilimlerde de 19.yüzyılda adapte edilmeye başladı. Deneylerin sosyal bilimlerdeki psikolojide ilk kez 1897 yılında Leipzig laboratuvarı 2.Uluslararası Bankacılık Kongresi 19-20 Nisan 2019 /Çorum

Wilhem Wundt'un kurmasıyla varlığını göstermiştir. İktisat biliminde deneysel metodun kullanılması bilhassa iktisadi davranışların olabildiğince kompleks özelliklere ehil olması ve akıllı insan ile biçimlenen kişi örnekleme sebebiyle uzunca zamanlar makro bir dayanışma ile rastlaşmıştır. Ama 1940'lı yıllara gelindiğinde iktisadın bu kişi örneklemesine yönelik yargılamalar şiddetli sesle duyurulmaya başlanmış ve pazar yapılarına yönelik ampirik araştırmalar ile bu alanda ilk girişimler yapılmaya başlanmıştır. Neticede ampirik ekonomi alanında ortaya çıkan bu ilerlemeler gerçek anlamda iktisat düşünürlerinin düşünce boyutları üzerinde makro etkiye sebep olmuş ve yeni kuramların oluşmasına destek olarak iktisat bilimini daha kuvvetli ve kuramların denenebildiği bir bilim olarak ortaya çıkmıştır (Basılğan,2013).

Bu kısımda risk ile yapılan deneyler ile ilgili literatür taramasına değinilerek diğer bilimlerden ayrılan deney kısmı, yapılan çalışmalarla açıklanacaktır.

- Daniel Bernoulli tarafından 1954 yılında “EXPOSITION OF A NEW THEORY ON THE MEASUREMENT OF RISK” adlı yapmış olduğu çalışmada yeni bir teori ile risk ölçümünü açıklamıştır. Bunu yaparken de yeni bir paradoks ortaya atarak burada yazı tura ile oynanan oyuna göre, ne kadar miktar ödenmesi gerektiğini belirlemeye çalışan bir problemi deneyle anlatarak çözmeye çalışmıştır.
- Tversky ve Amos tarafından 1973 yılında “ON THE PSYCHOLOGY OF PREDICTION” adlı yapmış oldukları çalışmada; sezgisel tahminler, istatistiksel tahminin mantığını ihlal ederek kanıtların güvenilirliğine veya sonucun önceki olasılığına karşı duyarsızdır. İnsanların temsil gücüyle öngördüğü hipotezi, üniversite öğrencileri ile yapılan bir dizi çalışmada desteklenmişlerdir.
- Kahneman ve Tversky tarafından 1974 yılında “JUDGMENT UNDER UNCERTAINTY HEURISTICS” isimli yapmış oldukları çalışmada belirsizlik altında karar veren bireylerin sezgisel önyargılarını birtakım sorular yönelterek deney grupları ile açıklamışlardır. Örneğin, insanlar belirsiz bir olayın veya belirsiz bir miktarın ölçüsünü nasıl değerlendirir?
- Kahneman ve Tversky tarafından 1979 yılında “PROSPECT THEORY: AN ANALYSIS OF DECISION UNDER RISK” adlı yapmış oldukları çalışmada beklenti teorisini yapmış oldukları deneylerle açıklamışlardır. Burada araştırmacıların amacı, beklenen fayda teorisinin çeliştiği noktaları deneylerle saptamak olmuştur.
- Kahneman ve Tversky tarafından 1986 yılında “RATIONAL CHOICE AND THE FRAMING OF DECISIONS” adlı yapmış oldukları araştırmada rasyonel seçim teorisinin altında yatan değişmezlik ilkesinin aksine, bireylerin farklı tercihlerinin olduğunu ve çerçeveleme etkisi ile de kararlarının değişebileceğini deney grupları ile açıklamışlardır.
- Richard H. Thaler tarafından 1999 yılında “MENTAL ACCOUNTING MATTERS” adlı yapmış olduğu çalışmasında; Zihinsel muhasebe kavramını, “bireylerin ve hane halklarının finansal faaliyetleri düzenlemek, değerlendirmek ve takip etmek için kullandıkları bilişsel faaliyetler kümesidir.” şeklinde tanımlamıştır. Önceki sonuçlar ve riskli seçimlerle ilgili problem soruları tanımlayarak deney grupları ile elde ettikleri sonuçları açıklamıştır.
- Kahneman tarafından 2002 yılında “HIZLI VE YAVAŞ DÜŞÜNME” eserinde Amos ile birlikte riskten kaçınmanın yerini risk peşinde koşmanın aldığını ifade eden problem soruları yönelterek deney grupları ile elde ettikleri bulguları açıklamışlardır.

SONUÇ

Çalışmada incelenen başlıklar nezdinde geleneksel ekonomi teorileri ile davranışsal ekonomi teorileri kavramsal açıdan incelenerek çalışma tamamlanmıştır. Çalışmada geleneksel iktisat ile davranışsal iktisat arasındaki farklılıklara değinilerek açıklanmıştır. Teorilerin birbirinden ayrıldıkları en önemli durumlardan bir tanesi konunun da temelinin oluşturduğu “Risk” durumunun geleneksel ekonomide göz

ardı edilip davranışsal ekonominin bu göz ardı edilen durumdan yararlanarak beklenti teorisinde bu farklılığı açıklayarak ortaya koymuştur.

Beklenen Yarar Kuramında bireylerin belirsizlik karşısında tam ve eksiksiz bilgiye sahip oldukları düşünüldüğü için ve risk seviyesi ile beklenen fayda arasında doğru orantı olduğu varsayıldığından dolayı alınan kararlarda risk faktörü göz ardı edilmiştir. Fakat beklenti teorisinde göz ardı edilen bu durumun ele alınması ile birlikte bireyin her durumda aynı kararı vermediklerini ve belirsizlik durumlarında kişilerin risk alabildiklerini savunmuştur. Örneğin birey kayıp durumlarında riskten kaçınmama durumunu seçmektedir. Oysa beklenen yarar teorisinde tam tersi bir durum söz konusu idi. Risk ile ilgili yapılan literatür örneklerinde varılan genel çıkarım; ekonomik, sosyal vb. konuların risk bazlı durumlarında birey karar verirken zihinsel, sezgisel gibi faktörlerinde etkisi ile farklı tutumlar sergilediği çıkarımı yapılmıştır ve araştırmacılar bu durumları deney örnekleri ile ortaya koymuşlardır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, T., & Şahin, I. (2009). *Belirsizlik Altında Karar Alma: Geleneksel ve Modern Yaklaşımlar* (No. 2009/7). Discussion Paper, Turkish Economic Association.
- Altunöz, U. & Altunöz, H. (2018). *Davranışsal ekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Basilgan, M. (2013). İktisat Ve Deneysel Yöntem: Deneyler, Tartışmalar Ve Gelecek. *SİYASAL/ Journal of Political Sciences*, (48).
- Bayesian.org. (2015). Ekim 05, 2015 tarihinde International Society for Bayesian Analysis: <http://bayesian.org/Bayes-Explained> adresinden alındı.
- Bernoulli, D. (1954). Exposition of a new theory on the measurement of risk. In *The Kelly Capital Growth Investment Criterion: Theory and Practice* (pp. 11-24).
- Demirel, S. K., & Artan, S. (2016). Nöroiktisat ve İktisat Biliminin Geleceğine İlişkin Tartışmalar. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(1), 1-28.
- Ding, D. K., Charoenwong, C., & Seetoh, R. (2004). Prospect theory, analyst forecasts, and stock returns. *Journal of Multinational Financial Management*, 14(4-5), 1-27.
- Eser, R. & Toigonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranışsal İktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 287-321.
- Fama, E. F. (1970). Efficient capital markets: A review of theory and empirical work. *The journal of Finance*, 25(2), 383-417.
- Gazel, S. (2016). *Davranışsal finans*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Gigerenzer, G., & Goldstein, D. G. (1996). Reasoning the fast and frugal way: models of bounded rationality. *Psychological review*, 103(4), 650-669.
- Kahneman, D. (2018). *Hızlı ve yavaş düşünme*. (O.Ç.Deniztekin & F.N.Deniztekin, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1973). On the psychology of prediction. *Psychological review*, 80(4), 237.
- Kahneman, D., Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decisions under risk. *Econometrica*, 47, 278.
- Kıyılar, M. & Akkaya, M. (2016). *Davranışsal finans*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Korhan, E. (2013). *Çok önemli markowitz ortalama varyans portföy optimizasyonu ile en uygun yatırım vadelerinin belirlenmesi: BIST 30 endeks hisseleri üzerine bir uygulama* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Öneş, U. (t.y.). Risk Alma Davranışı: Davranışsal İktisat Açısından Bir Gözden Geçirme. *Kriz Dergisi*, 22(1-2-3), 21-31.
- Özalp, A. (2011). Homo Politicus versus Homo Economicus: Yurttaş/Birey İkiliğini Aşmak. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2).
- Özsoy, İ. (2009). İktisadî Adamdan Toplum Adamına. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, 177-206.

- Schneider, S. (2010). Homo economicus–or more like Homer Simpson. *Deutsche Bank Research*.
- Şener, U. (2015) Beklenen Fayda Yaklaşımı ve Bu Yaklaşımın Sistemik İhlalleri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 7(27), 37-68.
- Tepeler, M. İ. (2017). *Davranışsal iktisat bağlamında karar vericilerin risk davranışlarının deneysel analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Thaler, R. H. (1999). Mental accounting matters. *Journal of Behavioral decision making*, 12(3), 183-206.
- Trepel, C., Fox, C. R., & Poldrack, R. A. (2005). Prospect theory on the brain? Toward a cognitive neuroscience of decision under risk. *Cognitive brain research*, 23(1), 34-50.
- Trimpop, R. M. (1994). *The psychology of risk taking behavior*(Vol. 107). Elsevier.
- Tufan, C., & Sarıççek, R. (2013). Davranışsal Finans Modelleri, Etkin Piyasa Hipotezi Ve Anomalilerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Trakya University Journal of Social Science*, 15(2).
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *science*, 185(4157), 1124-1131.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1986). Rational choice and the framing of decisions. *Journal of business*.
- Yıldırım, H. (2017). *Davranışsal finans*. İstanbul:Sokak Kitapları.
- Yiğit, A. G. (2018). Davranışsal İktisadın Anlaşılmasına Yönelik Bir Literatür Taraması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 161-190.
- Yiğiter, Ş. Y., & Akkaynak, B. (2017). Modern Portföy Teorisi: Alternatif Yatırım Araçları İle Bir Uygulama. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 285-300.

Ocak Ayı Anomalisinin Davranışsal Finans Üzerindeki Yeri: BİST'te Bir Uygulama¹

Doç.Dr.Tolga Ulusoy

Bankacılık ve Finans Bölümü
Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kastamonu, 37100,Türkiye

Dr.Öğr.Üyesi Faruk Dayı

İşletme Bölümü
Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kastamonu, 37100,Türkiye

Nagihan Şimşek

İşletme Bölümü
Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kastamonu, 37100,Türkiye

ÖZET

Davranışsal finans modelleri, geleneksel modellerin piyasada görülen anomalileri açıklamada yetersiz kalması sebebiyle geliştirilmiştir. Davranışsal finans öncelikle insanı rasyonel değil “normal” olarak kabul ederek, bilişsel ve duygusal faktörlerin etkilerini göz önüne almaktadır. Bu doğrultuda piyasalarda etkin piyasalar hipotezi ile örtüşmeyen olağan dışı davranışları piyasalarda görülen normalden sapma durumunu yani anomalileri psikolojik buluşlarla anlamaya çalışmaktadır. Bu çalışmada Borsa İstanbul’da yer alan BİST100 endeksinin 2006-2016 dönemini kapsayan verilerinden yararlanılarak dönemsel anomali türlerinden Ocak ayı anomalisinin varlığı sınanmıştır. Elde edilen sonuçlar BİST 100 endeksinde Ocak ayı anomalisinin varlığını destekler nitelikte olmuştur. BİST 100 endeksinin etkin olmadığı ve yatırımcıların Ocak aylarında normalden fazla kazanç sağlamalarının mümkün olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Finans, Anomaliler, BIST

The Place of Anomaly of January Month On Behavioral Finance: An Application in BIST

Abstract

Behavioral finance models have been developed due to the inadequacy of traditional models in explaining the abnormalities in the market. Behavioral finance primarily considers the effects of cognitive and emotional factors by assuming human as normal, rather than rational. In this respect, the extraordinary behavior of the markets, which do not coincide with the effective markets hypothesis, tries to understand the deviation from the normal in the markets, namely the anomalies through psychological discoveries. Anomalies are not accepted in the effective markets hypothesis, because this leads to an over- or under-market return of investors. In contrast to other methods, rather than dealing with how people should behave in the financial markets, behavioral finance analyzes the behaviors of people in reality and tries to develop method to understand the reasons behind these behaviors. In this study, the existence of January anomaly from periodical normality types was tested by using the data of BIST 100 index which includes 2006-2016 period of Borsa Istanbul. The results obtained support the existence of

¹ Nagihan Şimşek 2018 Aynı adlı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezinden Üretilmiştir.

January anomaly in BIST 100 index. It is seen that the BIST 100 index is inactive and it is possible for investors to earn more than normal during January months.

Keywords: Behavioral Finance, Anomalies, BIST

1. GİRİŞ

Finans alanında yapılan çalışmalarda geleneksel ve modern finans teorilerinin, insanı rasyonel bir varlık olarak tanımlaması ve davranışlarına şekil veren duygu ve düşüncelerinden arındırarak adeta bir robot veya makine şeklinde görmesi sebebiyle geliştirilen modeller piyasalarda görülen dalgalanmaları açıklamada yetersiz kalmıştır. Bununla birlikte piyasalarda verimlilik ve başarı azalmış, ortaya çıkan sorunlar çözülememiştir. Mevcut teoriler güncelliğini yitirmiş olup, araştırmacıların psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji ve antropoloji gibi bilimlerden yararlanarak araştırmalar yapması gerekli hale gelmiştir (Tekin, 2016, s.96). Özellikle son yirmi yıldır yapılan çalışmalarda insanların yatırım kararlarını alırken gösterdikleri davranış şekilleri daha çok incelenmiştir. Bunun sonucunda davranışsal finansın varlığından söz edilmiştir. Geleneksel finans yöntemlerinde öncelikle standart bir yol izlenerek model oluşturulmaktadır. Daha sonra ampirik testlerle modelin geçerliliği incelenmektedir. Davranışsal finansta ise önce piyasadaki yatırımcıların davranışları gözlemlenir ve davranışlarının sonucunda ortaya çıkan durumları analiz ederek, model oluşturulmaktadır (Estarada, 2001, s.6).

2. LİTERATÜR

Davranışsal finans, içerdiği duygusal süreçleri ve karar verme sürecini ne derece etkiledikleri de dâhil olmak üzere, yatırımcıların akıl yürütme kalıplarını anlama ve anlatma girişiminde bulunmaktadır. Temel olarak, neyin, niçin, nasıl finanse edildiğini ve nasıl yatırım yapılacağını insani bakış açısından yararlanarak açıklanmaya çalışmaktadır. Örneğin, davranışsal finans, finansal piyasaların yanı sıra birçok borsada anomaliliğe (Ocak ayı etkisi gibi), spekülasyon piyasası kabarcıklarına (1999 yılının son zamanlardaki internet balonu da denilen perakende internet stok çılgınlığı ve fiyatların sert düşüşünün rasyonel teorilerin açıklayamaması) ve çökmelere (1929 ve 1987'deki çöküşlerin meydana gelmesi, herhangi bir sebep yokken hisse senedi fiyatlarının düşmesi) ilişkin açıklamalarda bulunmaktadır (Ricciardi ve Simon, 2000, s. 2).

Piyasa etkinliği, yeni bilgilerin piyasada duyulması ile fiyatların ne hızda ve hangi yönde oluştuğuna bağlıdır. Etkin bir piyasada, hisse senedi fiyatları yeni duyulan bir bilgiye çok hızlı bir şekilde adapte olabilmektedir. Bu tür piyasalarda yatırımcıların çok fazla bir getiri sağlamaları olağandışı bir, piyasada durumdur (Egevd., 2012, s.176). Ters bir durumda bilgiler daha yavaş duyuluyorsa ve yatırımcıların bilgileri kavraması veya tepki göstermeleri uzun zaman alıyorsa, fiyatlar, var olan bütün bilgilerin titiz bir şekilde sentezine dayanan değerlerden sapabilirler. Bu piyasalar diğerlerine nazaran etkin olmayan bir piyasa olarak görülmektedir (Güngör,2003, s.110). Bilgi ve işlem maliyetlerinin sıfır olması EPH'ın temelini oluşturmaktadır. Bu durum günümüz piyasalarında görülmemektedir (Yiğiter ve Sarı, 2016, s.289).

Fama'nın savunduğu EPH hisse senedi fiyatlarının tesadüfen oluştuğunu ve fiyatların geçmiş dönem fiyatlarına bakılarak tahmin edilemeyeceğini öne sürmektedir (Turaboğlu ve Topaloğlu, 2017, s. 217). Ancak hisse senedi piyasalarında EPH ile bağdaşmayan veya hipoteze ters olan fiyat hareketleri görülmektedir. Gözlemlenen herhangi bir bulguyu kuramsal olarak ispatlamak güç bir durum ise veya bu bulguyu anlamak için mantıklı olmayan hipoteze ihtiyaç duyuluyorsa bu bulgu "anomali" olarak değerlendirilebilmektedir (Ege vd., 2012, s.176). Tversky ve Kahneman'a (1986) göre anomali, belli bir zaman diliminde mevcut modellerden sapmayı göstermekte olup, göz ardı edilemeyecek kadar belirgin, geçici veya hata olarak görülemeyecek kadar sistematik ve düzenli olarak tekrar edebilen durumları ifade etmektedir (Aktaran: Bilir, 2018, s. 147).

Fama ile birlikte bir kaç araştırmacı anomalileri tesadüfi bir sonuç olduğunu, EPH'ye herhangi bir sıkıntı oluşturmadığını düşünmektedir. 1998'de Fama çoğu anomalinin metodolojideki şanslarla ortadan kalkacağını söylemektedir. Richard Thaler, Wenner De Bont ile Andrei Schleiferise yatırımcıların bütünüyle akılcı hareket etmemelerinin doğurduğu bir sonuç olarak anomalileri görmektedir. Yapılan araştırmalar ile yatırımcıların akılcı olmayan bir takım davranışlarını düzenli olarak tekrar etmeleri sonucunda piyasalarda bazı anomalilerin düzenli olarak görüldüğü tespit edilmektedir (Erdoğan ve Elmas, 2010, s.2).

Etkin piyasalar hipotezinde oluşan dalgalanmaları tanımlamak için, araştırmacılar tarafından bilimsel çalışmalar yapılarak çeşitli anomaliler, çeşitli ampirik bulgulara dayandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Anomaliler Tablo 1'de belirtilen başlıklar altında incelenebilmektedir (Ateş, 2007, s.31).

Tablo1: Anomali türleri

Dönemsel Anomaliler	Kesitsel Anomaliler	Fiyat Anomalileri
Günlere İlişkin Anomaliler	Fiyat / Kazanç (F/K) Oranı Anomalisi	Aşırı Tepki Anomalisi
Aylara İlişkin Anomaliler	Piyasa Değeri / Defter Değeri (P/D) Oranı Anomalisi	Düşük Tepki Anomalisi
Tatil Günlerine İlişkin Anomaliler	Firma Büyüklüğü Anomalisi	
	İhmal Edilmiş Hisse Senedi Anomalisi	

Dönemsel anomali türü hisse senedinden sağlanan getirilerin yılın her hangi bir günü, haftası, ayı gibi herhangi bir zamanında, diğer zamanlara göre kar veya zarar elde edilip edilmediği ile ilgilidir. Hisse senedi piyasalarında dönemsel anomaliler ile ilgili tespitlerin bulunmuş olması etkin piyasalar hipotezinin irdelenmesine neden olmuştur (Erdoğan ve Elmas, 2010, s. 3).

Fama'nın EPH'a göre, zaman dilimleri hisse senedinden sağlanan getirileri etkilenmemektedir. Bu yüzden bütün zamanların getirileri birbiriyle aynıdır (Özmen, 1997, s. 12). Davranışsal finans modelleriyle incelendiğinde görülmüştür ki yılın bazı aylarında veya haftanın bazı günlerinde hisse senedi getirileri farklılık gösterebilmektedir. Bu durumu değerlendirerek yatırım yapan bir yatırımcı için normalin üstünde bir kar sağlayabilmek mümkün olmaktadır.

Ocak ayı anomalisi bazı kaynaklarda *yılın ayı anomalisi* olarak ifade edilmektedir. Yatırım araçlarından elde edilecek kazançların, yılın diğer aylarına göre Ocak ayında daha fazla olması durumu kısaca Ocak ayı anomalisi olarak tanımlanmaktadır (Barak, 2008, s. 137).

Ocak ayında yılın diğer aylarına göre daha yüksek getiri sağlanmasının sebeplerine bakıldığında; ilk olarak Ocak ayında öteki aylara kıyasla riskin daha fazla olması söylenebilmektedir. Bu nedenle yatırımlarında akılcı davranan portföy sahipleri hisse senedi getirilerini arttırmak için işlemlerini Ocak ayında gerçekleştirirler. Yatırımcılar yılın son ayında ise; vergi matrahını azaltmak, uğradıkları zararları kapatmak için zarar eden hisse senetlerini elden çıkartmaktadır. Aynı yatırımcılar fiyatları düşük olan bu hisse senetlerini yılın ilk ayında yeniden satın almaktadır. EPH'ın ön göremediği sonuçlara ulaşarak hem normalden fazla getiri sağlamaktadır, hem de eski portföyelerine yeniden sahip olmaktadır. Ocak ayında piyasalarla ilgili ekonomi haberlerinin çokluğu hisse senedi fiyatlarını etkilemektedir. Çünkü yatırımcıların çoğu basında yer alan haberler ve bilgilere göre işlem yapmaktadır. Bunun sonucunda da ortaya çıkan bu durum Ocak ayı anomalisine neden olmaktadır (Özari ve Turan, 2016, s. 1607). Bu anomalide gözlemlenen diğer bir nokta da Ocak ayında hisse senedi getirilerinin yılın diğer aylarına

göre normalin üstünde getiri sağlaması ve bu getirinin sermaye ve piyasa değeri küçük olan hisse senetlerinde normalin üstünde kazanç elde edilmesidir (Abdioğlu ve Değirmenci, 2013, s. 58).

Ocak ayı anomalisi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, yıllık toplam getirinin Ocak ayında öteki aylara göre nispeten düzenli olarak daha fazla getiri sağlanmasının nedenleri incelenmektedir. Küçük firmalarda Ocak ayı etkisinin daha fazla hissedildiği, büyük firmalarda Ocak ayı getirilerinin azaldığı, geçmiş yıllarda negatif getiri sağlamış küçük firmalarda Ocak ayı etkisinin arttığı, Ekim ayının öteki aylara göre nispeten düzenli olarak negatif getiri sağladığı gibi sonuçlara ulaşılmaktadır (Üner, 2008, s.68).

Ocak ayı anomalisine yönelik uluslararası alanda ilk defa Wachtel (1942) Amerika Sermaye Piyasasında yaptığı araştırmalar sonucunda, hisse senetlerinin Ocak ayında ki ortalama getirilerinin diğer aylardan daha fazla olduğunu tespit ederek, Ocak ayı anomalisinin mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma sonrasında çeşitli HSP'lerde araştırmacılar tarafından Ocak ayı anomalisinin tespitine ilişkin birçok çalışma yapılmıştır.

NYSE'de Rozeff ve Kinney (1976) tarafından 1904-1974 yılları arasında New York Borsasında aylık getiri oranlarını incelendiği çalışmada, 1929-1940 dönemi hariç olmak üzere Ocak iadeleri sebebiyle ortalama getirilerde istatistiksel olarak önemli farklılıklar bulunmaktadır. Ocak ayında öteki aylara kıyasla en yüksek getirinin sağlandığını ve Ocak ayının ortalama getirisinin yıllık getirilerin yarısından fazlasını oluşturduğu tespit edilmiştir.

Ocak ayı anomalisini ortaya koyan araştırmalardan diğeri ise; Gültekin ve Gültekin (1983) tarafından on yedi ayı ülkenin HSP'de yapılan araştırma sonucunda bu ülkelerin on ikisinde; Avustralya, Danimarka, Almaya, Hollanda, Belçika, İspanya, Japonya, İngiltere, İsveç, Norveç, İsviçre ve Kanada'da Ocak ayı anomalisi güçlü bir şekilde gözlemlenmiştir.

Corhay, Hawawini ve Michel (1987), Paris, Londra, New York ve Brüksel borsalarında 1970-1983 dönemini kapsayan çalışmalarında, Ocak ayı getirilerinin pozitif olduğunu tespit etmişlerdir. Ocak ayı, incelenen borsalar için de en yüksek ortalama getirili ay olmasının yanında, Ocak ayı getiri ortalaması, diğer on bir ayın ortalaması ile kıyaslandığında yedi sekiz kat daha büyük olduğu görülmüştür. Londra ve Brüksel borsasında Nisan ayının, Paris borsasında ise Temmuz ayının ortalama getirilerinin Ocak ayı getirilerine yakın olması sebebiyle en yüksek getirili ikinci ay olduğu görülmektedir. Yılın en düşük getirili ayları ise New York ve Paris Borsalarında Ekim, Londra Borsasında Haziran ayıdır. Ekim ayı Brüksel Borsasında en düşük getirili aydır. İncelenen dört ülke borsasında Ekim ve Mayıs ayı ortalama getirileri negatif bulunmuştur (Aktaran: Üner, 2008, s.70).

Gu (2003) tarafından yapılan çalışmada her bir yıldaki etkiyi hesaplamak ve tutarlı bir ölçüm sağlamak için bir güç oranı yöntemi geliştirilmiştir. 1988 yılından itibaren Russel Endeksi, 1930 yılından itibaren Dow Jones 30 Endeksi ve 1950'den itibaren S&P 500 Endeksinin 2000 yılına kadar olan verileri ile güç oranı analizini kullanarak Ocak ayı etkisini araştırmıştır. Bazı dönemlerde Ocak ayı etkisi azalmış olsa da incelenen dönemlerin genelinde Ocak ayı anomalisinin mevcut olduğunu tespit etmiştir.

Ülkemizde de Ocak ayı anomalisi ile ilgili yapılan ilk çalışmalara bakıldığında İMKB verileri incelenerek anlamlı sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Bunlardan bazıları, Balaban (1995), Özmen (1997), Bildik (2000) yapmış oldukları çalışmalarda hisse senetlerinin en yüksek getiriyi Ocak ayında sağladığını ve ülkemizde de uluslararası platformlarda olduğu gibi Ocak ayı anomalisinin görüldüğünü ortaya koymuşlardır.

Ocak ayı anomalisine ilişkin son on yılda Türk sermaye piyasalarında yapılan çalışmalarda ise genel itibariyle etkinin var olduğunu veya olmadığını gösteren farklı endekslerde yapılan çalışmalar bulunmaktadır (Bilir, 2018: 150).

Ege vd. (2012) İMKB 30 ve İMKB 50 endekslerinin 2001-2011 yılları arasındaki dönemlerinin aylık kapanış fiyatlarını baz alarak buldukları logaritmik getiri değerleri ile Ocak ayı anomalisinin görülüp görülmediğini araştırmışlardır. Bu araştırmanın sonucunda kullandıkları güç oranı analizinden çıkan sonuçlar incelenen her iki endekste de onbir yıllık dönem içerisinde beş yılda Ocak ayı anomalisi etkisi tespit edilmemiş olup, altı yılda Ocak ayı anomalisinin etkisi saptanmıştır.

Tunçel (2012) Ocak 2000–Aralık 2010 yıllarını kapsayan BİST 100 endeksinde yapmış olduğu çalışmada her aya ait günlük getirilerin istatistikleri ve standart sapmalarını hesaplandıktan sonra, her ayın ortalama getirilerini karşılaştırmıştır. İncelenen dönemde en düşük ve en yüksek aylık getirilerin farklı aylarda gerçekleştiği görülmüş Ocak ayı anomalisine rastlanılmamıştır.

Küçüksille'nin (2012) XUMALI, XUGIDA, XUSIN, XU HOLD ve BİST 100 endekslerinin 1998-2010 yıllarını kapsayan döneminde yapmış olduğu çalışmada Ocak ayı anomalisinin varlığını araştırmıştır. Araştırma sonucunda XUGIDA, XU HOLD ve XUMALI endekslerinde Ocak ayı anomalisi görülmezken, XUSIN ve BİST 100 endekslerinde Ocak ayı etkisinin varlığı saptanmıştır.

Aytekin ve Sakarya (2014) BİST'te yaptıkları araştırma için 1999-2013 döneminde on ayrı endekste (XUHIZ, XUTUM, XU100, XU030, XHOLD, XUSIN, XTAST, XMESY, XUMAL ve XGIDA) Ocak ayı anomalisinin mevcudiyetini araştırmıştır. Aylık bazda ele alınan endekslerin basit getirileri için tek yönlü varyans analizi ve güç oranı yönteminden yararlanılarak yapılan çalışmada on beş yıllık dönemde on endeksin aylık getirilerinin değerlerinin farklı olduğu ve on endeksin tümünde Ocak ayı anomalisinin varlığı saptanmıştır.

Yiğiter ve Ilgın (2015) 2008-2014 dönemi için BİST-100 endeksinde güç oranı yöntemini kullanarak Ocak ayı anomalisi ile ilgili yaptıkları çalışmalarında, BİST-100 endeksi için incelenen 7 yıllık dönemin 5 yılında güç oranı değeri 1'den yüksek çıkmış olup, Ocak ayı anomalisinin görüldüğü tespit edilmiştir. Özarı ve Turan (2016) 1997-2015 yıllarını kapsayan dönemin BİST-100 ve BİST-30 endeksleri ile dolar kuru için Ocak ayı anomalilerinin varlığını araştırdıkları çalışmanın sonucunda, anomali gözlemlenememiş olup, söz konusu endekslerde Aralık ayı için pozitif etki gözlemlenirken, Mayıs ve Ağustos ayları için negatif etki görülmüştür.

Bilir (2018) tarafından 2008-2016 yılları için XU100, XUMAL, XUTEK, XUHIZ ve XUSIN endekslerinin aylık logaritmik getirilerine uygulanan güç oranı yöntemi sonucunda ilgili dönemlerde incelenen beş endeksin dört tanesinde Ocak ayı anomalisine rastlanılmıştır. XHIZ endeksinde Ocak ayı anomalisinin olmadığı tespit edilmiştir.

3. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada öncelikle BİST 100 endeksinin 2006-2016 döneminde Ocak ayı getirileri incelenerek, Ocak ayı anomalisinin mevcut olup olmadığı araştırılmaktadır. Daha sonra diğer ayların getiri oranları ile Ocak aylarının getiri oranlarının kıyaslanması yapılmaktadır. Çalışma kapsamında 2006 Ocak ayından başlayarak 2016 Aralık ayı da dâhil olmak üzere BİST web sayfasından (www.borsaistanbul.com) temin edilen BİST 100 endeksinin belirtilen dönemlerdeki her bir yıl için yılbaşı ve yılsonu kapanış fiyatları ve her bir ay için aybaşı ve ay sonu kapanış fiyatlarından yararlanılmaktadır. BİST 100 endeksinin 2006-2016 döneminde yer alan her bir ayın ilk işlem günü ve son işlem günündeki endeksin açılış ve kapanış verileri kullanılmıştır. Her bir ay için aybaşı ve ay sonu kapanış fiyatları ile basit aylık getiri oranları

hesaplanmıştır. Her bir yıl içinde yılbaşı ve yılsonu kapanış fiyatları ile basit yıllık getiri oranları hesaplanmıştır. Getirilerin hesaplanmasında kuvvet formülü kullanılmıştır.

$$G = \frac{(P_t - P_{t-1})}{P_{t-1}}$$

Burada;

$G =$ Hesaplanan ayın veya yılın getiri oranını,

$P_t =$ Hesaplanan ayın veya yılın son işlem günündeki kapanış değerini,

$P_{t-1} =$ Hesaplanan ayın veya yılın ilk işlem günündeki kapanış değerini ifade etmektedir.

Ocak ayı anomalisinin mevcut olup olmadığı araştırılırken, ilgili yılın getirisi veya Ocak ayı ile diğer ayların getirilerinin zıt işaretli olması sorun oluşturabilecek bir durumdur. 2003 yılında Gu (2003) tarafından kullanılan güç oranı metodundan (power ratio method) çalışmamızda yararlanılacaktır. Yıllık getiri oranı pozitif işaretliyken, Ocak ayı veya diğer ayların getirilerinin negatif işaretli olması veya tam tersi olmasının yol açacağı sorunlar bu yöntemle engellenecektir. Gu (2003) bu yöntemi Amerikan hisse piyasalarında kullanmak üzere geliştirmiştir. Burada Gu tarafından geliştirilen yöntem (Gu, 2003, s. 396-397);

$$R_j = (1 + \text{Ocak ayı getirisi})^{12} R_y = (1 + \text{Yılın getirisi})$$

Öncelikle R_j değeri için, getiri hesaplama formülüyle Ocak ayı ve diğer ayların getirileri hesaplanacaktır. Diğer ayların R_j değeri hesaplanırken, formülde Ocak ayı getirisi yerine ilgili ayın getirisi yazılacaktır. Elde edilen getiri oranını 1 ile toplayarak çıkan sonucun, bir yılda 12 ay bulunması sebebiyle parantez içerisinde yer alan kısmın 12. kuvvetini alınarak, R_j değeri elde edilecektir. Bu formül R_j değerinin her zaman sıfırdan büyük ve pozitif değer almasını sağlamaktadır. Aynı şekilde R_y değeri içinde hesaplanan yıllık getiri oranı 1 ile toplanarak sıfırdan büyük bir değer elde edilecektir. Formülde yer alan R_j ve R_y değerlerinin birbirine bölünmesi güç oranını ifade etmektedir (Gu, 2003, s.399):

$R_j / R_y = 1$ ise Ocak ayı getirisi ile diğer ayların getirilerinin ortalaması aynıdır,

$R_j / R_y < 1$ ise Ocak ayı anomalisinin olmadığını,

$R_j / R_y > 1$ ise Ocak ayı anomalisinin olduğunu ifade etmektedir.

Bu sebeple, Ocak ayı anomalisinin mevcut olması için R_j / R_y 'nin 1'den büyük olması gerekmektedir. Bu durum diğer ayların getirilerinin ortalamasına göre Ocak ayı getirisinin daha büyük ve iyi olduğunu göstermektedir (Gu, 2003, s.399).

Çalışmada incelediğimiz BİST 100 endeksinin 2006-2016 yılları arasında ki döneme bakıldığında Ocak ayı anomalisinin mevcut olabilmesi için, R_j / R_y oranının 11 yıllık dönemin en az yarısından bir fazlasında (yani en az 6 yılda) güç oranının 1'den büyük olması gerekmektedir.

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

BİST 100 endeksinin 2006 yılı Ocak ayı ile 2016 yılı Aralık ayı dâhil olmak üzere 11 yıllık dönemi incelenerek endeksin aylık ve yıllık getirileri hesaplanmıştır. Getiri ortalamaları Tablo 2 ve Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 2: Endeksin 2006-2011 dönemi aylık getiri oranları

Ay/Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ocak	0,096	0,056	-0,220	-0,040	0,024	-0,064
Şubat	0,039	-0,021	0,007	-0,049	-0,105	-0,055
Mart	-0,094	0,106	-0,097	0,091	0,107	0,100
Nisan	-0,002	0,038	0,071	0,222	0,026	0,061
Mayıs	-0,123	0,092	-0,052	0,103	-0,047	-0,086
Haziran	-0,077	0,013	-0,125	0,026	0,007	0,001
Temmuz	0,017	0,107	0,271	0,145	0,098	-0,015
Ağustos	0,043	-0,021	-0,073	0,043	-0,012	-0,129
Eylül	-0,012	0,080	-0,108	0,022	0,084	0,078
Ekim	0,097	0,064	-0,194	-0,012	0,060	-0,057
Kasım	-0,060	-0,055	-0,081	-0,040	-0,054	-0,006
Aralık	0,024	0,022	0,104	0,146	-0,001	-0,047

BİST 100 endeksi 2006-2011 yılları için hesaplanan aylık getiri oranları Tablo 2’de görüldüğü gibi 2006 yılında en düşük getiri -%12,3’lük oran ile Mayıs ayında, en yüksek getiri %9,7 oranı ile Ekim ayında, 2007 yılında en düşük getiri -%5,5’lik oran ile Kasım ayında, en yüksek getiri %10,7 oranı ile Temmuz ayında, 2008 yılında en düşük getiri -%22 Ocak ayında, en yüksek getiri %27,1 oranı ile Temmuz ayında, 2009 yılında en düşük getiri -%4,9 oranı ile Şubat ayında, en yüksek getiri %22,2 oranı ile Nisan ayında, 2010 yılında en düşük getiri -%10,5 oranı ile Şubat ayında, en yüksek getiri %10,7 oranı ile Mart ayında, 2011 yılında en düşük getiri -%12,9 oranı ile Ağustos ayında, en yüksek getiri %10 oranı ile Mart ayında gerçekleşmiştir. Tablo 3’de endeksin 2012-2016 yılları aylık getiri oranları verilmiştir.

Tablo 3:Endeksin 2012-2016 dönemi aylık getiri oranları

Ay/Yıl	2012	2013	2014	2015	2016
Ocak	0,082	-0,011	-0,077	0,041	0,042
Şubat	0,025	-0,011	0,014	-0,062	0,032
Mart	0,028	0,068	0,143	-0,034	0,101
Nisan	-0,040	0,006	0,049	0,045	0,046
Mayıs	-0,053	-0,024	0,061	-0,005	-0,066
Haziran	0,126	-0,009	-0,002	0,023	-0,001
Temmuz	0,037	-0,044	0,065	-0,021	-0,033
Ağustos	0,051	-0,096	-0,022	-0,038	-0,010
Eylül	-0,007	0,112	-0,071	0,009	0,008
Ekim	0,087	0,015	0,087	0,066	0,017
Kasım	0,007	-0,009	0,077	-0,101	-0,044
Aralık	0,053	-0,095	-0,005	-0,066	0,078

BİST 100 endeksi 2012-2016 yılları için hesaplanan aylık getiri oranları Tablo 3’de görüldüğü gibi, 2012 yılında en düşük getiri oranı -%5,3 oranı ile Mayıs ayında, en yüksek getiri ise %12,6 oranı ile Haziran ayında, 2013 yılında en düşük getiri -%9,6 oranı ile Ağustos ayında, en yüksek getiri ise %11,2 oranı ile Eylül ayında, 2014 yılında en düşük getiri -%7,7 oranı ile Ocak ayında, en yüksek getiri %14,3 oranı ile Mart ayında, 2015 yılında en düşük getiri -%10,1 oranı ile Kasım ayında, en yüksek getiri %6,6 oranı ile Ekim ayında, 2016 yılında en düşük getiri -%6,6 oranı ile Mayıs ayında, en yüksek getiri %10,1 oranı ile Mart ayında gerçekleşmiştir.

2006-2016 yıllarını kapsayan dönemin yıllık ortalama endeks getirileri aynı getiri formülüyle yılın ilk iş günü endeks kapanış fiyatı (Pt-1) ve yılın son iş günü endeks kapanış fiyatı (Pt) ile hesaplanan yıllık getiri oranları aşağıdaki Tablo 4’de gösterilmektedir.

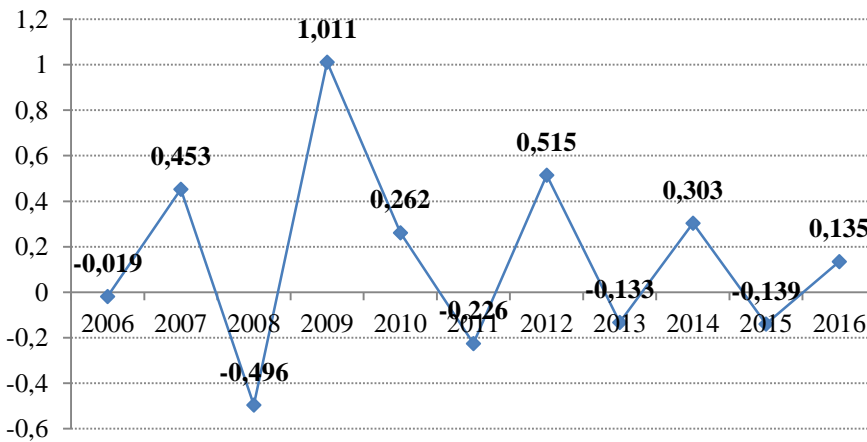
Tablo4’te görüldüğü gibi en düşük getiri -%49,6 oranı ile 2008 yılında, en yüksek getiri ise %101 oranı ile 2009 yılında gerçekleştiği tespit edilmiştir. 2008 yılında yıllık getiri oranının diğer yıllara göre düşük çıkmasının sebebi, 2008 yılında meydana gelen küresel krizin bir sonucu olarak açıklanabilir. 2009 yılında krizin neden olduğu etki azalarak incelenen yıllar arasında en yüksek getiri oranına ulaşıldığı görülmüştür. İkinci olarak en düşük ortalama getiri -%22,6 oranı ile 2011 yılında, en yüksek ikinci getiri ise %51,5 oranı ile 2012 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo 4: 2006-2016 dönemi endeksin yıllık ortalama getirileri

Yıllar	Getiri Oranı	Yıllar	Getiri Oranı
2006	-0,019	2012	0,515
2007	0,453	2013	-0,133
2008	-0,496	2014	0,303
2009	1,011	2015	-0,139
2010	0,262	2016	0,135
2011	-0,226		

2011 yılında yaşanan ekonomik krizin sonucunda ortalama getirilerin düşmüş olduğu görülmektedir. 2012 yılında ise etki azalarak ortalama getiri artış göstermektedir. Ülkede krizlerin yaşanması ile ortalama getirilerin azalmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Krizlerin yaşanması, sıcak paranın ülke dışına çıkmasına, faizlerin artmasına, enflasyonun artmasına ve alım gücünün azalmasına, işsizliğin artmasına, döviz kur ve değerli madenlerin fiyatlarının yükselmesine ve milli paranın değerinin düşmesine, işsizliğin artış göstermesine, şirketlerin iflas etmesi gibi birçok sonuçlar doğurmaktadır (Ege vd., 2012, s.180). Bu belirtilen sonuçlar BİST endekslerini de etkileyerek getirilerde düşüş yaşanmasına yol açmaktadır. BİST 100 endeksinin yıllık ortalama getirileri grafiksel olarak da Grafik 1’de gösterilmektedir. Endeks yıllık ortalama getirileri açısından dalgalı bir trend izlemektedir.

Grafik 1: 2006-2016dönemi endeksin yıllık ortalama getirileri

2006-2016 döneminde yer alan Ocak- Haziran aylarına ait Rj değerleri Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo5: Endeksin Ocak-Haziran aylarının Rj değerleri

Rj	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
2006	3,021	1,583	0,306	0,977	0,207	0,384
2007	1,918	0,779	3,351	1,562	2,877	1,167
2008	0,051	1,091	0,296	2,271	0,524	0,200
2009	0,615	0,546	2,852	11,071	3,234	1,366
2010	1,330	0,265	3,393	1,366	0,562	1,087
2011	0,452	0,510	3,152	2,033	0,340	1,009
2012	2,563	1,352	1,398	0,609	0,518	4,141
2013	0,878	0,875	2,208	1,072	0,751	0,900
2014	0,385	1,185	4,984	1,786	2,025	0,977
2015	1,616	0,464	0,662	1,696	0,946	1,313
2016	1,639	1,463	3,166	1,714	0,439	0,989

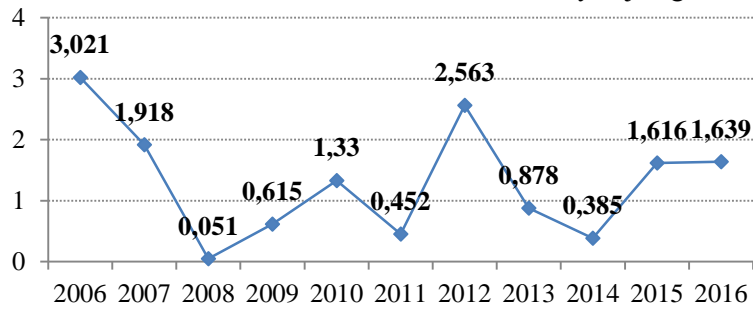
2006-2016 döneminde yer alan Temmuz- Aralık aylarına ait Rj değerleri Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Endeksin Temmuz-Aralık aylarının Rj değerleri

RJ	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2006	1,228	1,661	0,864	3,047	0,476	1,331
2007	3,377	0,780	2,523	2,104	0,507	1,305
2008	17,737	0,402	0,252	0,075	0,362	3,281
2009	5,070	1,666	1,302	0,863	0,615	5,146
2010	3,063	0,866	2,632	2,017	0,514	0,989
2011	0,831	0,191	2,462	0,496	0,929	0,560
2012	1,551	1,823	0,914	2,718	1,087	1,850
2013	0,584	0,300	3,582	1,196	0,896	0,300
2014	2,141	0,770	0,412	2,721	2,433	0,942
2015	0,771	0,631	1,109	2,165	0,279	0,443
2016	0,672	0,890	1,107	1,224	0,586	2,451

Endekste esas alınan dönemler arasında en düşük Ocak ayı Rj değeri 2008 yılında 0,051 ve en yüksek Ocak ayı Rj değeri 2006 yılında 3,021 olarak hesaplanmıştır. Tablo 6'da yer alan Ocak ayı Rj değerleri grafiksel olarak Grafik 2'de gösterilmektedir.

Grafik 2: 2006-2016 dönemi endeksin Ocak ayı Rj değerleri

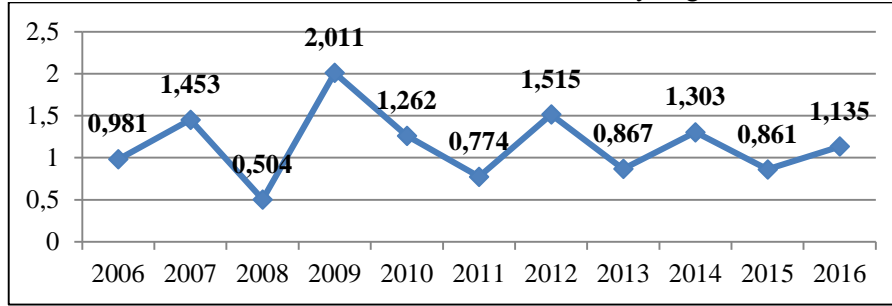
Ayların Rj değeri hesaplandıktan sonra yıllık ortalama getiri oranları 1 ile toplanarak Ry değeri hesaplanmıştır. Ry değeri her zaman sıfırdan büyük olmalıdır.

Tablo 7: 2006-2016 dönemi endeksin Ry değerleri

Yıllar	Ry Değeri	Yıllar	Ry Değeri
2006	0,981	2012	1,515
2007	1,453	2013	0,867
2008	0,504	2014	1,303
2009	2,011	2015	0,861
2010	1,262	2016	1,135
2011	0,774		

Tablo 7’de Ry değerlerinin 2008 ve 2011 yıllarında düşük olmasının sebebi o yıllarda yaşanan ekonomik krizlerle bağlantılıdır. Ry değerinin en yüksek olduğu dönemler ise krizden sonraki 2009 ve 2012 yıllarıdır. Endeks için hesaplanan Ry değerleri grafiksel olarak Grafik 3.’te gösterilmektedir.

Grafik 3: 2006-2016 dönemi endeksin Ry değerleri

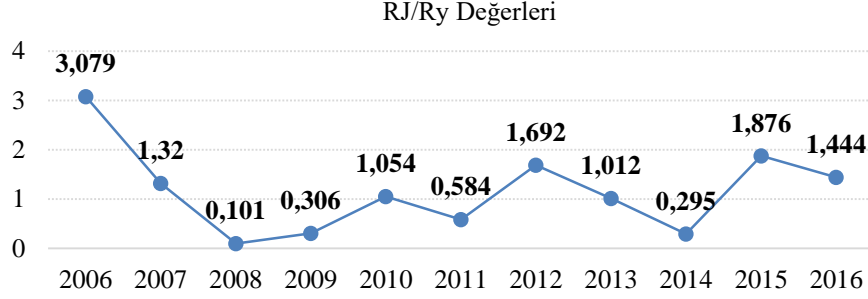
2006-2016 dönemi Ocak ayı için ele edilen Rj ve Ry değerlerini bir birlerine oranlayarak BİST 100 endeksi için güç oranları hesaplanmıştır. Tablo8’de Ocak ayı Rj/Ry oranları verilmektedir.

Tablo 8: 2006-2016 dönemi endeksin Ocak ayı güç oranı değerleri

Yıllar	Rj/Ry	Yıllar	Rj/Ry
2006	3,079	2012	1,692
2007	1,32	2013	1,012
2008	0,101	2014	0,295
2009	0,306	2015	1,876
2010	1,054	2016	1,444
2011	0,584		

BİST 100 endeksinde incelenen 2006-2016dönemindeki 11 yılın güç oranları hesaplandığında, 2006, 2007, 2010, 2012, 2013, 2015 ve 2016yıllarında Rj/Ry değerleri 1’den büyük çıkmıştır. Güç oranının 7 yılda 1’ den büyük olmasından dolayı endekste 2006-2016 dönemi için Ocak ayı anomalisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. 2008, 2009, 2011 ve 2014 yıllarında ise güç oranı 1’in altında değer almıştır. Grafik4.’te endeksin Ocak ayı güç oranlarının seyri gösterilmektedir

Grafik 4: 2006-2016 dönemi endeksinin Ocak ayı güç oranı değerleri

Endeksin güç oranı değerlerine genel olarak bakıldığında zaman zaman azalış ve artış göstermesi, endeksin dalgalı bir seyir izlediğini göstermektedir. BİST 100 Endeksinin 2006-2016 yılları arasında en yüksek Ocak ayı güç oranı değerleri 2006 yılında 3,079 ve 2015 yılı 1,876'dır. En düşük güç oranı ise 2008 yılında 0,101 değeridir. Bunun sebebinin 2008 yılında ekonomik krizin yaşanması ve buna bağlı olarak Rj değerinin 0,051, Ry değerinin de 0,504 gibi küçük bir değer alması söylenebilir. 2006-2016 dönemi için endekste yer alan Ocak-Haziran aylarının getirileri ile hesaplanan Rj/Ry değerleri Tablo 9'de gösterilmektedir.

Tablo 9: Endeksin Ocak-Haziran aylarına ait güç oranı değerleri

Rj/Ry	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
2006	3,079	1,613	0,312	0,996	0,211	0,392
2007	1,320	0,536	2,306	1,075	1,980	0,803
2008	0,101	2,164	0,587	4,504	1,039	0,398
2009	0,306	0,271	1,418	5,504	1,608	0,679
2010	1,054	0,210	2,689	1,082	0,445	0,862
2011	0,584	0,659	4,074	2,628	0,439	1,304
2012	1,692	0,892	0,923	0,402	0,342	2,734
2013	1,012	1,009	2,546	1,236	0,866	1,038
2014	0,295	0,909	3,824	1,370	1,554	0,750
2015	1,876	0,538	0,768	1,968	1,098	1,524
2016	1,444	1,289	2,790	1,510	0,387	0,872

2006-2016 dönemi için endekste yer alan Temmuz - Aralık aylarının getirileri ile hesaplanan Rj/Ry değerleri Tablo 10'de gösterilmektedir.

Tablo 10: Endeksin Temmuz-Aralık aylarına ait güç oranı değerleri

Rj/Ry	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2006	1,252	1,693	0,881	3,106	0,486	1,357
2007	2,324	0,537	1,736	1,448	0,349	0,898
2008	35,177	0,798	0,500	0,149	0,504	6,506
2009	2,521	0,828	0,648	0,429	0,305	2,558
2010	2,428	0,687	2,086	1,599	0,408	0,784
2011	1,074	0,247	3,183	0,641	1,201	0,724

2012	1,024	1,203	0,603	1,794	0,718	1,222
2013	0,674	0,345	4,131	1,379	1,033	0,346
2014	1,643	0,591	0,316	2,088	1,867	0,723
2015	0,895	0,732	1,287	2,513	0,324	0,514
2016	0,592	0,784	0,975	1,078	0,516	2,159

2006-2016 dönemi BİST 100 endeksinde yer alan Ocak ayı ile birlikte geri kalan on bir ayın her biri için güç formülü uygulanmıştır. Endeksin incelenen dönemlerinde Nisan ayı güç oranını dokuz yılda 1'den büyük değer almıştır. Temmuz ayı güç oranı sekiz yılda 1'den büyük değer almıştır. Ekim ayı güç oranı sekiz yılda 1'den büyük değer almıştır. Mart ayı güç oranı yedi yılda 1'den büyük değer almıştır. Bu durumda endeksin incelenen dönemlerinde sadece Ocak ayı anomalisi görülmektedir. Mart, Nisan, Temmuz ve Ekim etkileri de görülmektedir. Nisan ayının 11 yıllık dönemin dokuz yılında 1'den büyük değer alması sebebiyle Nisan ayı etkisinin kuvvetli bir şekilde görüldüğü söylenebilmektedir. Ağustos ayı ise endeksin sadece 2 yılında güç oranı değeri 1'in üstünde değer alarak en az getiri sağlanan ay olmuştur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Davranışsal Finans, yatırımcıların kararlarında her zaman rasyonel olamayacağını kabul etmektedir. Yatırımcıların rasyonel olmayan davranışlarının temelinde, ruhsal durumları, geçmiş tecrübeleri, sosyal çevresi, zihinde oluşan birtakım kısa yollar ve bilişsel faktörler yer almaktadır. Bu gibi durumlar yatırım kararlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Rasyonel olmayan yatırımcı davranışlarının sonuçları incelendiğinde, yatırımcıların piyasalarda normalden fazla veya az getiri sağlayarak, kar veya zarar ettikleri tespit edilmiştir.

Bu çalışmada dönemsel anomalilerin aylara ilişkin anomali türlerinden Ocak Ayı anomalisinin 2006-2016 olmak üzere 11 yıllık dönemi için BİST 100 endeksinde var olup olmadığı incelenmiş daha sonra diğer ayların getiri oranları ile Ocak aylarının getiri oranlarının karşılaştırılarak analizi yapılmıştır. Çalışma kapsamında Ocak ayı güç oranının en yüksek olduğu yıl 2006, en düşük olduğu yıl ise 2008 olduğu görülmüştür. Bu bağlamda 2006 yılı en yüksek, 2008 yılı ise en düşük oranda Ocak ayı anomalisine sahip yıllar olmuştur. 2008 yılında ülkemizde yaşanan finansal krizlerin etkisiyle endeksin yıllık ortalama getirilerinin azalması sonucunda oranın düşük çıktığı söylenebilir. Bu sebeple yıllık ortalama getirilerinde artış olduğu yıllarda Ocak ayı anomalisi güçlü oranda hissedilirken, yıllık ortalama getirilerinin düşük olduğu yıllarda Ocak ayı anomalisinin mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Yıllık ortalama getirileri ile Ocak ayı anomalisi arasında paralel bir ilişki olduğu söylenebilmektedir. 2007, 2010 ve 2013 yıllarından sonra güç oranının azalan bir seyir izlemesi piyasanın etkinliğinin arttığını ve Ocak ayı anomalisinin etkisinin azaldığını göstermektedir. 2008, 2009, 2011, 2014 ve 2016 yıllarından sonraki yıllarda güç oranının artan bir seyir izlemesi piyasa etkinliğini azaltarak Ocak ayı anomalisinin etkisinin artış gösterdiğini ifade etmektedir.

Ocak ayı anomalisinin endekste mevcut olduğu görülmektedir ancak Nisan ayı getirilerinin diğer tüm ayların getirilerinden fazla olduğu tespit edilmiştir. İncelenen dönemde toplamda beş ayda (Ocak, Mart, Nisan, Temmuz ve Ekim) diğer aylara göre getirilerin fazla olması sebebi ile piyasanın etkin olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak 11 yıllık dönemin %81,8 'inde Nisan ayı güç oranı, %72,2'sinde Temmuz ve Ekim ayı güç oran ve %63,6'sında Ocak ve Mart ayı güç oranı 1'den büyük bulunmuştur. Bu aylarda etkinin pozitif yönde olduğu ve piyasa ortalamasının üstünde getiri elde edildiği saptanmıştır. Mayıs, Eylül ve Aralık aylarının %45,4'ünde güç oranı 1' den büyük değer almıştır. Şubat ve Haziran ayında %36,3, Kasım ayında %27,2 ve Ağustos ayında %18,1'inde güç oranı 1'den büyük değer almıştır. Söz konusu aylarda 11 yıllık dönemin yarısından fazlası 1'den küçük değer aldığı için etkinin negatif yönde olduğu ve bu aylarda piyasa ortalamasının altında getiri elde edildiği tespit edilmiştir.

Ülkemizde BİST 100 endeksindeki şirketler birinci çeyrek, ikinci çeyrek, üçüncü çeyrek ve dördüncü çeyrek mali tablolarını Ocak, Mart, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında açıklamaktadır. Bu durum söz konusu aylarda getirilerin artış göstermesinin nedeni olabilir. Ayrıca Ocak ve Temmuz aylarında gelirlerde artış olması sebebi ile piyasadaki para hacminin artması, söz konusu aylardaki getirilerin artmasına yol açabilmektedir.

Yapılan çalışmanın sonuçlarına bakıldığında finansal piyasalardaki yatırımcıların, yatırımlarında ülkenin ekonomik durumunu, firma değerini, gelirlerindeki artışı, şirketlerin mali tablolarını göz önünde bulundurarak yatırımlarına yön verdiğini söylemek tam olarak mümkün olmamaktadır. 2008 ve 2011 yıllarında görülen ekonomik krizin Ocak, Mart ve Ekim ayı getirilerini azaltırken, Nisan ve Temmuz aylarındaki getirileri etkilemediği görülmüştür. 2008 ve 2011 yıllarında Nisan ve Temmuz güç oranları 1'den büyük değer alırken, Ocak, Mart ve Ekim aylarının 1'den küçük değer aldığı görülmüştür. Ekonomik göstergelere bağlı kalmayan yatırımcıların, irrasyonel davranışları, geçmiş tecrübeleri, ruhsal durumu, ön yargıları gibi unsurların getirilerindeki artış veya azalışı etkilediği söylenebilmektedir. Bu tür piyasalarda meydana gelen sapmalar yatırımcıların normalin üstünde getiri elde etmelerini sağlamaktadır. BİST'te farklı dönemlerde ve farklı endeksler için Ocak ayı anomalisine ilişkin yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu ile paralel sonuçlar elde edilmiştir. İncelenen dönemde BİST 100 endeksinde aylara ilişkin anomalilerden; Ocak ayı etkisinin mevcut olduğunu gösteren bulgular tespit edilmiştir. Mart, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında da endekste normalden fazla getiri sağlandığına yönelik bulgular saptanmıştır. Ancak bu aylarda görülen etkilerin sürekli olup olmadığı konusu kesin bir sonuç teşkil etmemektedir. Bu sebeple bütün ayların etkilerinin değerlendirilmesi için, bundan sonra yapılacak olan çalışmaların aynı endeksin farklı dönemlerinde veya farklı endekslerde yapılarak, elde edilen bulguların karşılaştırılması daha sağlıklı sonuçlara ulaşılması için önem teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDİOĞLU, Z. ve N. DEĞİRMENCİ; (2013), "İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Mevsimsel Anomaliler", Business and Economics Research Journal, 4(3), 55-73.
- ATEŞ, A; (2007), "Finansal Yatırımların Davranışsal Finans Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- AYTEKİN, S. ve Ş. SAKARYA; (2014), "Ocak Ayı Anomalisi: Borsa İstanbul Endeksleri Üzerine Bir Uygulama, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(23), 137-155.
- BALABAN, E.; (1995), "İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Ocak Ayı Etkisi, Ömer Hayyam Etkisi, Ümit Yasar Etkisi", Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği, No:9511, 231-252.
- BARAK, O; (2008), "İMKB'de Aşırı Reaksiyon Anomalisi ve Davranışsal Finans Modelleri Kapsamında Değerlendirilmesi", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), 207-229.
- BİLDİK, R; (2000), Hisse Senedi Piyasalarında Dönemsellikler ve İMKB Üzerine Ampirik Bir Çalışma, İstanbul, İMKB Yayını.
- BİLİR, H; (2018), "Ocak Ayı Etkisinin Türk Sermaye Piyasalarında Farklı BİST Endekslerine Göre Analizi", Sosyoekonomi, 26(36), 145-160.
- EGE, İ., E. E. TOPALOĞLU & D. COŞKUN; (2012), "Davranışsal Finans ve Anomaliler: Ocak Ayı Anomalisinin İMKB'de Test Edilmesi", Muhasebe ve Finansman Dergisi, (56), 175-190.
- ERDOĞAN, M. ve B. ELMAS; (2010), "Hisse Senedi Piyasalarında Görülen Anomaliler ve Bireysel Yatırımcı Üzerine Bir Araştırma", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (2), 1-22.
- ESTRADA, J.; (2001), "Lawand Behavioral Economics", Latin American Law and Economics Association Meetings, Sandiago, s: 2 – 6.
- GU, A.Y.; (2003), "The Declining January Effect: Evidences from The US Equity Markets", The Quarterly Review of Economics and Finance, (43), 395-404.
- GÜLTEKİN, M. & B. GÜLTEKİN; (1983), "Stock Market Seasonality International Evidence", Journal of Financial Economic, 12, 469-481.

- GÜNGÖR, B.; (2003), “Finans Literatüründe Anomali Kavramı ve Etkin Piyasalar Hipotezi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17(1-2), 109-133.
- KÜÇÜKSİLLE, E.; (2012), “İMKB Endekslerinde Ocak Ayı Etkisinin Test Edilmesi”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 53, 129-138.
- ÖZARI, Ç. ve K.K. TURAN; (2016), “Vadeli İşlem Piyasalarında Haftanın Günü ve Ocak Ayı Etkisi: Karşılaştırmalı Analiz (VIOB ve BİST)”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(42), 1604-1619.
- ÖZMEN, T.; (1997), Dünya Borsalarında Gözlemlenen Anomaliler ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Üzerine Bir İnceleme, SPK Yayınları, Ankara.
- RICCIARDI, V. and H. K. SIMON; (2000), “What is Behavioral Finance”, Business, Education and Technology Journal, 2 (2), 1-9.
- ROZEFF, M. S. and W.R. & KINNEY; (1976), “Capital Market Seasonality: The Case of Stock Returns”, Journal of Financial Economics, 3, 379-402.
- TEKİN, B.; (2016), “Beklenen Fayda ve Beklenti Teorileri Bağlamında Geleneksel Finans-Davranışsal Finans Ayrımı”, Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 2(4), 75-107.
- TURABOĞLU, T. ve N. TOPALOĞU; (2017), “Bir Etkin Piyasa Hipotezi Kavramı Olarak Anomaliler: Borsa İstanbul Üzerinden Aylara İlişkin Anomalilere Yönelik Bir Araştırma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26, 216-230.
- TUNÇEL, A. K.; (2012), İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Yılın Ayı Etkisi, Yönetim Bilimleri Dergisi, 10(19), 7-16.
- ÜNER, T. Ö.; (2008), “İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Takvim Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- YİĞİTER, Ş. ve K.S. ILGIN; (2015), “BİST-100 Endeksinde Ocak Ayı Anomalisinin Güç Oranı Yöntemiyle Test Edilmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30(2), 171-187.
- YİĞİTER, Ş. ve S.S. SARI; (2016), “2008-2014 Yılları Arasında BİST’te Haftanın Günü Etkisi”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17(1), 287-301.
- WACHTEL, S. B.; (1942), “Certain Observations on Seasonal Movement in Stock Prices”, Journal of Business, 15, 184-193.

Küresel Finansal Sistemin Değişim Potansiyeli

Prof.Dr.Abdulkadir KÖKOCAK
ÇEKO, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye
akokocak@akdeniz.edu.tr

ÖZET

Küresel fonların olağanüstü ölçeklere ulaşması, dijital teknolojinin ekonomik ve finansal yapının temel parametresi olması, ekonomik finansal mobilitenin sınırsız boyutlara ulaşması, blockchain gibi kripto paraların ortaya çıkması ve küresel fonları yöneten ve kontrol eden aktörlerin kontrolsüz ve sistem üzerinde dominant olması gibi baskın unsurlar yeni sistem arayışlarını ve ihtimallerini akla getirmektedir.

Finans çevrelerinde en çok tartışılan konuların başında yeni para biriminin ne olacağı sorusu gelmektedir. Yeni para biriminin olup olmayacağı, olacaksa ne nasıl olacak, bunun ne ölçüde olanaklı olacağı ya da kim ve hangi kurumsal yapı tarafından kontrol edileceği gibi sorular yeni finansal sistem arayışının kanıtları niteliğindedir.

Bu çalışmanın temel tartışma konusu olası yeni finansal sistem arayışları, gerekliliği, tartışılan alternatif sistemler ve bunların detaylarına ilişkin olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bretton Woods, Finansal yapı, yeni finansal sistem, kripto para, küresel fonlar

GLOBAL FINANCIAL SYSTEM'S CHANGE POTENTIAL

ABSTRACT

The dominant elements such as global funds reaching extraordinary scales, digital technology being the main parameter of economic and financial structure, economic financial mobility reaching unlimited dimensions, the emergence of crypto coins such as blockchain and controlling the global funds by the uncontrolled and dominant actors, it raises possibilities.

One of the most discussed issues in the financial circles is the question of what the new currency will be. Questions such as whether there will be a new currency, what will it be, what will be possible, or who and what institutional structure will be controlled, is a proof of the search for a new financial system.

The main subject of this study will be to look for possible new financial system, its necessity, the alternative systems discussed and the details of these.

KEY WORDS: Bretton Woods, Financial structure, new financial system, crypto money, global funds

Finansal Sistemin Sürdürülebilirliğinde Doğal Sermaye Riski Gölgesi

Dr.Öğr.Üy.Semra BANK
İşletme Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF

Prof.Dr. Halil İbrahim BULUT
İşletme Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF

ÖZET

Doğal sermaye biyo-çeşitlilik ve ekosistem ürün ve hizmetlerinin toplamını kapsayan bir tür sermaye çeşidi olup, firmaların faaliyette buldukları iş koluna göre doğal sermayeye bağımlılık dereceleri değişmektedir. Ancak, firmaların doğal sermaye kullanımları dolayısıyla ortaya çıkan ve doğal sermaye etkileri olarak da adlandırılan sera gazı emisyonları, hava kirleticileri, su kullanımı, çöp oluşturma, arazi kullanımı ve su kirleticileri şeklinde etkiler mevcuttur. Firmaların doğal sermaye kullanımlarının piyasalarda yeterince fiyatlandırılmaması ise, firmalarca doğal sermayeye verilen bu olumsuz etkilerin gün geçtikçe artmasına neden olmakta ve özellikle doğal kaynağa dayalı üretim yapan işletmelerin sürdürülebilirliğine risk oluşturmaktadır. Bu kapsamda mevcut çalışma, doğal sermayenin işletmeler için önemine vurgu yaparak, doğal sermaye riskini finansal kurumların kredi ve yatırım kararları ve finansal sistemin sürdürülebilirliği ile ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Sermaye, Doğal Sermaye Riski, Doğal Sermaye Maliyeti, Finansal Sürdürülebilirlik

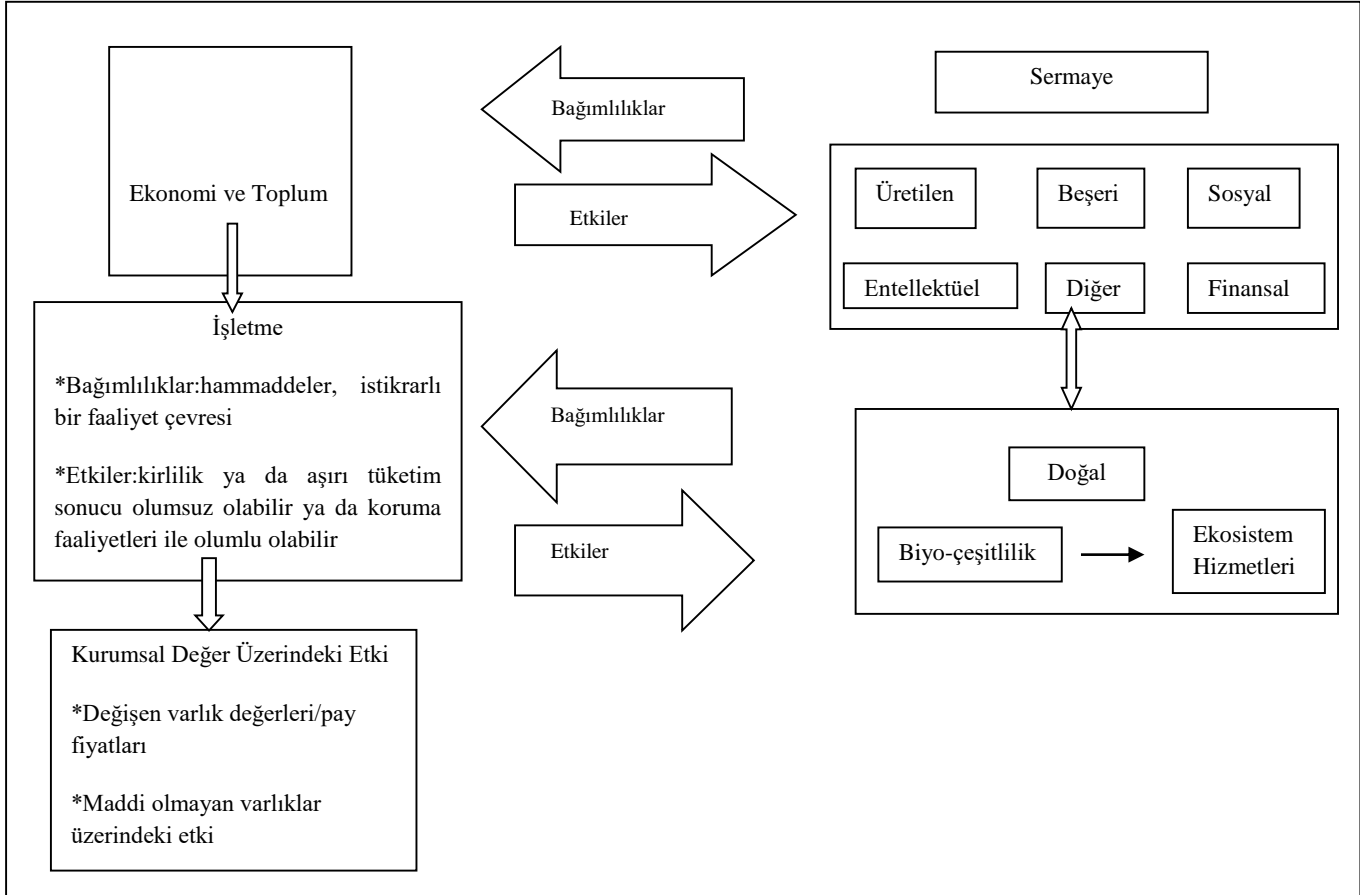
GİRİŞ: Doğal Sermaye- İşletmeler-Finansal Kurumlar İlişkisi

Doğal sermaye üretilen, beşeri, sosyal, entelektüel, finansal ve doğal olmak üzere 6 kategori altında toplanan bir sermaye türüdür. Doğal kaynaklardan sağlanan sermaye stoğu olarak da ifade edilebilen doğal sermaye (örneğin; biyolojik çeşitlilik ve fosil yakıtlar ve mineral depoları gibi jeolojik kaynakları içeren ekosistemler); global ekonomiye dayanak oluşturan ekosistem ürün ve hizmetlerini sunmakta ve işletmelere girdi ya da dolaylı faydalar sağlamaktadır (ACCA, 2012,s. 11).

Tablo:1 Doğal Kaynaklar	
Yenilenemeyen	Yenilenebilir
Mineraller, Metaller, Petrol, Kömür, Gaz	Su arıtımı ve düzenlemesi, toprak verimliliği, karbon depolama gibi yenilenebilir mal ve hizmet akımı sunan ekosistemler mevcudu

Kaynak: NCD, 2015; s.15

NCD (Natural Capital Declaration) doğal sermayeyi “ekonomiye dayanak oluşturan, işletmeye ve topluma girdiler ve doğrudan-dolaylı faydalar sağlayan yenilenebilir bir mal ve hizmetler akımını getiren ekosistemler bütünüdür” şeklinde tanımlamaktadır ve bu ekosistem mal ve hizmetleri işletmelerin çıkarma, üretim ve tüketim için bağlı oldukları doğal kaynakları ve faaliyet çevresini sunmaktadır (NCD, 2015: s.15).

Kaynak: ACCA, 2012, s.12.

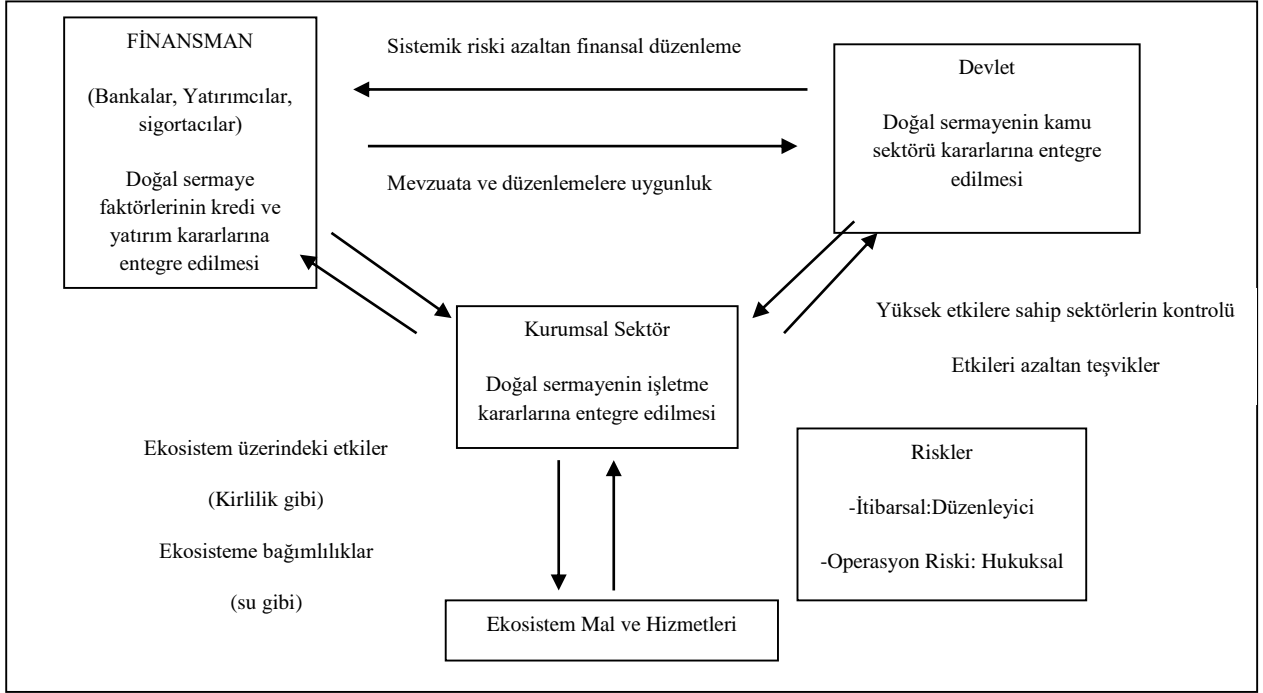
Üstteki şekil, doğal sermayenin biyo-çeşitlilik ve ekosistemler mevcudu olduğunu ve bu mevcudun ekosistem hizmetleri şeklinde çeşitli katkılar sağlayabildiğini göstermektedir (Hartmann, 2014: s.12). Diğer taraftan, şekilde gösterilen ilişki doğal sermaye, biyo-çeşitlilik ve ekosistem hizmetleri ile kurumsal değer arasındaki ilişkiyi de ortaya çıkarmakta; işletmelerin biyo-çeşitlilik ve ekosistem hizmetleri açısından doğal sermayeye ve bunlardan elde edilen ekosistem hizmetlerine bağımlı olduğu tespit edilmektedir (ACCA, 2012, s.11). Ancak, işletmelerin faaliyetleri ve çıktılarıyla doğal sermaye kaynaklarını etkileme (zarar verme) potansiyeline sahip oldukları dikkat çekmektedir (ACCA, 2012, s.11). **Doğal kaynaklara verilen zararlar (etkiler)** olarak tanımlayabileceğimiz bu dışsallıklar esas olarak **Sera Gazı Emisyonları, Hava kirleticileri, su kullanımı, çöp oluşturma, arazi kullanımı ve su kirleticileri** olarak gruplanabilmekte ve şirketlerin tedarik zincirleri yoluyla dolaylı olarak ya da kendi faaliyetleri yoluyla doğrudan ortaya çıkabilmektedir (Trucost (India), 2015, s.15; Trucost (Brazil), 2015, s. 20). Söz konusu etkiler geliştirilen varlık değerleri ya da azalan kar marjları gibi kurumsal değerlerde değişimler ortaya çıkararak pozitif ya da negatif şekilde olabilmektedir (ACCA, 2012, s.11).

İşletmelerin doğal kaynaklara bağımlılıkları ve doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkileri işletmelerin faaliyet türlerine göre farklılaşabilmektedir (NCD, 2015, s.19). Bununla birlikte, bir kısım (arazi, enerji ve su gibi kaynakların kullanımıyla ilgili) dışsal çevresel maliyetlerin (dışsalların) fiyatlandırılmasında genel bir başarısızlık mevcuttur ve bu dışsallıklar, ekonominin yanı sıra vergiler, enflasyon ve sağlık maliyetlerinin artması yoluyla toplum tarafından da içselleştirilen, işletme faaliyetlerinin genelde

üçüncü taraf maliyetleri ya da sosyal maliyetler olarak tanımlanmaktadır. Doğal sermayenin kullanan şirketlerce doğru fiyatlandırılmaması ya da piyasa aksaklıklarına yer veren mevzuatın olmayışı halinde, doğal kaynak tüketimi ve bozulmasının tırmanan maliyetleri bazı mekanizmalar aracılığı ile gelişmiş güzel içselleştirilmektedir (NCD, 2015,s. 19-20). Totalde doğal sermaye riskini oluşturan bu mekanizmalar doğrudan ya da tedarik zincirleri aracılığı ile dolaylı şekillerde olabilmektedir: (Trucost (Brazil), 2015,s.17; Trucost(India), 2015, s.11):

- **Operasyonel Riskler:** Potansiyel kar marjlarını düşürerek şirket operasyonlarının maliyetini artırma yönünde tehdit oluşturan risklerdir. Doğal sermayenin bozulmasından kaynaklanan operasyonel riskler karlılık üzerinde bir baskı oluşturarak şirket maliyetlerini artırabilmektedir.
- **Mevzuat/Düzenleme Riskleri:** Devletin sera gazı azaltım hedefleri gibi yasal ya da gönüllü taahhütlerindeki değişimlerden kaynaklanan risklerdir.
- **İtibarsal Riskler:** Şirketin ya da endüstrinin olumsuz kamu algısı yaratacak, gelir kaybına ve marka imajının zedelenmesine yol açacak faaliyetlere katılmasıyla ilgili risklerdir.
- **İklim Riskleri:** Küresel ısınma ve yolların ve nakliye altyapısının bozulması gibi faktörlerden kaynaklanan risklerin adaptasyonunu ve azaltımını kapsayan risklerdir.
- **Piyasa Riskleri:** Daha sürdürülebilir üretim uygulamalı ve sürdürülebilir tedarik zincirli mallar gibi tüketici tercihlerindeki değişimden kaynaklanan risklerdir.
- **Kaynak Tüketimi:** Girdi maliyetlerinin artması ya da kaynağın mevcut olmaması nedeniyle şirketin bağımlı olduğu kaynağın tükenmesiyle ilgili risklerdir.

Doğal sermaye maliyetlerinin yukarıda sıralanan faktörler kapsamında içselleştirilmesi şirketlerin kredi geri ödeme yeteneğini ve dağıtacağı hissedar getirilerini de etkileyeceğinden şirketlerin finansal kapasitesini etkileyecek ve söz konusu bu maliyetlerin finansal kurumlar için “*kredi ve yatırım riskleri*” oluşturmaya yol açabilecektir. Dolayısıyla, şirketin ya da sektörün ortaya çıkardığı doğal sermaye maliyetlerinin büyüklüğünün tespit edilmesinin önemli bir risk göstergesi olduğu ve bu risklerin kredi değerlemelerine ve yatırım kararlarına dahil edilebilmesi için doğal sermaye maliyetlerini içselleştirmeye yol açan faktörlerin neler olduğunun anlaşılması finansçılar için mühim bir konu olarak görülmektedir (Trucost(Brazil), 2015,s.11-12-16). Aşağıdaki şekil, ekosistem ürün ve hizmetleri ile başlayan bir adımla doğal sermayenin işletme kararlarına - kredi ve yatırım kararlarına- kamu sektörü kararlarına dahil edilmesi şeklinde bir üçleme kurarak doğal sermaye hesaplamalarının ve entegrasyonunun özel sektör-finansal kesim-devlet kanalıyla nasıl artırılabilirliğini göstermektedir.

Üstteki şekildeki gibi bir sistemik yapının varlığı ekosistem ürün ve hizmetlerinin, işletmelerin, finansal sistemin ve nihayetinde ekonominin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Ancak, teşkil etmiş olduğu bu öneme karşın doğal sermaye piyasalarda büyük ölçüde değeri değerlendirilmemekte ya da düşük değerlendirilmekte, bu durumda işletmeler kirlilik ve kaynak tüketimine yol açan faaliyetlerinin zararlarının (etkilerinin) bedelini ödemiş olmaktadır. Bu kapsamda, doğal sermaye talebindeki artışa karşın, çevresel bozulma ve kuraklık gibi nedenlerden kaynaklanan arzdaki düşüş doğal kaynak kısıtlarına neden olmakta ve nihayetinde, kıt ve fiyatlandırılmayan doğal sermayenin istismar edilmesi riski giderek büyümektedir. Buradan hareketle, bedeli ödemeyen bu dışsallıklara karşın “kirleten öder” düzenlemesinin tanıtımıyla piyasa aksaklıklarını düzeltmek devletin yararına olacaktır. Ayrıca, bu durum, çevresel mevzuatın ve piyasaya dayalı araçların artmasına da yol açacaktır. Söz konusu düzenlemeler çevresel zarara sebep olan işletmelerin doğal sermaye maliyetlerini içselleştirmelerine ve kirlenmeye neden olan faaliyetlerinin karlılığını düşürmelerine yol açacaktır (Trucost(Brazil), 2015,s.11).

LİTERATÜR: DOĞAL SERMAYE RİSKİ ve FİNANSAL KURUMLAR

Literatürde doğal kaynaklara ilişkin araştırmalar yapılmasına karşın, doğal sermaye riski ve finansal kurumları birleştiren ampirik araştırmaların son yıllarda yapılmaya başlandığı ve mevcut olan kısıtlı sayıdaki araştırma sonuçlarının/raporlarının genelde doğal sermaye değerlendirmeleri yapan bazı girişimlerce hazırlandığı ve yayımlandığı gözükmektedir. İlk olarak, global finans odaklı bir girişim olan ve finansal sektördeki çevresel risk yönetimini geliştirme yolunda büyük bir proje yürüten NCD 2015 yılında yürütmekte olduğu proje ile ilgili bir ön çalışma yayınlamıştır. Bu ön çalışmada, finansal kurumların kredi ve yatırım kararlarının içerdiği doğal sermaye riskinin artık daha fazla farkında oldukları ve bu riskleri anlama ve değerlendirmede yeterli araçlara sahip oldukları; finansal kurumların, müşterilerinin/yatırım yaptıkları şirketlerin doğal sermaye performanslarının kredi riskine nasıl dönüştüğünü anladıklarını ve finansal kurumların kredi riski değerlendirmelerine doğal sermaye riskini dahil edecek yaklaşım ve metotlara ulaşabildikleri ortaya koyulmuştur. İkinci olarak, Trucost’un 2013 yılında TEEB for Business Coalition adına üstlenmiş olduğu araştırmada, global ekonomide tarım,

ormancılık, balıkçılık, madencilik, petrol ve gaz çıkarımı ve hizmetler sektörlerince ve bazı üretim sektörlerince (çelik, çimento kağıt gibi) tüketilen fiyatlandırılmamış doğal sermaye değeri parasal değerlerle tahmin edilmektedir. Buna göre; araştırmaya dahil edilen başlıca üretim ve işleme sektörlerinin totalde 7.3 Trilyon \$ fiyatlandırılmamış doğal sermayeleri olduğu, fiyatlandırılmayan doğal sermaye maliyeti büyüklüğünün en fazla sera gazı emisyonlarından (%38) sonrasında su kullanımından kaynaklandığı ortaya koyulmuştur. Doğal sermaye maliyetinin en fazla olduğu sektör-bölge ve etkinin ise, Doğu Asya'daki kömüre dayalı enerji üretimine bağlı sera gazlarından kaynaklandığı vurgulanmıştır.

Bir diğer çalışmada ise, Trucost 2015 yılında, Brezilya ve Hindistan için Girdi-Çıktı modelini kullanarak, sektörel doğal sermaye bağımlılıklarının ve etkilerinin (Sera gazı emisyonları, hava kirleticileri, su kullanımı, çöp oluşturma, arazi kullanım değişimi ve su kirleticileri) buna bağlı olarak doğal sermaye maliyetlerinin araştırıldığı ve nihayetinde finansal kurumların (bankalar ve kurumsal yatırımcılar olarak emeklilik fonları) kredi ve yatırım portföyleri dolayısıyla maruz kaldıkları doğal sermaye riskini ortaya koyan/haritalandırılan araştırmalarına ait iki rapor yayınlamıştır. Bu araştırmalarda, Brezilya finansal sisteminin doğal sermaye riski maruziyetinin oldukça büyük olduğu, Brezilya bankalarının emeklilik fonlarına göre doğal sermaye riskine iki kat daha fazla maruz kaldıkları; bankaların doğal sermaye riskine otlak, tarım, balıkçılık ve yiyecek-içecek finansmanlarında, emeklilik fonlarının ise en çok yiyecek ve içecek şirketlerine yaptıkları yatırımlar dolayısıyla maruz kaldıkları; Hindistan bankalarının ise, gıda işleme ve demir ve çelik imalatı gibi sektörlerin yanı sıra tarım ve elektrik üretimi sektörleri gibi doğal sermaye yoğun sektörlere verdikleri krediler dolayısıyla özvarlık yatırımcılarına göre daha fazla doğal sermaye riskine maruz kaldıkları belirtilmektedir.

Yukarıda açıklanan raporların haricinde, literatürdeki bir kısım çalışmanın doğal sermayenin değeri ya da doğal sermaye değerlendirme yöntemlerini açıklayan nitelikte olduğu gözükmektedir. Örneğin, Hartmann (2014), doğal sermayenin tanımlamasına, ekonomik değerlemesine, mevcut muhasebe standartları ve mevzuatla ilişkisine ve uygulamadaki doğal sermaye değerlemelerine açıklamalar getirdiği çalışmada, Puma'nın PwC ve Trucost'dan danışmanlık olarak yayınlamış olduğu dünyanın ilk Çevresel kar ve zarar hesaplamasına yer vermiştir. Tani (2014) ise, mevcut ulusal gelir ölçümlerinin ekonomik faaliyetlerin bir sonucu olarak doğal sermaye varlıklarına verilen zararı ya da bu varlıkları tüketimini tam olarak hesaplamadığını, hem doğal sermaye hem de doğal sermaye hesaplama konseptinin tanıtımıyla doğal sermaye ölçümlerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Caldecott ve McDaniels (2014), UNEP Inquiry için hazırlamış oldukları ön çalışmada finansal sektörün neden çevre ve çevreyle ilgili risklerle ilgilenmesi gerektiğine; söz konusu konuların yönetiminde finansal sisteme engel olabilecek başlıca engellerin neler olduğuna ve bu konularda uluslararası çalışma yapan araştırmacı ve organizasyonların tanımlanmasına odaklanmıştır.

Diğer taraftan, bir kısım çalışmaların ise, doğal sermaye riskini muhasebenin önemlilik kavramı altında incelemiş oldukları gözükmektedir. Bu çalışmalardan, ACCA,FFI ve KPGM (2012), önemlilik konseptini ve bu konseptin yönetim ve bildirim konularını tanımlamada nasıl kullanıldığını araştırmıştır. Hedef kitle olarak muhasebe profesyonellerini ve işletme yöneticilerini seçmiş olduğu çalışmada, doğal sermayenin bir işletme konusu olarak artan önemini hangi önemlilik tanımının yansıttığını araştırmıştır. Araştırma sonucunda biyo-çeşitlilik ekosistem hizmetlerine yönelik algının muhasebe profesyonelleri arasında değiştiğini, mevcut durumda yapılan biyoçeşitlilik ekosistem hizmetleri bildirimlerinin risk yönetimi açısından kısıtlı bilgi verdiğini, mevcut finansal raporlama ve bildirim standartlarının biyo-çeşitlilik ekosistem hizmetleri konularına uygulanabileceğini tespit etmiştir.

ACCA,FFI ve KPGM (2013) tarafından hazırlanan bir diğer çalışma, önemlilik kavramının muhasebe standartları açısından tanımlamalarını yaparak, doğal sermaye hususunu kurumsal önemlilik ve risk değerlendirmelerine dahil etmenin şirketlere birçok açıdan fayda ve değer sağladığını belirtmektedir.

SONUÇ

Doğal sermaye işletmeler, finansal kurumlar ve finansal sistemin sürdürülebilirliği açısından oldukça büyük önem teşkil etmektedir. Ancak, işletmeler girdilerini ve gelecekteki getirilerini güvence altına alabilmeleri açısından doğal sermaye kullanımlarını/çevresel dışsallıklarını doğru fiyatlandırması gerekmektedir. Çünkü, uygun piyasa mekanizması olmaması durumunda fiyatlandırılmayan çevresel dışsallıklar (doğal sermaye maliyeti) bir takım mekanizmalarla içselleştirilmekte ve doğal sermaye riskini oluşturmaktadır. Bu riskin tarafı ise, söz konusu firmalarla kredi ve yatırım ilişkilerinde bulunan finansal kurumlardır. Diğer bir ifadeyle, firmalarca içselleştirilen doğal sermaye maliyetlerinin büyük boyutlara ulaşması bu firmaların kredi geri ödeme kabiliyetlerini ve gelecekteki getirilerini etkileyeceğinden finansal kurumlar için kredi ve yatırım riski teşkil etmekte; nihayetinde de finansal sistemin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir.

Bu açıdan, finansal kurumlarda doğal sermaye ve doğal sermaye riski algısının artırılması ve finansal kurumların doğal sermaye riskini kredi ve yatırım kararlarına dahil ederek firmaları doğal sermaye değerlendirmeleri yapmaya (çevresel kar ve zarar bildirimleri) yöneltmesi, finansal sistemin sürdürülebilirliği açısından oldukça mühim bir husustur.

KAYNAKÇA

- ACCA, FFI, & KPGM (2013). “Identifying Natural Capital Risk and Materiality”, <http://www.accaglobal.com/content/dam/accaglobal/PDF-technical/sustainability-reporting/natural-capital-materiality-paper.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2016).
- ACCA, FFI, & KPGM (2012). “Is Natural Capital a Material Issue”, <http://www.accaglobal.com/content/dam/accaglobal/PDF-technical/environmental-publications/natural-capital.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2016).
- Caldecott, B. ve McDaniels, J., (2014). “Financial Dynamics of Environment: Risks, Impacts and Barriers to Resilience”, Working Paper for UNEP Inquiry, <http://www.smithschool.ox.ac.uk/research-programmes/stranded-assets/UNEP-SSEE%20Working%20Paper%20-%20Financial%20Dynamics%20of%20the%20Environment.pdf>, (10.01.2016).
- Hartmann, T. (2014). “How Business Values Natural Capital”, <http://www.business-biodiversity.eu/global/download/7BSYYFGQIDSY-6242014124559-MRIRELADKC%7D.pdf>, (10.01.2016).
- NCD, (2015). “Towards Including Natural Resource Risks in Cost of Capital”, <http://www.unepfi.org/fileadmin/documents/NCD-NaturalResourceRisksScopingStudy.pdf>, (10.01.2016).
- Tani, D. (2014), “Measuring Natural Capital”, World Economics, 15 (4), 45-58.
- Trucost, (2013). “Natural Capital at Risk: The Top 100 Externalities of Business”, <http://www.trucost.com/published-research/99/natural-capital-at-risk-the-top-100-externalities-of-business>, (10.01.2016).
- Trucost, (2015). “Natural Capital Risk Exposure of the Financial Sector in Brazil”, <http://www.trucost.com/published-research/152/GIZ-Natural-Capital-Risk-Exposure-of-the-Financial-Sector-in-Brazil-Full-Report>, (10.01.2016).
- Trucost, (2015). “Natural Capital Risk Exposure of the Financial Sector in India”, <http://www.trucost.com/published-research/170/GIZ-natural-capital-risk-india>, (10.01.2016).

The Impact of the News on Banking Sector

Mustafa Nal

İktisat, Hitit Üniversitesi
Çorum, 19100, Türkiye

Fatih Cingöz

Bankacılık ve Finans, Hitit Üniversitesi
Çorum, 19100, Türkiye

Emre Özyerden

Maliye, Hitit Üniversitesi
Çorum, 19100, Türkiye

ABSTRACT

In this study, we investigate whether some announcements have influence on the volatility of banking and market indices (XBANK & BIST100) in Turkey. The data set consists of daily closing index values and spans the period from the beginning of January 2018 until the end of March 2019. Within this period, we track 109 announcements. Results suggest that markets do not respond in any meaningful way to the act of releasing information related to banking sector by the government while announcements concerning the economic indicators and the release of public information by credit rating agencies explain a portion of price volatility of XBANK and BIST100.

Key words: XBANK, BIST100, Announcements, News, Rating agencies.

INTRODUCTION

Governments, some private organizations and rating agencies regularly issue statistics related with the economy and release informational ratios or data that may lead to changes in the price of financial assets as market participants reassess the new announcements with regard to current condition (Bartolini et al,2008). As financial assets are inherently forward-looking, only new announcements should cause a reassessment to the asset prices (Andersson et al, 2009).

The aim of this paper is to analyse the impact of news sentiment on BIST 100 and BIST Banking Index (XBANK) and analyse the speed of that response meaning that we mainly investigate how quickly both indices react to announcements rather than the size of that response. We construct a set of news events that may influence the decision of investors and test market reactions as information arrives. Our sample spans the period from January 2018 to April 2019. Within this period, we track 109 announcements. These announcements is divided into four categories. Table 1 shows some news as an example for each category.

TABLE 1 : Examples of Event Types

Date	Event Type	Good	Bad	News
10.04.2018	1*	+		According to EY's Global Banking Outlook 2018 Report, The banks operating in Turkey will increase their investment budget by 27.8 percent.
17.01.2019	2*	+		Total deposits of the banking sector increased to 2 trillion 208 billion lira. Banking sector's credit volume increased by 13 billion 83 million lira and reached 2 trillion 489 billion 269 million lira.
15.11.2018	3	-		Fitch warned Turkey about recession; Fitch cut down the growth expectations for 2018 and 2019 with regard to Turkey's economy. It said that the currency crisis, high inflation and external financing conditions created an economic shock in 2019, which would lead the country to a recession.
11.09.2018	3*	+		According to credit rating agency Moody's, despite increasing uncertainties, many of the Turkish companies could cope with the risks of refinancing.
3.09.2018	4	-		CPI increased by 6.30 percent compared to the previous month.
20.04.2018	4*	+		Consumer confidence index increased by 0.8 percent compared to the previous month.

*Event Type:

(1) Events or news concerning the announcement given by the Turkey Government or other Agencies with regards to banking sector.

(2) Events or news concerning the banking sector.

(3) Events or news concerning the three rating agencies: S&P, Moody's and Fitch Ratings.

(4) Events or news concerning the economic data.

News are classified as good if it affects market sentiment positively, classified as bad if those that would adversely affect market confidence. Numbers of good and bad news classified in each event type is shown in table 2 below.

TABLE 2 : Numbers of Good and Bad News

Event Category		No. of cases
(1) Events or news concerning the announcement given by the Turkey Government or other Agencies with regards to banking sector.	Good news	11
	Bad News	3
(2) Events or news concerning the banking sector.	Good news	14
	Bad News	6
(3) Events or news concerning the three rating agencies: S&P, Moody's and Fitch Ratings.	Good news	2
	Bad News	10
(4) Events or news concerning the economic data.	Good news	23
	Bad News	40

We concentrate on Index of Consumer Prices (CPI), Industrial Production Index, Unemployment rate, The Consumer Confidence Index and Capacity Utilization Rate of the Manufacturing Industry as economic data.

LITERATURE REVIEW

Several studies examine the influence of news on financial markets. Table 3 summarizes some of the studies, methods used and results.

TABLE 3 : Literature Review

<i>Title</i>	<i>Author(s)</i>	<i>Summary</i>	<i>Method</i>	<i>Results</i>
Economic News and Bond Prices: Evidence from the U.S. Treasury Market	Pierluigi Balduzzi, Edwin J. Elton, T. Clifton Green (2001)	Investigation of the effects of scheduled macroeconomic announcements on prices, trading volume, and bid-ask spreads.	(OLS) regressions	Surprises explain a substantial portion of price volatility and that bid-ask spreads tend to revert quickly to their normal levels, suggesting that public information is rapidly absorbed into prices
Economic News and the Impact of Trading on Bond Prices	T. Clifton Green (2004)	Studies the impact of trading on government bond prices surrounding the release of macroeconomic news.	The approach is based on the price formation model of MRR	Significant increase in the informational role of trading following economic announcements, which suggests the release of public information increases the level of information asymmetry in the government bond market
How Economic News Moves Markets	Leonardo Bartolini, Linda Goldberg, Adam Sacarny (2008)	They explore how the release of new economic data affects asset prices in the stock, bond, and foreign exchange markets	They run a series of ordinary least squares (OLS) regressions	Bond yields show the strongest response and stock prices the weakest. News of stronger-than-expected growth and inflation generally prompts a rise in bond yields and the exchange value of the dollar
Which News Moves the Euro Area Bond Market?	Magnus Andersson, Lars Jul Overby, Szabolcs Sebestyen (2009)	They examine market responses to major macroeconomic announcements and ECB monetary policy releases.	(OLS) regressions	German bond markets tend to react more strongly to the surprise component. the numbers of German unemployed workers consistently have been known to investors before official releases

IMF programs, financial and real sector performance, and the Asian crisis	Ali M. Kutan, Gulnur Muradoglu, Brasukra G. Sudjana (2011)	They examine the impact of IMF-related news on both financial and real stock sector returns in Indonesia during the Asian crisis	Use the abnormal returns (AR) employ an event-study methodology	IMF actions tend to have smaller effect on the real sector than the financial sector during a crisis and IMF policy actions do not tend to turn a financial crisis into a full blown real crisis.
Şirketlere özgü haberlerin hisse performansına etkisi: BİST-30 şirketleri örneği	Kemal EYÜBOĞLU, Halil İbrahim BULUT (2015)	They analyze whether the news provides an opportunity to obtain abnormal returns, which news are announced by companies traded in BIST-30	Abnormal returns (AR) Event-study	Investors mostly react to announcements about operational, financial and restructuring news. Borsa Istanbul is not effective at semi-strongly form within the scope of efficient market hypothesis.
Sendikasyon kredisi kullanım duyurularının bankaların hisse senedi getirilerine etkisi	Haşmet SARIGÜL (2015)	The aim of this study is to investigate the effects of the loan announcements on borrowing Banks' stock returns in Borsa Istanbul over	Abnormal returns (AR) Event-study	The syndication loan announcements of the banks did not create significant abnormal returns in Borsa İstanbul
Macroeconomic news announcements and the role of expectations: evidence for US bond, stock and foreign exchange markets	Suk-Joong Kim, Michael D. McKenzie, Robert W. Faff (2003)	They investigate the impact of scheduled government announcements relating to six different macroeconomic variables on the risk and return of three major US financial markets	GARCH	Financial market volatility was found to have increased in response to some classes of announcement and fallen for others

METHODOLOGY & DATA

Data consist of the daily closing values of both indices (XBANK, BIST 100) from the beginning of January 2018 until the end of March 2019. Data on the indices is derived from Thomson Reuters Data Stream and news released are collected from Finnet. Daily close returns are computed as the natural logarithm of the ratio of successive closing index values.

The methodology used to estimate the response of indices to the announcements of each event type, we run a series of ordinary least squares (OLS) regressions. Equation of the model used is as below:

$$\ln b_{i,t} = \alpha + \beta_0 \ln b_{i,t-1} + \sum_{i=j=1}^{k,n} \beta_{ij} \text{news}_{ij}$$

$$\ln bank_t = \alpha + \beta_0 \ln bank_{t-1} + \sum_{i=j=1}^{k,n} \beta_{ij} news_{ij}$$

i = Moody's, S&P, CPI,.....

j = time

$$news = \begin{pmatrix} v_{11} & \cdots & v_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ v_{k1} & \cdots & v_{kn} \end{pmatrix}, v_{ij} \in \{-1,0,1\}$$

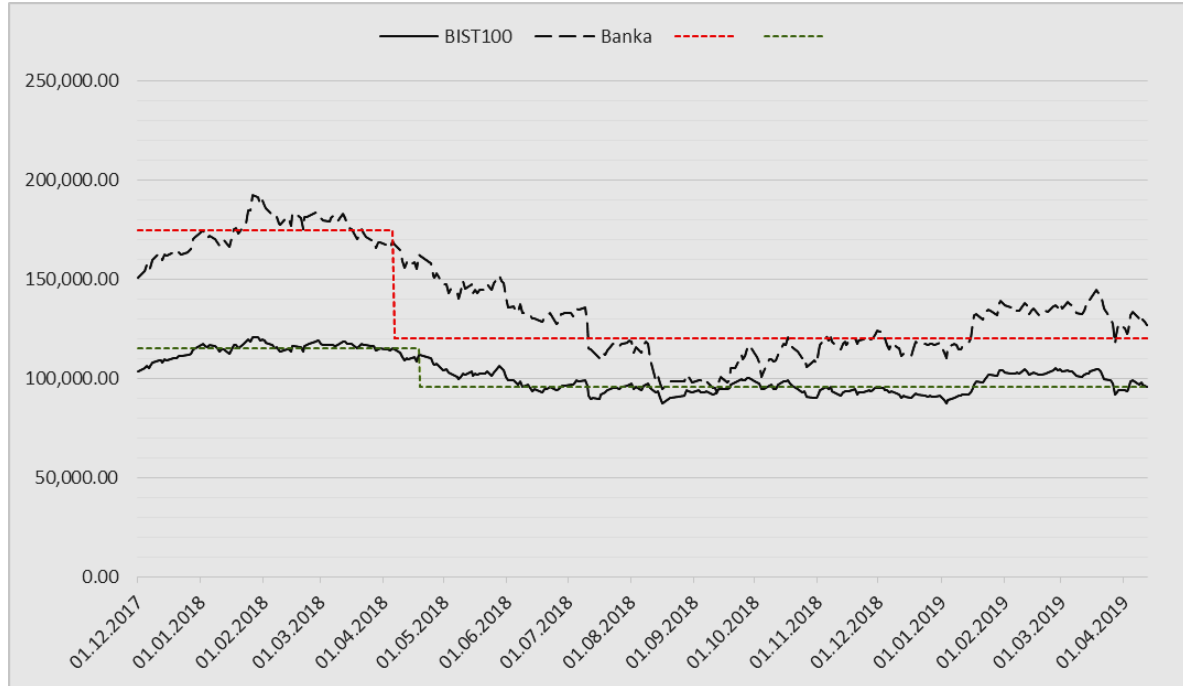
V is set to 1 if there is an announcement of good news, set to -1 in case of an announcement of bad news, and zero otherwise.

To evaluate the release of news in explaining volatility, we first study which event type have a significant effect on indices values. Grouping the announcements as an event type did not yield significant results and we found that markets do not respond in any meaningful way to the act of releasing information by the government. Therefore, we proceed the study by adding the news into the model separately. Specifically, we concentrate on how scheduled announcements relating to five different economic indicators (Index of Consumer Prices, Industrial Production Index, Unemployment rate, Consumer Confidence Index, Capacity Utilization Rate of the Manufacturing Industry) and public information revealed by three credit rating agencies (Moody's, S&P, Fitch Group) affect prices in two indices, BIST100 and XBANK. It should be noted that economic announcements take place on a monthly basis and the use of the terms 'positive' and 'negative' refer to the sign of the news estimate. Increase in unemployment rate is determined as bad news while a decrease in this rate refers to good news. Announcements of Industrial Production Index and Capacity Utilization Rate of the Manufacturing Industry are interpreted as good news if there is a growth for them and vice versa. Announcements with regards to monthly Index of Consumer Prices (CPI) which has influence on average annual inflation rate are evaluated as bad news if they enhance the average annual inflation rate and vice versa.

RESULTS & CONCLUSION

With the application of unit root test to the series, presence of unit root is detected for all variables. However, if a time series variable has a level breakpoint, ordinary unit root tests may suggest that a variable has a trend, which in fact is stationary. Therefore, we implemented the Zivot-Andrews unit root tests which allows for structural breaks and applied unit root test with regards to min-t criteria. We found two dates in which t statistic is minimized. Due to the tests, we explore that structural break occurred on 18 April 2018 for BIST 100 and on 05 April 2018 for BIST Banking Index. Dummy variables are included to analysis to capture these breaking dates.

FIGURE 1: Structural Breaks in Indices

We perform OLS regression and Table 4 provides the estimated results. The left panel summarizes the responses of the BIST100 to announcements of the economic indicators and of three credit rating agencies; in the right panel, the responses of the XBANK is provided.

TABLE 4: Regression Analysis Results

Variables	$BIST100 = \log y_t$		$XBANK = \log y_t$	
<i>intercept</i>	0,7223	$S.E = 0,1813$ $t = 3,9840$ $p = 0,0001$	0,3538	$S.E = 0,1312$ $t = 2,6963$ $p = 0,0074$
D_t	0,0107	$S.E = 0,0031$ $t = 3,4264$ $p = 0,0007$	0,0109	$S.E = 0,0048$ $t = 2,3006$ $p = 0,0220$
$\log y_{t-1}$	0,9371	$S.E = 0,0157$ $t = 59,3415$ $p = 0,0000$	0,9618	$S.E = 0,0112$ $t = 86,701$ $p = 0,0000$
u_t^{news}	0,0102	$S.E = 0,0043$ $t = 2,3356$ $p = 0,0201$	–	–
q_{t-1}^{news}	0,0082	$S.E = 0,0036$ $t = 2,2788$ $p = 0,0233$	–	–
π_{t-5}^{news}	0,0094	$S.E = 0,0036$ $t = 2,6059$ $p = 0,0096$	0,0172	$S.E = 0,0064$ $t = 2,6932$ $p = 0,0074$
$moody's_{t-2}^{news}$	0,0172	$S.E = 0,0075$ $t = 2,2898$ $p = 0,0227$	0,0367	$S.E = 0,0134$ $t = 2,7427$ $p = 0,0064$

$fitch_{t+2}^{news}$	0,0185	$S.E = 0,0066$ $t = 2,8092$ $p = 0,0053$	0,0215	$S.E = 0,0115$ $t = 1,8638$ $p = 0,0632$
$S\&P_{t+1}^{news}$	0,0235	$S.E = 0,0092$ $t = 2,5603$ $p = 0,0109$	–	–
$S\&P_{t+4}^{news}$	0,0215	$S.E = 0,0092$ $t = 2,3411$ $p = 0,0198$	0,0687	$S.E = 0,0162$ $t = 4,2394$ $p = 0,0001$
Adj_R^2	0,97		Adj_R^2	0,98

In the Table 4, q represents the announcements related with Manufacturing Industry, π determines the announcements related with CPI. News data concerning unemployment rate is represented by u , whereas d indicates the dummy variables.

Due to the results, information in the unemployment rate news is reflected by the market instantly and measure the role of public information in explaining volatility of BIST 100. In other words, market participants actively watch the info of unemployment rate to help determining the influence of this economic information on BIST100. The market respond with one day lag to news related manufacturing industry while the responses to inflation rate news happens within five days lag. Announcements of Moody's has influence on BIST 100 with two days lag. Surprisingly, we found that adjustment to the price of BIST100 generally occurs within one or two days before the related announcements of S&P and Fitch. We found statistically insignificant results for the influence of the information in the unemployment rate news and manufacturing industry on banking sector. Announcements of S&P has no also significant impact on banking index. Similar results for the other informational sources is experienced for XBANK as found for BIST100.

As a conclusion, we find that these markets do not respond in any meaningful way to the act of releasing information related to banking sector by the government. Our results suggest that announcements regards to some economic indicators explain a portion of price volatility of indices and the release of public information by credit rating agencies also generates an uncertainty regarding prices generally before the announcements.

KAYNAKÇA

Balduzzi P., Elton E. J., & Green T. C. (2001). Economic News and Bond Prices: Evidence from the U.S. Treasury Market. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 36, 523-543.

Green, T. C. (2004). Economic News and the Impact of Trading on Bond Prices. *The Journal of Finance*, 59 (3), 1201-1233.

Bartolini L., Goldberg L., & Sacarny A. (2008). How Economic News Moves Markets. *Current Issues in Economics and Finance, Federal Reserve Bank of New York*, 14 (6).

Andersson M., Overby L. J., & Sebestyen S. (2009). Which News Moves the Euro Area Bond Market? *German Economic Review*, 10(1), 1–31.

Kutan A. M., Muradoglu G., & Sudjana G. (2011). IMF programs, financial and real sector performance, and the Asian crisis. *Journal of Banking & Finance*, 36, 164-182.

Eyüboğlu K., & Bulut H. İ. (2015). Şirketlere özgü haberlerin hisse performansına etkisi: BİST-30 şirketleri örneği. *UIİİD-IJEAS*, 2016 (16), 113-138.

Sarıgül H. (2015). Sendikasyon kredisi kullanım duyurularının bankaların hisse senedi getirilerine etkisi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12 (7), 113-129

Kim S., McKenzie M. D., & Faff R. W. (2003). Macroeconomic news announcements and the role of expectations: evidence for US bond, stock and foreign exchange markets. *Journal of Multinational Financial Management*, 14, 217-232.

Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının Merkez İlçe Ekonomisine Katkısı: Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Analiz

Nihat Egemen EMNİYET
Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı

Dr.Öğr.Üyesi Neslihan KOÇ
Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü

ÖZET

Üniversiteler türlü işlevlerine ek olarak, buldukları kentin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına ilişkin mühim tesirlere sahiptir. Günümüzde her ilde üniversiteler mevcuttur. Üniversitelerin illerdeki ekonominin canlılığına katkısı yadsınamaz. Bu nedenle bu araştırma perspektifinde harcamaların dağılımları önemlidir. Bu araştırma Çorum, Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine anket uygulanmıştır. Çalışmada İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin aylık ortalama 613,64 TL Harcama yaptıkları gözlenmiştir. Bu sonuç bakımından Hitit Üniversitesi bünyesinde 2016-2017 yılında eğitim alan 3.327 Öğrencinin toplamda Çorum Merkez ilçe ekonomisine yaklaşık bir yıl süresince 18.374.354,4 TL katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak Çorum İl merkezi dışında öğrencilerin aylık ortalama 210,38 TL harcama yaptıkları gözlemlenmiştir. Çorum İl merkezi dışında yıllık toplam harcama 6.030.220,77 TL'dir.

Anahtar kelimeler: Öğrenci Harcamaları, Hitit Üniversitesi, Ekonomik Katkı.

The Contribution of University Student's Expenses to Central District Economy: The Case of Student of Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hitit University

ABSTRACT

The universities have diversified influence which they are founded of city together with they have significant effect concerning construction of economic, social and cultural. Nowadays the universities exist in every city. The contribution of universities to the vitality of economies in the province can not be denied. Therefore, in this research perspective, the distribution of expenditures are important. In this research, questionnaire has been used for student of the Faculty of Economics and Administrative, Hitit University. It has been seen in this study that such students have spent 613,64 TL average per month. In point of that result it is claimed that 3327 students who study at Hitit University between 2016 and 2017 contribute to economy of Çorum central district approximately 18.374.354,4 TL. In addition to that Apart from Çorum central district, it was observed that students spent an average of 210.38 TL per month. Total annual expenditure made outside Çorum central district is 6.030.220,77 TL.

Keywords: Student Expenses, Hitit University, Economic contribution.

Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Boyutları

Havvanur KARA

Yüksek Lisans Öğrencisi

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çorum, Türkiye

ÖZET

Ekonomilerde kayıt dışı işlemler pek çok ülkenin ortak sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayıt dışı ekonomi genel olarak kamu otoritelerinin bilgisi ve denetimi dışında yer alan her türlü ekonomik işlemler ya da faaliyetler olarak adlandırılmaktadır. Bu faaliyetler yasal ve illegal olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Devletin amacı vergi kaybına ve bir çok olumsuzluğa yol açan kayıt dışı ekonomiyi önlemek ya da kayıt altına almaktır.

Çalışmada kayıt dışı ekonominin tanımına, olumsuz etkilerine, ortaya çıkış nedenlerine, özelliklerine, kara para ile ilişkisine, kayıt dışı ekonomiyle ilgili faaliyetlere, ülkemizde kayıt dışı ekonominin boyutlarına değinilmiştir. Ayrıca kayıt dışı ekonomi ve büyüme ilişkisi Granger Nedensellik Analizi ile test edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kayıt dışı ekonomi, vergi kaybı, kayıt dışı ekonomi boyutları, kara para, kayıt dışı istihdam

ABSTRACT

Unregistered transactions in economies are the problems of many countries. The informal economy is generally referred to as any kind of economic transactions or activities outside the knowledge and supervision of the public authorities. These activities are divided into two groups as legal and illegal. The purpose of the state is to prevent or record the informal economy that leads to tax loss and many negativities.

In the study, the definition of the informal economy, its negative effects, the reasons of its emergence, its characteristics, its relation with the black money, the activities related to the informal economy and the dimensions of the informal economy in our country are mentioned. In addition, the relationship between informal economy and growth has been tested by Granger Causality Analysis.

Key Words: Informal economy, tax loss, informal economy dimensions, black money, informal employment

GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi, genel çerçevede kamu otoritelerinin bilgisi ve denetimi dışında yer alan her türlü ekonomik işlemler şeklinde tanımlanabilir. Bu tür işlemler, üretim faktörlerinden sermaye üzerinde olabildiği kadar emek faktörü için de söz konusu olabilmektedir. Nitekim kayıt dışı ekonomi, çalışma hayatı bağlamında sosyal güvenlik yasalarına aykırı işçi çalıştırılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı istihdam, bir ülkede çalışmakta olan nüfusun resmi istihdam göstergelerine yansıtılmayan kısmı olarak tanımlanabilir. Ayrıca ilgili mevzuata göre bildirilmesi zorunlu olduğu halde bildirilmeyen istihdam da dar anlamda kayıt dışı istihdam olarak adlandırılmaktadır (Bağırzade, 2012:214).

1970’li yıllardan itibaren üzerinde durulmaya başlanan kayıt dışı ekonomi kavramı konusunda araştırmacıların kabul ettiği ortak bir tanım bulunmamaktadır. Buna karşın kayıt dışı ekonomi; gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan ve bilinen istatistiki yöntemlere göre tahmin edilemeyen, vergi ve diğer kanunlardan kaçmaya yönelik beyan edilmeyerek kayıtlara geçmeyen gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler olarak tanımlanabilir (Kızılot ve Çomaklı, 2004:12). Ya da kayıt dışı ekonomi denilen olgu, devletin resmi GSYH tahminlerine yansımaya engel gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerdir. Bu anlamda, ancak daha bilimsel olarak kayıt dışı ekonomi, “resmi GSYH’yi tahmin etmek için kullanılan mevcut istatistiksel yöntemlerce ölçülemeyen ve bu sebeple resmi GSYH hesapları dışında kalan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler” ekinde tanımlanabilir (Yılmaz, 2006:26).

Vergisel olarak ise kayıt dışı ekonomiyi hiçbir belgeye bağlanmayan veya içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik olayların tamamıdır. Ayrıca kayıt dışı ekonomi kavramı yerine aynı anlamı ifade eden gizli ekonomi (hidden economy), elaltı ekonomisi (clandestine economy), paralel ekonomi (parallel economy), görünmez ekonomi (invisible economy) gölge ekonomi, illegal ekonomi, beyan dışı ekonomi gibi kavramlar da kullanılmaktadır (Önder, 2001:241).

Schneider (1986)’a göre kayıt dışı ekonomi, katma değere katkıda bulunan ve millî muhasebe geleneklerine göre millî gelire dâhil edilmesi gereken, ancak hâlihazırda kaydedilmemiş bulunan tüm ekonomik faaliyetlerdir (Erku ve Karagöz, 2009:128).

Bir başka ifadeyle kayıt dışı ekonomi resmi kayıtlara girmeyen, kanuni belgelerle belgelendirilmeyen, yetkili kamu organlarının kontrol edilemeyen ve millî gelir hesaplarında dikkate alınmayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tamamıdır.

Kayıt dışı ekonomi kavramı ile iki durum anlatılmaktadır: meşru olmayan faaliyetlere dayalı gelir ve servetler, ikincisi vergi dışı kalmış gelirlerdir.

Bir faaliyetin kayıt dışı olarak nitelendirilebilmesi için fiilen gerçekleşmiş ekonomik faaliyetlerin kayıtlarının tutulmaması ya da eksik tutulması aynı zamanda kamu idarelerinin denetimi dışında kalması gerekmektedir (Sarılı, 2002:45). Ekonomik faaliyetlerin kayıtlarının tutulmaması ya da eksik tutulması ekonomik büyüme, işsizlik, gelir dağılımı gibi makro ekonomik değişkenlerin doğru tespit edilememesi ve ekonomik sorunlarla mücadele konusunda doğru teşhisin konulmasına neden olacaktır. Sonuç olarak yeni strateji ve politikaların belirlenmesini güçleştirecektir (Önder, 2001:242).

Toplumda bireyler daha fazla gelire sahip olmak adına, ekonomik faaliyetlerinin tümünü veya bir kısmını kayıt dışında tutarak bu faaliyetlerden elde ettikleri kazançları üzerinden vergi ödememektedir. Sonuçta vergi ödeyen mükelleflerden daha fazla harcanabilir gelir elde etmiş olmaktadır (Sarılı, 2002:38).

İşsizlik ve vergi oranlarının yüksekliği, ücret gelirleri üzerindeki mali yük, vergi denetimindeki etkinsizlik, sıklıkla başvuru mali aflar ve af beklentileri, mali mevzuatın karmaşık yapısı kayıt dışı ekonominin başlıca sebepleri arasında gösterilebilir. Ayrıca nüfus artışı ile birlikte, metropol niteliği kazanan yerleşim yerleri ortaya çıkan sorunlar giderek ağırlaşmakta, bu durum yeni değer yargılarının oluşmasına ve yasalara itaat eğiliminin azalmasına yol açmaktadır (Candan, 2007:9).

Türkçe kayıt dışı ekonomi kavramını ilk kez kullanan ve Türkiye’de bu konuda önemli çalışmalara imza atan Prof. Dr. Osman Altuğ , kayıt dışı ekonomi kavramı hakkında “Vergisel anlamda kayıt dışı ekonomi, vergi kaçırma veya vergiden kaçınma güdüsü ile vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılan faaliyetler bütünüdür” ifadelerini kullanmaktadır (Altuğ ,1999:48).

Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, 2008-2010 yıllarını kapsayan “Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Stratejisi Eylem Planı”nda ise; “Kayıt dışı ekonomi, devletten gizlenen, kayda geçirilmeyen/geçirilemeyen ve bu sebeple denetlenemeyen faaliyetler olarak tanımlanabilir” denilmektedir (GİB, 2009:3).

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖZELLİKLERİ

- Nizamsızdır. Yani işçiler, işverenler, satıcılar vs. kanuna boyun eğmemektedirler.
- Kayıt dışı ekonomik işlemler vergilendirilmemişlerdir. İşçi ücretlerinden gelir vergisi stopajı yapılmaz, sosyal sigorta primleri tahakkuk ettirilmez, ödenmez. Her seferinde hükümetin gelir kaybı çok büyük boyutlara ulaşır.
- Bu işlemler ölçülmezler. Bu faaliyetler hükümete bildirilmediği için ekonomiyle ilgili resmi istatistiklere direkt yansımaz. Devlet üretim faaliyetlerinin hacmini doğru olarak hesaplayamaz.

KAYIT DIŞI EKONOMİK FAALİYETLERİN KAPSAMI

Kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisinde yer alan ve birbirinden farklılık gösteren unsurlar, gelir elde edenler açısından üç grupta toplanabilir. Bunlar;

- Yeraltı ekonomisi (veya yasadışı faaliyetler),
- Yarı kayıtlı ekonomi,
- Hiç kayıtlara girmeyen ekonomidir.

Yukarıda sayılan üç unsurun ortak özelliği; gelir elde edenlerin, elde ettikleri gerçek gelirlerinin bir kısmını veya tamamını kayda geçirmiyor ve bu gelirler üzerinden de ödemesi gerekenden daha az vergi veya hiç vergi ödemiyor olmalarıdır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi kavramının da en önemli özelliğinin, unsurlarına konu olan kişilerin vergiyi olması gerekenden az ödemesi veya hiç ödemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır(Önder, 2012:7-12).

Altuğ’a göre ise kayıt dışı ekonomi kapsamına giren faaliyetler genel olarak aşağıdaki gibi tasnif edilebilir;

- Vergi ödememek amacıyla muhasebe kayıtlarında yer almayan ve maliye idaresinden saklanan işlemler. (Fatura ve benzeri belge kullanmaksızın yapılan mal veya hizmet alım satımı, sahte muhteviyatı itibarı ile yanıltıcı belgelerle yapılan mal ve hizmet alım satımı, herhangi bir şekilde kaydı tutulmayan ve miktarı bilinmeyen vergiden muaf veya müstesna kazanç ve iratlar, menkul veya gayrimenkul sermaye iratlarının hiç beyan edilmemesi veya eksik beyan edilmesi v.b.)
- Yasadışı olması nedeniyle maliye idaresine bildirilmeyen işlemler (Kaçakçılık, uyuşturucu ticareti, fuhuş, kumar, tefecilik, hırsızlık, yolsuzluk vb. faaliyetler)
- Gümrük vergisini az ödemek için noksan beyan olunan ihracat ve ithalat işlemleri
- Piyasaya intikali gerekmeyen ve evlerde aile fertlerinin yaptıkları faaliyetler (tarımsal faaliyetler, tamirler, ev işleri v.b.)
- Aile bütçesine direkt katkı sağlayan küçük çaplı faaliyetler (Çocuk bakıcılığı, ev temizliği, özel ders verme, part time çalışma karşılığı elde edilen gelirler v.b.)

Farklı bir sınıflandırma ise şöyledir:

- a) Yasal Olmayan Faaliyetler
 - a.a) Parasal İşlemler : Çalınmış eşya ticareti , uyuşturucu üretimi ve ticareti, fahişelik, kumar, kaçakçılık ..
 - a.b) Parasal Olmayan İşlemler : Uyuşturucu, çalıntı eşya ve kaçakçılık ürünlerinin takası, bireysel ihtiyaç için hırsızlık, kendi kullanımı için uyuşturucu üretimi ..

- b) Yasal Olan Parasal İşlemler
- a.a) Vergi Kaçırma : Yasal mal ve hizmet üretimi çerçevesinde kendi çalışmasından elde ettiği ücret, maaş gibi gelirleri göstermeme..
- a.b) Vergiden Sakınma : Çalışanları az gösterme, ödemeleri düşük gösterme..
- c) Yasal Olan Parasal Olmayan İşlemler
- a.a) Vergi Kaçırma : Yasal mal ve hizmet değişimleri..
- a.b) Vergiden Sakınma : Kendi işlerini kendisi yapma veya komşu ve benzeri kişilerden yardım alma..

KAYIT DIŞI EKONOMİ VE KARA PARA İLİŞKİSİ

Kara para yasadışı faaliyetler sonucu elde edilen para, mal veya değerler olarak tanımlanır. Ülkemizde yasadışı yollardan büyük miktarda gelir elde edilmektedir. Bu gelirlerin kaynağı genellikle uyuşturucu, silah kaçakçılığı, patlayıcı madde, kadın ve çocuk ticaretleridir.

Kara paraya yasal bir kazanç görünümü kazandırılmasına da kara paranın aklanması denir. Yasadışı faaliyetler sonucu ortaya çıkan kara para, aklama sürecinden sonra kayıtlı ekonominin parçası olmakta ve kara parayı meşrulaştırmak için bazen vergisini bile ödemektedirler.

Kayıt dışı ekonomi ve kara para arasındaki farklar şunlardır:

- Elde ediliş biçimleri farklıdır. Kara para sadece yasa dışı faaliyetler sonucu elde edilir. Kayıt dışı ekonomik değerler yasal faaliyetler sonucu da elde edilebilir.
- Gelir getirici faaliyetlerini kayıt dışı tutmak isteyenlerin temel amacı ödenmesi gereken vergi ve diğer kesintilerden kurtulmaktır. Kara para elde edenlerin amacı ise yasadışı yollardan elde ettikleri bu paraları yasalmiş gibi göstermektir.
- Kayıt dışı ekonomik işlemler daha bireyseldir. Kara para ise örgütsel faaliyetler şeklindedir.
- Kayıt dışı işlemler milli gelir hesaplamalarına dahil edilirken kara para işlemleri milli gelir hesaplamalarına dahil edilmez.
- Kayıt dışı ekonomi ile mücadele devletlerin kendi bünyesinde gerçekleştirilirken kara para ile mücadele uluslararası işbirliği gerektirir.
- Kayıt dışı ekonomiyi gerçekleştirenlerin tespiti halinde ilgililer sadece vergi cezalarıyla cezalandırılır. Kara parayı elde edenlerin tespiti halinde ise vergi cezalarından ayrı olarak ihlal ettikleri kanunlarda sayılan hapis ve para cezalarıyla cezalandırılırlar.
- Kayıt dışı ekonomiyi engellemek vergi idarelerinin görevidir. Kara paranın engellenmesinden ise iç ve dış adalet ve güvenlik birimleri sorumludur.

KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ORTAYA ÇIKARAN NEDENLER

Kayıt dışı ekonomiye yol açan nedenlerin bilinmesi, ekonomi içindeki payının asgariye indirilebilmesi açısından gerekli, etkin ve tutarlı tedbirlerin alınabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kayıt dışı ekonominin doğmasına ve genişlemesine neden olan faktörler; ekonomik ve mali faktörler, idari ve hukuki faktörler, sosyal ve psikolojik faktörler ve siyasal faktörlerden oluşmaktadır. Bu faktörlerin neler olduğunun incelenmesinde fayda vardır.

A. EKONOMİK VE MALİ NEDENLER

- a) Vergi Yüğü İle İlgili Nedenler
- Gelir Dağılımı Dengesizliği
 - Yüksek Girdi Maliyetleri
 - Yüksek İşgücü Maliyetleri
 - Vergiye Karşı Direnç

b) Enflasyon

- c)Ekonomik İstikrarsızlık ve Krizler
- d)Küçük İşletmelerin Yaygınlığı ve Kurumsallaşma Sorunu
- e)Tarım Sektörünün Ağırlığı
- f)Elektronik Ticaretin Yaygınlaşması
- B. İDARİ VE HUKUKİ NEDENLER
- a)Karmaşık Mevzuat ve Sık Yapılan Düzenlemeler
- b)Vergi Afları ve Muafiyetler
- c)Yolsuzluk ve Rüşvet
- d)Vergi Denetimleri
- e)Muhasebe ve Müşavirlik Hizmetlerinin Yetersizliği
- f)Kurumlar Arası Koordinasyon Eksikliği ve Hantal Bürokrasi
- g)Hamiline Belge Düzenleme
- C. SOSYAL VE PSİKOLOJİK NEDENLER
- a)Güven Sıkıntısı ve Bilinçsizlik
- b)Devlete Karşı Koyma Güdüsü
- c)Yardım Programlarından Yararlanma
- d)Kırdan Kente Göç ve Nüfus Politikası
- D. SİYASAL NEDENLER

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMSUZ ETKİLERİ

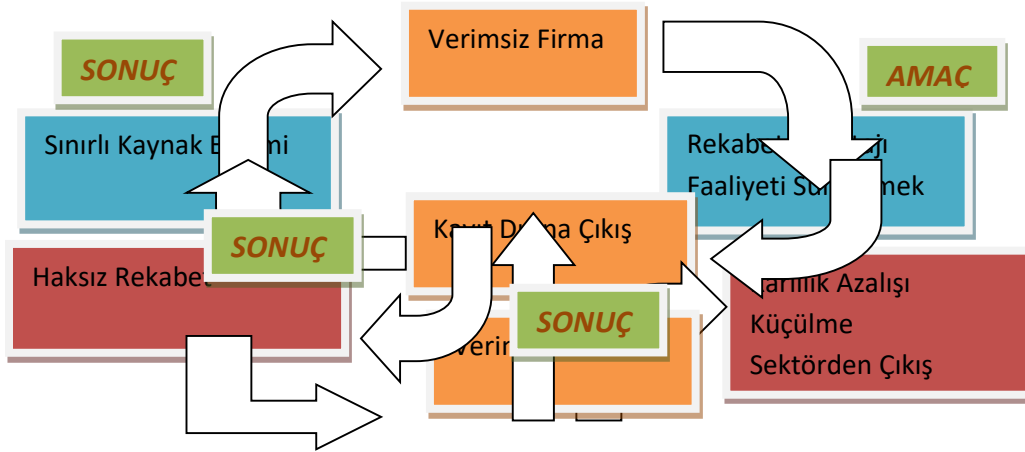
- Kayıt dışı ekonominin büyümesi kayıtlı ekonominin küçülmesi demektir. Kayıtlı ekonominin küçülmesi de vergi gelirlerinin azaltılmasına devletin yeni vergilere başvurmasına veya mevcut vergileri arttırmasına yol açar. Artan vergi yüküyle kayıt dışılığı teşvik ederek kısır döngüye neden olur. Vergi geliri azalan devletin iki seçeneği vardır. Borçlanma ve emisyonudur. Kayıt dışı işlemler nedeniyle ödenmeyen vergiler bütçe açığına yol açar. Açığı kapatılmak için devlet ya enflasyonu göze alarak para basar ya da borçlanmaya gitmek zorunda kalır. Yine vergi gelirlerinin azalması sonucu hükümet gerekli altyapı, sağlık, eğitim gibi yatırımlarını gerçekleştirilmede başarısız olacaktır.

Tablo 1: Vergi Türleri İtibariyle 2016 Yılı İnceleme Sonuçları

Vergi Türü	İncelenen Mükellef Sayısı	Rapor Sayısı	Bildirilen Matrah	Bulunan Matrah Farkı	Tarh Edilen Vergi	Ödenen Vergi	Matrah Fark (Yüzde)	Vergi Farkı (Yüzde)
Gelir Vergisi	911	1213	211484653	51160730	9880627	96604804	24,2	10,2
Kurumlar Vergisi	415	442	124741451	34354471	7990737	42969665	27,5	18,6
KDV	1216	1528	597366796	131313682	33035260	1308224451	22	25,3
ÖTV	62	65	0	629371	753153	120401507	0	0,1
BSMV	3	5	0	143920	7196	11067867	0	0,1
Veraset ve İntikal Vergisi	34	36	731221215	892436567	86886507	619416	122	1400,3
Damga Vergisi	28	36	264029	7911362	686776	13419310	30	5,1
Geçici Vergi	312	562	20069472	49155181	5715191	41827980	244,1	13,7
Diğerleri	3880	3871	433085402	106399344	5451384	1268741	24,6	429,7
Toplam	6861	7758	21188233018	1273504628	150406831	459001741	60,1	32,8

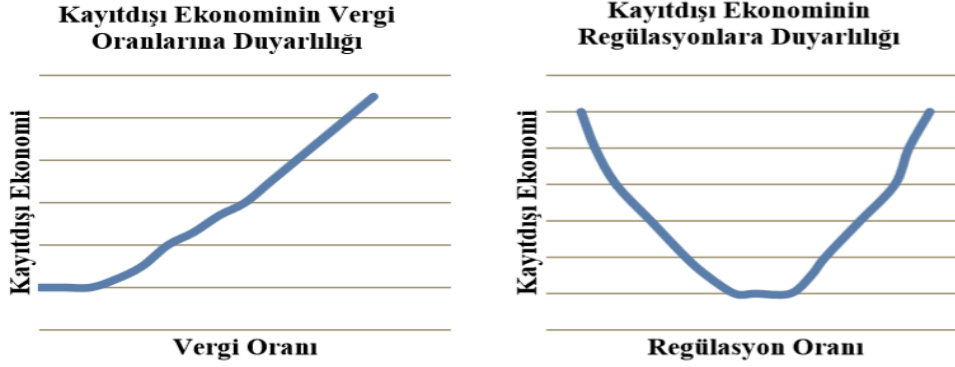
- Kayıt dışı ekonomi kapsamında faaliyet gösteren birimler diğerlerine daha az veya hiç vergi vermedikleri için rekabet üstünlüğüne sahip olmaktadır ve işlerini büyütme imkanını bulmaktadırlar. Bu durum rekabet eşitsizliğine neden olmaktadır.
- Kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonomideki sahte fatura kullanımını artırarak ticari ahlakı bozmaktadır. Toplumda yasal olmayan şekilde haksız ve kolay yoldan para kazanma düşüncesinin kabul görmesine neden olur.
- Kayıt dışı ekonomi işsizlik oranı, gelir düzeyi gibi makroekonomik değerlerde belirsiz ve güvenilir olmayan tahminlere neden olur. Bu değişkenler olduğundan daha düşük tahmin edilecek ve bundan dolayı da bu değişkenleri kullanarak oluşturulan ekonomi politikaları yanlış sonuçlara götürecektir.
- Kayıt dışı ekonominin bir diğer olumsuz etkisi ise sosyal güvenlikle ilgilidir. Kayıt dışı ekonomide çalışanların büyük kısmı düşük ücretle çalışmaktadır ve onların sosyal güvenlik mahrum olmaları hükümet üzerinde yük oluşturmaktadır.
- Kayıt dışı ekonomi nedeniyle üretim kaynakları vergilendirilmeyen sektörlerle kayabilir ve dolayısıyla kaynaklar da verimsiz alanlarda kullanılmaktadır. Kaynak dağılımında etkinliğin sağlanamaması ve kaynakların verimli olarak kullanılamaması, ekonominin sağlıklı ve dengeli büyümesini engellemektedir (Güler ve Toparlak, 2018:212-217).

Şekil 1 :Kayıt Dışı Ekonominin Neden Olduğu Döngü

- Schneider ve Buehn yukarıdaki nedenlere üç neden daha eklemektedir: Kurumların kalitesi, vergi ahlakı ve caydırıcılık. Kurumsal kalite, bir ülkedeki hukuki ve bürokratik yapının istikrarıyla ilgilidir. Yolsuzluğun yüksek olduğu bürokratik bir yapı kayıt dışılığa iterken, mülkiyet haklarını ve sözleşmeleri koruyan hukuk kuralları firmaları kayıtlı sektöre katılmaya teşvik etmektedir. Ayrıca, piyasadaki bilgi ve aktarım mekanizmasının sağlıklı çalışması ve kamusal hizmetlerin etkin sunumu firmaları yasal iktisadi faaliyetler yönünde teşvik etmektedir. Vergi mükellefleri kamu hizmetlerinin etkin sunulduğunu ve vergilerin gelir dağılımı amacına hizmet ettiğini anlarsa vergi ahlakı iyileşmekte ve kayıt dışılık azalmaktadır. Denetim ve cezalar caydırıcı olmakla birlikte bu alandaki çalışmalar sınırlıdır ve sonuçlar net bir bilgi vermemektedir.

Şekil 2: Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Oranları ve Regülasyonlara Duyarlılığı

Kayıt dışı ekonominin vergi oranlarına ve regülasyonlara duyarlılığı yukarıda, Şekil 2’de, gösterilmektedir. Vergi oranlarının artması kayıt dışılığı artırırken, düzenlemeler bir noktaya kadar kayıt dışılığı azaltmakta; fakat düzenlemelerin sıklığı artıp karmaşık bir hal almaya başladığında kayıt dışılık yeniden yükselmektedir. Orta büyüklükteki veya küçük işletmelerin finansman sorunu ve pazardan pay almak istemeleri işgücü maliyetlerini düşürerek kar maksimizasyonu sağlamalarına neden olmaktadır. Bu durum, işçilerin kayıt dışı çalıştırılmasıyla sonuçlanmaktadır. Göç ve eğitim düzeyi de kayıt dışılığa neden olmaktadır. 2012 yılında Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacı sayısının 14.237’den Haziran 2017’de 3 milyonu aştığını ve bunların Türkiye nüfusuna oranının ise yüzde 4’e yaklaştığını belirtmekte ve yaş grupları, cinsiyet ve eğitim itibarıyla incelendiklerinde önümüzdeki dönemde istihdam üzerinde önemli bir baskı oluşturacakları sonucuna ulaşmaktadır (Duruel,2017: 209). Bununla birlikte, iki önemli çalışmadan bahsetmektedir. Bunlardan ilki Ceritoğlu ve diğerlerinin 2017 yılında Suriyeli göçmenlerin Türk işgücü piyasası üzerindeki etkilerini ampirik olarak test eden çalışmalarındır. Bu çalışmada, Suriyeli göçmenlerin Türk işgücü piyasası üzerinde sınırlı bir etki oluşturduğunu göstermektedir. Balkan ve Tümen’in 2016 yılında yaptıkları bir diğer çalışma ise, Suriyeli göçmenlerin kayıtlı sektöre ciddi bir etkileri olmamakla birlikte yerel kayıt dışılığa maliyet avantajı sağlayarak rekabet oluşturdukları sonucuna varmaktadır (Duruel,2017: 212).

TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTU

Öncelikle kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tahmin etmek için farklı yöntemler kullanılır. Bu yöntemler doğrudan veya dolaylı olmak üzere iki ana grupta incelenir.

DOĞRUDAN YAKLAŞIM

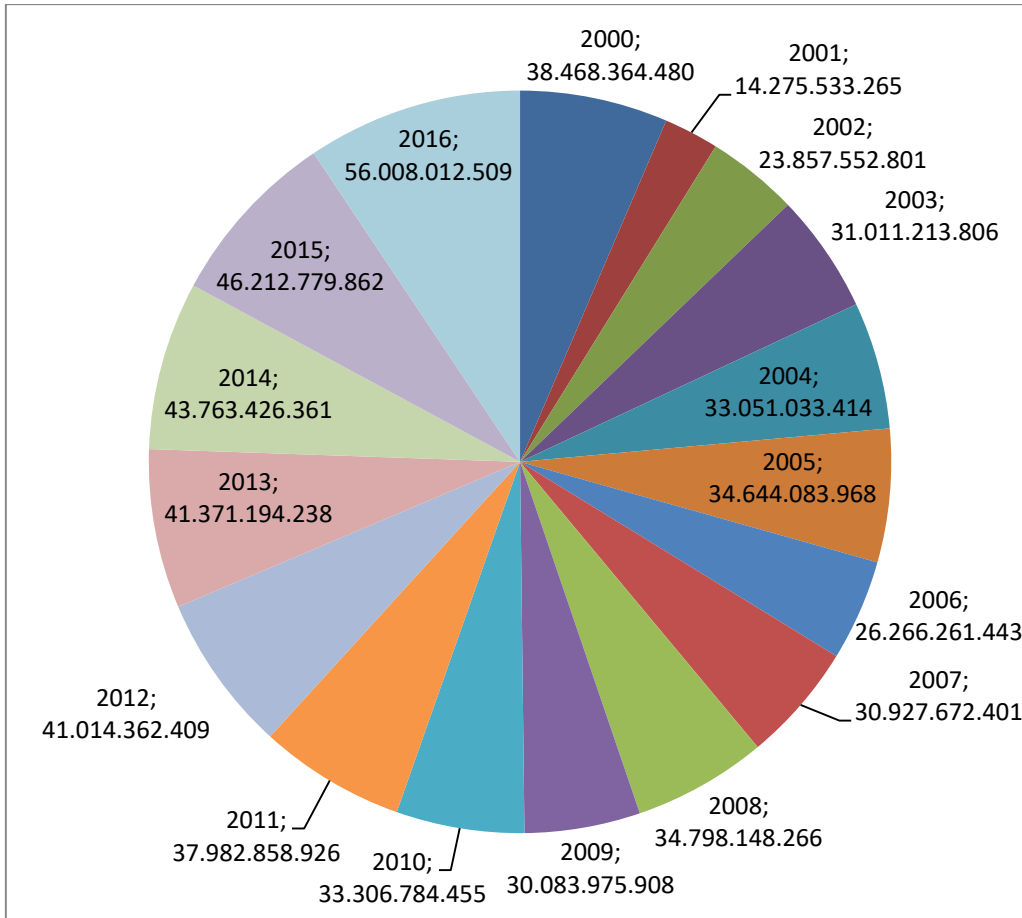
Bu yaklaşım gönüllü cevaplara ve vergi denetim sonuçlarına bağlı olduğundan mikro yaklaşım olarak da geçer. Yaklaşımın başarılı olması güvenilir cevaplar verilmesine bağlıdır. Daha çok anketlerle gizli ekonomik faaliyet boyutları belirlenir. Gelir elde edenlere ne kadar gelir elde ettikleri ve bu gelirin ne kadarını kayıtlarına yansıttıkları sorularak anketler yapılır. Bu yöntemin çok sağlıklı sonuçlar vermesi mümkün değildir.

DOLAYLI YAKLAŞIMLAR

Makro ya da gösterge yaklaşımları olarak da adlandırılır. Bazı makroekonomik göstergelerin zaman içinde değişen değerleri dikkate alınarak yapılır. GSYH yaklaşımı, istihdam yaklaşımı, vergi denetimi yaklaşımı ve parasal yaklaşım gibi değişik yaklaşımlar kullanılmaktadır. En yaygın olanı parasal yaklaşımdır.

Tanzi (1983)'nin çalışmasında kullandığı yöntem ise parasal yaklaşımdır. Parasal yaklaşım da kendi içinde sabit oran değişkeni , nominal para değişkeni ve nakit denklemleri değişkeni olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bunların dışında Tanzi (1983: 289), çalışmasında, para talebi denkleminin özel bir şeklini geliştirmektedir. Buna nakit talebi yaklaşımı veya gösterge yaklaşımı denilmektedir. Tanzi, kayıt dışı ekonominin büyümesinin nakit paraya olan talebi arttıracaklarını düşünmektedir. Bununla birlikte, kayıt dışı ekonomide her zaman nakit paranın kullanıldığı iktisadi gerçeklikle bağdaşmamaktadır.

Şekil3: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü (Cari Fiyatlarla Milyon TL)

Türkiye'de de kayıt dışı ekonomiyi tahmin edebilmek amacıyla birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmaların birkaç tanesi şunlardır:

- ✓ Kayıt dışı ücret yaklaşımı hakkında Altuğ 1992 yılında yapmış olduğu çalışmasında kayıt dışı ekonomi GSMH (%) olarak 35 çıkmıştır.
- ✓ Derdiyok T. Parasalcı Yaklaşım yöntemini kullanarak 1984 yılında yapmış olduğu çalışmasında kayıt dışı ekonomi GSMH (%) 27,3 olarak çıkmıştır.
- ✓ Derdiyok T. Vergi Yaklaşımı yöntemini kullanarak 1991 yılında yapmış olduğu çalışmasında kayıt dışı ekonomi GSMH (%) 40,4 çıkmıştır.
- ✓ Hakioglu D. Parasalcı Yaklaşım yöntemini kullanarak 1984 yılında yapmış olduğu çalışmasında kayıt dışı ekonomi GSMH (%) 137,8 çıkmıştır.
- ✓ Ilgın Y. Sabit Oran Yaklaşımı yöntemini kullanarak 2002 yılında yapmış olduğu çalışmasında kayıt dışı GSMH (%) 31,84 çıkmıştır.

- ✓ Özsoylu A.F. GSMH Yaklaşımı yöntemini kullanarak 1990 yılında yapmış olduğu çalışmasında kayıt dışı GSMH (%) 7,5 çıkmıştır.
- ✓ Özsoylu A.F. Parasalcı Yaklaşım yöntemini kullanarak 1993 yılında yapmış olduğu çalışmasında kayıt dışı GSMH (%) 12,9 çıkmıştır.
- ✓ Özsoylu A.F. İşlem Hacmi Yaklaşımı yöntemini kullanarak 1993 yılında yapmış olduğu çalışmasında kayıt dışı GSMH (%) 8,5 çıkmıştır.
- ✓ Kasnakoğlu Parsalcı Yaklaşım yöntemini kullanarak 1990 yılında yapmış olduğu çalışmada kayıt dışı GSMH (%) 9,338 çıkmıştır.
- ✓ Temel, Şimşek ve Yazıcı Vergi Yaklaşımı yöntemini kullanarak 1991 yılında yapmış olduğu çalışmada kayıt dışı GSMH (%) 16,4 çıkmıştır.
- ✓ Ögünç, Yılmaz Ekonometrik Yaklaşım yöntemini kullanarak 2000 yılında yapmış olduğu çalışmada kayıt dışı GSMH (%) 15 çıkmıştır.

SONUÇ

Kayıt dışı ekonomi genel olarak, devletin denetimi dışındaki ekonomik faaliyetler olarak tanımlanabilir. Kayıt dışı ekonominin Türkiye’de bu kadar fazla olmasının nedeni ağır vergi yüküdür. Vergi oranlarının düşürülmesi, muafiyet ve istisnalarının mümkün olduğunca daraltılması kayıt dışı ekonominin azalmasına yardımcı olacaktır. Vergi denetimleri veya diğer denetimler olduğunca artırılmalıdır. Oluşabilecek her türlü usulsüzlük, rüşvet gibi yasa dışı faaliyetlerin gerçekleşmemesi için devletin merkezi başta olmak üzere ilgili tüm kurum, kuruluş ve kişilerin de denetime tabii olması ve bu konuda gerekli bilgilendirmelerin yapılması gereklidir. Vergi cezalarının etkinliğinin artırılması için parasal cezaların yanında gerekirse hapis ve diğer cezaların uygulanmasına gidilmelidir. Yaşam standartları ve ekonomik gelirlerin düşük olması da kayıt dışı ekonomik faaliyetlere başvurulmasına neden olmaktadır. İnsanların herhangi bir vergi muafiyetine tabii olmadığı ve kayıt altına alınmadığı işlere yönelmesi kayıt dışı ekonominin büyümesine yol açmıştır. Mükelleflerin vergi kaçırmaması için onlara vergi ödeme bilincinin aşılması gereklidir. Sadece mükelleflerin değil tüm insanların hatta devletin de bu konuda duyarlı olması gerekmektedir. İnsanların kayıt altına alınmayan ek gelir elde etmek için başvurduğu işlerin önüne geçilmesinde vergi indirimleri hatta aile yardımı gibi çalışmalar yapılmalıdır. Kısa vadeli politikalar yerine uzun vadeli politikaların uygulanması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomi yüzünden istatistiksel olarak veriler sapmakta ve bu da GSMH başta olmak üzere birçok ekonomik verinin yanlış hesaplanmasına neden olmaktadır. Seçilecek politikalar kısa vadeli değil de uzun vadeli olarak belirlenmeli ve sürdürülebilir olmalıdır. Bir diğer önemli faktör olan suçların önlenmesi için ise ekonomik özgürlüklerin artırılması gerekmektedir. Bu yapıldığı takdirde bireyler daha bilinçli olurlar ve suç işlemekten uzak dururlar. Yaşam koşulları da iyileştirilirse yoksulluk azaltılırsa refah artışı sağlanır bu sebepler yüzünden kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması bir zorunluluk arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Altuğ, O. (1999), “Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları”, Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 15, s.257-277.
- Bağırzade, E. (2012). Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına Ortak Yaklaşım Sorunu: Makro-İktisat Kapsamlı Analiz, Hacettepe Üniversitesi PEGEM, Sosyo-Ekonomi Dergisi, 18 (214).
- Candan M. (2007). Kayıt Dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş-Kur Genel Müdürlüğü, İstihdam ve Meslek Uzman Yardımcısı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Çetintaş, H., & Vergil H. (2003). Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Tahmini, Doğu Üniversitesi Dergisi, 4(1), 15-30.
- Duruel, M. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Türk Emek Piyasasına Etkileri Fırsatlar ve Tehditler, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3(2), 207-222.

- Erkuş, H. ve Karagöz, K. (2009), “Türkiye’ de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini”, Maliye Dergisi, Sayı: 156, s.126-140.
- Güler H. ve Toparlak E. (2018). "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Ölçümü ve Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırılması ",Ömer HALİSDEMİR Üniversitesi , İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:11 Sayı:1
- Kızılot Ş. ve Çomaklı Ş. E. (2004). Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya.
- Önder I. (2001). Kayıt Dışı Ekonomi Ve Vergileme, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:23-24, İstanbul.
- Önder M. (2001). " Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalarında Çözüm Önerileri ", Mesleki Yeterlilik Tezi, Ankara
- Sarı, M.A. (2002), “Türkiye’ de Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, Bankacılar Dergisi, Sayı:41, s.32-50.
- Yılmaz, G. A. (2006). Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları, Toplumsal Raporlar 7, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, İstanbul.

Banka Endeksleri İle Jeopolitik Riskler Arasındaki İlişki: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Bootstrap Nedensellik Analizi

Dr. Öğr. Üyesi E. Ensari ŞAHİN

Hitit Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi
eyupensarisahin@hitit.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Saffet AKDAĞ

Bozok Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans
saffet.akdag@bozok.edu.tr

ÖZET

Savaş, terör olayları ve ülkelerin uluslararası ilişkilerini normal ve barışçıl seyrini etkileyen devletlerarasında ki gerilimler olarak ifade edilen jeopolitik riskler son zamanlarda daha yoğun olarak akademik çalışmalara konu olmaktadır. Bu çalışmada da jeopolitik risk endeksi ile banka endeksleri arasındaki ilişki Bootstrap Panel Nedensellik analizi ile test edilmiştir. Jeopolitik risk endeksi hesaplanan ve banka endeksine sahip olan 6 ülkenin Eylül 2003 ile Aralık 2018 tarihler arasında aylık verileri ile nedensellik analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda jeopolitik risk endeksinden banka endekslerine doğru nedenselliğin Türkiye ve İsrail için geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik Riskler, Banka Endeksleri, Bootstrap Panel Nedensellik

Jel Kodları: C23, D81, G15, G21,

ABSTRACT

Geopolitical risks, which are expressed as tensions between war, terrorist incidents and the states that affect the normal and peaceful course of the international relations of countries, have been the subject of more intense academic studies recently. In this study, the relationship between geopolitical risk index and bank indices was tested with bootstrap panel causality analysis. Between September 2003 and December 2018, causality analysis was carried out with monthly data of 6 countries having geopolitical risk index and bank index. As a result of the analysis, for Turkey and Israel it was determined that there is causality from geopolitical risk index to bank indices

Keywords: Geopolitical risks, Bank Indices, Bootstrap Panel Causality

Jel Codes: C23, D81, G15, G21,

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte sınırların ortadan kalkmasından dolayı söz konusu bilgi tüm dünyadaki ilgili kişi ve/veya kurumlar için gereksinim duyulan bilgi haline gelmektedir. Finansal piyasalardaki varlıkların değerini ve oynaklığını etkileyen birçok makroekonomik faktör bulunmakla beraber, önemli faktörlerden bir tanesi de jeopolitik risktir. Jeopolitik gerilimlerin yüksek olduğu ülke piyasalarındaki katılımcılar için jeopolitik riskin finansal piyasalardaki varlıklar üzerindeki etkileri gereksinim duyulan bir bilgidir (Bouri vd. 2018). Bu kapsamda; jeopolitik risk ölçüsü olarak Caldara ve Lacoviello (2018) tarafından gazete kayıtlarına dayanan ve aylık indeks olan Jeopolitik Risk Endeksi geliştirilmiştir. Söz konusu endeks savaşlar, terör eylemleri ve ülkeler arasındaki gerilimleri içerecek şekilde oluşturulmuştur (Caldara ve Iacoviello, 2018). Her ay piyasaya yansıyan (1985- 2019) haberlerden elde

edilen veriler kullanılarak oluşturulan jeopolitik risk endeksi dünya bankası tarafından her yıl yayınlanan politik risk endeksinden farklı bileşenler içermektedir.

Caldara ve Iacoviello, önde gelen 11 uluslararası gazetede (The Boston Globe, Chicago Tribune, The Daily Telegraph, Financial Times, The Globe and Mail, The Guardian, Los Angeles Times, The New York Times, The Times, The Wall Street Journal, and the Washington Post) jeopolitik gerilimlerle ilgili kelimelerin oluşumunu sayan aylık Jeopolitik Risk Endeksi'ni (GPR Endeksi) oluşturmaktadır. GPR endeksi, 11 Eylül'den sonra, 2003 Irak işgali sırasında, 2014 Rusya-Ukrayna krizi sırasında ve Paris'teki terörist saldırılarını ve orta doğuda yükselen gerilimi merkez alarak oluşturulmuştur. Jeopolitik risk endeksi oluşturulurken araştırma, altı kelime grubuna yapılan atıfları içeren makaleleri tanımlar: 1. Grup, açıkça jeopolitik risk belirtileriyle ilişkili kelimeleri, ayrıca dünyanın geniş bölgelerini ve bir ABD müdahalesini içeren askeri ile ilgili gerilimleri de içerir. Grup 2, doğrudan nükleer gerilimlerle ilgili kelimeleri içermektedir. Grup 3 ve 4'te sırasıyla savaş ve terörist tehditlerle ilgili sözler yer almaktadır. Son olarak, Grup 5 ve 6, terör eylemleri veya savaşın başlangıcı gibi jeopolitik belirsizlikte artışa yol açması beklenen makul olumsuz jeopolitik olayları içermektedir. Yukarıdaki arama gruplarına göre, Caldara ve Iacoviello, olumsuz jeopolitik olayların doğrudan etkisini, iki endeks oluşturarak saf jeopolitik risklerin etkisinden arındırmaktadır. Jeopolitik Tehditler (GPT) endeksi sadece yukarıdaki 1 ila 4 arasındaki Arama gruplarına ait kelimeleri içermektedir. Jeopolitik Yasalar (GPA) endeksi sadece 5 ve 6 nolu arama gruplarına ait kelimeleri içermektedir.

LİTERATÜR

Jeopolitik risk endeksinin akademik çalışmalara konu olması son zamanlarda hızla artmaktadır. İlgili çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde ilgili risklerin ülkelerin borsa endeksleri gibi finansal göstergeler üzerinde bir etkisinin olduğu ve bu etkinin genellikle negatif olduğu görülmektedir. Literatürde yer alan jeopolitik risk endeksinin ekonomik ve finansal göstergeler üzerindeki etkisine yönelik gerçekleştirilen çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

İltaş vd., (2017) çalışmasında Borsa İstanbul'da işlem gören 204 şirketin hisse senetlerinin getirileri ile jeopolitik riskler arasındaki ilişki GMM yöntemi ile test edilmiştir. 1988-2014 tarihleri arasında yıllık verilerin kullanıldığı analiz sonucunda jeopolitik riskler ile hisse senedi getirileri arasında negatif bir ilişki olduğu ifade edilmiştir.

Apergis vd., (2017) çalışmasında jeopolitik risk endeksi ile 24 küresel savunma şirketinin hisse senetlerinin getiri ve oynaklıkları arasındaki ilişki Nishiyama vd. (2011) çalışmasında geliştirilen high-order nedensellik analizi test edilmiştir. Ocak 1995 – Haziran 2016 tarihleri arasında aylık verilerin kullanıldığı çalışmada Jeopolitik risklerin hisse senedi getirilerini tahmin etme yeterli kanıt bulunmamakla birlikte hisse senetlerinin oynaklığını tahmin etmede başarılı olduğu ifade edilmiştir.

Akdağ vd., (2018) çalışmasında jeopolitik risk endeksi ile on iki ülkenin önde gelen borsa endeksleri arasındaki ilişki panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizi ile test edilmiştir. Kasım 1997 ile Ekim 2018 tarihleri arasında aylık verilerin kullanıldığı panel nedensellik analizi sonucunda jeopolitik risk endeksinde ki değişimden borsa endekslerinin getirisine doğru bir nedenselliğin var olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ilgili değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiş olup jeopolitik risklerdeki artışın borsa endeksleri getirisi üzerinde anlamlı ve negatif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bilgin vd., (2018) çalışmasında jeopolitik risklerin devlet yatırımları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Panel regresyon analizinin kullanıldığı çalışmada 1985 – 2015 tarihler arasında 18 ülkenin yıllık verileri ile analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda jeopolitik risklerin devlet yatırımlarını pozitif olarak etkilediği ifade edilmiştir.

Gupta vd., (2018) çalışmasında jeopolitik risklerin ticaret akımları üzerinde etkili olup olmadığı Hausman ve Taylor modeli ile test edilmiştir. 164 ülkenin 1985 – 2013 tarihleri arasında yıllık verilerin kullanıldığı çalışma sonucunda jeopolitik risklerdeki artışın ticaret akımlarını negatif etkilediği ifade edilmiştir.

Pan (2018) çalışmasında jeopolitik risk endeksi ile hisse senedi getirileri ve gayrimenkul getirileri arasındaki ilişki panel regresyon ile test edilmiştir. 1899-2016 tarihleri arasında 17 ülkenin verilerinin kullanıldığı çalışma sonucunda Jeopolitik risklerdeki artışın hisse senedi getirilerini ve gayrimenkul getirilerini azalttığı ifade edilmiştir.

Aysan vd., (2019) çalışmasında jeopolitik risk endeksi ile bitcoin getirisi arasındaki ilişki OLS tahmin yöntemi ile test edilmiştir. 18 Temmuz 2010 ile 31 Mayıs 2018 tarihleri arasında günlük verilerin kullanıldığı çalışma sonucunda Jeopolitik risk endeksi ile Bitcoin getirisi arasında negatif ilişki olduğu ifade edilmekle birlikte yüksek miktardaki değişimlerin bitcoin getirileri üzerinde pozitif etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Bouras vd., (2019) çalışmasında jeopolitik risk endeksi ile borsa endekslerin getirileri ve oynaklığı arasındaki ilişki GARCH analizi test edilmiştir. 18 Gelişmekte olan ülkenin Kasım 1998 ile Haziran 2017 tarihleri arasındaki aylık verilerin kullanıldığı analiz sonucunda jeopolitik risklerin borsa getirileri üzerinde önemli bir etkisi bulunmamakla birlikte borsaların oynaklığı üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir.

Bouri vd., (2019) çalışmasında jeopolitik risk endeksi ile Dow Jones Islamic World hisse senedi endeksinin Ocak 1996 – Mart 2017 tarihleri arasında verileri ve jeopolitik risk endeksi ile Dow Jones Sukuk endeksinin Ekim 2005 – Mart 2017 tarihleri arasındaki verileri kullanılarak değişkenler arasındaki ilişki Non-parametrik Granger nedensellik analizi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda jeopolitik risk endeksinin Dow Jones Islamic World endeksinin getirilerinden ziyade endeksin oynaklığını etkilediği ifade edilmiştir. Ancak jeopolitik risk endeksinin, Dow Jones Sukuk endeksinin hem getirilerini hem de oynaklığını tahmin etmede başarılı olduğu ifade edilmiştir.

Demir vd., (2019) çalışmasında jeopolitik risk endeksi ile ülkelere gelen turist sayısı arasındaki ilişki GMM yöntemi ile test edilmiştir. 18 ülkenin 1995-2016 tarihleri arasında yıllık verilerin kullanıldığı analiz sonucunda jeopolitik risklerin gelen turist sayısını olumsuz etkilediği ifade edilmiştir.

VERİ VE METODOLOJİ

Veri

Çalışmada jeopolitik risk endeksi verisi olan ve banka veya finans endeksine sahip olup verilerine ulaşılan altı ülkenin Eylül 2003 ile Aralık 2018 tarihleri arasında aylık verileri kullanılmıştır. Banka endeksi verileri Borsa İstanbul, Bloomberg ve investing.com siteleri üzerinden temin edilmiştir. Jeopolitik risk endeksi verileri ise www.policyuncertainty.com internet sitesinden alınmıştır. Analize dâhil edilen ülkeler ve banka endeksleri

TABLO 13’de verilmiştir.

TABLO 13: ANALİZDE KULLANILAN ÜLKELER VE BANKA ENDEKSLERİ

Ülkeler	Banka Endeksleri
Çin	FTSE China Banks
Endonezya	IDX Finance
Filipinler	PSFI
İsrail	TELBANK5
Sudi Arabistan	TBNI
Türkiye	BIST Banka Endeksi

Metodoloji

Çalışmada nedensellik analizleri öncesinde değişkenler için yatay kesit bağımlılığı ile homojenlik testleri gerçekleştirilmiştir. İlgili testlerin sonuçları analizde kullanılacak birim kök testleri ve nedensellik testlerinin seçilmesinde önem arz etmektedir. Yatay kesit bağımlılığı için yatay kesitler (ülkeler) arasındaki bağımlılığın olup olmadığı Breusch ve Pagan (1980) çalışmasında geliştirilen LM (Lagrange Multiplier) testi ve Pesaran (2004) çalışmasında geliştirilen CD_{LM} , CD , testi ve Pesaran vd., (2008) çalışmasında geliştirilen LM_{adj} testi ile test edilmiştir. CD ve CD_{LM} testleri yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olması durumunda tercih edilirken, LM ve LM_{adj} testleri zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olduğu durumlarda tercih edilmektedir (Kar vd., 2011; Menyah vd., 2014). Pesaran ve Yamagata (2008) çalışmasında geliştirilen Slope Homogeneity testi ile açıklayıcı değişkenin katsayılarının bir yatay kesitten diğerine değişip değişmediği test edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik test sonuçlarına göre verilerin durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla Im, Pesaran&Shin (2003) birinci nesil birim kök testleri ile Pesaran (2007) çalışmasında geliştirilen ikinci nesil birim kök testi CADF kullanılmıştır. IM Pesaran&Shin (2003) birim kök testi çoğunlukla heterojen model varsayımında tercih edilmektedir. Pesaran (2007) çalışmasında geliştirilen CADF testi ise yatay kesit bağımlılığı varsayımında tercih edilmektedir. CADF testi hem $N>T$ hem de $T>N$ durumunda kullanılabilir (Pesaran, 2007, s. 269).

Çalışmada Kónya (2006) çalışmasında geliştirilen Bootstrap Panel Nedensellik testi kullanılmıştır. İlgili test, görünürde ilişkisiz regresyon sistemine (SUR) ve ülkelere özgü bootstrap kritik değerlere sahip Wald testlerine dayalıdır. Bootstrap panel nedensellik testi panelin homojen olma varsayımına dayanmamaktadır. Bu nedenle her bir yatay kesit için Granger nedenselliğinin test edilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, yatay kesitler arasında eş zamanlı ilişkilere imkan sağladığı için de panel veri aracılığıyla ilave bilginin ortaya çıkmasına da imkan sağlamaktadır (Özcan 2015:82). İlgili test her bir ülke için Wald test tahminlerini ayrı ayrı hesaplamaktadır. Ayrıca testte birim kök ve eşbütünlük sınaması gibi ön testlere gerek duyulmamakta ve analizde kullanılan verilerin düzey değerleri dikkate alınmaktadır (Kar vd., 2011; Menyah vd., 2014).

Bu testte iki değişkenli VAR modeline dayalı nedensellik ilişkisi gösteren denklemler (1 ve 2) aşağıdaki gibi kurulabilmektedir (Emirmahmutoğlu ve Köse, 2011, s. 872).

$$x_{i,t} = \mu_i^x + \sum_{j=1}^{k_i+dmax_i} A_{11,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+dmax_i} A_{12,ij} y_{i,t-j} + \mu_{i,t}^x \quad (1)$$

$$y_{i,t} = \mu_i^y + \sum_{j=1}^{k_i+dmax_i} A_{21,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+dmax_i} A_{22,ij} y_{i,t-j} + \mu_{i,t}^y \quad (2)$$

$$i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } j = 1, 2, \dots, k$$

x_i ve y_i değişkenleri, μ_i hata terimini, A sabit etkiler matrisini, k_i gecikmeyi, $dmax_i$ her yatay kesit için maksimum entegresyon değeri, i yatay kesitleri, t zaman periyodunu ifade etmektedir.

BULGULAR

Çalışmada kullanılan jeopolitik risk endeksi ile banka endeksi verilerinin logaritması alınarak analizde kullanılmıştır. Bu bağlamda ilgili verilerin logaritmasının tanımlayıcı istatistikleri TABLO 14’de verilmiştir.

TABLO 14: TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

Değişkenler	Ortalama	Minimum	Maksimum	Standart Hata
lnJeopolitikrisk	4.536108	3.077523	5.456521	0.326364
lnBankaEndeksi	8.354768	4.254903	12.15437	1.983210

TABLO 14’de yer alan tanımlayıcı istatistikler değerlendirildiğinde banka endekslerindeki oynaklığın, jeopolitik risk endeksindeki oynaklıktan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çalışmada eğim katsayılarının heterojen olma ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Konya(2006) çalışmasında geliştirilen bootstrap panel nedensellik testi kullanılmıştır. Bu bağlamda nedensellik analizinden önce veriler yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testlerine tabi tutulmuştur. Yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik test sonuçları TABLO 15’te verilmiştir

TABLO 15: YATAY KESİT BAĞIMLILIĞI VE HOMOJENLİK TEST SONUÇLARI

Test	İstatistik	Olasılık
LM	464.083*	0.0000
CD _{LM}	81.991*	0.0000
CD	-3.396*	0.0000
LM _{adj.}	97.650*	0.0000
$\check{\Delta}$	111.8341*	0.0000
$\check{\Delta}_{adj.}$	113.0631*	0.0000

*%1 önem seviyesinde anlamlıdır.

TABLO 15’te yer yatay kesit bağımlılığı testi sonuçlarına göre, yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade eden sıfır hipotezinin% 1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. İlgili test sonuçlarına göre yatay kesiti oluşturan ülkelerin serileri birbirlerini etkilemektedir. TABLO 15’te eğim katsayısının homojen olup olmadığı da test edilmiştir. İlgili testlerden elde edilen sonuçlara göre % 1 anlamlılık düzeyinde eğim katsayısının homojen olduğu hipotezi reddedilmektedir. Değişkenlerin birim kök test sonuçları ise TABLO 16’te verilmiştir.

TABLO 16: BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI

Değişkenler	Im, Pesaran , Shin		Pesaran (2007) CADF	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
lnJeopolitikrisk	-8.529*	-12.286*	-1.977**	-3.260*
Δ lnJeopolitikrisk	-32.137*	-33.491*	-6.190*	-6.420*
lnBankaEndeksi	-1.296***	-1.275***	0.210	0.357
Δ lnBankaEndeksi	-30.403*	-31.856*	-5.185*	-5.217*

*%1, **%5 ve ***%10 önem seviyesinde anlamlıdır.

TABLO 16’te yer alan birim kök test sonuçlarına göre jeopolitik risk endeksinin hem düzeyde hem de fark serisinde durağan olduğu, banka endeksi serisinin ise düzeyde birim kök içerirken fark serisinde ise durağan olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada yatay kesit bağımlılığı ve eğim katsayılarının heterojen olduğu tespit edildikten sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin var olup olmadığını belirlemek amacıyla Bootstrap Panel Nedensellik testi kullanılmıştır. Test sonuçları TABLO 17’te verilmiştir.

TABLO 17: BOOTSTRAP PANEL NEDENSELLİK TEST SONUÇLARI

H ₀ : Jeopolitik risk Borsa Endekslerin nedeni değildir.			
Ülkeler	Gecikme	Wald testi	Olasılık
Çin	2	2.515	0.284
Endonezya	2	3.745	0.154
Filipinler	2	2.190	0.335
İsrail	2	5.035**	0.081
Sudi Arabistan	2	1.677	0.432
Türkiye	3	11.983*	0.007

*%1, **%10 önem seviyesinde anlamlıdır.

TABLO 17’te yer alan nedensellik sonuçlarına Jeopolitik riskin banka endekslerinin nedeni olduğuna dair alternatif hipotezin Türkiye ve İsrail için geçerli olduğu görülmektedir. Her iki ülkenin de bir sorun yumağı olarak kabul edilen orta doğu bölgesinde yer alması bu tür bir etkinin ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Bu ülkelerdeki yatırımcılar bankaların hisse senedine yatırım yaparken diğer faktörlerin yanında ülkenin jeopolitik risklerindeki meydana gelen değişimi de dikkate almaları önerilebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada Caldara and Iacoviello (2018) çalışmasıyla ölçülen jeopolitik risk endeksi ile banka endeksleri arasında nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı Panel Bootstrap Panel Nedensellik analizi test edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda jeopolitik risk endeksi hesaplanan ve banka endeksine sahip altı ülkenin (Çin, Endonezya, Filipinler, İsrail, Suudi Arabistan ve Türkiye) Eylül 2003 ile Aralık 2018 tarihleri arasındaki aylık verileri kullanılmıştır. Analiz sonucunda jeopolitik risk endeksinde borsa endekslerine doğru nedenselliğin İsrail ve Türkiye için geçerli olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçları literatürde yer alan İltaş vd., (2017), Akdağ vd., (2018), Pan (2018) ve Bouri vd., (2019) çalışmalarının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Sonuçlar yatırımcılar açısından değerlendirildiğinde özellikle İsrail ve Türkiye’de banka endekslerinde yer alan hisse senetlerine yatırım yaparken mikro ve makro ekonomik faktörlerin yanında jeopolitik risklerde meydana gelen değişimlerinde dikkate alınması önerilebilir. Özellikle jeopolitik risklerin arttığı dönemlerde portföylerinde uluslararası yatırım araçları kullanılarak çeşitlendirilmesinin riskten korunma adına tavsiye edilebilir. Sonuçlar finansal otoriteler açısından değerlendirildiğinde ise piyasada pozisyon alanlar için önemli bir öncü gösterge olan borsalardaki volatilitenin önlenmesi aşamasında jeopolitik riskleri azaltıcı politikalar izlenmesinin finansal piyasaların sağlıklı işleyişi bakımından fayda sağlayacağı ifade edilebilir. Bundan sonra yapılacak benzer çalışmalarda jeopolitik risklerin ülkelerin diğer ekonomik ve finansal göstergeler üzerindeki etkisinin incelenmesi ve daha sofistike yöntemler kullanılmasının literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, S., Yıldırım, H. & Kesebir, M. (2018). Jeopolitik Risk ile Borsa Endeksleri Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünlük ve Panel Nedensellik Analizi. İnanır, E., Köse, O. & Ulutürk, Y. (Eds.), *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya*. (pp. 59-74). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Apergis, N., Bonato, M., Gupta, R., & Kyei, C. (2018). Does geopolitical risks predict stock returns and volatility of leading defense companies? Evidence from a nonparametric approach. *Defence and Peace Economics*, 29(6), 684-696.
- Aysan, A. F., Demir, E., Gozgor, G., & Lau, C. K. M. (2019). Effects of the geopolitical risks on Bitcoin returns and volatility. *Research in International Business and Finance*, 47, 511-518.
- Bilgin, M. H., Gozgor, G., & Karabulut, G. (2018). How Do Geopolitical Risks Affect Government Investment? An Empirical Investigation. *Defence and Peace Economics*, 1-15.
- Bouras, C., Christou, C., Gupta, R., & Suleman, T. (2019). Geopolitical Risks, Returns, and Volatility in Emerging Stock Markets: Evidence from a Panel GARCH Model. *Emerging Markets Finance and Trade*, 55(8), 1841-1856.
- Bouri, E., Demirer, R., Gupta, R., & Marfatia, H. A. (2019). Geopolitical risks and movements in Islamic bond and equity markets: A note. *Defence and Peace Economics*, 30(3), 367-379.
- Breusch, T. S., & Pagan, A.R.(1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *Review of Economic Studies*, 47, 239-253.
- Caldara, D., & Iacoviello, M. (2018). Measuring geopolitical risk. FRB International Finance Discussion Paper, (1222). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3117773>.
- Demir, E., Gozgor, G., & Paramati, S. R. (2019). Do geopolitical risks matter for inbound tourism?. *Eurasian Business Review*, 9(2), 1-9.
- Economic Policy Uncertainty Index, Geopolitical Risk Index, Erişim Adresi: <http://www.policyuncertainty.com/gpr.html>, Erişim Tarihi: 01.02.2019.
- Emirmahmutoğlu, F. & Köse, N. (2011). Testing for Granger Causality in Heterogeneous Mixed Panels. *Economic Modelling*, 28(3), 870-876.
- Gupta, R., Gozgor, G., Kaya, H., & Demir, E. (2018). Effects of geopolitical risks on trade flows: Evidence from the gravity model. *Eurasian Economic Review*, 1-16. <https://www.politiconworld.com/2019-politik-risk-endeksi/>
- Im, K.S, Pesaran, M.H., & Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- Investing, Dünya ve Sektör Endeksleri , Erişim Adresi: <https://tr.investing.com/indices/world-indices>, Erişim Tarihi: 01.02.2019.
- İltas, Y., Arslan, H., & Kayhan, T. (2017). The stock return predictability: Comparing P/E and EV/Ebitda. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 4(3), 262-274.
- Ji, Q., Bouri, E., Gupta, R., & Roubaud, D. (2018). Network causality structures among Bitcoin and other financial assets: A directed acyclic graph approach. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 70, 203-213.
- Kar, M., Nazlıoğlu, Ş., & Ağır, H. (2011). Financial Development and Economic Growth Nexus in the MENA Countries: Bootstrap Panel Granger Causality Analysis. *Economic Modelling*, 28(1-2), 685-693.
- Kónya, L. (2006). Exports and growth: Granger causality analysis on OECD countries with a panel data approach. *Economic Modelling*, 23(6), 978-992.
- Menyah, K., Nazlıoğlu, S., & Wolde-Rufael, Y. (2014). Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in African Countries: New Insights from a Panel Causality Approach. *Economic Modelling*, 37, 386-394.
- Özcan, B. (2016). Telekomünikasyon Altyapısı-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 10(2), 79-87.

- Pan, W. F. (2018). Stock Markets, Booms, and Geopolitical Risk: Evidence from Emerging Markets. *Booms, and Geopolitical Risk: Evidence from Emerging Markets Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3222468> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3222468>*
- Pesaran, H., M., & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.
- Pesaran, H., M., (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. Working Paper, 0435, University of Cambridge.
- Pesaran, H., M., (2007). A Simple Panel Unitroot Test in the Presence Of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Economics*, 22, 265-312.
- Yahoo, Finance, Erişim Adresi: <https://finance.yahoo.com/>, Erişim Tarihi: 01.02.2019